

Національний університет
«ОДЕСЬКА ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ»

ПРИКАРПАТСЬКИЙ ЮРИДИЧНИЙ ВІСНИК

збірник наукових праць

науково-практичне юридичне видання

Випуск 1(16)
Том 2

Івано-Франківськ
2017

У збірнику висвітлюються результати наукових досліджень проблем сучасної правової науки, зокрема актуальних питань теорії держави і права, конституційного, адміністративного, цивільного, кримінального права, процесуальних та комплексних галузей права, правозастосовної практики, правової освіти, а також інші аспекти правової політики держави.

Для наукових та науково-педагогічних працівників, докторантів, аспірантів, здобувачів, практичних працівників, студентів, курсантів та всіх зацікавлених осіб.

Головний редактор:

Ківалов Сергій Васильович – д-р юрид. наук, професор

Відповідальний секретар:

Романюк Андрій Богданович – канд. юрид. наук, доцент

Редакційна колегія:

Ю.П. Аленін – д-р юрид. наук, професор

М.Р. Аракелян – канд. юрид. наук, професор

Л.Р. Біла-Тіунова – д-р юрид. наук, професор

Є.В. Додін – д-р юрид. наук, професор

В.В. Долежан – д-р юрид. наук, професор

В.М. Дрьомін – д-р юрид. наук, професор

В.В. Дудченко – д-р юрид. наук, професор

С.О. Ковальчук – канд. юрид. наук, доцент

П.Д. Пилипенко – д-р юрид. наук, професор

С.Л. Стадніченко – габілітований д-р, професор

В.В. Тищенко – д-р юрид. наук, професор

В.О. Туляков – д-р юрид. наук, професор

В.І. Фелик – канд. юрид. наук, доцент

Є.О. Харитонов – д-р юрид. наук, професор

О.І. Харитонova – д-р юрид. наук, професор

Г.І. Чанишева – д-р юрид. наук, професор

Відповідальний за випуск:

О.П. Головка

Рекомендовано до друку та поширення через мережу Internet вченою радою Національного університету «Одеська юридична академія» 14.01.2017 р. (протокол № 1)

Офіційний сайт видання: www.pjv.nuoua.od.ua

Науково-практичний журнал «Прикарпатський юридичний вісник» зареєстровано Державною реєстраційною службою України (Свідцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації серія КВ № 18118-6918Р від 16.08.2011 р.), внесено до переліку наукових фахових видань України з юридичних наук, відповідно до Наказу МОН України від 04.07.2013 р. № 893

ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА

УДК 342.951:351.87

В. В. Гуцул
здобувач

Науково-дослідного інституту публічного права

НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ПРАВОВОЇ ОСВІТИ НАСЕЛЕННЯ

Постановка проблеми. Сучасні процеси трансформації практично всіх сторін суспільного життя в Україні, розвиток демократичної, соціальної, правової держави вимагають формування особистості з активною життєвою позицією, яка знає свої права та обов'язки, а також уміє їх реалізувати та захистити у різних життєвих ситуаціях. Цей процес передбачає вивчення актуальних питань правової освіти населення, зокрема її правової регламентації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед науковців, предметом дослідження яких були різні проблеми правової освіти населення, слід виокремити праці таких учених, як: Є. Аграновська, Б. Андрусишин, В. Головченко, А. Гуз, О. Данильян, О. Дзьобань, А. Коломієць, О. Копієвська, Г. Клімова, В. Лемак, О. Макарова, С. Максимов, А. Олійник, Л. Рябовол, В. Туряничя, Ю. Шемшученко та інші.

Формування цілей статті. Стаття присвячена визначенню нормативно-правової регламентації правової освіти населення в Україні.

Виклад основного матеріалу. На сучасному етапі розвитку суспільства однією з провідних складових формування соціально активної особистості є права освіта, яка передбачає не лише наявність правових знань, але й уміння користуватися ними, грамотно захищати інтереси як власні, так й інших членів суспільства, попереджати неправомірну поведінку. У цьому сенсі пріоритетного значення набувають знання нормативно-правових актів, що регулюють питання правової освіти в Україні. До них насамперед слід віднести Конституцію України, відповідно до ст. 3 якої людина проголошується найвищою цінністю, а її права і свободи є, згідно зі ст. 21, невідчужуваними та непорушними [1].

Питання, пов'язані з правовою освітою, регулює на сьогодні значна кількість законодавчих актів у сфері освіти, зокрема Закон України «Про освіту», який закріплює її мету, спрямовану на усебічний розвиток людини як особистості та найвищої цінності суспільства, її інтелектуальних здібностей, формування цінностей і необхідних для успішної самореалізації компетентностей, ви-

ховання відповідальних громадян, які здатні до свідомого суспільного вибору та спрямування своєї діяльності на користь іншим людям і суспільству [9]. До завдань середньої освіти належить «виховання громадянина України; виховання в учнів (вихованців) поваги до Конституції України, державних символів України, прав і свобод людини і громадянина, почуття власної гідності, відповідальності перед законом за свої дії, свідомого ставлення до обов'язків людини і громадянина; виховання шанобливого ставлення до родини, поваги до народних традицій і звичаїв, державної мови, регіональних мов або мов меншин та рідної мови, національних цінностей українського народу та інших народів і націй» [11]. Завданнями закладів вищої освіти є «формування особистості шляхом патріотичного, правового, екологічного виховання, утвердження в учасників освітнього процесу моральних цінностей, соціальної активності, громадянської позиції та відповідальності, здорового способу життя, вміння вільно мислити та самоорганізовуватися в сучасних умовах; збереження та примноження моральних, культурних, наукових цінностей і досягнень суспільства; поширення знань серед населення, підвищення освітнього і культурного рівня громадян» [3].

Отже, наведені законодавчі акти у сфері освіти визначають необхідність формування у молоді незалежно від національної належності особистісних рис громадян Української держави, національної свідомості, поваги до Конституції, законодавства України, формування глибокого усвідомлення взаємозв'язку між ідеями свободи, правами людини та її громадянською відповідальністю [4].

Важливого значення для нормативного регулювання правової освіти має Закон України «Про безоплатну правову допомогу», спрямований як на інформування особи про її права і свободи, порядок їх реалізації, відновлення у випадку їх порушення та порядок оскарження рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб, так і на створення рівних можливостей для доступу осіб до правосуддя [2].

Водночас нормативна регламентація правової освіти передбачена також у підзаконних нормативно-правових актах, до яких насамперед слід віднести постанови Кабінету Міністрів України (далі – КМУ) та укази Президента України. Так, з метою підвищення загального рівня правової культури та вдосконалення системи правової освіти населення, набуття громадянами необхідного рівня правових знань, формування у них поваги до права Указом Президента України від 18.10.2001 № 992/2001 затверджено Національну програму правової освіти населення (далі – Національна програма), яка визначає основні завдання, напрями та заходи реалізації правової освіти населення в Україні [8]. До основних завдань Національна програма відносить: створення належних умов для набуття громадянами знань про свої права, свободи і обов'язки; широке інформування населення про правову політику держави та законодавство; забезпечення вільного доступу громадян до джерел правової інформації; вдосконалення системи правової освіти населення, збереження та розвиток вітчизняних традицій у цій сфері. Основними шляхами реалізації Національної програми є: визнання правової освіти населення одним із основних чинників формування високої правосвідомості і правової культури окремих громадян та всього суспільства; активна участь в організації і здійсненні заходів із правової освіти населення органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, об'єднань громадян, навчальних та культурних закладів, наукових установ, міжвідомчих координаційно-методичних рад з правової освіти населення, видавництва та видавничих організацій, засобів масової інформації та поєднання комплексу заходів у сфері правової освіти, що здійснюються цими органами, організаціями, закладами і установами; органічне поєднання правової освіти із загальною середньою, професійно-технічною і вищою освітою; розроблення сучасної методологічної бази для реалізації усіх напрямів і форм правоосвітньої діяльності; поліпшення умов для здійснення творчої, благодійної та іншої суспільнокорисної діяльності у сфері правової освіти; сприяння самоосвіті населення з питань права і держави; забезпечення відкритості правової інформації, доступу всіх верств населення до її джерел; систематичне і безперервне поширення серед населення знань про право і державу, в тому числі шляхом оприлюднення в офіційних виданнях, інших засобах масової інформації нормативно-правових актів, видання офіційних збірників актів законодавства та коментарів до них, широке розповсюдження правової літератури; безпосередня участь юристів у поширенні правових знань; всебічне міжнародне співробітництво з питань правової освіти [8].

Національна програма визначає два основних напрями правової освіти населення. Перший здійснюється навчальними та виховними закладами освіти та характеризується безперервністю, що виражається у наданні правової освіти в усіх дошкільних, загальноосвітніх, професійно-технічних, вищих навчальних закладах і закладах післядипломної освіти. На початковому етапі у дошкільних навчальних закладах дітям надаються початкові знання про норми поведінки, формуються навички їх дотримання, виховується повага до батьків, вихователів, ровесників, людей похилого віку тощо. Надалі правова освіта надається загальноосвітніми, професійно-технічними, вищими навчальними закладами і закладами післядипломної освіти відповідно до потреби суспільства у вихованні правосвідомого громадянина, а також високих вимог до освітнього, освітньо-кваліфікаційного рівня особи. Типові програми вивчення правових дисциплін затверджуються Міністерством освіти і науки України за погодженням з Міністерством юстиції України.

Наступним напрямом правової освіти є самоосвіта громадян з питань права і держави, якій сприяють розроблені Міністерством освіти і науки України, Міністерством юстиції України, Інститутом держави і права імені В.М. Корецького НАН України, Академією правових наук України. методичні рекомендації з питань правової самоосвіти громадян, що розробляються та періодично публікуються у виданнях педагогічного, юридичного, культурно-освітнього спрямування.

Національна програма передбачає також такі заходи здійснення правової освіти населення, як: систематичний аналіз стану правової освіти населення та внесення пропозицій щодо його поліпшення; розроблення регіональних програм правової освіти населення; проведення конференцій, семінарів, симпозіумів тощо з питань підвищення рівня правової культури громадян; оновлення з урахуванням сучасних вимог та видання типових програм правового навчання різних верств населення; проведення соціологічних досліджень з питань ефективності правоосвітньої діяльності та розробка наукових рекомендацій щодо вдосконалення цієї діяльності; видання підручників та посібників з правознавства для загальноосвітніх, професійно-технічних та вищих навчальних закладів, популярних юридичних посібників, збірників актів законодавства; опублікування дисертаційних досліджень і наукових робіт з найбільш актуальних питань правової освіти населення; висвітлення в теле- та радіопередачах актуальних правових питань, приділивши особливу увагу роз'ясненню відповідних актів законодавства та практики їх застосування; залучення до висвітлення правових питань керівників міністерств, інших центральних та місцевих органів виконав-

чої влади, учених, провідних фахівців-практиків у галузі права; створення молодіжних правових клубів, проведення тижнів і декад показу кінофільмів за морально-правовою тематикою, організація занять молоді у кінолекторіях; розробка системи заохочень активних учасників правоосвітнього процесу; проведення олімпіад, конкурсів, вікторин та інших змагань на краще володіння правовими знаннями тощо [8].

Окрім того, згідно із Національною програмою, до роботи з правової освіти населення залучаються органи виконавчої влади, органи місцевого самоврядування, об'єднання громадян, навчальні заклади, наукові установи, державні заклади, підприємства та організації культури, видавництва та видавничі організації, засоби масової інформації у сфері правової освіти населення. На останніх покладається завдання систематично інформувати населення про національне законодавство, діяльність органів законодавчої, виконавчої, судової влади, а також про стан правопорядку, боротьбу з правопорушеннями, особливо серед неповнолітніх, профілактику їх вчинення тощо.

З метою взаємодії зазначених суб'єктів Постановою КМУ від 25.05.1995 № 366 затверджено Положення про Всеукраїнську міжвідомчу координаційно-методичну раду з правової освіти населення (далі – МКМР). Основними завданнями МКМР з правової освіти населення є: розроблення пропозицій щодо координації діяльності зазначених суб'єктів надання правової освіти, а також сприяння підвищенню ефективності їх діяльності; підготовка пропозицій щодо визначення шляхів, механізмів та способів вирішення проблемних питань правової освіти населення; удосконалення нормативно-правових актів з питань правової освіти населення; надання методичної допомоги органам виконавчої влади, органам місцевого самоврядування, об'єднань громадян, навчальних закладів та закладів культури, наукових установ, видавництв та видавничих організацій, засобів масової інформації щодо організації заходів, спрямованих на підвищення правосвідомості та правової культури населення; розроблення пропозицій (рекомендацій) щодо удосконалення правової навчально-виховної роботи; поширення позитивного досвіду з питань правової освіти населення. МКМР аналізує стан справ та причини виникнення проблем у сфері правової освіти населення; проводить моніторинг стану виконання органами виконавчої влади покладених на них завдань з правової освіти населення; вивчає стан роботи з питань організації правової освіти; аналізує стан правової навчально-виховної роботи; заслуховує на своїх засіданнях інформацію про актуальні питання правової освіти; надає всебічну допомогу в організації роботи відповідних координаційно-методичних рад в Автономній

Республіці Крим, областях, мм. Києві і Севастополі, заслуховує звіти про виконану роботу, проводить семінари, інші навчально-методичні заходи з метою підвищення кваліфікації керівників та членів рад; бере участь у розробленні проектів нормативно-правових актів з питань правової освіти населення. Рада приймає рішення у формі рекомендацій, які є обов'язковими для розгляду. Організаційно-технічне забезпечення роботи Ради здійснюється Міністерством юстиції України [10].

З метою формування правової культури та правової свідомості у суспільстві, підвищення рівня правових знань громадян щодо гарантованих їм Конституцією та законами України прав у різних сферах життя, реалізації та захисту таких прав Кабінет Міністрів України відповідно до розпорядження від 20.12.2017 № 1012-р схвалив Стратегію інформування громадян про гарантовані їм Конституцією та законами України права на період до 2019 року (далі – Стратегія). Ухвалення цього нормативно-правового акта обумовлено сучасними умовами трансформування і демократизації суспільства, прийняттям нових законодавчих актів, здійсненням значних змін у суспільній правовій свідомості, що вимагає формування правової свідомості з позиції громадянського соціально активного суспільства. Окрім того, як зазначається у Стратегії, сучасне суспільство характеризується активним розвитком інформаційно-правових послуг, що обумовлює необхідність визначення новітніх форм та методів для набуття громадянами правових знань, в тому числі щодо своїх прав і обов'язків [12].

До чинників, які обумовили схвалення Стратегії, віднесено також тенденцію до нігілістичного ставлення громадян до права і охоронюваних ним правових цінностей, байдужість суспільства до правових цінностей, відсутність потреби і навичок користування нормами права, кризовий стан в умовах тимчасової окупації частини території України та військової агресії Російської Федерації, що призводить до появи нелегітимних норм поведінки та правопорушень, до стійкого соціального та правового нігілізму, і, як наслідок, заважають формуванню відповідного сучасним реаліям правового світогляду. Отже, Стратегія спрямована на відродження поваги до закону, принципів верховенства права та законності, підвищення авторитету закону, що є першочерговим завданням для представників вітчизняної наукової, юридичної, політичної еліти, а також громадянського суспільства в цілому [12].

Необхідність правової освіти закріплена також у численних наказах Міністерства юстиції України, серед яких слід виокремити «Про затвердження Порядку роботи громадської приймальні з надання безоплатної первинної правової допомоги» від 21.09.2011 № 3047/5 [6], «Про затвердження

Порядку проведення органами юстиції перевірок стану правової роботи та систематизації законодавства» від 18.01.2012 № 91/5 [5], «Про затвердження Примірної програми проведення перевірок стану правової роботи та систематизації законодавства в міністерствах, інших органах виконавчої влади, на державних підприємствах, в установах, організаціях та державних господарських об'єднаннях» від 11.03.2013 № 403/5 [7], «Про затвердження Плану заходів Міністерства юстиції України з реалізації правопросвітницького проекту «Я маю право!» у 2017-2019 роках» від 09.10.2017 № 3743/7 тощо.

Отже, на сьогодні питання правової освіти населення в Україні регулюється великою кількістю нормативно-правових актів, однак в умовах розвитку демократичних засад у суспільстві, обумовлених інтеграцією України у європейський простір, виникає необхідність створення концептуального нормативно-правового акта, який би враховував зазначені вище зміни, що відбуваються у сучасному суспільстві. Йдеться про розробку та схвалення Концепції правової освіти населення, яка повинна визначати фактори, що обумовлюють ухвалення цього акта, мету та принципи правової освіти, її основні напрями, методи, форми та шляхи реалізації правової освіти, зокрема з проблеми міжвідомчої взаємодії суб'єктів її здійснення.

Слід акцентувати також на відсутності системи правової освіти, яка б охоплювала усі верстви населення, починаючи цей процес ще з дитячого садка, де в ігровій формі у дитини повинні формуватися уявлення про права та свободи та її обов'язки, їх непорушність та гарантування з боку батьків та держави.

Література

1. Конституція України від 28.06.1996. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.
2. Про безоплатну правову допомогу: Закон України від 02.06.2011 № 3460-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2011. № 51. ст.577.
3. Про вищу освіту: Закон України від 01.07.2014 № 1556-VII. *Відомості Верховної Ради*. 2014. № 37-38. ст. 2004.
4. Про Державну національну програму «Освіта» («Україна XXI століття»): Постанова Кабінету Міністрів України від 3 листопада 1993 р. станом на 29.05.1996 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/896-93-%D0%BF>
5. Про затвердження Порядку проведення органами юстиції перевірок стану правової роботи та систематизації законодавства: Наказ Міністерства юстиції України від 18.01.2012 № 91/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0075-12>.

6. Про затвердження Порядку роботи громадської приймальні з надання безоплатної первинної правової допомоги: Наказ Міністерства юстиції України від 21.09.2011 № 3047/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1114-11>.

7. Про затвердження Примірної програми проведення перевірок стану правової роботи та систематизації законодавства в міністерствах, інших органах виконавчої влади, на державних підприємствах, в установах, організаціях та державних господарських об'єднаннях: Наказ Міністерства юстиції України від 11.03.2013 № 403/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0403323-13>.

8. Про Національну програму правової освіти населення: Указ Президента України від 18.10.2001 № 992/2001. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/992/2001>

9. Про освіту: Закон України від 05.09.2017 № 2145-VIII. *Відомості Верховної Ради*. 2017. № 38-39. ст.380.

10. Про Програму правової освіти населення: Постанова Кабінету Міністрів України від 29.05.1995 № 366. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/366-95-%D0%BF>

11. Про середню освіту: Закон України від 13.05.1999 № 651 XIV. *Відомості Верховної Ради України*. 1999. № 28. ст.230.

12. Про схвалення Стратегії інформування громадян про гарантовані їм Конституцією та законами України права на період до 2019 року: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 20.12.2017 № 1012-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1012-2017-%D1%80>.

Анотація

Гуцул В. В. Нормативно-правове регулювання правової освіти населення. – Стаття.

У статті схарактеризовано нормативно-правові акти, що регулюють питання правової освіти населення. До них віднесено Конституцію України, закони України, підзаконні нормативно-правові акти, міжнародні акти.

Ключові слова: правова освіта, нормативно-правові акти, Національна програма, концепція.

Аннотация

Гуцул В. В. Нормативно-правовое регулирование правового образования населения. – Статья.

В статье охарактеризованы нормативно-правовые акты, регулирующие вопросы правового образования населения. К ним отнесены Конституция Украины, законы Украины, подзаконные нормативно-правовые акты, международные акты.

Ключевые слова: правовое образование, нормативно-правовые акты, Национальная программа, концепция.

Summary

Hutsul V. V. Legal regulation of legal education of the population. – Article.

The article describes the regulatory legal acts regulating the issues of legal education of the population. These include the Constitution of Ukraine, the laws of Ukraine, by-laws, and international acts.

Key words: legal education, legal acts, National program, concept.

УДК 340.1

О. І. Дергунова
здобувач Економіко-правового факультету
Одеського національного університету імені І. І. Мечникова

СУТНІСТЬ ТА ЗМІСТ ПОНЯТТЯ ПСИХОЛОГІЧНОГО ТИПУ ПРАВОРОЗУМІННЯ

Постановка проблеми. Психологічний стан і процеси кожної особистості являють собою відображення соціального і свідомості, індивідуальний еквівалент суспільних відносин. Усі вони унікальні в силу неповторності виникнення, формування (становлення) та розвитку кожної людини. Специфічність індивідів узагальнюється під час соціальної взаємодії, зокрема у вигляді творення та реалізації права на практиці. Обидва процеси переходу індивідуального у загальне і навпаки опозиції, що komponуються потребами та інтересами, зваженими за параметрами загальнолюдських цінностей антропного і соціального поступу. Отримана композиція збалансованих значених параметрів психологічно детермінована, у т. ч. на рівні правових уявлень, емоцій, переживань, змістовно ідентифікованих дослідниками та практиками. Відповідно зміст права природного і позитивного визначається за рахунок об'єктивізації суб'єктивного, а, точніше, емоцій/почуттів, мислення і волі суб'єктів права. Знання і методологічний інструментарій психології у цьому зв'язку незамінний для юристів, які пізнають право на всіх його етапах усвідомленого й неусвідомленого буття. Як влучно підсумував відомий вчений, що неможливо мудро зробити життєвий вибір, якщо не прислухатися до себе, до власної самості, в кожну мить життя [1, с. 47] як індивідуального, так й соціального правового. Практична актуальність порушеної у темі цієї роботи проблематики знайшла адекватну увагу серед правників, психологів та інших вчених.

Мета статті – розкрити сутність та зміст поняття психологічного типу праворозуміння.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питанням психологічного типу праворозуміння присвятили свої наукові роботи як вітчизняні – С. І. Алаїс, С. Д. Гусарев, В. С. Ковальський, М. І. Козюбра, А. М. Колодій, Л. О. Корчевна, М. В. Костицький, С. І. Максимов, П. М. Рабинович, Ю. М. Оборотов, М. В. Савчин, О. В. Скрипнюк, С. С. Сливка, В. Я. Тацій, О. Д. Тихомиров та ін, так й зарубіжні – С. С. Алексеев, И. В. Бухарова, В. Н. Жуков, В. Д. Зорькін, М. В. Измайлова, В. І. Павлов, Е. В. Тимошина, В. С. Юрчук та інші вчені. Окремі напрями праворозуміння, його психологічного типу та суміжні питання розкрито також у працях інших науковців, а саме: О. В. Авраменко дослідив психологічні аспекти стану сильного душевного хвилювання; Ю. М. Ан-

тонян, С. В. Бородин – психічні аномалії злочинності; М. В. Костицький – психологічні фактори впливу на особу злочинця; С. В. Легкоступ – психологічні детермінанти особистої відповідальності у формуванні службової поведінки посадових осіб місцевого самоврядування; О. Л. Мартенко – психологічний аналіз окремих кримінально-правових понять; В. А. Ойгензихт – дії як мотивовані, цілеспрямовані акти поведінки, об'єктивного вираження волі; О. В. Прижбило – кримінологічні проблеми вивчення та запобігання імпульсивній злочинності; Т. І. Тарахонич – праворозуміння як теоретичне підґрунтя дослідження правового регулювання; І. О. Шинкаренко – психологічний компонент політичної соціалізації суспільства; та ін. Водночас системна і ґрунтовна робота з проблем психологічного типу праворозуміння в умовах розвитку сучасних суспільств у вітчизняній та зарубіжній теоретико-правовій доктрині виконана не повністю. Вказані обставини й зумовили обрання зазначеної теми.

Основний зміст роботи. Усі трансформаційні процеси, які відбуваються у світі, у кожній країні, зокрема, в нашій державі стосуються безпосередньо проблем соціальної демократії з визначенням пріоритету людської гідності, яка конкретизується в правах на свободу і рівність. Це зумовлює можливість і необхідність реалізації усіх інших прав і свобод людини та громадянина, посилює відповідальність всього суспільства та кожної людини за прогресивний розвиток суспільства і особистості. Безсумнівно, важливою проблемою сьогодення, виміром якості нашого життя, успішного проведення багатьох, а можливо, переважної більшості реформ, є проблема психології сприйняття права як теоретична конструкція та практичний вимір дієвості права [2, с. 52]. У юриспруденції відчуття, сприйняття, осмислення охоплені спеціальною категорією «праворозуміння», яка створена у загальнотеоретичній юридичній науці з метою формування й дослідження права і дозволяє охопити усі існуючі та можливі у майбутньому роз'яснення стосовно того, що становить собою право. Праворозуміння є відображенням у людській свідомості за посередництвом поняття «право» того явища, яке є істотним для існування й розвитку суб'єкта. Дане роз'яснення (інтерпретація) того, які з зазначених явищ відображаються за допомогою поняття, позначеного словом «право» (або іншим лексичним еквівалентом)

[3, с. 16-17]. До таких явищ належать можливість (свободи), інтереси (потреби), дії, а також їх психічні відображення (правила поведінки, ідеї, почуття тощо) [4, с. 138]. Праворозуміння як теоретико-правова категорія містить у собі як інтелектуальну пізнавальну діяльність, так і систему інтерпретованих правових явищ, отриманих у результаті пізнавально-правової діяльності. Доктринальні уявлення про право не тільки мають важливе значення для розвитку юридичної науки, виконуючи методологічну функцію теорії права, але й, в остаточному підсумку, визначають загальний ідеологічний характер спрямованості правового та суспільно-політичного розвитку країни [5, с. 174].

Розвитком даного процесу праворозуміння стає усвідомлення необхідності права та його прояв у відповідній поведінці – дотриманні, виконанні, використанні, застосуванні правових норм. Тому загальне завдання усвідомлення права виявляється безпосередньо пов'язаним з переходом його відображення із свідомості у правосвідомість, адже для того, щоб надати праву практичного втілення, предметної оцінки та забезпечити дієве регулювання суспільних відносин, йому необхідна правосвідомість [6, с. 168]. Згідно з таким підходом до визначення сутності правосвідомості, дана категорія відбиває процес та результат цілеспрямованої розумової діяльності людини і містить в собі пізнання права, його оцінку і ставлення до нього як до цілісного соціального явища [7, с. 169]. І результатом такої діяльності очікувано, як справедливо відзначив В. М. Косович, що є досягнення найбільш повної відповідності між правилами поведінки, що встановлюються у правових нормах, та об'єктивними суб'єктивними факторами суспільного життя [8, с. 53]. При цьому вияв психологічного відбувається через єдино існуючий екзистенційний центр людини (громадянина) – мети і сенсу права, його активного суб'єкта, а не пасивного об'єкту поза свідомістю і волею якого створюється і застосовується система права. Адже саме завдяки діяльності людей, зароджуються елементи типізованості, нормативності суспільних відносин, які згодом в узагальненій формі втілюються у сформульованих відповідними нормотворчими органами (які також складаються з людей – державних службовців) нормах; саме через долучення людини до цінностей (яке відбувається у процесі її соціалізації, у тому числі через правову діяльність) сукупність правових норм набуває структурної єдності, обов'язковості яких забезпечується передусім вірою людей в обов'язковість формально-визначеного у законодавстві права [9, с. 142-143, 127]. Вченими відзначено, що людина потенційно здатна максимізувати власну корисність за рахунок використання оточуючих її соціокультурних, зокрема правових, інститу-

тів, забезпечуючи одночасно й розвиток самих інститутів. Як розповсюджений спосіб юридичного мислення про те, що стосується окремих відносин між суспільством і особистістю, функцій, які вони виконують, правова система суспільства з психологічної сторони може бути охарактеризована в загальних рисах як переважаюча духовна позиція або розповсюджене уявлення про спосіб життя в суспільстві. Правові інститути формуються у результаті примусового відбору, впливу на звичні погляди людей, зміцнення або зміни їхніх духовних позицій, успадкованих від минулого. При цьому звичний спосіб правового мислення людей має тенденцію продовжувати своє існування невизначено довго.... Це фактор соціальної інерції, психологічної інерції, консервативності права. Перебудова способу мислення відбувається завжди із запізненням, за допомогою усіх інших не правових соціальних інститутів і тільки тоді, коли до цього примушує ситуація, яка робить прийняті погляди на право непридатними [10, с. 201-203].

Для юриспруденції як науки про право і державу вихідне та істотне значення має покладений в її основу той чи інший тип праворозуміння (і поняття) права. Тип праворозуміння – це заснований на особливостях методології права пізнання, філософсько-юридичний підхід обґрунтування поняття права, закономірностей його походження, сутності, форм (джерел) виразу, взаємовідносин із державою [11, с. 21]. Саме тип праворозуміння окреслює парадигму, принцип і еталон (смыслову модель) юридичного пізнання права і держави, визначає власне науково-правовий зміст, предмет і метод відповідної концепції юриспруденції [12, с. 5]. Тип праворозуміння являє собою сукупність основних засад, що визначають певний підхід до розуміння змісту та сутності права. Залежно від особливостей використання надбань інших галузей знань у підходах до праворозуміння, виділяють такі його типи, як феноменологічний, герменевтичний, антропологічний, психологічний, синергетичний тощо [13, с. 14].

Кожна людина у силу своєї унікальності відчуває, сприймає та розуміє навколишню дійсність неповторно та унікально в силу власної онтологічної специфіки. Право у цих відношеннях не виключення. Виявляючи таким чином свою антропність, право в суб'єктивному та об'єктивному вигляді невіддільно від психології людини. Через психічні явища (мислення, почуття, волю) та, що головне, їхнє вираження у поведінці людини, ми отримуємо право у дії. Реалії права також інтерпретуються по-різному: щонайменш у площині позитивного і природного права, які, наприклад, у роботах відомого ідеолога психологічної теорії права Л. І. Петражицького, номіновані поняттями правових емоцій «імперативно-атрибутивного характеру» та «інтуїтивного» відповідно. Отже,

досліджуваний нами тип праворозуміння має осередком не стільки інтелект, скільки емоції та почуття, які впливають на раціональність кожного суб'єкта права у реальному житті, перетворюючи об'єктивовані правові символи на їхні індивідуальні психологічні проекції. Соціальність природи людини та її історична цивілізаційна плинність передбачає, що подібна суб'єктивізація права як соціального регулятора і як індивідуальних можливостей також типологізується за критеріями змістовного характеру (якісною стороною).

Процес пізнання права, як і саме право, детермінується психологією людини, специфікою сприйняття нею правових ідей та особливостями конкретних механізмів їх реалізації. І якщо право не враховуватиме цього моменту, воно неодмінно почне втрачати власну специфіку. За своєю сутністю право повинно пізнаватися індивідом шляхом інтуїтивного (чуттєвого, інтелектуального, містичного) переживання. Адже тільки інтуїтивно пізнана істина охоплюється індивідом якнайглибше [14, с. 115]. Подібне пізнання істини різке, просте й потаємне, воно, захопивши одного разу людину, глибоко вкорінюється в підвалинах її душі і вже не залишає її, втручається, немов щось природно зрозуміле, в усі її роздуми, не дозволяє витиснути себе зі свідомості і постійно провокує на суперечку з дійсністю [15, с. 113]. Істина стає передусім концептуалізацією певного смислу. Смислу, який у конкретному, безпосередньому людському існуванні породжується не тільки логічно, внаслідок відповідних розмірковувань, а й, насамперед, відчувається, тобто виникає екзистенціально, психоемоційно та духовно. Це згодом, перетворюючись на предмет осмислення й усвідомлення, набуваючи форми смислового контексту, сенс може передаватися й мисленнєво, й теоретично: якщо і не завжди позаіндивідуально, то абсолютно позаекзистенціально. Але джерело його виникнення, його первинне буття нерозривно пов'язані з психогенетичною, психоемоційною основою і підґрунтям усього того, що усвідомлюється й перетворюється на предмет мисленнєвого акту [16, с. 27].

Зміст психології людини історично мінливий і детермінований її індивідуальним досвідом, що виступає джерелом пізнання й реалізації права через її психологічні властивості, емоційні спонукання, настрої та інші ірраціональні чинники. Посилання на норму робиться вже після того, як рішення фактично склалося у свідомості, будучи спрямованим на досягнення конкретної мети. Це передбачає активну переробку у свідомості суб'єкта об'єктивної реальності, визначення способу і характеру дій. У такому процесі мета з права переходить у мету суб'єкта, перетворюючи особистість у своєрідного творця своїх правових дій. Як правило, у ході пізнання відбувається відбір

пізнавального потоку фактів з позиції практичного інтересу [14, с. 33, 70]. Праворозуміння набуває психологічних відтінків змісту тоді, коли мова йде про інструмент, спосіб об'єктивізації юридичного та його дії. Ними залишаються свідомість і психіка, де перша стала вищим рівнем розвитку останньої. Свідомість являє собою картину світу, яку бачить людина, будучи у діях і станах її частиною. В нашому випадку це правова частина цієї картини – сфера регулярно повторюваних, стійких, сутєвих, необхідних та обов'язкових соціальних взаємозв'язків. Осмислені правила таких відносин складають зміст правової свідомості, сутність якої вчені визначають як специфічну форму суспільної свідомості, систему відображення правової дійсності у поглядах, теоріях, концепціях, почуттях, уявленнях людей про право, його місце та роль щодо забезпечення свободи особи та інших загальнолюдських цінностей; систему понять, поглядів, уявлень і почуттів чинного або бажаного юридичного права, а також діяльності, пов'язаної з цим правом.

Розгортання онтології правосвідомості суб'єктів права через опис сутностей, понять які їх ідентифікують через сукупність (систему) обов'язкових ознак, принципи дії і класифікаційні розподіли, а також низка інших когнітивних засобів виключає поширення небезпечних для суспільства ілюзій відносно права, видимості та не справжності того, що номінують правовим. Правова свідомість як чуттєве й раціональне сприйняття світу права, розкриває глибинну суть мотивів, діянь суб'єктів у реальному житті. За своїм змістом правосвідомість одна з форм буття права; складне системне правове явище, що структурно утворено системами компонентів, а саме: настроїв, почуттів, емоцій, переживань з приводу права, окремих правових явищ – правової психології; ідей, принципів, теорій, концепцій, які в систематизованій формі відображають і оцінюють правову дійсність – правової ідеології. Отримуємо, що проявами психічних складових свідомості у праві стають відчуття справедливості, повага до прав і свобод людини, байдужість до беззаконня або страх перед відповідальністю, емоційна реакція людей на дії інших людей, на рішення органів публічної влади, наприклад, присутніх у залі судових засідань на рішення судді, тобто емоційне ставлення до права. В цілому, це стихійна, несистематизована і найпоширеніша форма усвідомлення права, яка тією чи іншою мірою притаманна усім суб'єктам і може виникнути з приводу будь-якого правового явища. Психічні прояви динамічні й постійні доповнюються статичними елементами – образами, уявленнями та іншими результатами цих процесів усвідомлення, зокрема права.

Висновок. Таким чином, психологія людини інституційний чинник розвитку права. Розуміння

впливу психологічних процесів та станів людей на формування та реалізацію права уможливлене створена Л. І. Петражицьким та розвинута його послідовниками психологічна теорія пізнання права. Праворозуміння типологізується на підставі сукупності однорідних засад одного порядку, що визначають специфічний підхід до розуміння змісту та сутності права. Зокрема, маркується цей феномен поняттям «психологічний» тоді, коли визначальним для відображення правового (загальнообов'язкового, повторюваного, соціально корисного тощо) у людській свідомості стає саме його спосіб/інструмент – емоції, почуття, інтелект, воля і дух людини. Окремо узятая або системно оцінена дія елементів психіки людини, її методологічної ролі у правопізнанні знаходиться в основі психологічного типу праворозуміння. Відповідно право виникає та діє як наслідок стимулювання потрібних і пригнічення шкідливих мотивів (імпульсів) у поведінці людини. Тоді обов'язковості нормам надає не стільки держава, скільки атрибутивно-імперативні переживання людей – психологічно-ментальні установки, переконання адресатів і носіїв правових норм, їхні чуттєві, інтелектуальні та часом містичні інтуїтивні переживання. Генетично саме право, його структура та функціонування у суспільстві явища антропоморфні, детерміновані духовним світом людини.

Література

1. Maslow A. H. *The Farther Reaches of Human Nature*. Harmondsworth : Penguin, 1976. 407 p.
2. Оніщенко Н. М. Проблеми сприйняття права: реалії та перспективи / Законодавство України: проблеми та перспективи розвитку. Збірник матеріалів ІХ міжнародної наукової конференції (27.01.-31.01.2008 р., м. Косів Івано-Франківської області). Вип. 9. К.: Київ. ун-т права НАН України, 2008. 425 с.
3. Рабінович П. М. Праворозуміння як фундамент юридичної науки і практики. *Юридичний вісник України*. 2006. № 44. С. 16–21.
4. Настечко К. О. Праворозуміння в Україні. *Альманах права*. 2011. Вип. 2. С. 138–140.
5. Пампура М. В. Сучасні трансформаційні процеси та еволюція праворозуміння в Україні. *Вісник Харків-го нац.-го ун-ту ім. В. Н. Каразіна. Серія «ПРАВО»*. 2017. Вип. 23. С. 173–177.
6. Бурдонсова М. А. Правовий ідеалізм в концепції природного праворозуміння. *Альманах права*. 2011. Вип. 2. С. 168–170.
7. Алексеев С. С. *Теория права*. М. : БЕК, 1994. 224 с.
8. Косович В. М. Оцінювання й оцінки у правовому регулюванні: дис... канд. юрид. наук: 12.00.01. Львів, 1996. 191 с.
9. *Загальна теорія права: підручник / За заг. ред. М.І. Козюбри*. К.: Ваіте, 2015. 392 с.
10. Веблен Т. Б. *Теория праздного класса; перевод с англ. М. : Книжный дом «ЛИБРОКОМ», 2011. 368 с.*
11. Кравчук М. В. *Паворозуміння – важлива наукова проблема правового життя України. Актуальні проблеми правознавства*. 2016. Вип. 1. С. 19–25.

12. Нерсесянц В. С. *Общая теория права и государства : учеб. для юридических вузов и факультетов*. М. : Изд. группа НОРМА-ИНФРА М, 1999. 552 с.

13. Козюбра М. Праворозуміння: поняття, типи та рівні. *Право України*. 2010. № 4. С. 10–21.

14. Гураленко Н. А. Ціннісно-смыслові константи суддівського пізнання: дис... канд. юрид. наук: 12.00.12. Чернівці, 2016. 393 с.

15. Петрова Л. *Нариси з сучасної західної філософії права: навч. посібник*. Х. : Національна юрид. акад. України, 1997. 148 с.

16. Петрухин И. *Проблема судебной власти в современной России. Государство и право*. 2000. № 7. С. 15–21.

Анотація

Дергунова О. І. Сутність та зміст поняття психологічного типу право розуміння. – Стаття.

У статті досліджено сутність та зміст поняття психологічного типу праворозуміння. Встановлено, що психологія людини інституційний чинник розвитку права. Розуміння впливу психологічних процесів та станів людей на формування та реалізацію права уможливлене створена психологічна теорія пізнання права. Праворозуміння типологізується на підставі сукупності однорідних засад одного порядку, що визначають специфічний підхід до розуміння змісту та сутності права. Зокрема, маркується цей феномен поняттям «психологічний» тоді, коли визначальним для відображення правового (загальнообов'язкового, повторюваного, соціально корисного тощо) у людській свідомості стає саме його спосіб – емоції, почуття, інтелект, воля і дух людини. Окремо узятая або системно оцінена дія елементів психіки людини, її методологічної ролі у правопізнанні знаходиться в основі психологічного типу праворозуміння. Відповідно право виникає та діє як наслідок стимулювання потрібних і пригнічення шкідливих мотивів (імпульсів) у поведінці людини. Тоді обов'язковості нормам надає не стільки держава, скільки атрибутивно-імперативні переживання людей – психологічно-ментальні установки, переконання, воля адресатів і носіїв правових норм, їхні чуттєві, інтелектуальні та часом містичні інтуїтивні переживання. Генетично саме право, його структура та функціонування у суспільстві явища антропоморфні, детерміновані духовним світом людини.

Ключові слова: відносини, воля, інтерес, людина, переживання, правила, праворозуміння, правосвідомість, психологічний тип.

Аннотация

Дергунова О. И. Сущность и содержание понятия психологического типа правопонимания. – Статья.

В статье исследовано сущность и содержание понятия психологического типа правопонимания. Установлено, что психология человека институциональный фактор развития права. Понимание влияния психологических процессов и состояний людей на формирование и реализацию права делает возможным психологическая теория познания права. Правопонимание типологизируется на основании совокупности однородных основ одного порядка, определяющих специфический подход к осмыслению содержания и сущности права. В частности, маркируется этот феномен понятием «психологический» тогда, когда определяющим для отображения правового (общеобязательного, повторяющегося, социально полезного и т.д.) в сознании становится именно его способ – эмоции, чувства, интеллект, воля и дух человека. Отдельно взятая или системно оцененное действие элементов психики человека,

его методологическая роль в правопознании находится в основе психологического типа правопонимания. Соответственно право возникает и действует как следствие стимулирования нужных и угнетение вредных мотивов (импульсов) в поведении человека. Тогда обязательность норм обеспечивает не столько государство, сколько атрибутивно-императивные переживания людей – психологически ментальные установки, убеждения, воля адресатов и носителей правовых норм, их чувственные, интеллектуальные и иногда мистические интуитивные переживания. Генетически же право, его структура и функционирование в обществе явления антропоморфные, детерминированы духовным миром человека.

Ключевые слова: отношения, воля, интерес, человек, переживания, правила, правопонимание, правосознание, психологический тип.

Summary

Dergunova O. I. Essence and content of the concept of legal thinking psychological type. – Article.

The article reveals the essence and content of the concept of the psychological type of legal thinking. It is established that human psychology is an institutional factor in the development of law. Legal institutes are formed as a result of compulsory selection, influence on people's habitual views, strengthening or changing their spiritual positions inherited from the past. At the same time, the usual way of legal thinking of people tends to continue to exist indefinitely for a long time This is a factor of social inertia, psychological inertia, conservatism of law. The reorganization of the way of thinking is always delayed, with the help of all other non-legal social institutions, and only when it is forced by a situation that makes the views adopted on the right to be unfit.

Understanding the influence of psychological processes and states of people on the formation and implementation of law makes possible the psychological theory of knowledge of law. Law understanding is typologized on the basis of a set of homogeneous bases of one order, defining a specific approach to understanding the content and essence of law. In particular, this phenomenon is labeled by the concept of "psychological" when the decisive factor for displaying the legal (obligatory, repetitive, socially useful, etc.) in the consciousness is precisely his method - emotions, feelings, intelligence, will and spirit of a person. Separately taken or systemically evaluated action of the elements of the human psyche, its methodological role in legal knowledge is the basis of the psychological type of legal understanding. It is emphasized that in general, the spontaneous, unsystematized and most widespread form of awareness of the law, which in one way or another is inherent in all subjects and may arise in relation to any legal phenomenon. Mental manifestations of dynamic and constant are supplemented by static elements - images, representations and other results of these processes of awareness, in particular rights.

Summed up that the law arises and acts as a consequence of the stimulation of the necessary and the oppression of harmful motives (impulses) in human behavior. Then the obligation of norms is provided not so much by the state as by attributive and imperative experiences of people - psychologically mental attitudes, beliefs, the will of addressees and carriers of legal norms, their sensual, intellectual and sometimes mystical intuitive experiences. Genetically, the law, its structure and the functioning of anthropomorphic phenomena in society, are determined by the spiritual world of man.

Key words: relationship, will, interest, person, experiences, rules, legal thinking, legal consciousness, psychological type.

УДК 342.2

*І. Ю. Дубинський
аспірант**Міжнародного університету бізнесу і права***КОНЦЕПТУАЛЬНІ ПІДХОДИ ДО ТИПОЛОГІЗАЦІЇ ДЕРЖАВИ ТА ЇЇ ФУНКЦІЙ**

Незаперечним можна вважати той факт, що і прогрес, і регрес – обов'язкові тенденції еволюційної динаміки, у тому числі динаміки держави та її функцій. Однак прогрес не варто вважати сталою і незмінною ознакою розвитку, а скоріше результатом стрибкоподібного розвитку, що спостерігається час від часу в точках біфуркації, коли відбувається вибір якісно нових еволюційних шляхів, які не передбачені і не закладені попереднім розвитком держави та системи її функцій. Характерним для формаційного підходу недоліком можна вважати і недооцінку регіональної специфіки держави (приміром дефініція «рабовласницька держава» позначає два протилежні типи давньої державності – східну деспотію та античний поліс). Отже, доходимо висновку, що формаційний підхід, який ґрунтується на суто соціально-економічних умовах, неспроможний відобразити специфіку тих відносин, невід'ємним складником яких є держава та її функції, і звідси витікає, що такий підхід не до кінця відповідає завданням, які поставили перед вирішенням проблематики типології держави та її функцій.

Підходи, що впливали з еволюціоністської парадигми, сформулювали концепцію, основні постулати якої були використані у побудові типології держав та її функцій. Йдеться про цивілізаційний підхід. На нашу думку, саме такий підхід найбільш доречний і науково обґрунтований до типології сучасних держав, які не завжди підходять під формаційну класифікацію. В основу типології держави та її функцій прихильниками цивілізаційної концепції покладено духовну культуру суспільства, з якої виводять всі соціальні явища, у тому числі і функціональність держави.

Цивілізаційний підхід до типології держави та її функцій бере за основу не матеріально-економічні критерії, а духовно-культурні і моральні фактори; замість суспільно-економічної формації як підстави для типології держави та її функцій використовуються цивілізаційні аспекти. Прихильники цивілізаційного підходу спираються на праці О. Шпенглера [1], А. Тойнбі [2, 3], М. Вебера [4, 5] та ін.

У концепції О. Шпенглера звертає увагу випадковість у виборі критеріїв типологізації держав [1]. Так, для автора визначальною характеристикою будь-якої культури є наявність деякого «первинного символу», який втілюється у всіх аспектах, визначаючи їхню специфіку. На цій основі

Шпенглер вибудовує власну типологію держав, висуваючи основний постулат, що вся світова історія – це історія держав [1].

Виходячи зі сказаного вище для всіх цивілізаційних концепцій характерно яскраво виражене заперечення єдиного історичного процесу, на місце якого ставиться безліч історій регіональних цивілізацій, що співіснують пліч-о-пліч, однак при цьому слабо пов'язані або не пов'язані між собою. Отже, заперечується не лише існування будь-яких історичних закономірностей, а й ставиться під сумнів спроможність цивілізацій впливати одна на одну і взаємодіяти між собою.

До переваг цивілізаційного підходу, на нашу думку, можна вважати, по-перше, розкриття сутності певної історичної епохи через індивідуума і завдяки сукупності специфічних для деякого періоду уявлень людини про характерологічні особливості суспільного життя, духовно-культурні цінності і цілі та функції власної діяльності держави. По-друге, розгляд держави як найважливішого фактора духовно-культурного розвитку суспільства, спрямованого на обмеження і виключення навіть на законодавчо легалізованому рівні будь-якого обмеження прав і свобод та насильства щодо індивідуума. По-третє, утверджує залежність типів держав та її функцій від унікальності національних культур, системи поглядів на життя, природу, суспільство, його морально-етичні якості, настановні орієнтації. До недоліків цивілізаційного підходу можна зарахувати недооцінювання економічної складової держави та її функцій, відводячи вторинне значення у розвитку держави; також ігнорування впливу соціальної диференціації суспільства, суперечностей між соціальними групами на цивілізаційні і державницькі процеси. І найголовнішим упущенням, на нашу думку, можна назвати винесення культурної складової на перше місце у виникненні і розвитку держави та її функцій.

Таким чином, як формаційний, так і цивілізаційний підходи, незважаючи окремі позитивні особливості у типології держав, мають такі недоліки, які не дозволяють брати зазначені підходи за основу у розробці загальної теорії типології держави та її функцій. Ці недоліки – економічна неузгодженість формаційного підходу і культурна неузгодженість цивілізаційного підходу – стимулюють створення таких типологій держави та її функцій, які враховуватимуть ширше коло фак-

торів, покладених в основу еволюційного розвитку держави, і враховуватимуть як загальні, так і специфічні особливості держави та виконуваних нею функцій.

Недоліки розглянутих вище теорій типологізації держави дозволяють звернутися ще до одного поширеного в теорії держави і права підходу, який можна назвати стадіальний, тобто такий, який відбувається за стадіальним розвитком на певному історичному етапі. Прихильники такого підходу вбачають у типах держави та її функцій переважно загальнотеоретичні характеристики тих стадій, які проходить у розвитку держава та її функції. На нашу думку, саме стадіальні типології досить добре відображають специфіку еволюції різних соціокультурних об'єктів, зокрема держави та її функцій, відображаючи їхні відмінності від еволюції природних систем, і тому досить широко застосовується у філософсько-правових концепціях [5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12].

Щодо нашого предмета дослідження держави та її функцій, то запропонуємо узагальнену і розгорнуту стадіальну типологію моделей держави: традиціональна (рання) держава; розвинена держава; сучасна (зріла) держава. У межах кожного з моделей держави можна виділити проміжні типи – вихідний (початковий); типовий; перехідний (трансформаційний). Основним показником розвиненості держави виступає існування тих специфічних характеристик, які виділяють і у держав сучасних моделей, а саме – централізований апарат управління, податкова система, територіальна цілісність і регіональна організація суспільства та ін.. Однак усі ці ознаки не можна вважати показниками розвиненості держави у сучасному розумінні [13].

Таким чином, в основу типології моделей держави та її функцій можуть бути покладені такі класифікаційні критеріїв: характерні особливості правопорядку як основи державності на різних етапах соціальної еволюції, з одного боку, і з другого – єдність та взаємодія комунікацій для відповідних етапів еволюційного розвитку держави як базових характеристик суспільства. Звісно ж, що саме цими двома критеріями і визначаються як характерні риси виділених моделей держави та її функцій, так і ті відмінності, якими вони наділені і зіставлення яких сприятиме виявленню основних закономірностей еволюційного розвитку функцій держави у філософсько-правовій системі концептуальних положень теорії держави і права [14].

На нашу думку, неможливо провести якісну типологію держав та її функцій на основі лише одного критерію. Будучи невід'ємною частиною соціального цілого, держава вбудовується в систему існуючих у ній соціокультурних, економічних, політичних та інших зв'язків. Отже, специфіка

саме таких зв'язків встановлюється переважно через організацію та функціонування держави, і тому має враховуватися в її типології моделей держави та її функцій.

Так, на формування різних моделей держави та її функцій впливають своєрідність культури і розвиненість комунікації, специфіка розвитку держави або соціально-економічного устрою суспільства. Й оскільки держава є інституціоналізованою діяльністю членів суспільства, то можна констатувати, що специфічні властивості, характерні для будь-якої людської діяльності та її складових у повній мірі виявляються саме у сфері та функцій держави. Відповідно, різні історичні моделі держави можуть бути співвіднесені з найважливішими етапами еволюційного розвитку цивілізаційної культури, утворюючи фундамент соціальної комунікації. Це обумовлює не лише характер сприйняття і конструювання людською свідомістю навколишнього світу, а й усю сукупність взаємодій, що утворюють соціальну реальність та її феномени. Як наслідок, спосіб соціальної комунікації, що панує у суспільстві, визначає тип суспільства, включаючи особливості соціальної організації, економічні відносини (у тому числі відносини власності), політичну систему, яка інституціонально виражається в державі, та ін.

Сучасна концепція цивілізації ґрунтується на визнанні її комплексного характеру зв'язків (соціальних комунікацій) – культура, економіка, політика та ін. Цивілізаційний підхід дозволяє охопити майже всі види діяльності індивідуума за певної моделі держави – соціально-політичну, культурно-духовну та ін. в усьому розмаїтті суспільно-комунікаційних зв'язків.

На нашу думку, саме цивілізаційний підхід дозволяє визначити функціональну діяльність держави з урахуванням усіх сфер комунікацій на основі загальнолюдських цінностей. Зрозуміло, що певний встановлений тип комунікації не можна вважати єдиним загальносоціальним критерієм у визначенні моделей держави: він діє в поєднанні з іншими факторами, перш за все – з типом соціальної організації держави. Так, наприклад, соціальною основою традиціональної держави була аграрна община у східних цивілізаціях, а у західних цивілізаціях – міська громада, яким відповідало нерозвинене громадянське суспільство, а державі сучасного типу – розвинене громадянське суспільство і панівна соціально-правова форма власності. Разом з тим неважко помітити, що зазначені соціальні фактори взаємопов'язані і взаємно обумовлені критеріями, відповідно до яких існують різні історичні моделі держави.

Таким чином, ми можемо зробити висновок про наявність таких критеріїв, за допомогою яких виділяються типи-моделі та її функцій, що послідовно змінюють одна одну у певні історичні періоди,

причому певні з них носять спеціально-правовий, а інші – загальний соціокультурний характер. Такими критеріями виступають: по-перше, особливості наявного в суспільстві правопорядку, що найбільш виразно виявляються у співвідношенні різних правових аспектів; по-друге, панівний на даному етапі соціокультурної еволюції тип комунікації; по-третє, історично обумовлений тип соціальної організації; по-четверте, форма власності, що превалює у суспільстві на даному етапі еволюції.

Література

1. Шпенглер О.Ш. (1923). Закат Европы («Der Untergang des Abendlandes»); пер. с нем. под ред. А. А. Франковского. – М., 1993.
2. Тойнби А.Дж. Постыжение истории. – М.: Наука, 1996.
3. Герилів Д.Ю. Типологія держави: теоретико-правове дослідження: автореф. дис. на здобуття наук. ст. канд. юрид. наук: 12.00.01 – теорія та історія держави і права; історія політичних та правових учень; Національний університет «Львівська політехніка». – Львів, 2014. – 22 с.
4. Вебер М. Соціологія. Загальноісторичні аналізи. Політика. Соціальні причини занепаду античної культури; пер. з нім., післям. та комент. О. Погорілого. – К.: Софія, 1998. – С. 7–32.
5. Вебер Макс. Господарство і суспільство; пер. з нім. М. Кушнір. – К.: Весвіт, 2013. – 1112 с.
6. 134. Гетьманчук М.П., Мороз О.Ю., Малик І.Р., Савка В.Є. Особливості перехідних суспільств; Нац. ун-т «Львівська політехніка». Львів, 2002.
7. Родіонова Л. Пошуки парадигми пізнання історико-економічного розвитку (Теоретичні основи розуміння всесвітньої історії) // Вісник ТНЕУ. – 2013. – № 3. – С. 84–95.
8. Чухно А. Цивілізаційні та формаційні підходи й їхня роль в економічній теорії та суспільній практиці // Економіка України. – 2001. – № 6. – С. 38–42.
9. Huntington S.P. The Change to Change: Modernization, Development, and Politics // Comparative Politics. – 1971. – Vol. 3, №3. – P. 283–322.
10. Сучасна цивілістика: підкорюй вершини разом з нами: матеріали XI Міжнар. нак.-практ. конф. 28–29 квітня 2016 р., м. Одеса. – Одеса: Юридична література, 2016. – 702 с.
11. Акіменко Ю.Ю. Виокремлення приватного права як тенденція еволюції правової системи ЄС // Часопис цивілістики. – 2015. – Вип. 22. – с. 94.
12. Таманага Б. Верховенство права: історія, політика, теорія; пер. з англ. А. Щенка. – К.: ВД «Києво-Могилянська академія», 2007. – 208 с.
13. Луців О. «Формальні» концепції верховенства права у сучасній науковій літературі // Вісник Львівського університету. Серія юридична. – 2013. – Вип. 57. – С. 60–67.
14. Лемак В. Принцип верховенства права в Україні: основні загрози // Право України. – 2010. – № 3. – С. 44–51.

Анотація

Дубинський І. Ю. Концептуальні підходи к типологізації держави та її функцій. – Стаття.

У статті проаналізовано концептуальні підходи теорії держави і права до типологізації держави та її функцій.

Зосереджено увагу, крім формаційного підходу, на цивілізаційному підході, який було використано у побудові типології держави та її функцій. З'ясовано переваги цивілізаційного підходу: 1) розкриття сутності певної історичної епохи через індивідуума і завдяки сукупності специфічних для певного періоду уявлень людини про характерологічні особливості суспільного життя, духовно-культурні цінності і цілі та функції держави; 2) розгляд держави як найвагомішого фактора духовно-культурного розвитку суспільства, спрямованого на обмеження і виключення навіть на законодавчо легалізованому рівні будь-якого обмеження прав і свобод та насильства щодо індивідуума; 3) залежність типів держав та її функцій від унікальності національних культур, системи поглядів на життя, природу, суспільство, його морально-етичні якості, настановні орієнтації. Також проаналізовано поширений в теорії держави і права стадіальний підхід, тобто такий, який відбувається за стадіальним розвитком на певному історичному етапі держави.

Ключові слова: типологізація, держава, функції держави, формальний підхід, цивілізаційний підхід, стадіальний підхід, теорія держави і права.

Аннотация

Дубинский И. Ю. Концептуальные подходы к типологическим мероприятиям и мероприятиям. – Статья.

В статье проанализированы концептуальные подходы теории государства и права к типологизации государства и его функций. Сосредоточено внимание, кроме формационного подхода, на цивилизационном подходе, который был использован в построении типологии государства и его функций. Выяснено преимущества цивилизационного подхода: 1) раскрытие сущности определенной исторической эпохи через индивидуума и благодаря совокупности специфических для определенного периода представлений человека о характерологические особенности общественной жизни, духовно-культурные ценности и цели и функции государства; 2) рассмотрение государства как весомого фактора духовно-культурного развития общества, направленного на ограничение и исключение даже на законодательно легализованном уровне любого ограничения прав и свобод и насилия в отношении индивидуума; 3) зависимость типов государств и ее функций от уникальности национальных культур, системы взглядов на жизнь, природу, общество, его морально-этические качества, установочные ориентации. Также проанализированы распространен в теории государства и права стадіальний підхід, то есть такой, который проходит по стадіального развития на определенном историческом этапе государства.

Ключевые слова: типологизация, государство, функции государства, формальный подход, цивилизационный подход, стадіальний підхід, теория государства и права.

Summary

Dubinsky I. Yu. Conceptual approaches to typology of the state and its functions. – Article.

The article analyzes the conceptual approaches of the theory of state and law to the typology of the state and its functions. Concentrated attention, in addition to the formative approach, in the civilization approach, which was used in constructing the typology of the state and its functions. The advantages of the civilization approach are revealed: 1) the disclosure of the essence of a particular historical epoch through the individual and due to the totality of human-specific ideas about a characterological

peculiarities of social life, spiritual and cultural values and goals and functions of the state; 2) consideration of the state as the most important factor in the spiritual and cultural development of society, aimed at limiting and excluding, even at the legally legalized level, any restriction of rights and freedoms and violence against the individual; 3) the dependence of the types of states and their functions on the uniqueness of national cultures,

the system of views on life, nature, society, its moral and ethical qualities, orientational orientation. Also, a staged approach, that is, one that takes place under the stage development at a certain historical stage of the state, is widespread in the theory of state and law.

Key words: typology, state, functions of the state, formal approach, civilization approach, stadium approach, theory of state and law.

УДК 342.2

*П. О. Копиленко**аспірантка**Міжнародного університету бізнесу і права***ФІЛОСОФСЬКО-ПРАВОВА ПРОБЛЕМАТИКА ПРАВОВИХ СТРАТЕГІЙ**

Активне реформування правової системи і пов'язане з цим перетворення правової науки загалом за період становлення незалежної Української держави, й особливо починаючи з 2014 року, потребує докорінного оновлення й поліпшення чинного законодавства. Змінювання правової системи шляхом перетворення і перебудови українського суспільства, оптимізації чинного українського законодавства й адаптації його до законодавства країн – членів Європейського Союзу для України як європейської демократично-правової держави потребує гармонізації за обставин постійних економічних, політичних і соціальних збурень і в умовах воєнного конфлікту на сході країни, анексії Криму Росією як країною-агресором. Різні перетворення в Україні відбудуться ефективно, маючи у підґрунті послідовну державну правову політику, науково обґрунтовану і таку, що немає суттєвих розбіжностей, яка базуватиметься на поставлених чітких і виважених загальнодержавних правових цілях.

Вивчення правової проблематики правових стратегій слід розпочинати з вибору філософсько-правової методології. Правильний і науково обґрунтований вибір теоретико-методологічних методів і підходів дослідження правових стратегій, їхньої філософсько-правової бази спроможне забезпечити не лише дієве втілення цілей дослідження, а й організувати роботу у такий спосіб, щоб досягти позитивних, коректних, чітких і достовірних результатів у вивченні правових стратегій.

Отже, використання дослідної науково-правової методології, що об'єднує складники різних наукових підходів до вивчення права, збільшує вірогідність логічного трактування правових стратегій і з'ясування їхнього значення у розвитку сучасного права України і філософсько-правових категорій теорії держави і права.

Розв'язуючи питання про введення в наукове дослідження деякої теоретико-методологічної бази у процесі вивчення правових стратегій, варто звертати увагу й на те, що в умовах методологічного різноманіття відкривається можливість вибудовування найбільш вичерпної з позицій теорії держави і права й цілком відповідного бачення досліджуваного правового явища, у нашому випадку – правових стратегій. Теорія держави і права являє собою важливу складову цілісної системи філософсько-правових знань про суспільство і дер-

жаву. Саме у концептуальних межах теорії держави і права відбувається вивчення, формування і розвиток державно-правових явищ, зокрема, правових стратегій, що дозволяє з теоретико-методологічних позицій обґрунтувати науково-правові напрями перетворення соціально-правової дійсності України. Проблематика теорії держави і права відає неймовірно великим масивом правових, філософських, спеціально-правових і прикладних правових явищ, різноспрямованими за змістом, однак об'єднаних єдиною методологією дослідження державно-правових інституцій, а саме – правових стратегій [1, 2, 3].

Для сучасного правника, крім спеціально прикладних навичок ведення професійної діяльності, потрібне належне, основане на законодавчих засадах виконання професійних функцій. Сучасному українському правнику слід мати фундаментальні філософсько-правові знання для формування власних концептуальних правових уявлень про такі важливі правові явища сьогодення, як основи теорії держави і права, в їхньому взаємозв'язку і в правовій взаємодії.

Одне із завдань української правової науки і, зокрема концепції держави і права, полягає в тому, щоб сприяти формуванню чітких правових принципів із виходом на практичні рекомендації щодо розвитку і формулювання саме правових стратегій у вирішенні певного спектра правових проблем. І доти, доки не буде знайдено раціонального пояснення такого філософсько-правового поняття, як «правові стратегії», правники не в змозі будуть відшукати комплексне теоретико-методологічне рішення правових проблем, які на пряму залежать від правових стратегій, і не буде розв'язана проблематика класифікації правових стратегій, що негативно позначиться на правотворчості й правозастосовній практиці загалом.

Правові стратегії як філософсько-правове поняття є одним з найважливіших правових категорій теорії держави і права. Проведені в українській правничій науці дослідження [4, 5, 6, 7] свідчать про те, що однозначного трактування поняття «правові стратегії» не існує й різні науковці, наукові правові школи та фахівці-практики права використовують різні правові явища, даючи трактування правових стратегій. Більшість правових стратегій як правових норм формулюються як правила правового поведіння й успішного функціонування суб'єктів права. Однак не

всі види правових стратегій можуть розглядатися як пряма спонукка до дій і втілення у життя.

У контексті нашого дослідження правових стратегій як філософсько-правових категорій теорії держави і права ми виходили з того, що, на противагу іншим різновидам стратегій, правова стратегія витікає безпосередньо з правових цілей. Таким чином, якщо такі цілі, для реалізації яких і розробляється правова стратегія, безпосередньо пов'язані зі зміною правових концепцій, принципів і, зокрема, правової і правничої практики, тоді такі стратегії можна назвати правовими. Якщо ж право виступає лише певним підходом у досягненні деяких цілей, тоді стратегію вважають неправовою.

Якщо певний правовий документ має правовий характер, а це у випадках, коли йдеться про такі питання, як гарантування і належне забезпечення конституційних прав і свобод людини та громадянина з боку держави або укріплення суспільного порядку, врегульованого правом або чинним законодавством, гарантування рівноправності для всіх верст і прошарків громадян, тоді за таких обставин доцільно стверджувати про наявність комплексної правової стратегії, що об'єднує соціально-політичну, економічну і правову стратегії.

На думку науковців [8, 9, 12], правова стратегія – це довгостроковий, якісно встановлений напрям розвитку певного об'єкта права, наприклад, деякого підприємства чи організації, що функціонує у певній галузі, використовуючи правові підходи і форми діяльності, регулює систему взаємних правових стосунків, що складаються як всередині такої організації, так і з навколишнім соціально-правовим середовищем, а також стосуються безпосередньо правових позицій, концепцій і принципів організації, що в кінцевому підсумку сприятимуть досягненню поставлених правових цілей.

Грунтуючись на власних дослідженнях правових стратегій, ми можемо визначити правову стратегію як правовий напрям розвитку такої організації чи підприємства і як загальну кількість правових орієнтирів і правових обмежень, що визначають напрями розвитку відповідно до поставленої мети. На нашу думку, правова стратегія – це певний, а в деяких випадках і конкретизований набір правових правил, якими керується організація у прийнятті управлінських рішень.

Правові стратегії можна розглядати і як узагальнений комплекс правових настанов, і як конкретний план ведення правової діяльності, що призначені для того, аби досягти поставлених стратегічних, правових, соціальних та економічних цілей організації. Такі підходи до розуміння правових стратегій свідчать про те, в правовій науці існують кілька правових позицій у досліджуваній проблематиці правових стратегій [10].

Цікавою у контексті нашого дослідження виглядає думка про те, що правова стратегія організації являє собою розрахований на довгострокову перспективу комплексний недеталізований із правових позицій план, бізнес-план, керівництво діяльністю організації у досягненні встановленої мети. Викликає і певний дослідницький інтерес й така думка про сенс правових стратегій як чітко визначений, науково обґрунтований та оснований на правових концепціях план розвитку організації на довгостроковий період. Як стверджують деякі науковці [8, 12], у тих випадках, коли правову стратегію визначають як правовий напрям перспектив організації, для нас залишається очевидним той факт, що під правовим напрямом організації розуміють перспективи організації, за якими вона буде діяти у певному правовому, соціально-економічному середовищі. У такому разі правовий напрям організації, на нашу думку, можна розглядати як тотожний до недеталізованого правового плану, достатньо абстрактного і без чітко прописаних дій, тобто ми її визначатимемо як умовну правову стратегію організації. Таким чином, по-перше, такий план діяльності організації може бути не лише стратегічним, а й тактичним, тобто таким, що стосується втілення деяких правових, соціально-економічних операцій.

Однак варто наголосити, що правова стратегія – це не лише планування діяльності організації, а саме – недеталізований план, за яким встановлюють загальну лінію ведення правової діяльності, з визначеним або абстрагованим узагальненим курсом, спрямованим на досягнення поставлених правових цілей. Також, по-друге, стратегічний правовий розвиток організації може встановлюватись не лише за планованими правовими заходами, а й як правовий процес самоорганізації. Отже, у правозастосуванні правових стратегій ми можемо стикнутися з тим, що досліджуваній нами дефініції «правові стратегії» в юриспруденції фактично надаються два самодостатніх трактування. Це першочергово стосується правових стратегій й їх реалізації, і це пов'язують безпосередньо з правовим стратегічним плануванням. Саме правове стратегічне планування у такому контексті визнається як правовий інструмент, завдяки застосуванню якого організація виявиться спроможною приймати ефективні управлінські рішення у чітко встановленому правовому полі.

Потрібність у розробці й обґрунтуванні на науково-правових позиціях правових стратегій організації (це стосується також і держави як самодостатньої організації) викликана появою нестійкого становища організації, що спричинено непередбачуваними збуреннями і перетворенням, які відбуваються, мають відбутись за певним період часу або можуть з'явитись у найближчій перспективі, й всередині організації.

Останнім часом в українських реаліях можна помітити, й на це вказують й деякі дослідження [4, 5, 7], підвищення рівня конкурентоспроможності вітчизняних підприємств й організацій, а також Української держави як окремої самодостатньої організації (тобто розробка правових стратегій на державному рівні). Отже, звідси можна дійти висновку, що трактування терміна «правові стратегії» має тісний зв'язок з розумінням правової стратегії як плану досягнення цілей, і досліджуване правове явище слід розглядати як провідне, а значення, за яким правова стратегія уподібнюється до напряму розвитку, – як допоміжне, тобто додаткове.

У контексті дослідження можна дійти такого логічного висновку, що дефініція правові стратегії з філософсько-правових позицій і концептуально можна включити до інструментарію правових наук. Вивчаючи правові стратегії, під час дослідження ми стикнулись з таким поняттям, як «правова політика», що за логікою можна вважати рівнозначним поняттю «правові стратегії». На з'ясування філософсько-правового наповнення терміна «правові стратегії» варто дослідити вихідне положення поняття «правові стратегії» як спосіб дій, лінії поведінки та ін. [13]. У філософських і правовій науках можна відшукати незліченну кількість визначень цього правового поняття. На нашу думку, це можна пояснити тим, що згадуване поняття «правові стратегії» характеризується безліччю аспектів і філософсько-правовою складною структурою. Саме множинність підходів до визначення поняття «правові стратегії» потребує дослідити проблематику змістовного наповнення правових стратегій, охарактеризувати ті ключові моменти, що обґрунтовують специфіку методології визначення правових стратегій, як філософського і як правового явища, з'ясувати функцію, яку відіграє ця дефініція у правовому полі суспільства, а також всебічно охарактеризувати теоретико-методологічні складові правових стратегій як джерела розвитку права, що втілюється і набуває особливих правових форм.

Загальновідомим залишається й той факт, що правові стратегії, і правовий аспект, і стратегічний, мають грецьке походження, буквально стратегія перекладається як «мистецтво підготовки і ведення війни та великих воєнних операцій; як наука про ведення війни – вища військова наука» [13]. Від початку введення цього поняття у філософський апарат теорії держави і права застосовувався винятково у військовій справі і саме – у контексті ведення війни. З розвитком цивілізації та права, починаючи з демократії Римської республіки до військового терміна, було залучено і правовий інструмент, що згодом перетворився на окреме філософсько-правове поняття «правові стратегії» як «мистецтво найбільш дієвого

застосування всіх правових потужностей держави у досягненні загальнодержавної цілі, із застосуванням дипломатичних інструментів впливу, економічного тиску, укладання вигідних договорів держави з союзниками, стратегію залучення промисловості, раціонального розподілу наявних людських ресурсів» та ін. [14]. Правова тактика і правова стратегія як структурний елемент правової системи держави дає можливість скласти уявлення про походження, соціально-економічні, політичні і соціокультурні та інші філософсько-правові засади правових стратегій у контексті теорії держави і права, що можна визначити як одним із перспективних наукових напрямів розвитку сучасних правових систем [14].

Варто наголосити, що згадана проблематика теоретико-методологічних засад правових стратегій стикається з іншими філософськими і правовими науками й має вагому інтеграційну складову. Так, розглядаючи з певною часткою абстрагованості походження, філософсько-правове наповнення і функціонування правових стратегій, слід виділити політичний і психологічний аспекти у методології правових стратегій. Такі стратегії впливають на правосвідомість як на нормотворчий базис права, що не в усіх випадках відіграє провідну роль стосовно таких понять, як «правова тактика» і «правова стратегія», які найбільш яскраво виявляються у правотворчості і правореалізації, про що буде розглянуто у наступних розділах нашого дослідження. Згадану вище думку можна відшукати у науковців-правників [15, 16], які зіставляють й ототожнюють правову політику і правові стратегії з правосвідомістю, тобто з правовою тактикою. Звідси скористаємось хрестоматійним прикладом нерозуміння пересічними громадянами законів, а також перебільшену значимість для особистості нормативно-правового акта, який може і не задовольнити правоочікувань громадян та інших суб'єктів права. Отже, у правотворчості законодавцю слід вибудовувати правову стратегію винятково на загальних напрямках правової свідомості суспільства. Правові ідеї хоч і походять із людського мозку, однак джерелами їхньої появи вважають соціальне, економічне і політичне навколишнє середовище, повсякденна особистісна і суспільна діяльність людей, у процесі якої індивідууми збагачуються, змінюються, концентруючи результати правової практики. Іншими словами, як на правову тактику, так і на правову стратегію потужний вплив справляє суб'єктивний фактор.

Таким чином, за політико-психологічною методологією правових стратегій очільник держави, наприклад, має обов'язково враховувати економічні умови, що склалися в суспільстві, у процесі реформування галузі сільського господарства, або інтенсивність соціальних процесів, викликаних зростанням рівня криміногенних показників у

державі, під час перетворень правоохоронної системи. Однак і ці напрями можна вважати суб'єктивним фактором, що розробляються апаратом глави держави з урахуванням об'єктивних умов дії правових стратегій у державній правовій системі.

Література

1. Стратегія сталого розвитку України до 2030 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.ua.undp.org/content/dam/ukraine/docs/.../UNDP_Strategy_v06-optimized.pdf
2. Стратегія сталого розвитку України до 2020 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.sd4ua.org/.../Strategiya-stalogo-rozvytku-Ukrayiny-do-2020.
3. Стратегія національної безпеки України в умовах радикальних змін внутрішнього і зовнішнього безпекового середовища: засідання круглого столу [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/articles/1726>. 2015. 23.01.
4. Рабінович П.М., Добрянський С.П., Гудима Д.А. та ін. Філософія права: проблеми та підходи; за заг. ред. П. М. Рабіновича. – Львів: Льв. нац. ун-т ім. І. Франка, 2005. – 332 с.
5. Вступ до теорії правових систем: монографія / [за ред. Зайчука О.В., Оніщенко Н.М.]. – Київ: Юридична думка, 2006. – 430 с.
6. Завальнюк В.В. Антропологічне осягнення правової реальності: юриспруденція на перетині епох: монографія. – Одеса: Юридична література, 2012. – 208 с.
7. Мінькович-Слободяник О.В. Юридична стратегія і тактика в правовій політиці України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/24310/13-Minkovich.pdf?sequence=1>
8. Пархоменко Н.М. Джерела права: проблеми теорії та методології. – К.: Юрид. думка, 2008. – 326 с.
9. Вступ до теорії правових систем: монографія / [за заг. ред. О. В. Зайчука, Н. М. Оніщенко]. – К.: Юридична думка, 2006. – 432 с.
10. Щокін Ю.В. Міжнародно-правовий звичай: проблеми теорії і практики: монографія. – К., 2012. – 456 с.
11. Основи права України: навчальний посібник / [за ред. В. Л. Ортинського]. – 2-ге вид., доп. і перероб. – Львів: Оріяна-Нова, 2015. – 365, [2] с.
12. Зайчук О.В., Журавський В.С., Оніщенко Н.М., Тимошенко В.І., Бобровник С.В. Вступ до теорії правових систем: монографія / Ін-т держави і права ім. В.М.Корецького НАН України. – 2-ге вид., доп. і перероб. – Київ: Юридична думка, 2016. – 431 с.
13. Академічний тлумачний словник української мови. Онлайнова версія [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://sum.in.ua/s/>
14. Мінькович-Слободяник О.В. Юридична стратегія і тактика в правовій політиці України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/24310/13-Minkovich.pdf?sequence=1>
15. Тодика Ю.М. Тлумачення Конституції і законів України: теорія та практика: монографія. – Харків: Факт, 2003. – 328 с.

16. Заєць А.П. Правова держава в контексті новітнього українського досвіду. – К.: Парламентське вид-во, 1999. – 248 с.

Анотація

Копиленко П. О. Філософсько-правова проблематика правових стратегій. – Стаття.

У статті розглянуто методологію дослідження правових стратегій у контексті концептуальних положень теорії держави і права. Подано філософсько-правове трактування дефініції «правові стратегії» як одного із фундаментальних правових категорій теорії держави і права. Визначено правову стратегію і як правовий напрям розвитку організації чи підприємства, і як узагальнення правових орієнтирів і правових обмежень, що визначають напрями розвитку відповідно до поставленої мети. Розглянуто правові стратегії як певний, а в деяких випадках і конкретизований набір правових правил, якими керується організація у прийнятті управлінських рішень.

Ключові слова: правова стратегія, теорія держави і права, методологія дослідження, фундаментальні правові категорії, правові ідеї, правоочкування.

Аннотация

Копыленко П. А. Философско-правовая проблематика правовых стратегий. – Статья.

В статье рассмотрены методология исследования правовых стратегий в контексте концептуальных положений теории государства и права. Подано философско-правовое трактовка дефиниции «правовые стратегии» как одного из фундаментальных правовых категорий теории государства и права. Определены правовая стратегия и как правовое направление развития организации или предприятия, и как обобщение правовых ориентиров и правовых ограничений, определяющих направления развития соответствии с поставленной целью. Рассмотрены правовые стратегии как определенный, а в некоторых случаях и конкретизирован набор правовых правил, которыми руководствуется организация в принятии управленческих решений.

Ключевые слова: правовая стратегия, теория государства и права, методология исследования, фундаментальные правовые категории, правовые идеи, правоочкування.

Summary

Kopylenko P. O. Philosophical and legal issues of legal strategies. – Article.

The article deals with the methodology of research of legal strategies in the context of the conceptual provisions of the theory of state and law. The philosophical and legal interpretation of the definition of "legal strategies" as one of the fundamental legal categories of the theory of state and law is presented. The legal strategy and as a legal direction for the development of an organization or enterprise are defined, as well as a generalization of legal guidelines and legal constraints that determine the directions of development in accordance with the goal. The legal strategies are considered as certain, and in some cases, a specified set of legal rules that govern the organization in making managerial decisions.

Key words: legal strategy, theory of state and law, methodology of research, fundamental legal categories, legal ideas, law waiting.

УДК 343.163(477)“1917/1921”

В. І. Мичка

здобувач

Харківського національного університету внутрішніх справ

РОЛЬ ОРГАНІВ ПРОКУРАТУРИ НА ДОСУДОВИХ СТАДІЯХ КРИМІНАЛЬНОГО СУДОЧИНСТВА В ДОБУ УКРАЇНСЬКОЇ РЕВОЛЮЦІЇ (1917–1921)

Постановка проблеми. Досліджуючи будь-яке явище, вкрай важливо з'ясувати його генезу – причини виникнення, особливості становлення та розвитку, виокремити ті чинники, що впливали на цей процес. Не є виключенням і встановлення ролі органів прокуратури у належному функціонуванні правового механізму сучасної держави. Зважаючи на це, вважаємо доцільним досліджувати еволюцію органів прокуратури та її функцій, зокрема і на стадії досудового слідства, у історико-правовому контексті, з врахуванням національних правових традицій. Цілком слушною, у цьому контексті, виглядає думка професора В. Баскова, який наголошував на тому, що «історичне дослідження створення і формування будь-якого державного органу допомагає краще зрозуміти історичне призначення цього органу, його місце в системі інших державних органів, а також історичну необхідність виконання покладених на нього функцій» [1, с. 3].

Сто років тому, у бурхливому вирі подій Національної революції, мала місце перша у новітній українській історії спроба здобути власну державність та розбудувати систему відповідних державних інститутів, одним з яких була прокуратура. Як тодішні лідери бачили її функції, чим вони відрізнялися від функцій притаманних імперській прокуратурі, чи було в українських національних силах спільне бачення подальшого реформування органів прокуратури? Це тільки не велика частина питань, що і сьогодні викликають як теоретичний, так і прикладний інтерес.

До того ж, аналіз ролі органів прокуратури на досудових стадіях слідства в роки Української революції має вагоме історико-правове значення, через те, що на відміну від дій більшовицького уряду, який намагався в той час докорінно змінити парадигму кримінального процесу, скасувати в т.ч. інститут адвокатури, «декласувати» самих адвокатів, українська прокуратура, створена в часи революції, а також незважаючи буремні часи, намагалася діяти на принципах змагальності, презумпції невинуватості, поваги до прав та свобод людини. Як вказував у зверненні до судових установ і прокурорів генеральний секретар юстиції М. Ткаченко 18 листопада 1917 р. «необхідність побудування правової держави обумовлює організацію правового устрою на цілій території на основі виявлених через Центральну раду бажань» [2, с. 73].

Сьогодні дослідники відчують істотний брак документації, яка б допомогла пролити світло на юридичну практику тих років – відсутні відповідні статистичні матеріали, вкрай мало у архівах зберіглося документів з різних стадій кримінального судочинства, аналіз яких дозволив би встановити як практична діяльність правоохоронних органів, зокрема і прокуратури збігалася з нормативно-правовими актами, що видавалися Центральною Радою, Українською державою, Директорією УНР.

Тим не менш, навіть зважаючи на всі недоліки, нетривалий час існування та фрагментарність джерельної бази, не викликає жодних сумнівів, що саме у період Національної революції, було зроблено перші кроки на шляху формування органів прокуратури, правонаступницею якої є сучасна Прокуратура України. З огляду на це, цілком обґрунтованим є підвищений науковий інтерес до дослідження цього періоду з боку сучасних фахівців у галузі історії держави і права.

Стан наукової розробки проблеми. Визначаючи ступінь наукового дослідження даної теми, слід зауважити, що проблемі становлення органів прокуратури в Україні та їх функцій, вітчизняні фахівці у галузі історико-правової науки приділяли певну увагу. У своїх працях генезу органів прокуратури на теренах України намагалися дослідити В. Ключков, Є. Попович, В. Сухонос [3–6]. У центрі уваги В. Малюги перебували питання, пов'язані з визначенням тих принципів, на яких базувалася діяльність прокуратури [7]. В. Юсупов став автором публікації, у якій спробував окреслити основні етапи у розвитку органів прокуратури в українських землях до здобуття Україною незалежності [8]. Історико-правові аспекти становлення та розвитку прокуратури України стали предметом дослідження таких дослідників, як В. Миколенко, О. Литвак та П. Шумський [9–10].

В. Бесчасний, О. Філонов, В. Суботін розглядали еволюцію органів прокуратури крізь призму змін у системі організації державної влади на різних історичних етапах тощо. Встановленню місця прокуратури у правоохоронній системі, що існувала в українських землях саме у період Національної революції 1917–1921 рр., були присвячені публікації М. Бортуна, П. Гламазди та Ю. Даниленко [11–13].

Підсумовуючи огляд наукової літератури з теми дослідження, зазначимо, що більшість положень, запропонованих науковцями, мають узагальнюючий, а подекуди, і дискусійний характер. Переважна більшість дослідників обмежувалася констатацією факту незмінності функцій прокуратури, що діяла за часів Центральної Ради, Української держави та Директорії, у порівнянні з імперським періодом. Подібна ситуація зумовлює актуальність проведення нових досліджень, які б допомогли уточнити, які саме функції були притаманні прокуратурі на досудових стадіях слідства під час різних етапів Національної революції.

Метою статті є аналіз вітчизняного законодавства часів Української революції 1917–1921 рр., на предмет виявлення будь-яких нормативних інновацій стосовно характеру кримінально-процесуальних функцій прокуратури на досудових стадіях кримінального судочинства у порівнянні з законодавством часів Російської імперії, що діяло на теренах України.

Виклад основного матеріалу. Всупереч тому, що вже внаслідок лютевської революції останній російський імператор Микола II зрікся влади ще на початку березня 1917 року і тоді ж було створено Українську Центральну раду (УЦР), стара прокуратура продовжувала свою роботу, зокрема і на території українських губерній, до жовтня 1917 року [14, с. 91].

Основним нормативним актом при здійсненні кримінального судочинства залишався відповідний Статут 1864 року, що закріплював основні принципи кримінального процесу на різних його стадіях. Щодо функцій прокуратури на досудових стадіях, то, як і в минулі часи, ними були порушення переслідування, керівництво процесом проведення дізнання, нагляд за попереднім розслідуванням, направлення справ на розгляд суду. Прокурори і їх заступники попереднього розслідування самі не проводили, але давали тільки пропозиції судовим слідчим і контролювали проведення розслідування, уповноваженими на те особами.

Після одержання матеріалів попереднього розслідування прокурор був зобов'язаний розглянути чи належить справа до компетенції прокурорської влади, чи розслідування проведено з потрібною повнотою та чи слід обвинуваченого передати суду, чи його справа повинна бути закрита. Висновок прокурора оформлювався в формі обвинувального акта [15, с. 83–84].

Лише прихід до влади у Петрограді більшовиків, які одним з перших своїх декретів «Про суд», скасували царську прокуратуру, змусив діячів УЦР замислитися над створенням власної системи правоохоронних органів, серед яких чільне місце мала посісти прокуратура. Активізація цьо-

го процесу відбулася після оголошення III Універсалу та створення Української народної республіки (УНР) [16, с. 242]. Але навіть на першому етапі існування УНР, все ще формально діяли інституції, вже зниклої держави. Так, наприкінці листопада, УЦР ухвалює закон, де вказувалося: «До внесення змін у законодавчому порядку залишаються в силі й усі державні уряди й установи, які залишалися на території Української Народної Республіки до дня 7 листопада 1917 року, з дотеперішнім їх ділокругом, урядженням і штатами як уряди і установи Української Народної Республіки» [17, с. 178].

Саме тому судові та правоохоронні органи Української Народної Республіки у своїй діяльності керувалися кримінальним та кримінально-процесуальним законодавством Російської імперії зі змінами, внесеними Тимчасовим урядом. Звичайно, така тактика УЦР дещо загальмувала державотворчі процеси, але з іншого боку, її лідери добре усвідомлювали, що різкі дії зі зламу старого державно-правового механізму можуть мати вкрай негативні наслідки та призвести до поширення анархії та правового нігілізму.

Першим вагомим кроком на шляху створення нової прокуратури, став виданий 15 грудня 1917 р. закон «Про утворення Генерального Суду». У ст. 6 було передбачено створення Прокуратури Генерального Суду: «При Генеральному Судді утворюється Прокуратура. Одному з Прокураторів Генеральний Секретар справ судових надає звання Старшого і доручає провід над Прокуратурою» [18].

Остаточного оформлення органів прокуратури в УНР завершив Закон №23-б від 23 грудня 1917 року «Про урядження прокурорського нагляду на Україні» [6, с. 52], що регламентував діяльність цього органу на чолі якого було призначено Д. Маркевича. Невдовзі, під час проведення чергового сесійного засідання УЦР, прокурор звернувся до присутніх з наступними словами: «Я призначений першим старшим прокурором Генерального Суду. І через те, що всі інші особи обрані, а я призначений, то я мушу прохати вас санкціонувати це призначення. Не бійтесь цієї назви – «прокурор», бо ми покликані стояти на обороні закону, який би він не був» [19, с. 109]. Цей виступ, на наш погляд, є багато в чому показовим – з одного боку, Д. Маркевич закликає переглянути погляди на прокуратуру, як виключно каральний орган, з іншого – запевняє, що за будь-яких обставин, її головною функцією залишається підтримання законності. Також, враховуючи те, що в складних умовах воєнного часу, суцільної анархії та зростання злочинності нерідко мали місце арешти без чіткого доведення вини й тривале тримання під вартою без розгляду справи в суді, 10 квітня 1918 року заступникам прокурорів

окружних судів було наказано особисто проінспектувати всі місця для утримання заарештованих та надати письмові звіти про стан справ. Крім того, заступники прокурорів неодноразово виїжджали в регіони як за дорученням міністра судових справ, так і в складі парламентських комісій, здійснювали перевірки дотримання законності за окремими зверненнями й клопотаннями громадян [20, с. 19].

Поряд із цим 1 березня 1918 р. Народне Міністерство справ судових УНР надіслало листа головам окружних судів, з'їздів мирових суддів, прокурорам окружних судів про необхідність вжиття всіх заходів стосовно належної роботи судових органів, найшвидшого проведення слідства і розгляду справ, точного виконання судових рішень [3, с. 24]. Звичайно, тільки ефективна взаємодія органів прокуратури і слідства, особливо на досудових стадіях, могла забезпечити прискорення розгляду справ. У останній день свого перебування при владі – 29 квітня 1918 року, діячі Центральної Ради встигли ухвалити конституційний проект, але органи прокуратури в ньому не згадувалися.

Колишній царський генерал Павло Скоропадський, який оголосив себе гетьманом та став фактично авторитарним лідером Української держави, що існувала з кінця квітня до середини грудня 1918 року, проводив доволі активну державотворчу діяльність. Усі законодавчі ініціативи УЦР було скасовано. Що стосується органів прокуратури, то спочатку частина її наглядових функцій була передана до компетенції Генерального Суду Української держави. 8 липня гетьман затвердив, ухвалений Радою Міністрів Закон «Про утворення державного Сенату» [21, с. 27], де конкретизувалися положення стосовно діяльності та функцій прокуратури (ст. 43–48).

Симптоматично, що у преамбулі закону, зазначалося: «Устрій, компетенція, розмір і обсяг прав Державного Сенату..., а також права і обов'язки і відповідальність Сенаторів, аж до видання особливого законодавчого акта, тимчасово визначаються «Учреждением Російскаго Правительствующаго Сената» (Сводъ Зак., т. I, ч. 2, Учр. Прав. Со 1917 года), «Учреждениемъ Судебныхъ Установлений», «Уставами Уголовного і Гражданскаго Судопроизводства» та іншими до цього законами, оскільки, їх не скасовано вже виданими і не скасованими законами Української Держави та наступними постановами» [22]. За великим рахунком, це була спроба реанімації органів прокуратури у тому вигляді і з тими функціями, які вони виконували за імперських часів.

Стосовно прокурорів Державного Сенату, то вони наділялися правом щодо порушення питань про необхідність правової інтерпретації, внесення доповнень або змін до діючих законодавчих актів.

Природно, що цим правом, вони могли скористатися і на досудових стадіях кримінального судочинства.

Після того, як у грудні 1918 року влада перейшла до Директорії УНР, гетьманські закони перестають бути чинними, а 2 січня 1919 року приймається Закон «Про урядження прокурорського догляду в Україні» та поновлюється діяльність Генерального Суду під назвою «Найвищий Суд Української Народної Республіки» [11, с. 46]. Вкрай важка ситуація, у якій опинилися діячі Директорії з перших днів перебування при владі, змусила їх все частіше вдаватися до методів надзвичайного судочинства, зокрема, при розгляді справ військовими судами, фактично зникають стадії попереднього слідства.

У додатках до Закону «Про надзвичайні військові суди», що з'явилися у серпні 1920 р., прокурорів позбавляли функції внесення акта обвинувачення до суду [15, с. 120]. В цілому ж, Директорія лише відновила ту судову систему, що існувала за часів Центральної Ради. Вкрай несприятлива геополітична ситуація, не дозволила Директорії здійснити серйозних інновацій у функціях прокуратури, які, по суті, визначалися за аналогією з пореформеним законодавством Російської імперії.

Висновок. Спираючись на наведені факти, підкріплені аналізом тогочасної нормативно-правової бази, слід відзначити, що протягом нетривалого періоду існування органів прокуратури за часів УНР, Гетьманської держави П. Скоропадського та Директорії, прокурори, переважно, виступали на усіх стадіях кримінального судочинства, як сторона обвинувачення або кримінального переслідування осіб, які були винні у скоєнні злочинів.

Отже, прокуратура не втратила значення правоохоронного органу. Також, на неї покладалася функція нагляду за додержанням законодавства та підтримання обвинувачення під час суду. Як і у дореволюційний період, органи прокуратури діяли при судах, при цьому жодних нових функцій, у порівнянні з імперським періодом на них покладено не було. Зокрема, це стосується і ролі прокуратури на досудових стадіях кримінального судочинства.

В цьому ж контексті також слід визнати вірною думку В. Юсупова про те, що прокуратуру України в добу української революції (1917–1921) можна розглядати з одного боку як аналог того державного органу, який функціонував в Україні після судово-правової реформи в Російській імперії, а з іншого як державно-правовий інститут, що був складовою частиною української державності і тим самим принципово відрізнявся від свого попередника [8, с. 815].

З точки зору тенденцій, що визначають магістральні напрямки у процесах реформування

органів прокуратури України на сучасному етапі, було б корисним звертати увагу на цей досвід вітчизняної історії і уникати непродуманих кроків, які не лише будуть негативно позначатися на ефективності їх діяльності, але й можуть зашкодити міцності та стабільності розвитку української держави.

Література

1. Басков В. История прокуратуры Российской империи. *Вестник МГУ. Сер. 11: Право*. 1997. № 2. С. 3–13.
2. Мироненко О. Світоч української державності. Політико-правовий аналіз діяльності Центральної Ради. К., Ін-т Держави і права ім. В.М. Корецького, АПРНУ, 1995. 327 с.
3. Ключков В. Історія прокуратури України: *Монографія*. К.: НТВ «Правник», 2002. 448 с.
4. Попович Є. Шляхи розвитку прокуратури України: *Монографія*. Х.: Торнадо, 2009. 352 с.
5. Сухонос В. Органи, що виконували функції прокуратури в Україні у 1917–1922 роках. *Підприємство, господарство і право*. 2001. № 7. С. 86–90.
6. Сухонос В. Прокуратура у системі державних органів України: теоретичний аналіз сучасного стану та перспективи розвитку. Суми: ВТД «Університетська книга», 2008. 448 с.
7. Малюга В. Принципи організації та діяльності прокуратури України: *дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.10. К.*, 2002. 205 с.
8. Юсупов В. Становлення та розвиток органів прокуратури до здобуття незалежності України. *Форум права*. 2012. № 2. С. 813–818.
9. Миколенко В. Історико-правові аспекти становлення та розвитку прокуратури України. *Порівняльно-аналітичне право*. 2017. № 1. С. 39–41.
10. Литвак О., Шумський П. Становлення та розвиток прокуратури України. *Вісник Національної академії Прокуратури України*. 2012. № 3. С. 10–15.
11. Бортунов В. Прокуратура в українських землях у часи національної революції 1917–1920 рр. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Сер. Юридичні науки*. 2008. № 79. С. 44–47.
12. Гламазда П. Місце та роль інституту прокуратури у процесі українського державотворення 1917–1921 років. *Форум права*. 2011. № 2. С. 155–158.
13. Даниленко Ю. Особливості правового статусу прокуратури в Українській народній республіці доби Української Центральної Ради (4 березня 1917 р. – 28 квітня 1918 р.). *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2012. № 12. С. 122–125.
14. Воронов М. Історія становлення та розвитку прокуратури в Україні. *Сучасні питання економіки і права*. 2013. № 1. С. 90–97.
15. Землянська В. Кримінально-процесуальне законодавство Центральної Ради, Гетьманату Скоропадського та Директорії. *Дис. ... канд. юрид. наук за спец. 12.00.01 – теорія та історія держави і права; історія політичних і правових вчень*. Львів: ЛНУ ім. І. Франка, 2002. 191 с.
16. Українська Центральна рада: Документи і матеріали. У 2 т. Т. 2: *10 грудня 1917 р. – 29 квітня 1918 р.* / Упорядн.: В. Верстюк. К.: Наукова думка, 1997. 424 с.
17. Копиленко О., Копиленко М. Держава і право України. 1917–1920. *Навчальний посібник*. К.: Либідь, 1997. 208 с.
18. Закон про утворення Генерального Суду (2 грудня 1917). [Електронний ресурс]. – Режим до-

ступу: <https://scicenter.online/derjavi-prava-istoriya-scicenter/zakon-pro-utvorennya-generalnogo-sudu-2grudnya-144037.html>

19. Матеріали і документи IX сесії Центральної Ради № 52 від 15 січня 1918 р. *Українська Центральна Рада: документи і матеріали*. К.: Наукова думка, 1997. Т. 2. С. 109.

20. Копиленко О. Маловідомі факти з історії прокуратури періоду української революції 1917–1920 років. *Прокуратура України: історія, сьогодення та перспективи. Матеріали міжнародної науково-практичної конференції (Київ, 25 листопада 2011 року)*. К.: Національна академія прокуратури України, 2012. С. 18–21.

21. Мавдрик М. Становлення та розвиток Прокуратури України як інституту захисту прав і свобод людини і громадянина. *Вісник ХНУВС*. 2012. № 3. С. 22–35.

22. Закон про утворення Державного Сенату. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://lawbook.online/derjavi-prava-istoriya/zakon-pro-utvorennya-derjavnogo-66144.html>

Анотація

Мичка В. І. Роль органів прокуратури на досудових стадіях кримінального судочинства в добу Української революції (1917–1921). – Стаття.

У статті розглядається специфіка національного кримінально-процесуального законодавства часів Української революції 1917–1921 рр. Особливу увагу приділено з'ясуванню функцій прокуратури, зокрема на досудових стадіях кримінального судочинства.

До початку 1918 року, основним нормативним актом при здійсненні кримінального судочинства в українських губерніях залишався відповідний Статут 1864 року, що закріплював основні принципи кримінального процесу на різних його стадіях. Щодо функцій прокуратури на досудових стадіях, то, як і раніше, ними були порушення переслідування, керівництво процесом проведення дізнання, нагляд за попереднім розслідуванням, направлення справ на розгляд суду.

Головні нормативно-правові документи, що стосувалися прокуратури і були прийняті на різних етапах революції, зокрема Закон «Про урядження прокурорського нагляду на Україні» Центральної Ради, Закон «Про утворення державного Сенату» Української держави та Закон «Про урядження прокурорського догляду в Україні» Директорії УНР, жодним чином не вплинули на характер функцій прокуратури. Як і у дореволюційний період, органи прокуратури діяли при судах, при цьому жодних нових функцій, у порівнянні з імперським періодом на них покладено не було. Зокрема, це стосується і ролі прокуратури на досудових стадіях кримінального судочинства.

Ключові слова: Українська революція, Центральна Рада, Українська держава, Директорія, функції прокуратури, кримінальне судочинство, досудові стадії слідства.

Аннотация

Мичка В. И. Роль органов прокуратуры в досудебных стадиях уголовного судопроизводства в сутки Украинской революции (1917-1921). – Статья.

В статье рассматривается специфика национально-уголовно-процессуального законодательства времен Украинской революции 1917–1921 гг. Особое внимание уделено выяснению функций прокуратуры, в частности на досудебных стадиях уголовного судопроизводства.

К началу 1918 года, основным нормативным актом при осуществлении уголовного судопроизводства

в украинских губерниях оставался соответствующий Устав 1864 года, закреплявший основные принципы уголовного процесса на различных его стадиях. Относительно функций прокуратуры на досудебных стадиях, то, как и раньше, к ним относились: начало преследования, руководство процессом проведения дознания, надзор за предварительным расследованием, направленные дела на рассмотрение в суд.

Главные нормативно-правовые документы, касающиеся прокуратуры, принятые на разных этапах революции, в частности Закон «Об устройении прокурорского надзора на Украине» Центральной Рады, Закон «Об образовании государственного Сената» Украинского государства и Закон «О устройении прокурорского надзора в Украине» Директории УНР, никоим образом не повлияли на характер функций прокуратуры. Как и в дореволюционный период, органы прокуратуры действовали при судах, при этом никаких новых функций, по сравнению с имперским периодом на них возложено не было. В частности, это касается и роли прокуратуры на досудебных стадиях уголовного судопроизводства.

Ключевые слова: Украинская революция, Центральная Рада, Украинская держава, Директория, функции прокуратуры, уголовное судопроизводство, досудебные стадии следствия.

Summary

Mychka V. I. The Role of the Prosecutor's Office at the Pre-Trial Stages of Criminal Justice in the Age of the Ukrainian Revolution (1917–1921). – Article.

The article deals with the specifics of the national criminal procedure legislation of the time of the Ukrainian Revolution of 1917–1921. Particular attention is paid to clarifying the functions of the prosecutor's office, in particular at the pre-trial stages of criminal justice.

Until the beginning of 1918, the main normative act in the course of criminal proceedings in the Ukrainian provinces remained the relevant Statute of 1864, which enshrined the basic principles of criminal proceedings at its various stages. Regarding the functions of the prosecutor's office at the pre-trial stages, they were, as before, violations of the prosecution, management of the inquiry process, supervision of the preliminary investigation, referral of cases to the court.

The main regulatory documents pertaining to the prosecutor's office and adopted at different stages of the revolution, including the Law on the Regulation of the Prosecutor's Office in Ukraine by the Central Rada, the Law on the Establishment of the State Senate of the Ukrainian State and the Law on the Regulation of the Prosecutor's Office in Ukraine. The UPR did not in any way affect the nature of the functions of the prosecutor's office. As in the pre-revolutionary period, the prosecution bodies operated before the courts, with no new functions compared to the imperial period. In particular, this also applies to the role of the prosecutor's office at the pre-trial stages of criminal proceedings.

Key words: Ukrainian Revolution, Central Rada, Ukrainian State, Directory, functions of prosecutor's office, criminal justice, pre-trial stages of investigation.

УДК 35.072.6:654.1

В. О. Невядовський
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри адміністративного права і процесу факультету № 3
Харківського національного університету внутрішніх справ

ДО ПРОБЛЕМИ ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ ТА ОСОБЛИВОСТЕЙ ДЕРЖАВНОГО КОНТРОЛЮ У ГАЛУЗІ ЗВ'ЯЗКУ

Постановка проблеми. Розбудова соціальної, правової держави в Україні та формування ринкових відносин супроводжуються ускладненням процесів у соціальній, економічній та політичній сферах суспільного розвитку. За таких умов значна роль відводиться державі, її механізму, від якого вимагається організованість, чіткість діяльності та узгоджена взаємодія всіх його елементів. Важливе місце у забезпеченні цих вимог посідає державний контроль. Його значення завжди посилюється в перехідні періоди реформування суспільства і держави, а незалежна Україна сьогодні переживає саме такий етап свого розвитку. Сучасний зв'язок є однією з пріоритетних галузей економіки, завдання якої полягає в задоволенні різноманітних потреб вимогливих споживачів. Проте сьогодні у вказаній сфері існують певні проблеми як теоретичного, так і практичного характеру, необхідність вирішення яких і обумовило вибір тематики цієї статті.

Стан дослідження. Питання державного контролю в галузі зв'язку до сьогодні не знайшли свого належного висвітлення в наукових працях учених-адміністративістів. Частково або у межах більш широкої проблематики певні дослідження проводили В.Б. Авер'янов, О.Ф. Андрійко, О.М. Бандурка, Ю.П. Битяк, В.М. Гаращук, С.М. Гусаров, В.В. Ковальська, А.Т. Комзюк, С.О. Кузніченко, Р.С. Мельник, О.М. Музичук, О.П. Полінець, В.С. Шестак та інші науковці. Проте, незважаючи на чималу кількість досліджень, комплексного підходу до визначення поняття та особливостей державного контролю у галузі зв'язку так розроблено і не було.

Саме тому метою статті є: визначити сутність та особливості державного контролю у галузі зв'язку.

Постановка проблеми. Для з'ясування питання сутності, особливостей та завдань державного контролю в галузі зв'язку, необхідно насамперед визначити поняття контролю та встановити його етимологію. Так, Словник іноземних слів дає походження слова контроль (від французького «controle») та визначає його як перевірку чи спостереження з метою перевірки [1]. Французьке «controle» утворилося від складання двох латинських слів: «contra» та «role». «Contra» – це префікс, що означає «протидію», «протилежність»,

а «role» – міра впливу, значення, ступінь участі в чомусь. За таких обставин слово «контроль», окрім «перевірки» чи «нагляду з метою перевірки», означає і «протидію». Очевидно, протидія ця спрямована на небажаний результат з метою його усунення. Тому буде більш правильно слово «контроль» тлумачити як перевірку, а також спостереження з метою перевірки для протидії чомусь небажаному, тобто виявлення, попередження та припинення протиправної поведінки з боку будь-кого [2, с. 37].

Поряд із широким поняттям контролю як діяльності, що має місце в роботі усіх державних органів і є суспільним явищем, контроль розглядають і звужено – як діяльність органів контролю в певній сфері діяльності суспільства, які в межах своїх повноважень наділяються функцією контролю, що є основним видом їх роботи, і які за допомогою притаманних їм форм, методів та визначених процедур здійснюють контроль [3, с. 27]. У своєму підручнику О.Ф. Андрійко, наприклад, спочатку вказує, що нагляд є видом діяльності відповідних органів, близьким до контролю. Але тут же висловлює думку про нагляд як окрему форму (вид) контролю, що має свої особливості: нагляд здійснюється державними органами щодо об'єктів, які їм організаційно не підпорядковані, тоді як контроль стосується підпорядкованих суб'єктів; у процесі нагляду застосовуються заходи адміністративного впливу, тоді як за результатами контролю можуть застосовуватися і заходи дисциплінарні; адміністративний нагляд здійснюється за дотриманням відповідними суб'єктами норм і правил, тоді як контроль – за діяльністю підконтрольних об'єктів у цілому чи окремими її аспектами [4, с. 349–350]. На нашу думку, саме позиція Д.М. Бахраха є найбільш прийнятною та актуальною для сьогодення, оскільки побудова в Україні правової держави, перехід на ринкові відносини та прагнення інтеграції до Євросоюзу вимагає чіткого розподілу понять «контроль» та «нагляд» і, відповідно, скорочення державного втручання як у діяльність організацій, так і в життя громадян шляхом розширення меж нагляду за рахунок звуження меж контролю.

Сутність державного контролю полягає у спостереженні та перевірці розвитку суспільної системи й усіх її елементів відповідно до визначених напрямів,

а також у попередженні та виправленні можливих помилок і неправомірних дій, що перешкоджають такому розвитку. Контроль тісно пов'язаний з іншими видами державної діяльності й може входити до їх складу як певна частина. Водночас як самостійна функція управління контроль має специфічний характер. Тому контроль як певний вид діяльності можна розглядати в якості самостійного явища або складової інших видів діяльності держави та функцій її органів.

Контроль, на думку В.М. Гаращука, – одна з основних форм державного управління, без застосування якої управлінська діяльність втрачає сенс і потребує певної стандартизації [5]. Нині в Україні відсутній єдиний нормативно-правовий акт, в якому чітко були б визначені: принципи і напрями державного контролю; його види, форми та методи; загальні правила контрольної процедури; правила взаємовідносин контролюючих органів між собою та з правоохоронними органами тощо (тобто, загальні стандарти контролю). Необхідність прийняття такого акта зумовлюється існуванням великої кількості контролюючих органів [6, с. 89].

Так, в Україні налічується 88 видів державного контролю і нагляду за додержанням законів у сфері управління, які здійснюють 25 державних служб, 36 державних інспекцій, 42 різні комітети, комісії, реєстри, управління, відділи та інші спеціальні формування. Вони діють неузгоджено, часто дублюють одне одного, безпідставно відволікають підконтрольні структури від роботи, чим опосередковано завдають матеріальної шкоди не тільки їм, а й державі, яка позбавляється можливості отримувати більші податки з недоотриманого прибутку комерційних структур. Часто виникають і питання щодо процедури контролю, законності використання спеціальних технічних засобів під час його проведення, правил закріплення результатів контролю тощо. Усе це не може не навести на думку про необхідність вироблення та затвердження стандартів державного контролю.

Стандартизація державного контролю в галузі зв'язку повинна просуватися й шляхом остаточного законодавчого закріплення понять: «відомчий», «міжвідомчий» та «над (або – поза) відомчий» контроль, виділення їх характерних ознак, умов та процедур здійснення [6]. Відомо, що такі поняття, як «міжвідомчий» та «надвідомчий» контроль використовуються лише в науковій і навчальній юридичній літературі. Незважаючи на наявність відповідних нормативно-правових актів, у яких йдеться про відомчий контроль, скільки-небудь прийняттого законодавчого визначення такого контролю немає.

Узагальнюючи викладене, В.М. Гаращук зазначив, що стандартизація державного контролю повинна відбуватися в таких напрямках: чітке окреслення предмета державного контролю, контро-

лю в державному управлінні, інших сферах, підконтрольних державі; законодавче відмежування контролю від інших близьких за формами та цілями видів діяльності (прокурорського нагляду, експертизи, оперативно-розшукової роботи тощо); перегляд системи контролюючих органів, окреслення та законодавчого закріплення їх вичерпного переліку, правового статусу, усунення паралелізму та дублювання в їх роботі; розроблення механізму взаємодії контролюючих органів між собою та з правоохоронними органами; подальша деталізація в нормативно-правових актах принципу законності, відповідно до якого державний контроль може здійснюватися тільки: а) компетентними органами (посадовими особами); б) в межах їх контрольних повноважень; в) з дотриманням процедур (строків, форм, методів тощо) контролю; удосконалення законодавчого закріплення і оформлення результатів контролю (зібраної інформації, підтвердження її легітимності тощо); законодавче вирішення питань використання в ході контролю технічних та інших спеціальних приладів; посилення відповідальності контролюючої структури (посадової особи-контролера) перед підконтрольною структурою (особою) за достовірність результатів контролю, відпрацювання механізму захисту останньою своїх прав.

Контрольна діяльність (у тому числі і в галузі зв'язку) включає до себе ряд послідовних дій, які можна розділити, на думку Гаращука В.М., на три стадії: підготовчу, центральну (аналітичну), підсумкову. У свою чергу, вони самі наповнюються конкретними стадіями – діями [7]. На підготовчій стадії проводиться вибір об'єкта контролю, визначається предмет контролю (встановлюється, що слід перевірити), визначається засіб здійснення контролю, підбираються (призначаються) особи, які будуть здійснювати контроль, складаються плани його проведення. На центральній (аналітичній) стадії ведеться збір та обробка інформації. Зібрана інформація, отримана з різних джерел, аналізується, порівнюється з реальним станом справ на об'єкті, який перевіряється, оскільки дані, отримані від його керівництва та з інших джерел, часто не збігаються. На підсумковій стадії вчиняються такі дії: приймаються рішення за підсумками контролю; ці рішення доводяться до відома керівництва підконтрольного об'єкта (а в необхідних випадках і до відома громадськості, правоохоронних органів, інших осіб, які зацікавлені у результатах контролю); надається допомога підконтрольній структурі в наведенні порядку на об'єкті; здійснюється наступний контроль за виконанням прийнятих рішень [8, с. 87–88].

Однак слід зауважити, що деякі дії при проведенні контролю не завжди мають місце на окремих стадіях. Наприклад, не завжди результат контролю необхідно доводити до відома громадськості

або правоохоронних органів (але завжди – до відома зацікавлених осіб). Це загальна схема, якою, як правило, користуються працівники контрольних органів. Держава в особі уповноважених на те органів є одним із головних суб'єктів здійснення контрольної функції в суспільстві, оскільки може реально впливати на суспільство, покладаючись і на засоби контролю [9, с. 23].

Загалом контроль використовується для перевірки відповідності діяльності учасників суспільних відносин встановленим нормам права, в рамках і межах яких вони мають діяти. Завдання контролю полягає в установленні результатів діяльності певних суб'єктів, виявленні допущених відхилень від прийнятих вимог, принципів організації, виявленні причин цих відхилень, а також у визначенні шляхів подолання їх наслідків у роботі для ефективного функціонування всієї системи підконтрольних об'єктів [10]. За допомогою контролю, який у науці управління називають зворотним зв'язком, суб'єкт управління отримує інформацію про результати діяльності, а також про ті помилки та зміни ситуації, що можуть призвести до невиконання поставлених завдань чи отримання зовсім інших результатів. Маючи таку інформацію, можна оперативно втрутитися, привести важелі управління у відповідність до умов, що виникають, та попередити небажані наслідки.

Наголосимо, що державний контроль у галузі зв'язку є своєрідним універсальним інститутом, що має як поточний, так і ретроспективний та перспективний характер. Поточний контроль у галузі зв'язку, як і в будь-якій іншій сфері, допомагає проаналізувати здійснення відповідного виду діяльності, виявити її недоліки та переваги, вразливі та сильні місця. А от ретроспективний характер впливу допомагає уникнути можливих небажаних результатів у перспективі шляхом проведення моніторингу діяльності в минулому. За допомогою перспективного контролю можна прогнозувати стан діяльності підконтрольних об'єктів у майбутньому, що також є одним із необхідних інструментів реалізації державного контролю в досліджуваній галузі. Як бачимо, ретроспективний та перспективний напрямки державного контролю взаємодоповнюють один одного при виконанні своїх завдань.

Цілі державного контролю в галузі зв'язку можна поділити на стратегічну та тактичну. Стратегічною ціллю контролю є забезпечення законності й дисципліни як у суспільстві взагалі, так і в кожній окремій галузі управління. Тактична ж ціль полягає у спостереженні та аналізі відповідності діяльності об'єктів управління встановленим нормам.

Поряд із контролем, державні органи у галузі зв'язку здійснюють такі близькі до нього види діяльності, як нагляд і моніторинг. А тому необхідно

відзначити відмінності між названими явищами. Так, до найбільш характерних особливостей нагляду належать такі: нагляд здійснюється державними органами щодо об'єктів, які їм організаційно не підпорядковані, тоді як контроль стосується організаційно підпорядкованих об'єктів (хоча в окремих випадках він здійснюється і щодо не підпорядкованих об'єктів); у процесі нагляду застосовуються заходи адміністративного впливу, тоді як за результатами контролю можуть застосовуватися і заходи дисциплінарного характеру; адміністративний нагляд здійснюється за дотриманням відповідними суб'єктами спеціальних норм і правил, тоді як контроль – за діяльністю підконтрольних об'єктів у цілому чи окремими її аспектами. Звідси, нагляд необхідно розглядати як окрему форму (вид) контролю, застосування якого при виявленні порушень може супроводжуватися заходами впливу державно-владного характеру.

Відносно моніторингу, який на практиці останнім часом знаходить дедалі ширше застосування, то тут ми маємо справу також з різновидом контролю, певною його формою, яку порівняно з наглядом, за наслідками впливу, можна віднести до його пасивної форми. Застосування моніторингу пов'язують з відслідковуванням ситуації чи певних процесів у здійснюваних сферах управлінської діяльності, визначенням ступеня впливу прийнятих управлінських рішень на управлінські відносини. При цьому використовуються методи не стільки перевірок, ревізій, скільки спостереження та аналізу. Саме така форма державного контролю є актуальною та ефективною в галузі зв'язку, а тому отримала законодавче відображення в Законі України «Про внесення змін до Закону України «Про радіочастотний ресурс України» [11], де у ст. 19 було встановлено, що радіочастотний моніторинг здійснюється з метою захисту присвоєнь радіочастот, визначення наявного для використання радіочастотного ресурсу України, ефективності використання розподілених смуг радіочастот та розроблення науково обґрунтованих рекомендацій для прийняття відповідних рішень щодо підвищення ефективності використання та задоволення потреб користувачів радіочастотного ресурсу України.

Висновок. Таким чином, державний контроль у галузі зв'язку слід розуміти як важливий вид діяльності держави, що здійснюється уповноваженими на те державними органами та посадовими особами і забезпечує систематичну перевірку виконання положень Конституції України, законів України, інших нормативно-правових актів у галузі зв'язку, додержання дисципліни і правопорядку об'єктами державного контролю та полягає у втручанні контролюючих органів, за певних умов, в оперативну діяльність підконтрольних

органів, наданні їм обов'язкових для виконання правових приписів. До особливостей державного контролю в галузі зв'язку слід віднести: міцний взаємозв'язок між державним контролем та функціями регулювання та управління; розподіл останніх між відповідними державними органами; домінування пасивних, опосередкованих форм державного контролю, наприклад таких, як моніторинг.

Література

1. Словарь иностранных слов и выражений [Текст] / [редкол.: Е. С. Зенович ; ООО Изд. Астрель]. – М. : АСТ, 2004. – С. 778.
2. Связь. Законодательство. Документы и комментарии // Закон и право. – 1999. – № 2. – С. 3–119.
3. Андрійко О. Ф. Організаційно-правові проблеми державного контролю у сфері виконавчої влади : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.07 / Андрійко Ольга Федорівна. – К., 1999. – 378 с.
4. Адміністративне право України. Академічний курс: підруч.: у 2 т. / [ред. колегія: В. Б. Авер'янов (голова) та ін.]. – Т. 1: Загальна частина. – К.: Юридична думка, 2004. – 584 с.
5. Гаращук В. М. Теоретико-правові проблеми контролю та нагляду у державному управлінні : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.07 / Гаращук Володимир Миколайович. – Х., 2003. – 412 с.
6. Гаращук В. Стандарти державного контролю: погляд на проблему / В. Гаращук // Право України. – 2002. – № 8. – С. 88–90.
7. Гаращук В. Контрольні провадження, їх види, тенденції розвитку та законодавчого регулювання / В. Гаращук // Вісник Академії правових наук України. – 2004. – № 1. – С. 86–94.
8. Гаращук В. М. Контроль та надгляд у державному управлінні / Гаращук В.М. – Х. : Фоліо, 2002. – 172 с.
9. Андрійко О. Ф. Організаційно-правові проблеми державного контролю у сфері виконавчої влади : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.07 / Андрійко Ольга Федорівна. – К., 1999. – 378 с.
10. Андрійко О. Ф. Державний контроль у сфері виконавчої влади : наук. доп. / О. Ф. Андрійко – К., 2000. – С. 46–60.
11. Про внесення змін до Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про радіочастотний ресурс України» [Текст] : закон Украї-

ни від 21.10. 2004 № 2119-IV // Офіційний вісник України. – 2004. – № 45. – Ст. 2965.

Анотація

Невядовський В. О. До проблеми визначення поняття та особливостей державного контролю у галузі зв'язку. – Стаття.

У статті, на основі аналізу наукових поглядів вчених, досліджено теоретичні підходи щодо визначення поняття «контроль», на основі чого надано авторське визначення поняття державного контролю у галузі зв'язку. До особливостей державного контролю у галузі зв'язку було віднесено: міцний взаємозв'язок між державним контролем та функціями регулювання і управління; розподіл останніх між відповідними державними органами; домінування пасивних, опосередкованих форм державного контролю, наприклад таких, як моніторинг.

Ключові слова: контроль, надгляд, державний контроль, галузь зв'язку, контролюючі органи, моніторинг.

Аннотация

Невядовский В. О. К проблеме определения понятия и особенностей государственного контроля в области связи. – Статья.

В статье, на основе анализа научных взглядов ученых, исследованы теоретические подходы к определению понятия «контроль», на основе чего предоставлено авторское толкование термина государственного контроля в области связи. К особенностям государственного контроля в области связи были отнесены: прочная взаимосвязь между государственным контролем и функциями регулирования и управления; распределение последних между соответствующими государственными органами; доминирование пассивных, опосредованных форм государственного контроля, например таких, как мониторинг.

Ключевые слова: контроль, надзор, государственный контроль, отрасль связи, контролирующие органы, мониторинг.

Summary

Neviadovskyi V. O. To the problem of definition of the concept and features of state control in the field of communication. – Article.

In the article, on the basis of the analysis of scientific views of scientists, the theoretical approaches to the definition of the concept of «control» are investigated, on the basis of which the author's definition of the concept of state control in the field of communication is provided. The peculiarities of state control in the field of communication were: strong interconnection between state control and functions of regulation and management; distribution of the latter between the relevant state bodies; the domination of passive, mediated forms of government control, such as monitoring.

Key words: control, supervision, state control, branch of communication, supervisory bodies, monitoring.

УДК 342.95 (477)

Н. В. Нестор

кандидат юридичних наук, здобувач

Відкритого міжнародного університету розвитку людини «Україна»

ЩОДО ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ ТА ЗМІСТУ СУДОВОЇ ВЛАДИ: ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ

Постановка проблеми. Наявність спорів та відповідно потреби їх вирішення є невід'ємною складовою комунікативних відносин в суспільстві, розвитку державних та прадержавних утворень, цивілізації в цілому. На різних історичних проміжках часу подібні функції вирішення спорів делегувалися, доручалися різним суб'єктам; з часом, загальноприйнятою в світі практикою стало здійснення правосуддя окремими суб'єктами – судами (суддями), які хоча й вмонтовані в систему державно-владних відносин, водночас в своїй діяльності повинні бути незалежними від впливу третіх осіб, в тому числі інших державних інституцій. Незалежний, справедливий суд в сучасних умовах стає гарантом законності та правопорядку в соціумі, забезпеченню прав, свобод, законних інтересів фізичних та юридичних осіб, безпосередньо сприяє становленню правової держави та побудови громадянського суспільства.

Відсутність очевидного прогресу в напрямку досягнення справедливості в суспільстві, рівності всіх суб'єктів перед законом та судом, реальних, а не декларативних демократичних перетворень в суспільстві, подолання негативних явищ корупції, службових зловживань, нехтуванням правами та інтересами пересічних осіб навіть після внесення змін до Конституції України в частині правосуддя в 2016 році, в черговий раз актуалізує питання оптимального формату судової влади, напрацювання ефективної моделі її співпраці з іншими гілками влади, в тому числі з врахування результатів теоретичного переосмислення самого визначення, змісту судової влади як правового та соціального явища.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Теоретичні аспекти, визначення категорії «судова влада» активно вивчаються фахівцями в сфері адміністративного, конституційного, процесуального права – варті уваги роботи насамперед В.С. Бігуна, І.С. Гриценка, Р.В. Ігоніна, В.В. Молдована, О.М. Музичука, М.А. Погорецького, С.В. Прилуцького, І.Б. Усенка та інших дослідників. Незважаючи на використання схожих наукових підходів, вчені намагаються запропонувати власні дефініції поняття, використовуючи ключові, на їх думку, ознаки, принципи, функції судової влади. При цьому відсутнє комплексне узагальнення таких підходів, спроба цілісного підходу до змісту досліджуваного поняття.

Метою статті є дослідження теоретичних аспектів наукового визначення поняття та змісту

судової влади, формування власного підходу до розуміння та тлумачення цієї правової категорії.

Виклад основного матеріалу. О.В. Кошова, розглядаючи у власному дисертаційному дослідженні судову владу як соціокультурний феномен слушно зазначає, що ця влада є результатом саморозвитку і самоорганізації системи влади у суспільстві і державі, як «відповідь» на соціальний запит людей щодо справедливого вирішення спорів, яка формується тривалий час. Правові явища, до яких належить судова влада, як частина соціокультурного світу створюються не лише юристами і законодавцями, а усім складним і багатоманітним суспільством [1, с. 44]. По суті, вона є найбільш наближеною до громади та громадян, адже є третьою, неупередженою стороною, арбітром у вирішенні спорів та конфліктів, сприяє врегулюванню суперечливих правовідносин, що безпосередньо стосуються життя та діяльності конкретних індивідів.

Діюче законодавство не містить легального визначення категорії судової влади, що з однієї сторони, сприяє сприйняттю поняття як певної узагальненості в змісті цього правового та суспільного явища; з іншої сторони, дає можливість для широких наукових розвідок в даній площині, формування науковцями – фахівцями у сфері різних галузей права власних дефініцій та концепцій щодо природи, змісту судової влади. В основному результати наукових напрацювань вчених зводяться до тлумачення, визначення згаданого виду державної влади через призму публічних інститутів, які маю відповідні повноваження в сфері правосуддя; або через категорії впливу, повноважень, функцій, компетенцій, якими володіють суди, судді та інші пов'язані суб'єкти.

Так, з інституційної точки зору, судова влада може визначатися як система державних органів, що мають передбачені законом владні повноваження, спрямовані на встановлення істини, відновлення справедливості і покарання винних осіб, рішення яких є обов'язковими до виконання всіма сторонами, яких вони стосуються [2, с. 48]; система незалежних державних органів – судів, зобов'язаних від імені держави здійснювати правосуддя, вирішувати в судових засіданнях правові спори, конфлікти та інші юридичні суперечки [3, с. 68] і т.д. Відмітимо, що такий підхід до сприйняття інституту судової влади був нормативно закріплений в Концепції судово-правової реформи

в Україні, схваленою постановою Верховної Ради України в квітні 1992 року. Зокрема встановлювалося, що судовою владою слід розуміти систему незалежних судів, які в порядку, визначеному законом, мають виключні владні повноваження по здійсненню правосуддя, відновлення порушеного права і встановлення справедливості [4]. По суті має місце ототожнення судової влади та судової системи як сукупності державних судів, що у встановлених законом рамках та процедурах здійснюють правосуддя.

При цьому потрібно мати на увазі, що сучасна правова наука, зазначає Н.Д. Квасневська, виробила три принципово відмінних підходи до тлумачення категорії «судова система»: 1) система державних судів; 2) система державних судів та альтернативних недержавних судів, а також інших державних органів, що сприяють функціонуванню судів; 3) у вузькому та широкому значенні, які відповідають першому та другому підходам [5, с. 111]. У зв'язку з тим, що при інституційному підході до тлумачення категорії судової влади як правило йдеться мова про сукупність лише судів – державних органів, тому в даному аспекті судова влада ототожнюється навіть не з усією судовою системою, а лише з її частиною; фактично має місце додаткове звуження обсягу правової категорії. Зосереджується увага на суб'єктній складовій, при цьому зовсім не враховується особливості функціонування судової системи.

Значно ширше в літературі представлена точка зору про трактування судової влади на основі функціонального підходу, тобто її можливостей, повноважень, які можуть бути здійснені, в тому числі з використанням механізму державного примусу. Критикуючи інституційний підхід, вчені акцентують увагу на тому, що не є обґрунтованим зводити владу до суду як установи, державного органу. Подібна позиція є помилковою, - натомість судовою владою треба вважати не орган чи посадову особу, а те, що вони можуть і спроможні зробити; тобто на перше, визначальне місце має виходити функція, але не суб'єкт її виконання [6, с. 44]. На основі такої точки зору, судова влада визначається як функціонально, а з часом й інституційно відособлена сфера публічної влади; сукупність владних повноважень судів та інших уповноважених суб'єктів, легітимізованих волею народу або іншого конкретно-історичного суб'єкта легітимації, зміст яких становить здійснення з метою підтримання правопорядку, забезпечення соціальної злагоди та інтересів панівних верств суспільства в спеціальних процесуальних формах правосуддя, а також тлумачення норм права та контроль за державними органами і посадовими особами [7, с. 22]; як самостійна гілка державної влади, яка забезпечує вирішення конфліктів, що виникають у суспільстві на основі права [8, с. 24];

як здійснення за допомогою спеціально створених державою органів – судів лише їм властивими способами і можливостями правового впливу на фізичних і юридичних осіб та на соціальні процеси в суспільстві [9, с. 59]; як самостійну, незалежну, інституційно та функціонально відособлену гілку влади, яка, перебуваючи у стані постійної взаємодії з іншими гілками влади, реалізує специфічні, покладені на неї Конституцією та законами України, засновані на демократичних принципах та правових засадах функції з відправлення правосуддя, забезпечення однакового розуміння та застосування законодавства та відповідності законів і підзаконних актів Конституції України та здійснюється у формі конституційного, адміністративного, господарського, цивільного, кримінального судочинства, а також розгляду та вирішення справ про адміністративні правопорушення через сформовану систему судів та адміністративних судових органів, які виконують адміністративно-управлінські функції [10, с. 27].

В згаданих вище визначеннях ключова увага акцентується на функціях, завданнях суду, частково ототожнюються поняття судової влади та правосуддя як основного змісту діяльності судів, що на нашу думку не є однозначним. Ці поняття очевидно є взаємопов'язаними, але не тотожними. Правосуддя, додає С.М. Тимченко, є одним з напрямків правоохоронної діяльності, одне з найважливіших повноважень, здійснення яких на практиці пов'язане з функціонуванням судової влади [11, с. 98]. Правосуддя це діяльність, здійснювана тільки судом щодо належного розгляду та вирішення в процесуальному порядку кримінальних, цивільних і господарських справ, а також застосування на основі закону державного примусу до правопорушників з метою зміцнення законності та правопорядку в суспільстві; виховання громадян і попередження скоєння нових правопорушень; охорони від будь-яких зазіхань тих вищих цінностей, які на певний історичний момент мають для держави пріоритетне значення [12, с. 2]. Отже правосуддя є одиничним елементом по відношенню до більш загального за правовою природою поняття судової влади, додатковими формами реалізації якої є також судових контроль, узагальнення судової практики та правозастосування, обрання та звільнення (припинення повноважень) суддів, тлумачення законодавства, діяльність органів суддівського самоврядування та органів, покликаних забезпечити належні умови для функціонування судів (Державна судова адміністрація, Вища рада правосуддя, Вища кваліфікаційно-дисциплінарна комісія суддів).

Висновки. Сукупність різноманітних підходів до визначення змісту категорія судової влади в основному пов'язано з акцентування конкретного автора власної уваги на одному з аспектів структу-

ри цієї категорії, який на його думку є головним та визначальним. У зв'язку з потребою в деяких ситуаціях, з метою простоти сприйняття (наприклад, звичайними громадянами, які не володіють тонкощами теоретичних дискусій) використовувати спрощене розуміння судової влади, не бачимо сенсу ігнорувати напрацювання вчених, які у власних роботах аргументовано доводять доцільність інституційного або функціонального підходу в дефініції судової влади. Через це логічним на нашу думку є визначення судової влади у вузькому та широкому значенні.

У вузькому значенні судова влада на альтернативній основі може бути представлена сукупністю компетентних державних та недержавних (третейських, міжнародних) судових органів, які мають юрисдикцію щодо вирішення того чи іншого спору, конфлікту в суспільних відносинах; або правом та обов'язком здійснення визначених законом управлінсько-владних повноважень, пов'язаних та не пов'язаних з функціями правосуддя.

Натомість у широкому значенні судова влада являє собою складне суспільно-правове явище, яке охоплює в своєму складі: 1) сукупність державних та недержавних судів, органів суддівського самоврядування, Державної судової адміністрації, Вищої ради правосуддя, Вищої кваліфікаційно-дисциплінарної комісії суддів, суддів судів всіх ланок та юрисдикцій, присяжних; 2) можливість впливати на суспільні відносини шляхом імперативного вирішення правових конфліктів між різними сторонами, застосування примусу в процесі прийняття та виконання цих рішень; 3) судово-владну компетенцію, тобто передбачену нормами матеріального та процесуального права здатність мати право на власний розсуд, з використанням положень законодавства аналізувати матеріали справи та приймати остаточне рішення по її суті; здійснювати контрольні, аналітичні, статистичні, правотворчі функції; 4) спеціальну процедуру формування суддівського корпусу (обрання, звільнення, припинення повноважень, притягнення до відповідальності суддів), органів суддівського самоврядування, створення нових та ліквідації існуючих судів.

Запропонована нами можливість тлумачення судової влади у вузькому та широкому значенні дає змогу збалансовано, виважено підійти до визначення змісту такої складної правової категорії як судова влада, комплексно врахувати різні аспекти, сфери застосування цього поняття та відповідно потребу у вузькій чи ширшій формі окреслювати її структуру та обсяг, залежно від цілей та завдань наукового пізнання.

Література

1. Кошова О.В. Судова влада як соціокультурний феномен: дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2016. 198 с.

2. Дмитриев Ю.А., Черемных Г.Г. Судебная власть в механизме разделения властей и защите прав и свобод человека // Государство и право. 1997. № 8. С. 48–49.

3. Мурашин Г.О. До питання реформування судової влади // Правова держава. Київ, 1997. Вип. 7. С. 68–75.

4. Про Концепцію судово-правової реформи в Україні: Постанова Верховної Ради України від 28.04.1992р. № 2296-ХІІ. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2296-12>.

5. Квасневська Н. Д. Поняття судової системи України: сучасний погляд // Форум права. 2015. № 5. С. 110–113. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/FP_index.

6. Гуценко К.Ф., Ковалев М.А. Правоохранительные органы. Москва, 1995. 320 с.

7. В.С. Бігун та інші. Судова влада в Україні: історичні витоки, закономірності, особливості розвитку / ред. І.Б. Усенко. Київ, 2014, 503 с.

8. Махніцький О.І. Судова влада: сутність, зміст та поняття // Актуальні проблеми держави і права. 2013. Вип. 70. С. 19-25. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apdp_2013_70_6.

9. Молдован В. В., Молдован А.В. Судострій. Україна, Велика Британія, Російська Федерація, США, ФРН, Франція. Судові органи ООН. Київ, 2012. 364 с.

10. Шпенюк Д.Ю. Служба суддів в Україні: адміністративно-правові засади : автореф. дис.. на здобуття наук. ступеня доктора юрид. наук. Харків, 2017. 41 с.

11. Тимченко С.М. Судові та правоохоронні органи України. Київ, 2004. 304 с.

12. Туркіна І. Є. Правосуддя як форма здійснення державної діяльності // Теорія та практика державного управління. 2011. Вип. 1. С. 97-104. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Tpdu_2011_1_17.

Анотація

Бичин С. О. Щодо визначення поняття та змісту судової влади: теоретичні аспекти. – Стаття.

В статті проаналізовано зміст, структуру та елементи судової влади як правового та соціального явища. Аналізуються різноманітні наукові підходи до даного питання, дефініції низки науковців щодо поняття судової влади. Зокрема акцентується увага на використанні ними інституційного або функціонального підходів, тобто зосередженні уваги на публічних інститутах в сфері правосуддя або на публічних повноваженнях, функціях суду та суддів. Формуючи власне визначення судової влади, автор пропонує його розуміння у вузькому та широкому значенні.

Ключові слова: судова влада, суд, теоретичні аспекти, поняття, категорія, науковий підхід.

Аннотация

Бычин С. А. По определению понятия и содержания судебной власти: теоретические аспекты. – Статья.

В статье проанализированы содержание, структура и элементы судебной власти как правового и социального явления. Анализируются различные научные подходы по данному вопросу, дефиниции ряда ученых относительно понятия судебной власти. В частности акцентируется внимание на использовании ими институционального или функционального подходов, то есть сосредоточении внимания на публичных институтах в сфере правосудия или на публичных полномочиях, функциях суда и судей. Формируя собственное определение судебной власти, автор предлагает его понимание в узком и широком смысле.

Ключевые слова: судебная власть, суд, теоретические аспекты, понятие, категория, научный подход.

Summary

Bychin S. O. Concerning the definition and content of the judiciary: theoretical aspects. – Article.

The article analyzes the content, structure and elements of the judiciary as a legal and social phenomenon. Various scientific approaches to this issue, the definition of a number of scholars on the concept of the judiciary

are analyzed. In particular, the focus is on the use of institutional or functional approaches, that is, the focus on public justice institutions or on the public authority, functions of the court and judges. In formulating his own definition of the judiciary, the author offers his understanding in a narrow and broad sense.

Key words: judiciary, court, theoretical aspects, concepts, category, scientific approach.

УДК 342.2

О. Г. Панченко
адвокат, помічник-консультант
Комітету з питань запобігання і протидії корупції
Верховної Ради України

СУСПІЛЬНА НЕБЕЗПЕКА ЯК ФУНДАМЕНТАЛЬНА КАТЕГОРІЯ ТЕОРІЇ ЗЛОЧИНУ У КОНЦЕПТУАЛЬНИХ ПОЛОЖЕННЯХ ТЕОРІЇ ДЕРЖАВИ І ПРАВА

Ми виділимо змістовну (якісну) і кількісну характеристики суспільної небезпеки злочину, при цьому якісний бік суспільної небезпеки злочину визначається за змістом об'єкта посягання, тих цінностей, інтересів, проти яких здійснюється посягання. Кількісна характеристика суспільної небезпеки злочину визначається здебільшого розміром шкоди, завданої інтересам, захищеним законом. Отже, суспільно небезпечним визнається таке діяння, яке завдає суттєвої шкоди. Якщо ж кількісний показник скоєного не дотягує до суттєвості, то виникає малозначність. Суспільна небезпека, пов'язана не лише з реальним заподіянням шкоди, а й із загрозою її заподіяння. З реальним заподіянням шкоди пов'язують матеріальний склад злочинів, що як обов'язковою характерологічною ознакою включають настання суспільно небезпечного результату. Підставою для правової відповідальності за злочини є небезпека діяння, яка виражається в створенні загрози, ймовірності заподіяння шкоди.

Таким чином, до числа фундаментальної категорії злочину теорії держави і права і разом з протиправністю ми зараховуємо і суспільну небезпеку, наголошуючи на тому, що будь-яка протиправна дія завжди в різній мірі потенційно або реально є суспільно небезпечною, тобто спроможною завдати шкоди соціально значимим цінностям і суспільним відносинам. На нашу думку, ознака протиправності в понятті злочину є первинною і базовою, а ознака суспільної небезпеки – похідною. Отже, теорія злочину концептуальних положень теорії держави і права визначає злочин як суспільно небезпечне діяння, що заподіяло суспільно небезпечну шкоду. І саме тому ми наполягаємо у дослідженні злочину як правової категорії, що однією з ознак злочину, що пояснює його соціальну сутність, є суспільна небезпека. Суспільна небезпека – загроза заподіяння шкоди або створення шкоди дійсним суспільним відносинам. При цьому варто наголосити, що суспільна небезпека – об'єктивована правова категорія, коли крім існування у свідомості кожного члена суспільства, крім державної або судової оцінки, держава або суд лише оцінюють карну значимість суспільної небезпеки.

Суспільну небезпеку як правову категорію теорії держави і права це не слід вважати усталеним

абсолютизованим поняттям, вона змінюється залежно від соціально-політичної, економічної ситуації в країні і в міжнародній політиці політики. Зміст суспільної небезпеки може змінюватися з часом. Держава, виходячи зі своїх інтересів і законних інтересів громадян, юридичних осіб, чий права захищає, виявляє, наскільки те чи те діяння є суспільно небезпечним. Наслідком такого аналізу служить криміналізація або декриміналізація діянь. В ідеалі суспільна небезпека повинна бути об'єктивною ознакою, однак на практиці криміналізація і декриміналізація діянь іноді продиктована суб'єктивними інтересами громадян, політичних партій, громадських об'єднань, економічними причинами. Отже, можемо дійти висновку, що суспільна небезпека – об'єктивно-суб'єктивна правова категорія, що залежить від конкретних вимог часу. Правовий зміст суспільної небезпеки не може не позначатися на понятті злочину і не надавати йому ті ж самі «вимоги часу», що напрацьовуються державою. Теорія держави і права дозволяє пов'язати поняття злочину, суспільної небезпеки, криміналізації та декриміналізації діянь та інші, надаючи цим категоріям сучасного змісту.

Злочин є правовою категорією, що пов'язує всі інші поняття і категорії теорії держави і права, кримінального права, філософії, соціології та інших суміжних з правом дисциплін. Теорія держави і права розглядає злочин не як абстрактну філософсько-правову категорію, безвідносну, усталену і таку, що має абсолютистські характеристики, а як дійсну соціально-правову категорію, тісно пов'язану з іншими правовими і неправовими категоріями, які обумовлюють її появу та функціонування як соціально-правового явищами.

Розглядаючи злочин у такому контексті, концептуальними положеннями теорії держави і права встановлено, що злочин – історично змінна категорія, яка існувала не завжди, а виникла на певному етапі розвитку людського суспільства: з появою суспільного поділу праці, приватної власності, розподілом суспільства на певні соціальні групи, з виникненням права і держави з її функціями.

Злочин являє собою наукову категорію і правову дефініцію, що дозволяє, з одного боку, судити про якісний стан теорії держави і права та

правових галузевих наук, про дієвість законодавчих конструкцій та її елементи. З другого боку, визначення злочину, його характерологічних особливостей як суспільно небезпечної дії та діяння слугує морально-етичною, філософською основою, фундаментом правової системи, яка визначає її рівень самобутності і духовності.

Таким чином, розкриття природи, сутності, форм прояву і тенденцій розвитку поняття злочину у теорії злочину концептуальних положень теорії держави і права визначають зміст поняття злочину як правової категорії не лише теорії держави і права, а й кримінального права та суміжних правових і неправових галузевих дисциплін.

Аналізуючи критеріальні закономірності злочину, привертає увагу той факт, що якщо погодитися з тим, що в нормах іншої галузевої належності містяться ознаки злочину, то у разі зміни окремих положень, що утворюють правову заборону в іншій неправовій галузі, можлива часткова або навіть повна декриміналізація діяння, що дозволить стверджувати про зворотню силу закону. На наш погляд, таке трактування співвідношення кримінального закону з нормативними приписами інших галузей має бути виключена, тому що ознаки складу злочину встановлені безпосередньо в кримінальному законі. Протиправні діяння, відповідальність за які встановлюється за допомогою кримінального закону, нерідко називають злочинами зі змішаною протиправністю, оскільки кримінально-правову заборону формулюють за допомогою заборони в іншій галузі. Для застосування кримінального закону в таких випадках необхідно, щоб були порушені норми іншої галузевої належності.

У зв'язку з цим виникають певне коло концептуальних проблем формально-логічного характеру, які повинні бути вирішені саме на законодавчому рівні: по-перше, встановлення переліку нормативно-правових актів, які визначають протиправність діянь; по-друге, визначення меж дії нормативно-правових актів; по-третє, з'ясування несуперечливості нормативно-правових актів.

У контексті критеріальних закономірностей злочину у теорії держави і права вирішення питання переліку нормативно-правових актів хоча й є очевидним, однак на сьогодні залишається нереалізованим. Встановлення переліку нормативно-правових актів, що деталізують закон, передбачає прийняття важливого системного вирішення філософсько-правового характеру щодо рівня диспозиції правової норми. Йдеться про надання права деталізації правової заборони не лише національним законодавством, а й іншим суб'єктам права, які продукують нормативно-правові акти. Звісно ж, що така правомочність має бути закріплена спеціальним законом

держави. Розв'язання проблематики визначення меж дії нормативно-правових актів має суттєве значення для концептуальних положень теорії держави і права.

У контексті критеріальних закономірностей злочину у теорії держави і права одним із завдань є визначення загальних характеристик протиправних вчинків, дій та діянь або бездіяльності, які у різні історичні періоди вважалися злочинними і викликали ту чи ту реакцію, яка дістала назву кари, або покарання. За певних умов різні дії, вчинені групою людей або окремою людиною зараховувались до категорії «злочинні». Ключовими питаннями концептуальних положень теорії держави і права ми можемо визначити такі. Внаслідок яких причин цей злочинний акт викликав і викликає реакцію з боку або окремої особи, або групи, або публічної влади низку актів, які дістали назву «покарання». Це саме ті питання, які постають перед теорією держави і права, питання, абсолютно відмінні від того, які акти ми повинні вважати злочинними. Ще однією концептуальною проблематикою вважається теоретичне обґрунтування теорією держави і права способів покарання.

Однак виникає певна теоретична суперечливість. Згадані теоретичні питання є предметом розгляду такої практичної дисципліни, як кримінальна політика [1, 2, 3, 4, 5]. Досліджуючи феномен злочину як критеріальну закономірність теорії держави і права, ми дійшли висновку, що злочинні або заборонені законом дії – це такі дії, що суперечать системі поведінки на зразок «дозволеній (законом) – належній (відповідній закону)». Це, на нашу думку, найпростіше визначення критеріальної закономірності злочину. Отже, загальною ознакою всього класу злочинних дій і злочинної поведінки з позицій будь-якого індивіда буде ознака розбіжності між їх поведінкою й вчиненими діями, усвідомлюваними індивідом чи групою людей як «дозволеній – належній», що можна вважати суперечностями атрибутивно-імперативних переживань.

Базові категорії, які використовує теорія держави і права, також слугують основою формування галузево-правового понятійного апарату. Наприклад, злочин як загальнотеоретична категорія, разом із покаранням, стала базою для досліджень у рамках концептуальних положень теорії держави і права. Таким чином, на підставі фундаментально-базового категоріального апарату теорії держави і права відбувається формування галузевого понятійного апарату поняття злочину, його критеріальних закономірностей, зводячи у процесі дослідження загальні, особливі, специфічні та спеціальні об'єктивні закономірності до єдності. Так, поняття злочину може слугувати прикладом того, як індивідуалістичні

наукові знання, об'єднуючись зі знаннями історичними, філософськими, політичними, соціальними та економічними, сприяють охопленню змісту поняття «злочин» на загальнотеоретичному рівні теорії держави і права.

Розглянемо з концептуальних позицій теорії держави і права класифікації об'єктів злочину як, наприклад, структуровано горизонтальні та структуровано вертикальні.

Беручи до уваги таку категоріальну класифікацію, система об'єктів злочину структуровано вертикальна розподілиться на злочини безпосередні, видові, родові, загальні. Загальним об'єктом злочину традиційно у концептуальних положеннях теорії держави і права називають усю сукупність суспільних відносин, які охороняються за кримінальним законом. Родовим об'єктом злочину вважається певне коло однорідних за економічним, соціальним, політичним змістом суспільних відносин, які з певних причин мають охоронятися єдиним комплексом правових норм. Видовий об'єкт злочину – це сукупність суспільних відносин всередині родового об'єкта, які відображають один і той самий інтерес учасників таких відносин або висловлюють хоча й неідентичні, однак тісно взаємопов'язані інтереси. Безпосереднім об'єктом злочину вважають ті конкретно суспільні відносини, що поставлені законодавцем під охорону певної правової норми.

Структуровано горизонтальні об'єкти злочину розподіляють на безпосередньо головний і безпосередньо додатковий. Під безпосередньо головним об'єктом злочину розуміють ті суспільні відносини, порушення яких становить соціальне наповнення злочину і для охорони яких існує правова норма, що передбачає відповідальність за вчинення злочину. Під безпосередньо додатковим об'єктом злочину передбачають ті суспільні відносини, посягання на які не становлять змісту злочину, однак вчиненням такого злочину завжди заподіюється шкода.

Щодо концептуальних положень теорії держави і права, то вони потребують окремих досліджень поняття злочину не в рамках певних напрямів, наприклад, філософському, соціологічному та ін., а у комплексному дослідженні фундаментально-базових категорій теорії держави і права. Вивчення поняття злочину в рамках концептуальних понять теорії держави і права обґрунтовується предметом її дослідження. Основоположними питаннями у такому контексті постануть проблематика того, якими саме є правові факти, що залежно від результату можна категоріально класифікувати на правотвірні, правозмінювані і правозупиняючі. Найбільш вагомим за значенням є розподіл правових фактів за їхнім індивідуальним зв'язком з учасниками

правовідносин. За положеннями теорії держави і права на такому концептуальному підґрунті виокремлюють, по-перше, правові дії; по-друге, правові події. Таку категоріальну закономірність дії можна назвати правомірною, тобто класифікаційно виділимо дії такі, що є відповідними до правових приписів і не порушують їх; і такими, що є неправомірними, тобто дії, які не відповідають правовим вимогам, порушуючи їх.

За категоріальною закономірністю концепцій теорії держави і права неправомірні дії розподіляються на 1) правопорушення – злочини і проступки; і 2) об'єктивно протиправні діяння. Розглядаючи такі фундаментально-базові категорії, можемо стверджувати, що різниця між ними полягає в тому, що правопорушення перетинаються з іншими правовідносинами – кримінальними, адміністративними та ін., а протиправне діяння об'єктивно не несе правової відповідальності. Отже, це ще раз вказує, що злочин є фундаментально-базовою категорією теорією держави і права [7].

Література

- Музыка А.А., Лащук Є.В. Предмет злочину: теоретичні основи пізнання: монографія. Київ: Видавець Паливода А.В., 2011. 192 с.
- Навроцький В.О. Теоретичні проблеми кримінально-правової кваліфікації: дис. ... д.ю.н.; спец.: 12.00.08. Харків, 2000. 412 с.
- Мохончук С.М. Злочини проти миру та безпеки людства: генезис, еволюція, сучасна регламентація у кримінальному праві та законі: монографія. Харків: Право, 2013. 528 с.
- Теліпко В.Е. Універсальна теорія держави і права. Київ: Біноватор, 2007. 512 с.
- Марчук Є.К. Кримінологічна та кримінально-правова характеристика злочинних організацій: автореферат дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.08. Харків: Університет внутрішніх справ, 1998. 22 с.
- Академічний тлумачний словник української мови: онлайн-версія [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://sum.in.ua>
- Гусарев С., Колодій А. Фундаменталізація теорії держави і права // Право України. – 2009. – № 4. – С. 194–196.

Анотація

Панченко О. Г. Суспільна небезпека як фундаментальна категорія теорії злочину у концептуальних положеннях теорії держави і права. – Стаття.

У статті досліджено поняття «суспільна небезпека» як фундаментальна категорія теорії злочину у концептуальних положеннях теорії держави і права. Проаналізовано певне коло концептуальних проблем формально-логічного характеру, які мають вирішуватись саме на законодавчому рівні: по-перше, встановлення переліку нормативно-правових актів, які визначають протиправність діянь; по-друге, визначення меж дії нормативно-правових актів; по-третє, з'ясування несуперечливості нормативно-правових актів та ін. Встановлено, що найбільш вагомим за значенням є розподіл правових фактів за їхнім індивідуальним зв'язком з

учасниками правовідносин. Доведено, що за положеннями теорії держави і права на такому концептуальному підґрунті виокремлюють, по-перше, правові дії; по-друге, правові події.

Ключові слова: суспільна небезпека, злочин, проти-правні дії, феномен злочину, теорія держави і права.

Аннотація

Панченко О. Г. *Общественная опасность как фундаментальная категория теории преступления в концептуальных положениях теории государства и права.* – Стаття.

В статье исследовано понятие «общественная опасность» как фундаментальная категория теории преступления в концептуальных положениях теории государства и права. Проанализированы определенный круг концептуальных проблем формально-логического характера, которые должны решаться именно на законодательном уровне: во-первых, установление перечня нормативно-правовых актов, определяющих противоправность действий; во-вторых, определение пределов действия нормативно-правовых актов; в-третьих, выяснение непротиворечивости нормативно-правовых актов и др. Установлено, что наиболее весомым по значению является распределение правовых фактов по их индивидуальной связи с участниками правоотношений. Доказано, что согласно положениям теории государства и права на таком концептуальном основе

выделяют, во-первых, правовые действия; во-вторых, правовые действия.

Ключевые слова: общественная опасность, преступление, противоправные действия, феномен преступления, теория государства и права.

Summary

Panchenko O. H. *Public danger as a fundamental category of crime theory in the conceptual provisions of state and law theory.* – Article.

The article investigates the concept of "social danger" as a fundamental category of the theory of crime in the conceptual positions of the theory of state and law. A certain circle of conceptual problems of formal-logical nature, which should be solved precisely at the legislative level, is analyzed: firstly, the establishment of a list of normative legal acts defining the wrongful acts; and secondly, the definition of the boundaries of normative legal acts; thirdly, finding out the contradictory nature of regulatory acts, etc. It has been established that the most important is the distribution of legal facts by their individual connection with the participants in the legal relationship. It is proved that the provisions of the theory of state and law on such a conceptual basis are distinguished, firstly, by legal actions; and secondly, legal events.

Key words: public danger, crime, illegal actions, phenomenon of crime, theory of state and law.

УДК 342.565

Я. Ф. Савицький
здобувач*Науково-дослідного інституту публічного права***ТЕРМІНОЛОГІЧНІ ТА СУТНІСНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ ОКРЕМИХ ТЕРМІНІВ, ЯКІ СИНОНІМІЧНО ВИКОРИСТОВУЮТЬСЯ ДО КАТЕГОРІЇ «АПЕЛЯЦІЙНИЙ ГОСПОДАРСЬКИЙ СУД»**

Вступ. Судова влада як складова державної влади в умовах розвинутого громадянського суспільства забезпечує реалізацію принципу верховенства права та права громадян на справедливий суд. Для реалізації цього права громадяни звертаються до суду, а також вступають у взаємовідносини із суддями, які безпосередньо вирішують ту чи іншу справу [1, с. 14]. Основним покликанням такого органу є безпосередньо захист зацікавлених осіб, відновлення їх порушеного права, а також притягнення винних осіб до юридичної відповідальності.

У дослідницькій роботі задля уникнення тавтологічних конструкцій сучасні вчені використовують синонімічні терміни для позначення певного явища чи процесу. Однак, у вітчизняній юридичній науці та й у адміністративній зокрема наявне доволі спірне ставлення науковців відносно окремих термінів, які синонімічно використовуються до категорії «суд». Окремі вчені притримуються позиції, згідно якої у науковому обігу (використанню) підлягають тільки законодавчі терміни та конструкції і жоден термінологічний аналог не допустимий до означення конкретного явища чи предмета. Інші – навпаки, намагаються запровадити нові категорії обумовлюючи це різноманітними об'єктивними чи суб'єктивними чинниками.

В зв'язку з цим, основною метою даної роботи є з'ясування термінологічних та сутнісних характеристик окремих термінів, які синонімічно використовуються до категорії «апеляційний господарський суд» задля віднайдення істинності в питанні доцільності їх використання в дослідницькій роботі.

Огляд останніх досліджень. Питанням функціонування судової влади в Україні присвячено незлічену кількість праць вчених. Окремі аспекти діяльності судів, суддів та їх адміністративно-правовий статус теж не оминуті науковими пошуками дослідників. Зокрема фундаментальний вклад для розвитку юридичної науки в цьому аспекті здійснили В. Авер'янов, Н. Армаш, В. Бевзенко, Ю. Битяк, В. Галунько, В. Гаращук, Ю. Гаруст, Є. Гетьман, В. Демиденко, М. Закурін, А. Іванищук, Р. Ігонін, Т. Коломоєць, Т. Кравцова, Р. Мельник, С. Обрусна, С. Шепетько та багато ін. Проте, спеціалізовано вивчення сутності окремих термінів, які можуть синонімічно використо-

вуватись до категорії «апеляційний господарський суд» не було предметом вивчення жодного із них.

Виклад основних положень. Категорія «суд» є однією із основних як у науці судоустрою, так і в судоустрійному законодавстві [2, с. 128]. До речі, поняття «судоустрій» є сучасним еволюційним терміном, що відображає надбання тоталітарного радянського режиму, що нині втратив актуальність - терміна «судова система» [3, с. 8].

При застосуванні в галузях права зміст поняття «суд» іноді можливо визначити лише у контексті. Зокрема ним може позначатися: 1) державний орган, який реалізує судову владу; 2) судовий процес; 3) судові засідання. Але зазначені аспекти здатні бути передумовою тільки змістовної характеристики інституту суду [2, с. 128]. Даний термін може вживатися також у значенні установи, в якій працюють судді та працівники апарату суду або ж як суддя, колегія суддів, які розглядають справи [4].

Як приклад, у Законі України «Про міжнародний комерційний арбітраж» від 24.02.1994 № 4002-ХІІ аналізована категорія позначає відповідний орган судової системи держави. В свою чергу, Закон України «Про судоустрій і статус суддів» від 02.06.2016 № 1402-VIII передбачає, що це суддя, який розглядає справу одноособово. У аналогічному значенні визначається адміністративний суд у Кодексі адміністративного судочинства України від 06.07.2005 № 2747-IV - суддя адміністративного суду, який розглядає і вирішує адміністративну справу одноособово, колегія суддів, інший визначений цим Кодексом склад адміністративного суду.

В будь-якому разі головний зміст цього поняття полягає в тому, що суд, в тому числі й аналізований – це державний, владний орган, покликаний здійснювати правосуддя в державі [4].

З поміж зазначеного, його також можна сприймати і як соціальний інститут. Утворення суду як соціального феномена пов'язане із здатністю людини до логічного мислення шляхом сприйняття інформації, її аналізу та оцінки. Суд як соціальний інститут виник ще на докласових стадіях розвитку людства, і з часів самих ранніх форм свого розвитку став невід'ємною складовою буття людини [4]. При чому, судова влада – це не тільки соціальне явище, а й етнокультурна традиція уявлень в суспільстві про суд і владу суду, існуюча в їх

ментальному світі у формі певних образів, якими переймаються люди [5].

Відповідно, логічним є твердження, що суд і судова влада безпосередньо залежать від суспільства, у якому вони функціонують, а також вони повинні пройти процедуру легітимації. Лише такий суд і судова влада, які підтримуються суспільством, а отже, мають у ньому високий авторитет, можуть бути дієвими (у позитивному сенсі). Одним зі шляхів легітимації судової влади є дієвий соціальний (громадський) та морально-етичний контроль за нею. Громадський контроль сьогодні передбачає публічність судових процесів, зокрема, з вільним доступом до них представників ЗМІ; можливість відводу суддів; представництво народу в здійсненні правосуддя (присяжні й народні засідателі), включення до атестаційно-дисциплінарних органів (кваліфікаційних комісій суддів) представників громадськості, установа відповідальності за порушення суддівської дисципліни [6, с. 113].

Також необхідно зазначити, що у науковій літературі та деяких актах законодавства доволі часто можна зустріти такі словосполучення як «судовий орган», «орган судової влади», «судова інституція», «орган судової компетенції», «судова установа», тощо. Для повноти розгляду піднятого питання вважаємо за необхідне розкрити їх змістову сутність.

Розпочнемо із категорії «орган судової влади». Закон України «Про судоустрій і статус суддів» від 02.06.2016 № 1402-VIII передбачає, що судова влада в Україні відповідно до конституційних засад поділу влади здійснюється незалежними та безсторонніми судами, утвореними законом. Фактично, діюче судоустрійне законодавство обмежило коло представників судової влади виключно судами - суддями та їх об'єднаннями.

Однак, як влучно зазначає Л. Москвич, лише організація судів та регламентація правил вирішення конфліктів ще не є свідченням наявності феномена судової влади. Тобто відповідна система органів і судова влада не тотожні поняття. Судова влада неможлива без судоустрою, але за наявності системи судових органів не можна стверджувати про те, що в даній державі існує судова влада. Як зазначає російський дослідник В. Єршов, зовнішня схожість цих соціальних феноменів підсилюється тією обставиною, що і за наявності, і за відсутності судової влади рішення судів мають обов'язковий характер і їх виконання забезпечується державою [7, с. 17; 8, с. 76].

З розумінням того, що правосуддя реалізовується судом, а його забезпечення здійснюється судовою адміністрацією, є сенс стверджувати про недосконалість побудови та формулювання засад організації судової влади в Україні. На нашу думку, до органів судової влади належать: 1) суди,

утворені законом; 2) система органів судового адміністрування (суб'єкти від яких залежить реалізація судової реформи – внутрішні: органи суддівського самоврядування та зовнішні: Вища рада правосуддя, Вища кваліфікаційна комісія суддів України, Державна судова адміністрація України, їх органи та підрозділи).

Відносно наступного синонімічного терміну значимо, що згідно норм Конвенції про контакт з дітьми від 15.05.2003 № ETSN192 судовим органом є суд або інший адміністративний орган, який наділений аналогічними повноваженнями. У Стаття 38 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» від 07.07.2010 № 2453-VI містилась норма, згідно якої Верховний Суд України - найвищий судовий орган у системі судів загальної юрисдикції. Не зважаючи на відсутність такої норми в новому спеціалізованому законі в цій сфері, ми вважаємо, що цього достатньо для визнання єдиним судовим органом в Україні суд. При чому, делегування таких повноважень заборонено законом [9].

Ведучи мову про доцільність використання такого терміну як судова установа, необхідно зазначити, що доволі часто саме аналізований термін застосовується науковцями в якості синоніму до терміну «суд». В Законі України «Про судоустрій і статус суддів» від 07.07.2010 № 2453-VI він відсутній, зокрема як і термін «судовий орган». В свою чергу, Конституція України [10] гарантує право для кожного після використання всіх національних засобів юридичного захисту звертатися за захистом своїх прав і свобод до відповідних міжнародних судових установ чи до відповідних органів міжнародних організацій, членом або учасником яких є Україна. Іншого використання аналізованого терміну в актах законодавства немає.

Для прикладу, під терміном «установа» законодавець найчастіше розуміє:

1) центральний орган виконавчої влади (Закон України «Про авторське право і суміжні права» від 23.12.1993 № 3792-XII; «Про ефективне управління майновими правами правовласників у сфері авторського права і (або) суміжних прав» від 15.05.2018 № 2415-VIII);

2) організацію, створену однією або кількома особами (Цивільний кодекс України від 16.01.2003 № 435-IV);

3) урядовий орган державного управління (Закон України Про внесення змін до Закону України «Про охорону прав на сорти рослин» від 02.11.2006 № 311-V);

4) державний орган, підприємство, установа чи організація, що провадить конкретно визначену діяльність (Наказ Служби безпеки України «Про затвердження форм звіту про стан забезпечення охорони державної таємниці та інструк-

цій щодо порядку їх заповнення і подання» від 28.11.2008 № 841; Положення НКЦПФР «Про затвердження Положення щодо пруденційних нормативів професійної діяльності на фондовому ринку та вимог до системи управління ризиками» від 01.10.2015 № 1597; та ін.);

5) спеціалізовані суб'єкти публічної адміністрації або делеговані їх представники. Наприклад, арештні дома, кримінально-виконавчі установи (виправні центри, виправні колонії), спеціальні виховні установи (виховні колонії), слідчі ізолятори у випадках, передбачених Кримінально-виконавчим кодексом України (установа виконання покарань) (Наказ Міністерства юстиції України від 27.02.2017 № 680/5).

Відповідно, державна установа - це державна організація, що здійснює безпосередню практичну діяльність, пов'язану з виконанням функцій держави в різних сферах: економічній, соціальній, культурній, освітній, охорони здоров'я [11]. Однак, чи можна застосовувати його до сфери правосуддя? На нашу думку, можливо, проте із розумінням суду як особливого її різновиду унікального організаційного характеру, місця де працюють судді або ж у значенні організаційно правової форми організації спеціалізованих міжнародних судів, зокрема таких як Європейський суд з прав людини, Міжнародний комерційний арбітражний суд, Міжнародний суд ООН, Міжнародний кримінальний суд.

А ось застосування терміну «судова інституція» у розумінні конкретного суду України є не доцільним з погляду практики слововживання, яка показує, що синонімом до інституція є слово механізм. Слід пам'ятати, що кожне слово має у мові своє місце [12].

Таким чином, апеляційний господарський суд, як єдиний судовий орган та унікальна особлива форма організації державної установи, виконує спеціалізовану суспільно-необхідну функцію – реалізовує основоположне завдання держави щодо забезпечення громадян та господарюючих суб'єктів захистом, безпекою та виступає гарантом відновлення справедливості, тим самим піднімаючи довіру громадськості до існуючої організації судової влади та здійснення правосуддя в Україні.

Висновки. Усе вищевикладене дає можливість сформулювати такі висновки відносно термінологічних та сутнісних характеристик окремих термінів, які синонімічно доцільно використовувати до категорії «апеляційний господарський суд»:

– категорія «орган судової влади» – 1) суди, утворені законом; 2) система органів судового адміністрування (суб'єкти від яких залежить реалізація судової реформи – внутрішні: органи судівського самоврядування та зовнішні: Вища рада правосуддя, Вища кваліфікаційна комісія суддів

України, Державна судова адміністрація України, їх органи та підрозділи);

– категорія «судовий орган» – єдиним судовим орган в Україні є суд, оскільки делегування таких повноважень заборонено законом;

– категорія «судова установа» – особливий різновид державної установи унікального організаційного характеру, місця де працюють судді або ж це організаційно правова форма організації спеціалізованих міжнародних судів, зокрема таких як Європейський суд з прав людини, Міжнародний комерційний арбітражний суд, Міжнародний суд ООН, Міжнародний кримінальний суд;

– категорія «судова інституція» – є не доцільною для використання з погляду практики слововживання;

Отже, проведене дослідження свідчить про те, що з огляду реалізації правосуддя суд є єдиним уповноваженим державним органом, однак у сфері реалізації судової влади ні. Ототожнювати судову владу виключно судовим органом не доцільно з причин існування судової адміністрації. Відповідно, є сенс стверджувати про недосконалість побудови та формулювання засад організації судової влади в Україні. Ймовірним рівноправним замінником до категорії «апеляційний господарський суд» у науковому обігу не є помилковим використання термінів «судова установа» та «судовий орган».

Ми прибічники думки, що використання у науковій літературі нових термінів можливо тільки за умови виваженого підходу проте, застосування синонімічних слів, які не викликають сумнівів відносно свого смислового і змістового навантаження не є помилковим, а в деяких випадках навіть необхідним як приклад, задля більшої доступності розуміння проведеного дослідження молодими вченими та звичайними громадянами, які виявили бажання опанувати нові знання.

Література

1. Каблак П. І. Значення громадянського суспільства та демократії у становленні взаємодії судової влади і громадськості. *Судова та слідча практика в Україні*. 2016. Вип. 2. С. 11–16.
2. Баронін Д. Б. Суд як структурний елемент судової системи. *Часопис Київського університету права*. 2014. № 2. С. 128–131.
3. Хотинська-Нор О. З. До питання тлумачення поняття «судова система». *Судова апеляція*. 2014. № 3. С. 6–11.
4. Погорецький М.А. Яновська О.Г. Судоустрій України: підручник. К.: Юрінком Інтер, 2015. 344 с.
5. Туркіна І. Є. Судова влада як соціальний феномен. *Державне будівництво*. 2011. № 1.
6. Чернушенко О. В. Судова влада як соціальний інститут. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2013. № 3. С. 112–116.
7. Ершов В.В. Самостоятельность и независимость судебной власти Российской Федерации. М.: Юристъ, 2006. 493 с.

8. Москвич Л. Становлення та розвиток судових систем. *Вісник Вищої ради юстиції*. № 3. 2010. С. 73–81.
9. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 02.06.2016 № 1402-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2016 р. № 31, стор. 7, стаття 545.
10. Конституція України від 28.06.1996 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради*. 1996. № 30. Ст. 141.
11. Бабкіна О. В., Волинка К. Г.. Теорія держави і права у схемах і визначеннях: навч. посіб. К.: МАУП, 2004. 144 с.
12. Коць Т. Інститут – інституція. Інформаційно-довідкова система «Культура мови на щодень». URL: <http://www.kulturamovy.org.ua/KM/pdfs/Magazine60-33.pdf>.

Анотація

Савицький Я. Ф. Термінологічні та сутнісні характеристики окремих термінів, які синонімічно використовуються до категорії «апеляційний господарський суд». – Стаття.

У статті розкрито термінологічні та сутнісні характеристики окремих термінів, які синонімічно доцільно використовувати до категорії «апеляційний господарський суд». Виявлено, що з огляду реалізації правосуддя суд є єдиним уповноваженим державним органом, однак у сфері реалізації судової влади ні. Ототожнювати судову владу виключно судовим органом не доцільно з причин існування судової адміністрації. Відповідно, є сенс стверджувати про недосконалість побудови та формулювання засад організації судової влади в Україні. Ймовірним рівноправним заміником до категорії «апеляційний господарський суд» у науковому обігу не є помилковим використання термінів «судова установа» та «судовий орган».

Ключові слова: апеляційний господарський суд, правосуддя, синонім, суд, судова інституція, судова установа, судовий орган, сутність.

Аннотация

Савицкий Я. Ф. Терминологические и сущностные характеристики отдельных терминов, синонимично используются в категории «апелляционный хозяйственный суд». – Статья.

В статье раскрыты терминологические и сущностные характеристики отдельных терминов, которые синонимично целесообразно использовать для обозначения категории «апелляционный хозяйственный суд». Выявлено, что с учетом реализации правосудия суд является единственным уполномоченным государственным органом, однако в сфере реализации судебной власти нет. отождествлять судебную власть исключительно судебным органом нецелесообразно из причин существования судебной администрации. Соответственно, есть смысл говорить о несовершенстве построения и формулировки принципов организации судебной власти в Украине. Вероятным равноправным заменителем к категории «апелляционный хозяйственный суд» в научном обороте не является ошибочным использование терминов «судебное учреждение» и «судебный орган».

Ключевые слова: апелляционный хозяйственный суд, правосудие, синоним, суд, судебная организация, судебное учреждение, судебный орган, сущность.

Summary

Savytskyi Ya. F. Terminological and substantive characteristics of individual terms used synonymously with the category of "Commercial Court of Appeal". – Article.

The article reveals the terminological and essential characteristics of individual terms, which can be used to designate the category "Economic Court of Appeal" as a synonym. Revealed that imperfection of the construction and formulation of the principles of the organization of the judiciary in Ukraine. Taking into account the implementation of justice, the court is the only authorized state body, but not in the realization of judicial power. Identifying the judiciary solely by judicial body is impractical because of the existence of the judicial administration. The probable equal substitute for the category "economic court of appeal" in the scientific circulation is not an erroneous use of the terms "judicial institution" and "judicial body".

Key words: court, economic court of appeal, essence, judicial body, judicial institution, judicial organization, justice, synonym.

УДК 342.2

В. І. Сич
аспірант*Міжнародного університету бізнесу і права***ПРАВО НА ЗДОРОВ'Я У КОНЦЕПТУАЛЬНИХ ПОЛОЖЕННЯХ ТЕОРІЇ ДЕРЖАВИ І ПРАВА**

Для досягнення позитивних результатів у сфері охорони здоров'я на національних рівнях слід створити на законодавчій основі цілеспрямоване управління всіх рівнів системи охорони здоров'я. Це передбачає наявність в державі належної системи охорони здоров'я, що вміщуватиме необхідну і загальнодоступну державну систему охорони здоров'я, а також її правове забезпечення на національному рівні. До числа завдань гарантування права на здоров'я входить охорона здоров'я громадян з дотриманням прав і їхніх свобод.

Право на здоров'я – одне з основних прав людини – дістало юридичне закріплення у нормативно-правових актах міжнародного рівня після закінчення Другої світової війни. У статуті Всесвітньої організації охорони здоров'я (1946 р.) у Преамбулі було встановлено, що провідною ціллю ВООЗ є досягнення всіма народами якомога вищого рівня здоров'я [1, 3, 4]. Саме ту дано визначення поняття «здоров'я» як «стан повного фізичного, душевного і соціального благополуччя, а не лише відсутність хвороб або фізичних дефектів». У всіх основоположних документах ВООЗ починаючи від 1946 р. наголошується на особливому глибинному зв'язку між охороною здоров'я і дотриманням прав людини.

Вивчення міжнародного медичного права і законодавства про охорону здоров'я дозволяє стверджувати, що в економічно розвинених країнах склалася стійка тенденція до правового регулювання охорони здоров'я, яка базується на законах про захист здоров'я людей, виданих вищими органами державної влади різних країн світу або їхніми суб'єктами, а також на правових актах міжнародних медичних організацій і науково обґрунтованих рекомендаціях у медичній галузі [2].

Міжнародні правові документи ООН, перебуваючи на захисті прав громадян, гарантують право на здоров'я і рівний доступ до медичних послуг, закріплюючи окремі права суб'єктів права у деклараціях, які ратифікують всі члени співдружностей держав.

Результатом такої правозахисної діяльності стало те, що на даний час норми медичного права стають невід'ємною частиною міжнародного і національного законодавств. На сьогодні саме міжнародне медичне право об'єднує соціальні права людини, охоплюючи широке коло питань і виходячи за межі національного медичного законодавства.

Дефініція «делікт» [8] не використовується у вітчизняному медичному законодавстві, однак широко використовується у науковій літературі. У системі права під деліктом розуміють дію, що порушує чуже право (тобто посягання на щось), яке спричинює зобов'язання відшкодувати заподіяну шкоду такою дією. Іншими словами, таке таке зобов'язання виникає на через (усний, письмовий) договір про надання медичної допомоги чи професійної консультації, а у зв'язку з наявністю факту заподіяння шкоди здоров'ю, що спричинює певні збитки [6, 7]. Це розмежовує договірні і позадоговірні медико-правові зобов'язання. Як уже йшлося вище, у медичному законодавстві, наприклад США, також відсутнє чітке трактування, що собою являє делікт як протиправна дія, порушення і навіть злочин стосовно пацієнта, чи є делікт дією, що порушує чуже право, або це зобов'язання – відшкодувати збитки. Так само американська система охорони здоров'я, тобто деліктних зобов'язань, не знає основного делікту, і складається з часткових (сингулярних) деліктів, напрацьованих прецедентною судовою практикою у розв'язанні питань завдання шкоди під час надання медичних послуг. В українському ж медичному праві, як і в більшості країн континентального права, система зобов'язань з заподіяння шкоди спирається на принцип основного делікту, згідно з яким будь-якій людині заборонено завдавати шкоду майну або особистості; будь-яке заподіяння шкоди іншій особі вважається протиправним, якщо особа, що спричинила не був на це уповноважена на таке діяння. Зобов'язання, які підпадають під поняття основного делікту, створюють систему спеціальних деліктів, серед яких традиційно виділяють відповідальність за заподіяну шкоду, діяльність, у результаті якої заподіюється така шкода, дії, що створюють підвищену небезпеку для оточення; життя або здоров'ю громадянина фізичними та моральними стражданнями (моральна шкода).

Дискусійне питання про підстави та умови правової відповідальності взагалі і деліктної відповідальності зокрема являють собою одну з сучасних проблематик теорії держави і права [10]. Правові підстави – це те, що породжує якесь правове явище, становить фундамент, на який право спирається і який визначає його природу, або, іншими словами, правовий факт, який породжує виникнення, встановлення правовідносин, їхню зміну або припинення або те, з чого виникає

обов'язок того, хто заподіяв шкоду, в нашому випадку – нанесення шкоди здоров'ю; правові умови – це ті ознаки, які характеризують цей факт (підставу) загалом або окремі його сторони й без наявності яких правове явище виникнути не може. Пацієнт – це центральна фігура правовідносин, покликаних забезпечити реалізацію прав людини на охорону здоров'я та оздоровлення медичної допомоги. Потреби пацієнта зі збереження та укріплення фізичного і психічного здоров'я, підтримка довготривалості та якості життя визначає соціальне призначення і професійну діяльність осіб, які беруть участь у профілактичній, діагностичній, лікарській, реабілітаційній допомозі. Задоволення потреб та інтересів пацієнта, що не суперечать чинному законодавству України, в системі правоохоронних органів передбачає сукупність суб'єктивних прав, свобод і обов'язків [2].

Охорона державою прав, свобод людини створюють правовий статус, який визначає межі активності і втручання учасників системи охорони здоров'я. У цьому контексті постає проблематика встановлення правового статусу пацієнта з дотриманням прав і свобод людини.

Поняттям «пацієнт» широко оперують у теорії держави і права як фундаментальної філософсько-правової бази, що в свою чергу формує медичну та правову доктрину, нормотворчу, правову, судову і слідчу практики. Завдяки активному використанню у багатьох сферах соціального та правового життя дефініції «пацієнт», в медичному праві воно дістало певне правове оформлення. Під поняттям «пацієнт» здебільшого розуміють фізичну особу, якій надається певна медична з урахуванням його стану на момент звернення до медичного закладу [3].

Проблематикою медичного права вважається брак оформлення остаточного правового трактування суб'єктів охорони здоров'я. Це означає, що пацієнт на законодавчому рівні не в змозі вирішити низку принципових правових питань, які мають місце під час реалізації прав і свобод громадянина і задоволення в наданні професійних послуг. Ситуація, що склалась на сьогодні у вітчизняній галузі охорони здоров'я, дозволяє констатувати, що за, наприклад, екстреною медичною допомогою звертаються люди і з порушенням психосоматичного стану здоров'я, що з правової позиції також підпадають під визначення поняття «пацієнт». Це тісно пов'язано з ще однією проблематикою, а саме те, що пацієнтом вважається будь-хто, хто одержує медичну допомогу, або звертається по неї до певного медичного профільного закладу. При цьому не має значення форма і умови наданої медичної допомоги: за комплексом медичних заходів з підтримки або відновлення фізичного чи психічного здоров'я людина звертається до

установ охорони здоров'я будь-яких організаційно-правових форм [8].

На нашу думку, нормативна база потрібна для того, щоб встановити чітке правове коло суб'єктів, на які за професійною діяльністю покладено обов'язковість дотримання правового статусу пацієнта. Наведені аспекти проблематики встановлення правового статусу пацієнта показують, що на законодавчому рівні бракує правового інструментарію, здатного ефективно втілити і захистити права і свободи людини, яка потребує професійної медичної допомоги. Саме це висвітлює кілька організаційних і правових питань перед особами, які покликани забезпечити населення медико-соціальної допомоги чи контролювати дотримання норм медичного права. Таким чином, висвітлені питання слугують об'єктивним показником для продовження правової діяльності зі змістового охоплення досліджуваних категорій і наповнення їх правовим змістом.

Література

1. Устав (Конституція) Всемирной организации здравоохранения // http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_599
2. Конституція України // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
3. Основи законодавства про охорону здоров'я // Відомості Верховної Ради України. – 1993. – № 4. – Ст. 19.
4. Міжнародний досвід реформування систем охорони здоров'я // <http://radaprogram.org/infocenter/mizhnarodnyy-dosvid-reformuvannya-systemy-ohorony-zdorovya-dosvid-krayin-yevropeyskogo>
5. Система прав людини у сфері охорони здоров'я [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://intranet.tdmu.edu.ua/data/kafedra/internal/medprav/lectures>
6. Беденко-Зваридчук О. Правовий статус медичного працівника в Україні / О. Зваридчук-Беденко // Практика управління медичним закладом. – 2012. – №3. – С. 58.
7. Шекеера О.Г. Забезпечення прав людини у медичній галузі // О. Г. Шекеера // Здоров'я мужчини. – 2013. – № 2. – С. 23.
8. Медико-правовий тлумачний словник / [за ред. І. Я. Сенюти]. – Львів: Медицина і право, 2010. – С. 55.
9. Соціальна медицина та організація охорони здоров'я / [за ред. Ю.В. Вороненка і В.Ф. Москаленка]. – Тернопіль: Укрмедкнига, 2002. – с. 25.
10. Лехан В.М. Стратегія розвитку системи охорони здоров'я: український вимір / Лехан В.М., Слабкий Г.О., Шевченко М.В. – К.: Медицина, 2009. – С. 44.

Анотація

Сич В. І. Право на здоров'я у концептуальних положеннях теорії держави і права. – Стаття.

У статті розглянуто питання створення на законодавчій основі цілеспрямованого управління всіх рівнів системи охорони здоров'я. Розглянуто деліктне право у сфері захисту прав і свобод людини. Проаналізовано проблематику захисту прав і свобод людини у положеннях теорії держави і права.

Ключові слова: право на здоров'я, захист прав і свобод людини, деліктне право, пацієнт, теорія держави і права.

Аннотация

Сыч В. И. Право на здоровье в концептуальных положениях теории государства и права. – Статья.

В статье рассмотрены вопросы создания на законодательной основе целенаправленного управления всех уровней системы здравоохранения. Рассмотрены деликтное право в сфере защиты прав и свобод человека. Проанализированы проблематику защиты прав и свобод человека в положениях теории государства и права.

Ключевые слова: право на здоровье, защиту прав и свобод человека, деликтное право, пациент, теория государства и права.

Summary

Sych V. I. The right to health in conceptual provisions of the theory of power and rights. – Article.

The status of food has been laid out on the basis of the centrally controlled administration of all important systems of health and health. Looked into the right of the sphere to the rights of freedoms and freedoms of the people. Analyzed the problem of the rule of law i freedoms of people at the theory of power and rights.

Key words: the right to health, the zakhist of rights and freedoms of people, delict of the right, patient, theory of power and rights.

УДК 340.1

*М. Сорока**аспірант**ВНЗ «Університет економіки та права «КРОК»*

ПРОБЛЕМАТИКА ЗАХИСТУ ЧЕСТІ, ДОСТОЇНСТВА, ДІЛОВОЇ РЕПУТАЦІЇ У КОНЦЕПТУАЛЬНИХ ПОЛОЖЕННЯХ ТЕОРІЇ ДЕРЖАВИ І ПРАВА

Від початку розбудови демократичних інституцій, державно-правових перетворень останнім часом стали поширені в сучасній Україні судові справи, пов'язані із захистом честі, гідності, ділової репутації людини від наклепницьких посягань. У мас-медіа висвітлюються багато справ, пов'язаних із публічними особами, політиками, громадськими діячами, військовими, підприємцями та ін. у контексті захисту честі, гідності і ділової репутації особи, однак, як доводить сучасна судова практика, існує безліч справ на середньому і низовому рівнях, які не висвітлюються у засобах масової інформації. Можна стверджувати, що захист у суді честі, гідності і ділової репутації проти наклепницьких посягань набуло ознак тенденційності не лише серед публічних осіб, але й серед підприємців, юридичних і фізичних осіб, громадських діячів, військових і пересічних громадян. Однак такий сплеск активності і цікавості до інституту дифамації (оголошення, як правило, у мас-медіа, дійсних або вигаданих відомостей, що ганьблять честь, гідність і ділову репутацію громадянина, установи, організації), до проблематики правового захисту честі, гідності і ділової репутації особи на практиці спричиняє низку судових прецедентів. Таким чином, постає постає цілком закономірне запитання до органів правоохоронної системи про відповідне регулювання таких правовідносин і щодо належної охорони таких правових благ, як честь, достоїнство, ділова репутація особи і громадянина.

У сучасній правовій системі України існує багато прецедентів із захисту честі, гідності і ділової репутації громадян і негромадян України. Втім слід і зупинитись на такій сучасній проблематиці, як недостатність, а в деяких випадках і повна відсутність необхідного законодавства, брак адекватної правової доктрини у такій царині правовідносин [3, 5, 6].

Вихід із ситуації, що склалася, з відсутністю або недосконалістю законодавства України із захисту честі, гідності і ділової репутації від наклепницьких посягань роблять таку проблематику актуальною. Україна проголосила себе правовою демократичною державою, орієнтованою на європейські демократичні цінності у захисті своїх громадян. Однак наслідки історичного авторитаризму у правовій системі України негативно позначаються на її демократичному розвитку.

Побудова правової демократичної держави – це головна мета, якій мають бути підпорядковані судова, законодавча системи, з орієнтацією на провідні європейські демократичні держави.

У сучасний період розвитку української демократичної правової держави постала потреба у формуванні правового механізму, який би гарантував ефективне регулювання існуючих в ньому відносин у відповідності до вимог соціального прогресу, основою якого є гармонійний розвиток особи і громадянина із системою її суб'єктивних прав і інтересів.

Стаття 3 Конституції України закріпила низку фундаментальних правових цінностей: «Людина, її життя, здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави» [1].

Однак у низці галузей правового регулювання діють норми неправового характеру, які були ухвалені з прагматичною метою, керуючись у прийнятті принципом доцільності. Такого роду прагматична доцільність діє, як показує практика, і у сфері правової охорони честі і достоїнства особи і в деяких судових справах. Отже, без насичення правовими нормами, юридичними інституціями, конкретними процедурами з царини юриспруденції правового простору ідея побудови правової демократичної держави залишається декларативною.

Аналіз наукових досліджень проблематики захисту гідності і честі, ділової репутації людини свідчить про те, що демократичні цінності і права та свободи особи розглядаються переважно в українському правовому просторі в аспекті охоронної функції права. Однак такий перебіг не відповідає сучасним реаліям Української держави і не в змозі повною мірою відображати їхній правовий статус як особистих немайнових прав, що забезпечують соціальне буття фізичної особи, а також сприяють дотриманню конституційних вимог щодо поваги до особистості, захисту її честі, гідності та ділової репутації. Така правова характеристика передбачає втілення і реальне забезпечення захисту гідності і честі громадянина в умовах нормальної

життєдіяльності її носіїв, а не лише у разі недотримання і порушення згаданих вище принципів. Для надання суспільним відносинам стійкості і непорушності, правового порядку, і тим самим виконання їхнього основного призначення, потрібні новітні прийоми і сучасні демократичні засоби правового впливу. Ці фактори обумовлюють актуальність досліджуваної проблематики, і необхідність комплексного наукового розгляду [7].

Досліджувана проблематика має широкий фундаментальний характер, її комплексна розробка потребує спільних зусиль фахівців у галузі теорії держави і права та представників спеціальних і неспеціальних правових наук. Дослідження ґрунтується на позиціях сучасної концепції теорії держави і права, один із аспектів якої безпосередньо стосується напрацювання належних правових інституцій захисту права на честь, гідність і ділову репутацію.

Метою статті є всебічний аналіз реального стану розробки питань визначення та інтерпретації понять гідності та честі особи, формулювання теоретико-методологічних положень і практичних висновків з урахуванням сучасних реалій та чинного законодавства України, конкретизація у цьому контексті дієвих правових засобів їх втілення та реалізації, а також розробка та внесення пропозицій до вдосконалення вітчизняного законодавства у сфері регулювання особистих немайнових відносин. Керуючись основоположними принципами Конституції України і європейськими конституційними концепціями праворозуміння, закладеними в Основному Законі України і в законодавстві Європейського Союзу, метою дослідження є напрацювання теоретичних основ захисту права на честь і гідність від наклепницьких посягань, сприяти розвитку правозахисної доктрини у даній сфері. З позиції такої доктрини ставилось за мету напрацювати і науково обґрунтувати відповідно до Конституції України та законодавства ЄС власне правового тлумачення чинних норм у цій сфері, і в першу чергу з'ясування питання про правову природу і зміст охоронного права, принципи його правової охорони та його співвідношення з іншими правами і свободами людини у демократичному правовому полі.

Виходячи з практично-прикладних цілей розглянуто часткові аспекти порушеної проблематики, а саме – питання про наклеп і висвітлення його в сучасному українському законодавстві. Визначення «наклеп» у Кримінальному кодексі України у ст. 151-1 як «навмисне поширення явно недостовірних відомостей, що ганьблять честь і гідність іншої особи», можна розширити таким трактуванням, що спирається на принципи правової демократичної державності і правові принципи країн – членів Європейського Союзу. Ми намагаємось з'ясувати саме правову природу

честі, гідності, ділової репутації у контексті захисту їх від наклепницьких зазіхань, порушити такі нагальні питання, як проблематика принципово юридичних можливостей їх правової охорони, колізії права на захисті честі, гідності, ділової репутації від наклепу у контексті свободи слова, висловлення власних думок і виголошення особистих переконань, а також фундаментальне питання правозахисної теорії – співвідношення права і моралі, теорії правової демократичної держави і чинне українське законодавство, а також законодавство країн – членів Європейського Союзу.

Загальні теоретико-правові аспекти захисту честі і гідності, ділової репутації особи протиставляються особистим, цивільним і кримінально-правовим методам і концепціям. Основним недоліком сучасної практики і доктрини у сфері захисту права на честь і гідність є її суто галузєво-прикладний характер, певний правовий прагматизм, що виражається у приматі принципу ефективності, в апіорності висхідних настанов і стереотипів, що склалися у попередні історичні періоди Української держави.

Питання захисту права на честь і гідність, ділову репутацію займаються фахівці з цивільного або кримінального права, однак не спеціалісти в галузі теорії держави і права і не правозахисники. Втім проблематика правової охорони згаданих благ безпосередньо зачіпає фундаментальні принципи правової демократичної держави і має правозахисну природу в питаннях співвідношення права і держави, ставлення державних інституцій до моралі як правової категорії. Це питання розглядається під кутом державотворчих доктрин і у контексті суто теоретичної проблематики – концепції правової демократичної держави в аспекті співвідношення права і моралі.

В українському чинному законодавстві немає спеціального закону, який дійсно захищав би і регулював би відповідні стосунки. Існують загальні норми Конституції України, законодавчі нормативні акти, які покликані захищати право кожного громадянина на захист честі, гідності і ділової репутації від поширення наклепу. Чинне законодавство не містить правового визначення понять гідності або честі. У правовій науці є такі узагальнені визначення, як, наприклад, честь і гідність – це важливі духовно нематеріальні блага, втілені в особі громадянина або юридичної особи; честь – це певна соціальна оцінка громадянина або юридичної особи, що визначається вчинками, виробничою діяльністю та поглядами конкретної особи в контексті норм суспільного життя; гідність – це самооцінка особою власних ділових, моральних та інших соціальних якостей [7].

Як доводить практика, порушені проблеми за відсутності спеціального закону, яким би чітко

встановлювались всі регулючі його відносини, можливо лише за умов адекватної правової доктрини. Правова доктрина не може розкрити необхідних для розв'язання питань імперативних норм, однак спроможна дати інтерпретацію таких норм, їх юридичне тлумачення, коли за законом розширюється правовий простір для захисту честі, гідності, ділової репутації особи. У законодавчому полі України право на честь, гідність і ділову репутацію захищено нормативно-правовою основою в першу чергу конституційним, цивільним та кримінальним правом.

Так, у ст. 68 Конституції України наголошується, що «кожен зобов'язаний неухильно додержуватися Конституції України та законів України, не посягати на права і свободи, честь і гідність інших людей» [1]. У ст. 28 Основного закону сказано, що «кожен має право на повагу до його гідності. Ніхто не може бути підданий катуванню, жорстокому, нелюдському або такому, що принижує його гідність, поводженню чи покаранню. Жодна людина без її вільної згоди не може бути піддана медичним, науковим чи іншим дослідженням. Таким чином, у Конституції України відсутнє правове визначення понять гідності, честі, ділової репутації, оскільки це є морально-етичними категоріями, і водночас особистими немайновими правами, яким закон надає значення самостійних об'єктів судового захисту.

Конституція України охоплює два аспекти проблеми захисту честі і гідності: перший пов'язаний із захистом честі і гідності людини від свавілля державної влади, як свідчить історичний досвід, саме пріоритет цього напрямку цілком виправданий. Другий момент стосується безпосередньо пов'язаний із захистом честі, гідності, ділової репутації від посягань, що виникають всередині громадянської спільноти. Отже, норми Конституції України носить суто загальний, навіть декларативний характер, одна охоплюють два згадані нами аспекти досліджуваної проблематики. Підтекст даної норми має однозначний характер і свідчить про гуманістичну спрямованість, про обмеження в першу чергу неправомірних дій з боку державного апарату. Так, у ст. 29 сказано: «Кожна людина має право на свободу та особисту недоторканність. Ніхто не може бути заарештований або триматися під вартою інакше як за вмотивованим рішенням суду і тільки на підставах та в порядку, встановлених законом» [1].

Зрозуміло, що неправомірне втручання в особисте життя людини, як-от незаконне стеження, прослуховування телефонних розмов, особистого листування через інтернет-ресурси перш за все виходить від державних спецслужб. Втім, усі ці неправомірні дії порушують право на недоторканність особистого життя і в найменшій мірі стосуються прав захисту людини на честь і добре ім'я.

Цивільне право України містить норми, спрямовані на захист честі, гідності і ділової репутації винятково від посягань з боку фізичних і юридичних осіб. Фізична особа має право звернутись до суду з позовом про захист її гідності та честі, що передбачено Цивільним кодексом України. «Стаття 15. Право на захист цивільних прав та інтересів. 1. Кожна особа має право на захист свого цивільного права у разі його порушення, невизнання або оспорювання. 2. Кожна особа має право на захист свого інтересу, який не суперечить загальним засадам цивільного законодавства» [2].

Про захист прав у судовому порядку прописано в таких положеннях ЦКУ: Стаття 16. Захист цивільних прав та інтересів судом. 1. Кожна особа має право звернутися до суду за захистом свого особистого немайнового або майнового права та інтересу. 2. Способами захисту цивільних прав та інтересів можуть бути: 1) визнання права; 2) визнання правочину недійсним; 3) припинення дії, яка порушує право; 4) відновлення становища, яке існувало до порушення; 5) примусове виконання обов'язку в натурі; 6) зміна правовідношення; 7) припинення правовідношення; 8) відшкодування збитків та інші способи відшкодування майнової шкоди; 9) відшкодування моральної (немайнової) шкоди» [2]. У цій же ст. 16 ЦКУ наголошується, що «суд може захистити цивільне право або інтерес іншим способом, що встановлений договором або законом чи судом у визначених законом випадках». І вже ст. 277 ЦКУ поглиблюється ці правові норми, а саме – дається механізм спростування недостовірної інформації: «Стаття 277. Спростування недостовірної інформації. 1. Фізична особа, особисті немайнові права якої порушено внаслідок поширення про неї та (або) членів її сім'ї недостовірної інформації, має право на відповідь, а також на спростування цієї інформації. 2. Право на відповідь, а також на спростування недостовірної інформації щодо особи, яка померла, належить членам її сім'ї, близьким родичам та іншим заінтересованим особам. 4. Спростування недостовірної інформації здійснюється особою, яка поширила інформацію. Поширювачем інформації, яку подає посадова чи службова особа при виконанні своїх посадових (службових) обов'язків, вважається юридична особа, у якій вона працює. Якщо особа, яка поширила недостовірну інформацію, невідома, фізична особа, право якої порушено, може звернутися до суду із заявою про встановлення факту недостовірності цієї інформації та її спростування» [2].

Таким чином, існують певні об'єктивні критерії визначення честі і гідності, які підлягають оцінці на предмет їх порушення чи не порушення. При цьому відсутнє законодавче визначення таких дефініцій, як «честь», «гідність», «ділова репутація», що можна

пояснити тим, що згадані поняття стосуються філософсько-моральної сфери, і належать скоріше навіть до моральності, ніж до власне юриспруденції. Парадоксальність такої ситуації полягає в тому, що в правовому полі ці поняття не встановлені чинним законодавством, однак вони ж і захищаються законом. Це викликає певні юридичні колізії, створюючи перешкоди у захисті честі, гідності, ділової репутації громадян [4].

Література

1. Конституція України від 28 червня 1996 р. // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 1996. – № 30.
2. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 р. // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2003. – № 40 – 44. – Ст. 356.
3. Єдиний державний реєстр судових рішень. – <http://reyestr.court.gov.ua>
4. Михайленко О.Р. До питання про концепцію системи ознак правової держави / О. Р. Михайленко // Правосуддя – гарант законності у сфері економічних відносин. – К., 2000. – С. 265–270.
5. Антосик С. М., Кокун О. М. Відшкодування моральної шкоди: психологічні аспекти // Адвокат. – 1998. – № 4. – С 19–21
6. Бакірова І. Застосування судами законодавства України щодо відшкодування моральної шкоди: проблемні питання // Право України. – 2006. – № 5. – С. 89–92.
7. Захист честі, гідності і ділової репутації // Юридична енциклопедія: в 6-ти т. / ред. кол. Ю. С. Шемшученко (відп. ред.) [та ін.]. – К.: Укр. енциклопедія ім. М. П. Бажана, 1998. 744 с.

Анотація

Сорока М. Проблематика захисту честі, достоїнства, ділової репутації у концептуальних положеннях теорії держави і права. – Стаття.

У статті досліджено проблематику захисту честі, гідності і ділової репутації проти наклепницьких по-

сягань в сучасній демократичній державі. Визначено поняття «честь», «гідність», «ділова репутація» у концептуальних положеннях теорії держави і права. Простежено певні об'єктивні критерії визначення честі і гідності, які підлягають оцінці на предмет їх порушення чи не порушення в чинному законодавстві України.

Ключові слова: честь, гідність, ділова репутація, філософсько-моральна сфера, теорія держави і права.

Аннотация

Сорока М. Проблематика защиты чести, достоинства, деловой репутации в концептуальных положениях теории государства и права. – Статья.

В статье исследованы проблематику защиты чести, достоинства и деловой репутации против клеветнических посягательств в современном демократическом государстве. Определено понятие «честь», «достоинство», «деловая репутация» в концептуальных положениях теории государства и права. Прослежено определенные объективные критерии определения чести и достоинства, которые подлежат оценке на предмет их возбуждения или не возбуждения в действующем законодательстве Украины.

Ключевые слова: честь, достоинство, деловая репутация, философско-нравственная сфера, теория государства и права.

Summary

Soroka M. The problem of protection of honor, dignity, business reputation in the conceptual provisions of the theory of state and law. – Article.

The article examines the issues of protection of honor, dignity and business reputation against defamatory encroachments in a modern democratic state. The concept of «honor», «dignity», «business reputation» in the conceptual positions of the theory of state and law is defined. Some objective criteria for the determination of honor and dignity, which are subject to evaluation for the purpose of their violation or violation in the current legislation of Ukraine, are traced.

Key words: honor, dignity, business reputation, philosophical and moral sphere, theory of state and law.

ЦИВІЛЬНЕ ТА ГОСПОДАРСЬКЕ ПРАВО І ПРОЦЕС

УДК 347.921 (477)

С. В. Вилков

здобувач

Науково-дослідного інституту публічного права

ЩОДО ВИЗНАЧЕННЯ ПРАВОВОЇ ПРИРОДИ ТА СУТНОСТІ ПРАВА НА БЕЗОПЛАТНУ ПРАВОВУ ДОПОМОГУ В УКРАЇНІ

Постановка проблеми. Одним із дієвих і надзвичайно важливих правових засобів забезпечення, охорони та захисту прав і свобод людини і громадянина з часів утвердження незалежної української держави був і залишається інститут юридичної (правової) допомоги. Його функціональне призначення важко переоцінити, адже будь-яка демократична та цивілізована країна світу розглядає та закріплює право на правову допомогу не лише як одне з невід'ємних, основоположних прав людини, а також як надійну гарантію реалізації всіх інших правових можливостей будь-якої особи. Будучи складовою частиною суб'єктивних конституційних прав і свобод, право на правову допомогу існує не відособлено, а посідає чільне серед інших суб'єктивних конституційних прав і свобод, тісно взаємодіючи та переплітаючись з ними (право на судовий захист, право на захисника, право на нотаріальне посвідчення прав, право на юридичну консультацію, право на інформацію в питаннях права тощо).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанню дослідження правової допомоги, з'ясування її характеру та юридичної природи, визначенню місця в системі забезпечення реалізації прав, свобод, законних інтересів та обов'язків людини і громадянина, а також особливостям надання безоплатної правової допомоги приділялося достатньо уваги з боку провідних учених як загальної теорії права, так і тих науковців, що працюють в різних юридичних галузях права (Т.О. Гуржій, О.В. Кузьменко, Н.С. Дубчак, Є.Ю. Бова, М.В. Дулеба, Н.В. Камінська, Н.І. Карпачова, А.М. Колодій, П.О. Недбайло, А.О. Галай, В.В. Комаров, В.А. Кройтор, Л.А. Литовченко, Д.Д. Луспеник, В.А. Єлов, В.В. Копейчиков, Р.Г. Мельниченко, В.Ю. Панченко, А.Л. Миронов, В.К. Ботнев, В.О. Котюк, Р.С. Кацавець, Т.Б. Вільчик, Р.О. Куйбіда, В.І. Шишкін, О.Г. Яновська, О.А. Банчук, О.Б. Лазурко, Ю.В. Білоусов, С.М. Бичкова, С.В. Васильєв, О.М. Бандурка, Т.В. Варфоломеева, М.Т. Лоджук, М.В. Стаматіна, М.С. Демкова, І.Б. Ко-

ліушко, В.С. Личко, О.Д. Бойков, Н.В. Хмелевська, М.М. Гродзинський, Ю.М. Грошевий, Н.А. Дрьоміна, Ю. М. Савелова, О.Л. Соколенко, Р.С. Титикало, Т.В. Омельченко, С.В. Оверчук, Ю.В. Неклеса, Ю.Т. Шрамко та багато інших).

Виклад основного матеріалу. Разом із тим, враховуючи помітні зміни й оновлення, яких зазнали норми Конституції України і законодавчих актів, що визначають зміст права на правову допомогу, у тому числі й безоплатну, порядок їх реалізації, підстави та державні гарантії щодо надання правової допомоги більш ретельного дослідження, на наш погляд, потребують питання визначення поняття та сутності права на безоплатну правову допомогу в Україні в умовах сьогодення.

Як відомо, у червні 2016 року в Україні у ході проведення конституційно-правової та судової реформ було прийнято Закон України «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)» [1]. Відповідно до названого законодавчого акту ст. 59 Основного Закону України зазнала суттєвих змін, зокрема частину другу цієї статті було виключено, а у частині першій словосполучення «правову допомогу» редакційно замінено словами «професійну правничу допомогу».

На думку А.В. Іванцової, теза про те, що «кожен має право на професійну правничу допомогу» є конституційною декларацією, яка передбачає створення в державі умов, за яких кожен міг би задовольнити своє право на отримання необхідної правової допомоги в будь-якому місці й у будь-який час. Це означає, що така допомога за Основним Законом має бути доступною, нічим не обмеженою й реальною [2, с. 40]. Тобто державна політика у сфері забезпечення кожного члена суспільства правом на правову допомогу передбачає застосування цілої низки організаційно-правових, соціально-економічних, інформаційних та інших заходів з метою реалізації гарантій прав будь-якої особи на отримання якісної правової допомоги.

Особливість права на отримання правової допомоги полягає в тому, що воно опосередковує

суспільні відносини і взаємозв'язки громадян не лише між собою, але й з державою загалом. Разом із тим, надання такого роду допомоги не повинно суперечити будь-яким іншим конституційним вимогам та цінностям, тим більше порушувати права, свободи та інтереси інших осіб. Лише у такому випадку може йти мова про законний та правомірний характер користування правом на правову допомогу.

Між іншим, друге речення частини першої цієї статті зберегло попередню редакцію, в якому окремо зазначається, що «у випадках, передбачених законом, ця допомога надається безоплатно». Іншими словами, право на отримання безоплатної професійної правничої допомоги, обмежено тими випадками, які відповідно до ст. 59 Конституції України повинні встановлюватися законом. У цьому контексті варто навести точку зору М.В. Статіної, яка вказує, що сутність інституту права громадян на безоплатну правову допомогу можна сформулювати як здійснення захисту прав і свобод людини у вигляді надання кваліфікованої безоплатної правової допомоги у відповідності з нормами діючого законодавства України [3, с. 10].

Разом із тим, нормотворець, конституційно проголошуючи та гарантуючи право на отримання професійної правничої допомоги, бере на себе зобов'язання щодо необхідного обсягу фінансування системи надання безоплатної правничої допомоги, якісна та надійна організація якої також є відповідальним обов'язком держави. Тим самим на конституційному рівні чітко вказано, що можливість отримання безкоштовної професійної правничої допомоги є самостійним правом, а не правовою можливістю більш широкого кола осіб.

Отже, на даний момент законодавець викладає ст. 59 Конституції України у наступному вигляді: «кожна особа має право на професійну правничу допомогу. У випадках, передбачених законом, ця допомога надається безоплатно. Кожен є вільним у виборі захисника своїх прав» [4]. Стосовно останнього речення цієї статті, з приводу того, що кожен є вільним у виборі захисника своїх прав, зауважимо наступне. Рішенням Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням громадянина Солдатова Г.І. (справа про право вільного вибору захисника) від 16 листопада 2000 року, № 13-рп/2000 було встановлено, що «кожен є вільним у виборі захисника своїх прав», треба розуміти як конституційне право підозрюваного, обвинуваченого і підсудного при захисті від обвинувачення та особи, яка притягається до адміністративної відповідальності, з метою отримання правової допомоги вибирати захисником своїх прав особу, яка є фахівцем у галузі права і за законом має право на надання правової допомоги особисто чи за дорученням юридичної особи [5].

На думку С.М. Бреуса, внесення таких змін до Конституції України мало на меті не звуження або ж розширення змісту права на правову допомогу, а саме приведення термінології у відповідність до стандартів української мови. Саме тому, за законами формальної логіки конституційні категорії «професійна правничка допомога» та «правова допомога» слід вважати синонімічними [6, с. 110].

У пояснювальній записці до проекту Закону України «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)» так само роз'яснювалося, що заміна терміна «правова допомога» на «правничка допомога» обумовлена стандартами української мови, які визначають, що прикметник, застосований для позначення відповідного виду допомоги, походить від іменника, що позначає саму професію особи, яка надає таку допомогу. Іменником для позначення особи, яка надає послуги у сфері права (у юридичній сфері), є слово «правник». Саме особи, що належать до правничої професії, надають професійну правничу допомогу [7, с. 13].

Закріплюючи та гарантуючи в такому нормативному вигляді право на отримання професійної правничої допомоги, на думку окремих учених, держава повинна, по-перше, забезпечувати надійні умови, що сприятимуть підготовці кваліфікованих юристів для надання громадянам різних видів правової допомоги, по-друге, встановлювати з цією метою певні професійні та інші кваліфікаційні вимоги та критерії. При цьому, в якості захисника допускати адвоката. Інші ж умови, професійні критерії та організаційно-правові форми, що мають на меті забезпечувати надання професійної правничої допомоги повинні бути визначені законодавцем [8, с. 31]. Із цього прямо випливає, що обов'язком України є створення всіх передумов для того, щоб фізичні особи (громадяни України, іноземці, особи без громадянства, які перебувають на території України) мали реальну можливість користуватися в повному обсязі своїм конституційним правом, закріпленим у правовстановлюючій нормі ст. 59 Конституції України.

У цьому контексті неможливо обійти увагою положення частини першої нової статті – 131-2 Конституції України у Розділі VIII «Правосуддя», якою передбачено, що «для надання професійної правничої допомоги в Україні діє адвокатура». Законодавцем на цей час задекларовано інституційне закріплення адвокатури з відповідною конституційною гарантією її незалежності, а також нормативне визначення засад організації і діяльності адвокатури та здійснення адвокатської діяльності в Україні, про що свідчать зміст ч. 2 і ч. 3 ст. 131-2 Конституції України.

З метою істотного підвищення якості представництва особи в суді, а також встановлення конституційного підґрунтя для створення єдиної

правничої професії законодавець у ч. 4 ст. 131-2 закріпив правило, за яким виключно адвокат здійснює представництво іншої особи в суді, а також захист від кримінального обвинувачення. Обвинувачений може або самостійно захищати себе від обвинувачення відповідно до ч. 4 ст. 29 Конституції України («кожному заарештованому чи затриманому має бути ... надано можливість з моменту затримання захищати себе особисто...»), або скористатися послугами професійного адвоката [7, с. 12-13].

Як відзначає з цього приводу О.О. Воронов, кваліфікована правова допомога виступає в якості гарантії, не безпідставної декларації про правовий захист, а саме такої гарантії, як обумовленої законом можливості участі адвоката у конституційному, кримінальному, адміністративному та цивільному судочинстві з метою захисту прав і законних інтересів свого довірителя (підзахисного) без втручання органів держави. Характерно, що здійснюючи правозахисну функцію, адвокатура займає у системі органів правоохорони абсолютно особливе місце, оскільки покликана забезпечувати права кожній особі у процесі здійснення правоохоронної діяльності шляхом надання їй кваліфікованої правової допомоги [9, с. 82-83], виконувати роль гаранта в дотриманні суб'єктивних прав фізичних і юридичних осіб. Реалізація такої юридичної можливості являє собою один з основоположних інструментів додержання прав людини і громадянина.

У свою чергу, законодавцем указано винятки у виключному становищі адвокатів в системі надання професійної правничої допомоги. Зокрема ч. 5 ст. 131-2 передбачено, що законом можуть бути визначені винятки щодо представництва в суді у трудових спорах, спорах щодо захисту соціальних прав, щодо виборів та референдумів, у малозначних спорах, а також стосовно представництва малолітніх чи неповнолітніх осіб та осіб, які визнані судом недієздатними чи дієздатність яких обмежена [4].

Власне, на думку ініціаторів змін до Конституції України, право на професійну правничу допомогу розглядалося як гарантована Основним Законом держави можливість особи отримати високоякісні правничі послуги, які може забезпечити лише професійний адвокат, який пройшов спеціальну підготовку, а не будь-яка інша особа. При цьому запропонована редакція ст. 131-2 не заперечує права на правничу допомогу загалом, у тому числі й безоплатну, яку можуть надавати інші, крім професійних адвокатів, фахівці-правники. Проте наголос робиться саме на гарантованому отриманні особою саме професійної правничої допомоги [7, с. 13]. Отже, можемо констатувати, що держава, закріплюючи гарантії отримання правової допомоги (оплатної і безоплатної) повинна

забезпечити комплекс соціально-економічних, політичних, організаційно-правових передумов, умов, способів і засобів, які створять стійке підґрунтя для рівної можливості громадянам реалізовувати в повному обсязі конституційне право, передбачене ст. 59 Конституції України.

Як бачимо, на конституційному рівні на цей час визнається не лише право на правову (правничу) допомогу і вільний вибір захисника своїх прав, а також й те, що така допомога, як і захисник, повинні бути професійними та кваліфікованими. Напевно, розуміння конституційної вимоги професійності правничої допомоги варто розуміти не лише як відповідну кваліфікацію суб'єкта, яка володіє комплексом спеціальних знань та практичних навичок в юридичній сфері, одержаних шляхом отримання спеціальної освіти, навчання чи досвіду, але й як вимогу якості самої правничої допомоги, що має бути надана особі, яка її потребує.

Таким чином, як свідчить аналіз вище цитованих оновлених конституційних норм, правова (правнича) допомога визнається на даний момент як найважливіша умова гарантій прав і свобод кожної особи, а конституційне право на правову допомогу як одне з основних, найважливіших та невід'ємних прав людини, що визначає і контролює весь хід її життєдіяльності, оскільки передбачає гарантовану Основним Законом України можливість людині отримувати необхідну їй кваліфіковану допомогу від професійно підготовлених осіб, що володіють спеціальними знаннями, вміннями та навичками у сфері права, тим самим дозволяє ефективно захищати і відстоювати свої права та законні інтереси. Водночас взяття державою на себе обов'язків щодо забезпечення професійної правничої допомоги через функціонування недержавного самоврядного інституту – адвокатури України – покладає на державу відповідальну місію щодо створення належних умов для його діяльності та забезпечення дотримання гарантій адвокатської діяльності.

Що стосується наукових підходів щодо вироблення поняття та сутності юридичної конструкції права на правову допомогу, то аналіз спеціальної правничої літератури надає підстави стверджувати, що під таким правом окремими дослідниками розуміється конституційно гарантована кожній особі можливість самостійно обирати і отримувати необхідну, таку, що відповідає державним стандартам якості, інформаційно-консультативне та практичне (процедурно-процесуальне представництво) правове сприяння в оптимальному здійсненні і ефективному захисті його прав, свобод і законних інтересів, яке може виявлятися на договірній (оплатній і безоплатній) основі, або суб'єктами публічно зобов'язаними до цього [10, с. 9]; система правових можливостей,

що полягає в отриманні допомоги в реалізації прав, законних інтересів та обов'язків, яка може надаватися у формі консультацій з юридичних питань, роз'яснення норм права, представництва інтересів в суді та в інших органах публічної влади, складання документів правового характеру та інше [11, с. 7-8]; конституційне право людини на отримання гарантованого державою кваліфікованого правового сприяння, у тому числі безоплатного, в реалізації нею, як учасником правового процесу, свого юридичного статусу [12, с. 13].

Недивлячись на деякі текстуальні розбіжності, переважна більшість дослідників одностайно висловлюються з приводу права на правову допомогу як про конституційно та нормативно гарантовану правову можливість кожної особи на належне юридичне сприяння в реалізації та захисті її прав, свобод і законних інтересів, їх відновлення у випадку порушення з боку уповноважених суб'єктів, визначених у діючому законодавстві. Стосовно конституційного права на безоплатну правову допомогу, вважаємо, що таке право співвідноситься з конституційним правом на правову допомогу як частина і ціле. Тим більше, що вищенаведений погляд на зміст конституційного права на правову допомогу, що характеризується складною структурою та багатоаспектністю, підтверджує цей факт. До речі, схожого погляду дотримується Є.Ю. Бова. Зокрема, дослідник відмічає, що право на одержання безоплатної правової допомоги закріплено в Конституції України, і тому воно відноситься до основних, тобто конституційних прав і свобод. Будучи в числі інших основних прав і свобод, це право складає основу правового статусу особистості, володіє найвищою юридичною силою і тому підлягає підвищеному захистові [13, с. 11]. При цьому таке право надається, на його думку, людині і громадянину для звернення до адвоката, нотаріуса, прокурора, державного або муніципального органа, громадської організації за одержанням юридичної консультації, інших видів юридичної допомоги з метою володіння юридичними знаннями для захисту порушених прав, юридичного закріплення суб'єктивних прав і попередження їхнього можливого порушення в майбутньому безоплатно [13, с. 11].

У доповнення зауважимо, що скористатися правом на правову допомогу може необмежено коло осіб, проте отримати таку допомогу безкоштовно можуть лише особи, яких чітко визначено у діючому законодавстві. По-друге, право на безоплатну правову допомогу характеризується особливими умовами його надання, зокрема, повністю або частково фінансується за рахунок коштів Державного бюджету України, місцевих бюджетів та інших джерел. Разом із тим, при реалізації права на безоплатну правову допомогу не допускається застосування привілеїв чи обме-

жень до осіб за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, місця проживання, за мовними або іншими ознаками (ст. 4 Закону України «Про безоплатну правову допомогу» [14]).

У цьому руслі варто відмітити слушну тезу О.Г. Яновської, яка вважає, що надання безоплатної правової допомоги має розглядатися не як акт благодійності щодо незабезпечених, а як зобов'язання, покладене на суспільство в цілому. На думку дослідниці, кожна особа має бути наділена правом на необхідну безоплатну правову допомогу адвоката настільки, наскільки це можливо, бути вільною у виборі кваліфікованого захисника. Водночас відповідальність за фінансування безоплатної правової допомоги має бути покладена на державу [15, с. 202].

Висновки. Таким чином, право на безоплатну правову допомогу є самостійним суб'єктивним конституційним правом, яке представляє собою ціннісно значимі і формально визначені, гарантовані суспільством і державою правові можливості фізичної особи, у визначений законодавством спосіб та у законодавчо встановлених межах і формах, забезпечувати та реалізовувати свої права, свободи та законні інтереси, їх захищати, а також поновлювати у разі порушення, без стягування за це плати, за допомогою уповноважених на це законом професійно підготовлених суб'єктів приватного і публічного права.

На даний момент нормотворець, конституційно проголошуючи та гарантуючи право на отримання безоплатної правничої (правової) допомоги, бере на себе зобов'язання: а) щодо необхідного обсягу фінансування системи надання безоплатної правничої допомоги, якісна та надійна організація якої також є відповідальним обов'язком держави. Тим самим на конституційному рівні чітко вказано, що можливість отримання безкоштовної професійної правової допомоги є самостійним правом, а не правовою можливістю більш широкого кола осіб; б) дотримуватися міжнародно-правових стандартів у сфері надання та отримання правової допомоги з метою забезпечення доступу кожній особі до правосуддя та здійснення захисту її конституційних прав, проголошених у загальних та спеціальних міжнародних актах, ратифікованих Верховною Радою України.

Література

1. Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя): Закон України від 02.06.2016 № 1401-VIII // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1401-19>.
2. Іванцова А. В. Поняття безоплатної правової допомоги в Україні та за кордоном. *Часопис Академії адвокатури України*. 2015. № 3 (28). С. 40–45.

3. Стаматіна М.В. Організація діяльності щодо реалізації права громадян на безоплатну правову допомогу : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07 X., 2013. 21 с.

4. Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР URL: <http://zakon.rada.gov.ua/go/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.

5. Рішення Конституційного Суду України від 16 листопада 2000 року № 13-рп/2000 у справі за конституційним зверненням громадянина Солдатова Геннадія Івановича щодо офіційного тлумачення положень статті 59 Конституції України, статті 44 Кримінально-процесуального кодексу України, статей 268, 271 Кодексу України про адміністративні правопорушення (справа про право вільного вибору захисника). URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v013p710-00>

6. Бреус С.М. Зміст права на гарантовану державою безоплатну професійну правничу допомогу та перспективи законодавчого врегулювання механізмів його реалізації. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. 2017. № 1. С. 19–23.

7. Пояснювальна записка від 26.01.2016 р. до проекту Закону України «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)» від 25.11.2015 № 3524. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=57209.

8. Потанина М.П. Адвокатура как гарант реализации конституционного права человека и гражданина на юридическую помощь : дисс. ... канд. юрид. наук : 12.00.02. Волгоград, 2009. 248 с.

9. Воронов А.А. Роль адвокатуры в реализации конституционного права на квалифицированную юридическую помощь : дисс. ... докт. юрид. наук : 12.00.11. М., 2008. 490 с.

10. Любобенко Е.С. Конституционное право на получение квалифицированной юридической помощи и механизм его гарантирования (российский и зарубежный опыт) : автореф. дисс. ... канд. юрид. наук : 12.00.02 М., 2008. 29 с.

11. Ісакова В.М. Право на правову допомогу: поняття, особливості, гарантії : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Харків, 2013. 19 с.

12. Шрамко Ю. Т. Конституційне право на правову допомогу в Україні: актуальні питання законодавчого регулювання : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.02. Київ, 2016. 18 с.

13. Бова Є.Ю. Організація безоплатної правової допомоги в Україні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.10. Київ, 2009. 21 с.

14. Про безоплатну правову допомогу: Закон України № 3460-VI від 2.06.2011. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3460-17>.

15. Яновська О. Г. Європейські стандарти надання безоплатної правової допомоги в кримінальному судочинстві: проблеми реалізації в Україні. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Юриспруденція*. 2013. Вип. 6-1(2). С. 199–202.

Анотація

Вилков С. В. Щодо визначення правової природи та сутності права на безоплатну правову допомогу в Україні. – Стаття.

В статті звертається увага, що особливість права на отримання правової допомоги полягає в тому, що воно опосередковує суспільні відносини і взаємозв'язки громадян не лише між собою, але й з державою загалом. Надання такого роду допомоги не повинно суперечити будь-яким іншим конституційним вимогам та

цінностям, тим більше порушувати права, свободи та інтереси інших осіб. Доведено, що право на безоплатну правову допомогу є самостійним суб'єктивним конституційним правом, яке представляє собою ціннісно значимі і формально визначені, гарантовані суспільством і державою правові можливості фізичної особи, у визначений законодавством спосіб та у законодавчо встановлених межах і формах, забезпечувати та реалізовувати свої права, свободи та законні інтереси, їх захищати, а також поновлювати у разі порушення, без стягування за це плати, за допомогою уповноважених на це законом професійно підготовлених суб'єктів приватного і публічного права.

Ключові слова: безоплатна правова допомога, професійна правнича допомога, правова допомога, правнича послуга.

Аннотация

Вилков С. В. По определению правовой природы и сущности права на бесплатную правовую помощь в Украине. – Статья.

В статье обращается внимание, что особенность права на получение правовой помощи заключается в том, что оно опосредует общественные отношения и взаимосвязи граждан не только между собой, но и с государством в целом. Предоставление такого рода помощи не должно противоречить любым другим конституционным требованиям и ценностям, тем более нарушать права, свободы и интересы других лиц. Доказано, что право на бесплатную правовую помощь является самостоятельным субъективным конституционным правом, которое представляет собой ценностно-значимые и формально определены, гарантированные обществом и государством правовые возможности физического лица, в определенный законодательством способ и в законодательно установленных пределах и формах, обеспечивать и реализовывать свои права, свободы и законные интересы, их защищать, а также обновлять в случае нарушения, без взимания за это платы, с помощью уполномоченных на это законом профессионально подготовленных субъектов частного и публичного права.

Ключевые слова: бесплатная правовая помощь, профессиональная юридическая помощь, правовая помощь, юридическая услуга.

Summary

Vylkov S. V. Concerning the determination of the legal nature and the mutuality of the right to free legal aid in Ukraine. – Article.

The article notes that the feature of the right to legal aid is that it mediates social relations and interrelations of citizens not only among themselves but also with the state as a whole. Providing such assistance should not be contrary to any other constitutional requirements and values, the more so violate the rights, freedoms and interests of others. It is proved that the right to free legal aid is an independent subjective constitutional right, which is a valuable and formally determined, guaranteed by the society and the state legal possibilities of an individual, in the manner determined by the legislation and within the established limits and forms, to provide and realize their own rights, freedoms and legitimate interests, to protect them, as well as to resume in case of violation, without charge for this payment, with the help of a professionally trained subject authorized by this law in private and public law.

Key words: free legal aid, professional legal assistance, legal aid, legal service.

ТРУДОВЕ ПРАВО, ПРАВО СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

УДК 349.22

*Д. С. Волик**здобувач кафедри правових основ господарської діяльності
Харківського національного університету внутрішніх справ*

ДО ПРОБЛЕМИ ЄДНОСТІ ТА ДИФЕРЕНЦІАЦІЇ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ПРАЦІ ДЕРЖАВНИХ СЛУЖБОВЦІВ

Постановка проблеми. Тематика державної служби в усі часи була актуальною на території України, адже суб'єкти задіяні у цій галузі фактично виступають рушійною силою, яка забезпечує функціонування держави, її сталий розвиток та стабільність. З кожним роком кількість державних службовців збільшується, крім того, розширюється перелік їх посад, що пояснюється створенням нових органів. В цьому контексті великого значення набуває питання їх трудової діяльності, так як праця подібних суб'єктів пов'язана із виконанням особливих, важливих, перш за все, для держави завдань. Ця особливість в окремій частині обумовлює специфіку правового регулювання праці державних службовців, яке відповідно до загальних підвалин трудового права, також побудовано на таких важливих аспектах, як єдність і диференціація, дослідження яких дозволить отримати теоретичний матеріал для подальшого формування наукового підходу до окресленого в даній статті питання. Важливо відмітити, що проблема єдності та диференціації є базовою для всієї правової системи нашої держави. При цьому, ці аспекти в більшій мірі характеризують саме трудову галузь права. Необхідність врахування особливостей трудо-правового статусу працівника й роботодавця, умов праці, територіальної належності, зумовлює наявність у системі трудового права значної кількості спеціальних норм, які мають обмежену сферу дії та відображають загальну сутність диференціації та єдності трудового прав [1, с. 107].

Стан дослідження. Проблема локального правового регулювання праці державних службовців вже опинялась у полі зору науковців. Зокрема їй приділяли увагу: Б.А. Мельник, О.А. Бужин, С.В. Венедіктов, С.О. Феленко, Т.І. Трахонич, О.І. Кисельова, В.Б. Пасічник, М.В. Забава, С.В. Ківалов, Л.І. Кормич, А.Ю. Бабаскін, Ю.В. Баранюк, С.В. Дріжчана та багато інших. Однак, незважаючи на чималу кількість наукових розробок, в юридичній літературі відсутне

комплексне дослідження, присвячене проблемі єдності та диференціації правового регулювання праці державних службовців.

Саме тому метою статті є: розглянути проблему єдності та диференціації правового регулювання праці державних службовців.

Виклад основного матеріалу. Починаючи наукове дослідження слід відзначити, що поняття описують принципово різні сторони об'єктивної дійсності, де єдність виражає цілісність, а диференціація – роздробленість. Задавалося б, повністю протилежні за змістом категорії повинні перебувати у конфлікті між собою, однак, в рамках права диференціація правового регулювання суспільних відносин найтіснішим чином пов'язана з єдністю такого правового регулювання. Бажання обґрунтувати пріоритет єдності над диференціацією або пріоритет диференціації над єдністю, тобто, довести, що диференційоване регулювання перешкоджає єдності, або, що єдність несумісна з диференціацією не увінчається успіхом, адже у дійсності все навпаки [2, с. 317]. Диференціація сприяє єдності трудового права, а єдність створює умови для диференціації правового регулювання праці. Ця теза – підтвердження більш загального філософського положення про співвідношення конкретного, особливого і загального: конкретне не існує без загального, а загальне – без конкретного, за певних умов конкретне переходить у особливе і загальне [3, с. 237-23]. З цього ж приводу необхідно навести цитату Лівшиц Р.З.: «Єдність і диференціація – це нерозривно пов'язані сторони правового регулювання, які не існують окремо одна від одної, і що немає єдності без диференціації і немає диференціації без єдності, і саме в цьому полягає діалектика правового регулювання» [4, с. 39].

Аналіз наукових поглядів вчених та норм чинного законодавства дає змогу говорити про те, що єдність та диференціація є взаємодоповнюючими категоріями, тому слід підтримати думку багатьох вчених про те, що при розгляді питання про

єдність і диференціацію не можна протиставляти ці поняття і думати, що розвиток правового регулювання праці буде здійснюватися шляхом до єдності або, навпаки, припускати, що для трудового права характерна подальша диференціація зі зниженням значення правових категорій, що визначають єдність регулювання трудових відносин. Єдність трудового права не тільки не суперечить диференціації правового регулювання, а, навпаки, необхідно припускає її, виходячи з різних умов праці громадян. Те, що звичайно розглядається як тенденція до єдності, означає усунення не виправданих розходжень у регулюванні праці, вирівнювання правового стану окремих категорій працівників на найбільш пільговій основі – без зниження рівня правових гарантій [5, с. 75].

Тож, єдність та диференціація правового регулювання праці є базовими явищами для трудового права і трудово-правового регулювання та обумовлюються неоднозначним характером праці та різністю правового статусу працівників. Виражається це у поділі норм трудового права на дві групи:

1) загальні норми, які поширюються на усіх працівників та є обов'язковими для усіх власників чи уповноважених ними органів, можуть бути змінені лише у бік поліпшення стану працівників порівняно до чинного законодавства;

2) спеціальні норми, які поширюються на окремі категорії працівників (неповнолітніх; жінок; інвалідів; працівників, зайнятих на роботах з шкідливими й небезпечними умовами праці; осіб, працюючих в районах з особливими природними, географічними та геологічними умовами), а також конкретизують загальні трудові норми, доповнюють їх, а в деяких випадках встановлюють винятки з загальних норм [6, с. 54; 7, с. 60–61].

Базовий характер єдності та диференціації регулювання відносин в сфері праці відображається у правовому регламенті трудової діяльності всіх категорій працівників. Не є виключення в цьому аспекті такий великий прошарок трудового активу України, як державні службовці. Навіть враховуючи той факт, що правовідносини які виникають в контексті роботи державних службовців – це вже сфера впливу спеціальних трудово-правових норм, адже державні службовці мають специфічний правовий статус та виконують особливий набір завдань та функцій – кількість та різноманітність подібних працівників дають підстави говорити про наявність єдності та диференціації правового регулювання трудової діяльності останніх.

Логічно стверджувати, що виражається вищевказаний аспект, аналогічно до класичної теорії у наявності загальних та спеціальних норм які регулюють працю державних службовців. Втім незрозумілим залишається питання стосовно критеріїв диференціації трудово-правового регламенту-

ючого базису їх роботи. Наприклад, Смирнов О.В. вважає, що диференціацію правового регулювання праці державних службовців доречно проводити, спираючись на: характер і особливості державної служби; статеві та кваліфікаційні та інші особливості державних службовців (суб'єктивна диференціація); місце розташування органу де виконує свої обов'язки державний службовець (територіальна диференціація) тощо [8, с. 136–137]. Необхідно також навести погляд Лившиця Р.З., на переконання якого диференціація правового регулювання праці державних службовців здійснюється на підставі: по-перше, об'єктивних факторів – умов та характеру служби, природно-кліматичних умов в яких державний службовець реалізує свої обов'язки і таке інше; по-друге, суб'єктивних факторів – статі, віку, стану здоров'я, кваліфікації тощо [9, с. 30].

Заслуговує на увагу позиція доктора юридичних наук Іншина М.І., який вивченню проблеми правового реагування праці державних службовців в Україні присвятив своє дисертаційне дослідження. В рамках останнього науковець правове регулювання трудової діяльності державних службовців диференціював на основі різноманітності усіх категорій працівників, що загалом існують в даній сфері. Крім того науковець зазначав, що регулювання їх діяльності здійснюється двома групами норм. До першої групи слід віднести правові приписи, які повністю відтворюють загальні норми трудового законодавства (про тривалість робочого дня, порядок надання днів відпочинку, принципи оплати і методи зміцнення дисципліни праці, гарантійні та компенсаційні виплати, пільги для жінок). Другу групу повинні скласти норми, що впливають із загальних норм трудового законодавства, але мають певні специфічні особливості щодо характеру і умов праці державних службовців. Ці норми доцільно поділити на такі різновиди: норми-винятки, норми-доповнення та норми-пристосування. До норм-винятків, наприклад, можна віднести правові положення, які встановлюють ті чи інші обмеження, пов'язані з проходженням державної служби. Норми-доповнення виступають передусім у ролі загальних правових приписів, закріплених у нормативно-правових актах про працю найманих працівників. Це норми, які, наприклад, встановлюють додаткові пільги чи привілеї для державних службовців. Норми-пристосування – це такі правові приписи, які адаптують загальну норму, зміст загального правила поведінки до певних умов. Прикладом є правові приписи, що регламентують процес розвитку службово-трудо-вих відносин державних службовців у державних органах, установах, організаціях [10, с. 235].

Беручи до уваги різноманітні наукові погляди слід викласти проміжний авторський висновок.

Відповідно до нього, єдність правового регулювання праці державних службовців характеризується особливим правовим статусом цих категорій працівників. Так, усі без виключення державні службовці мають законний набір прав і обов'язків, притаманний їм, як суб'єктам трудової діяльності загалом, а також виключний набір правомочностей, обумовлений їх особливим правовим статусом. Саме в подібному «загальному» обсягу юридичної свободи, яким володіють усі державні службовці в межах трудових правовідносин, полягає єдність правового регулювання їх праці. Своєї черги, диференціація правового регулювання праці державних службовців, на наше переконання, відбувається за об'єктивним та суб'єктивним критеріями, через що доречно підтримати думку окремої групи вчених, які займають аналогічну позицію. Зокрема, до об'єктивних моментів, на яких ґрунтується диференціація правового регулювання трудової діяльності державних службовців відноситься: характер службової діяльності, умови діяльності державного службовця (кліматичні, технічні, територіальні тощо), займана посада, а до суб'єктивних – стать, вік, стан здоров'я тощо.

Зазначимо, що єдність та диференціація правового регулювання праці, передусім проявляється у нормативно правовій базі. Так, безпосередньо єдність виражається, перш за все, у наявності міжнародно-правових гарантій діяльності державних службовців, як працівників. В даному випадку ми говоримо про численні міжнародні акти, в яких закріплено основоположні права суб'єктів трудової діяльності. Наприклад, сюди можна віднести Загальну декларацію прав людини в статті 23 якої закріплено право кожної людини на працю, на вільний вибір роботи, на справедливі і сприятливі умови праці та на захист від безробіття. Крім того, в Декларації зазначається, що кожна людина, без будь-якої дискримінації, має право на рівну оплату за рівну працю. Кожний працюючий має право на справедливу і задовільну винагороду, яка забезпечує гідне людини існування, її самої та її сім'ї, і яка в разі необхідності доповнюється іншими засобами соціального забезпечення [11].

В цьому ж контекст варто відмітити Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права, який закріплює право кожного на справедливі і сприятливі умови праці включаючи, зокрема: винагороду, що забезпечувала б як мінімум усім трудящим: справедливую зарплату і рівну винагороду за працю рівної цінності без будь-якої різниці, причому, зокрема, жінкам повинні гарантуватись умови праці, не гірші від тих, якими користуються чоловіки, з рівною платою за рівну працю; задовільне існування для них самих та їхніх сімей; умови роботи, що відповідають вимогам безпеки та гігієни; однакову для всіх можливість

просування по роботі на відповідні більш високі ступені виключно на підставі трудового стажу і кваліфікації; відпочинок, дозвілля і розумне обмеження робочого часу та оплачувану періодичну відпустку так само, як і винагороду за святкові дні [12].

Також важливими індикаторами єдності правового регулювання трудової діяльності всіх працівників та державних службовців зокрема, є численні конвенції Міжнародної організації праці, де встановлюються гарантії для усіх без виключення працівників з приводу численних питань, які є суміжними трудовій діяльності, а саме: оплати праці, робочого часу, відпустки, праця жінок тощо [13].

Безпосередньо на рівні національного законодавства єдність правового регулювання праці державних службовців виражається у двох основних правових актах. Першим з них, безперечно, виступає Конституція України, яка закріплює ключові правові гарантії для всіх категорій працівників. Зокрема, в статті 42 Основного закону говориться, що кожен має право на працю, що включає можливість заробляти собі на життя працею, яку він вільно обирає або на яку вільно погоджується. Держава створює умови для повного здійснення громадянами права на працю, гарантує рівні можливості у виборі професії та роду трудової діяльності, реалізовує програми професійно-технічного навчання, підготовки і перепідготовки кадрів відповідно до суспільних потреб. Кожен має право на належні, безпечні і здорові умови праці, на заробітну плату, не нижчу від визначеної законом [14].

Не менш важливим нормативно-правовим актом виступає Кодекс законів про працю України (далі – КЗпП), в статті 1 якого вказано, що КЗпП регулює трудові відносини всіх без виключення працівників, сприяючи зростанню продуктивності праці, поліпшенню якості роботи, підвищенню ефективності суспільного виробництва і піднесенню на цій основі матеріального і культурного рівня життя трудящих, зміцненню трудової дисципліни і поступовому перетворенню праці на благо суспільства в першу життєву потребу кожної працездатної людини [15].

Диференціація правового регулювання праці державних службовців проявляється у:

– по-перше, законодавчих актах, які регламентують особливості трудової діяльності різних державних службовців, наприклад: Закон України «Про державну службу», Закон України «Про Національну поліцію», Закон України «Про прокуратуру», Закон України «Про дипломатичну службу» і таке інше;

– по-друге, підзаконних нормативно-правових актах вищого органу виконавчої влади – Кабінету Міністрів України, норми яких уточнюють та доповнюють положення законодавчих документів;

– по-третє, відомчих нормативно-правових актах, що видаються безпосередньо в рамках конкретного міністерства, служби, відомства тощо.

Висновок. Підводячи підсумки проведеного наукового дослідження зазначимо, що єдність та диференціація правового регулювання праці державних службовців виражається у наявності двох груп правових норм які регламентують різні аспекти трудової діяльності держслужбовців.

1) Загальні норми встановлюють юридичні гарантії праці державних службовців, як працівників загалом. Тобто, це закріплені в положеннях міжнародно-правових актів, Конституції України та Кодексі законів про працю права та обов'язки представників державної служби, що характеризують їх, як суб'єктів трудової діяльності нарівні з працівниками інших організацій, підприємств, установ тощо.

2) Спеціальні норми регламентують особливі моменти роботи державних службовців та передбачають розподіл даних суб'єктів трудових відносин на окремі групи, в залежності від суб'єктивних та об'єктивних моментів. Вони закріплюються у спеціальних законодавчих актах, на кшталт, Закону України «Про державну службу», Закону України «Про Національну поліцію» і тому подібне, а також численних підзаконних нормативно-правових документах.

Таким чином, єдність та диференціація – це органічна частина правового регулювання праці державних службовців, своєрідна «візитна картка» процесу юридичного регламенту роботи цієї категорії працівників. До того ж, наявність загальних та спеціальних норм, якими скеровується праця державних службовців в певній мірі розкриває сутність локального правового регулювання діяльності останніх.

Література

1. Кисельова О.І. Види диференціації правового регулювання трудових відносин / О.І. Кисельова // Науковий вісник Ужгородського національного університету. – 2014. – Випуск 29. Частина 2. Том 4/1. – С. 107–110.
2. Иванов С.А., Лившиц Р.З., Орловский Ю.П. Советское трудовое право: вопросы теории. – М.: Наука, 1978. – 366 с.
3. Керимов Д.А. Философские проблемы права. – М.: Мысль, 1972. – 470с.
4. Лившиц Р. З. Заработная плата в СССР: правовое исследование / Р. З. Лившиц. – М., 1972. – 271 с.
5. Пашерстник А.Е. Теоретические вопросы кодификации общесоюзного законодательства о труде. – М.: Госюриздат, 1955. – 322 с.
6. Чанышева Г.И., Болотина Н.Б. Трудовое право Украины / Г.И. Чанышева, Н.Б. Болотина // Х.: Одиссей. – 1999. – 480 с.
7. Греков І.П. Особливості правового регулювання праці державних службовців: дисертація / І.П. Греков // Харків: Національний університет внутрішніх справ. – 2003. – 192 с.

8. Іншин М.І. Поняття диференціації правового регулювання в сфері державної служби України / М.І. Іншин // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.center-social-law.com/bitstream/123456789/47/1/32.pdf>.

9. Лившиц Р.З. Трудовое право России: учебник для вузов / Р.З. Лившиц // М. – 1988.

10. Іншин М.І. Проблеми правового регулювання праці державних службовців України: дисертація / М.І. Іншин // Одеса: Одеська національна юридична академія. – 2005. – 452 с.

11. Загальна декларація прав людини: декларація, міжнародний документ від 10.12.1948 // Офіційний вісник України. – 2008. – № 93. – ст. 3103.

12. Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права: міжнародний документ від 16.12.1966 // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_042.

13. Білоус О.Ю. Конвенції міжнародної організації праці як джерела трудового права України: автореферат / О.Ю. Білоус // Одеса: Національний університет «Одеська юридична академія». – 2017. – 20 с.

14. Конституція України: конституція, закон від 28.06.1996 № 254к/96-вр // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – ст. 141.

15. Кодекс законів про працю України: закон від 10.12.1971 № 322-VIII // Відомості Верховної Ради УРСР. – 1971.

Анотація

Волик Д. С. До проблеми єдності та диференціації правового регулювання праці державних службовців. – Стаття.

У статті, на основі аналізу наукових поглядів вчених та норм чинного законодавства України, розглянуто проблему єдності та диференціації правового регулювання праці державних службовців. Встановлено, що єдність та диференціація – це органічна частина правового регулювання праці державних службовців, своєрідна «візитна картка» процесу юридичного регламенту роботи цієї категорії працівників. Обґрунтовано, що наявність загальних та спеціальних норм, якими скеровується праця державних службовців в певній мірі розкриває сутність локального правового регулювання діяльності останніх.

Ключові слова: правове регулювання, єдність, диференціація, законодавство, державні службовці, загальні норми, спеціальні норми.

Аннотация

Волик Д. С. К проблеме единства и дифференциации правового регулирования труда государственных служащих. – Статья.

В статье, на основе анализа научных взглядов ученых и норм действующего законодательства Украины, рассмотрена проблема единства и дифференциации правового регулирования труда государственных служащих. Установлено, что единство и дифференциация - это органическая часть правового регулирования труда государственных служащих, своеобразная «визитная карточка» процесса юридической регламентации работы этой категории работников. Обосновано, что наличие

общих и специальных норм, которыми регулируется труд государственных служащих в определенной степени раскрывает сущность локального правового регулирования деятельности последних.

Ключевые слова: правовое регулирование, единство, дифференциация, законодательство, государственные служащие, общие нормы, специальные нормы.

Summary

Volyk D. S. On the issue of unity and differentiation of legal regulation of the work of civil servants. – Article.

In the article, on the basis of analysis of scientific views of scientists and norms of the current

legislation of Ukraine, the problem of unity and differentiation of legal regulation of labor of civil servants is considered. It is established that unity and differentiation are an organic part of the legal regulation of the work of civil servants, a kind of "visiting card" of the legal regulation of the work of this category of employees. It is substantiated that the availability of general and special norms, which the work of civil servants directs to a certain extent, reveals the essence of local legal regulation of the activity of the latter.

Key words: legal regulation, unity, differentiation, legislation, civil servants, general norms, special norms.

УДК 349.22

Я. В. Митько
здобувач кафедри
правових основ господарської діяльності
Харківського національного університету внутрішніх справ

ПОНЯТТЯ ТА ЕЛЕМЕНТИ ПРАВОВОГО СТАТУСУ УЧАСНИКІВ БОЙОВИХ ДІЙ

Постановка проблеми. В сучасних умовах ведення бойових дій на Сході України, перед державою постала ціла низка проблем соціального характеру однією із яких є соціальний захист учасників бойових дій чисельність яких з кожним роком постійно зростає. Взагалі, під соціальним захистом учасників бойових дій слід розуміти сукупність визначених на законодавчому рівні механізмів та інструментів, які використовує держава для того, щоб забезпечити учасникам бойових дій гідне положення у суспільстві, допомогти їм адаптуватись до мирного життя, а також відновитись від травм (моральних та фізичних), які були отримані ними під час участі в бойових діях. А відтак, все це дозволяє «увімкнути» даній категорії осіб у суспільні процеси, які відбуваються у державі, а також підтвердити їх високий соціально-правовий статус.

Стан дослідження. В останні роки проблема соціального захисту учасників бойових дій в Україні неодноразово потрапляла у поле зору вітчизняних та зарубіжних науковців. Зокрема, їй приділяли увагу: С.С. Вітвіцький, С.В. Городянко, Т.М. Денисенко, О.М. Обушенко, С.О. Орлов, В.Д. Павлюк, Р.О. Падалка, В.Ю. Панченко, О.Ю. Янчук, Н.Б. Пацурія, Р.П. Підлипна, О.В. Числіцька, та інші. Однак, незважаючи на чималу кількість наукових розробок, в юридичній літературі малодослідженим залишається питання правового статусу учасників бойових дій.

Саме тому метою статті є: визначити поняття та елементи правового статусу учасників бойових дій.

Виклад основного матеріалу. В науковій літературі існує чимала кількість підходів щодо визначення поняття «правовий статус». Так, Є.О. Гіда, Є.В. Білозьоров та А.М. Завальний, досліджуючи поняття правового статусу особи доводять що він багатоелементною та багатоаспектною категорією, яка у широкому аспекті є юридичним закріпленням положення особи у суспільстві. Тобто все те, що юридично характеризує, визначає, гарантує реальне положення людини у суспільстві, має пряме відношення до категорії «правовий статус особи» [1]. С.Д. Гусарев виходить із того, що правовий статус – це співвідношення особистості та права, за допомогою якого держава окреслює для суб'єкта межі можливої діяльності, його становище по відношенню до інших суб'єктів, і в залежності від індивідуальних або типових ознак, які

властиві суб'єктові, у праві відбиваються повнота правового становища особистості, його певна уніфікація або обмеження [2, с. 41]. А.І. Сирота доводить, що правовий статус – це реальність, яка складається з об'єктивних, реально існуючих елементів, визначивши та проаналізувавши які, можна пізнати це явище в цілому. Усвідомивши правовий статус як цілісну систему, серед її структурних елементів можна виділити головні, з'ясувати характер їх взаємозв'язків з іншими елементами. Тобто, застосовуючи системний метод дослідження, можна пізнати поняття «правовий статус» як юридичне явище, відокремити його статичні й динамічні елементи [3, с. 109]. М.Г. Александров переконує, що правовий статус – це базове правове положення особи в суспільстві, що являє собою «особливі тривалі правовідносини між особою та державою, що визначають при наявності відповідних життєвих обставин (наприклад, при укладенні або виконанні трудового договору) основні позиції даної особи в її взаємовідносинах із іншими особами та органами держави» [4, с. 7]. Таким чином, незважаючи на все різноманіття поглядів науковців щодо визначення сутності правового статусу, всі вони сходяться на тому, що саме він є об'єктивним відображення положення особи в окремих правовідносинах зокрема, та у всьому суспільстві взагалі.

Отже, під правовим статусом учасників бойових дій слід розуміти законодавчо закріплене соціально-правове положення особи в суспільстві, яке відображається у сукупності певних елементів. А відтак, правовий статус є складним за своєю суттю явищем та має відповідну структуру. Саме тому, для того, щоб надати більш змістовну характеристику правового статусу учасників бойових дій, особливу увагу слід приділити його структурним елементам. В науковій літературі існує досить велика кількість поглядів стосовно того, з яких елементів складається правовий статус. Ми ж в свою чергу, вважаємо, що до ключових елементів правового статусу учасників бойових дій слід віднести: 1) суб'єктивні права та обов'язки УБД; 2) правосуб'єктність (яка включає правоздатність та дієздатність) та 3) юридичні гарантії.

Отже, що ж представляють собою суб'єктивні права, учасників бойових дій? На переконання К.І. Федорова суб'єктивні права – це надана і гарантована державою, а також закріплена в ад-

міністративно-правових нормах міра можливої (дозволеної) поведінки у правовідносинах, яка забезпечена кореспондуючим обов'язком іншого суб'єкта правовідносин [5]. До найбільш характерних ознак суб'єктивних прав Ю.А. Ведерніков та А.В. Папірна відносять [6, с. 114; 7]: 1) суб'єктивні права – це можливість певної поведінки; 2) ця можливість надана особі, яка володіє адміністративною правоздатністю та адміністративною дієздатністю; 3) ця можливість надана з метою задоволення інтересів суб'єкта у конкретній сфері і розв'язання завдань, що стоять перед ним; 4) поведінка суб'єкта реалізується в адміністративних правовідносинах; 5) поведінка суб'єкта нормативно обмежена, порушення цих меж (міри можливої поведінки) становить зловживання правом; 6) ці права існують тільки у зв'язку з наявністю відповідних юридичних обов'язків з боку іншого учасника правовідносин і без виконання цих обов'язків не можуть бути реалізовані; 7) реалізація прав гарантується державним примусом або осудом щодо носія кореспондуючого обов'язку; 8) ці права мають юридичну природу, оскільки надаються адміністративно-правовими нормами і гарантуються державою [6, с. 114].

Таким чином, під суб'єктивними правами учасників бойових дій слід розуміти сукупність законодавчо-визначених можливостей вчинити дії певного характеру, які при цьому не суперечать закону, та створюють додаткові можливості для соціального захисту даної категорії осіб. Варто відзначити, що в жодному чинному нормативно-правовому акті, які визначають організаційно-правові засади соціального захисту учасників бойових дій, права даної категорії осіб прямо не визначені. Тож, на нашу думку, такі права найбільш доцільно поділити на декілька груп:

1) право на отримання різного роду пільг;

2) право на отримання різних грошових виплат. Наприклад: учасники бойових дій мають право на: призначення дострокової пенсії за віком після досягнення чоловіками 55 років, жінками – 50 років; виплату щомісячної державної адресної допомоги до пенсії інвалідам війни та учасникам бойових дій; щомісячна виплата цільової грошової допомоги на прожиття інвалідам війни I групи, інвалідам війни II та III груп, учасникам бойових дій, незалежно від розміру пенсій та надбавок, підвищень, додаткової пенсії, цільової грошової допомоги та пенсії за особливі заслуги перед Україною; тощо [8].

3) права, які полягають у можливості звернутися до компетентних органів. Наприклад, звернутись до Державної служби у справах ветеранів війни за отриманням допомоги; до реабілітаційних центрів з метою відновлення свого психологічного стану, а також для соціальної та професійної адаптації; тощо.

4) окрему групу складають права пов'язані з покращенням житлових умов, наприклад: першочергове забезпечення житловою площею; на покращення умов життя, зокрема отримання грошових коштів на ремонт житлових приміщень; тощо.

Переходячи до розгляду юридичних обов'язків, то варто відзначити, що вони тісно пов'язані із права суб'єкта, адже вони також виходять із положень норм чинного законодавства, також забезпечуються державою та мають певні межі. На переконання Ю.А. Ведернікова та А.В. Папірної юридичний обов'язок – це передбачена нормами права міра необхідної поведінки учасника правовідносин. Іншими словами, це міра належної поведінки зобов'язаної сторони в інтересах уповноваженої особи [7]. Вчені також зазначають, що ознаками юридичного обов'язку є: необхідність певної поведінки; обов'язок, покладений лише на зобов'язану особу; покладається з метою задоволення інтересів уповноваженої особи; існує лише у правовідносинах; є мірою необхідної поведінки; існує тільки відповідно до суб'єктивного права; встановлюється нормами права; забезпечується (гарантується) державою [7]. До характерних рис юридичного обов'язку В.М. Кириченко відносить такі риси як: встановлюється як в інтересах уповноваженого суб'єкта (як гарант виконання суб'єктивних прав), так і в інтересах держави в цілому, яка є гарантом їхнього здійснення; окреслений певними правовими нормами, тобто представляє собою міру належної, необхідної поведінки; відмовитися від виконання юридичного обов'язку не можна, тому що це є підставою для юридичної відповідальності, але вимагати виконання обов'язків поза встановленою мірою є порушенням закону [9, с. 170].

Таким чином, під юридичними обов'язками слід розуміти міру необхідної поведінки яку обов'язково слід вчинити учаснику бойових дій для отримання соціального захисту. Варто відзначити, що в жодному нормативно-правовому акті прямо не говориться про обов'язки УБД в контексті їх соціального захисту. А тому, ми ґрунтуючись на аналізі норм чинного законодавства України нами було встановлено, що обов'язки учасників бойових дій в першу чергу пов'язані із певними процедурними аспектами отримання пільг та різних допомог (матеріальних, фінансових, тощо). Так, наприклад, для того, щоб отримати послуги з професійної адаптації особа зобов'язана подати заяву встановленого зразка, яка повинна також містити: копію індивідуальної програми реабілітації (для осіб з інвалідністю внаслідок війни); копію посвідчення учасника бойових дій або особи з інвалідністю внаслідок війни, або учасника війни, або постраждалого учасника Революції Гідності, засвідчена підписом особи; для учасника

антитерористичної операції – копія документа, що підтверджує безпосередню участь в антитерористичній операції або забезпеченні її проведення з перебуванням безпосередньо в районах проведення антитерористичної операції у період її проведення, що засвідчується підписом учасника антитерористичної операції; для особи, яка здійснювала заходи із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації у Донецькій та Луганській областях, – копія документа, що підтверджує участь у здійсненні заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації в Донецькій та Луганській областях, забезпеченні їх здійснення, що засвідчується підписом [10].

Переходячи до наступного елементу правового статусу учасників бойових дій відзначимо, що у найбільш загальному розумінні правосуб'єктність – це передбачена нормами права можливість бути учасником правовідносин [11, с. 175]. Варто погодитись із точкою зору М.І. Матузова, який пише, що правосуб'єктність – це нерозривно пов'язані правоздатність та дієздатність – праводієздатність. Це узагальнює поняття, яке відображує випадки, коли правоздатність та дієздатність неподільні в часі [12, с. 489]. Розкриваючи зміст «правоздатності» варто погодитись О.А. Красавчикова, який вказує, що юридичний зміст даного поняття зводиться до положень наступного порядку: 1) правоздатність – це сумарний вираз суб'єктивних прав та обов'язків, носієм яких може бути особа; 2) правоздатність – право бути суб'єктом прав та обов'язків; 3) правоздатність – це абстрактна можливість бути суб'єктом права; 4) правоздатність – це здатність вступати в правовідношення; 5) правоздатність – це заснована на законі соціальна здатність особи бути носієм суб'єктивних прав та обов'язків [13, с. 22]. В свою чергу «дієздатність», пише О.С. Іоффе, це передусім здатність здійснювати свої права і обов'язки. Проте цим зміст дієздатності не обмежується. Дієздатність вміщує в собі також здатність власними діями набувати для себе нові права та обов'язки. Крім цього, до змісту дієздатності треба зарахувати здатність відповідати за скоєння незаконних дій [14, с. 135].

Таким чином, узагальнюючи весь наведений вище матеріал можемо констатувати, що правосуб'єктність, беззаперечно, слід вважати одним із ключових елементів правового статусу учасників бойових дій, особливо в контексті їх соціального захисту. Це пояснюється тим, що від законодавчого закріплення правоздатності та дієздатності учасників бойових дій на пряму залежить не лише об'єм їх прав та обов'язків у даній сфері, а й практичні можливості реалізувати їх.

І останній елемент правового статусу учасників бойових дій, якому слід приділити окрему увагу, є юридичні гарантії соціального захисту учасників бойових дій. Так, на думку М.С. Малєїна «гарантії» представляють собою умови, засоби, способи, які забезпечують здійснення у повному обсязі і всебічну охорону прав та свобод людини. Тобто це поняття охоплює усю сукупність об'єктивних і суб'єктивних чинників, спрямованих на практичну реалізацію прав та свобод, на усунення можливих перешкод їх повного або належного здійснення [15, с. 43]. На переконання В.С. Нерсесянца, юридичні гарантії – це система взаємопов'язаних форм і засобів (нормативних, інституційних, процесуальних), які забезпечують належне визнання, захист і реалізацію певних прав та їх обов'язків. Юридичні гарантії – це конструктивне вираження принципу самозахисту прав. Вони втілюють ідею узгодженої дії права і держави, коли одні форми, напрямки і функції державно-правового регулювання та діяльності служать разом з тим захисним механізмом для інших і навпаки. І лише в такому загальному контексті взаємної підтримки й узгодженості різних частин і аспектів всього державно-правового комплексу окремі спеціальні форми та конструкції юридичних гарантій прав і свобод особистості можуть реально здійснити свою захисну роль. Словом, юридичні гарантії самі потребують юридичних гарантій, а такими в кінцевому підсумку можуть бути лише правова держава та правові закони [16, с. 142].

Цікавою є точка зору Б.Д. Мартиненка, який вказує, що юридичні гарантії – це система взаємопов'язаних форм та засобів (матеріальних та процесуальних), які забезпечують належне визнання, захист та реалізацію певних прав та відповідних обов'язків, конструктивний прояв принципу самозахисту права. Вони втілюють ідею такого узгодження дій права та держави, коли одні форми, напрями та функції державно-правової регуляції та діяльності служать захисним механізмом для інших та навпаки. І лише в контексті взаємної підтримки та узгодженості різних частин та аспектів усього державно-правового комплексу, окремі спеціальні форми та конструкції юридичних гарантій прав і свобод особи здійснювати свою захисну роль [17, с. 234].

Таким чином, під гарантіями соціального статусу учасників бойових дій слід розуміти комплекс законодавчо визначених інструментів та способів, які використовуються державою для того, щоб сприяти практичній реалізації заходів соціального захисту учасників бойових дій. Для того, щоб такі гарантії були реальними та такими, що практично можливо реалізувати, необхідним є:

1) створення законодавства у сфері соціального захисту учасників бойових дій. Під поняттям «законодавство» слід розуміти: по-перше, систему законів України, що формується Верховною Радою

України як єдиним органом законодавчої влади. До цієї категорії також належать міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України шляхом прийняття закону про ратифікацію відповідного договору (ст. 9 Конституції України); по-друге, у широкому значенні – систему законів та інших нормативних актів, що приймаються Верховною Радою України та вищими органами виконавчої влади: постанови Верховної Ради, укази Президента України, постанови і декрети Кабінету Міністрів України. Ці акти розвивають, конкретизують відповідні закони і не повинні їм суперечити [18];

2) створення організаційних основ для реалізації заходів із соціального захисту учасників бойових дій. В даному контексті мова йде про: створення органів державної влади, які уповноважені надавати різного роду допомогу учасникам бойових дій, здійснювати їх психологічну та соціальну підтримку, тощо. Крім того, створюються різні грошові фонди які акумулюють в собі кошти, котрі в подальшому використовуються для здійснення соціальних виплат даній категорії осіб.

3) забезпечити реалізацію права на судовий захист. Судовий захист – це вид державного захисту, який є гарантією і конкретним засобом (можливістю) ефективного поновлення громадянина в правах через правосуддя. Це право не може бути обмежено навіть в умовах воєнного або надзвичайного стану [19, с. 248-254]. А відтак, можливість відстояти свої законні права та інтереси у судовому порядку, беззаперечно, є однією із найважливіших конституційних гарантій людини, які дозволяють: по-перше, відновити своє порушене право; а по-друге, забезпечити даній категорії осіб можливість реалізувати свої права.

Висновок. Таким чином, аналіз елементів правового статусу учасників бойових дій в котре підкреслив, що саме дана категорія є об'єктивним відображенням положення людини у суспільстві. Узагальнюючи весь наведений матеріал можемо констатувати, що на сьогодні учасники бойових дій в Україні мають високий соціально-правовий статус, що підтверджується великою кількістю прав, якою вони наділені у порівнянні з іншими категоріями осіб, та чималою кількістю гарантій у сфері соціального захисту, які передбачені для них нормами чинного українського законодавства. Разом із тим, не можна не констатувати, що на сьогоднішній день, учасники бойових дій при реалізації своїх законних прав та інтересів стикаються із чималою кількістю проблем різного характеру, які потребують негайного вирішення.

Література

1. Гіда Є.О., Білозьоров Є.В., Завальний А.М. та ін. Теорія держави та права : підручник ФОП О. С. Ліпкан 2011 р. 576 с.

2. Гусарєв С.Д. Теоретичні аспекти забезпечення правового статусу особистості в Україні // Науковий вісник Дніпропетр. юридичного ін-ту МВС України. – 2000. – № 1. – С. 38–43.

3. Сирота А. І. Деякі проблеми удосконалення правового статусу органів державного управління / А. І. Сирота // Теоретичні та практичні проблеми становлення правової держави в Україні : матеріали доповідей і тези виступів наук. конф. ; 4–5 травня 1995 року. – Чернівці : Рута, 1995. – С. 107–112.

4. Александров Н.Г. Экономическая политика КПСС и законодательство о труде // Экономическая политика КПСС, труд и право. – М.: Изд-во МГУ, 1973. – С. 3–17.

5. Федорова К. І. Адміністративно-правове регулювання приватної нотаріальної діяльності в Україні : дис/ канд. юрид. наук : 12.00.07 / К. І. Федорова ; Нац. аграрний ун-т. – К., 2008. – 209 с.

6. Державне управління: проблеми адміністративно-правової теорії та практики / За заг. ред. В.Б. Авер'янова. – К.: Факт, 2003. – 384 с.

7. Ведерніков Ю.А., Папірна А.В. Теорія держави і права: Навч. посіб. – К.: Знання, 2008. – 333 с. – (Вища освіта ХХІ століття).

8. Бурка А.В. Правовий статус учасників антитерористичної операції та гарантії їх соціального захисту / А.В. Бурка // Міжнародний юридичний вісник: збірник наукових праць Національного університету державної податкової служби України. Вин. 1 (3) 2016. – 179–186.

9. Кириченко В.М. Теорія держави і права: модульний курс: Навч. посіб. – К.: Центр учбової літератури, 2010. – 264 с.

10. Про затвердження Порядку організації соціальної та професійної адаптації учасників антитерористичної операції, осіб, які здійснювали заходи із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації у Донецькій та Луганській областях, та постраждалих учасників Революції Гідності / постанова Кабінету Міністрів України від 21 червня 2017 р. № 432 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/432-2017-p/conv>

11. Кельма М.С. Теорія права: Навч. посібник. – Тернопіль: Поліграфіст, 1998. – 382 с.

12. Теория государства и права : курс лекций / Под. ред. Н. И. Матузова, А. В. Малько. – М.: Юристъ, 1997. – 672 с.

13. Красавчиков О.А. Социальное содержание правоспособности советских граждан // Правоведение. – 1960. – № 1. – С. 12–25.

14. Иоффе О.С. Советское гражданское право: Курс лекций ЛГУ им. А.А. Жданова. – Л.: Изд-во ЛГУ, 1965. – 347 с.

15. Малеин Н. С. Повышение роли закона в охране личных и имущественных прав граждан / Н. С. Малеин // Сов. гос. и право. – 1974. – № 6. – С. 41–46.

16. Нерсисянц В. С. Проблемы общей теории права и государства / В. С. Нерсисянц. – М., 1999. – 420 с.

17. Мартиненко Б. Д. Детермінація гарантій прав і свобод людини / Б. Д. Мартиненко // Держава і право – 2006. – № 34. – С. 232–237.

18. Сущенко В. Тлумачення терміна «законодавство» Конституційним Судом України. URL: <http://www.justinian.com.ua/article.php?id=221> (дата доступу 04.04.2017).

19. Конституційний Суд України: Рішення. Висновки. 1997–2002. Книга 3. – К., 2002.

Анотація

Митько Я. В. Поняття та елементи правового статусу учасників бойових дій. – Стаття.

У статті, на основі аналізу наукових поглядів вчених щодо визначення сутності поняття «правовий статус», надано авторське визначення поняття «правовий статус учасників бойових дій». До елементів правового статусу даної категорії громадян віднесено: 1) суб'єктивні права та обов'язки; 2) правосуб'єктність; 3) юридичні гарантії. Констатовано, що учасники бойових дій в Україні мають високий соціально-правовий статус, що підтверджується великою кількістю прав, якою вони наділені у порівнянні з іншими категоріями осіб, та чималою кількістю гарантії у сфері соціального захисту, які передбачені для них нормами чинного українського законодавства.

Ключові слова: правовий статус, учасники бойових дій, елемент, суб'єктивні права, юридичні обов'язки, гарантії.

Аннотация

Митько Я. В. Понятие и элементы правового статуса участников боевых действий. – Статья.

В статье, на основе анализа научных взглядов ученых к определению сущности понятия «правовой статус», предоставлено авторское определение понятия «правовой статус участников боевых действий». К элементам правового статуса данной категории граждан отнесены: 1) субъективные права и обязанности;

2) правосубъектность; 3) юридические гарантии. Констатировано, что участники боевых действий в Украине имеют высокий социально-правовой статус, что подтверждается большим количеством прав, которыми они наделены по сравнению с другими категориями лиц, и большим количеством гарантий в сфере социальной защиты, предусмотренных для них нормам действующего украинского законодательства.

Ключевые слова: правовой статус, участники боевых действий, элемент, субъективные права, юридические обязанности, гарантии.

Summary

Mytko Ya. V. Concepts and elements of the legal status of combatants. – Article.

In the article, on the basis of the analysis of scientific views of scientists on the definition of the essence of the concept of "legal status", provided author definition of the concept of "legal status of participants in military action". The elements of the legal status of this category of citizens include: 1) subjective rights and obligations; 2) legal personality; 3) legal guarantees. It was stated that the combatants in Ukraine have a high socio-legal status, which is confirmed by the large number of rights that they have in comparison with other categories of persons, and a considerable number of guarantees in the field of social protection, which are provided for them by the norms of the current Ukrainian legislation.

Key words: legal status, participants in hostilities, element, subjective rights, legal obligations, guarantees.

ЕКОЛОГІЧНЕ І ЗЕМЕЛЬНЕ ПРАВО

УДК 343.3.7

С. В. Мурихін
аспірант

Міжрегіональної Академії управління персоналом

ЕКОЛОГІЧНА БЕЗПЕКА ЯК РОДОВИЙ ОБ'ЄКТ ЕКОЛОГІЧНИХ ЗЛОЧИНІВ

Постановка проблеми. Дослідження стандартів забезпечення безпеки навколишнього природного середовища останніми десятиліттями належать до сфери досліджень представників національної та зарубіжної науки. Початок третього тисячоліття характеризується наявністю значною кількістю зростаючих екологічних проблем. Збільшення масштабів та інтенсифікація промислового виробництва своїм неминучим наслідком має погіршення стану навколишнього природного середовища. За офіційними статистичними показниками було встановлено, що станом на 2010-х рр. винищено понад 2/3 лісового фонду Землі; щорічно об'єм викидів у атмосферне повітря складає понад 200 млн. т оксиду вуглецю, близько 146 млн. т діоксиду сірки, 53 млн. т оксидів азоту тощо; продовжується знищення площ родючих ґрунтів (майже половина від загальної площі оброблюваних земель 1400 млн га), що своїм наслідком має створення загрози виникнення загальносвітової продуктової кризи, що може відбутися 2050-х років. Зазначені процеси призвели до масштабних руйнувань біологічних екосистем планети [1; 2; 3; 4; 5 та ін.]. При цьому очевидним є розуміння вичерпності природних ресурсів – людство перебуває на порозі загальносвітових продуктивних, енергетичних та екологічних криз. З відповідним рівнем впевненості необхідно відзначити, що людству у перспективі необхідно буде шукати «іншу планету».

Вище зазначене свідчить про необхідність оптимізації механізму забезпечення вимог екологічної безпеки як складової національної безпеки як окремої країни, так і людства в цілому. До складових механізму забезпечення вимог екологічної безпеки належить і системи заходів кримінально-правової охорони за вчинення екологічних злочинів.

Стан наукової розробки проблеми. Дослідження сутності категорії екологічних злочинів, встановлення кримінологічних критеріїв застосування кримінальних покарань має базуватися на висновках представників науки кримінології, кримінального та екологічного права,

зокрема, В. І. Андрейцева [6, с. 142-155], Г. І. Балюк [7, с. 80-87], А. П. Гетьмана [8, с. 106-177], Ю. А. Дорохіної [9, с. 49-55], О. М. Костенко [10, с. 204-225], Т. В. Корнякової [11], Н. Р. Малишевої [12], В. О. Навроцького [13, с. 238-239], О. М. Поліщука [14], Г. С. Поліщук, О. В. Мельник [15, с. 120-126], Ю. С. Шемшученка [16] та ін.

При цьому в межах зазначених дослідженнях недостатньо уваги приділено дослідженню кримінологічному та кримінально-правовому аспектам забезпечення дотримання вимог екологічної безпеки, зокрема, шляхом оптимізації застосування заходів кримінально-правової відповідальності за вчинення екологічних злочинів.

Мета дослідження полягає у з'ясуванні сутності екологічної безпеки як родового об'єкту екологічних злочинів.

Виклад основного матеріалу. Визначення категорії «екологічний злочин» вимагає з'ясування сутності двох його складових. При розумінні терміну «екологічний» варто виходити з встановлення сутності категорії «екологія». Сучасний підхід до визначення категорія «екологія» пов'язується зі здійсненими науковими розробками, що належать Е. Геккель, який у 1866 році обґрунтував доцільність і розуміння як «науки про відносини живих організмів та спільнот, що ними утворюються, між собою та з навколишнім середовищем» [17, с. 244]. Починаючи з 70-х рр. ХХ ст. екологія набуває більш широкого розуміння, набуваючи ознак соціальної науки, при цьому акцент робиться на розумінні її як науки, що досліджує взаємовідносинам людини і природи, що вимагає встановлення шляхів вирішення різних філософських, соціологічних, економічних, географічних та інших проблем. Виділяються наукові підходи, сутність яких зводиться до встановлення тенденції «екологізації» сучасної науки, в тому числі і кримінально-правової [17, с. 244].

Отже, розуміння предикату «екологічний» полягає у комплексному підході до визначення взаємовідносин людини і природи, людини і навколишнього природного середовища як у аспектах позитивного впливу (наприклад, укладення

договорів оренди земельної ділянки, земельної концесії тощо), так і негативного (вчинення суспільно небезпечних діянь).

У кримінально-правовій науці існує декілька підходів до розуміння категорії «екологічний злочин». Варто виділити позицію авторського колективу підручника «Курс кримінології. Особлива частина», що полягає у розумінні «екологічного злочину» як злочину, що посягають на екологічну безпеку, а також опосередковано на життя і здоров'я людей [18, с. 151]. Синонімічною категорією до категорії «екологічний злочин» належить категорії «злочини проти довкілля», «злочини проти навколишнього природного середовища» [19, с. 71]. При цьому відповідно до норм чинного законодавства України під «охороною навколишнього природного середовища» розуміється «регулювання відносин у галузі охорони, використання і відтворення природних ресурсів, забезпечення екологічної безпеки, запобігання і ліквідації негативного впливу господарської та іншої діяльності на навколишнє природне середовище, збереження природних ресурсів, генетичного фонду живої природи, ландшафтів та інших природних комплексів, унікальних територій та природних об'єктів, пов'язаних з історико-культурною спадщиною» [20].

Характерними ознаками екологічних злочинів Ю. В. Турлова виділяє: 1) заподіяння (або загроза заподіяння) шкоди навколишньому природному середовищу, яка розуміється як погіршення життєздатності, якості, цілісності, взаємозв'язків та інших об'єктивних критеріїв погіршення навколишнього середовища та його окремих екосистем (об'єктів тваринного та рослинного світу, атмосферного повітря, земельних комплексів, водних об'єктів тощо); 2) підвищену суспільну небезпеку, яка виявляється у заподіянні шкоди у теперішньому часі, так і у майбутньому, для майбутніх поколінь людства; 3) об'єктивна функціональність, що пов'язується з визначенням мотивів вчинення екологічних злочинів, які полягають у задоволенні приватних потреб людини чи соціальних груп людей, корпорацій тощо; 4) соціально-конструктивний характер, що проявляється у побудові певних усталених моделей злочинної діяльності (браконьєрство, вирубка лісу, незаконне рибальство, порушення нормативів забруднення атмосферного повітря, розорювання земель, затоплення земель, неконтрольоване розміщення техногенних відходів) [17, с. 244-245].

При цьому вчена, визначаючи співвідношення категорій «екологічний злочин» та «екологічна злочинність», останню розуміє як «соціальне явище», що характеризується підвищеним ступенем суспільної небезпеки, об'єктивно існуюче, триваюче у часі, об'єктом посягає якої є навколишнє природне середовище чи його окремі об'єкти, що

створює загрозу порушення біологічних основ існування теперішніх та майбутніх поколінь людей [17, с. 246].

Розуміння сутності екологічних злочинів є можливим шляхом з'ясування критеріїв їх класифікації.

Так, залежно від безпосередніх об'єктів суспільно небезпечного посягання у літературі виділяються: 1) злочини міжнародного характеру (їх безпосереднім об'єктом є екологічна безпека людства (ст. 441 КК України «Екоцид»); 2) злочини, об'єктом посягання яких є порушення порядку здійснення дозвільно-ліцензійних, контрольно-наглядових проваджень (ст. 236 КК України «Порушення правил екологічної безпеки», що полягає у «порушенні порядку здійснення оцінки впливу на довкілля, правил екологічної безпеки під час проектування, розміщення, будівництва, реконструкції, введення в експлуатацію, експлуатації та ліквідації підприємств, споруд, пересувних засобів та інших об'єктів, якщо це спричинило загибель людей, екологічне забруднення значних територій або інші тяжкі наслідки»; злочин, передбачений ст. 253 КК України «Проектування чи експлуатація споруд без систем захисту довкілля», об'єктивна сторона якого полягає у розробці і здачі проектів, іншої аналогічної документації замовнику службовою чи спеціально уповноваженою особою без обов'язкових інженерних систем захисту довкілля або введення (прийом) в експлуатацію споруд без такого захисту, якщо вони створили небезпеку тяжких технологічних аварій або екологічних катастроф, загибелі або масового захворювання населення або інших тяжких наслідків); 3) злочини у сфері ядерної та радіаційної безпеки (ст.ст. 265 КК України «Незаконне поводження з радіоактивними матеріалами», 265-1 КК України «Незаконне виготовлення ядерного вибухового пристрою чи пристрою, що розсіює радіоактивний матеріал або випромінює радіацію», 267 КК України «Порушення правил поводження з вибуховими, легкозаймистими та їдкими речовинами або радіоактивними матеріалами», 267-1 КК України «Порушення вимог режиму радіаційної безпеки», 274 КК України «Порушення правил ядерної або радіаційної безпеки»); 4) злочини у сфері біологічної безпеки (ст. 326 КК України «Порушення правил поводження з мікробіологічними або іншими біологічними агентами чи токсинами»); 5) злочини, що порушують режим обігу інформації про стан навколишнього природного середовища (ст.ст. 237 КК України «Невжиття заходів щодо ліквідації наслідків екологічного забруднення», 238 КК України «Приховування або перекручення відомостей про екологічний стан або захворюваність населення» КК України); 6) злочини у сфері поводження з відходами (ст. 268 КК України «Незаконне ввезення на те-

риторію України відходів і вторинної сировини) [21, с. 108].

До системи екологічних злочинів, окрім вище зазначених видів, варто віднести, злочини проти порядку використання окремих диференційних природних об'єктів та їх ресурсів (ст. 239 КК України «Забруднення або псування земель», ст. 239-1 КК України «Незаконне заволодіння ґрунтовим покривом (поверхневим шаром) земель», ст. 239-2 КК України «Незаконне заволодіння землями водного фонду в особливо великих розмірах», ст. 240 КК України «Порушення правил охорони або використання надр», ст. 241 КК України «Забруднення атмосферного повітря», ст. 242 КК України «Порушення правил охорони вод», ст. 243 КК України «Забруднення моря», ст. 244 КК України «Порушення законодавства про континентальний шельф України», ст. 245 КК України «Знищення або пошкодження об'єктів рослинного світу», ст. 246 КК України «Незаконна порубка або незаконне перевезення, зберігання, збут лісу», ст. 247 КК України «Порушення законодавства про захист рослин», ст. 248 КК України «Незаконне полювання», ст. 249 КК України «Незаконне зайняття рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом», ст. 250 КК України «Незаконне зайняття рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом», ст. 251 КК України «Порушення ветеринарних правил», ст. 252 КК України «Умисне знищення або пошкодження територій, взятих під охорону держави, та об'єктів природно-заповідного фонду»).

Вище зазначена класифікація екологічних злочинів дозволяє зробити висновок про спрямування таких суспільно небезпечних діянь на заподіяння шкоди навколишньому природному середовищу, і відповідно, спрямовані на порушення стандартів екологічної безпеки.

Одним із перших про доцільність здійснення наукових пошуків розуміння категорії «екологічна безпека» визначено у дослідженнях В. І. Андрейцева. Академічним є визначення категорії «екологічна безпека», запропоноване представником науки екологічного права, як такий стан суспільних відносин, який характеризується існуючою відповідно до врегульованих технічними, організаційними, правовими та іншими соціальними нормами можливістю попередження та усунення загрози життю та здоров'ю людини, матеріальним цінностям та навколишньому середовищу [22, с. 37].

Дещо спірним є підхід запропонований М. М. Брінчуком, який обґрунтовує недоцільність виокремлення категорії «екологічної безпеки», як юридичної фікції, натомість вченим визначається доцільність використання поняття «технічна безпека». Необґрунтованість зазначеного підходу М. М. Брінчука пояснюється у доцільності

встановлення співвідношення таких категорій як «екологічна безпека» та «технічна безпека», які не можуть розглядатися як такі, що виключають один одного, а є логічним взаємодоповненням.

Серед підходів до розуміння категорії «екологічна безпека» виділяються пропозиції її визначення як одного з принципів забезпечення раціонального природокористування (Н. В. Барбашова [23, с. 21], А. М. Воронцов [24, с. 17]), як кінцевої мети розвитку суспільства (Н. Ф. Реймерс [25], А. Б. Качинський [26, с. 12]).

Однак більшість наукових підходів до розуміння категорії «екологічна безпека» зводиться до її визначення як певного суспільного стану, досягнення стандартів існування якого визначає задоволення приватних та національних інтересів у сприятливому навколишньому природному середовищі як базису на нормального функціонування людини, існування якого є гарантією реалізації її права на життя та здоров'я (В. І. Андрейцев [22, с. 37], О. Я. Лазор [27, с. 19], С. Б. Гавриш [28, с. 157], О. А. Заржицький [29, с. 63-67], О. Л. Дубовик [30, с. 232] та ін.).

Висновок. Отже, порушення вимог екологічної безпеки має бути визначено як родовий об'єкт злочинів проти довкілля (екологічних злочинів). Встановлення такої системоутворюючої ознаки екологічних злочинів має бути основою для подальшої систематизації кримінально-правового законодавства у частині здійснення узагальненого розуміння «екологічний злочин», родовим об'єктом якого має бути визначено порушення стану екологічної безпеки як складової національної безпеки, і відповідно безпосередніми об'єктами злочинного посягання має бути встановлено порушення порядку здійснення дозвільно-ліцензійних, контрольних-наглядних проваджень; ядерна та радіаційна безпека; біологічна безпека; доступ до екологічної інформації; режим поводження з техногенними відходами; порядок використання диференційованих природних об'єктів та їх ресурсів.

Література

1. Гелен Бріггс, Бекі Дейл, Нассос Стиліану Екологічна катастрофа: головні загрози нашій планеті у п'яти графіках // <https://www.bbc.com/ukrainian/features-48169628>
2. Метт Макґрат. Мільйон видів тварин та рослин на межі вимирання через людей. Шокуючий звіт ООН // <https://www.bbc.com/ukrainian/features-48174673>
3. Права людини та навколишнє середовище // <https://www.coe.int/uk/web/compass/environment>
4. RiverBasinManagement // <http://www.icpdr.org/main/activities-projects/river-basin-management>
5. Climatechange // https://ec.europa.eu/commfrontoffice/publicopinion/archives/ebs/ebs_372_en.pdf
6. Андрейцев В. І. Антропозахист в системі екологічного права та системі права України. Гуманітарний журнал. 2014. № 3-4. С. 142-155.

7. Балюк Г. І. Концептуально-правові «реформи» в сфері екології в Україні та сучасні виклики [Електронний ресурс]. Екологічне право України. 2016. № 1–2. С. 80–87.

8. Гетьман А. П. Государственно-правовое регулирование экологии городов в Европейском Союзе [Электронный ресурс]. Проблемы законности. 2013. Вып. 121. С. 106–177.

9. Дорохіна Ю. А. Розвиток поняття об'єктивної сторони складу злочину та його теоретичні основи. Юридична наука. 2013. № 3. С. 49–55.

10. Костенко О. М. Сучасні тенденції розвитку кримінальної юстиції та кримінології в Україні. Правова держава. 2014. Вип. 25. С. 204–225.

11. Корнякова Т. В. Забезпечення прокурором законності надкористування (теорія та практика прокурорського нагляду) [Текст] : навч. посіб. К. ; Х. : Харків юридичний, 2006. – 424 с.

12. Малишева Н. Р. Гармонізація екологічного законодавства в Європі [Текст] : дис. у формі наук. доповіді... д-ра юрид. наук: 12.00.06; НАН України, Інститут держави і права ім. В.М.Корецького. К., 1996. 54 с.

13. Навроцький В. О. Склад злочину: юридична фікція чи правова реальність? Вісник Академії адвокатури України. 2009. Число 1. С. 237–239.

14. Поліщук О. М. Приватноправові засади в кримінальному праві України: концептуальні аспекти [Текст] : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 ; Нац. ун-т «Одес. юрид. акад.». О., 2013. 20 с.

15. Поліщук Г.С. Стан і тенденції екологічної злочинності в Україні. Науковий вісник Київського національного університету внутрішніх справ. 2009. № 4(65). С. 120–126.

16. Шемшученко Ю.С., Малишева Н.Р. Екологічний контроль: питання теорії і практики. К., 1999.

17. Турлова Ю. А. Феномен екологічної злочинності: питання кримінологічної дефініції. Держава і право. Юридичні і політичні науки. Випуск 66. С. 239–246.

18. Курс кримінології. Особлива частина : підручник / під заг. ред. доктора юридичних наук, професора Джужи О.М. К., 2001.

19. Турлова Ю. В. Поняття «екологічні злочини» : до проблеми визначення. Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія юридична. Випуск 6. Том 3. 2015. С. 69–72.

20. Про охорону навколишнього природного середовища : Закон України від 25 червня 1991 року // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1991, № 41, ст. 546.

21. Турлова Ю.А. Система екологічних злочинів. Науковий вісник Ужгородського національного університету. 2016. Вип. 36. Т. 2. С. 103–109. (Серія «Право»).

22. Андрейцев В.І. Право екологічної безпеки : навч. та наук.-практ. посіб. К. : Знання-Прес, 2002.

23. Барбашова Н.В. Екологічна безпека промислово розвинутого регіону : правовий аспект : монографія. Донецьк : ДонДАУ, 2002.

24. Воронцов А.М. Экологическая безопасность, экологическая криминология, экологический контроль. Экологическое право. 1998. № 1. С. 17.

25. Реймс Н.Ф. Охрана природы и окружающей человека среды : Словарь-справочник. М. : Просвещение, 1992. 20 с.

26. Качинський А.Б. Сучасні проблеми екологічної безпеки України. Наукові доповіді. Нац. ін-т стратегічних досліджень. 1994. Вип. 33. С. 12.

27. Лазор О.Я. Державне управління у сфері реалізації екологічної політики в Україні : організаційно-правові засади : монографія. Львів : Ліга-Прес, 2003.

28. Гавриш С.Б. Кримінально-правова охорона довкілля в Україні : проблеми теорії, застосування і розвитку кримінального законодавства. К., 2002.

29. Заржицький О. Екологічна безпека в регіоні як об'єкт правового регулювання. Право України. 2002. № 5. – С. 63–67.

30. Дубовик О.Л. Экологическое право в вопросах и ответах. М. : Юрид. лит., 2001.

Анотація

Мурихін С. В. Екологічна безпека як родовий об'єкт екологічних злочинів. – Стаття.

У роботі досліджуються проблеми встановлення сутності екологічної безпеки як родового об'єкту екологічних злочинів. Автором охарактеризовано систему екологічних злочинів за безпосередніми об'єктами суспільно небезпечного посягання і виділено : злочини міжнародного характеру (їх безпосереднім об'єктом є екологічна безпека людства; злочини, об'єктом посягання яких є порушення порядку здійснення дозвільно-ліцензійних, контрольно-наглядових проваджень; злочини у сфері ядерної та радіаційної безпеки; злочини у сфері біологічної безпеки; злочини, що порушують режим обігу інформації про стан навколишнього природного середовища; злочини проти порядку використання окремих диференційних природних об'єктів та їх ресурсів. Автором наголошено, що порушення вимог екологічної безпеки має бути визначено як родовий об'єкт злочинів проти довкілля (екологічних злочинів). Автором обґрунтовано, що встановлення такої системоутворюючої ознаки екологічних злочинів має бути основою для подальшої систематизації кримінально-правового законодавства у частині здійснення узагальненого розуміння «екологічний злочин», родовим об'єктом якого має бути визначено порушення стану екологічної безпеки як складової національної безпеки, і відповідно безпосередніми об'єктами злочинного посягання має бути встановлено порушення порядку здійснення дозвільно-ліцензійних, контрольно-наглядових проваджень; ядерна та радіаційна безпека; біологічна безпека; доступ до екологічної інформації; режим поводження з техногенними відходами; порядок використання диференційованих природних об'єктів та їх ресурсів.

Ключові слова: екологічна безпека, екологічні злочини, національна безпека, об'єкт злочину, природні об'єкти, природні ресурси.

Аннотация

Мурихин С. В. Экологическая безопасность как родовый объект экологических преступлений. – Статья.

В работе исследуются проблемы установления сущности экологической безопасности как родового объекта экологических преступлений. Автором охарактеризованы систему экологических преступлений по непосредственными объектами общественно опасного посягательства и выделено: преступления международного характера (их непосредственным объектом является экологическая безопасность человечества; преступления, объектом посягательства которых является нарушение порядка осуществления разрешительно-лицензионных, контрольно-надзорных производств; преступления в сфере ядерной и радиационной безопасности; преступления в сфере биологической безопасности; преступления, нарушающие режим обращения информации о состоянии окружающей природной среды; преступления против порядка использования отдельных дифференциальных природных объектов и их ресурсов. Автором отмечено, что

нарушения требований экологической безопасности должно быть определено как родовый объект преступлений против окружающей среды (экологических преступлений). Автором обосновано, что установление такой системообразующей признаки экологических преступлений должно быть основой для дальнейшей систематизации уголовно-правового законодательства в части осуществления обобщенного понятия «экологическое преступление», родовым объектом которого должно быть определено нарушение состояния экологической безопасности я составляющей национальной безопасности, и соответственно непосредственными объектами преступного посягательства должно быть установлено нарушение порядка осуществления разрешительно-лицензионных, контрольно-надзорных производств; ядерная и радиационная безопасность; биологическая безопасность; доступ к экологической информации; режим обращения с техногенными отходами; порядок использования дифференцированных природных объектов и их ресурсов.

Ключевые слова: национальная безопасность, объект преступления, природные объекты, природные ресурсы, экологическая безопасность, экологические преступления.

Summary

Murykhin S. V. Environmental safety as a generic object of environmental crimes. – Article.

The paper examines the problems of establishing the essence of environmental security as a generic object of environmental crimes. The author described the system of environmental crimes for direct objects of socially dangerous encroachment and highlighted: crimes of an international nature (their immediate object is the environmental safety of mankind; security; crimes in the field of biological security; destroying the mode of circulation of information about the state of the environment; crimes against the order; use of individual differential natural objects and their resources. The author notes that violations of environmental safety requirements must be defined as a generic object of crimes against the environment (environmental crimes). such systemic signs of environmental crimes should be the basis for the further systematization of criminal law legislation in terms of the generalized concept of «environmental crime», a generic object of which is to be determined security violation of environmental condition I component of national security, and accordingly direct objects criminal attacks to be a violation of the order of permissive-licensed, supervisory production; nuclear and radiation safety; biological safety; access to environmental information; mode of treatment of man-made waste; order of use of differentiated natural objects and their resources.

Key words: environmental crime, environmental safety, national security, natural objects, natural resources, object of crime.

УДК 349.6 (477)

В. В. Шеховцов
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри екологічного права
Національного юридичного університету ім. Ярослава Мудрого

СУЧАСНИЙ КОНЦЕПТ ПРАВА ВЛАСНОСТІ ТА ЙОГО РЕАЛІЗАЦІЯ В ФАУНІСТИЧНОМУ ЗАКОНОДАВСТВІ

Постановка проблеми. Інститут права власності є однією з конститутивних правових конструкцій. Його становлення супроводжувалося зміною ставлення наукового світу до його сутності, динамічними процесами у розвитку відносин власності, що мало свій вплив і на розвиток законодавства.

Моделі й концепти, запропоновані юридичною спільнотою впроваджувалися у різноманітні правові системи та галузі, в тому числі екологічного права. Досліджуючи реалізацію концепту права власності в екологічних правовідносинах, шляхи імплементації цих положень до Конституції України, основних законів цієї галузі, можна вести мову про існування системного підходу законодавця до закріплення інститутів права власності на різних рівнях.

Конституція України визначає як загальні положення права власності (ст. 41), так і спеціальні – еколого-правові (ст. ст. 13, 14), які є базисом розвитку правовідносин та визначають тенденції їх структурування. Закони України розвивають положення Конституції й формують концептуальні засади права власності на природні ресурси та об'єкти тваринного світу, зокрема.

Водночас, у формуванні фауністичного законодавства як особливій системи нормативно-правових актів, спрямованих на раціональне використання, охорону й відтворення тваринного світу, важливе значення відіграють як екологічні, так і економічні принципи. Розвиток відносин власності на об'єкти тваринного світу має безпосередній вплив як на створення пріоритетів у становленні екологічної політики держави, так і на співіснування екологічних і економічних інтересів у суспільстві.

Крім того, варто говорити й про те, що об'єкти тваринного світу знаходяться на межі приватно- та публічно-правових засад розвитку відносин власності, що, безсумнівно, ускладнює формування моделі права власності на них. Разом із цим, сучасний стан розвитку еколого-правової науки дозволяє віднаходити та проектувати шляхи реалізації концепту права власності в фауністичному законодавстві.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Над формуванням доктрини права власності як на природні ресурси в цілому, так і на об'єкти тва-

ринного світу працювали такі українські й іноземні наковці як А. П. Гетьман, В. К. Попов, С. В. Разметаєв, В. І. Андрейцев, І. І. Каракаш, В. А. Зуєв, І. М. Перчеклій, В. І. Семчик, Д. М. Генкін, Р. С. Колбасов, Ю. А. Перчіхін, М. Б. Єгорова та інші. Однак, більшість робіт стосувалися або ж більш загальної проблематики права власності на природні ресурси (наприклад, дисертація І. І. Перчеклій «Право власності Українського народу на природні ресурси: еколого-правові засади»), або ж розглядалися з використанням інших способів дослідження.

Мета статті. Метою статті є дослідження проблематики права власності на об'єкти тваринного світу, з'ясування його структури та порядок взаємодії екологічних та цивільно-правових норм при його формуванні.

Виклад основного матеріалу. Фауністичне законодавство становить особливу систему нормативно-правових актів, спрямованих на раціональне використання, охорону й відтворення тваринного світу. Його структура ускладнена тим, що хоча воно й направлене на регулювання природоресурсних відносин, проте його становлення, в тому числі формування інституту права власності на тваринний світ обумовлювалося безпосереднім впливом цивільно-правових підходів.

Так, досить усталеною є думка про те, що об'єктам тваринного світу притаманні певні юридичні ознаки, які дозволяють відрізнити їх від інших об'єктів власності чи користування. «До представників тваринного світу, що охороняються законодавством про тваринний світ, належать лише живі дикі тварини. Відносини в галузі охорони і використання сільськогосподарських, свійських та інших тварин для господарських, наукових, естетичних цілей регулюються не екологічним, а цивільним, аграрним чи іншим законодавством України» [3, с. 308].

Разом із цим, міжгалузевий підхід, притаманний регулюванню правовідносин, які формуються навколо об'єктів тваринного світу, значимо впливає на реалізацію права власності окремими суб'єктами. У свою чергу така ситуація вимагає дотримання збалансованості публічно- та приватноправових інтересів у екологічних правовідносинах. Такого балансу важливо дотримуватися як з точки зору розвитку законодавчої системи держа-

ви, так і з позиції вчення про об'єкти правовідносин.

Значимість останнього знаходить своє вираження, зокрема, в положеннях Цивільного кодексу України, у ч. 1 ст. 180 якого зазначається, що тварини є особливим об'єктом цивільних прав. На них поширюється правовий режим речі, крім випадків, встановлених законом. Визнання тварин особливим об'єктом цивільних прав встановлює для них можливість бути й предметом цивільно-правових правочинів. Разом із цим, останнє відсилає до інституту оборотоздатності речей.

Загальна цивільно-правова доктрина визначає декілька основних видів оборотоздатності об'єктів: вільно оборотоздатні (динаміка переходу прав на об'єкт від однієї особи до іншої здійснюється лише з урахуванням меж здійснення суб'єктивних цивільних прав), обмежено оборотоздатні (існує лише обмежена можливість використання), об'єкти, вилучені з цивільного обігу (можуть належати лише визначеному колу учасників правовідносин) і взагалі необоротоздатні (за своєю правовою природою не підлягають відчуженню).

«Межі оборотоздатності об'єктів цивільних прав залежать від особливостей їх правового режиму та визначаються встановленою законодавством можливістю здійснення правочинів та інших юридичних актів, які направлені на їх передачу іншим учасникам цивільних відносин» [13, с. 216].

Так, як зазначається у ч. 2 ст. 180 Цивільного кодексу України, правила поведінки з тваринами встановлюються законом. Як звичай, такі правила й встановлюють відповідні обмеження в оборотоздатності. Про це йдеться і в продовженні цієї статті, де в ч. 3 вказано, що тварини, занесені до Червоної книги України, можуть бути предметом цивільного обороту лише у випадках та порядку, встановлених законом. Тобто, Законом України «Про Червону книгу України» [9]. Зрозуміло, що цим законом такі випадки не обмежуються. Достатньо згадати ст. 8 Закону України «Про тваринний світ» [8], якою передбачено припинення права приватної власності на об'єкти тваринного світу.

Таким чином, для тварин як об'єктів цивільних прав може бути характерним обмежений характер права власності. Така обмеженість може впливати як із правової природи такого об'єкта (віднесення виду тварини до об'єктів, обмежених в оборотоздатності), або ж, наприклад, мати безпосередню вказівку закону про недопущення жорстокого поводження з дикими тваринами, що є однією з підстав припинення права приватної власності на них (ст. 8 Закону України «Про тваринний світ» [8]).

Поряд із зазначеним законом, систему правових норм, які врегульовують відносини, що виникають у зв'язку з утриманням тварин та по-

водженням із ними фізичних та юридичних осіб, норм, направлених на попередження та заборону жорстокого поводження з тваринами визначає Закон України «Про захист тварин від жорстокого поводження» [7]. Останній закріплює поняття тварин, як біологічних об'єктів, що відносяться до фауни: сільськогосподарські, домашні, дикі, у тому числі домашня і дика птиця, хутрові, лабораторні, зоопаркові, циркові (ст. 1). Тобто, якщо перший закон, встановлюючи підстави припинення права приватної власності на об'єкти тваринного світу, прямим чином підкреслює випадки жорстокого поводження саме з дикими тваринами, при цьому опускаючи усіх інших, то другий – Закон України «Про захист тварин від жорстокого поводження» [7] має іншу сферу застосування, і, хоча й стосується безпосередньо захисту тварин від жорстокого поводження, однак рамки застосування цього закону є більш широкими. «Тваринний світ» у розумінні цього закону є категорією, що охоплює не лише диких тварин, а й інші їх види.

Дана ситуація показує диференціацію законодавчого підходу, обумовленого сферою дії законів, які в цілому мають однорідну направленість та завдання правового регулювання. А отже, окремі питання права власності на об'єкти тваринного світу, його зміни та припинення прямим чином пов'язані з підходом законодавця до формування системи правових норм про тваринний світ.

Попередня теза знаходить своє підтвердження і в методиці формування цивільного й екологічного законодавства щодо права власності на об'єкти тваринного світу. Ст. 324 ЦК України – «Право власності Українського народу» та ст. 5 Закону України «Про тваринний світ» – «Право власності на об'єкти тваринного світу» фактично повторюють одна одну та відповідним чином розкривають положення ст. 13 Конституції України. Зокрема, запровадження категорії «право власності Українського народу» та її утвердження означеними нормативно-правовими актами справило концептуальний вплив на формування вчення про право власності на природні ресурси в Україні. Зокрема, І. М. Перчеклій відзначала: «...цей інститут об'єктивно виступає обмежувачем правомочностей не лише приватних, але і публічних (органів державної влади та місцевого самоврядування) власників, оскільки він у цілому орієнтує всіх власників на необхідність враховувати суспільні екологічні інтереси та враховувати в своїй діяльності необхідність використання й охорони природних ресурсів як основи життя та діяльності народу як соціально-політичної цілісності» [6, с. 37]. Таким обмежувачем правомочностей він може виступати як при спеціальному, так і при загальному користуванні тваринним світом, адже Закон встановлює чіткі межі можливостей використання

об'єктів тваринного світу в цьому випадку: в наукових, культурно-освітніх, виховних, естетичних та інших цілях, не заборонених законом (ч. 3 ст. 16 Закону України «Про тваринний світ» [8]). Крім того, під час здійснення загального використання об'єктів тваринного світу забороняється знищення тварин, руйнування їхнього житла та інших споруд (нір, хаток, лігв, гнізд, мурашників, бобрових загат тощо), порушення середовища існування тварин і погіршення умов їх розмноження (ч. 4 ст. 16 Закону). А отже, така категоріальна конституційна надбудова як «право власності Українського народу» створює, в свою чергу, підґрунтя для формування гарантій захищеності об'єктів тваринного світу, розвинених у спеціальному законодавстві.

Разом із цим, поширення права власності Українського народу як однієї з форм власності на об'єкти тваринного світу є апріорі неможливим. Ні на об'єкти, користування якими потребує отримання спеціальних дозволів, ні на ті, що відносяться до права загального використання. Усі ці об'єкти мають перебувати в одній із існуючих форм: державній, комунальній чи приватній. Утвердження ж права на об'єкти тваринного світу за Українським народом на рівні Конституції отримує значення посилення ролі природних об'єктів для держави та суспільства і надає додаткові гарантії захисту прав власників, шляхом встановлення відповідних обмежень при їх використанні.

«Правомочності власника містяться у визначенні права власності як суб'єктивного цивільного права. Це право володіння, користування і розпоряджання» [13, с. 424]; «структура власності розкривається через такі економічні елементи, як володіння, користування і розпорядження» [10, с. 9]. Використаємо цю структуру й для розгляду відносин власності у фауністичній сфері.

Теорія права визначає *право володіння* як право фактичного, фізичного та господарського панування над річчю [13, с. 424]. Однак, володіння об'єктами тваринного світу має свої особливості. Полягають вони у тому, що фактичне панування над таким об'єктом не завжди пов'язане з можливістю прямого володіння. «Природний об'єкт не завжди знаходиться під безпосереднім володінням його володаря» [4, с. 44-45] – зазначає І. І. Каракаш. Наприклад, для збереження об'єкта тваринного світу, власник може передавати його іншим особам разом із передачею права володіння.

Окрім того, виділення окремих ознак права володіння можна здійснити і за критеріями поглядів на нього з позицій цивільного чи екологічного законодавства. Цивільне законодавство базується переважно на презумпції законності володіння, тоді як законодавство екологічне – презумпції державної (публічної) власності на об'єкти тваринного світу. На цьому наголошує С. В. Разметаєв,

який, розкриваючи особливості права власності на природні ресурси в Україні, зазначав: «Право володіння завжди повинно мати ту чи іншу правову підставу – титул. Правовою підставою володіння власника є його право власності. Для інших осіб такою підставою може бути угода з власником, адміністративний акт та інші юридичні факти. Екологічне право визнає лише титульне володіння. Якщо особа фактично володіє природним об'єктом, але без належної підстави (титулу) вона вважається незаконним власником» [11, с. 85]. Тому й виникає ситуація, за якої у багатьох випадках власність Українського народу на природні ресурси, об'єкти тваринного світу фактично перебуває у володінні держави чи комунальних органів.

Доречно зазначити, що наведені положення, характерні для українського законодавства, не є притаманними для законодавства європейських держав. Зокрема, Німецьким Цивільним Уложенням у параграфі «Дикі тварини» визначається:

«(1) Дикі тварини нікому не належать, доки вони знаходяться на волі. Дикі тварини, що знаходяться в зоопарку, а також риби, що знаходяться в ставках або в інших частинах замкнених водойм, не є безхазяйними.

(2) Якщо дика тварина, яка знаходиться в неволі стає вільною, то вона знову нікому не належить за умови, що власник не почне негайного переслідування тварини або якщо відмовиться від переслідування.

(3) Приручена тварина стає безхазяйною, якщо вона втратить звичку повертатися в призначене для неї місце» [2].

Л. Еннекерус далі зазначає: «У Німеччині речами традиційно визнаються предмети в будь-якому агрегатному стані, тому встановлена відповідальність за крадіжку води, що проходить по трубах, пари з системи опалення, скрапленого газу в балоні. Головне, щоб річ була конкретною та матеріально відокремленою від зовнішнього світу. Таким чином, наголошується, що не можна вкрасти, наприклад, морську воду або частину атмосферного повітря» [16, с. 267].

Таким чином, приналежність диких тварин конкретному суб'єкту у наведених випадках є неможливим за німецьким законодавством. Правова природа цих об'єктів не ототожнюється із правовою природою речі, а тому й не може підпадати під чиєсь володіння. Принаймні до того моменту, поки дику тварину не буде вилучено зі стану природної волі й привласнено (наприклад, при полюванні).

Закон України «Про тваринний світ» містить норму, відповідно до якої «об'єкти тваринного світу, вилучені із стану природної волі, розведені (отримані) у напіввільних умовах чи в неволі або набуті іншим не забороненим законом шляхом, можуть перебувати у приватній власності юридич-

них та фізичних осіб» (ст. 7 Закону). Однак, дана ситуація може бути варіативною, наприклад: чи буде відбуватися процес переходу права власності на об'єкт, а потім його припинення у випадку, коли рибалка, вилловлюючи здобич її потім відпускає? Як і в ситуації, яку описував ще Ф. К. Савінні: «Тот, кто смертельно ранил дичь и преследует её вблизи, всё же не является владельцем её до тех пор, пока он её не захватит или не умертвит. Так как всё ещё возможно, что зверь убежит, то ни в какой момент ещё невозможно произвольно подействовать на него, т.е. сделать то, что как раз и необходимо для приобретения владения» [12, с. 262]. У наведених випадках право власності може бути тимчасовим і переходити від суб'єкта (наприклад держави) до суб'єкта (фізичної особи): у полював тварину – набув право власності на неї, відпустив, або ж тварина – право приватної власності припинилося. Такий спосіб отримання у власність об'єктів тваринного світу Закон України «Про тваринний світ» називає: «добути у порядку загального чи спеціального використання».

Користуванням визначається «здобуття з речі її корисних властивостей, привласнення плодів та прибутків, що приносяться річчю» [13, с. 425]. За загальним правилом (навіть у природоресурсному праві) володіння та користування об'єктами тваринного світу є невіддільним і здійснюється тією ж самою особою. Насамперед це стосується користування та володіння об'єктами, що мають характеристики нерухомого майна. Разом із цим, об'єкти тваринного світу на рівні із об'єктами рослинного становлять у цьому випадку виключення. Як зазначає з цього приводу І. І. Каракаш: «користування цими об'єктами здійснюється без володіння ними» [4, с. 45]. Це, по суті, й становить особливість фауністичних відносин при користуванні об'єктами тваринного світу.

Розмежування понять права власності на тваринний світ і користування ним здійснюється і на рівні законодавства. Зокрема, ст. 20 Закону України «Про тваринний світ» передбачає, що: «За умови додержання вимог цього Закону та інших нормативно-правових актів можуть здійснюватися такі види використання об'єктів тваринного світу: мисливство; рибальство, включаючи добування водних безхребетних тварин; використання об'єктів тваринного світу в наукових, культурно-освітніх, виховних та естетичних цілях; використання корисних властивостей життєдіяльності тварин – природних санітарів середовища, запилювачів рослин тощо; використання диких тварин з метою отримання продуктів їх життєдіяльності; добування (придбання) диких тварин з метою їх утримання і розведення у напіввільних умовах чи в неволі». Фактично, здійснення такого використання відбувається без привласнення цих об'єктів, без фізичного оволодіння ними. Одним з

основних критеріїв, на підставі якого і здійснюється таке користування без володіння є поширення на об'єкти тваринного світу презумпції права власності Українського народу на них. До якої ми повсякчас повертаємося.

Право розпорядження – «право власника визначати юридичну долю майна – встановити різні конкретні правовідносини з третіми особами з приводу майна, що йому належить, припинити чи обмежити своє право власності» [13, с. 426].

У праві розпорядження юридичну значимість отримує саме право власника визначати подальшу юридичну долю майна. Д. М. Генкін у свій час зазначав: «об'єктом права собственности могут быть лишь вещи, определенные индивидуально. Поэтому на вещи, определенные родовыми признаками, право собственности может возникнуть лишь с момента их обособления из общей массы однородных вещей, то есть в момент их индивидуализации» [1, с. 137]. Випадок індивідуалізації, що відноситься до предмету даного дослідження – це момент вилучення дикої тварини зі стану природної волі. Така процедура передбачається уже згаданою вище ст. 20 Закону України «Про тваринний світ». Однак, як уже мною зазначалося у попередніх дослідженнях: «законом переважно врегульовано питання вилучення об'єктів тваринного світу з навколишнього природного середовища на праві спеціального природокористування і майже зовсім не приділено уваги питанням обігу цих об'єктів після їх вилучення з навколишнього природного середовища, реалізації прав власниками таких об'єктів, отриманих унаслідок спеціального природокористування» [15, с. 34]

Ця проблематика лишається актуальною і на сьогодні. Зрозуміло, що на правомочність розпорядження об'єктами природного походження, об'єктами тваринного світу має вплив їх правова природа, що відрізняє їх від усіх інших матеріальних об'єктів. Однак, врегульовуватися такі правовідносини продовжують переважно актами цивільного законодавства, незважаючи на наявність цілком сформованої системи законодавства спеціального.

Висновок. Таким чином, розробка й реалізація концепту права власності на умовах поєднання публічно- та приватноправових засад розвитку інституту права власності на об'єкти тваринного світу, поєднання еколого- та цивільно-правових підстав виникнення, зміни та припинення правовідносин, що формуються навколо цих об'єктів, знаходиться в правовому полі двох суміжних галузей права. Це ж, в свою чергу, встановлює особливості змісту права власності на об'єкти тваринного світу, правомочностей по володінню, користуванню і розпорядженню ними. Разом із цим, посилення публічно-правових засад на фоні обмеження приватно-правових у розвитку цих

правовідносин підкреслює ідеї глобалістичних правових формацій права власності на природні об'єкти, в тому числі об'єкти тваринного світу та реалізації їх в національній правовій доктрині і законодавстві. Незважаючи на це, слід підкреслити, що норми екологічного та цивільного законодавства, які визначають правову природу тварини як об'єкта права продовжують мати стійкий зв'язок та взаємовплив, що втілюється у взаємопроникненні термінів та категорій, комплексному підході до розуміння та формування цих правовідносин.

Література

1. Генкин Д. М. Право собственности в СССР. Госюриздат, М. 1961. 222 с.
2. Германское право. Часть I. Гражданское уложение: Пер. с нем. / Серия: Современное зарубежное и международное частное право. М.: Международный центр финансово-экономического развития, 1996. 552 с.
3. Екологічне право України : Підруч. для студ. юрид. вищ. навч. закл. / В. К. Попов, А. П. Гетьман, С. В. Разметаев та ін.; за ред.: В. К. Попов, А. П. Гетьман; Нац. юрид. акад. України ім. Я. Мудрого. Харків: Право, 2001. 480 с.
4. Каракаш І. І. Право власності на природні об'єкти та їх ресурси в Україні : монографія; Нац. ун-т «Одеська юридична академія». Одеса : Юридична література, 2017. 436 с.
5. Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. Відомості Верховної Ради України 1996, 23 лип. (№ 30, стаття 141).
6. Перчеклій І. М. Право власності Українського народу на природні ресурси: еколого-правові засади : дис ... канд. юрид. наук : 12.00.06. Київ, 2015. 226 с.
7. Про захист тварин від жорстокого поводження: Закон України від 21.02.2006 № 3447-IV. Голос України. 2006. 05 трав. (№ 82).
8. Про тваринний світ : Закон України від 13.12.2001 № 2894-III. Голос України. 2002. 16 січ. (№ 9).
9. Про Червону книгу України: Закон України від 07.02.2002 р. № 3055-III. Голос України. 2002. 14 бер. (№ 48).
10. Проблеми права власності та господарювання у сільському господарстві : монографія / за ред. В. І. Семчика ; Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України. Київ, 2001. 216 с.
11. Разметаев С. В. Право власності на природні ресурси в Україні // Екологічне право України : підручник / [за ред. А. П. Гетьмана і М. В. Шульги]. Харків : Право, 2005. С. 81–110.
12. Савиньи Ф. К. Обязательственное право. Перевод с немецкого В. Фукса и Н. Мандро. СПб.: Юридический центр Пресс, 2004. 576 с.
13. Цивільне право : підручник : у 2 т. / В. І. Борисова (кер. авт. кол.), Л. М. Баранова, Т. І. Бегова

та ін. ; за ред. В. І. Борисової, І. В. Спасиво-Фатєєвої, В. Л. Яроцького. Х. : Право, 2011. Т. 1. 656 с.

14. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 № 435-IV. Відомості Верховної Ради України. 2003. 03 жовт. (№ 40, ст. 356)

15. Шеховцов В. В. Правове регулювання права приватної власності на об'єкти тваринного світу в Україні / За наук. ред. проф. А. П. Гетьмана: монографія. Х. : Вид-во «ФІНН», 2010. 200 с.

16. Эннекцерус Л. Курс германского гражданского права. Том I, полутом 2: Введение и общая часть / Л. Эннекцерус, Т. Кипп, М. Вольф; Перевод с 13-го немецкого издания проф. И. Б. Новицкого, Г. Н. Полянской и В. А. Альтшулера; Под редакцией, с предисловием и вводными замечаниями проф. Д. М. Генкина и проф. И. Б. Новицкого. М.: Издательство иностранной литературы, 1950. 483 с.

Анотація

Шеховцов В. В. Сучасний концепт права власності та його реалізація в фауністичному законодавстві. – Стаття.

У статті досліджуються шляхи реалізації концепту права власності на об'єкти тваринного світу через розкриття правомочностей по володінню, користуванню і розпорядженню ними. Встановлено нормативно-правове підґрунтя розвитку цих правовідносин.

Ключові слова: право власності на об'єкти тваринного світу, право власності Українського народу, право володіння, користування та розпорядження об'єктами тваринного світу.

Аннотация

Шеховцов В. В. Современный концепт права собственности и его реализация в фаунистическом законодательстве. – Статья.

В статье исследуются пути реализации концепта права собственности на объекты животного мира через раскрытие правомочий по владению, пользованию и распоряжению ими. Установлено нормативно-правовую основу развития этих правоотношений.

Ключевые слова: право собственности на объекты животного мира, право собственности Украинского народа, право владения, пользования и распоряжения объектами животного мира.

Summary

Shehovtsov V. V. The modern concept of the rights of ownership and its implementation in the faunistic legislation. – Article.

The article examines the ways of implementing the concept of ownership of objects of the animal world by disclosing the powers of possession, use and disposal of them. The normative and legal basis for the development of these legal relations is established.

Key words: ownership of objects of the animal world, ownership of the Ukrainian people, the right to own, use and dispose of the objects of the animal world.

АДМІНІСТРАТИВНЕ ПРАВО І ПРОЦЕС, ФІНАНСОВЕ ПРАВО, ІНФОРМАЦІЙНЕ ПРАВО

УДК 342.98

М. А. Бояринцева
кандидат юридичних наук,
суддя Окружного адміністративного суду м. Києва

ЩОДО ВИЗНАЧЕННЯ КАТЕГОРІЇ «ЄВРОПЕЙСЬКИЙ АДМІНІСТРАТИВНИЙ ПРОСТІР»

Постановка проблеми. Створення Європейського адміністративного простору переслідує мету запровадження рамкового адміністративного співробітництва між державами-членами Європейського Союзу на засадах надання взаємної допомоги, забезпечення відкритості та прозорості діяльності органів публічної адміністрації учасників Європейського Союзу, дотримання в діяльності цих органів принципів пропорційності та конфіденційності, що було вироблено у Програмі SIGMA 1998 року [1].

Подальше удосконалення концепції Європейського адміністративного простору відбувалося в ході ряду міжнародних конференцій та семінарів. Так, необхідно виділити конференцію «Європейський адміністративний простір: врядування в умовах розмаїття» (організатор – Європейська група з державного управління (EGPA), вересень 2002 р.) [2]; конференцію «Рухаючись до Європейського адміністративного простору» (організатор – Європейська група з державного управління (EGPA), листопад 2006 р.) [3]; щорічних конференцій, організатором яких була Європейська група з державного управління [4]; конференції «Реформа державного управління та європейська інтеграція» (організатор Організація економічного співробітництва та розвитку, програма SIGMA та Європейська комісія, березень 2009 р.) [5].

Загальною метою створення Європейського правового простору є забезпечення конвергенції національних систем права держав-членів Європейського Союзу задля вироблення та впровадження єдиних стандартів здійснення публічного управління, забезпечення та захисту прав та свобод людини, публічних та приватних інтересів.

Стан наукової розробки. Вартої уваги є наукові дослідження, присвячені вивченню досвіду євроінтеграційної діяльності і шляхів його запозичення Україною, що проведені рядом представників вітчизняної юридичної, економічної, політичної та інших галузей науки. Так, виділяються результати наукових досліджень В. Б. Авер'янова, А. О. Аганіної, А. О. Бояра, І. А. Грицяка,

О. П. Дергачова, Н. О. Колісниченко, Т. О. Коломєць, В. В. Копійки, О. В. Хилько, А. А. Пухтецької, В. В. Посельського та ін. Проте й досі відсутніми є узагальнення досвіду європейської інтеграції країн пострадянського простору, на підставі здійснення якого є доцільним визначення шляхів забезпечення ефективності інтеграції України у європейський правовий простір.

Дослідження категорії «Європейський адміністративний простір» є неможливим без врахування результатів наукових досліджень європейських вчених. Доцільним виділити дослідження Д. Боссарта, С. Булмера, Б. Коппитерса, М. Емерсона, Мішель Хейссена, Х. Граббе, А. Дімітрова, К. Деммке, Ж. Зіллера, М. Сіні та ін.

Метою наукової статті є визначення сутності категорії «Європейський адміністративний простір».

Виклад основного матеріалу. Базисом для формування Європейського адміністративного простору, безумовно, є результати нормотворчої діяльності Європейського Союзу, зокрема, нормативно-правові положення його засновницьких договорів, які визначають певні засадничі принципи функціонування такого міждержавного об'єднання. Варто виділити нормативно-правові положення ст. 2 Договору про Європейський Союз, що визначає людську гідність, свободу, демократію, рівність, верховенство права та шанування прав людини як найвищу цінність Європейського Союзу, що має забезпечуватися на засадах плюралізму, недискримінації, толерантності, справедливості, солідарності та гендерній рівності [6, с. 35].

Реалізація принципів Європейського адміністративного простору відбувається і в межах норм галузевого національного законодавства держав-членів Європейського Союзу. Зокрема, досягнення Єдиного фінансового простору визначається постановою № 1083/2006 [7] і полягає у правовому регулюванні механізму процедур звітування, моніторингу й оцінювання; доповнення фінансових внесків відповідних структурних фондів.

В українській юридичній науці ще не виробленим є науковий підхід до розуміння категорії «Європейський адміністративний простір». Можливим є зустріти погляди, сутність яких зводиться до ототожнення «Європейського адміністративного простору» та «Європейського правового простору». Такою є позиція О. О. Пилипчук, яка визначає європейський адміністративний простір як певне середовище, формування якого відбувається під впливом політичних, економічних, правових та інших чинників, основою забезпечення належного функціонування якого є активна діяльність урядів, які повинні забезпечити стандарти розбудови публічно-сервісної держави [8 с. 48].

Протилежним є підхід, сутність якого зводиться до визначення співвідношення європейського адміністративного простору та європейського правового простору як частини та цілого. Вперше, такий підхід серед представників української юридичної науки було запропоновано М. М. Гнатівським [9, с. 58]. Не зважаючи на те, що категорія «Європейський адміністративний простір» вже використовується понад 20 років, однак єдності наукових підходів щодо розуміння її сутності і досі не визначено. Відповідно до положень міжнародної програми презентації програми Європейського адміністративного простору він розуміється як форма Європейського співробітництва з питань функціонування публічних адміністрацій» [10, с. 4–5].

Виділяється підхід, що позначає Європейський адміністративний простір як сукупність стандартів діяльності публічних адміністрацій, що має бути визначено на законодавчому рівні, реалізація яких гарантується встановленням механізмів їх відповідальності [11, с. 12, 12, с. 203-211]. Європейський адміністративний простір розглядається також як підгалузь адміністративного права, предметом якої є встановлена законодавством система принципів і правил організації діяльності системи органів державного управління з метою належного врегулювання відносин між адміністративною системою та громадянами [13, с. 15-16]. Такий підхід підлягає певній критиці, адже застосування категорії підгалузь адміністративного права доцільним є до визначення поняття «європейське адміністративне право» [14, с. 78]. Так, А. А. Пухтецька обґрунтовує, що європейське адміністративне право як самостійну науку і галузь права, предметом дослідження та регулювання якої є дослідження конвергенційних процесів, результатом яких є досягнення демократичних стандартів функціонування органів публічної адміністрації [14, с. 78].

Основою наступного підходу до розуміння Європейського адміністративного простору є визначення мети його встановлення досягнення балансу приватних та публічних інтересів як головної

мети діяльності органів публічної адміністрації [15]. Такий висновок вченої корелюється з позицією Ю. В. Фоміна, який додатково наголошує на доцільності забезпечення надання адміністративних послуг суб'єктами публічної адміністрації [16, с. 1062], і розуміє Європейський адміністративний простір як «систему юридичних норм та стандартів, вироблених в рамках європейських регіональних організацій, міжнародного та національного механізмів їх реалізації у національних правових системах європейських держав, розроблена з метою однакової реалізації прав громадян та юридичних осіб, забезпечення якісного надання адміністративних послуг, регулювання відносин між адміністративною системою та громадянами» [16, с. 1062].

Необхідно виділити ще один гуманістичний підхід до розуміння Європейського адміністративного простору як певної складної конструкції взаємозв'язків вертикальних та горизонтальних владних структур, що є обумовлений територіальними та функціональними зв'язками. До складу Європейського адміністративного простору в межах такого розуміння відносяться не лише органи публічної влади наднаціонального та національного рівнів, але інституціями поліцентричного характеру, до яких, зокрема, належить мас-медійна система, громадські ініціативні групи та об'єднання формування та реалізації євроінтеграційної політики яким притаманна територіальна близькість та функціональна схожість [17, с. 66].

На підставі вище зазначеного, в межах даного дослідження під Європейським адміністративним простором буде розумітися як системи стандартів та принципів визначення ефективності функціонування органів публічного управління, діяльність якої спрямовано на реалізацію завдань з забезпечення та захисту прав і свобод людини, побудови сервісної моделі держави, досягнення балансу приватних та публічних інтересів. Саме такий підхід є основою для подальшого здійснення цього наукового дослідження, адже його застосування дозволяє відокремити специфіку реалізації окремих різновидів галузевого правового регулювання суспільних відносин.

Принципами Європейського адміністративного права є загальні принципи (законність, верховенство права, принцип недискримінації, принцип скасування неправомірного адміністративного акту, принцип пріоритетності забезпечення прав і свобод людини, принцип пропорційності втручання тощо). Принципи Європейського адміністративного права функціонують поряд з принципами Європейського адміністративного простору, як його складової категорії [14]. З'ясування принципів європейського адміністративного права є основою для здійснення систематизації адміністративного законодавства. Принципами Євро-

пейського адміністративного простору є принцип «юридичної визначеності», принцип «відкритості та прозорості», принцип «відповідальності», принцип «ефективності та результативності» [1].

Саме принципи Європейського адміністративного простору мають бути основою для здійснення реформи системи публічного управління та функціонування органів публічної адміністрації; вони є основою для вироблення критеріїв визначення ефективності діяльності суб'єктів владних повноважень. Головною відмінністю реалізації адміністративних правовідносин у Європейському Союзі, що має бути адаптовано до національного адміністративного законодавства, є функціонування міждержавних інститутів публічної влади (Європейської Ради, Європейської комісії, Європейського Суду з прав людини), який виконують функцію контролю за дотриманням принципів Європейського адміністративного простору на території окремих країн-членів Європейського Союзу, в тому числі і асоційованих.

Висновок. Таким чином, Європейський адміністративний простір як складова Європейського правового простору є унікальною формою втілення тих безумовних ідеалів побудови держави, яких досягла західноєвропейська цивілізація. Розширення Європейського адміністративного простору означає його розповсюдження на території Східної та Центральної Європи. Впровадження стандартів Європейського адміністративного простору є неможливим без реалізації форм міжнародного та міждержавного співробітництва, що реалізується шляхом підписання відповідних міжнародних документів, договорів, програм. Активізація процесів євроінтеграції сприяє поширенню Європейського адміністративного простору, що своїм результатом має забезпечення реалізації загальнолюдських демократичних цінностей на більшій за розміром території. Ефективність реалізації концепції Європейського адміністративного простору є можливою лише в умовах активної інтегрованості процесів здійснення публічного управління, що досягається шляхом неухильного дотримання його організації на засадах прозорості, відкритості, пропорційності, оперативності.

Реалізація концепції Європейського адміністративного простору відбувається шляхом розроблення та реалізації спільної політики держав-членів Європейського Союзу та асоційованих учасників євроінтеграційних програм. Такими спільними проектами є програми сприяння (впровадження за ініціативи Європейського Союзу інституційного, організаційного, інформаційного, технічного, фінансового забезпечення певних напрямів діяльності, заходів, проектів). Також до програм сприяння формування Європейського правового простору варто віднести програми фінансової підтримки окремих суб'єктів, що спря-

мовані на оперативне вирішення конкретних проблем.

Рівень реалізації принципів Європейського адміністративного права (*acquis communautaire*), вже існуючі національні системи його адаптації, впровадження концепції «good governance», свідчить про високий відсоток успішності таких процесів і підкреслює їх актуальність для України.

Література

1. Preparing Public Administration for the European Administrative Space. SIGMA Papers № 23. – Access mode : www.sigmaxweb.org/pdf/SIGMA_SP23_98E/pdf
2. The European Administrative Space: Governance in Diversity. Annual Conference of the European Group of Public Administration (EGPA), September 2002, the University of Potsdam. – Режим доступу : <http://www.uni-potsdam.de/egpa2002>
3. Towards a European administrative space. The 1st Connex Thematic Conference, London, 16–18 November 2006. – Режим доступу : www.connex-network.org
4. Веб-сайт Європейської групи з державного управління. Режим доступу : <http://www.iias-iiisa.org/egpa/e/service/about/Pages/default.aspx>
5. Public Administration Reform and European Integration. SIGMA Conference, Budva, Montenegro, 26–27 March 2009. Режим доступу : <http://www.oecd.org/dataoecd/28/16/42750597.pdf>
6. Конституційні акти Європейського Союзу (в редакції Лісабонського договору). К. : К.І.С., 2010. 536 с.
7. Council Regulation (EC) No 1083/2006 of 11 July 2006 laying down general provisions on the European Regional Development Fund, the European Social Fund, and the Cohesion Fund and repealing Regulation (EC) N 1260 / 1999. – In: Cohesion policy 2007–2013: Commentaries and official texts. Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities, 2007.
8. Пилипчук О. Європейський адміністративний простір : принципи та засади. *Державне управління та місцеве самоврядування*. 2016. Вип. 2. С. 46–50.
9. Гнатівський М. М. Становлення та тенденції розвитку європейського правового простору : дис. ... к.ю.н. : 12.00.11. К., 2002. 191 с.
10. European Principles for Public Administration. SIGMA papers, nov. 1999. Access mode : www.eupan.org
11. Механізми координації європейської політики: практика країн-членів та країн-претендентів / [Гнидюк Н., Новак-Фар А., Гонцяж А., Родак І.]; ред. Н. Гнидюк. К. : Міленіум, 2003.
12. Санченко А. Є. Європейський адміністративний простір на захисті демократичних цінностей у сфері державного управління. *Університетські наукові записки*. 2005. № 4 (16). С. 203–211.
13. Європейські принципи державного управління / пер. О. Ю. Куленкова. К. : Видво УАДУ, 2000. С. 5–16.
14. Пухтецька А. А. Поняття і принципи європейського адміністративного права. *Наукові записки Національного університету «Києво-Могилянська академія»*. 2012. Том 129. Юридичні науки. С. 78–80.
15. What Future for the European Administrative Space? / Opening Report by the Head of the Italian Department of the Public Function Carlo D'Orta on the 41-st Meeting of the European Directors General Responsible for the Public Administration in Rome on 2–3 December 2003. – The European Institute of Public Administration (EIPA), Maastricht, the Netherlands / Pays-Bas, 2003. –

13 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.eira.nl>.

16. Фомін Ю. В. Особливості формування Європейського адміністративного простору. *Форум права*. 2011. № 1. С. 1059–1064.

17. Оржель О. Чинники формування Європейського адміністративного простору. *Вісник Національної академії державного управління*. 2011. № 2. С. 65–73.

Анотація

Бояринцева М. А. Щодо визначення категорії «Європейський адміністративний простір». – Стаття.

Автором охарактеризовано шляхи впровадження Європейського адміністративного простору в Україні. Автором підкреслено, що створення Європейського адміністративного простору переслідує мету запровадження рамкового адміністративного співробітництва між державами-членами Європейського Союзу на засадах надання взаємної допомоги, забезпечення відкритості та прозорості діяльності органів публічної адміністрації учасників Європейського Союзу, дотримання в діяльності цих органів принципів пропорційності та конфіденційності, що було вироблено у Програмі SIGMA 1998 року. Автором на підставі здійсненого аналізу наукових підходів до розуміння категорії «Європейський адміністративний простір» визначено його авторська дефініція. Автором обґрунтовано розуміння «Європейського адміністративного простору» як системи стандартів та принципів визначення ефективності функціонування органів публічного управління, діяльність якої спрямовано на реалізацію завдань з забезпечення та захисту прав і свобод людини, побудови сервісної моделі держави, досягнення балансу приватних та публічних інтересів. Автором наголошено, що розширення Європейського адміністративного простору означає його розповсюдження на території Східної та Центральної Європи. Автором зроблено висновок, що впровадження стандартів Європейського адміністративного простору є неможливим без реалізації форм міжнародного та міждержавного співробітництва, що реалізується шляхом підписання відповідних міжнародних документів, договорів, програм. Активізація процесів євроінтеграції сприяє поширенню Європейського адміністративного простору, що своїм результатом має забезпечення реалізації загальнолюдських демократичних цінностей на більшій за розміром території. Автором наголошено, що ефективність реалізації концепції Європейського адміністративного простору є можливою лише в умовах активної інтегрованості процесів здійснення публічного управління, що досягається шляхом неухильного дотримання його організації на засадах прозорості, відкритості, пропорційності, оперативності.

Ключові слова: європейський адміністративний простір, європейський правовий простір, Європейський Союз, концепція, принципи.

Аннотация

Бояринцева М. А. Относительно определения категории «Европейское административное пространство». – Статья.

Автором охарактеризованы пути внедрения Европейского административного пространства в Украине. Автором подчеркивается, что создание Европейского административного пространства преследует цель введения рамочного административного сотрудничества между государствами-членами Европейского Союза на основе взаимной помощи, обеспечение открытости и прозрачности деятельности органов публичной адми-

нистрации участников Европейского Союза, соблюдение в деятельности этих органов принципов пропорциональности и конфиденциальности, было произведено в программе SIGMA 1998 года. Автором на основании проведенного анализа научных подходов к пониманию категории «Европейский административный пространство» определено его авторская дефиниция. Автором обосновано понимание «Европейского административного пространства» как системы стандартов и принципов определения эффективности функционирования органов публичного управления, деятельность которой направлена на реализацию задач по обеспечению и защите прав и свобод человека, построения сервисной модели государства, достижения баланса частных и публичных интересов. Автором отмечено, что расширение Европейского административного пространства означает его распространения на территории Восточной и Центральной Европы. Автором сделан вывод, что внедрение стандартов Европейского административного пространства невозможно без реализации форм международного и межгосударственного сотрудничества, реализуется путем подписания соответствующих международных документов, договоров, программ. Активизация процессов евроинтеграции способствует распространению Европейского административного пространства, своим результатом имеет обеспечение реализации общечеловеческих демократических ценностей в большей по размеру территории. Автором отмечено, что эффективность реализации концепции Европейского административного пространства возможна только в условиях активной интегрированности процессов осуществления публичного управления, достигается путем неукоснительного соблюдения его организации на принципах прозрачности, открытости, пропорциональности, оперативности.

Ключевые слова: европейский административный простор, европейское правовое пространство, Европейский Союз, концепция, принципы.

Summary

Boiaryntseva M. A. Definition of the category «European Administrative Space». – Article.

The author describes the ways of implementing the European administrative space in Ukraine. The author stressed that the creation of the European Administrative Area pursues the objective of establishing framework administrative cooperation between the Member States of the European Union on the basis of mutual assistance, ensuring the openness and transparency of the activities of public administration bodies of the European Union members, observance of the principles of proportionality and confidentiality in the work of these bodies, which was Developed in the 1998 SIGMA Program. The author, based on the analysis of scientific approaches to understanding the category «European administrative space», defines his author's definition. The author substantiates the understanding of the «European Administrative Space» as a system of standards and principles for determining the effectiveness of the functioning of public administration bodies whose activities are directed at the implementation of tasks for the protection and protection of human rights and freedoms, the construction of a state service model, and the achievement of a balance of private and public interests. The author stresses that the extension of the European administrative space means its distribution in the territory of Eastern and Central Europe. The author concludes that introduction of the standards of the European administrative space is impossible

without the implementation of forms of international and interstate cooperation, which is realized by signing the relevant international documents, agreements and programs. The activation of the processes of European integration promotes the expansion of the European administrative space, which, by its result, ensures the implementation of universal human democratic values in a larger territory. The author emphasizes that the

effectiveness of the implementation of the concept of the European administrative space is possible only in conditions of active integration of the processes of public administration, which is achieved through the steady observance of its organization on the principles of transparency, openness, proportionality, and efficiency.

Key words: European administrative space, European legal space, European Union, concept, principles.

УДК [342.922:347.7](477)

В. М. Васильєв*кандидат юридичних наук, доцент кафедри
адміністративного, кримінального права і процесу
Приватного навчального закладу
«Міжнародний університет бізнесу і права»*

РОЛЬ КОНТРОЛЬНО-НАГЛЯДОВИХ ПРОВАДЖЕНЬ У ПРОТИДІІ ПРАВОПОРУШЕННЯМ У СФЕРІ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Питання про необхідність забезпечення сприятливих умов для ведення бізнесу в Україні за рахунок зниження тиску контролюючих органів на підприємство вже тривалий час перебуває у центрі уваги державної влади, фахівців, правозахисників, засобів масової інформації. Вже прийнято низку правових актів, якими пріоритетним завданням держави визначено скорочення функцій державного контролю у сфері господарської діяльності. Нині в Україні державний контроль здійснюють понад шістдесят контролюючих органів. Не зважаючи на періодичні мораторії на проведення перевірок суб'єктів господарювання, зменшення кількості проведених заходів державного контролю щодо діяльності суб'єктів господарювання з року в рік зменшується, все ж мусимо констатувати зменшення ефективності діяльності державних органів в цій сфері. Спостерігається зростання кількості порушень у сфері господарювання. При цьому витрати держави на утримання органів державного контролю та проведення контрольних заходів у кілька разів перевищують розмір нарахованих за їх результатами фінансових санкцій.

Питання діяльності державних органів, які здійснюють контроль в сфері господарської діяльності, неодноразово ставали предметом дослідження в працях В. Б. Авер'янова, М. С. Бондаря, Л. Д. Воєводіна, О. Ю. Кабалкіна, В. Ф. Котюка, В. В. Лаптева, В. К. Мамутова, М. І. Матузова, В. А. Патюліна, П. М. Рабіновича, А. М. Селіванова, А. П. Таранова, О. Ф. Фрицького, В. М. Чхиквадзе тощо. Історія розвитку ринкових відносин показала, що є проблеми, які ринок не може сам подолати внаслідок відсутності в нього відповідних механізмів регулювання і контролю. Серед них, зокрема, такі проблеми, як забезпечення ефективного використання ресурсів, розвиток конкуренції, соціальний захист населення. Це пов'язано з тим, що ринок сам по собі тяжіє до монополізації, а ринкове розподілення доходів, що може бути справедливим з точки зору законів ринку, фактично призводить до нерівності та соціальної незахищеності окремих верств населення. У таких умовах необхідні відповідні важелі контролю та регулювання суспільних відносин, що виникають у сфері ринкових відносин для оцінки перспектив розвитку суспільства, ви-

явлення та забезпечення реалізації регулюючих функцій ринку, які повинні застосовуватися самою державою.

Метою даної статті є визначити роль контрольно-наглядових проваджень у протидії правопорушенням у сфері підприємницької діяльності та визначення шляхів удосконалення їхньої діяльності

Контроль означає перевірку відповідності реальних процесів встановленим вимогам. Процес контролю дозволяє з'ясувати, наскільки підприємницька діяльність відповідає чинним законодавчим нормам, встановленим завданням. Завдяки цьому можна виявити ефективність даної системи і, при необхідності, внести потрібні корективи. Таким чином, контроль повинен передбачати перевірку відповідності діяльності суб'єктів господарювання господарському законодавству України; додержання законодавства про захист економічної конкуренції, обмеження монополізму [1, с. 24].

При цьому достовірна інформація є основою для ефективного контролю. Інформація – нові відомості про будь-яку сферу суспільного життя, що добуваються шляхом наукового пізнання, походить від латинського слова *information* – означає пояснення – одне із загальних понять науки. В даному випадку інформація – це нові відомості про оточуюче середовище, отримані в результаті взаємодії з ним [2, с. 64].

Представники органів адміністративно-господарського управління та контролю виконують покладені на них функції в межах делегованих їм повноважень. Особам, які є представниками вище перелічених органів державної влади, забороняється вчиняти дії або приймати акти, які формують монополічне становище окремих суб'єктів господарювання, стримують розвиток конкуренції та підприємницького середовища, що в цілому буде призводити до гальмування позитивних тенденцій в національній економіці України.

Держава здійснює контроль і нагляд за господарською діяльністю суб'єктів господарювання у таких сферах:

– збереження та витрачання коштів і матеріальних цінностей суб'єктами господарських відносин – за станом і достовірністю бухгалтерського обліку та звітності;

– фінансових, кредитних відносин, валютного регулювання та податкових відносин – за додержанням суб'єктами господарювання кредитних зобов'язань перед державою і розрахункової дисципліни, додержанням вимог валютного законодавства, податкової дисципліни;

– цін і ціноутворення – з питань додержання суб'єктами господарювання державних цін на продукцію і послуги;

– монополізму та конкуренції – з питань додержання антимонопольно-конкурентного законодавства;

– земельних відносин – за використанням і охороною земель; водних відносин і лісового господарства – за використанням та охороною вод і лісів, відтворенням водних ресурсів і лісів;

– виробництва і праці – за безпекою виробництва і праці, додержанням законодавства про працю; за пожежною, екологічною, санітарно-гігієнічною безпекою; за дотриманням стандартів, норм і правил, якими встановлено обов'язкові вимоги щодо умов здійснення господарської діяльності;

– споживання – за якістю і безпечністю продукції та послуг;

– зовнішньоекономічної діяльності – з питань технологічної, економічної, екологічної та соціальної безпеки [3, с. 90].

Органи державної влади і посадові особи, уповноважені здійснювати державний контроль і державний нагляд за господарською діяльністю, їх статус та загальні умови і порядок здійснення контролю і нагляду визначаються законами.

Незаконне втручання та перешкоджання господарській діяльності суб'єктів господарювання з боку органів державної влади, їх посадових осіб при здійсненні ними державного контролю та нагляду забороняються. Органи державної влади і посадові особи зобов'язані здійснювати інспектування та перевірки діяльності суб'єктів господарювання неупереджено, об'єктивно і оперативно, дотримуючись вимог законодавства, поважаючи права і законні інтереси суб'єктів господарювання [4, с. 111].

Суб'єкт господарювання має право на одержання інформації про результати інспектування і перевірок його діяльності не пізніше як через тридцять днів після їх закінчення, якщо інше не передбачено законом. Дії та рішення державних органів контролю та нагляду, а також їх посадових осіб, які проводили інспектування і перевірку, можуть бути оскаржені суб'єктом господарювання у встановленому законодавством порядку.

Для забезпечення ефективного контролювання підприємницької діяльності і захисту їх прав та економічних інтересів усі суб'єкти господарювання зобов'язані здійснювати первинний (оперативний) та бухгалтерський облік результатів своєї роботи, складати статистичну інформацію, а також

надавати відповідно до вимог закону фінансову звітність та статистичну інформацію щодо своєї господарської діяльності, інші дані, визначені законом. Забороняється вимагати від суб'єктів господарювання надання статистичної інформації та інших даних, не передбачених законом або з порушенням порядку, встановленого законом [5, с. 112].

Здійснення державного контролю врегульовано Законом України «Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності». При цьому, вказаний закон не поширюється на дуже широке коло відносин за участю підприємців. Так, зокрема, закон не поширюється на відносини, що виникають під час здійснення поступних заходів: контролю органами державної фіскальної служби; валютного контролю; державного експортного контролю; контролю за дотриманням бюджетного законодавства; банківського нагляду; державного контролю за дотриманням законодавства про захист економічної конкуренції; державного нагляду за дотриманням вимог ядерної безпеки; державного нагляду (контролю) в галузі цивільної авіації; при проведенні оперативно-розшукової діяльності, дізнання, прокурорського нагляду, досудового слідства і правосуддя; державного архітектурно-будівельного контролю (нагляду); державного нагляду та контролю за додержанням законодавства про працю та зайнятість населення [6]. Серед зазначених вище виключень окремі дійсно мають значну специфіку, а тому повинні бути врегульованими нормами спеціального законодавства, але ж доволі багато із зазначених випадків цілком можуть підкорятися загальним правилам.

Закон про державний нагляд передбачає, що нагляд (контроль) здійснюється у формі перевірок, які поділяються на планові та позапланові. Планові перевірки проводяться на підставі плану, складеного уповноваженим державним органом. Підстави проведення позапланових перевірок встановлюються законом. Рішення про їх проведення ухвалюється державним органом самостійно. Періодичність проведення планових заходів залежить від ступеня ризику, який може бути високим, середнім та незначним. Від ступеня ризику залежить також і перелік питань для здійснення планових заходів контролю.

За результатами здійснення планового або позапланового заходу посадова особа органу державного нагляду (контролю), в разі виявлення порушень вимог законодавства, складає акт. При цьому існує законодавство не відносить такий акт до рішення органу владних повноважень, а тому його складання не може бути оскаржено в судовому порядку.

На підставі акту, складеного за результатами здійснення заходу, в ході якого виявлено

порушення вимог законодавства, орган державного нагляду (контролю) за наявності підстав для повного або часткового зупинення виробництва (виготовлення), реалізації продукції, виконання робіт, надання послуг, звертається в порядку та строки, встановлені законом, з відповідним позовом до адміністративного суду. В разі необхідності вжиття інших заходів реагування, орган державного нагляду (контролю) протягом п'яти робочих днів із дня завершення здійснення заходу державного нагляду (контролю) складає припис, розпорядження, інший розпорядчий документ щодо усунення порушень, виявлених під час здійснення перевірки, а у випадках, передбачених законом, також звертається в порядку та строки, встановлені законом, до адміністративного суду з позовом щодо підтвердження обґрунтованості вжиття до суб'єкта господарювання заходів реагування, передбачених відповідним розпорядчим документом. При цьому фактично суттєвих відмінностей вказані документи розпорядчого характеру не мають.

Як свідчить практика, існуючий механізм здійснення державного контролю призводить до того, що перевірки підприємців проводяться дуже часто, можливості оскаржити їх наслідки практично відсутні, коло питань, що з'ясовуються під час перевірки, доволі широке тощо. Вказані обставини суттєво ускладнюють здійснення підприємництва в Україні, призводять до «тінізації» економіки, сприяють існуванню корупції тощо.

На подолання зазначених негативних факторів Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо обмеження втручання у діяльність суб'єктів господарювання» запроваджено з 2014 року норму щодо зупинення виробництва (виготовлення) або реалізації продукції, виконання робіт, надання послуг суб'єктами господарювання виключно за рішенням суду [7].

Запроваджено комплексне проведення планових заходів державного нагляду (контролю) органів державного нагляду (контролю) у разі, коли суб'єкт господарювання включений на відповідний плановий період до планів заходів державного нагляду (контролю) одночасно кількох органів державного нагляду (контролю).

Законом України «Про внесення змін до Закону України «Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності» щодо лібералізації системи державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності», який набрав чинності з 1 січня 2017 р., зменшено періодичність та тривалість заходів державного нагляду (контролю), розширено права суб'єктів господарювання, започатковано переорієнтацію державного нагляду (контролю) на запобігання порушенням вимог законодавства у сфері госпо-

дарської діяльності, передбачено створення та функціонування інтегрованої автоматизованої системи державного нагляду (контролю) для забезпечення доступу громадськості, суб'єктів господарювання, органів державної влади, органів місцевого самоврядування до відомостей про заходи державного нагляду (контролю).

Основними проблемами у сфері державного нагляду (контролю) є:

- неоптимізований обсяг контрольно-наглядових функцій органів державного нагляду (контролю) із здійснення заходів державного нагляду (контролю) певних видів господарської діяльності, що призводить до дублювання повноважень таких органів та подвійного навантаження на суб'єктів господарювання;

- спрямованість діяльності органів державного нагляду (контролю) на виявлення порушень та застосування санкцій, а не на запобігання правопорушенням;

- неузгодженість норм законодавчих актів щодо здійснення державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності з положеннями Закону України «Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності»;

- відсутність системи проведення оцінки ефективності державного нагляду (контролю);

- відсутність ефективного механізму притягнення до відповідальності посадових (службових) осіб, уповноважених на здійснення державного нагляду (контролю), та компенсації суб'єктам господарювання шкоди, завданої внаслідок неправомірних та/або протиправних дій таких осіб;

- відсутність єдиного підходу щодо вжиття заходів реагування на правопорушення, які встановлені за результатами проведених заходів державного нагляду (контролю), і невизначеність критеріїв вжиття заходів реагування за адміністративним рішенням органу державного нагляду (контролю) та обставин, за яких заходи реагування повинні вживатися виключно за рішенням суду на підставі звернення органу, повноваження якого встановлено законом.

На сьогодні у деяких сферах державного нагляду (контролю) існує дублювання повноважень органів державного нагляду (контролю), що призводить до здійснення подвійного, проте не завжди ефективного контролю з боку органів державного нагляду (контролю).

Так, дублюються повноваження органів державного нагляду (контролю) у природоохоронній сфері, у сфері використання та відтворення водних живих ресурсів, використання, відтворення лісу, ведення мисливського господарства і полювання тощо.

Необхідно провести перегляд всіх контрольних функцій органів державного нагляду (контролю)

з метою упорядкування, скорочення та усунення дублювання таких функцій; переорієнтування державного нагляду (контролю) на запобігання порушенням вимог законодавства у сфері господарської діяльності.

Законом України “Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності” встановлено норму, відповідно до якої у разі виконання в повному обсязі та у встановлений строк розпорядчого документа про усунення порушень, виявлених під час здійснення заходу державного нагляду (контролю), фінансові та адміністративні санкції, заходи реагування до суб’єкта господарювання, його посадових осіб не застосовуються.

Зазначена норма не є обов’язковою для органів державного нагляду (контролю), що здійснюють державний нагляд (контроль) у порядку, встановленому Законом України “Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності”, з урахуванням особливостей, визначених законами у відповідних сферах та міжнародними договорами.

Необхідно удосконалити систему державного нагляду (контролю) щодо запобігання правопорушенням у сфері господарської діяльності в частині:

- приведення актів законодавства, які визначають повноваження органів державного нагляду (контролю) в окремих сферах господарської діяльності, у відповідність з вимогами Закону України “Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності”;

- запровадити в усіх сферах, у яких здійснюється державний нагляд (контроль), положення щодо незастосування фінансових та адміністративних санкцій, заходів реагування до суб’єкта господарювання у разі виконання ним в повному обсязі та у встановлений строк розпорядчого документа про усунення порушень, виявлених під час здійснення заходу державного нагляду (контролю);

- організації надання органами державного нагляду (контролю) консультаційної підтримки суб’єктам господарювання з питань здійснення державного нагляду (контролю);

- запровадження проведення за письмовим зверненням суб’єкта господарювання аналізу стану дотримання таким суб’єктом вимог законодавства у відповідній сфері та надання йому рекомендацій щодо запобігання порушенням вимог законодавства у відповідній сфері без застосування санкцій;

- здійснення перегляду, систематизації та удосконалення актів законодавства, які визначають повноваження органів державного нагляду (контролю) в окремих сферах господарської діяльності, з питань вжиття заходів

реагування щодо виявлення порушення в частині:

- обмеження надмірно широких дискреційних повноважень посадових осіб органів державного нагляду (контролю) щодо вжиття заходів реагування під час здійснення державного нагляду (контролю);

- узгодження заходів реагування та способів їх вжиття (в адміністративному чи судовому порядку) з тяжкістю виявлених порушень та пов’язаними з ними ризиками;

- уніфікації процедур вжиття заходів реагування на подібні правопорушення у різних сферах провадження господарської діяльності;

- усунення дублювання застосування санкцій за одні і ті ж порушення різними органами державного нагляду (контролю);

- встановлення порядку накладення фінансових санкцій на суб’єктів господарювання за виявлені порушення;

- запровадження уніфікованої та дієвої процедури оскарження розпорядчих документів та рішень щодо застосування санкцій, які приймаються посадовими особами органів державного нагляду (контролю).

Література

1. Коніщева Н. Й. Підвищення ефективності механізму державного контролю за господарською діяльністю / Н. Й. Коніщева, Власов В. О. – Х. : Вид-во «НТМТ», 2016. – 270 с.

2. Адміністративне право України. Академічний курс: підручник: у двох томах. – Том 1. Загальна частина / Ред. колегія: В. Б. Авер’янов (голова). – К., 2004. 600 с.

3. Добровольська В. Засоби державного регулювання підприємницької діяльності // Підприємництво, господарство і право. – 2006. – № 2. – С. 89–94.

4. Лічак Д. В. Узгодження приватних і публічних інтересів в сфері господарської діяльності (на прикладі державної підтримки суб’єктів господарювання) // Наше право. – 2011. – № 2. – Ч. 2. – С. 107–113.

5. Щербина В. С. Господарське право: підручник / В. С. Щербина: 6-те вид., перероб. і допов. – К.: Юрінком Інтер, 2013. 640 с.

6. Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності: Закон України від 05.04.2007 № 877-V // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2007, № 29, ст. 389.

7. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо обмеження втручання у діяльність суб’єктів господарювання: Закон України від 22.07.2014 № 1600-VII // Відомості Верховної Ради України від 05.09.2014. – 2014 р., № 36, стор. 2693, ст. 1189.

Анотація

Васильєв В. М. Роль контрольно-наглядових проваджень у протидії правопорушенням у сфері підприємницької діяльності. – Стаття.

В статті розглянуто теоретичні та практичні проблеми здійснення державними органами контрольно-наглядових повноважень у сфері підприємницької діяльності. Визначено перелік заходів щодо

удосконалення системи державного нагляду (контролю) щодо запобігання правопорушенням у сфері підприємницької діяльності. Наголошено на необхідності вироблення нової концепції організації та здійснення державного контролю в підприємницькій сфері шляхом забезпечення балансу між регулюючим впливом державного контролю на функціонування та розвиток сфери господарювання та дієвими засобами захисту прав і законних інтересів суб'єктів господарювання під час державного контролю їх діяльності, що сприятиме створенню необхідних умов для подальшого розвитку підприємництва.

Ключові слова: адміністративний нагляд, державний контроль, органи виконавчої влади, контрольні-наглядові органи, контрольна-наглядова діяльність, державна політика, підприємництво.

Анотація

Васильев В. Н. Роль контрольно-надзорных производств в противодействии правонарушениям в сфере предпринимательской деятельности. – Стаття.

В статье рассмотрены теоретические и практические проблемы осуществления государственными органами контрольных и надзорных полномочий в сфере предпринимательской деятельности. Определен перечень мероприятий по совершенствованию системы государственного надзора (контроля) по предотвращению правонарушений в сфере предпринимательской деятельности. Отмечена необходимость выработки новой концепции организации и осуществления государственного контроля в предпринимательской сфере путем обеспечения баланса между регулирующим влиянием государственного контроля на функционирова-

ние и развитие сферы хозяйствования и действенными средствами защиты прав и законных интересов субъектов хозяйствования при государственном контроле их деятельности, что будет способствовать созданию необходимых условий для развития предпринимательства.

Ключевые слова: административный надзор, государственный контроль, органы исполнительной власти, контрольно-надзорные органы, контрольная-надзорная деятельность, государственная политика, предпринимательство.

Summary

Vasyliiev V. M. The role of control and supervision proceedings in combating offenses in the field of business activity. – Article.

The article deals with theoretical and practical problems of control and supervisory powers exercised by state bodies in the sphere of entrepreneurial activity. The author defines a list of measures to improve the system of state supervision (control) for preventing offenses in the field of entrepreneurial activity. The author stresses the necessity of developing a new concept of organization and implementation of state control in the entrepreneurial sphere by ensuring a balance between the regulatory influence of state control on the functioning and development of the economic sphere and effective means of protecting the rights and legitimate interests of economic entities during the state control of their activities, which will facilitate creating the necessary conditions for further development of entrepreneurship.

Key words: administrative supervision, state control, executive bodies, control and supervisory bodies, control-supervisory activity, state policy, economic activity.

УДК 342.9: 347.97/.99

*Л. М. Волкова**здобувач**Науково-дослідного інституту публічного права***АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВИЙ СТАТУС ОРГАНІВ ТА УСТАНОВ ПРАВОСУДДЯ В УКРАЇНІ**

Актуальність теми. Будь-які зміни в суспільстві здійснюються шляхом реформування. В Україні нині проводиться масштабна судова реформа, якою стратегічно заплановано створити ефективну, об'єктивну та незалежну судову систему. Однак, умови та порядок проведення судової реформи залежать від ґрунтовного дослідження аспектів функціонування судової системи України, проблем та факторів впливу в цій площині.

Таким чином, в умовах проведення судової реформи, запозичення європейського досвіду в сферу публічного адміністрування системи судоустрою, адміністративно-правовий статус органів та установ правосуддя в Україні є беззаперечно актуальною проблематикою та об'єктивно вимагає наукових викликів.

Огляд останніх досліджень. Питанням адміністративно-правового статусу органів правосуддя прямо або побічно займалися такі вчені як В. Бойко, А. Борко, В. Галунько, М. Горбач, М. Закурін, А. Іванищук, Р. Ігонін, В. Куценко, Т. Плугатар, І. Прошутя, О. Соколенко, С. Циганок та інші.

Проте, правовий статус органів правосуддя, в умовах євроінтеграційних процесів та судових реформ, зазнав змін, тому для належної оптимізації системи органів правосуддя, дослідження адміністративно-правового статусу органів правосуддя є досить актуальним та сучасним.

Мета статті полягає в тому, щоб на базі дослідження обґрунтованих позицій вчених-юристів визначити поняття та зміст адміністративно-правового статусу органів та установ правосуддя в Україні.

Виклад основних положень. На початку дослідження варто в загальному охарактеризувати такі поняття як «статус», правовий статус», «адміністративно-правовий статус». Сьогодні поняття «правовий статус» у теорії права має своє певне значення і широко використовується в юридичному обігу. В перекладі з латини слово «status» означає становище в будь-якій ієрархії, структурі, системі. Воно зустрічається ще в поглядах юристів Стародавнього Риму, коли вони визначали свої міркування стосовно визначення поняття «особа» (персона). Тоді ж це поняття охоплювалося категорією стану (сарт), що застосовувалося до індивідумів. Так нам стало відомим існування таких станів, або ж статусів, як status liberatis (стан свободи), status civitates (стан громадянства), status familiae (сімейний стан) [14, с. 49; 8, с. 164-165].

У філософському розумінні як міра правовий статус визначає собою межі, в яких можуть відбуватися зміни правового стану конкретних суб'єктів права [4, с. 78; 10, с. 115; 8, с. 164-165].

Як влучно вказує О. Соколенко, статус завжди відображає певне становище (позицію) особи в соціумі чи колективі і, по-друге, включає у себе щонайменш такі елементи, як права і обов'язки. Правовий статус являє собою значно вужчу категорію, ніж соціальний статус, що відповідним чином позначається й на обсязі тих прав, що складатимуть зміст такого статусу [15, с. 122].

М. А. Бояринцева визначає правовий статус як соціально допустимі та необхідні можливості особи не просто як індивіда, а як громадянина держави, оскільки вони гарантовані авторитетом держави. Зміст правового статусу в цілому визначає межі діяльності громадянина до інших осіб, колективів, держави, природи, рамки його активної та пасивної життєдіяльності [2, с. 179].

В. Кобзар вказує, що правовий статус, як юридична категорія, не лише визначає стандарти можливої та необхідної поведінки, що забезпечують нормальне функціонування соціального середовища, а й характеризують реальну взаємодію особи і держави. А тому складна система зв'язків, що утворюються між державою та її індивідами, а також між самими індивідами у державно-організованому суспільстві, фіксуються державою у юридичній формі прав, свобод та обов'язків. У своїй сукупності саме вони складають правовий статус індивіда, який, у свою чергу, відображає особливості соціальної структури суспільства, рівень демократії та законності [5, с. 626; 8, с. 164-165].

Отже, правовий статус органів та установ правосуддя визначає їх правове становище в сфері здійснення судочинства, а також встановлює правові стандарти їх діяльності, тобто обумовлює виникнення правового зв'язку між цими органами та державою.

Щодо поняття «адміністративно-правовий статус», то Я. Окар-Балаж вважає, що адміністративно-правовий статус як спеціальний правовий статус характеризує особу через її права, обов'язки та відповідальність як суб'єкта адміністративного права і забезпечує участь у суспільних відносинах, які виникають у зв'язку із забезпеченням суб'єктами публічної влади прав і свобод фізичних осіб, при взаємодії органів публічної влади з

інституціями громадянського суспільства, а також опосередковано у відносинах, які пов'язані у сфері публічного адміністрування об'єктів державної та комунальної власності, а інколи – у відносинах, які наявні у внутрішньо-організаційній діяльності органів публічної влади [13, с. 85].

Досвідчена школа вчених-адміністративістів, зокрема, професор О. Музичук під правовим статусом суб'єкта адміністративно-правових відносин визначає систему закріплених у нормативно-правових актах ознак, які визначають його роль, місце та призначення в системі правовідносин, вказують на його відмінність від інших суб'єктів і порядок взаємовідносин між ними [12, с. 320]. Т. Коломоець переконана, що адміністративно-правовий статус – це сукупність суб'єктивних прав і обов'язків, закріплених нормами адміністративного права за певним органом. Водночас обов'язковою ознакою набуття суб'єктом адміністративно-правового статусу є наявність у нього конкретних суб'єктивних прав і обов'язків, що реалізуються в межах як адміністративних правовідносин, так і поза ними [9, с. 78].

М. Горбач наголошує, що адміністративно-правовий статус суб'єктів адміністративного права як правова категорія – це система однорідних адміністративно-правових норм, які засвідчують факт формально-юридичного існування суб'єкта адміністративного права, а також здійснюють визначення їх правового становища у взаємодії з іншими суб'єктами права, державою та суспільством загалом. Крім того, за змістом адміністративно-правовий статус суб'єктів права – це взаємопов'язаний комплекс юридично закріплених адміністративних завдань (функцій), адміністративних прав та обов'язків, установлених на основі адміністративно-правових норм позитивного (які реалізуються владними суб'єктами адміністративного права) і негативного характеру (які накладаються на суб'єктів адміністративного права), що мають загальний, універсальний характер для всіх однорідних учасників адміністративно-правових відносин. [3, с. 2, 175].

Отже, адміністративно-правовий статус органів та установ правосуддя – це правове становище органів та установ правосуддя щодо створення належних умов для здійснення судочинства через реалізацію повноважень в сфері адміністративно-правового забезпечення судів з метою підвищення ефективності захисту і відновлення прав, свобод та законних інтересів осіб.

Цілком логічно, що забезпечення діяльності судів України обумовлює наявність у судово-правовій системі України цілої низки спеціальних та самоврядних інституцій, на які покладаються не судово-владні, а допоміжні повноваження (спеціально-слідчі, організаційно-технічні, представ-

ницькі, правозахисні тощо), що забезпечують діяльність органів судової влади щодо ефективного виконання покладених Конституцією та законами України функцій щодо здійснення судочинства [1, с. 21].

Нині немає єдиного поняття «адміністративно-правовий статус органів правосуддя», оскільки до системи органів правосуддя входять різні органи з відмінними правовими статусами. Вкажемо позиції науковців щодо деяких з них, зокрема, О. Калашник визначила, що правовий статус місцевого загального суду – це сукупність його ознак як органу судової влади і комплексу повноважень, наданих для здійснення судочинства, що впливають із засад його організації і діяльності. У структурі правового статусу місцевого загального суду виокремлено три блоки: цільовий (мета і завдання, функції та принципи), структурно-організаційний (порядок утворення і ліквідації, організаційне забезпечення, склад суду) і компетенційний (юрисдикція як компетенція з розгляду справ певних категорій) [7, с. 7].

В. Сурник визначив, що адміністративно-правовий статус Державної судової адміністрації України за своєю сутністю – це цілісна, структурована, універсальна юридична категорія з чітким визначенням сутності суб'єкта адміністративно-правових відносин, наділеного функціями управлінського, організаційного характеру, професійним та компетенційним змістом, що є підзвітним органу суддівського самоврядування та має нормативне визнання [16, с. 50].

М. Івчук вказує, що адміністративно-правовий статус органів прокуратури – це врегульований законодавством порядок створення, реорганізації, ліквідації цих органів, визначення функцій і завдань прокуратури та наділення їх необхідною компетенцією для виконання покладених на неї державою прав та обов'язків [6, с. 12].

Таким чином, враховуючи різнобічність системи органів та установ правосуддя в Україні, адміністративно-правовий статус такої системи має такі особливості:

1) поєднує у собі загальні основи правового становища органів та установ правосуддя та спеціальні основи (так звані «адміністративно-правовий статус окремого суб'єкта системи правосуддя»);

2) складається з чотирьох блоків: функціонально-цільовий (функції, завдання, гарантії та принципи діяльності суб'єкта); конструктивний (внутрішня побудова системи органів та установ правосуддя, основи такої побудови); юрисдикційний (повноваження та межі їх реалізації); охоронний (включає адміністративну відповідальність, яка накладається як на суб'єктів, що незаконно втручаються в діяльність системи правосуддя, так і на посадових осіб органів та установ правосуддя в разі вчинення ними правопорушення);

3) спрямований на реалізацію ефективного адміністративно-правового забезпечення судової системи;

4) за своєю суттю створений для визначення правових стандартів діяльності органів та установ правосуддя з метою виникнення правового зв'язку між цими органами та державою.

Отже, адміністративно-правовий статус органів та установ правосуддя – це публічне становище суддів на адміністративних посадах, судового врядування, суб'єктів судової адміністрації та інших органів щодо створення належних умов для здійснення судочинства через реалізацію повноважень в сфері адміністративно-правового забезпечення судів системи з метою підвищення ефективності захисту і відновлення прав, свобод та законних інтересів осіб.

Література

1. Андрейцев В. І. Судово-правова система в Україні: тектологічні проблеми оптимізації функціонування. Вісник ВРЮ. № 1. 2010. С. 15–30.
2. Бояринцева М.А. Адміністративно-правовий статус громадянина України. дис... канд. юрид. наук: 12.00.07. Інститут держави і права ім. В.М. Корецького НАН України. Київ, 2005. 213 с.
3. Горбач М. І. Адміністративно-правовий статус суб'єктів адміністративного права: теорія і практика: дис ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна», Науково-дослідний інститут публічного права, Київ, 2017. 202 с.
4. Зайчук О. В., Оніщенко Н. М. Теорія держави і права. Академічний курс : підручник К., 2006. 688 с.
5. Ильичев Л. Ф., Абаев Н. В. и др. Философский энциклопедический словарь. Москва : Сов. энциклопедия, 1983. 840 с.
6. Івчук М.Ю. Адміністративно-правовий статус органів прокуратури України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. К., 2011. 19 с.
7. Калашник О. А. Правовий статус місцевих загальних судів в Україні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.10. Національний університет «Одеська юридична академія», Одеса, 2016. 28 с.
8. Кобзар В. В. Теоретико-правові підходи до визначення поняття правового статусу особи в науці адміністративного права. Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. 2014. № 1. С. 165–170.
9. Коломоець Т. О. Адміністративне право України. Академічний курс: підруч. Київ: Юрінком Інтер, 2011. 576 с.
10. Кучинский В. А. Личность, свобода, право. М., 1978. 208 с.
11. Медведик Л. Правовий статус судових органів України як суб'єктів юрисдикційних відносин. Юридичні науки. 2017. Випуск 861, Номер 1. С. 560–566.
12. Музичук О. М. Уточнення сутності категорії «правовий статус» суб'єкта адміністративно-правових відносин та його елементного складу. Форум права. 2008. № 1. С. 316–321.

13. Окар-Балаж Я. І. Деякі питання визначення правового статусу особи у адміністративному праві. Наше право. 2015. № 2. С. 81–85.

14. Орач Є. М. Основи римського приватного права : курс лекцій. К., 2000. 238 с.

15. Соколенко О. Л. Поняття правового статусу як основа адміністративно-правового захисту прав людини. Право і суспільство. 2011. № 6. С. 120–123.

16. Сурник В. М. Адміністративно-правовий статус державної судової адміністрації України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. Київ, 2015. 228 с.

Анотація

Волкова Л. М. Адміністративно-правовий статус органів та установ правосуддя в Україні. – Стаття.

У статті визначено адміністративно-правовий статус органів та установ правосуддя як публічне становище суддів на адміністративних посадах, судового врядування, суб'єктів суддівської адміністрації та інших органів виконавчої влади щодо створення належних умов для здійснення судочинства через реалізацію повноважень в сфері адміністративно-правового забезпечення судової системи з метою підвищення ефективності захисту і відновлення прав, свобод та законних інтересів осіб.

Ключові слова: адміністративно-правове забезпечення, органи судочинства, правові засоби, правосуддя, прокуратура, публічне адміністрування, статус, суд.

Аннотация

Волкова Л. Н. Административно-правовой статус органов и учреждений правосудия в Украине. – Статья.

В статье определено административно-правовой статус органов и учреждений правосудия как публичное положение судей на административных должностях, судебного управления, субъектов судебной администрации и других органов исполнительной власти по созданию надлежащих условий для осуществления судопроизводства через реализацию полномочий в сфере административно-правового обеспечения судебной системы с целью повышения эффективности защиты и восстановления прав, свобод и законных интересов лиц.

Ключевые слова: административно-правовое обеспечение, органы судопроизводства, правовые средства, правосудие, прокуратура, публичное администрирование, статус, суд.

Summary

Volkova L. M. Administrative and legal status of justice bodies and institutions in Ukraine. – Article.

The article defines the administrative and legal status of bodies and institutions of justice as a public position of judges in administrative positions, judicial administration, subjects of the judicial administration and other executive authorities regarding the creation of proper conditions for the execution of justice through the exercise of powers in the field of administrative and legal support of the judicial system in order to increase the effectiveness of protection and restoration of the rights, freedoms and legitimate interests of individuals.

Key words: administrative and legal support, organs of justice, legal means of justice, prosecutors, public administration, status, justice.

УДК 347.9

Д. І. Голопапа
здобувач кафедри адміністративного,
фінансового, інформаційного права
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

СПІВВІДНОШЕННЯ ПИСЬМОВИХ ДОКАЗІВ З ЕЛЕКТРОННИМИ ТА РЕЧОВИМИ ДОКАЗАМИ В АДМІНІСТРАТИВНОМУ СУДОЧИНСТВІ

Постановка проблеми. Джерелом доказів може виступити людина або предмет матеріального світу. Саме на них буде зафіксована доказова інформація, яка у процесуальному порядку залучається в процес розгляду адміністративної справи. КАС України, даючи перелік засобів доказування, в п. 1 ч. 2 ст. 72 в один ряд помістив письмові докази, речові докази та електронні докази. Це пов'язано з тим, що для даних засобів доказування є одне спільне джерело – предмет матеріального світу. Наявність єдиного джерела доказування для деяких засобів доказування на порядок денний вносить питання співвідношення письмових доказів з тими засобами доказування, які мають предметну основу, тобто джерелом доказування мають предмет матеріального світу. Визначення спільних та відмінних рис письмових доказів з такими засобами доказування допоможе краще розкрити юридичну природу письмових доказів у адміністративному судочинстві.

Стан дослідження. Питання юридичної природи письмових доказів адміністративного судочинства шляхом їх співвідношення з іншими засобами доказування, що мають предметну основу було в полі зору таких науковців як А. П. Альохін, В. В. Гордєєв, М. М. Гродзинський, Т. О. Гужвій, Я. С. Калмикова, А. А. Кармолицький, Ю. М. Козлов, О. В. Кузьменко, тощо. Разом із тим, нова редакція КАС України виокремила з числа письмових доказів електронні, що актуалізувало проблему їх співвідношення, а також співвідношення письмових доказів з речовими. Саме тому, метою наукової статті є визначення спільних та відмінних рис між письмовими доказами та електронними і речовими доказами адміністративного судочинства, які допустимі для підтвердження обставин адміністративної справи.

Виклад основного матеріалу. Нова редакція КАС України в жовтні 2017 року привела до появи такого нового засобу доказування як електронні докази. Нагадаємо, у своїй першій редакції КАС України письмові докази та електронні документи розглядав як один засіб доказування без їх формального розмежування (ч. 1 ст. 79 КАС України в першій редакції). Тепер електронні докази розглядаються самостійним засобом доказування, під яким розуміють «інформація в електронній (цифровій) формі, що містить дані про обставини,

що мають значення для справи, зокрема, електронні документи (текстові документи, графічні зображення, плани, фотографії, відео- та звукозаписи тощо), веб-сайти (сторінки), текстові, мультимедійні та голосові повідомлення, метадані, бази даних та інші дані в електронній формі» (ч. 1 ст. 99 КАС України). Якщо виходити із даної дефініції електронних доказів, можна легко побачити, що електронні текстові чи графічні докази (електронний документ, текстові повідомлення, плани, бази даних тощо) мають сильну схожість з письмовими доказами, оскільки досліджуються з використанням письмових або графічних знаків. Так, згідно ч. 4 ст. 219 КАС України «електронні письмові документи досліджуються в порядку, передбаченому для дослідження письмових доказів». Проте є одна різниця, що чітко впливає із дефініції електронних доказів: інформація в електронних доказах представлена в електронній (цифровій) формі. Саме на цій істотній різниці і проводиться розмежування електронних доказів від письмових. Проте, деякі процесуальні правила, що сформульовані у вигляді процесуальної фікції, певним чином цю істотну різницю нівелюють: «електронна копія письмового доказу не є електронним доказом» (ч. 3 ст. 94 КАС України), а «паперова копія електронного доказу не вважається письмовим доказом» (ч. 3 ст. 99 КАС України). Подібні застереження змушують автора шукати розмежування між електронними та письмовими доказами у правовій доктрині.

Електронні (цифрові) документи та електронні (цифрові) повідомлення інтенсивно використовуються не тільки в діловому спілкуванні, але в повсякденному житті. Широка інформатизація суспільства привела до поширення використання електронних (цифрових) документів, що змушує більш детально розібратися з даним поняттям та процесуальними аспектами їх використання в адміністративному судочинстві, порівняно з письмовими доказами.

Правовий статус електронних документів регламентується доволі обширною нормативно-правовою базою [1; 2; 3; 4; 5; 6; 7]. Існують різні підходи законодавця до визначення поняття електронний документ. Відповідно до Закону України «Про електронні документи та документообіг», «електронний документ – документ, інформація в

якому зафіксована у вигляді електронних даних, включаючи обов'язкові реквізити документа» (ч. 1 ст. 5) [6]. Електронний документ може бути створений, переданий, збережений і перетворений електронними засобами у візуальну форму. Візуальною формою подання електронного документа є відображення даних, які він містить, електронними засобами або на папері у формі, придатній для приймання його змісту людиною. Ось чому КАС України визначив, що паперова форма електронного документа не робить його електронним доказом, оскільки це буде, відповідно до Закону України «Про електронні документи та документообіг», тільки візуальна форма подання електронного документа. Отже, електронний документ створюється у вигляді електронних даних електронними засобами, що можуть бути візуалізованими.

Для того, щоби створений за допомогою комп'ютерних мереж документ вважався електронним, треба щоби він був засвідчений електронним підписом: «електронні докази подаються в оригіналі або в електронній копії, засвідченій електронним цифровим підписом» (ч. 2 ст. 99 КАС України). Невипадково в Законі України «Про електронні документи та документообіг» вказано, що накладанням електронного підпису завершується створення електронного документа (ч. 2 ст. 6). Саме електронний підпис істотно відрізняє електронний документ від звичайного письмового документа, а тому на цьому реквізиті документа варто зосередити свою увагу більше.

Звичайний підпис, що проставляється на письмових документах, надає йому юридичної сили та показує авторство документа певній особі, яка його підписала (фізичній чи юридичній). Авторство, у свою чергу, показує, що особа, яка підписала документ усвідомлює його зміст та несе відповідальність за викладену в документі інформацію. Ось чому, необхідно було для електронних документів продумати щось таке, що заміняло б власноручний підпис. Правовий режим використання електронного підпису свого часу регламентувався Законом України «Про електронний цифровий підпис» від 25 травня 2003 року. Але на даний момент цей закон втратив чинність і замість нього прийнятий інший закон: Закон України «Про електронні довірчі послуги» від 5 жовтня 2017 року. Згідно цього закону на електронних документах можна проставляти електронний підпис та електронну печатку, а також кваліфікований електронний підпис та кваліфіковану електронну печатку.

Таким чином, можна відзначити, що є доволі істотна різниця між письмових та електронним документом з технічної сторони. Спільним є те, що електронний підпис та електронна печатка, як і власноручний підпис і звичайна печатка, під-

тверджують авторство документу та надають йому юридичної сили. Але крім цього, вони також захищають зміст електронного документа від несанкціонованого втручання. Подібна функція для власноручного підпису або звичайної печатки їм не притаманна.

Спільним між електронними та письмовими документами є те, що стосовно перших у більшості випадків можна застосувати класифікацію, яка притаманна для письмових документів.

Таким чином, підсумовуючи порівняння електронних доказів, зокрема, електронних документів з письмовими доказами, можна знайти як спільні, так і відмінні риси, що притаманні даним засобам доказування. Відмінних рис набагато більше ніж спільних, а тому об'єктивно, що електронні документи розглядаються різновидом самостійного засобу доказування, а не різновидом письмових доказів. Вважаємо, що таке вирішення питання на законодавчому рівні тільки вдосконалить ефективність використання письмових та електронних документів, оскільки буде формуватися самостійна судова практика щодо даних засобів доказування, проводиться її узагальнення, що в підсумку методологічно допоможе адміністративним судам успішно застосовувати норми інститутів письмових та електронних доказів.

Ще одним предметним засобом доказування, поряд з письмовими та електронними доказами, виступають речові докази. Згідно ст. 96 КАС України «речовими доказами є предмети матеріального світу, які своїм існуванням, своїми якостями, властивостями, місцезнаходженням, іншими ознаками дають змогу встановити обставини, що мають значення для справи». Нове визначення речових доказів, що запропоноване законодавцем дає можливість доволі чітко провести розмежування між письмовими та речовими доказами: якщо письмові докази свідчать про обставини справи своїм змістом, то речові докази вказують на обставини справи «своїми якостями, властивостями, місцезнаходженням, іншими ознаками». Тому не можемо погодитися з тим, що речовими доказами є матеріальні сліди події або відбитки досліджуваної події [8, с. 341]. Отже, міститься невичерпний перелік тих ознак речових доказів, що вказують на обставини адміністративної справи, в той час як письмові докази на обставини справи вказують одним чином: змістом.

Природа речових доказів така, що, як правило, їх неможливо замінити, оскільки для справи буде важливе значення мати той матеріальний предмет, де є якості, властивості і т.д. [9, с. 251]. Матеріальні ознаки предмета, що несуть доказову інформацію невід'ємні від нього, що робить речові докази безпосередніми доказами, тобто такими, що суб'єкту оцінювання пропонується доказова інформація з оригіналу. На відміну від

речових, письмові докази дуже легко можна замінити копією, що і впливає на конструювання процесуальних правил у КАС України стосовно подання, дослідження та оцінювання оригіналів і копій письмових доказів. Тому, цілком виправданим є таке правило подання речових доказів до адміністративного суду: «копії доказів (крім речових доказів), що подаються до суду, заздалегідь надсилаються або надаються особою, яка їх подає, іншим учасникам справи» (ч. 9 ст. 79 КАС України). Раз речові докази незамінні, то і подавати їх копію учасникам справи неможливо. Вони зможуть дослідити його вже безпосередньо в залі судових засідань, в той час як копії письмових доказів можна буде дослідити набагато раніше, оскільки їх відправлення учасникам справи заздалегідь, до подання таких доказів у суд прямо передбачено законодавством.

Деякі вчені, порівнюючи речові докази з іншими доказами адміністративного судочинства, у тому числі й письмовими, вказують, що речові докази, як правило є непрямими доказами [10, с. 121].

Проводячи порівняння речових та письмових доказів з позиції їх оцінювання, варто звернути увагу на те, що письмовий доказ створюється людиною, в якому вона виражає свої думки. Записуючи в змісті певного документу які-небудь дії чи події, автор цього документу щось стверджує або заперечує, тобто він подає факти, які міг особисто сприймати чи пізнавати з інших джерел через своє суб'єктивне сприйняття. Не випадково письмовим доказам, що складені сторонами або особами, що від них залежні або які мають інакший взаємозв'язок зі сторонами справи дається оцінювання з урахуванням всіх цих моментів. В той час як речові докази не мають вираженого розумового процесу, оскільки з точки зору формальної логіки не виступають судженням, де людина що-небудь стверджує чи заперечує. Речові докази не надають інформацію про обставини адміністративної справи, пропущену через людську свідомість, яка може її спотворити, свідомо чи з необережності. Вони її подають таким чином, що не треба враховувати різноманітні психофізіологічні або соціальні фактори, що могли вплинути на зміст цієї інформації. Звідси, ступінь достовірності речових доказів, на відміну від письмових та всіх інших, у створенні яких задіяна людина, буде набагато вищий, як стверджують ряд науковців [11, с. 15; 12, с. 15-16; 13, с. 161]. Це є їх суттєвою перевагою порівняно з усіма іншими засобами доказування.

Варто відзначити той факт, що письмові документи можуть виступати речовими доказами. Це може мати місце в тому випадку, якщо значення буде мати не сам зміст документу, а його матеріальні властивості: підчистки, виправлення, дописування тощо. Тому, як вказує Я. С. Калмиків,

якщо інформація береться зі змісту документу – перед нами письмовий доказ, а якщо значення будуть мати його матеріальні властивості – речовий доказ [10, с. 122].

Слід звернути увагу на те, що значення речового доказу документ може набути навіть у тому разі, якщо треба перевірити його бодай одну матеріальну ознаку, незалежно від того, чи досліджувався раніше зміст такого документу. Отже, письмовий документ у справі може досліджуватися різними способами, що буде вказувати на те, який у нього на даний момент процесуальний статус. Якщо мова йде про оголошення, в такому разі перед нами буде письмовий доказ, оскільки воно виступає самим поширеним способом дослідження письмових доказів. Якщо мова йде за огляд, де звертається увага не на графічні знаки, а на матеріальні ознаки документу, що сприймаються наочно під час такого огляду, йдеться вже за речовий доказ. Застереження про графічні знаки важливе, оскільки виділяють графічні документи, які, на відміну від речових доказів, мають спеціально підібрану систему знаків, що повинні передати певну думку людини. В той час як речові докази не пов'язані з передачею інформації знаковою системою.

Якщо треба провести почеркознавчу експертизу або інакші види судових експертиз, оскільки є заяви про підробку документу, в такому разі також треба вести мову за речовий, а не письмовий доказ, який вже стає об'єктом експертизи, тобто його процесуальний статус також міняється.

Отже, основною відмінністю між речовими доказами та письмовими є форма вираження ними доказової інформації: письмовий доказ її виражає через зміст, а речовий – через матеріальні властивості предмета. Форма вираження доказової інформації буде впливати на способи їх дослідження: письмові докази оголошують, а речові – оглядають. Також слід пам'ятати, що природа речових доказів буде впливати на процедуру їх подання: на відміну від письмових, не потрібно їх копію направляти іншим учасникам справи заздалегідь до їх подання в суд. При оцінюванні речових та письмових доказів, у перших, як правило, ступінь достовірності вищий, оскільки вони виступають так званими безпосередніми доказами, де доказова інформація сприймається суб'єктом оцінювання наочно, тобто безпосередньо.

Висновки. Таким чином, письмові докази відрізняються від електронних доказів, зокрема, електронних документів, тим, що інформація в останніх зафіксована в електронній (цифровій) формі та підтверджена електронним цифровим підписом, який впливає не тільки на допустимість, але і на достовірність електронного документу. З іншого боку, електронні документи можна класифікувати за тими критеріями, що і

письмові докази, а це їх зближує. Основною відмінністю між речовими доказами та письмовими є форма вираження ними доказової інформації: письмовий доказ її виражає через зміст, а речовий – через матеріальні властивості предмета. Письмовий доказ створюється людиною, в якому вона виражає свої думки, в той час як матеріальні ознаки речових доказів ніхто спеціально не упорядковує, так як це робиться стосовно письмових та графічних знаків. Форма вираження доказової інформації буде впливати на способи їх дослідження: письмові докази оголошують, а речові – оглядають. При оцінюванні речових та письмових доказів, у перших, як правило, ступінь достовірності вищий, оскільки вони виступають так званими безпосередніми доказами, де доказова інформація сприймається суб'єктом оцінювання наочно, тобто безпосередньо.

Література

1. Цивільний кодекс України № 435-IV від 16 січня 2003 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 40–44. Ст. 356.
2. Закон України «Про інформацію» № 2657-XII від 2 жовтня 1992 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 48. Ст. 650;
3. Закон України «Про захист інформації в інформаційно-телекомунікаційних системах» № 80/94-ВР від 5 липня 1994 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1994. № 31. Ст. 286;
4. Закон України «Протелекомунікації» № 1280-IV від 18 листопада 2003 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 12. Ст. 155;
5. Закон України «Про обов'язковий примірник документів» № 595-XIV від 9 квітня 1999 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1999. № 22–23. Ст. 199;
6. Закон України «Про електронні документи та електронний документообіг» № 851-IV від 22 травня 2003 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 36. Ст. 275.
7. Закон України «Про електронні довірчі послуги» № 2155-VIII від 05 жовтня 2017 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2017. № 45. Ст. 400
8. Алексин А. П., Кармолицкий А. А., Козлов Ю. М. Административное право Российской Федерации: Учебник. Москва: ЗЕРЦАЛО, 1998. 608 с.
9. Кузьменко О. В., Гужвий Т. О. Административно-процесуальне право України: Підручник / За заг. ред. О. В. Кузьменко. Київ: Атіка, 2008. 416 с.
10. Калмикова Я. С. Речові докази як засоби доказування в адміністративному судочинстві. *Часопис Київського університету права*. 2012. № 2. С. 119–125.
11. Гродзинский М. М. Учение о доказательствах и его эволюция. Харьков: Юрид. изд-во Наркомюста УССР, 1925. 21 с.

12. Громов В. Материальная истина и научно-уголовная техника. Москва: Изд-во Н.К.В.Д., 1930. 128 с.

13. Чельцов М. А. Советский уголовный процесс. [2-е изд., перераб.]. Москва: Госюриздат, 1951. 503 с.

Анотація

Голопана Д. І. Співвідношення письмових доказів з електронними та речовими доказами в адміністративному судочинстві. – Стаття.

Стаття присвячена дослідженню юридичної природи письмових доказів адміністративного судочинства шляхом їх співвідношення з електронними та речовими доказами. Автором висвітлюються спільні та відмінні риси письмових, електронних та речових доказів, інформація в яких зафіксована на предметі матеріального світу. Розмежування між вказаними засобами доказування проводиться також через їх використання на певних етапах судового доказування.

Ключові слова: адміністративне судочинство, письмові докази, електронні докази, речові докази, співвідношення.

Аннотация

Голопана Д. И. Соотношение письменных доказательств с электронными и вещественными доказательствами в административном судопроизводстве. – Статья.

Статья посвящена исследованию юридической природы письменных доказательств административного судопроизводства путем их соотношение с электронными и вещественными доказательствами. Автором освещаются общие и отличительные черты письменных, электронных и вещественных доказательств, информация в которых зафиксирована на предмете материального мира. Разграничение между указанными средствами доказывания проводится также по их использованию на определенных этапах судебного доказывания.

Ключевые слова: административное судопроизводство, письменные доказательства, электронные доказательства, вещественные доказательства, соотношение.

Summary

Holopana D. I. Relationship between the written evidence with electronic and material proof in administrative judgments. – Article.

The article is devoted to the study of the legal nature of written evidence of administrative justice through their correlation with electronic and substantive evidence. The author describes the common and distinctive features of written, electronic and material evidence, the information of which is recorded on the subject of the material world. The distinction between the indicated means of proof is also carried out through their use at certain stages of judicial proof.

Key words: administrative legal proceedings, written proofs, electronic proofs, evidence, relations.

УДК 342.92

М. О. Демідова
суддя*Господарського суду Чернігівської області*

ПРАВОСУБ'ЄКТНІСТЬ ЯК СКЛАДОВА ПРАВОВОГО СТАТУСУ СУБ'ЄКТІВ ПУБЛІЧНОГО АДМІНІСТРУВАННЯ: ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ

Вступ. Розвиток правових явища обумовлюється розвитком суспільства та відносин у ньому. Поява публічно-приватної сфери суспільних відносин є відповіддю на виклики сьогодення і обумовлена необхідністю формування взаємодії між суспільством та державою, що може на належному рівні забезпечувати суспільні інтереси. Відповіддю на зрушення у співвідношенні публічної і приватної сфер у сучасному праворозумінні став Указ Президента України «Про стратегію сталого розвитку «Україна – 2020» [1], що визначив напрямки розвитку державних та урядових інституцій у відповідності до європейських стандартів публічного адміністрування. Встановлений напрямки розвитку передбачає формування нового уявлення про сутність правового статусу окреслених інституцій та нового погляду на їх місце в системі суб'єктів права, тобто правосуб'єктність. Виступаючи умовою юридичного існування, правосуб'єктність виражає можливість реалізації суб'єктів публічного адміністрування (далі – СПА) в якості суб'єктів правовідносин шляхом виконання покладених на них функцій. Вона тісно пов'язана з такими важливими характеристиками як правовий статус та компетенція СПА, виступає їх першоджерелом. Саме тому, правосуб'єктність публічної адміністрації та її органів є предметом дослідження багатьох учених, зокрема, В.Б. Авер'янова, В.М. Бевзенка, В.В. Галунька, С.А. Запорожця, А.А. Іваніщука, Р.С.Мельника, С.В. Петкова, О.Г. Стрельченка, О.І. Черчатого та інших. Однак, у сучасних дослідженнях іще зустрічається усталена доктринальна позиція щодо місця суб'єктів публічного адміністрування лише у публічно-правових відносинах, що не враховує сучасних тенденцій розвитку правовідносин у світлі формування публічно-владної сфери. У зв'язку з цим, недостатньо дослідженою виступає сутність правосуб'єктності СПА та її вплив на результативність їх участі у суспільних відносинах.

Постановка завдання. У зв'язку з наведеним, вважаємо, що мета статті полягає у виявленні сутності правосуб'єктності СПА та її впливу на їх правовий статус. Досягненню означеної мети буде сприяти рішення таких задач: здійснення характеристики сфери реалізації правосуб'єктності СПА, визначення її поняття, встановлення її взаємозв'язків з правовим статусом

суб'єктів публічного адміністрування та місця в його структурі.

Результати дослідження. Поняття правосуб'єктності є досить поширеним у юриспруденції і зустрічається в усіх галузях права як характеристика суб'єктів правовідносин різного типу. Її особливості варіюються у відповідності до галузей права, в яких вона проявляється. Відповідно, з'ясування сутності правосуб'єктності СПА вимагає від нас розуміння сфери її реалізації. Поняття сфери реалізації поєднує в собі категорії «сфера» у значенні сукупності умов, середовище, в яких що-небудь відбувається [2, с. 671] та «реалізація» як дія, спрямована на втілення чого-небудь в життя [2, с. 509]. Отже, під сферою реалізації правосуб'єктності СПА слід розуміти сукупність умов, в яких вона може бути втілена у життя.

Слід зазначити, що сутність сучасної держави у світлі людиноцентристської концепції полягає у її призначенні для служіння суспільству шляхом надання управлінських послуг. Тобто, вона серед напрямків своєї діяльності визначає й то, що спрямований на створення умов для реалізації громадянами своїх прав та свобод, забезпечення ними своїх інтересів. При цьому, як характеризує В.П. Тимощук, під поняттям «послуги» у цьому випадку розуміється діяльність із задоволення певних потреб особи, яка ґрунтується за ініціативою цієї особи, на її прохання [3, с. 117]. У теорії адміністративного права цей вид послуг визначається як «адміністративні послуги», де суб'єктом їх надання виступають адміністративні органи.

У наданні адміністративних послуг центральне місце займає публічний інтерес, який розуміється у адміністративній теорії як соціальна потреба, яка існує на рівні суспільства [4, с. 35], виражає мету у його подальшому розвитку в тій чи іншій сфері. У зв'язку з цим, адміністративні послуги також називаються й публічними послугами. При цьому, публічний інтерес переважає над державним, що сприяє реалізації сучасного розуміння концепту демократичної держави. Відповідно, поняття «публічне адміністрування» за своєю сутністю повинно характеризувати вид діяльності, спрямований на забезпечення органами державної влади публічного інтересу.

Сучасні адміністративісти визначають, що публічне адміністрування це регламентована

нормативно-правовими актами діяльність СПА з метою реалізації діючого законодавства шляхом прийняття адміністративних рішень та надання адміністративних послуг [5, с. 8]. Також воно розглядається як зовнішня форма реалізації публічної влади для органів виконавчої влади [6, с. 16] та як метод управління, який забезпечує надання суспільству послуг у відповідності до діючого законодавства [7, с. 74].

В.В. Галуцько відокремлює характерні риси публічного адміністрування, а саме: виражає реалізацію функцій виконавчої влади; виступає адміністративною діяльністю публічної адміністрації; спрямоване на задоволення публічного інтересу; не виступає частиною політичної діяльності виконавчої влади, правосуддя чи законодавчої діяльності; не може бути спрямоване на задоволення приватних інтересів [5, с. 16-17].

Зважаючи на означене, є підстави вважати, що публічне адміністрування як діяльність СПА, представляє собою сукупність правовідносин чітко регламентованих діючим законодавством. Це пояснюється тим, що суб'єкти публічного адміністрування діють у межах, встановлених ч. 2 ст. 19 Конституції України: «Органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України» [8].

Відповідно, з метою участі у означених правовідносинах вони повинні володіти певними якостями, які були визнані чи встановлені законом. В.С. Нерсесянц визначає, що сукупність таких якостей утворює у правовій теорії поняття суб'єкта та правосуб'єктності [9, с. 375]. Якщо взяти за основу, що осередком правовідносин виступає суб'єкт права, то правосуб'єктність відповідно виступає певною характеристикою (якістю), яка дає йому можливість вступати у правовідносини. О.Ф. Скакун та Н.К. Подберезський визначають, що правосуб'єктність є передумовою вступу особи у правовідносини, яка у різних галузях права визначається по різному [10, с. 138]. Відповідно, якість правосуб'єктності різниться для різних галузей права як за умовами їх виникнення, так і за своїм змістом – можливостями правоволодіння [9, с. 375]. Це дає їй можливість реалізації функцій правового регулювання, формуючи коло суб'єктів права, які потенційно здатні бути носіями суб'єктивних прав і обов'язків [11, с. 152]. Отже, правосуб'єктність передбачає умови для перетворення суб'єкта права у суб'єкт правовідносин.

Особливість правосуб'єктності також полягає у тому, що ознаки, які висуваються до суб'єктів права не можуть обиратися законодавцем довільно, а залежать від закономірностей суспільного розвитку та потреб суспільства [12, с. 71]. Таким

чином, до кола суб'єктів публічного адміністрування слід відносити ті суб'єкти, які за своєю правосуб'єктністю здатні здійснювати публічне адміністрування. З урахуванням думки В.К. Колпакова відносно особливостей «претендента» на статус суб'єкта адміністративного права [13, с. 96], можна визначити, що «претендент» на статус суб'єкта публічного адміністрування повинен мати комплекс соціальних передумов, що дозволяють надати йому суб'єктивні права і обов'язки у сфері публічного адміністрування. Зокрема, сюди слід віднести: зовнішню відокремленість, що передбачає самостійність у реалізації своїх прав та обов'язків у сфері публічного адміністрування; персоніфікованість – можливість виступати учасником відносин публічного адміністрування в якості однієї особи, персони; здатність виражати або виконувати державну волю у відносинах з представниками громадянського суспільства, або виражати публічний інтерес у процесі адміністративно-правового регулювання публічно-владної сфери. Така потенційна здатність суб'єкта бути носієм прав та обов'язків у сфері публічного адміністрування і визначається як його правосуб'єктність.

У правовій теорії існує декілька класифікацій правосуб'єктності. За видами суб'єктів правовідносин вирізняється правосуб'єктність індивідуальних та колективних суб'єктів. До індивідуальних суб'єктів, як відомо, відносяться фізичні особи, а до колективних – юридичні (державні органи, організації, підприємства, установи, комерційні корпорації, громадські об'єднання) [10, с. 137]. Суб'єкти публічного адміністрування виступають як колективні суб'єкти і, відповідно, володіють колективною правосуб'єктністю. Однак, є і виключення. Як зазначає Ю.М. Старілов, посадова особа може бути одночасно індивідуальним і колективним суб'єктом адміністративного права і тому приймати участь у різних адміністративно-правових відносинах [14, с. 102], що, відповідно, є можливим і у сфері публічного адміністрування.

О.Ф. Скакун визначає, що під правосуб'єктністю колективного суб'єкта слід розуміти їх компетенцію [10, с. 139]. Це, на нашу думку, пояснюється тим, що правосуб'єктність як здатність мати права та обов'язки (правоздатність), а також реалізувати надані йому права та виконувати покладені обов'язки (дієздатність) отримує нормативно-правове закріплення і тим самим перетворюється з умови прийняття участі у правовідносинах у повноцінну можливість такої участі. Це підтверджується й самим поняттям компетенції як сукупності юридично-владних повноважень (прав і обов'язків), що надаються органам державної влади та місцевого самоврядування для виконання відповідних завдань і функцій [15, с. 192].

Певний інтерес для нашого дослідження представляє також і класифікація правосуб'єктності запропонована І.С. Окуневим. Він визначає, що правосуб'єктність поділяється на загальну, галузеву і спеціальну. Загальна правосуб'єктність – це здатність особи бути суб'єктом права взагалі. Вона набувається колективними суб'єктами з моменту їх створення у встановленому законом порядку. Галузева правосуб'єктність виступає як закріплена правом здатність суб'єкта мати і реалізовувати конкретні (відповідно до галузей права) юридичні права та обов'язки: конституційні, адміністративні, цивільні, трудові тощо. Спеціальна правосуб'єктність – це здатність особи бути учасником лише певного кола правовідносин у межах даної галузі права [16, с. 14].

Отже, у разі реалізації державою здатності суб'єктів публічного адміністрування бути носієм відповідних прав та обов'язків, відбувається нормативно закріплене їх «перетворення» з суб'єктів адміністративного права у суб'єкт правовідносин у сфері публічного адміністрування. Це відбувається шляхом визначення місця і ролі СПА у сфері публічного адміністрування шляхом закріплення (конкретизації) елементів їх адміністративної правосуб'єктності у статуті або положенні. Таким чином, галузева адміністративна правосуб'єктність перетворюється на спеціальну, яка стосується безпосередньо сфери публічного адміністрування.

Спеціальна правосуб'єктність, отримавши свій вираз у формі компетенції, входить до складу більш широкого за значенням поняття – правовий статус. Досліджуючи правовий статус суб'єктів права, учені пропонують визначати правоздатність як початковий етап формування правового статусу суб'єкта права, визначення можливостей особи як суб'єкта права [16, с. 12]. Коли говорять про правовий статус особи, то мається на увазі, що вона володіє правосуб'єктністю і певним кругом основних прав, що характеризують його правове положення у суспільстві. Тобто посадова особа має владну адміністративну правосуб'єктність та коло імперативних правомочностей, на підставі яких може вирішувати ті чи інші питання. Відповідно, правовий статус за своїм змістом безпосередньо виражає правосуб'єктність, оскільки містить правоздатність і дієздатність [9, с. 373].

При цьому хотілося б звернути увагу, що правовий статус, виступаючи виразом правосуб'єктності, конкретизує її у нормативно закріплених умовах настання правоздатності, правах та обов'язках.

Висновки. Таким чином, ми можемо зробити висновок, що правосуб'єктність суб'єктів публічного адміністрування буває двох видів – галузева (адміністративна) і спеціальна. Адміністративна правосуб'єктність СПА представляє собою їх формально визначену властивість бути суб'єктами

правовідносин, які становлять предмет адміністративного права. У той же час спеціальна правосуб'єктність виражає здатність суб'єкта публічного адміністрування вступати у публічно-правові відносини з метою реалізації публічного інтересу шляхом прийняття адміністративних рішень та надання адміністративних послуг. Елементи спеціальної правосуб'єктності (правоздатність та дієздатність) виступають складовою частиною правового статусу суб'єктів публічного адміністрування, який виступає її виразом.

Література

1. Про стратегію сталого розвитку «Україна – 2020». Указ Президента України від 12 січня 2015 року № 5/2015. *Офіційний вісник Президента України*. 2015. № 2. С. 14. Ст. 154.
2. Тлумачний словник сучасної української мови: Загальноновживана лексика: Близько 60 000 слів / За заг. ред. проф. В.С. Калашника. – Х.: ФОП: Співак Т.К., 2009. 960 с.
3. Адміністративна процедура та адміністративні послуги. Зарубіжний досвід і пропозиції для України / автор-упоряд. В. П. Тимошук. К.: Факт, 2003. 496 с.
4. Мельник Р.С., Бевзенко В.М. Загальне адміністративне право: Навчальний посібник. К.: Ваіте, 2014. 376 с.
5. Конспект лекцій з дисципліни «Публічне адміністрування» для здобувачів вищої освіти другого (магістерського) рівня спеціальності 073 «Менеджмент» денної та заочної форм навчання / Укл. А.С. Зеніна-Біліченко. Кам'янське: ДДТУ, 2017. 127 с.
6. Адміністративне право України. Повний курс: підручник / за ред. В. Галуцька, Херсон: ОЛДІ-ПЛЮС, 2016. 446 с.
7. Публічне управління та адміністрування: навч. посібник / Скидан О. В., Якобчук В. П., Дацій Н. В., Ходаківський Є. І. та ін.; за заг. ред. О. В. Скидана. Житомир: ЖНАЕУ, 2017. 705 с.
8. Конституція України. Закон від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/>
9. Проблемы общей теории права и государства. Учебник для вузов. Под общ. ред. члена-корр. РАН, доктора юрид. наук, проф. В.С. Нерсесянца. – М.: Издательская группа НОРМА-ИНФРА-М, 1999. – 832 с.
10. Скакун О.Ф., Подберезский Н.К. Теория права и государства. Харьков, 1997. 496 с.
11. Косяченко К. Правосуб'єктність як передумова фінансово-правового статусу бюджетних установ. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. № 11. С. 152–156.
12. Коталейчук С.П. Теорія держави та права. Навчальний посібник. К.: КНТ, 2009. 320 с.
13. Колпаков В.К. Адміністративне право України: Підручник. К.: Юрінком Інтер, 1999. 736 с.
14. Стариков Ю.Н. Административное право: В 2 ч. Ч. 2 Субъекты. Органы управления. Государственная служба. Воронеж. Издательство Воронежского государственного университета, 2001. 624 с.
15. Адміністративне право України. Академічний курс: Підруч. у двох томах: Том 1. Загальна частина / за ред. В.Б. Авер'янова. К.: Видавництво «Юридична думка», 2004. 584 с.
16. Окунев І.С. Загально-теоретичні засади правового статусу суб'єкта права: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2009. 22 с.

Анотація

Демідова М. О. Правосуб'єктність як складова правового статусу суб'єктів публічного адміністрування: теоретичний аспект. – Стаття.

Стаття розкриває поняття, структуру та види правосуб'єктності суб'єктів публічного адміністрування. Правосуб'єктність виступає якісною характеристикою суб'єкта публічного адміністрування, що визначає можливість його вступу у правовідносини, тобто перетворює його з суб'єкта права на суб'єкта публічно-правових відносин. Отримавши закріплення у статуті або положенні суб'єкта публічного адміністрування, правосуб'єктність з галузевої (адміністративної) стає спеціальною, тобто конкретизується. Спеціальна правосуб'єктність є складовою правового статусу суб'єкта публічного адміністрування і ототожнюється з його компетенцією.

Ключові слова: публічне адміністрування, суб'єкти публічного адміністрування, правовий статус, правосуб'єктність, компетенція.

Аннотация

Демидова М. О. Правосубъектность как составляющая правового статуса субъектов публичного администрирования: теоретический аспект. – Статья.

В статье раскрывается понятие, структура и виды правосубъектности субъектов публичного администрирования. Установлено, что правосубъектность выступает качественной характеристикой субъекта публичного администрирования, которая определяет возможности его вступления в правоотношения,

превращает его из субъекта права в субъект публично-правовых отношений. Получив закрепление в уставе или положении субъекта публичного администрирования, правосубъектность из отраслевой (административной) становится специальной, то есть конкретизируется. Специальная правосубъектность является составляющей правового статуса субъекта публичного администрирования и отождествляется с его компетенцией.

Ключевые слова: публичное администрирование, субъект публичного администрирования, правовой статус, правосубъектность, компетенция.

Summary

Demidova M. O. Legal personality as a component of the legal status of public administration entities: theoretical aspect. – Article.

The article describes the concepts, structure and types of legal personality of public administration entities. Legal personality acts as a qualitative characteristic of the subject of public administration, which determines the possibility of its entry into legal relations, that is, it transforms it from a subject of law into a subject of public legal relations. Having received anchoring in the statute or position of the subject of public administration, legal personality from the sectoral (administrative) becomes special, that is, specified. Special legal personality is an integral part of the legal status of a public administration entity and is identified with its competence.

Key words: public administration, subjects of public administration, legal status, legal personality, competence.

УДК 34:93

Л. О. Золотухіна
кандидат юридичних наук, доцент,
професор кафедри цивільно-правових дисциплін
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ України

ЗМІСТ ПУБЛІЧНОГО ІНТЕРЕСУ ЯК АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОЇ КАТЕГОРІЇ

Постановка проблеми. Визначення у Конституції України 1996 року найвищою соціальною цінністю людину, її життя і здоров'я, честь та гідність стало вирішальним поштовхом до активізації процесів розбудови публічно-сервісної держави. Досягнення результату побудови функціонування держави на засадах «служіння людині» є неможливим без перегляду концептуальних засад адміністративного права як галузі права, норми якої спрямовані на врегулювання управлінські відносини в країні. Саме адміністративне право здатне своїми засобами нормативно-правового регулювання побудувати ефективну модель взаємодії держави та людини, визначити ефективні механізми виконання функцій та завдань системи публічного управління. Отже, беззаперечним є факт того, що адміністративно-правові відносини мають публічно-правовий характер. Реалізація адміністративно-правових відносин нерозривно пов'язано з категорією публічного інтересу, при цьому сутність останнього залишається невизначеною.

Стан наукової розробки проблеми. Дослідження категорії публічного інтересу залишається питанням надзвичайно актуальним як у наукових колах, так і серед практиків. Варто виділити наукові розробки таких вчених, як В. Б. Авер'янов, Ю. П. Битяк, В. І. Васильєва, О. В. Гончарук, Б. М. Дронів, С. П. Погребняк, Р. В. Сивий, В. М. Селіванов, В. В. Галунько, Р. А. Калюжний, М. П. Кунцевич, Ю. О. Легеза, С. В. Савченко, О. М. Вінник, Є. В. Курінний, В. К. Колпаков, Т. О. Коломонець, А. Я. Курбатов, С. Т. Гончарук та ін. Однак в дослідженнях представників адміністративної науки однозначності підходів до встановлення сутності категорії публічного інтересу не простежується. При цьому категорія «публічний інтерес» постійно використовується у практичній діяльності, є підставою для розмежування юрисдикцій спеціалізованих судів з розгляду публічно-правових та приватно-правових спорів, застосовується як підстава для прийняття управлінських рішень тощо. Отже, існуюча наукова полемічна дискусія щодо визначення змісту категорії «публічний інтерес» не сприяє удосконалення нормативно-правового регулювання її використання. Отже, з'ясування змісту публічного інтересу як адміністративно-правової категорії є метою даного статті, досягнення якої вбачається

шляхом встановлення критеріїв класифікації публічних інтересів та характеристики основних існуючих наукових підходів до вирішення такої теоретико-правової проблеми

Виклад основного матеріалу. Поділ соціальних інтересів на публічні та приватні обумовлюється передусім наявністю в його змісті такої складової як суспільна значущість, соціальна обумовленість певної поведінки уповноваженої особи. Отже, в основу розуміння сутності публічного інтересу передусім має бути покладено з'ясування чи відбувається задоволення потреб більшості суб'єктів правовідносин у наслідок його реалізації чи ні. Зокрема, використання земель природо-заповідного фонду завжди має спрямовуватись на задоволення інтересів соціальної більшості, і тому, вбачається, що розгляд та вирішення спорів, що можуть виникати між землекористувачами такої категорії земель повинні розглядатися у порядку адміністративного судочинства, незалежно від суб'єкта оскарження.

Якщо певна тотожність між категоріями публічний і соціальний інтереси не викликає сумнівів, то встановлення співвідношення понять «публічний інтерес» та «державний інтерес» вимагає наведення певних міркувань. Вважаємо, що державний інтерес не завжди може співпадати з публічним, тоді як формування публічного інтересу завжди має стати державною потребою, на задоволення якої має спрямовуватись здійснення внутрішньої та зовнішньої державної політики. В ідеальному уявленні про правову соціальну державу категорії публічного та державного інтересу мають бути тотожними, однак, на жаль, практична їх реалізація не завжди є такою [1, с. 115]. Розуміння такого підходу найбільш доречним є розглянути на ряді прикладів. Наприклад, реалізація публічного інтересу у поширенні інформації про результати діяльності органів публічної адміністрації може обмежуватися вимогами дотримання режиму державної таємниці. І у такій ситуації публічний інтерес перебуває у певному протиріччі з державним інтересом захисту певних даних від їх оприлюднення. Іншим прикладом може бути здійснення політики державної підтримки та забезпечення прав біженців, що може протирічити публічному інтересу. Так само дотримання прав ув'язнених на гідне утримання може не знаходити підтримки з боку соціальної біль-

шості суспільства. Таких прикладів, насправді, є безліч, і їх існування є підтвердженням неможливості ототожнення державного та публічного інтересу, однак при цьому варто наголосити, що рівень правової ефективності функціонування органів публічного управління, передусім, має відзначатися наявністю усвідомленої підтримки суспільства проявам діяльності органів публічного управління.

Такий авторський висновок обґрунтовується аргументованим науковим підходом Ю. О. Тихомирова, який відзначив, що сутність публічного інтересу має зводитися до сукупності потреб соціальної більшості, задоволення яких має здійснюватися засобами механізму держави. Вчений підкреслює, що рівень забезпечення публічного інтересу є показником ефективності діяльності органів державної влади та місцевого самоврядування [2, с. 55]. Підсумовуючи дослідження сутності публічного інтересу, Ю. О. Тихомиров формулює його авторську дефініцію як сукупність загальних інтересів, без задоволення яких неможливо задовольняти інтереси приватні, з одного боку, з іншого – забезпечити цілісність, сталість у нормальному розвитку організацій, держав, націй, соціальних верств і суспільства загалом [2, с. 55].

М. О. Перепелиця, досліджуючи прояв публічного інтересу у фінансовому праві, деталізує науковий підхід, запропонований Ю. О. Тихомировим, визначаючи, що задоволення публічного інтересу має бути визначено як «об'єктивна потреба» взаємодії учасників фінансових правовідносин [1, с. 116].

На такій обов'язковій ознаці публічного інтересу, як його кількісна складова наполягає у своїх дослідженнях і В. В. Галунько, який визначає, що публічним інтересом є «важливі для значної кількості фізичних та юридичних осіб потреби, які відповідно до законодавчо встановленої компетенції забезпечуються публічною адміністрацією» [3, с. 181].

Крім врахування кількісної характеристики формування публічного інтересу, його сутність відображається у необхідності реалізації управлінських функцій у відносинах, що передували виникненню юридичного конфлікту. У сфері здійснення публічного управління мова йде про виконання делегованих повноважень, які необхідно відмежовувати від повноважень з реалізації законодавчої діяльності, а також діяльності зі справляння правосуддя.

Так, авторський колектив практичного посібника «Способи вирішення публічно-правових спорів з органами влади» [4, с. 15], не претендуючи на абсолютну істинність твердження, зазначається, що зміст публічного інтересу полягає в «пропорційному врахуванні інтересів фізичних та юридичних осіб, територіальної громади, держави та

суспільства» [4, с. 15]. Варто погодитися з таким запропонованим підходом, що в основу розмежування приватноправового й публічно-правового спорів має бути покладено вирішення питання чи в результаті прийнятого управлінського рішення особою досягається отримання бажаного для неї матеріального або нематеріального блага, що є характерним для першої групи правових конфліктів, тоді як основою розуміння сутності публічно-правових спорів є наявність в них проявів управлінсько-владного впливу на учасників правовідносин [4, с. 17].

Таким чином, категорія «публічний інтерес» є критерієм здійснення класифікації правових конфліктів і покладається в основу розмежування юрисдикцій спеціалізованих судів. З врахуванням зазначеного постає актуальним питання визначення категорії «публічний інтерес», яка має покладатися в основу відмежування юрисдикції адміністративних судів від інших видів судової юрисдикції.

З'ясування сутності публічного інтересу М. О. Перепелицею розглядається через запровадження його класифікації за сферою реалізації. Так, вченою встановлюється доцільність виділення матеріальних (економічних), політичних та духовних інтересів [1, с. 117]. Наведений підхід до класифікації публічних інтересів корелюється з висновком російського вченого О. В. Кряжнова, який визначив, що реалізація матеріальних інтересів відбувається у сфері товарного виробництва, пов'язується з розподілом та використанням матеріальних благ; реалізація політичних інтересів перебуває у площині процесів оволодіння та використання державної влади; площиною впровадження духовних інтересів є сфера культурного, наукового, освітнього життя суспільства [5, с. 96].

Однак необхідно підкреслити, що кількісний показник не може бути основою для визначення категорії публічного інтересу. Підтвердженням такого висновку є підхід, запропонований Р. А. Калюжним та С. В. П'ятковим, які виділяють дві категорії суб'єктивних прав – суб'єктивні права приватного характеру та суб'єктивні права публічного характеру. Вченими обґрунтовується підхід, що реалізація першої групи права є можливою особою особисто без допомоги органу публічного управління, тоді друга група права вимагає участі органу публічного управління як зобов'язаного суб'єкта, від ефективності діяльності якого безпосередньо залежить забезпечення їх реалізації. І саме в межах реалізації другої групи прав відбувається задоволення публічного інтересу [6, с. 4-5]. Такий підхід, запропонований Р. А. Калюжним та С. В. П'ятковим, був свого часу підтриманий рядом вчених, зокрема, В. В. Галунько на підставі нього обґрунтував, що в основу визначення змісту публічного інтересу не

може бути покладена лише кількісна ознака як обов'язковий елемент розуміння такої адміністративно-правової категорії [7, с. 181-182]. При цьому В. В. Галунько наполягає на тому, що належна реалізація публічного інтересу, його задоволення є неможливим без активних форм діяльності органів державної влади та місцевого самоврядування [7, с. 182].

Публічний інтерес не можливо також визначити лише через сукупність об'єктивних сфер застосування правового регулювання суспільних відносин; задоволення публічного інтересу може мати характер тимчасовий, і характеризувати розвиток суспільства у конкретний проміжок часу. Саме тому пошук ефективних моделей співвідношення приватних та публічних інтересів є гарантією належного рівня забезпечення прав і свобод людини, виконання завдань, що стоять перед сучасною державою.

Таким чином, сутність розуміння публічного інтересу має охоплюватись встановленням кола існуючих об'єктивних потреб, задоволення яких має забезпечуватись засобами публічної влади. Досягнення ототожнення публічного та державного інтересів є ідеальною перспективою розвитку суспільства, і є критерієм визначення рівня правової ефективності функціонування органів державної влади та місцевого самоврядування.

Досягнення усвідомленого ототожнення публічного та державного інтересів, публічного та приватного інтересів, на думку В. В. Галунька, безпосередньо залежить від рівня правової культури та правової свідомості населення [3, с. 181].

В умовах існуючої наукової дискусії з питань визначення змісту публічного інтересу доцільним було встановлення нормативно-правового визначення публічного інтересу, яке є фактично відсутнім, на жаль. В окремих нормативно-правових актах зустрічаються згадування про визначення публічного інтересу, однак концептуального фундаментального розуміння такої категорії, яку покладено в основу розмежування юрисдикцій цивільного, господарського та адміністративного суду, немає.

Наприклад, у Постанові Центральної виборчої комісії України від 3 вересня 2012 року № 733 зазначається, що до рішень, які мають *публічний інтерес*, належать рішення в тому числі щодо «заслуховування інформації дільничних виборчих комісій, місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування щодо підготовки і проведення виборів; утворення спеціальних виборчих дільниць, що існують на тимчасовій основі» тощо, тобто рішення, які приймаються у сфері забезпечення законності виборчого процесу [7].

В цілому погоджуючись з можливістю та доцільністю для з'ясування сутності публічного інтересу його класифікації за сферами реалізації,

виявляється доцільним в межах даного дослідження запровадження власного розуміння такого підходу.

Так, *за сферами реалізації публічного інтересу* як критерію класифікації його проявів в межах даного дослідження буде приділено увагу встановленню особливостей задоволення публічного інтересу: *у сфері національної безпеки* (до складових якої віднесено інформаційну безпеку, забезпечення вимог обороноздатності країни та безпеки її кордонів, запровадження стандартів дотримання вимог екологічної безпеки, ефективності та доцільності застосування таких адміністративно-правових режимів, режим воєнного та надзвичайного стану); *у сфері економічної безпеки* (до складових якої віднесено досягнення високого рівня здійснення державної податкової політики, забезпечення фінансової стабільності розвитку економіки, досягнення вимог раціонального використання природних ресурсів як базису здійснення окремих видів господарської діяльності, здійснення антимонопольної політики на належному рівні, в результаті якої вирішуються задачі створення конкурентоспроможної економіки, створення сприятливих інвестиційних умов та активізації зовнішньоекономічних зв'язків, створення прозорого режиму здійснення дозвільно-ліцензійного провадження, вирішення задач здійснення державного та громадського контролю та нагляду у сфері економіки); *у сфері соціальної безпеки* (до складових якої віднесено здійснення належного рівня соціального та пенсійного забезпечення населення, надання якісних освітніх, медичних послуг, державна підтримка розвитку спорту, культури тощо). Детальна характеристика проявів публічного інтересу у зазначених сферах буде здійснена у межах наступного розділу цього дослідження.

За територіальною сферою поширення публічні інтереси поділяються на загальнонаціональні та місцеві (регіональні). Варто підкреслити, що загальнонаціональні інтереси не завжди співпадають з місцевими (регіональними). Крім того забезпечення реалізації загальнонаціональних інтересів має здійснюватись державними засобами, а місцеві – на рівні засобів органів муніципальної влади. Наприклад, публічний інтерес у забезпеченні культурного розвитку населення, підвищення рівня знання української мови має забезпечуватись відповідними державними засобами публічного управління, зокрема, шляхом встановлення загальнообов'язкової вимоги використання української мови у діловодстві органами державної влади та місцевого самоврядування. Втім на рівні окремих місцевостей (наприклад, Закарпатської області) щодо створення умов для розвитку мов національних меншин. І вже реалізації такого публічного інтересу мають сприяти

застосування засобів муніципальної влади (створення освітніх закладів, де освітній процес здійснюється мовою національної меншини; створення інформаційних продуктів мовою національної меншини тощо).

Варто відзначити, що сучасний етап розвитку науки адміністративного права характеризується активізацією процесів інтеграції західноєвропейської адміністративної доктрини в цілому, і зокрема, німецького публічного права. Зокрема, німецький вчений Е. Форстхоф запровадив у своїх дослідженнях інститут позитивного адміністративного управління, зміст якого полягає у пріоритетності забезпечення інтересів населення та суспільства, тобто публічних інтересів [8, с. 27-28].

Висновок. Отже, доцільним зробити висновок, що під публічним інтересом необхідно розуміти сукупність потреб, що визнаються державою, реалізація яких гарантуються засобами публічного управління та сприяє забезпеченню прав і свобод людини. Належне забезпечення реалізації публічного інтересу визначає рівень ефективності функціонування органів державної влади та місцевого самоврядування, характеризує рівень розвитку суспільства. Задоволення публічного інтересу визначає пріоритет діяльності органів державної влади та місцевого самоврядування, і саме ця ознака є безумовним свідченням адміністративно-правового характеру такої категорії як складової правової системи будь-якої країни.

Література

1. Перепелица М. Публічний інтерес як мета діяльності суб'єктів фінансового права // М. Перепелица // Вісник Академії правових наук України. – 2009. – № 2. – С. 112–119.
2. Тихомиров Ю. А. Публичное право. – М., Издательство БЕК, 1995. – 496 с.
3. Галунько В. В. Публічний інтерес в адміністративному праві // Форум права. – 2010. – № 4. – С. 178–182.
4. Способи вирішення публічно-правових спорів з органами влади: практичний посібник / Л.Б. Сало, І.Я. Сенюта, Н.Є. Хлібороб, А.М. Школик. – Дрогобич: Коло, 2009. – 112 с.
5. Кряжнов А. В. Публичный интерес: понятие, виды и защита // Государство и право. – 1999. – № 10. – С. 96–101.
6. Адміністративне право України : законодавчі визначення : словник-довідник / укладачі Р. А. Калюжний, С. В. Петков. – Запоріжжя : КПУ, 2009. – 220 с.
7. Про Порядок надсилання до Центральної виборчої комісії постанов округних виборчих комісій з виборів народних депутатів України, що становлять публічний інтерес, для оприлюднення: Постанова Центральної виборчої комісії України від 03.09. р. № 733. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v0733359-12>.
8. Галлиган Д. Административное право : история развития и основные современные концепции / Галлиган Д., Полянський В. В., Стариков Ю. Н. – М. : Юрист, 2002. – 410 с.

Анотація

Золотухіна Л. О. Зміст публічного інтересу як адміністративно-правової категорії. – Стаття.

У науковій статті автором встановлено співвідношення категорій публічного, суспільного та державного інтересів. Автором зроблено висновок, що сутність розуміння публічного інтересу має охоплюватись встановленням кола існуючих об'єктивних потреб, задоволення яких має забезпечуватися засобами публічної влади. Автором обґрунтовано, що ототожнення публічного та державного інтересів є ідеальною перспективою розвитку суспільства, і є критерієм визначення рівня правової ефективності функціонування органів державної влади та місцевого самоврядування. Автором зроблено висновок, що під публічним інтересом необхідно розуміти сукупність потреб, що визнаються державою, реалізація яких гарантуються засобами публічного управління та сприяє забезпеченню прав і свобод людини. Автором підкреслено, що належне забезпечення реалізації публічного інтересу визначає рівень ефективності функціонування органів державної влади та місцевого самоврядування, характеризує рівень розвитку суспільства. Автором акцентовано увагу на тому, що задоволення публічного інтересу визначає пріоритет діяльності органів державної влади та місцевого самоврядування.

Ключові слова: зміст, публічний інтерес, публічне право, приватне право, сфера реалізації, суспільний інтерес, цінність.

Аннотация

Золотухина Л. А. Содержание публичного интереса как административно-правовой категории. – Статья.

В научной статье автором установлено соотношение категорий публичного, общественного и государственного интересов. Автором сделан вывод, что сущность понимания публичного интереса состоит в установлении круга существующих объективных потребностей, удовлетворение которых должно обеспечиваться средствами публичной власти. Автором обосновано, что отождествление публичного и государственного интересов является идеальной перспективой развития общества, и является критерием определения уровня правовой эффективности функционирования органов государственной власти и местного самоуправления. Автором сделан вывод, что под публичным интересом необходимо понимать совокупность потребностей, которые признаются государством, реализация которых гарантируются средствами публичного управления и способствует обеспечению прав и свобод человека. Автором подчеркивается, что надлежащее обеспечение реализации публичного интереса определяет уровень эффективности функционирования органов государственной власти и местного самоуправления, характеризует уровень развития общества. Автором акцентировано внимание на том, что удовлетворение публичного интереса определяет приоритет деятельности органов государственной власти и местного самоуправления.

Ключевые слова: содержание, публичный интерес, публичное право, частное право, сфера реализации, общественный интерес, ценность.

Summary

Zolotukhina L. O. Content of public interest as an administrative and legal category. – Article.

In the scientific article, the author established the ratio of categories of public, public and state interests.

The author concluded that the essence of public interest understanding is to establish a range of existing objective needs, the satisfaction of which should be provided by means of public authority. The author substantiates that the identification of public and state interests is an ideal prospect for the development of society, and is a criterion for determining the level of legal effectiveness of the functioning of public authorities and local self-government. The author concludes that by public interest it is necessary to understand the totality of needs recognized by the state, the realization of which is guaranteed by means of public administration and

contributes to ensuring human rights and freedoms. The author emphasizes that the proper provision of the realization of public interest determines the level of efficiency of functioning of public authorities and local self-government, characterizes the level of development of society. The author focuses on the fact that the satisfaction of public interest determines the priority of the activities of public authorities and local self-government.

Key words: content, public interest, public law, private law, the scope of implementation, public interest value.

УКД 342.9

Г. Ю. Зубко
кандидат юридичних наук

ЩОДО ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ «ІНФРАСТРУКТУРНИЙ ЛАНДШАФТ»

Актуальність теми. Сучасний зміст цивілізаційних процесів дозволяє стверджувати про формування нового світопорядку і як наслідок нових концептуальних підходів до розроблення системи стратегічних комунікацій [1] і взагалі державної політики, в тому числі адміністративно-правового її регулювання. Однією зі складових даної політики виступає державна інфраструктурна політика (далі – ДІП), яка формується на межі трансформації антропогенних систем, цифровізації суспільства [2] і формування штучного інтелекту як окремого суб'єкта суспільних відносин.

Важливим методологічним завданням виступає здатність науки правильно і коректно описувати ті явища та тенденції, які існують в соціальній системі. Як влучно зазначає І.В.Діордіца останнім часом активізувалися процеси: 1) *номінації* – пошуку відповідної назви на позначення нових понять, явищ, реалій, предметів; 2) *інтернаціоналізації* – створення спільного наукового тезаурусу, що можна розглядати як прояв глобалізації в науці; 3) *ретермінологізації* – перенесення термінів однієї галузі на іншу із повним або частковим переосмисленням; 4) *часткової детермінологізації* – виходом терміну за власне наукове застосування і вживання його в інших стилях – офіційно-діловому, публіцистичному, а іноді – й розмовному [3]. Ці процеси також мають відчутне віддзеркалення і в наукових дослідженнях, предметом яких виступає інфраструктура. На мій погляд важливим етапом дослідження виступає формування чітких та визначених, а головне консенсуальних понять. Одним із таких понять, які пропонується увести в науковий обіг мною пропонується визначити поняття «*інфраструктурний ландшафт*».

Наразі активно досліджують різноманітні аспекти інфраструктурної політики такі дослідники, як: В. В. Бегун, Д. С. Бірюков, Д. Г. Бобро, А. Бочков, О. В. Євдін, В. А. Заславський, С. П. Іванюта, С. І. Кондратов, А. О. Корченко, А. О. Мороз, Є. Степанова, О. М. Суходоля, С. С. Теленик та ін.

Відзначаючи актуальність з'ясування змісту та запровадження нового концепту, відзначаю, що серед названих вище дослідників не існує уніфікованого погляду щодо застосування тієї чи іншої термінології. Через що актуальність введення в обіг нових понять, які відображають та описують суспільні відносини у сфері інфраструктури, є актуальним і потрібним.

Мета статті полягає у формуванні засад побудови категорійно-понятійної системи теорії інфраструктурної політики, а також впровадження в науковий обіг поняття «*інфраструктурний ландшафт*». Для досягнення проголошеної мети були поставлені та вирішені такі завдання:

1) сформулювати передумови необхідності введення в обіг поняття «*інфраструктурний ландшафт*»;

2) на підставі компаративного методу, методів правничої герменевтики, юридичної компаративістики, формально-юридичного та логіко-догматичного підходів, теорії ноосфери обґрунтовано необхідність в введенні даного поняття;

3) визначено поняття «*інфраструктурний ландшафт*».

Виклад матеріалу

Важливим елементом розвитку теоретичної бази дослідження державної інфраструктурної політики виступає формування несуперечливої системи понять, в раках якої знайшов би повний опис феномен інфраструктурної політики. Такий підхід є коректним з огляду на системність розглядуваної проблематики і використовується у більшості сучасних досліджень [4-7].

Попри значущість даного питання, здебільшого дослідники зосереджуються на вивченні окремих аспектів захисту критичної інфраструктури та формування системи суб'єктів такої діяльності [8-10]. Утім будь-яка діяльність, рівно як і функціонування системи не може лежати поза площиною державної політики. Відтак, вивчаючи державну інфраструктурну політику, постає потреба у формуванні окремих номінативних одиниць, за допомогою яких буде досліджуватись та описуватись ті чи інші явища та тенденції у даній сфері.

Одним із таких понять, які я виношу на розсуд наукової громадськості, виступає термін «*інфраструктурний ландшафт*».

У безпекових дослідженнях та виступах чисьельних чиновників на міжнародних та представницьких наукових та політичних форумах почасти можна почути термін «*безпековий ландшафт*» [11-13], натомість здійснений мною контент-аналіз унеможливив знайти принаймні якесь прийнятне, я вже не кажу про науково-обґрунтоване визначення даного поняття. Саме тому, з метою уникнення тиражування помилок, я сформулю наукову передумову необхідності введення в науковий обіг поняття «*інфраструктурний ландшафт*».

У Великому тлумачному словнику сучасної української мови дане поняття визначено наступним чином: *ландшафт* – 1) загальний вигляд місцевості; пейзаж; 2) малюнок, картина із зображенням сільської місцевості; 3) частина земної поверхні з певним сполученням рельєфу, клімату, ґрунтів, рослинного і тваринного світу. Виділяють елювіальний, природний та рекреаційний ландшафт [14, с. 605].

Ландшафт (від нім. *Landschaft*) – 1) загальний вид місцевості; 2) картина, що відображає природу, те ж саме, що й пейзаж; 3) ландшафт географічний – ділянка або комплекс ділянок географічної оболонки Землі, обмежений природними кордонами, в межах якого (яких) гірські породи, рельєф, клімат, води, ґрунти, рослинний та тваринний світ утворюють взаємопов'язану і взаємообумовлену єдність [15, с. 356].

Аналогічне визначення міститься і у Геополітичному словнику лише з уточненням тієї обставини, що у багатомірному комунікаційному просторі виділяють геополітичний ландшафт, економічний ландшафт, сакральний ландшафт, ландшафти души людської [16, с. 245].

Характерною відмінністю наведених вище визначень виступає відсутність наголосу на формуванні взаємопов'язаного і взаємообумовленого зв'язку. А ця обставина є суттєвою, адже саме цей зв'язок фактично і виступає відмінною рисою видових понять ландшафту: чи то економічний, чи то безпековий, чи то політичний тощо.

Доцільність уведення в науковий обіг поняття «**інфраструктурний ландшафт**» полягає в можливості правильного опису тих зв'язків, які в певному історичному (окультуреному) просторі єднають визначену спільноту людей із інфраструктурою, яка забезпечує реалізацію її життєво важливих інтересів із виробленим і згенерованим цією соціальною системою інфраструктурним потенціалом та ефективно функціонуючим інфраструктурним середовищем власного розвитку.

З *юридичних позицій*, поняття інфраструктурного ландшафту дуже чітко описує інфраструктурні відносини, в яких звичайний простір (інфраструктурне середовище) перетворюються на олюднений, оцифрований та окультурений простір інфраструктурного розвитку даної соціальної системи. Калькування поняття «*сектор інфраструктури*», яке відбувається останнім часом, є невдалим кроком застосування іноземних термінів, які не мають змісту і не можуть позначати ті чи інші події та явища, які відбуваються в рамках соціальної системи, що ефективно функціонує в рамках територіального комплексу держави України, котра, своєю чергою, в тому числі завдячуючи активному науковому пошуку, має достатньо повний арсенал опису, послуговуючись національними номінативни-

ми мовними одиницями та семантичними комплексами.

Інфраструктурний ландшафт – сфера інфраструктурних відносин, що включає матеріальну єдність природних, техногенних та антропогенних компонентів. Інфраструктурний ландшафт формується в результаті свідомої, цілеспрямованої діяльності людини для задоволення її життєво важливих потреб і реалізації життєво важливих функцій.

При дослідженні державної інфраструктурної політики цим терміном доцільно означати інфраструктурний територіальний комплекс, що історично відокремився від інших територіальних комплексів, має притаманне лише йому сполучення інфраструктури та системи управління нею, зумовлені єдністю природних, техногенних та антропогенних компонентів, які поєднані між собою в органічному взаємозв'язку рельєфом, водними ресурсами, флорою і фауною і який цим самим визначає інфраструктурні можливості відповідного регіону (соціальної системи), зумовлює тип розвитку соціальної системи її місце в цивілізаційних змінах та світовому укладі, характер здійснення інфраструктурної політики.

При формуванні видових понять ландшафту зазвичай акцент робиться на територіальну ознаку. Зокрема, за такого підходу досліджується інфраструктура, яка розташована на конкретній території як особливому історичному *топосі* (грец. τόπος – місце, місцевість), в якому живуть конкретні люди і які управляють даною інфраструктурою. Натомість у сучасних умовах, із розвитком інформаційних технологій, цифровізації світу, який є визнаним механізмом економічного зростання завдяки здатності технологій позитивно впливати на ефективність, результативність, вартість та якість економічної, громадської та особистої діяльності у сфері інфраструктурної політики, територіальний комплекс не є визначальною ознакою, адже суб'єкти управління можуть не перебувати і не бути пов'язані з територіальним комплексом, на якому розташовані об'єкти життєво важливої інфраструктури.

Відтак, розширюючи гносеологічні межі пізнання даного об'єкта дослідження зауважу, що для моєї теми з урахуванням висловленого вище цікавим є не стільки топос, скільки його перетворення на *хронотоп* (від грец. χρόνος – час – і τόπος – місцевість – сутнісний взаємозв'язок часових і просторових відносин), який поєднує інфраструктурний ландшафт із історичною пам'яттю, здійснює трансляцію не лише соціокультурних цінностей від покоління до покоління, а й традицій творення інфраструктурно розвиненої соціальної системи, розвиток інфраструктурного потенціалу та інфраструктурних спроможностей держави – фактично уможливорює інтегральну взаємодію

території та інфраструктури, тобто створює оригінальний інфраструктурний простір.

Поза це, поняття «*інфраструктурний ландшафт*» уможливило реконструювати та реконцептуалізувати алгоритм самовизначення та самоідентифікації певної спільноти [17] та належних до неї не лише її власних об'єктів інфраструктури, а й тих, якими вона потенційно може здійснювати управління з метою реалізації власних інтересів, життєво важливих функцій.

Поняття інфраструктурного ландшафту описує рівень еволюції певної соціальної системи, її спроможностей щодо ефективного управління як об'єктами власної інфраструктури, так і, на основі теорії динамічних систем та синергетики, вважаючи інфраструктурні відносини відкритою нелінійною системою управління, інфраструктурними об'єктами інших соціальних систем, із метою реалізації власних національних інтересів, при чому не виключаючи факту реалізації життєво важливих функцій і надання керованій соціальній системі життєво важливих послуг.

Відтак, поняття **інфраструктурного ландшафту** має ширше значення і відповідно воно описує і до нього включають об'єкти інфраструктури не лише, ті що лежать в рамках тієї чи іншої території, а на які розповсюджується механізм управління і які можуть слугувати ефективному розвитку даної соціальної системи у певному часо-просторовому форматі.

Особливості інфраструктурного ландшафту є результатом багатогранного за своїми проявами процесу системної еволюції соціальної системи. Причому відзначу, що сама категорія є корисною і резонує із запропонованим мною підходом щодо застосування терміну «*життєво важлива інфраструктура*» для використання в сучасних умовах і виділення тих об'єктів, функцій та послуг, які визнані життєво важливими.

З урахуванням теорії ноосфери, розробленої та В.І. Вернадським, **інфраструктурний ландшафт** – просторове відображення накопиченої еволюції знань, умінь та навичок, компетенцій щодо ефективного управління інфраструктурним комплексом як системою в певному ареалі, своєрідна проекція ефективності інтегрального поєднання рівня інфраструктури і природного ландшафту функціонування даної інфраструктури як єдиного цілого.

Ключовим при визначенні змісту поняття інфраструктурного ландшафту є характер взаємодії, взаємовпливу і взаємообумовленості інфраструктури і природи, їх інтегральність та коеволуція. З огляду на сказане, доцільно за допомогою методу екстраполяції використати методологічні підходи різних вчених, які досліджували схожі за родовою ознакою поняття [18-21].

Використання *інформаційно-аксіологічного підходу* уможливило розуміння інфраструктурного ландшафту як ландшафту, у формуванні якого значну роль відіграють духовні та інтелектуальні цінності, що передаються з покоління в покоління і які, своєю чергою відчують на собі вплив інфраструктурних (матеріальних) компонентів ландшафту [22]. Так, прикладом, інтелектуальні цінності жителів Демократичної Республіки Конго і Сінгапур суттєво різняться, оскільки держави існують в різних типах цивілізаційного укладу і відповідно на різних інфраструктурних рівнях розвитку соціальної системи. Саме тому пізнання та множення інфраструктурного ландшафту відбуватиметься, виходячи з тих початкових позицій, в яких виховувалась молодь і які вона готова сприймати як такі, що можуть задовольнити життєво важливі інтереси за допомогою наявності достатніх інструментів для реалізації життєво важливих функцій.

За допомогою *феноменологічного підходу* інфраструктурний ландшафт можна інтерпретувати як земний простір, життєве середовище достатньо великої групи людей, яка має потенцію до самовідтворення, якщо цей простір одночасно цільно та диференційовано засвоєний утилітарно, семантично та символічно. Таким чином інфраструктурний ландшафт може бути інтерпретований в якості структурно-семантичного утворення, яке наповнено смислами і знаковими та інформаційними цифровими системами. Такий підхід здебільшого описує як моноетнічні нації, які досягли значного розвитку (наприклад, Японія), так і мультикультурні країни, об'єднані на засадах спільних та парадигмальних наративів, смислів та цінностей (наприклад, Франція, США).

Також корисним для унормування і фактичної легітимації в нормативно-правових актах нової номінаційної одиниці є вивчення інших родових понять, які вже мають достатній рівень дослідженості, зокрема *антропогенний ландшафт*.

Антропогенний ландшафт – місцевість, змінена діяльністю людини в процесі виконання нею соціально-економічних функцій та використання певних технологій природокористування. Антропогенний ландшафт – наслідок антропогенних змін ландшафтів [23].

У результаті різних видів природокористування змінюються властивості ландшафтів та їхня морфологічна структура. У різних природничих зонах ступінь і спрямованість господарського освоєння ландшафтів України неоднакові. Так, інтенсивне освоєння Лісостепу почалося у XVI ст., а більша частина тер. Українського Полісся зазнала значних антропогенних змін лише у XIX ст. Унаслідок цього виникли різні природно-антропогенні (ландшафтно-техногенні) комплекси з новими функціями та якостями. У процесі сільсько-

господарського виробництва сформувались агроландшафтні комплекси (природно-землеробські, природно-меліоративні та природно-пасовищні). Близько 80% земельного фонду країни припадає на сільсько-господарське природокористування. Землеробний вплив найбільше проявляється через меліорації різних видів, зокрема осушувальні меліорації та зрошення. Майже всі еродовані землі країни охоплені лісомеліорацією. Лісогосподарський вплив проявляється, з одного боку, у скороченні площ лісів (пересічна лісистість країни – 14,1%), з другого – у створенні лісокультурних ландшафтів, лісопарків, зелених зон тощо. Ландшафти промислові формуються локально, зокрема у Донецькій, Дніпровській, Запорізькій та інших областях. При повній рекультивації порушених ландшафтів формуються вторинні культурні ландшафти з агропромисловими, рекреаційними та природоохоронними комплексами. Водогосподарський, гідро- й теплоенергетичний вплив проявляється не лише у зміні структури природно-територіальних комплексів, а й середовища великих природно-господарських регіонів. Так, водосховищами Дніпровського каскаду затоплено близько 718 тис. га, до 10% їхньої площі – мілководдя глибиною до 2 м. Значні зміни ландшафтів спричинює також рекреаційна діяльність. Антропогенні зміни ландшафтів мають прямий або опосередкований характер, прогресивну чи регресивну спрямованість щодо їхньої продуктивності й виконання ландшафтами соціально-економічних функцій, бувають зворотними та незворотними. В Україні, у зв'язку зі значним освоєнням території, ландшафти переважно антропогенні [24-27].

У сучасних умовах дослідження антропогенного ландшафту значних змін зазнали не лише рослинність і тваринний світ, ґрунти та мікрорельєф, а передусім основні риси клімату. Дедалі частіше доводиться констатувати про зростання зон деградованого ландшафту, в якому змінено зв'язки між природними компонентами, що стало наслідком непродуманої та помилкової діяльності людини. Отже, зважаючи на переважання антропогенного ландшафту доцільно визначити той факт, що чималий вплив ці ландшафти чинять і на ефективне функціонування інфраструктури, рівно як і навпаки: непродумана інфраструктура знищує природні ландшафту і призводить до їх деградації.

Водночас слід відзначити і той факт, що освоєння території має носити прогресивний характер, сприяти збільшенню можливостей щодо продуктивності та виконання ландшафтами соціально-економічних функцій, в тому числі і підвищення ефективності функціонування об'єктів інфраструктури.

Зважаючи на той факт, що у перетвореному ландшафті природні компоненти і зв'язки між

ними змінюються цілеспрямовано, можна стверджувати, що дані зміни відбуваються через застосування науково обґрунтованої методології через систему інженерних, меліоративних, природоохоронних та організаційних заходів. Саме тому я переконаний у тому, що органічним поняття, яке має досліджуватись поряд із поняття «антропогенний ландшафт» виступає поняття ноосфери.

Корелятивним із поняттям *антропогенний ландшафт* виступає поняття *ноосфери* – (грец. νόος – «розум» і σφαῖρα – «сфера») – сфера розуму; сфера взаємодії суспільства та природи, в межах якої розумна людська діяльність стає визначальним чинником розвитку (ця сфера позначається також термінами «антросфера», «біосфера», «біотехносфера»). Початок *Ноосфери* доцільно визначити з того часу, коли розумові дії людей досягли за силою впливу на геосферу і біосферу потужності «геологічної сили» – це явно сталося після побудови Суецького каналу (1869 рік), Панамського каналу (1920 рік), після побудови найбільших ГЕС, після ядерних випробувань [28].

Серед складових частин ноосфери виокремлюють:

- *антросферу* – сукупність людей як організмів;
- *техносферу* – сукупність штучних об'єктів, створених людиною, та природних об'єктів, змінених в результаті діяльності людства;
- *соціосферу* – сукупність соціальних факторів, характерних для даного етапу розвитку суспільства і його взаємодії з природою.

До основних *законів ноосфери* різні вчені включають:

- історичні передумови (закономірності) виникнення ноосфери (В. І. Вернадський);
- закон ноосфери В. І. Вернадського;
- фундаментальна константа ноосфери – моральність;
- закон необхідності перемоги екологічного світогляду;
- закон неминучості збільшення ролі екополітики;
- принципи наростання цілеспрямованого впливу людей на систему людина – суспільство – природа;
- закон гармонійного примирення свободи і національних особливостей із плануванням і об'єднанням (П. Тейяр де Шарден);
- закон єднання дій та ідей людства (В. І. Вернадський) [29].

Відповідно до теорії Вернадського, *ноосфера* є третьою у послідовності таких основних фаз розвитку Землі як утворення *геосфери* (неживої природи) та *біосфери* (живої природи). Так само, як біосфера утворюється взаємодією всіх організмів на Землі, *ноосфера* складається усіма розумами, що взаємодіють [30-31].

Ноосферу можна розглядати як єдність «природи» і культури (в широкому тлумаченні останньої – з техносферою включно), особливо починаючи з того моменту, коли «культура» досягає (за силою впливу на біосферу та геосферу) потужності «геологічної сили». Відтак, завдячуючи теорії ноосфери можливо побудувати екологічний інфраструктурний ландшафт.

Таким чином, суто теоретично можна стверджувати про наявність усіх передумов говорити про взаємозв'язок культурного та антропогенного ландшафту, а у поєднанні із теорією ноосфери В.І.Вернадського і теоретичну обґрунтованість застосування терміну «інфраструктурний ландшафт» для позначення широкого кола явищ у сфері інфраструктурних відносин.

Розроблення поняття «інфраструктурний ландшафт» наблизить нас до розуміння шляхів контролю над нашими життями і над нашою нацією, а також життями прийдешніх поколінь в інтегральному розумінні: природа – людина – інфраструктура.

Основними передумовами формування та розвитку інфраструктурного ландшафту виступають:

1) на мікрорівні – створення нової культури ставлення до розвитку інфраструктурного ландшафту як інтегрального виразу життєво важливих потреб соціальної системи і здатностей реалізації життєво важливих функцій і збереження природи;

2) на мезорівні – формування загальнонаціональної мети розвитку національної інфраструктури як в рамках національного територіального комплексу, так і за його межами;

3) на макрорівні – формування загальноцивілізаційних інтегральних засад розвитку інфраструктурних комплексів відповідно до балансу національних інтересів збереження природи, яке виключає можливість поставлення під загрозу існування прийдешніх поколінь, а також їх здатність задовольняти власні життєво важливі потреби та реалізовувати життєво важливі функції.

Саме тому легітимізація даного поняття є необхідною умовою розроблення та ухвалення концепції державної інфраструктурної політики.

Література

- Ліпкан В. А. Стратегічні комунікації: [словник] / Т. В. Попова, В. А. Ліпкан; за заг. ред. доктора юридичних наук В. А. Ліпкана. К.: ФОП Ліпкан О. С., 2016. 416 с.
- Діордіца І. В. Детермінація структури суспільства знань структурою його комунікацій. *Jurnalul juridic național: teorie și practică*. 2016. № 4(20). С. 26–32.
- Діордіца І. В. Репрезентація термінології кібербезпекової політики у текстах нормативно-правових актів України. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Юриспруденція»*. 2017. №. 29. Т. 1. С. 64–67.

- Беседна Л. Л. Мовно-термінологічні проблеми законодавства України / Л. Л. Беседна, О. В. Гладківська [за заг. ред. Гладківської О. В.]; НАПрН України, НДІ інформатики і права. Київ: Пан Тот, 2015. 126 с.

- Коцюба М. Й. Українська термінологія державного управління (становлення та розвиток): автореф. дис. канд. філол. Наук: 10.02.01 / Коцюба М. Й. Львів. нац. універ. ім. І. Франка. Львів, 2004. – 16 с.

- Любченко М. І. Юридична термінологія: поняття, особливості, види / М. І. Любченко; М-во освіти і науки України; нац. юрид. ун-т ім. Я. Мудрого. Харків: Права людини, 2015. 270 с.

- Сопілко І. М. Засади інформаційної аксіології в контексті формування державної інформаційної політики. *Підприємництво, господарство і право*. 2013. № 9. С. 42–47.

- Концепція захисту критичної інфраструктури: стан, проблеми та перспективи її впровадження в Україні: зб. матеріалів міжнар. наук.-практ. конф. (7-8 листопада 2013 р., Київ–Вишгород) / упоряд. Д. С. Бірюков, С. І. Кондратов. – К.: НІСД, 2014. 148 с.

- Зелена книга з питань захисту критичної інфраструктури в Україні: зб. мат-лів міжнар. експерт. нарад / упоряд. Д. С. Бірюков, С. І. Кондратов; за заг. ред. О. М. Суходолі. К.: НІСД, 2015. – 176 с.

- Суходоля О. М. Захист критичної інфраструктури в умовах гібридної війни: проблеми та пріоритети державної політики України. *Стратегічні пріоритети*. 2016. № (3) 40. С. 62–76.

- Мюнхенська конференція: впевнена Америка, поділена Європа, ізольована Росія. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/26835446.html>.

- URL: https://www.ukrinform.ua/rubric-other_news/2049186-samit-nato-u-varsavi-pidsumki-j-uroki.html?fbclid=IwAR3U2XjUXXE91fYxn4gdmWMPi4FUIfHeNkMdcKFBPMTaXXmcDF7MF5dXUT4.

- Безпека країн Балтії: загрози Росії, можливості НАТО та фактор Білорусі. URL: http://www.ea-ua.info/main.php?parts_id=5&news_id=11058&news_show_type=1

- Ландшафт / Великий тлумачний словник сучасної української мови / Уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. К.: Ірпінь: ВТФ «Перун», 2007. 1736 с.

- Ландшафт / Словарь иностранных слов; под ред. И. В. Лехина, С. М. Локшиной, Ф. Н. Петрова, Л. С. Шаумяна. Изд. 6-ое, перераб. и доп. М.: Изд-во «Советская энциклопедия», 1964. 784 с.

- Ландшафт / Дергачев В. А. Геополитический словарь-справочник. К.: КНТ, 2009. 592 с.

- Сопілко І. М. Інформаційна ідентичність: витоки формування неопарадигми. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2013. Випуск 23. Частина II. Том 2. С. 200 – 203.

- Верменич Я. В. Ландшафт, історико-географічне поняття // *Енциклопедія історії України: у 10 т. / редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін.; Інститут історії України НАН України. К.: Наук. думка, 2009. Т. 6: Ла–Мі. С. 40. ISBN 978-966-00-1028-1.*

- Мельник А. В. Ландшафт географічний // *Енциклопедія сучасної України: у 30 т. / ред. кол. І. М. Дзюба [та ін.]; НАН України, НТШ, Координаційне бюро енциклопедії сучасної України НАН України. К., 2003.*

- Українська радянська енциклопедія: у 12 т. / гол. ред. М. П. Бажан; редкол.: О. К. Антонов та ін. – 2-ге вид. К.: Головна редакція УРЕ, 1974–1985.

- Дирин Д. А. Теоретико-методологические вопросы концепции культурного ландшафта. URL: elib.altstu.ru/elib/books/Files/pv2006_02_1/pdf/169dirin.pdf.

22. Кулешова, М. Е. Культурные ландшафты: общие представления, понятия, подходы к оценке. Экологические проблемы сохранения исторического и культурного наследия. М. : Российский научно-исследовательский институт культурного и природного наследия. 2000. С. 37–52.

23. Антропогенний ландшафт. URL: http://esu.com.ua/search_articles.php?id=43056.

24. Антропогенний ландшафт. URL: http://esu.com.ua/search_articles.php?id=43056.

25. Денисик Г. І. Антропогенні ландшафти право-бережної України. В., 1998.

26. Шищенко П. Г. Принципы и методы ландшафтного анализа в региональном проектировании. К., 1999.

27. Методи геоecологічних досліджень. К., 1999.

28. Ноосфера. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9D%D0%BE%D0%BE%D1%81%D1%84%D0%B5%D1%80%D0%B0>.

29. Зверев А. Т. Основные законы экологии. М.: Изд. дом Паганель, 2009. 171 с.

30. Ціннісні виміри «ноосферної парадигми» / Л. С. Хашиєва // Новий Колеріум. – 2017. – № 2. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/NovKol_2017_2_8;

31. Круковский И. А. Ієрархічно-синергетичне об'єднання Social Media Analytics/Social CRM з Business Intelligence і з географічною інформаційною системою / І. А. Круковский, Б. А. Хомів, В. Л. Гаврилюк. Вісник Житомирського державного технологічного університету. Технічні науки. 2013. № 1. С. 60–69. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vzhdtu_2013_1_13

Анотація

Зубко Г. Ю. Що означає поняття «інфраструктурний ландшафт». – Стаття.

У статті формується наукова аргументація щодо необхідності розроблення категорійно-понятійної системи теорії інфраструктурної політики із застосуванням методів правничої герменевтики, юридичної компаративістики, методології міждисциплінарного підходу. На підставі аналізу ключового концепту «інфраструктурний ландшафт», подано аргументацію щодо необхідності застосування коректної наукової методології пері формуванні не лише окремих понять, а категорійно-понятійних рядів. Наведено аргументи щодо доцільності використання методів гіперзв'язків для уніфікації категорій та понять з подальшою їх легітимацією в нормативно-правових актах. З урахуванням сучасних трендів глобалізації, ускладненням структурі життєво важливих систем та розвитку інфраструктурних відносин, висновується про необхідність розроблення та провадження в науковий обіг поняття «інфраструктурний». Подані теоретичні судження тісно пов'язані із практичною необхідністю формування системи адміністративно-правового регулювання державної інфраструктурної політики та ухвалення концепції державної інфраструктурної політики.

Ключові слова: інфраструктурний ландшафт, антропогенний ландшафт, адміністративно-правове регулювання державної інфраструктурної політики, державна інфраструктурна політика, інфраструктурні правовідносини, об'єкти життєво важливої інфраструктури, правничі герменевтика, методологія теорії інфраструктурної політики, правовий вимір державної інфраструктурної політики, легітимація.

Аннотация

Зубко А. Ю. Что означает понятие «инфраструктурный ландшафт». – Статья.

В статье формируется научная аргументация о необходимости разработки категорийно-понятийной системы теории инфраструктурной политики с применением методов юридической герменевтики, юридической компаративистики, методологии междисциплинарного подхода. На основании анализа ключевого концепта «инфраструктурный ландшафт», подано аргументацию относительно необходимости применения корректной научной методологии пері формировании не только отдельных понятий, а категорийно-понятийных рядов. Приведены аргументы о целесообразности использования методов гиперсвязей для унификации категорий и понятий с последующей их легитимацией в нормативно-правовых актах. С учетом современных трендов глобализации, осложнением структуре жизненно важных систем и развития инфраструктурных отношений, висновується о необходимости разработки и производства в научный оборот понятие «инфраструктурный». Представленные теоретические суждения тесно связаны с практической необходимостью формирования системы административно-правового регулирования государственной инфраструктурной политики и принятия концепции государственной инфраструктурной политики.

Ключевые слова: инфраструктурный ландшафт, антропогенный ландшафт, административно-правовое регулирование государственной инфраструктурной политики, государственная инфраструктурная политика, инфраструктурные правоотношения, объекты жизненно важной инфраструктуры, юридическая герменевтика, методология теории инфраструктурной политики, правовое измерение государственной инфраструктурной политики, легитимация.

Summary

Zubko H. Yu. What is the definition of the concept of «infrastructure landscape». – Article.

The article forms the scientific argumentation about the need to develop a categorical and conceptual system of infrastructure policy theory using the methods of legal hermeneutics, legal comparative studies, methodology of interdisciplinary approach. Based on the analysis of the key concept «infrastructure landscape», the argumentation is made about the need to apply the correct scientific methodology to the formation of not only individual concepts, but categorical-conceptual series. Arguments are given as to the appropriateness of using hyperlinking methods to unify categories and concepts, with their further legitimation in regulations. Taking into account the current trends of globalization, complication of the structure of vital systems and development of infrastructure relations, it is concluded that the concept of «infrastructural» is to be developed and put into scientific circulation. The theoretical considerations presented are closely related to the practical need to formulate a system of administrative and legal regulation of state infrastructure policy and to adopt the concept of state infrastructure policy.

Key words: infrastructure landscape, anthropogenic landscape, administrative and legal regulation of state infrastructure policy, state infrastructure policy, infrastructural relations, objects of vital infrastructure, legal hermeneutics, methodology of infrastructure policy theory, legal dimension of state policy.

УДК 342.922

А. І. Карашенко
здобувач кафедри адміністративного,
фінансового, інформаційного права
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

ПОНЯТТЯ «АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ І СВОБОД ГРОМАДЯН У СФЕРІ ЗАПОБІГАННЯ ТА ПРОТИДІЇ КОРУПЦІЇ У МИТНИХ ОРГАНАХ УКРАЇНИ»

Постановка проблеми. У процесі розвитку України, як правової і демократичної держави, євроінтеграції України, потреби подолання корупції в Україні, процесу реформування антикорупційного законодавства України, важливого значення набуває дослідження проблематики адміністративно-правового забезпечення прав і свобод громадян у сфері запобігання та протидії корупції у митних органах України.

Дослідження проблематики адміністративно-правового забезпечення прав і свобод громадян у сфері запобігання та протидії корупції у митних органах України має важливе практичне значення для подальшого вдосконалення законодавства України у сфері запобігання і протидії корупції, а також для вдосконалення правозастосовної практики у цій сфері. Внаслідок цього дослідження проблематики адміністративно-правового забезпечення прав і свобод громадян у сфері запобігання та протидії корупції у митних органах України є важливим для розвитку науки адміністративного права.

Метою статті є охарактеризувати поняття «адміністративно-правове забезпечення прав і свобод громадян у сфері запобігання та протидії корупції у митних органах України».

Завданнями даної статті є: проаналізувати різні підходи до розуміння корупції як соціально-негативного явища та адміністративно-правового забезпечення прав і свобод громадян у сфері запобігання та протидії корупції у митних органах України; сформулювати авторське визначення поняття «адміністративно-правове забезпечення прав і свобод громадян у сфері запобігання та протидії корупції у митних органах України».

Стан дослідження. Проблематика адміністративно-правового забезпечення прав і свобод громадян у сфері запобігання та протидії корупції у митних органах України є актуальною, а окремі її аспекти були предметом дослідження окремих сучасних науковців, зокрема: Д. Белова, В. Довжанина, Я. Лазура, М. Мельника, С. Серьогіна.

Виклад основного матеріалу. У сучасній Україні корупція є однією із найбільших проблем, що гальмують розвиток України як демократичної і правової держави, громадянського суспільства та ринкової економіки, а також процес євроінтеграції України. А тому Україна, неурядові організації, бізнесова спільнота, ЄС та міжнародне спів-

товариство приділяють важливу увагу питанням боротьби з корупцією в Україні та формуванню дієвого антикорупційного законодавства, а також формування та функціонування якісно нових спеціалізованих антикорупційних інституцій.

У контексті дослідження адміністративно-правового забезпечення прав і свобод громадян у сфері запобігання та протидії корупції у митних органах України, насамперед доцільно спочатку охарактеризувати корупцію як соціально-негативне явище.

Відповідно до ст. 1 Закону України «Про запобігання корупції» [1] від 14 жовтня 2014 року корупція - це використання суб'єктом, на якого поширюється дія даного закону, наданих йому службових повноважень чи пов'язаних з ними можливостей з метою одержання неправомірної вигоди або прийняття такої вигоди чи прийняття обіцянки/пропозиції такої вигоди для себе чи інших осіб або відповідно обіцянка/пропозиція чи надання неправомірної вигоди особі, на яку поширюється дія даного закону, або на її вимогу іншим фізичним чи юридичним особам з метою схилити цю особу до протиправного використання наданих їй службових повноважень чи пов'язаних з ними можливостей.

У науці адміністративного права явище корупції є предметом дослідження багатьох науковців. Зокрема, С.Серьогін вказує на те, що корупцію можна розглядати як:

а) руйнівне явище у політичній сфері та у сфері державного адміністрування;

б) деструктивний фактор нормального функціонування суспільства, що є показником стану національної безпеки конкретної держави;

в) бар'єр для вдосконалення демократичних процесів та соціально-економічного рівня населення [2].

М. Мельник зазначає про негативний вплив корупції на всі сфери діяльності суспільства: економічну сферу, політичну сферу, сферу управління, сферу юриспруденції, сферу формування правової свідомості, а також сферу міжнародної репутації держави. Корупція, на думку автора, є концептуальною перешкодою формування демократичного, соціального-правового, громадянського суспільства, основним принципом якого є принцип верховенства права. Важливим, на нашу думку, є висновок

автора про те, що на разі корупційна складова закріпилась у свідомості громадян і набуває статусу норми поведінки та сприймається як щось належне, витісняючи при цьому етичні та правові принципи, що веде до того, що явище корупції втрачає свій статус аномального явища і стає звичайною складовою суспільних відносин [3].

Ю. Бисага наголошує, що корупція трапляється в будь-якій політичній і економічній системах і є складовою механізму використання суспільства бюрократичними структурами. В умовах функціонування демократичних або авторитарних механізмів забезпечення нормальної життєдіяльності соціуму корупція є другорядним явищем, яке істотно не впливає на загальнодержавну ситуацію або стає більш-менш контрольованою. Проте, в умовах, як авторитарних, так і демократичних режимів корупція може перетворюватися на структуру творчий елемент політичного та громадського життя суспільства [4].

На думку І. Яцківа, явище корупції являє собою одну з найбільш актуальних проблем сьогодення, а зниження її рівня є пріоритетом державної політики у багатьох демократичних країнах. Більше того, корупційна складова набула статусу складової частини політичного устрою, фактором для заохочення осіб та для їх покарання, і являє собою не окреме здійснення неправомірних дій з метою отримання неправомірної вигоди з корисливою складовою, а складну систему специфічних суспільних відносин [5].

Вплив корупції, на думку Ю. Іванова, як соціально-економічного явища на розвиток суспільства, багатоаспектний. Саме корупція лежить в основі тіньової економіки і робить неефективними засоби боротьби з нею. Наявність корупції викривляє державну економічну політику. Корупція девальвує державну владу, розтліває моральні устої і цінності суспільства, призводить до поглиблення розшарування населення, щодо рівня отримуваних реальних доходів [6].

Окремі науковці наголошують, що корупція є складним і багатоаспектним соціальним явищем, корупція може розглядатися в економічному, політичному, правовому, моральному, соціально-психологічному та інших аспектах. У правовому відношенні корупція становить сукупність різних за характером та ступенем суспільної небезпеки, але єдиних за своєю суттю корупційних правопорушень, а також порушень етики поведінки посадових осіб органів державної влади та органів місцевого самоврядування, пов'язаних з вчиненням цих правопорушень. За вказаним критерієм можна виділити такі види корупційних правопорушень: кримінальні, адміністративні, дисциплінарні, конституційні. Найбільш небезпечними з них є правопорушення кримінального характеру – корупційні злочини [3].

На думку окремих науковців, зокрема, Е. Расюк, корупція трансформується у соціально-негативне явище, що характеризується високим ступенем загрози для національної та соціальної безпеки та конституційного устрою [8]. Вартою уваги є позиція Ю. Антоняна, відповідно до якої він визначає корупцію як здійснення певних дій/бездіяльності особою, в якій наявні певні службові повноваження та службове становище, на користь тих осіб, що сплатили певну суму коштів за такі дії. Водночас, автор підкреслює, що здійснювані дії на користь інших осіб можуть бути і законними [9]. Однак, позиція Ю. Антоняна лише фрагментарно характеризує явище корупції, оскільки неправомірна вигода може існувати не лише у матеріалізованій грошовій формі, але і в інших визначених формах, як у теоретичній площині, так і у законодавчій площині.

О. Прохоренко зазначає, що корупція це система суспільних відносин, що створюють можливість для власників капіталу здійснювати розвиток свого бізнесу шляхом скуповування різноманітних державних пільг, лобіювання законів, отримання позитивних судових рішень, отримання захисту від чиновників – представників законодавчої, виконавчої та судової гілок влади [10].

О. Ярмиш та Р. Мельник з приводу проблеми корупції в Україні наголошують, що незважаючи на потужну нормативну базу, створену для запобігання та протидії корупції, на сьогодні в Україні це лишається системною проблемою, яка існує на всіх рівнях державної влади. Попри покращення, що спостерігається в окремих сферах, дрібна (побутова) і велика корупція в цілому процвітають. Політичні партії, законодавчий орган, правоохоронці, держслужбовці та судова гілка влади і досі сприймаються громадянами як дуже корумповані інститути [11].

Ще одне тлумачення поняття корупції знайшло відображення у Цивільній конвенції про боротьбу з корупцією [12] від 04 листопада 1999 року, що ратифікована відповідним Законом України [13]. У даній Конвенції зазначено, що корупцією є прямі чи опосередковані вимогання, пропонування, дача або одержання хабара чи будь-якої іншої неправомірної вигоди або можливості її отримання, які порушують належне виконання будь-якого обов'язку особою, що отримує хабара, неправомірну вигоду чи можливість мати таку вигоду, або поведінку такої особи.

На основі вищевикладеного можна зробити висновок, що корупція є негативним антисоціальним явищем, яке нині в Україні стало причиною низького рівня життя більшості населення, численних соціально-економічних проблем, зокрема: високої тінізації економіки, недовіри громадян до судових органів, низького рівня інвестицій в економіку України, еміграції громадян України

закордон, численних корупційних скандалів, які підривають авторитет публічної влади України. Саме тому, нині надзвичайно актуальним є адміністративно-правове забезпечення прав і свобод громадян у сфері запобігання та протидії корупції в органах публічної влади, зокрема і у митних органах України.

Багато науковців досліджують питання причин виникнення і розвитку корупції. Найбільш чітко, на нашу думку, причини корупції визначені О. Плузніком, який наголошує, що причини корупції, у великій мірі, пов'язані з існуючими конкретними умовами політичного, правового розвитку країни, історією її суспільного життя (недовіра уряду, терпимість до корупції, персональна лояльність), традиціями державного бюрократичного апарату, існуючим у цій країні економічним станом та її політичним курсом [14].

Всі зазначені вище позиції провідних науковців стосовно поняття корупції, причин її виникнення та ознак корупційного діяння мають на меті охарактеризувати явище корупції через дослідження його різноманітних аспектів та проявів. Разом з тим, явище корупції є настільки багатограним і багатокомплексним, що акцент при теоретичному дослідженні даного явища слід робити через призму засобів адміністративно-правового забезпечення прав і свобод громадян у сфері запобігання та протидії корупції. Дана теза підтверджується і тим, що статтею 3 Конституції України [15] визначено, що права і свободи людини і громадянина визначають зміст і спрямованість діяльності держави, а їх утвердження є головним обов'язком держави.

Безумовно, показником стану реалізації прав і свобод громадян у сфері протидії і запобігання корупції є рівень їх захисту від зловживань з боку державної влади. Наголошуємо на тому, що державна влада діє в інтересах суспільства і кожного окремого громадянина. У разі, коли особи використовують надані їм повноваження з метою задоволення власних інтересів чи інтересів інших осіб – тоді нівелюються загальні принципи права, порушуються права, свободи та інтереси інших людей, створюється соціальна напруга та підвищується рівень недовіри між державою і владою, що її уособлює, з одного боку та суспільством, з іншого боку. Не варто забувати, що корупція, окрім того, що створює негативну репутацію державної влади, як у середині країни, так і на міжнародній арені, є водночас явищем, що посягає на основні права та свободи громадян.

Підсумовуючи вищевказане, можна зробити висновок, що пріоритетом в процесі формування правової держави в Україні має стати забезпечення прав і свобод людини і громадянина, як найцінніших досягнень суспільства і держави щодо запобігання та протидії корупції. Виходячи з цього,

державна повинна створювати адекватні та повноцінні механізми протидії та запобігання корупції, функціонування яких не порушувало б природні права та свободи громадян України.

У вищезгаданому контексті необхідно також з'ясувати сутність понять «запобігання» та «протидія». У законодавстві України використовувалися різні поняття щодо запобігання корупції. Так, у 1995 році було прийнято Закон України «Про боротьбу з корупцією» [16], який було згодом замінено у 2011 році Законом України «Про засади запобігання та протидії корупції» [17]. Така назва збереглася до 2014 року, коли Верховною Радою України було прийнято чинний Закон України «Про запобігання корупції». Таким чином, спочатку застосовували поняття «боротьба» з корупцією, далі – «запобігання та протидії», а нині – «запобігання».

Варто зазначити, що між науковцями у сфері адміністративного права також точиться дискусія з приводу використання вказаних вище термінів. Говорячи про корупцію більшість науковців використовує термін «боротьба з корупцією». На нашу думку, з цим не можна погодитися, оскільки боротьба має в своєму значенні дещо інший зміст. Ми повністю поділяємо думку М. Мельника, який вказує на те, що «боротьба» – це діяльність, що має на меті подолання чи знищення кого-, чого-небудь, тобто передбачає певний результат – перемогу або поразку. «Протидією» ж, вважає М. Мельник, є дія спрямована проти іншої дії, перешкоджання їй [3]. Саме тому, «протидія корупції» є найбільш вдалим поняттям у даній сфері.

У даному контексті С.Рогульський, приходять до висновку, що «боротьба» є кращим визначенням, оскільки будь-яка діяльність щодо подолання негативного явища повинна мати на меті усунення такого явища, а не зменшення його проявів. Крім того, діяльність, яка спрямована проти конкретного прояву корупції, завжди має на меті знищення корупційного прояву чи то на етапі його попередження, чи припинення, а притягнення до відповідальності корупціонера взагалі запобігає вчиненню інших корупційних діянь, що стосовно до них є боротьбою, оскільки спрямовано на знищення таких проявів ще до їх появи [19].

Доречною в даному контексті є позиція саме М. Мельника, оскільки цілковито знищити корупцію неможливо, тобто неможливо повністю її перемогти, а тому «протидія корупції» є теоретично кращим визначенням, ніж «боротьба з корупцією», а «запобігання» як правовий термін виражає складову протидії, її превентивну (профілактичну) функцію. На його думку, протидія корупції – це будь-яка діяльність у сфері соціального управління, що спрямована на зменшення можливостей для корумпування суспільних відносин, забезпечення верховенства права, реалізацію

інших принципів права, сприяння розвитку демократичного суспільства та утвердження правової держави. Протидія є складною і багатоаспектною діяльністю в сфері соціального управління, а стратегічно важливим для всієї антикорупційної діяльності є визначення реальних цілей та завдань протидії корупції [3].

У даному контексті, на нашу думку, слід звернути увагу на основні постулати запобігання та протидії корупції. Дослідники питань заходів, засобів, методів, засад запобігання та протидії корупції вказують на існування глобальних та локальних засобів.

Ю. Ковбасюк вважає, що чинники успішної протидії корупції, які апробовані міжнародною спільнотою це, насамперед, чітке регламентування дій та етичних стандартів діяльності посадових осіб усіх рівнів, відповідальність за їх порушення, відкритість влади, прозорість і зрозумілість процедур прийняття державних рішень, дієві механізми контролю за діяльністю державних органів із боку громадянського суспільства, свобода слова та незалежність засобів масової інформації [20].

В. Зеленецький та О. Калман вказують на такі локальні, точкові заходи по запобіганню та протидії корупції на сучасному етапі як:

- нормалізація умов господарської і комерційної діяльності;
- зменшення податкового тиску на виробників;
- посилення кримінальної відповідальності за найбільш небезпечні злочини в сфері господарювання;
- створення надійного правового забезпечення оперативно-розшукової діяльності;
- налагодження ефективної системи статистичного обліку й інформування відповідних контролюючих органів про корупційні адміністративні правопорушення та корупційні злочини [21].

Отже, адміністративно-правове забезпечення прав і свобод громадян у сфері запобігання і протидії корупції у митних органах України – це внутрішньоузгоджена цілісна система нормативних засад та інституційних гарантій, а також діяльність уповноважених суб'єктів щодо створення належних умов реалізації, охорони та захисту прав і свобод громадян від протиправних корупційних дій у митних органах України.

Адміністративно-правове забезпечення прав і свобод громадян у сфері запобігання та протидії корупції у митних органах України є невід'ємною складовою частиною адміністративно-правового забезпечення прав і свобод громадянина у сфері запобігання та протидії корупції. Після створення необхідних юридичних та економічних передумов, завершення реформи митних органів України, адміністративно-правове забезпечення прав і свобод громадян у сфері запобігання та протидії

корупції у митних органах України повинно стати найбільш дієвим чинником у боротьбі з корупцією у митних органах України.

Система адміністративно-правового забезпечення прав і свобод громадян у сфері запобігання і протидії корупції у митних органах України, на нашу думку, – це внутрішньоузгоджена цілісна сукупність нормативних засад та інституційних гарантій, що має на меті ефективно забезпечення належного практичного втілення громадянами в життя можливостей, установлених нормами права, з метою задоволення їх власних потреб та інтересів, а також створення належних умов охорони та захисту прав і свобод громадян від корупційних правопорушень у митних органах України.

На основі вищезгаданого визначення поняття «система забезпечення прав і свобод громадян у сфері запобігання та протидії корупції у митних органах України», можна виокремити наступні складові елементи системи забезпечення прав і свобод громадян у сфері запобігання та протидії корупції у митних органах України:

1. Нормативні засади забезпечення прав і свобод громадян у сфері запобігання та протидії корупції у митних органах України.

2. Інституційні гарантії забезпечення прав і свобод громадян у сфері запобігання та протидії корупції в Україні у митних органах України.

Отже, на основі вищевикладеного, можна зробити наступні висновки. Запобігання та протидія корупції в Україні є важливим напрямком державної політики, що спричинило розвиток антикорупційного законодавства України та активізацію міжнародного співробітництва у цій сфері. Незважаючи на те, що протягом останніх років відбулося формування якісно нової системи спеціалізованих антикорупційних інституцій, зокрема Національного антикорупційного бюро України, що дало свої певні позитивні результати, на жаль, корупція і надалі в Україні залишається серйозною проблемою.

Поняття «адміністративно-правове забезпечення прав і свобод громадян у сфері запобігання і протидії корупції у митних органах України» можна визначити як внутрішньоузгоджену цілісну систему нормативних засад та інституційних гарантій, а також діяльність уповноважених суб'єктів щодо створення належних умов реалізації, охорони та захисту прав і свобод громадян від протиправних корупційних дій у митних органах України.

У свою чергу поняття «система забезпечення прав і свобод громадян у сфері запобігання та протидії корупції в Україні» можна визначити як внутрішньоузгоджену цілісну сукупність нормативних засад та інституційних гарантій, що має на меті ефективно забезпечення належного практичного втілення громадянами в життя мож-

ливостей, установлених нормами права, з метою задоволення їх власних потреб та інтересів, а також створення належних умов охорони та захисту прав і свобод громадян від корупційних правопорушень у митних органах України.

Існують перспективи подальших наукових досліджень у даному напрямку, зокрема, щодо: порівняльно-правового аналізу адміністративно-правового забезпечення прав і свобод громадян у сфері запобігання та протидії корупції в Україні та інших країнах Європи; еволюції адміністративно-правового забезпечення прав і свобод громадян у сфері запобігання та протидії корупції в Україні та країнах-членах ЄС; реформування антикорупційного законодавства України.

Отже, у даній статті охарактеризовано проблематику поняття «адміністративно-правове забезпечення прав і свобод громадян у сфері запобігання та протидії корупції у митних органах України».

Література

1. Про запобігання корупції: Закон України від 14 жовтня 2014 року. Відомості Верховної Ради України. 2014. № 49. Ст. 3186.
2. Серьогін С. Механізми попередження та протидії корупції в органах публічної влади України: дис. ... канд. наук з держ. упр.: 25.00.02. Нац. акад. держ. упр. при Президентові України, Харк. регіон. Ін-т держ. упр. Х., 2010. – 249 с.
3. Мельник М.І. Корупція – корозія влади (соціальна сутність, тенденції та наслідки, заходи протидії). Монографія. К.: Юридична думка, 2004. 400 с.
4. Корупція як негативне соціальне явище: шляхи її подолання в Україні та міжнародний досвід. І.М. Різак, Ю.М. Бисага, М.М. Палінчак та ін. Ужгород: Ліра, 2004. 64 с.
5. Яцків І.І. Адміністративно-правові засади протидії корупції в Україні: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Відкритий міжнародний ун-т розвитку людини «Україна». К., 2011. 239 с.
6. Іванов Ю.Б. Терещук А.П. Законодавство про боротьбу з корупцією. Харків: Одиссей, 2005. 308 с.
7. Мельник М.І., Редька А.І., Хавронюк М.І.. Науково-практичний коментар Закону України «Про боротьбу з корупцією». К.: Атіка, 2004. 320 с.
8. Расюк Е. Сучасна антикорупційна політика України. Підприємництво, господарство і право. 2012. № 7. С. 73–77.
9. Антонян Ю.М. Типология коррупции и коррупционного поведения. Социология коррупции. М., 2003. С. 36–39.
10. Прохоренко О.Я. Протидія корупційним проявам у системі державної служби (організаційно-правові аспекти): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. наук з державного управління: спец. 25.00.03 «Орг. і упр. в держ. установах». К., 2004. 20 с.
11. Ярмиш О., Мельник Р. Спеціалізовані антикорупційні інституції: світовий досвід та національна модель. Науковий часопис Національної академії прокуратури України. 2015. № 2. С. 144–155.
12. Цивільна конвенція про боротьбу з корупцією від 04 листопада 1999 року. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/994_102.
13. Про ратифікацію Цивільної конвенції про боротьбу з корупцією: Закон України від 16 березня 2005 року. Відомості Верховної Ради України. 2005. № 16. Ст. 266.
14. Плузник О. І. Деякі кримінологічні аспекти щодо протидії корупції. Держава та регіони. Серія: Право. 2009. № 2. С. 69–73.
15. Конституція України від 28 червня 1996 року. Відомості Верховної Ради. 1996. № 30. Ст. 131.
16. Про боротьбу з корупцією: Закон України від 05 жовтня 1995 року (втратив чинність). Відомості Верховної Ради України. 1995. № 34. Ст. 266.
17. Про засади запобігання і протидії корупції: Закон України від 7 квітня 2011 року (втратив чинність). Відомості Верховної Ради України. 2011. № 40. Ст. 404.
18. Мельник М. Протидія корупції: поняття, мета, напрями. Право України. 2002. № 4. С. 22–26.
19. Рогульський С. Адміністративно-правові заходи боротьби з корупцією в Україні: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Київський національний університет імені Тараса Шевченка. К., 2005. 187 с.
20. Ковбасюк Ю. Антикорупційна політика державних органів влади України року. URL: <http://www.viche.info/journal/2181>.
21. Зеленецький В. Калман О. Корупція в Україні та організаційно-правові основи боротьби з нею. Право України. 2001. № 4. С. 13–16.

Анотація

Каращенко А. І. Поняття «адміністративно-правове забезпечення прав і свобод громадян у сфері запобігання та протидії корупції у митних органах України». – Стаття.

Статтю присвячено проблематиці адміністративно-правового забезпечення прав і свобод громадян у сфері запобігання та протидії корупції у митних органах України. Проаналізовано різні підходи до розуміння корупції як соціально-негативного явища та адміністративно-правового забезпечення прав і свобод громадян у сфері запобігання та протидії корупції у митних органах України. Сформульовано авторське визначення поняття «адміністративно-правове забезпечення прав і свобод громадян у сфері запобігання та протидії корупції у митних органах України».

Ключові слова: запобігання та протидія корупції, боротьба з корупцією, адміністративна реформа, права і свободи людини, антикорупційні інституції, система інституційних гарантій забезпечення прав і свобод громадян у сфері запобігання та протидії корупції.

Аннотация

Каращенко А. И. Понятие «административно-правовое обеспечение прав и свобод граждан в сфере предотвращения и противодействия коррупции в таможенных органах Украины». – Статья.

Статья посвящена проблематике административно-правового обеспечения прав и свобод граждан в сфере предотвращения и противодействия коррупции в таможенных органах Украины. Проанализированы различные подходы к пониманию коррупции как социально-негативного явления и административно-правового обеспечения прав и свобод граждан в сфере предотвращения и противодействия коррупции в таможенных органах Украины. Сформулировано авторское определение понятия «административно-правовое обеспечение прав и свобод граждан в сфере предотвращения и противодействия коррупции в таможенных органах Украины».

Ключевые слова: предотвращение и противодействие коррупции, борьба с коррупцией, административная реформа, права и свободы человека,

антикоррупционные институты, система институциональных гарантий обеспечения прав и свобод граждан в сфере предотвращения и противодействия коррупции.

Summary

Karashchenko A. I. The concept of «administrative and legal support of the rights and freedoms of citizens in the field of preventing and combating corruption in the customs authorities of Ukraine». – Article.

The article is devoted to the problems of administrative and legal provision of citizens' rights and freedoms in the field of prevention and counteraction of corruption in the customs authorities of Ukraine. Different approaches to the understanding of corruption as a socially negative

phenomenon and the administrative and legal provision of the rights and freedoms of citizens in the sphere of prevention and counteraction of corruption in the customs authorities of Ukraine are analyzed. The author defines the concept of «administrative and legal provision of the rights and freedoms of citizens in the sphere of prevention and counteraction of corruption in the customs authorities of Ukraine».

Key words: preventing and combating of corruption, fight against corruption, administrative reform, human rights and freedoms, anti-corruption institutions, system of institutional guarantees of insurance of the rights and freedoms of citizens in the sphere of preventing and combating of corruption.

УДК 347:963

*С. М. Кізь
здобувач**Харківського національного університету внутрішніх справ*

УТОЧНЕННЯ СУТНОСТІ ТА ЗМІСТУ КОМПЕТЕНЦІЇ СПЕЦІАЛІЗОВАНОЇ АНТИКОРУПЦІЙНОЇ ПРОКУРАТУРИ ЯК СУБ'ЄКТА РЕАЛІЗАЦІЇ ДЕРЖАВНОЇ АНТИКОРУПЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ В УКРАЇНІ

Постановка проблеми. Як суб'єкт реалізації державної антикорупційної політики в Україні, Спеціалізована антикорупційна прокуратура чинним національним законодавством наділена рядом завдань і функцій, які слід розглядати в якості складових її адміністративно-правового статусу. Дані складові вказують власне на мету створення зазначеного органу влади, а також на напрямки її діяльності як суб'єкта реалізації державної антикорупційної політики в Україні. При цьому слід зазначити, що в якості ще одного структурного елементу правового статусу відповідного органу державної влади або його посадової особи прийнято називати компетенцію. На думку окремих з учених-адміністративістів, компетенція є навіть базовою характеристикою й основною складовою правового статусу будь-якого органу [1, с. 21]. А тому встановлення сутності та змісту компетенції Спеціалізованої антикорупційної прокуратури буде сприяти повноцінності дослідження її адміністративно-правового статусу як суб'єкта реалізації державної антикорупційної політики в Україні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Компетенція суб'єктів реалізації державної антикорупційної політики в Україні була предметом наукових досліджень таких учених як: В. Б. Авер'янов, О. М. Бандурка, Ю. П. Битяк, О. І. Безпалова, О. С. Бакумов, С. М. Гусаров, О. В. Джафарова, А. М. Ключко, Т. О. Коломоєць, А. Т. Комзюк, О. М. Музичук, В. Б. Пчелін, О. П. Рябченко, В. В. Сокурєнко, С. Г. Стеценко, М. М. Тищенко, С. О. Шатрава й інші. Здійснені вказаними вченими дослідження сприяли вдосконаленню законодавчих основ правового статусу суб'єктів реалізації державної антикорупційної політики в Україні. Разом з тим, слід відміти, що адміністративно-правовому статусу Спеціалізованої антикорупційної прокуратури увага була приділена не достатня, що може бути пов'язано із нещодавнім його створенням. Зокрема, питання, пов'язані із визначенням сутності компетенції вказаного суб'єкта, майже не розглядалися. Окрім цього, слід відміти постійне оновлення антикорупційного законодавства. У своїй сукупності вказане обумовлює **актуальність** тематики представленої дослідження. Тому **метою** даної наукової статті є встановлення сутності та змістовних

складових компетенції Спеціалізованої антикорупційної прокуратури як суб'єкта реалізації державної антикорупційної політики в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Не дивлячись на те, що значна кількість наукових праць була присвячена дослідженню сутності дефініції «компетенція», на сьогодні вчені-правознавці не дійшли одностайності в цьому питанні й воно і досі залишається дискусійним. А тому відповідною точкою вирішення поставленого наукового завдання слід вважати з'ясування сутності категорії «компетенція» в загальнотеоретичному значенні. Так, етимологічний аналіз слова «компетенція» свідчить про те, що своїм корінням воно походить з латинської мови від слова «competentia», що буквально може бути перекладено як відповідність, узгодженість, від «competere» – взаємно прагнути, відповідати, підходити [2, с. 373]. Семантичний сенс слова «компетенція» свідчить про те, що його тлумачать як: добра обізнаність із чим-небудь; коло повноважень якої-небудь організації, установи чи особи [3, с. 560]. Аналіз наведених положень вказує на те, що сутність категорії «компетенція» визначають за допомогою схожої, на перший погляд, категорії «повноваження». Такий підхід прослідковується й у юриспруденції.

Дійсно, якщо проаналізувати позиції учених-правознавців щодо розуміння й співвідношення вищенаведених категорій, побачимо, що в більшості випадків їх розглядають як рівнозначні. Так, досліджуючи особливості адміністративно-правового статусу керівника органу виконавчої влади, Н. О. Армаш зауважує, що компетенція – це елемент правового статусу, який визначає сукупність юридично встановлених прав та обов'язків органу виконавчої влади або його керівника, реалізація яких забезпечує виконання їх основних функцій [4, с. 78]. Із приводу наведеного визначення сутності досліджуваної категорії вважаємо за необхідне зробити деякі уточнення. Зокрема, на нашу думку, не зовсім вірним є використання по відношенню до правового статусу органу виконавчої влади або його посадової особи (керівника) конструкції «сукупність прав та обов'язків». Це обумовлено тим, що зазначену сукупність з урахуванням її використання до таких суб'єктів прийнято позначати як «повноваження». У фаховій

науковій літературі, визначаючи сутність повноважень, навіть використовують конструкцію «правообов'язки».

Наприклад, такої позиції дотримується О. Ф. Скакун у підручнику «Теорія держави і права (Енциклопедичний курс)». На її думку, при здійсненні повноважень посадовими особами центр ваги в співвідношенні прав та обов'язків припадає на обов'язки, оскільки за їх невиконання настає притягнення до юридичної відповідальності. Проте й посадові особи мають право вимагати відповідної поведінки від інших органів та осіб, а також їх невтручання в сферу своєї компетенції, встановлену державою. У такому разі юридичні повноваження постають як певні «правообов'язки», тобто поєднання прав та обов'язків – покладені обов'язки виконуються через користування наділеними правами [5, с. 530]. Серед учених-адміністративістів схожої позиції дотримуються Р. С. Мельник та В. М. Бевзенко. Зокрема, в навчальному посібнику «Загальне адміністративне право» науковці наголошують на тому, що в теорії права повноваження – поняття узагальнює й означає нерозривне поєднання прав та обов'язків. При цьому, підкреслюють вчені, юридичні повноваження (правообов'язки) державного органу або його посадової особи – вид і захід владного впливу на учасника правових відносин з метою реалізації припису правової норми, досягнення певного соціально-корисного результату. Цей вплив спрямований на задоволення домагань уповноваженого суб'єкта або на винну особу. Юридичні повноваження не можуть бути представлені як одне лише право або один лише обов'язок. При формулюванні повноважень законодавець в одних випадках може віддати пріоритет правам, в інших – обов'язкам. Саме тому, юридичні повноваження постають як певні правообов'язки [6, с. 185]. Отже, як слідує з аналізу наведених вище позицій, при характеристиці сукупності прав та обов'язків відповідного суб'єкта владних повноважень (органу влади, посадової особи) слід використовувати такий термін як повноваження.

Варто наголосити на тому, що саме через таку категорію як повноваження, тобто органічне поєднання прав та обов'язків, сутність компетенції визначають і в юридичній енциклопедичній літературі. Зокрема, як вказує авторський колектив шеститомної юридичної енциклопедії, компетенція являє собою сукупність встановлених – в юридичній чи неюридичній – формі прав та обов'язків, тобто повноважень будь-якого органу або посадової особи, які визначають можливості цього органу або посадової особи приймати обов'язкові до виконання рішення, організовувати та контролювати їх виконання, вживати в необхідних випадках заходи відповідальності тощо. Компетенція державних органів та їх посадових

осіб встановлюється правовими актами, й, отже, її реалізація забезпечується засобами державного примусу. При цьому обсяг компетенції конкретних державних органів та їх посадових осіб залежить від місця, яке посідає той чи інший орган або посадова особа в ієрархічній структурі відповідних органів: чим вищий рівень органу та його посадової особи, тим більший обсяг їх компетенції [7, с. 196]. А тому встановлення компетенції Спеціалізованої антикорупційної прокуратури України дозволить, окрім іншого, визначити її місце в ієрархічній системі інших суб'єктів реалізації державної антикорупційної політики в Україні.

З аналізу наведених позицій слідує, що фактично вказані вчені ототожнюють такі категорії як «компетенція» та «повноваження». Лише в останньому випадку компетенція визначається як сукупність повноважень. Проте, знову ж таки, сутність компетенції зводиться до повноважень, якими згідно з положеннями чинного національного законодавства наділений відповідний суб'єкт. Якщо прийняти наведені позиції, слід погодитись з тим, що сутність одного й того самого явища визначається за допомогою двох категорій. У такому разі порушується один з найвідоміших методологічних принципів «бритви Оккама», згідно з яким не допускається множення понять, термінів для позначення об'єктів, що вже поіменовані досить точно сформульованими поняттями [8, с. 27-28]. А тому ми підтримуємо позицію тих вчених, на думку яких визначення сутності категорії «компетенції» тільки через повноваження відповідного суб'єкта є вкрай вузьким підходом [9, с. 175; 10, с. 125]. Однак і окремі з таких підходів потребують уточнення.

Так, на думку Ю. В. Гаруст, ототожнювати поняття «повноваження» та «компетенція» не є вірним підходом, оскільки, на його думку, повноваження – це права й обов'язки владного суб'єкта, а компетенція – це його завдання, функції, права й обов'язки. А тому, наголошує вчений, поняття компетенції більш ширше, й охоплює собою поняття повноважень. У такому разі компетенція органу влади є проявом діяльності, що спирається на владні повноваження [11, с. 95]. Схожу позицію висловлює авторський колектив настільної книги для судді «Адміністративна юстиція в Україні: проблеми теорії і практики» за загальною редакцією О. М. Пасенюка. На думку вчених, за своєю природою компетенція органів публічної влади – це юридичне відображення покладених на них функцій у спеціальних, так званих компетенційних (або статусних), нормативно-правових актах шляхом закріплення цілей, завдань і необхідного для їх реалізації комплексу прав та обов'язків, тобто владних повноважень. При цьому, наголошують учені, владні повноваження вказують на те, які права й обов'язки має орган

для вирішення окреслених компетенцією цілей і завдань [12, с. 128]. Аналіз наведених позицій свідчить про те, що окрім повноважень в якості структурних елементів компетенції державного органу називаються його завдання та функції, а також цілі його створення.

З огляду на наведений підхід, компетенція органу влади стає майже тотожна його правого статусу. Вважаємо, що завдання, функції, мета створення відповідного суб'єкта правових відносин обумовлюють його компетенцію, а не входять до її складу. Схожу позицію наводить авторський колектив підручнику «Загальна теорія держави і права» за редакцією М. В. Цвіка та О. В. Петришина, який зазначає, що кожен державний орган для здійснення своїх функцій і вирішення завдань наділяється компетенцією. Проте, на думку науковців, сутність компетенції знову ж таки зводиться лише до окресленого законодавством певного обсягу повноважень, тобто обов'язків і прав державного органу [13, с. 128]. Окрім цього, як зауважує авторський колектив підручнику «Державне управління: проблеми адміністративно-правової теорії та практики» за загальною редакцією В. Б. Авер'янова, компетенція виступає необхідним засобом як формального опосередкування, так і фактичного здійснення функцій органу виконавчої влади [14, с. 96].

Говорячи про те, що цілі, завдання та функції відповідного суб'єкта визначають його компетенцію, можливо вчені мали на увазі таку змістовну складову даної категорії як предмет відання. Із цього приводу слід зазначити, що в фаховій літературі доволі розповсюдженою є позиція стосовно визначення сутності компетенції суб'єкта через поєднання його повноважень та предмету відання. Так, на думку О. Ф. Скакун, компетенція – це закріплена законом або підзаконним нормативно-правовим актом сукупність владних повноважень особи, юридичної відповідальності та предмету відання [5, с. 529]. Схожу позицію наводять Р. А. Калюжний, А. Т. Комзюк та О. О. Погрібний. Зокрема, вчені зазначають, що компетенція являє собою певний обсяг державної діяльності, покладений на конкретний орган, або коло питань, передбачених законодавством, іншими нормативно-правовими актами, які він має право вирішувати в процесі практичної діяльності. Органи влади наділяються необхідною оперативною самостійністю, що виражається в їх компетенції – предметах відання, правах, обов'язках, територіальних межах діяльності кожного окремого органу [15, с. 547]. На думку О. В. Чернецької, компетенція представляє собою законодавчо закріплені сукупність прав та обов'язків (повноваження), а також предметів (сфери) відання задля вирішення відповідних питань діяльності суб'єкта певних правовідносин [16, с. 94]. З наведеного слідує, що компетенцію

спеціалізованої антикорупційної прокуратури як суб'єкта реалізації державної антикорупційної політики слід розглядати не тільки як встановлену в законодавстві сукупність його владних повноважень, а й включати до її змісту предмет відання. При цьому слід зазначити, що окремі з вчених предмет відання розглядають в якості першого елементу компетенції органу влади або його посадової особи.

Зокрема, наголошується на тому, що першим елементом компетенції є саме предмет відання – завжди визначені в законодавстві в тій чи іншій формі суспільні відносини, що представляють собою предмет правового регулювання в його різноманітних формах [17, с. 69; 18, с. 47; 19, с. 17]. Визначення сутності предмету відання через суспільні відносини є доволі поширеною позицією вчених незалежно від сфери їх наукових інтересів. Так, на думку М. В. Воскобійник, найчастіше елементами компетенції називають предмет відання і повноваження. При цьому предмет відання – це визначені в законодавстві у відповідній формі суспільні відносини, що являють собою предмет правового регулювання [20, с. 98]. І. І. Дахова вважає, що предмет відання – це сфера суспільних відносин, у якій здійснюються закріплені за певним органом повноваження [21, с. 35]. В. І. Книш зауважує, що під предметом відання необхідно розуміти сферу суспільного життя, взяту в її юридично значимому відображенні в законодавстві, або ж те коло суспільних відносин, в яких той або інший орган є компетентним [22, с. 136-137]. Проаналізувавши юридичну літературу, М. П. Любченко дійшла висновку стосовно того, що предмет відання – це завжди визначені в законодавстві в тій чи іншій формі суспільні відносини, що становлять предмет правового регулювання [19, с. 48]. О. В. Домбровська зазначає, що під предметом відання прийнято розуміти коло суспільних відносин, в яких діє державний орган [23, с. 156].

Доволі розповсюдженим є і підхід, відповідно до якого предмет відання сприймається як напрямок, сфера або ж галузь діяльності відповідного суб'єкта. Зокрема, О. С. Передерій вважає, що під предметом відання як елементом компетенції необхідно розуміти юридично визначену (окреслену) сферу діяльності того чи іншого органу або посадової особи, без якої, власне, немає об'єктивного (матеріального) підґрунтя для існування та реалізації відповідних повноважень [24, с. 77]. На думку Л. М. Чуприни, предмет відання – це головний напрям діяльності, тобто основне функціональне призначення [25, с. 81]. Х. В. Приходько зазначає, що предмет відання слід розглядати як найбільш загальний напрям діяльності будь-якого органу держави, який відображає мету створення такого органу та дає загальне уявлення про функціонування державного органу [26, с. 27].

Окрім цього, предмет відання визначають як підвідомчість, правове закріплення кола об'єктів, предметів, справ, на які поширюються владні повноваження [27, с. 28; 28, с. 138-139].

Наведені підходи щодо розуміння сутності предмету відання як складового елементу компетенції відповідного суб'єкта в цілому не суперечать один одному й з урахуванням підходів щодо розуміння категорії «повноваження» можуть бути використані задля визначення сутності досліджуваного явища. З урахуванням чого під компетенцією Спеціалізованої антикорупційної прокуратури як суб'єкта реалізації державної антикорупційної політики слід розуміти закріплену на законодавчому рівні сукупність її повноважень та предмету відання, який з урахуванням завдань та функціонального призначення даного суб'єкта вказує на сферу суспільних відносин, в яких він уповноважений здійснювати діяльність щодо запобігання та протидії корупції.

Література

1. Карабін Т. О. Співвідношення повноважень місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування: теоретичні і практичні питання : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07 / Карабін Тетяна Олександрівна. – Ужгород, 2007. – 202 с.
2. Великий енциклопедичний юридичний словник / за редакцією акад. НАН України Ю. С. Шемшученка. – К. : ТОВ «Видавництво «Юридична думка», 2007. – 992 с.
3. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод., допов. та CD) / [уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел.] – К. ; Ірпін'я : ВТФ «Перун», 2009. – 1736 с.
4. Армаш Н. О. Керівник органу виконавчої влади: адміністративно-правовий статус. – Запоріжжя: ГУ «ЗІДМУ», 2006. – 248 с.
5. Скакун О. Ф. Теорія держави і права (Енциклопедичний курс): Підручник. Видання 2-е, перероблене і доповнене. – Харків: Еспада, 2009. – 752 с.
6. Мельник Р. С., Бевзенко В. М. Загальне адміністративне право: Навчальний посібник / За заг. ред. Р. С. Мельника. – К. : Ваіте, 2014. – 376 с.
7. Юридична енциклопедія : в 6 т. / за ред. Ю. С. Шемшученка. – К. : «Українська енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 1998–2004. – Т. 3 : К – М. – 2001. – 792 с.
8. Пашук Т. І. Право людини на ефективний державний захист її прав та свобод : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / Пашук Тарас Ігорович. – Львів, 2006. – 210 с.
9. Пчелін В. Б. Поняття та види адміністративних судів України. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2016. № 4. С. 174–178.
10. Пчелін В. Б. Організація адміністративного судочинства України: правові засади : дис. ... доктора юрид. наук : 12.00.07 / Пчелін Віталій Борисович. – Х., 2017. – 485 с.
11. Гаруст Ю. В. Правове регулювання контрольної діяльності податкових органів України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07 / Гаруст Юрій Віталійович. – Х., 2007. – 181 с.
12. Адміністративна юстиція в Україні: проблеми теорії і практики : Настільна книга судді / за заг. ред. О. М. Пасенюка. – К. : Істина, 2007. – 608 с.
13. Загальна теорія держави і права: [Підручник для студентів юридичних вищих навчальних закладів] / М. В. Цвік, О. В. Петришин, Л. В. Авраменко та ін.; За ред. д-ра юрид. наук, проф., акад. АПРН України М. В. Цвіка, д-ра юрид. наук, проф., акад. АПРН України О. В. Петришина. – Харків: Право, 2011. – 584 с.
14. Державне управління: проблеми адміністративно-правової теорії та практики / За заг. ред. В. Б. Авер'янова. – К. : Факт, 2003. – 384 с.
15. Кодекс України про адміністративні правопорушення : Науково-практичний коментар / Р. А. Каложний, А. Т. Комзюк, О. О. Погрібний та ін. ; – К. : Всеукраїнська асоціація видавців «Правова єдність», 2008. – 781 с.
16. Чернецька О. В. Конституційно-правовий статус депутатів місцевих рад в Україні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.02 / Чернецька Олена Василівна. – К., 2006. – 190 с.
17. Величко В. О. Організаційно-правове забезпечення принципів місцевого управління : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.02 / Величко Валерій Олександрович. – Х., 2001. – 208 с.
18. Манжула А. А. Державне управління на місцевому рівні: адміністративно – правовий аспект : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.02 / Манжула Андрій Анатолійович. – Одеса, 2003. – 189 с.
19. Любченко П. М. Компетенція суб'єктів місцевого самоврядування. – Х: Модель всевітту, 2001. – 224 с.
20. Воскобійник М. В. Правове забезпечення формування комунальної власності на землю : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.02 / Воскобійник Марина Василівна. – Х., 2006. – 186 с.
21. Дахова І. І. Конституційно-правовий статус уряду в зарубіжних країнах: порівняльно-правовий аспект : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.02 / Дахова Ірина Іванівна. – Х., 2001. – 208 с.
22. Книш В. І. Адміністративно-правова охорона тваринного світу та роль міліції у її здійсненні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07 / Книш Валентин Іванович. – Х., 2007. – 187 с.
23. Домбровська О. В. Конституційне право на життя людини і громадянина та забезпечення його реалізації органами внутрішніх справ : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.02 / Домбровська Оксана Валентинівна. – К., 2005. – 236 с.
24. Передерій О. С. Правовий статус поліції країн континентальної правової сім'ї (загальнотеоретична характеристика на матеріалах Франції, Німеччини, Польщі) : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / Передерій Олександр Сергійович. – Х., 2009. – 211 с.
25. Чуприна Л. М. Правовий статус бюджетної установи як суб'єкта фінансових правовідносин : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07 / Чуприна Людмила Миколаївна. – К., 2010. – 217 с.
26. Приходько Х. В. Представницька функція Верховної Ради – парламенту України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.02 / Приходько Христина Вікторівна. – К., 2004. – 199 с.
27. Бахрах Д. Н. Административное право: Учебник для вузов / Бахрах Д. Н. – М. : Норма-Инфра-М, 1996. – 275 с.
28. Сторожук І. П. Організаційно-правове забезпечення принципів місцевого управління : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07 / Сторожук Ірина Петрівна. – К., 2010. – 201 с.

Анотація

Кізь С. М. Уточнення сутності та змісту компетенції Спеціалізованої антикорупційної прокуратури як суб'єкта реалізації державної антикорупційної політики України. – Стаття.

У статті розглянуто такий складовий елемент адміністративно-правового статусу Спеціалізованої антикорупційної прокуратури як її компетенція. Здійснено аналіз законодавчих основ правового статусу суб'єктів реалізації державної антикорупційної політики в Україні. Встановлено, що компетенцію Спеціалізованої антикорупційної прокуратури як суб'єкта реалізації державної антикорупційної політики слід розглядати не тільки як встановлену в законодавстві сукупність його владних повноважень, а й включати до її змісту предмет відання. Запропоновано авторське трактування терміну «компетенція Спеціалізованої антикорупційної прокуратури як суб'єкта реалізації державної антикорупційної політики України».

Ключові слова: компетенція, Спеціалізована антикорупційна прокуратура, повноваження, предмет відання, суб'єкт реалізації державної антикорупційної політики України.

Аннотация

Кизь С. М. Уточнение сущности и содержания компетенции Специализированной антикоррупционной прокуратуры как субъекта реализации государственной антикоррупционной политики Украины. – Статья.

В статье рассмотрен такой составной элемент административно-правового статуса Специализированной антикоррупционной прокуратуры как ее компетенция. Осуществлен анализ законодательных основ правового статуса субъектов реализации государственной антикоррупционной политики в Украине. Установлено, что компетенцию Специализированной антикоррупционной прокуратуры как субъекта реализации государственной антикоррупционной политики следует рассматривать не только как установленную в законодательстве совокупность его властных полномочий, но и включать в ее содержания предмет ведения. Предложена авторская трактовка термина «компетенция Специализированной антикоррупционной прокуратуры как субъекта реализации государственной антикоррупционной политики Украины».

Ключевые слова: компетенция, Специализированная антикоррупционная прокуратура, полномочия,

предмет ведения, субъект реализации государственной антикоррупционной политики Украины.

Summary

Kiz S. M. Clarification of the essence and content of the competence of the Specialized Anti-Corruption Prosecutor's Office as the subject of the implementation of the state anti-corruption policy of Ukraine. – Article.

The article considers such an element of the administrative and legal status of the Specialized Anti-Corruption Prosecutor as its competence. In particular, it was noted that the Specialized Anti-Corruption Prosecutor's Office as the subject of the implementation of the state anti-corruption policy in Ukraine, the current national legislation has a number of tasks and functions that should be considered as constituting its administrative and legal status. These components indicate the purpose of establishing the said authority, as well as the directions of its activity as the subject of the implementation of the state anti-corruption policy in Ukraine. It noted the important role of such a structural element of the legal status of the relevant state authority or its official as a competence. It is noted that the establishment of the competence of the Specialized Anti-Corruption Prosecutor's Office of Ukraine will allow, among other things, to determine its place in the hierarchical system of other subjects of the implementation of the state anti-corruption policy in Ukraine. An analysis of the legal basis of the legal status of the subjects of the implementation of state anti-corruption policy in Ukraine has been analyzed. It has been established that the competence of the Specialized Anti-Corruption Prosecutor as the subject of the implementation of state anti-corruption policy should be considered not only as a set of the authority set by the legislation, but also to include in its contents the subject of jurisdiction. The term "competency of the Specialized Anti-Corruption Prosecutor as the subject of the implementation of the state anti-corruption policy of Ukraine" is proposed to be interpreted as a set of its powers and subject of law assigned to the legislative level, which, taking into account the tasks and functional assignment of this subject, points to the sphere of social relations in which it Authorized to carry out activities for the prevention and counteraction of corruption.

Key words: competence, specialized anti-corruption prosecutor's office, authority, subject matter, subject of implementation of state anti-corruption policy of Ukraine.

УДК 343.3

*І. С. Курбатова**кандидат юридичних наук, старший прокурор
прокуратури м. Києва*

РОЛЬ ОРГАНІВ ПРОКУРАТУРИ УКРАЇНИ В КООРДИНАЦІЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ ЩОДО ПРОТИДІЇ ЕКОНОМІЧНІЙ ЗЛОЧИННОСТІ

Організована та її складова економічна злочинність не тільки в Україні, а і у всьому світі є досить проблемне явище, яке є чи не найголовнішим випробуванням для кожної країни як самостійної, незалежної та суверенної держави. Протидія економічній злочинності є і ще довго буде пріоритетним і водночас складним завданням у діяльності правоохоронних органів не тільки України, а і багатьох країн світу. Вирішення цього завдання є можливим лише за умови належної координації діяльності різних державних органів, їх структурних підрозділів, службових осіб та приватного бізнесу.

На думку Л.А. Гарбовського економічна безпека відіграє вирішальну роль у досягненні економічного суверенітету держави, забезпеченні економічного розвитку, реалізації ефективної соціальної політики, убезпеченні суспільства від екологічних стихій, зростанні національної конкурентоспроможності в умовах міжнародної економічної взаємозалежності [1, с. 201].

На даний час нормативного визначення поняття «економічний злочин» у кримінальному законодавстві України немає, науковці використовують поняття «злочини у сфері економіки», «злочини економічної спрямованості», «економічні злочини». У науковій та навчальній літературі економічна злочинність іноді ототожнюється з «бізнес-злочинністю», «злочинністю у сфері бізнесу», «білокомірцевою злочинністю» тощо. Така невизначеність не дає можливості мати єдину думку щодо віднесення тих чи інших кримінальних правопорушень до категорії економічних злочинів і кожен науковець віддає перевагу виходячи з суб'єктивного аналізу правопорушення, що в свою чергу створює окремі незручності під час кваліфікації того чи іншого кримінального правопорушення.

Водночас необхідно відмітити, що будь-яка з названих понять не дає чіткого уявлення про предмет дослідження і досить часто в них вкладається різний за обсягом зміст. Так, наркобізнес, безсумнівно є видом бізнес-злочинності, однак вважати його різновидом економічної злочинності мабуть не вірно. Також корупційні злочини виступають елементом білокомірцевої злочинності, і часто мають тісний зв'язок з господарською діяльністю, але віднесення їх до економічної злочинності також питання спірне.

На законодавчому рівні визначення координаційної діяльності правоохоронних органів немає, правове унормування цієї діяльності наразі врегульовано Законом України «Про прокуратуру» [2], галузевим наказом Генерального прокурора України № 1/1гн «Про координацію діяльності правоохоронних органів у сфері протидії злочинності та корупції» від 16 січня 2013 року [3] та Положенням про координацію діяльності правоохоронних органів у сфері протидії злочинності та корупції, затвердженого спільним наказом Генеральної прокуратури України, Міністерства внутрішніх справ України, Служби безпеки України, Міністерства оборони України, Державної податкової служби України, Державної митної служби України, Державної прикордонної служби України, Державної пенітенціарної служби України [4].

Варто зазначити, що наказ Генерального прокурора № 1/1гн від 16 січня 2013 року вимагає координацію діяльності правоохоронних органів у сфері протидії злочинності та корупції вважати одним із пріоритетів у роботі прокурорів усіх рівнів. Про значущість координаційної діяльності свідчить той факт, що відповідальність за стан її організації покладається: у Генеральній прокуратурі України – на заступників Генерального прокурора згідно з розподілом службових обов'язків; у прокуратурах АР Крим, областей, міст Києва і Севастополя, міських, районних, міжрайонних, інших прирівняних до них прокуратурах – на перших керівників прокуратур (п.п. 2.1 і 2.2 наказу).

Порядок організації координаційної діяльності органів прокуратури з суб'єктами протидії злочинності, відповідно до п.2 ст. 25 Закону України «Про прокуратуру», покладено на Положення з координації діяльності правоохоронних органів у сфері протидії злочинності та корупції [4].

Однозначного визначення координаційної діяльності немає. Так, О.В. Червякова розглядає координацію як процес налагодження зв'язків і фактичної взаємодії між структурними підрозділами, розподілу діяльності правоохоронних органів, приведення окремих елементів організації в таке сполучення, яке б дало змогу найбільш ефективно і оперативно досягти поставленої мети [5, с. 9].

Слушною з цього приводу є думка Л. Прінь, яка вважає, що під координацією діяльності правоохоронних органів слід розуміти спрямовану на зміцнення законності та правопорядку спільну

розробку та практичну реалізацію узгоджених заходів щодо своєчасного виявлення, розкриття, припинення та попередження кримінальних правопорушень, усунення причин та умов, які сприяють їх вчиненню [6, с. 28].

Іноземні науковці концептуально визначають координацію як свідому діяльність, спрямовану на поєднання та синхронізацію розрізаних зусиль таким чином, щоб вони перебували у гармонії при досягненні організацією своїх намірів [7, с. 126]. Взагалі ж етимологічне значення поняття «координація» перекладається як «узгодження».

Як зазначає Зінуров Р.Н., вчені з НДІ проблем зміцнення законності правопорядку при Генеральній прокуратурі Російської Федерації дають своє визначення координаційної діяльності прокуратури. На їх думку, координація діяльності правоохоронних органів – це узгодження дій правоохоронних органів щодо цілей, часу, місця проведення, виконавців і програм, з урахуванням компетенції кожного з цих органів [8, с. 32].

Слушною є думка Маляренка В.Т., що характерною особливістю координації управління правоохоронними органами є те, що під час її здійснення формують конкретні цілі, що коригують чи підтримують внутрішні та зовнішні фактори впливу щодо забезпечення узгоджувальних дій правоохоронних органів по виявленні та боротьбі зі злочинністю, створюють ситуацію, за якої досить часто потрібно самостійно приймати оперативні рішення. Координацію визначають як необхідна складова усіх процесів управління, що охоплює значний спектр діяльності щодо реалізації цілей управління. За характером координація має бути самостійним засобом організації управління та застосовуватися для забезпечення узгодження функціонування автономних підрозділів різних правоохоронних органів, що мають спільну мету [9, с. 52].

Як зазначає Н. Водько, координація не означає підпорядкування одних органів іншим, це саме узгодження дій з тим, щоб кожен орган в межах своїх повноважень і завдань, властивими йому методами і засобами, вирішуючи загальну задачу, здійснював ефективну боротьбу з злочинними проявами. На думку науковця необґрунтованим є те, що координація як управлінська категорія передбачає обов'язкову наявність владних повноважень координатора щодо взаємодіючих, не підпорядкованих один одному структур [10].

Щодо координаційних функцій прокуратури то прокуратура України – це єдина централізована система державних органів предметом уваги якої є не відомчі інтереси, а захист прав і свобод людини і громадянина, інтересів суспільства і держави на основі верховенства права та законності. Саме цим визначається зміст основних цілей і

завдань функціонування прокурорської системи, в тому числі у сфері виявлення, протидії та попередження злочинності та корупції. Адже прокурори координують дії саме тих правоохоронних органів, для яких виявлення, протидія та попередження злочинності є пріоритетним та повсякденним завданням.

Включення до сфери діяльності прокуратури функції координації прокурором діяльності правоохоронних органів, безумовно, необхідний крок, враховуючи високий потенціал консолідації їхніх зусиль у боротьбі з найнебезпечнішими формами посягань на ці інтереси – кримінальними правопорушеннями [11, с. 27].

На нашу думку досить успішним є монографічне дослідження В.Т. Білоуса «Координація боротьби з економічною злочинністю». У ньому автор на основі аналізу значного за обсягом емпіричного матеріалу, свого досвіду практичної діяльності, доволі успішно вирішив на теоретичному рівні значний пласт проблем, накопичених практикою спільної діяльності правоохоронних органів у сфері протидії економічній злочинності [12].

У широкому розумінні метою координації запобігання економічній злочинності є бажаний, можливий та необхідний, з погляду суспільства й держави, результат діяльності правоохоронної системи та її спроможність нейтралізувати, блокувати, мінімізувати дію причин та умов, які сприяють учиненню таких кримінальних правопорушень.

У вузькому розумінні головна мета координації запобігання економічній злочинності – це сприяння функціонуванню відповідної правоохоронної системи, практиці спільних, узгоджених дій різноманітних суб'єктів у межах наданих повноважень. Це поняття, на відміну від попереднього, передбачає суто управлінський аспект діяльності з координації запобігання економічній злочинності на різних рівнях.

Водночас необхідно відмітити, що правоохоронна система достатньо динамічна, вона постійно розвивається і вдосконалюється, формує нові структурні елементи та ліквідує вже непотрібні, які втратили функціональне значення.

На думку Нора В.Т. до завдань координації слід віднести:

1) об'єднання зусиль та активізація роботи правоохоронних органів у сфері боротьби зі злочинністю;

2) усунення дублювання і паралелізму в роботі правоохоронних органів;

3) розробка і здійснення правоохоронними органами узгоджених заходів щодо своєчасного виявлення, розкриття, розслідування та припинення злочинів і корупційних діянь, усунення причин та умов, які сприяють їх вчиненню тощо [13, с. 169].

Водночас, у Положенні «Про координацію діяльності правоохоронних органів по боротьбі із злочинністю та корупцією» виділено наступні завдання:

1) визначення основних напрямів запобігання і протидії злочинності та корупції на основі аналізу їх структури, динаміки та прогнозування тенденцій розвитку цих негативних явищ;

2) розробка, узгодження і виконання спільних заходів, спрямованих на своєчасне виявлення, розкриття, припинення та попередження злочинних і корупційних проявів, усунення причин та умов, що їм сприяли;

3) підготовка пропозицій з удосконалення законодавства, спрямованих на підвищення ефективності правоохоронної діяльності, протидії злочинності та корупції [4].

На нашу думку, координація здійснюється на основі:

1) результатів аналізу зібраної всіма правоохоронними органами інформації про стан, структуру, динаміку кримінальних правопорушень, про обставини, які сприяють злочинним проявам, а також про результативність заходів протидії ним;

2) даних статистичного і оперативного обліків (у тому числі про стан розкриття кримінальних правопорушень, термінах досудового розслідування тощо);

3) додаткових відомостей, якими володіють інші державні органи та недержавні організації.

У координації важливу роль відіграють принципи, що виступають її підґрунтям, та мають суттєве значення. Тут принципи повинні виступати, з одного боку, як база інтеграції зусиль усіх координованих органів, а з іншого – не бути гальмом на шляху використання можливостей, не виступати засобом невиправданого стримування кожного із цих органів, дозволяти їм у повному об'ємі реалізувати той правозахисний потенціал, котрим вони володіють, проводити лінію взаємовідносин між координованими органами, яка б унеможливила обмеження їх самостійності або ж перекладання обов'язків одних органів на інші [13, с. 172].

Термін «принцип» має латинське коріння, що в перекладі означає «основа» або «початок» чогось. На думку В. І. Малюги, принципи – це керівні, фундаментальні ідеї, основні правила поведінки, центральні поняття, основа системи, що відображають як об'єктивні, так і суб'єктивні начала [14, с. 67]. В свою чергу М. І. Мичко зазначає, що принципи утворюють каркас, який слугує опорою для всіх конкретних правових актів, що регулюють організацію і діяльність державного інституту в цілому або окремих його ланок [15, с. 45]. Водночас Т.М. Добровольська зазначає, що стосовно діяльності прокуратури принципи – це найбільш загальні, вихідні положення, що розкривають сутність і направленість цієї діяль-

ності, із яких, в свою чергу, випливає положення більш окремого характеру [16]. Отже, у розумінні більшості дослідників, принципи слугують першоосновою, фундаментом правового регулювання у певній сфері, в нашому випадку – координаційної діяльності прокуратури.

Разом з тим, значення принципів координаційної діяльності зазначеним не обмежуються, оскільки, на думку окремих дослідників, вони також мають важливе функціональне призначення. Так, П. М. Каркач зазначає, що під принципами координації слід розуміти загальні керівні положення або засоби, що визначають повноваження суб'єктів координації, і є гарантією її здійснення [17, с. 286]. Д. В. Суходубов розглядає ці принципи також як правові засоби здійснення координації, і визнає, що вони є загальними керівними положеннями координації діяльності правоохоронних органів у боротьбі зі злочинністю і обов'язковими для всіх учасників координації [18, с. 58]. Враховуючи зазначене, можна зробити висновок, що принципи координаційної діяльності не лише розкривають її сутність і значення, а й слугують досягненню завдань координаційної діяльності, безпосередньо втілюючись у кожній із форм координації.

Принципи організаційного забезпечення координації діяльності правоохоронних органів, з одного боку, повною мірою відповідають принципам верховенства закону та гласності, дотримання самостійності та організаційної невідомості різних правоохоронних органів. З іншого – дозволяють розробляти і здійснювати заходи, спрямовані на досягнення єдиного завдання з виявлення, розкриття та припинення кримінальних правопорушень, усунення причин та умов, що сприяють їх вчиненню, під персональну відповідальність керівників правоохоронних органів.

Основними принципами координації, визначеними у п. 3 Положення про координацію діяльності правоохоронних органів у сфері протидії злочинності та корупції є:

- законність;
- рівність суб'єктів координаційної діяльності у визначенні проблемних питань щодо запобігання і протидії злочинності та корупції, розробленні пропозицій стосовно заходів, спрямованих на їх подолання;
- самостійність кожного правоохоронного органу при реалізації узгоджених рішень;
- відповідальність керівників правоохоронних органів у межах їх компетенції за якісне і своєчасне виконання узгоджених заходів;
- гласність щодо проведення координаційних заходів, висвітлення результатів проведеної роботи у засобах масової інформації в межах, які не суперечать вимогам законодавства про захист прав, свобод людини і громадянина, державної та іншої таємниці.

Водночас, на нашу думку, Положення не враховує вимоги сьогодення. Інтеграція України до європейської спільноти зумовлює певні особливості здійснення правосуддя в кримінальному провадженні. Так, в Конституції України та КПК України першочерговим принципом зазначено верховенство права. І це не випадково. Вимоги Конституції України полягають у тому, що суд чи будь-який державний орган не повинен застосовувати положення правового акта, у тому числі закону, якщо його застосування посягає на гарантовані Конституцією України права і свободи людини і громадянина. Однією з гарантій реалізації принципу верховенства права є закріплення в нормативно-правових актах чітких правил і процедур здійснення кримінального провадження. Недодержання процесуальної форми діяльності у кримінальному судочинстві передбачає негативні наслідки для посадових осіб-представників держави і обумовлює застосування санкцій відновлювального характеру.

Таким чином, вказані принципи є взаємозалежними, оскільки координаційна діяльність прокуратури може бути визнана ефективною лише за умови додержання її принципів, і навпаки – потреба у визначенні й додержанні принципів зумовлена необхідністю швидкого і повного забезпечення завдань координації, тобто її ефективного здійснення. На думку В.С. Бабкової координаційна діяльність прокуратури у сфері виявлення та протидії злочинності та корупції базується на цілісній системі взаємопов'язаних та взаємоузгоджених принципів, що визначають її сутність і значення, допомагають подолати прогалини нормативного врегулювання і забезпечують її ефективність [19].

Координаційна діяльність правоохоронних органів здійснюється в різних формах. Вибір конкретних форм координації визначається її учасниками з урахуванням завдань і повноважень кожного з них. За роки здійснення прокуратурою координації дій правоохоронних органів у боротьбі зі злочинністю набуто значного досвіду, напрацьовано різні її форми, які допомагають об'єднати зусилля правоохоронних органів [20, с. 305].

Ефективність взаємодії багато в чому залежить від обрання форми взаємодії (координації), її відповідності законодавчим нормам та відомчим нормативно-правовим актам з урахуванням рекомендацій кримінальної процесуальної та криміналістичної теорії і практики. Такі форми координації передбачені у вище названому Положенні, до них належать:

- проведення координаційних нарад керівників правоохоронних органів;
- проведення спільних засідань колегій правоохоронних органів;

- проведення міжвідомчих нарад за участю керівників правоохоронних органів, органів виконавчої влади та місцевого самоврядування;

- видання спільних наказів, вказівок, інформаційних листів та інших документів організаційного та методичного характеру;

- обмін інформацією з питань стану злочинності та корупції;

- розробка і здійснення узгоджених заходів з метою виявлення, припинення та профілактики злочинів і корупційних діянь, а також усунення причин та умов, що сприяли їх вчиненню;

- спільні виїзди до регіонів для проведення узгоджених заходів, перевірок і надання допомоги правоохоронним органам на місцях;

- вивчення позитивного досвіду з питань запобігання і протидії злочинності та корупції, впровадження його в практичну діяльність правоохоронних органів;

- утворення спільних слідчо-оперативних груп для розкриття і розслідування окремих тяжких та особливо тяжких злочинів;

- взаємне використання можливостей правоохоронних органів для підготовки і навчання кадрів, підвищення їх кваліфікації; проведення спільних семінарів, конференцій та інших навчально-практичних заходів;

- розробка пропозицій з питань удосконалення правового регулювання запобігання і протидії злочинності та корупції;

- спільне ініціювання та проведення наукових досліджень у сфері боротьби із злочинністю та корупцією [4].

Найбільш поширеною формою координаційної діяльності є проведення спільних координаційних нарад керівників правоохоронних органів. Вони присвячуються головним чином обговоренню підсумків роботи правоохоронних органів з виявлення та протидії злочинності за певний період – квартал, півріччя, рік. На міжвідомчу нараду може бути винесено обговорення стану боротьби з певною категорією кримінальних правопорушень: умисними вбивствами, розбійними нападами, тяжкими економічними злочинами, злочинами неповнолітніх. На ці наради запрошуються працівники правоохоронних органів, від яких залежить вирішення обговорюваних проблем, представники державних органів і громадських організацій, в обов'язки яких входить турбота про дотримання законності та правопорядку, вчені-юристи. Якщо міжвідомча нарада проводиться в районі або місті і обговорюються проблеми, що носять загальний характер, на нього запрошуються працівники прокуратури, суду, юстиції, а також керівники оперативних підрозділів правоохоронних органів. Міжвідомча нарада може бути проведена за участю лише зацікавлених у вирішенні того чи іншого питання правоохоронних органів.

На основі нарад організується більшість спільних заходів, обговорюються актуальні питання протидії злочинності, а також узгоджуються заходи щодо забезпечення об'єднаних дій для досягнення спільної мети та вирішення поставлених завдань. Учасниками координаційної наради є прокурор (він же голова наради) та перші керівники відповідних правоохоронних органів. Прокурор визначає місце і час проведення наради, узгоджує з іншими керівниками правоохоронних органів коло питань, які виносяться на її розгляд; організовує підготовку проектів документів, що приймаються за підсумками роботи наради, визначає разом з іншими керівниками коло учасників координаційної наради, керує роботою і підводить підсумки наради [20, с. 307].

Вибір найбільш значущих напрямків координаційної діяльності, на наш погляд, можна було б назвати принципом пріоритету в координаційній діяльності. Беручи до уваги вплив видів злочинності на криміногенну обстановку в регіоні, принцип пріоритету в координаційній діяльності – це спільне визначення учасниками координаційної діяльності тих проявів і видів злочинності, які найбільш актуальні для даної території і вимагають першочергових, невідкладних і узгоджених заходів.

На думку Михайленка О.Р. керівна роль прокурів в координації діяльності по боротьбі зі злочинністю зовсім не означає втручання їх в організацію роботи правоохоронних органів, що діють незалежно, в тому числі і від органів прокуратури [21, с. 206-207].

Отже, інститут координації діяльності правоохоронних органів з виявлення та протидії злочинності є самостійним, організаційно-правовим елементом, спрямованим на забезпечення узгодженого функціонування автономних цілеспрямованих систем для виконання визначених державою завдань. Координація діяльності правоохоронних органів допомагає усувати неузгодженість дій і паралелізм у роботі, створювати в необхідних випадках концентрацію сил, здійснювати протидію єдиним фронтом, знаходячи правильне поєднання методів переконання і примусу, виховання і покарання.

Література

1. Гарбовський Л.А. Протидія легалізації (відмиранню) доходів, одержаних злочинним шляхом, як складова забезпечення економічної безпеки України // Л.А. Гарбовський, Міжнародний юридичний вісник: актуальні проблеми сучасності (теорія та практика). Вип. 1–2 (10–11), – Ірпінь; 2018, С. 200–205.
2. Про прокуратуру: Закон України № 1697-VII від 14.10.2014 р. [Електронний ресурс] / Сайт Верховної Ради України. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1789-12>.
3. Про координацію діяльності правоохоронних органів у сфері протидії злочинності та корупції: Наказ Ге-

нерального прокурора України від 16.01.2013 № 1/1гн. [Електрон. ресурс] / Сайт Генеральної прокуратури України. – Режим доступу: http://www.gp.gov.ua/ua/gl.html?_m=publications&_t=rec&id=94102.

4. Про координацію діяльності правоохоронних органів по боротьбі із злочинністю та корупцією: Положення затверджене спільним наказом Генерального прокурора України та керівників правоохоронних органів від 26.04.2012р. № 43/375/166/353/284/241/290/256. [Електронний ресурс] / Сайт ВРУ – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0043900-12>.

5. Червякова О. В. Організаційно-правові аспекти управління вищим навчальним закладом МВС України: Автореф. дисс. ... канд. юрид. наук: 12.00.07 / Національний університет внутрішніх справ України. – Х., 2002. – 16 с.

6. Прінь Л. Організація координаційної діяльності правоохоронних органів у боротьбі зі злочинністю / Л. Прінь // Прокуратура. Людина. Держава. – 2005. – № 1. – С. 27–33.

7. Haimann T., Scott W.G. Management in the Modern Organization, 2 nd. Boston, Mass: Houghton – Mirlin, 1974. – С. 126.

8. Зинуров Р. Н. Концептуальные основы и научно-практические проблемы координации деятельности правоохранительных органов по борьбе с преступностью (Тенденции и закономерности): дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.11 / Рафаил Нариманович Зинуров. – Уфа, 2003. – 351 с.

9. Маляренко В. Т. Суд, правоохоронні та правозахисні органи України: Підручник / В. Т. Маляренко. – К.: Юринком Інтер, 2007. – 376 с.

10. Водько Н. Разграничить компетенцию правоохранительных ведомств. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://base.garant.ru/3460038/>

11. Козьяков І. М. Координація протидії злочинності та корупції в системі функціональної діяльності прокуратури / І. М. Козьяков // Митна справа. – 2013. № 5(89). – С. 23–28.

12. Білоус В. Т. Координація боротьби з економічною злочинністю: Монографія. – Ірпінь, Академія державної податкової служби України, 2002. – 449 с.

13. Нор В. Т. Прокурорський нагляд в Україні / В. Т. Нор. – Львів, 2002. – 265 с.

14. Малюга В. І. Принципи організації та діяльності прокуратури України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.10 / В. І. Малюга. – К., 2002. – 205 с.

15. Мичко М. І. Функції та організаційний устрій прокуратури / М. І. Мичко. – Донецьк : Донеччина, 2001. – 232 с.

16. Добровольская Т. Н. Принципы деятельности советской прокуратуры. [Електронний ресурс]. – Режим доступу <http://www.twirpx.com/file/1555023/>

17. Каркач П. М. Організація роботи прокуратури міста, району: метод. посіб. з організації роботи в міських, районних прокуратурах / П. М. Каркач. – Х. : Право, 2008. – 352 с.

18. Суходубов Д. В. Координаційна діяльність прокуратури щодо боротьби зі злочинністю: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.10 / Д. В. Суходубов. – Х., 2012. – 215 с.

19. Бабкова В. С. Принципи координаційної діяльності прокуратури у сфері протидії злочинності та корупції. [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: http://nauka.jur-academy.kharkov.ua/download/el_zbirnik/1.2013/Babkova.pdf.

20. Курочка М. Й. Прокурорський нагляд в Україні: Підручник / М. Й. Курочка, П. М. Каркач / За ред. проф. Е. О. Дідоренка. – Луганськ, 2004. – 424 с.

21. Михайленко О.Р. Прокуратура України: підручник / О.Р. Михайленко. – К.: Юрінком Інтер, 2011. – 336 с.

Анотація

Курбатова І. С. Роль органів прокуратури України в координації діяльності правоохоронних органів щодо протидії економічній злочинності. – Стаття.

У статті проаналізовано координуючу роль органів прокуратури в діяльності правоохоронних органів на які покладено обов'язок протидії економічній злочинності. Основна мета роботи полягає в аналізі нормативно-правової бази яка унормовує координуючу роль органів прокуратури в діяльності правоохоронних органів. Сформульовано, що однозначного визначення координаційної діяльності немає, досліджено думки українських та іноземних науковців з цього приводу. Крім того значна увага приділена аналізу принципів на яких базується координаційна діяльність органів прокуратури та дійшли висновку.

Ключові слова: органи прокуратури, економічна злочинність, координація, принципи координації, форми координації.

Аннотация

Курбатова И. С. Роль органов прокуратуры Украины в координации деятельности правоохранительных органов по противодействию экономической преступности. – Статья.

В статье проанализированы координирующую роль органов прокуратуры в деятельности правоохранительных органов на которые возложена обязанность противодействия экономической преступности. Основ-

ная цель работы заключается в анализе нормативно-правовой базы которая нормирует координирующую роль органов прокуратуры в деятельности правоохранительных органов. Сформулировано, что однозначного определения координационной деятельности нет, исследованы мнения украинских и зарубежных ученых по этому поводу. Кроме того значительное внимание уделено анализу принципов на которых базируется координационная деятельность органов и пришли к выводу.

Ключевые слова: органы прокуратуры, экономическая преступность, координация, принципы координации, формы координации.

Summary

Kurbatova I. S. Role of the Prosecutor's Office of Ukraine in coordinating the activities of law enforcement agencies in combating economic crime. – Article.

The article analyzes the coordinating role of the prosecutor's office in the activity of law enforcement bodies, which is obliged to combat economic crime. The main purpose of the work is to analyze the regulatory framework that unmasks the coordinating role of the prosecutor's office in the activities of law enforcement agencies. It is formulated that there is no unambiguous definition of coordination activity, the opinions of Ukrainian and foreign scholars on this subject are researched. In addition, considerable attention is paid to the analysis of the principles on which the coordination of activities of the prosecutor's office is based and came to a conclusion.

Key words: prosecutor's offices, economic crime, coordination, principles of coordination, forms of coordination.

УДК 342.95 (477)

С. К. Маліков

здобувач

Університету сучасних знань

ПОНЯТТЯ ТА СУТНІСТЬ АДМІНІСТРАТИВНИХ ПРОЦЕДУР КОНТРОЛЮ ТА НАГЛЯДУ У СФЕРІ МІСТОБУДІВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Постановка проблеми. У науковій літературі неодноразово акцентувалась увага на тому, що здійснення контролю у сфері містобудівної діяльності є важливим і відповідальним процесом, від ефективності здійснення якого може залежати не просто благополуччя міста, а й життя та здоров'я людини. А відтак, дуже важливим є дотримання контролюючими суб'єктами адміністративних процедур контролю та нагляду у сфері містобудівної діяльності. Адже сам від їх дотримання залежить: по-перше, законність здійснення такого контролю та нагляду; а по-друге, його ефективність та результативність. Питання адміністративних процедур у різних сферах суспільних відносин розглядалось в контексті багатьох проблематик, однак у сфері містобудівної діяльності воно є малодослідженим, а відтак потребує більшої уваги як з боку науковців, так і з боку законодавця.

Стан дослідження. Питання адміністративних процедур неодноразово було у полі зору науковців в контексті різних проблематик. Зокрема йому приділяли увагу: Г.Г. Фаренюк, В.Г. Тарасюк, О.Л. Белоконь, А.М. Шевченко, Н.Є. Янущек, Ю.М. Сафонов, В.Р. Кравець, В.Г. Олюха, Л.В. Гуцаленко, О.М. Ключев, М.М. Коцупатрий, У.О. Марчук, О.М. Музичук, О.І. Миколенко, О.Т. Зима, О.М. Соловійова, І.В. Бойко, В.Д. Гвоздецький та багато інших. Однак, незважаючи на чималу кількість наукових розробок варто відзначити, що питання адміністративних процедур є малодослідженим саме в контексті контролю та нагляду у сфері містобудівної діяльності.

Саме тому метою статті є: надати авторське визначення поняття адміністративних процедур контролю та нагляду у сфері містобудівної діяльності.

Виклад основного матеріалу. Аналіз наукової літератури дає змогу стверджувати, що незалежно від сфери суспільних відносин процедура – це певна послідовність дій які має вчинити суб'єкт для досягнення якоїсь мети. Втім, даний термін набуває своїх особливостей в залежності від галузей, в якій він використовується. Так, у правовій науці, доводить І.В. Боко, «процедура» – це регламентований юридичною нормою порядок вчинення дій або прийняття рішень у сфері правозастосування. Ключовою у цьому визначенні є категорія «порядок», під яким розуміють сукупність по-

слідовно вчинюваних дій та прийнятих рішень, логічно поєднаних і спрямованих на досягнення певного результату [1, с. 5]. Автори «Юридичної енциклопедії» вказують, «процедура» (франц. *procedure*, лат. *procedere* – просуватися) – порядок, наступність, послідовність у вчиненні відповідних дій для досягнення певного результату. Особливість правової процедури полягає у тому, що вона застосовується у сфері права. Процедура у правовому розумінні – це врегульований законом, іншими нормативно-правовими актами порядок, який складається з послідовних дій і спрямований на досягнення правового результату [2]. Відповідно до точки зору О.В. Яковенка, правова процедура – це особливий нормативно встановлений порядок здійснення юридичної діяльності, який забезпечує реалізацію норм матеріального права і заснованих на них матеріальних правовідносин і охороняється від порушень правовими санкціями [3, с. 7].

Ще один вчений, – О.С. Лагода, досліджуючи поняття процедура з правової точки зору відзначав, що під вказаною категорією слід розуміти регламентований юридичною нормою порядок дій або регулювання відповідних суспільних відносин у сфері правозастосування. Крім того, науковець вказує, даний термін характеризується такими ознаками: а) це попередньо визначена модель застосування у реальному житті, через яку досягається необхідний результат; б) юридична сила, тобто норми, що визначають процедурну діяльність, закріплені у законі, як і основні; в) межі регулятивного «впливу» процедурних норм. Процедурні норми не торкаються змістової (внутрішньої) сторони реалізації основних норм, лише передбачають зовнішній процес їх впровадження; г) синхронність, тобто з виникненням основної норми відразу приймається процедурна. Це забезпечує нерозривність правотворчості та правореалізації, теорії та практики; д) законність – відповідність процедури нормативній моделі, закріпленій у нормативно-правовому акті; е) ознака демократизму правової процедури стосується тільки тих, які є шляхом до реалізації владних відносин [4 с. 13; 5].

В залежності від галузі права поняття процедури також набуває свої характерні властивості. Що ж стосується безпосередньо «адміністративної процедури», то в юридичній літературі сфор-

мовано чималу кількість підходів щодо його тлумачення, що в свою чергу призвело до відсутності єдиної думки стосовно змісту даної категорії. Так, О.В. Левченко пропонує розглядати адміністративну процедуру як встановлену законом сукупність послідовно здійснюваних суб'єктом публічної адміністрації процедурних дій з розгляду та вирішення адміністративної справи, результатом якої є прийняття адміністративного акта, який встановлює, змінює чи припиняє права та обов'язки суб'єктів адміністративно-правових відносин [6, с. 110]. О.М. Бандурка вважає, адміністративна процедура – це передбачені спеціальним нормативно-правовим актом (кодексом, законом, положенням, інструкцією) послідовні, цілеспрямовані дії органів державної влади або органів місцевого самоврядування щодо: 1) гарантування реалізації прав, свобод і законних інтересів людини і громадянина, 2) виконання повноважень, покладених на органи державної влади, органи місцевого самоврядування або ж 3) завдань держави [7].

Ю.М. Фролов адміністративну процедуру визначає як встановлений адміністративно-процесуальними нормами порядок розгляду та вирішення органами виконавчої влади та місцевого самоврядування індивідуальних адміністративних справ [8, с. 696]. До головних завдань адміністративних процедур науковець відносить: забезпечення справедливого, об'єктивного та своєчасного розгляду індивідуальних справ фізичних та юридичних осіб з метою виконання обов'язків, забезпечення прав та законних інтересів суб'єктів правовідносин; сприяння підвищенню ефективності реалізації публічної влади, чіткому виконанню функцій і повноважень органів та посадових осіб шляхом упорядкування їх діяльності; забезпечення необхідної послідовності в реалізації суб'єктами правовідносин своїх прав і законних інтересів; протидія зловживанню владою з боку органів виконавчої влади та інших суб'єктів владних повноважень шляхом чіткого регламентування правил взаємостосунків органів і посадових осіб виконавчої влади та місцевого самоврядування з іншими суб'єктами адміністративних правовідносин [8, с. 696].

І.В. Бойко зазначає, що адміністративна процедура – це структурований, нормативно закріплений порядок прийняття адміністративних актів або укладення адміністративно-правових договорів, спрямований на вирішення конкретних справ у сфері публічного управління [1, с. 7]. Ознаками адміністративної процедури, на переконання автора, є такі: має правовий характер, оскільки принципи та правила, що визначають адміністративну процедуру, містяться в приписах нормативно-правових актів; вміщує норми, що регламентують як діяльність суб'єкта публічного

адміністрування, так і поведінку приватних осіб; спрямована на прийняття адміністративного акта суб'єктом владних управлінських повноважень; застосовується для вирішення конкретної адміністративної справи; має основним призначенням забезпечення ефективної реалізації прав приватних осіб і унеможливлення їх порушення; тягне за собою настання зовнішніх наслідків, тобто застосування процедурних правил породжує права й обов'язки осіб, які знаходяться поза системою публічного адміністрування; має, як правило, безспірний характер, тобто завдяки адміністративній процедурі вирішуються позитивні управлінські справи [1, с. 7-8]. На нашу думку визначаючи перелік характерних ознак адміністративної процедури, І.В. Бойко дещо ототожнює її з адміністративним процесом.

Розкриваючи характерні ознаки адміністративних процедур слід погодитись із точкою зору Н.В. Галіциної, яка на підставі аналізу низки наукових поглядів вчених виділяє наступні [9, 173-174]: 1) адміністративні процедури застосовуються в публічній сфері. Саме за допомогою адміністративних процедур управлінській діяльності публічної адміністрації надається правова форма, що забезпечує чітке функціонування суб'єктів управління; 2) адміністративні процедури регулюють порядок здійснення правозастосувальної діяльності. Застосування права – це владно-організуюча діяльність компетентних органів і осіб, що забезпечують у конкретних життєвих випадках реалізацію юридичних норм; 3) адміністративні процедури охоплюють управлінську діяльність позитивної спрямованості, тобто діяльність, спрямовану на створення умов для ефективної реалізації прав і законних інтересів громадян і організацій. Саме «позитивна» сторона адміністративної діяльності повинна одержати нормативне закріплення через адміністративні процедури; 4) адміністративні процедури встановлюють визначений порядок здійснення тих або інших дій. Завдання адміністративних процедур – упорядкувати діяльність уповноважених органів влади і всіх зацікавлених осіб; 5) для адміністративних процедур характерний особливий суб'єктний склад. Однією із сторін в адміністративній процедурі завжди виступає державний орган або посадова особа, наділені державно-владними повноваженнями. 6) адміністративні процедури закріплюються адміністративно-процесуальними нормами, які, в свою чергу, регулюють застосування матеріальних норм адміністративного та інших галузей права (фінансового, господарського, трудового та ін.) і при цьому регламентують діяльність уповноважених органів і посадових осіб [9, 173-174].

Досліджуючи поняття адміністративна процедура слід відзначити, що в юридичній

літературі точаться жваві дискусії з приводу того, як співвідноситься дана категорія із терміном адміністративний процес. А.П. Шергіна, А.А. Михайлова та інші вказують, що адміністративний процес – це правозастосування, тобто владна діяльність державних органів, яким законом надані відповідні повноваження, спрямована на досягнення не будь-якого, а чітко визначеного правового ефекту вирішення адміністративно – правових спорів та справ про правопорушення, а також протиправні діяння, які не являють собою великої суспільної небезпеки [10]. На переконання Ю.М. Козлова, адміністративний процес – це врегульована адміністративно-процесуальними нормами діяльність виконавчих органів (посадових осіб) з розгляду й вирішення різних індивідуальних адміністративних справ, які виникли у сфері державного управління, в порядку реалізації завдань і функцій виконавчої влади. Як зазначає автор, «...адміністративний процес являє собою сукупність адміністративних проваджень, що розрізняються за предметом регулювання». При цьому власне адміністративне провадження він детермінує як «...нормативно врегульований порядок здійснення процесуальних дій, який забезпечує законний та об'єктивний розгляд і вирішення індивідуальних адміністративних справ, об'єднаних спільністю предмета» [11, с. 392; 12].

Розглядаючи зміст поняття «адміністративний процес» обов'язково слід навести точку зору В.П. Тимошук, який здійснюючи аналіз існуючих концепцій до розуміння даного терміну, серед основних із них виділяє: а) деліктну (адміністративно-деліктну), яка охоплює відносини щодо розгляду справ про адміністративні правопорушення та застосування заходів адміністративного примусу; б) юрисдикційну, яка зосереджує відносини щодо розгляду справ про адміністративні правопорушення та адміністративне судочинство; в) судочинну (стосується лише адміністративного судочинства); г) адміністративно-юстиційну (охоплює відносини щодо розгляду скарг в адміністративному порядку та адміністративне судочинство); д) управлінську (вся діяльність органів публічної адміністрації); е) позитивно-управлінську (охоплює діяльність органів публічної адміністрації, за винятком відносин щодо розгляду справ про адміністративні правопорушення); є) широку (всі відносини щодо застосування адміністративно-правових норм будь-якими суб'єктами, а також застосування в низці випадків матеріальних норм інших галузей права) [13, с. 34].

Тож, виходячи із вказаного вище, жодним чином не можна говорити про те, що терміни «адміністративна процедура» та «адміністративний процес» є тотожними. На необхідності розмежування цих понять також наголошує Ю.М. Фролов, обґрунтовуючи це недоцільністю поєднання

юрисдикційного та позитивного процесу в одному понятті, що не відповідає сучасній трактовці і розумінню адміністративної діяльності, призводячи до знецінювання змісту та значення самого поняття процесу у тому спеціальному юридичному сенсі, який історично склався та є прийнятим у законодавстві, на практиці та в науці. З іншого боку, уявляється, що поняття «адміністративна процедура» посідає цілком обґрунтоване самостійне місце в адміністративно-процесуальній діяльності і його не слід ототожнювати з категорією «адміністративний процес». Процедура виступає початковою формою урегульованості в діяльності відповідних органів, що, за наявності об'єктивної необхідності, може перетворитися на більш впорядковану форму, яка має назву «процес». Отже, робить висновок автор, адміністративна процедура і адміністративний процес є пов'язаними, близькими, але самостійними правовими поняттями, що співвідносяться як частина та ціле [8, с. 694]. Підтримує тезу про доцільність використання двох термінів адміністративна процедура та адміністративний процес, а також їх розмежування і А.М. Школик. Автор вказує, що це зумовлено специфікою та надзвичайною широтою правових відносин, котрі забезпечуються нормами адміністративного права. У жодній іншій галузі права, підкреслює А.М. Школик, немає такого великого за обсягом предмета правового регулювання і настільки різних правових інститутів, що формують його зміст. Часткова неузгодженість з переважаючою у вітчизняній науці теорією держави і права позицією може з часом бути подолана з розвитком нових та удосконаленням наявних поглядів. Тим більше, що кожна, особливо базова галузь права, має право на формування власної правової доктрини, яка лише в ідеалі цілковито збігатиметься з загальною теорією [14, с. 191].

Висновок. Адміністративна процедура і адміністративний процес не є тотожними, в даному випадку процедура являється окремим інститутом адміністративного процесу. Так, якщо у рамках адміністративного процесу вирішуються якісь суперечки (адміністративні), то ключовим завданням адміністративної процедури є упорядкування діяльності системи контролюючих суб'єктів, з метою зробити її більш логічною та послідовно. Тож, узагальнюючи весь наведений вище матеріал можемо запропонувати авторське визначення адміністративних процедур контролю та нагляду у сфері містобудівної діяльності, під яким, на нашу думку, доцільно розуміти законодавчо визначену послідовність дій, які мають вчинити контролюючі суб'єкти підчас здійснення ними відповідної контрольно-наглядової діяльності. Наявність чітко визначеної процедури, окрім всього вказаного вище, забезпечує більш ефективне вирішен-

ня контрольно-наглядових завдань та виконання функцій уповноваженими органами у сфері містобудівної діяльності.

У підсумку наукового дослідження до найбільш характерних особливостей адміністративних процедур у сфері містобудівної діяльності слід віднести:

- особлива спрямованість адміністративної процедури контролю;
- вони спрямовані виключно на реалізацію контрольно-наглядових функцій уповноважених суб'єктів, вихід за межі яких тягне за собою настання юридичної відповідальності;
- обов'язковим учасником є орган державної влади, який наділений необхідною сукупністю контрольно-наглядових повноважень саме у сфері містобудівної діяльності;
- відносна стабільність стадій проведення контрольно-наглядових заходів незалежно від підконтрольного об'єкта;
- всі інші учасники правовідносин обов'язково повинні сприяти реалізації кожної стадії.

Література

1. Бойко І. В. Адміністративна процедура : конспект лекцій / І. В. Бойко, О. Т. Зима, О. М. Соловійова ; за заг. ред. І. В. Бойко. Харків : Право, 2017. 132 с.
2. Юридична енциклопедія: В 6 т. / Редкол.: Ю. С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. К.: «Укр. енцикл.» 1998. С. 185–186.
3. Яковенко О. В. Правовая процедура : автореф. дисс. на соискание науч. степени канд. юрид. наук : спец. 12.00.01 «Теория права и государства» / О. В. Яковенко. Саратов, 1999. 22 с.
4. Лагода О. С. Адміністративна процедура: теорія і практика застосування : дис. на здобуття наукового ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.07 «Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право» / Лагода Олександр Сергійович. Ірпінь, 2007. 187 с.
5. Галіцина Н. В. Адміністративно-правові засади процедури створення та функціонування товариств з обмеженою відповідальністю в Україні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07 / Галіцина Наталя Вікторівна ; Класич. приват. ун-т. Запоріжжя, 2010. 248 с.
6. Левченко О. В. Адміністративна процедура як правова форма надання адміністративних послуг: поняття, ознаки та співвідношення із суміжними правовими поняттями / О. В. Левченко // Прикарпатський юридичний вісник. 2015. Випуск 2(8). С. 106–111.
7. Адміністративне право України. Загальна частина. Академічний курс: [підруч.] / за заг. ред. Академіка НАПрН України О.М. Бандурки. Х.:Золота миля, 2011. 584 с.
8. Фролов Ю. М. Адміністративні процедури: зміст та особливості / Ю. М. Фролов // Форум права. 2013. № 3. С. 692–698.
9. Галіцина Н. В. Адміністративна процедура як інститут адміністративного процесу / Н. В. Галіцина // Форум права. – 2010. – № 4. – С. 163–177.
10. Шергин А.П., Михайлов А.А., Фефилова В.Ф., Скворцов С.М. Процессуальные формы административно-юрисдикционной деятельности органов внутренних дел, М., ВНИИ МВД СССР, 1985. 145 с.
11. Административное право: Учебник / Под ред. Л.Л. Попова. – М.: Юристъ, 2002. – 697 с.
12. Баб'як А.В. Адміністративно-процесуальні строки [Текст] : дис... канд. юрид. наук: 12.00.07 / Баб'як Андрій Васильович ; Національна академія внутрішніх справ України. К., 2005. 209 с.
13. Тимощук В. П. Адміністративні акти: процедура прийняття та припинення : монографія / Віктор Павлович Тимощук. К. : Конус-Ю, 2010. 296 с.
14. Школик А. Адміністративна процедура та її співвідношення з суміжними поняттями / А. Школик // Вісник Львівського університету. Сер. : Юридична. 2014. Вип. 59. С. 185–193.

Анотація

Маликов С. К. Поняття та сутність адміністративних процедур контролю та нагляду у сфері містобудівної діяльності. – Стаття.

У статті, на основі аналізу наукових поглядів вчених та чинного законодавства України, наведено теоретичне узагальнення та нове вирішення наукового завдання, що полягає у визначенні поняття адміністративних процедур контролю та нагляду у сфері містобудівної діяльності.

Досліджено як співвідносяться поняття адміністративна процедура та адміністративний процес, на основі чого дістала подальшого обґрунтування теза про те, що вони не є тотожними, в даному випадку процедура є окремим інститутом адміністративного процесу. Так, якщо у рамках адміністративного процесу вирішуються якісь суперечки (адміністративні), то ключовим завданням адміністративної процедури є упорядкування діяльності системи контролюючих суб'єктів, з метою зробити її більш логічною та послідовною.

Встановлено, що під адміністративною процедурою контролю та нагляду у сфері містобудівної діяльності варто розуміти законодавчо визначену послідовність дій, які мають вчинити контролюючі суб'єкти під час здійснення ними відповідної контрольно-наглядової діяльності. Наявність чітко визначеної процедури, окрім всього вказаного вище, забезпечує більш ефективне вирішення контрольно-наглядових завдань та виконання функцій уповноваженими органами у сфері містобудівної діяльності.

Визначено особливості адміністративних процедур у сфері містобудівної діяльності, зокрема: особлива спрямованість адміністративної процедури контролю; вони спрямовані виключно на реалізацію контрольно-наглядових функцій уповноважених суб'єктів, вихід за межі яких тягне за собою настання юридичної відповідальності; обов'язковим учасником є орган державної влади, який наділений необхідною сукупністю контрольно-наглядових повноважень саме у сфері містобудівної діяльності; відносна стабільність стадій проведення контрольно-наглядових заходів незалежно від підконтрольного об'єкта; всі інші учасники правовідносин обов'язково повинні сприяти реалізації кожної стадії.

Ключові слова: процедура, правова процедура, адміністративна процедура, порядок, адміністративний процес.

Аннотация

Маликов С. К. Понятие и сущность административных процедур контроля и надзора в сфере градостроительной деятельности. – Статья.

В статье на основе анализа научных взглядов ученых и действующего законодательства Украины, приведены теоретическое обобщение и новое решение

научной задачи, заключающейся в определении понятия административных процедур контроля и надзора в сфере градостроительной деятельности.

Исследовано как соотносятся понятия административная процедура и административный процесс, на основе чего получила дальнейшего обоснования тезис о том, что они не являются тождественными, в данном случае процедура является отдельным институтом административного процесса. Так, если в рамках административного процесса решаются какие-то споры (административные), то ключевым заданием административной процедуры является упорядочение деятельности системы контролируемых субъектов, с целью сделать ее более логичной и последовательно.

Установлено, что в административной процедуре контроля и надзора в сфере градостроительной деятельности следует понимать законодательно определенную последовательность действий, которые имеют поступить контролируемые субъекты во время осуществления ими соответствующей контрольно-надзорной деятельности. Наличие четко определенной процедуры, кроме всего указанного выше, обеспечивает более эффективное решение контрольно-надзорных задач и выполнения функций уполномоченными органами в сфере градостроительной деятельности.

Определены особенности административных процедур в сфере градостроительной деятельности, в частности: особая направленность административной процедуры контроля; они направлены исключительно на реализацию контрольно-надзорных функций уполномоченных субъектов, выход за пределы которых влечет наступления юридической ответственности; обязательным участником является орган государственной власти, который наделен необходимым совокупности контрольно-надзорных полномочий именно в сфере градостроительной деятельности; относительная стабильность стадий проведения контрольно-надзорных мероприятий независимо от подконтрольного объекта; все остальные участники правоотношений обязательно должны способствовать реализации каждой стадии.

Ключевые слова: процедура, правовая процедура, административная процедура, порядок, административный процесс.

Summary

Malikov S. K. The concept and essence of administrative procedures of control and supervision in the field of urban development. – Article.

In the article, based on the analysis of scientific views of scientists and the current legislation of Ukraine, the theoretical generalization and a new solution of the scientific problem, which consists in definition of the concept of administrative procedures of control and supervision in the field of urban development activity, is given.

It is investigated how the concept of administrative procedure and administrative process is related, on the basis of which the further justification of the thesis that they are not identical, in this case the procedure is a separate institute of the administrative process. Thus, if within the administrative process some disputes are resolved (administrative), the key task of the administrative procedure is to streamline the activities of the controlling entities, in order to make it more logical and consistent.

It was established that under the administrative control and supervision procedure in the field of urban development activities it is necessary to understand the legally determined sequence of actions, which should be performed by controlling entities during their respective supervisory and control activities. The presence of a clearly defined procedure, besides all of the above, provides for a more effective solution of supervisory tasks and the performance of functions by the competent authorities in the field of urban development.

The peculiarities of administrative procedures in the field of urban development are determined, in particular: the special focus of the administrative control procedure; they are directed solely at the implementation of control and oversight functions of authorized entities, the exit beyond which entails legal liability; obligatory participant is the state authority, which is endowed with the necessary set of control and supervisory powers precisely in the field of urban development activities; relative stability of the stages of control and supervision measures regardless of the subject of control; all other members of the legal relationship must necessarily contribute to the implementation of each stage.

Key words: procedure, legal procedure, administrative procedure, procedure, administrative process.

УДК 342.95

Л. Г. Могилевська
викладач кафедри загальноправових дисциплін
Харківського національного університету внутрішніх справ

ДО ХАРАКТЕРИСТИКИ ПРИНЦИПІВ ДІЯЛЬНОСТІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ У СФЕРІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ І СВОБОД ДИТИНИ

Постановка проблеми. Обравши курс на Європейську інтеграцію, українська держава взяла на себе низку зобов'язань, зокрема у частині адаптація діяльності правоохоронних органів країни до вимог і стандартів, які висуваються європейською спільнотою. Все це призвело до створення нового органу державної влади – Національної поліції України, основним призначенням якого є забезпечення дотримання законності в суспільстві. Крім того, не можна не відмітити таке важливе завдання поліції, яке полягає у захисті прав та свобод найменш захищеної та вразливої категорії громадян, як діти. Враховуючи те, що діти користуються правами людини, що розповсюджуються на дорослих, стосовно цієї категорії осіб працює більш складна система норм та приписів, що включає в себе принципи, які мають своє закріплення у міжнародних нормативних актах.

Стан дослідження. Окремі проблемні питання щодо діяльності Національної поліції України у своїх наукових працях розглядали: С.Я. Коненко, Б.С. Крилов, В.С. Куйбіда, О.І. Остапенко, Ю.І. Осіпов, А.В. Сергєєв, А.В. Губанов, С.Я. Косенко, О.С. Передерій, О.С. Проневич, А.В. Самотуга, В.О. Січкара та багато інших. Однак, незважаючи на чималу кількість досліджень, в науковій літературі відсутні комплексні дослідження, присвячені розгляду принципів забезпечення діяльності Національної поліції України у сфері забезпечення прав і свобод дитини.

Саме тому метою статті є: визначити та надати характеристику принципам діяльності Національної поліції у сфері забезпечення прав і свобод дитини.

Виклад основного матеріалу. Принципи діяльності підрозділів Національної поліції України, загалом, та як і всієї системи органів виконавчої влади, треба розглядати як закріплені в правових актах (нормах) найбільш загальні вихідні положення (правові вимоги, ідеї), які панують у державі, основні засади, керівні настанови, що визначають найважливіші правила, за якими ця діяльність організовується й здійснюється [1, с. 111]. До основних належать принципи регулювання взаємовідносин між суспільством та органами виконавчої влади, які розкривають природу формування й функціонування. Останні ґрунтуються на положеннях Конституції України від 28.06.1996 р., міжнародних договорах згода

на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, та законодавчих актах, серед яких Закон України «Про Національну поліцію», за ст. 6–12 якого визначені ключові принципи діяльності поліції, серед яких:

1) принцип верховенства права, відповідно до якого людина, її права та свободи визнаються найвищими цінностями та визначають зміст і спрямованість діяльності держави;

2) принцип дотримання прав і свобод людини під час виконання співробітниками патрульної поліції своїх службових обов'язків проявляється в безумовному дотриманні прав і свобод людини, а їх обмеження допускається тільки на підставах та в порядку, передбачених чинним законодавством, за нагальної необхідності і в обсязі, необхідному для виконання завдань поліції;

3) принцип законності означає те, що поліцейський патрульної поліції повинен діяти виключно на підставі, у межах повноважень та у спосіб, що визначені чинним законодавством України;

4) принцип відкритості та прозорості полягає в забезпеченні постійного інформування органів державної влади та органів місцевого самоврядування, а також громадськості про свою діяльність у сфері охорони та захисту прав і свобод людини, протидії злочинності, забезпечення публічної безпеки і порядку;

5) принцип політичної нейтральності регламентує абсолютну незалежність поліцейського від рішень, заяв чи позицій політичних партій та громадських об'єднань, а також наголошує на необхідності забезпечення захисту прав та свобод людини незалежно від політичних переконань та партійної належності;

6) принцип взаємодії з населенням на засадах партнерства полягає у тому, що у своїй роботі поліцейські патрульної поліції повинні співпрацювати на засадах партнерства спрямовувати власну діяльність на задоволення населення, а також враховувати специфіку регіону та проблеми територіальних громад;

7) принцип безперервності розкривається через безперервне та цілодобове виконання своїх завдань, кожна особа має право в будь-який час звернутися за допомогою до поліцейського, а останній не має права відмовити в розгляді або відкласти розгляд звернень стосовно забезпечення прав і свобод людини, юридичних осіб, інтересів

суспільства та держави від протиправних посягань з посиланням на вихідний, святковий чи неробочий день або закінчення робочого дня.

Досліджуючи питання принципів діяльності Національної поліції у сфері забезпечення прав і свобод дитини має певну специфіку, що в ряді країн призвело до поступового закріплення в національному законодавстві й міжнародних правових актах основних принципів діяльності органів держави у відношенні дітей. Так, першовідкривачем у визначенні принципів, яких повинні дотримуватись країни у відношенні дітей була вказана ними раніше Женевська декларація, що встановлювала такі як: 1. Дитині повинні надаватися всі засоби, необхідні для її нормального матеріального і духовного розвитку. 2. Голодна дитина повинна бути нагодована; хвора дитина повинна отримати допомогу; дитина, яка припустилася помилки, повинна бути виправлена; сироті чи безпритульній дитині повинен бути наданий притулок і догляд. 3. Дитина перша повинна отримувати допомогу під час лиха. 4. Дитина повинна мати дитинство і захист від усіх форм експлуатації. 5. Дитину потрібно виховувати в усвідомленні того, що її кращі якості повинні бути спрямовані на благо ближніх.

Згодом, на її заміну прийшла у 1959 р. та отримала найбільший моральний авторитет у світі Декларація прав дитини, бо торкалася більш ширших, аніж життєвих потреб дитини. Загалом Декларація 1959 р. включає 10 принципів, які можна викласти так:

- кожна дитина користується правами, проголошеними цією Декларацією без будь-яких форм дискримінації;
- дитина повинна користуватися особливим захистом і повинна мати можливість для нормального здорового розвитку в умовах свободи гідності;
- дитина з моменту народження набуває ім'я та національність;
- дитина повинна користуватися благами соціального забезпечення, включаючи адекватний до- та післяпологовий догляд для неї або нього та матері. Дитина повинна мати право на нормальне харчування, житло, творчі та медичні послуги;
- дитині, яка є фізично, розумово або соціально неповноцінною, повинні надаватися спеціальне лікування, освіта та догляд;
- дитина повинна, там, де можливо, зростати під опікою і доглядом її батьків в атмосфері приятності, моральної і матеріальної безпеки. Малолітня дитина не повинна, крім виключних обставин, відокремлюватися від матері. Суспільство й органи влади повинні забезпечити необхідний догляд за дітьми, які залишилися без піклування сім'ї або без адекватних засобів підтримки.

Дитина має право на отримання освіти, яка повинна бути обов'язковою та безплатною що

найменше на початковому рівні. Дитина повинна мати можливість для гри та творчості.

- дитина за будь-яких обставин повинна бути серед перших, хто отримує захист і допомогу;
- дитина повинна бути захищена від усіх форм занедбання, жорстокості та експлуатації;
- дитину не можна наймати на роботу до досягнення нею визначеного мінімального віку;
- дитина повинна бути захищена від расової, релігійної або іншої дискримінації. Вона повинна бути вихована у дусі розуміння, толерантності та дружби між народами, миру і загального братерства.

Однак ані Женевська декларація прав дитини 1924 р., ані Декларація прав дитини 1959 р. не мали обов'язкової сили, а носили лише декларативний та рекомендаційний характер. Проте для захисту і забезпечення прав та свобод дитини необхідними були конкретні закони й міжнародні договори. Протягом 1979-1989 рр. розроблялась, а 20 листопада 1989 р. Генеральною Асамблеєю ООН була ухвалена Конвенція ООН про права дитини, яку прийнято вважати світовою конституцією для дітей [2, с. 105]. Тож, розглядаючи принципи правового захисту дитини, які закріплені в міжнародних документах, то, перш за все, слід звернутися до аналізу засад, які втілені в Конвенції про права дитини.

Комітет із прав дитини виділив наступні статті як «керівні принципи», що є основою для всіх прав, які містяться в Конвенції:

- стаття 2 (про запобігання дискримінації). Де зазначено, що Держави-учасниці поважають і забезпечують всі права, передбачені цією Конвенцією, за кожною дитиною, яка перебуває в межах їх юрисдикції, без будь-якої дискримінації незалежно від раси, кольору шкіри, статі, мови, релігії, політичних або інших переконань, національного, етнічного або соціального походження, майнового стану, стану здоров'я і народження дитини, її батьків чи законних опікунів або яких-небудь інших обставин. Держави-учасниці вживають всіх необхідних заходів для забезпечення захисту дитини від усіх форм дискримінації або покарання на підставі статусу, діяльності, висловлюваних поглядів чи переконань дитини, батьків дитини, законних опікунів чи інших членів сім'ї.

- стаття 3 (про найкращі інтереси дитини). В усіх діях щодо дітей, незалежно від того, здійснюються вони державними чи приватними установами, що займаються питаннями соціального забезпечення, судами, адміністративними чи законодавчими органами, першочергова увага приділяється якнайкращому забезпеченню інтересів дитини. Держави-учасниці зобов'язуються забезпечити дитині такий захист і піклування, які необхідні для її благополуччя, беручи до уваги права й обов'язки її батьків, опікунів чи інших осіб,

які відповідають за неї за законом, і з цією метою вживають всіх відповідних законодавчих і адміністративних заходів. Держави-учасниці забезпечують, щоб установи, служби і органи, відповідальні за піклування про дітей або їх захист, відповідали нормам, встановленим компетентними органами, зокрема, в галузі безпеки й охорони здоров'я та з точки зору численності і придатності їх персоналу, а також компетентного нагляду.

- стаття 6 (про право на життя, виживання і розвиток). Держави-учасниці визнають, що кожна дитина має невід'ємне право на життя. Держави-учасниці забезпечують у максимально можливій мірі виживання і здоровий розвиток дитини.

- стаття 12 (про повагу поглядів дитини). Держави-учасниці забезпечують дитині, здатній сформулювати власні погляди, право вільно висловлювати ці погляди з усіх питань, що торкаються дитини, причому поглядам дитини приділяється належна увага згідно з її віком і зрілістю (ч. 1 ст. 12).

- стаття 37 (неприпустимість катування та іншого жорстокого, нелюдського або принижуючого гідність ставлення до дитини). У змісті якої йдеться, що Держави-учасниці забезпечують, щоб: а) жодна дитина не піддавалась катуванням та іншим жорстоким, нелюдським або принижуючим гідність видам поведінки чи покарання. Ні смертна кара, ні довічне тюремне ув'язнення, які не передбачають можливості звільнення, не призначаються за злочини, вчинені особами, молодшими 18 років; б) жодна дитина не була позбавлена волі незаконним або свавільним чином. Арешт, затримання чи тюремне ув'язнення дитини здійснюються згідно з законом та використовуються лише як крайній захід і протягом якомога більш короткого відповідного періоду часу; в) гуманне ставлення до кожної позбавленої волі дитини і повагу до гідності її особи з урахуванням потреб осіб її віку. Зокрема, кожна позбавлена волі дитина має бути відокремлена від дорослих, якщо тільки не вважається, що в найкращих інтересах дитини цього не слід робити, та мати право підтримувати зв'язок із своєю сім'єю шляхом листування та побачень, за винятком особливих обставин; г) кожна позбавлена волі дитина мала право на негайний доступ до правової та іншої відповідної допомоги, а також право оспорювати законність позбавлення її волі перед судом чи іншим компетентним, незалежним і безстороннім органом та право на невідкладне прийняття ними рішень щодо будь-якої такої процесуальної дії.

На сьогоднішній час цікавим та спірним залишається принцип «якнайкращого забезпечення інтересів дитини». Як ми знаємо, будь-яка дитина є людиною, особистістю, громадянином, тобто їй належать від народження всі права людини, але у зв'язку з особливостями розвитку (дитина до

18 років) було визнано за необхідне сформулювати окрему групу прав, яка б ширше відображала умови благополуччя осіб, які не досягли вісімнадцятирічного віку; захищала інтереси саме цієї групи. Таким чином, даний принцип вказує на прямий обов'язок держави задовольняти й захищати індивідуальні потреби осіб, які не досягли повноліття [3, с. 58].

Хочемо підкреслити, серед вказаного те, що серед Керівних принципів Організації Об'єднаних Націй присутні норми, що орієнтовані на попередження злочинності серед неповнолітніх. У самих «Керівних принципах ООН по попередженню злочинності серед неповнолітніх» підкреслюється, що профілактика правопорушень серед неповнолітніх є найважливішим аспектом попередження злочинності в цілому, і людство може виховувати молодь на принципах, які не дозволяють їй злочинну діяльність [4, с. 38].

Керівні принципи стосуються перед конфліктного етапу, тобто періоду, коли неповнолітній ще не вступив у конфлікт з законом. Основною ідеєю цього документу є те, що для попередження правопорушень серед неповнолітніх необхідно усунути умови, котрі негативно впливають на захист прав людини в контексті реформування підрозділів превентивної діяльності Національної поліції нормальний розвиток дитини і порушують його. З цією метою пропонуються всеохоплюючі, міждисциплінарні засоби з тим, щоб забезпечити молоді життя, вільне від злочинності, конфлікту з законом. Саме тому у цьому документі основна увага приділяється порядку застосування ранніх превентивних і захисних заходів, які спрямовані на розвиток позитивної ролі різних соціальних установ, включаючи сім'ю, систему освіти, засоби масової інформації а також самих молодих людей [5, с. 86].

Висновок. Завершуючи представлене наукове дослідження слід констатувати, що під принципами діяльності поліції потрібно розуміти систему встановлених і гарантованих державою правових положень, визначених нормами національного та міжнародного законодавства, які закріплюють основи діяльності підрозділів Національної поліції України, завдання й функції яких спрямовані на забезпечення прав і свобод людини, інтересів суспільства й держави, протидії злочинності, підтримання публічної безпеки та порядку. А відтак, принципи діяльності Національної поліції України у сфері забезпечення прав і свобод дитини уособлюють концептуальні вихідні положення, які встановлюють основні правила і сутність її організації та функціонування, особливо у питанні добробуту вказаної категорії осіб. Як недолік слід відзначити, що не всі із окреслених нами засад дістали своє законодавче закріплення, що, нашу думку, потребує свого

вирішення та матиме велике теоретичне та практичне значення.

Література

1. Казанчук Ірина Розвиток та зміцнення взаємодії Національної поліції України та населення на засадах партнерства – основа ефективної реалізації природоохоронної функції держави. Розвиток та зміцнення взаємодії Національної поліції України та населення на засадах партнерства... . 2016, № 4/2. С. 109–115.
2. Боняк В. О. Забезпечення прав людини у правоохоронній діяльності: навч. посібник. Дніпро: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ; Ліра ЛТД, 2017. 224 с.
3. Губаль Ю. В. Конституційно-правовий статус дитини в Україні та Угорщині : порівняльно-правове дослідження : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.02. Держ. ВНЗ «Ужгород. нац. ун-т» Мін-ва освіти і науки України. Ужгород, 2015. 207 с.
4. Лактіонов Г. М., Пироженко Л. В., Сухомлинська О. В. та ін Права дитини: від витоків до сьогодення: Збірник текстів, методичних та інформаційних матеріалів. Київ: Либідь, 2002. 280 с.
5. Сборник международных стандартов и норм ООН в области правосудия в отношении несовершеннолетних, ЮНИСЕФ, 1998. Москва. ЗАО «Интердиалект +» 128 с.

Анотація

Могилевська Л. Г. До характеристики принципів діяльності Національної поліції у сфері забезпечення прав і свобод дитини. – Стаття.

У статті, на основі аналізу норм вітчизняного та зарубіжного законодавства, визначено та надано характеристику окремим принципам діяльності Національної поліції у сфері забезпечення прав і свобод дитини. Наголошено, що принципи діяльності Національної поліції України у сфері забезпечення прав і свобод дитини уособлюють концептуальні вихідні положення, які встановлюють основні правила і сутність її органі-

зації та функціонування, особливо у питанні добробуту вказаної категорії осіб.

Ключові слова: принципи, Національна поліція України, міжнародні нормативно-правові акти, права та свободи дитини.

Аннотация

Могилевская Л. Г. К характеристике принципов деятельности Национальной полиции в сфере обеспечения прав и свобод ребенка. – Статья.

В статье, на основе анализа норм отечественного и зарубежного законодательства, определены и охарактеризованы отдельные принципы деятельности Национальной полиции в сфере обеспечения прав и свобод ребенка. Отмечено, что принципы деятельности Национальной полиции Украины в сфере обеспечения прав и свобод ребенка олицетворяют концептуальные исходные положения, которые устанавливают основные правила и сущность ее организации и функционирования, особенно в вопросе благосостояния указанной категории лиц.

Ключевые слова: принципы, Национальная полиция Украины, международные нормативно-правовые акты, права и свободы ребенка.

Summary

Mohylevska L. H. To the characteristics of the principles of the National Police in the field of ensuring the rights and freedoms of the child. – Article.

In the article, on the basis of analysis of the norms of domestic and foreign legislation, it is determined and provided a description of the separate principles of the activities of the National Police in the field of ensuring the rights and freedoms of the child. It is emphasized that the principles of the activities of the National Police of Ukraine in the field of ensuring the rights and freedoms of the child are embodied in the conceptual outline provisions, which establish the basic rules and the essence of its organization and functioning, especially in the welfare of this category of persons.

Key words: principles, National Police of Ukraine, international normative legal acts, rights and freedoms of the child.

УДК 342.922:351.746

А. Г. Мосейко
старший викладач кафедри загально-правових дисциплін
Дніпровський гуманітарний університет

ЗНАЧЕННЯ ІНСТИТУТІВ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ПУБЛІЧНОГО АДМІНІСТРУВАННЯ У СФЕРІ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

Постановка проблеми. Невід’ємною рисою сучасних розвинених демократичних країн світу є розвинений «третій сектор» і побудоване на його основі громадянське суспільство, що ефективно взаємодіє з державою та бізнесом у різноманітних напрямках суспільно-правових відносин. Особливо актуальною вбачається така взаємодія у суспільно значущих сферах життєдіяльності, у тому числі й з приводу забезпечення національної безпеки України. Україна без сумніву має значний потенціал і необхідні можливості для реалізації ролі і значення інститутів громадянського суспільства в забезпеченні національної безпеки. Більш того, необхідно прагнути до забезпечення реальної можливості громадянському суспільству, передусім, через громадські об’єднання, реалізовувати функції контролю за процесом прийняття рішень та поточною діяльністю структур сектору національної безпеки в напрямках, притаманних державам зі сталою демократичною системою управління, з цього приводу варто зазначити, що вже на сьогодні в Україні серед форм участі громадських об’єднань у формуванні та провадженні державної політики національної безпеки виявилися найбільш ефективними: вплив на розробку та прийняття владних рішень, нормативно-правове забезпечення контролю громадянських інститутів у сфері безпеки, участь у виборчому процесі та інших формах прямої демократії.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання участі громадян і їх об’єднань у різних сферах державного управління досліджували Ю.П. Битяк, К.О. Ващенко, Т.О. Войтенко, О.С. Гончарук, Л.О. Ємець, Ю.В. Ковбасюк, В.А. Ліпкан, М.І. Малишко, О.Г. Михайловська, М.М. Новіков, Ю.О. Привалов, Г.П. Ситник, В.Ф. Сіренко, М.І. Ставнійчук, О.А. Чуваков, З.Д. Чуйко та ін. Проте, правові можливості громадських об’єднань щодо забезпечення національної безпеки України не є чітко визначеними, залишаються малодослідженими й потребують подальшого вивчення.

Метою даної статті є спроба комплексного дослідження ролі інститутів громадянського суспільства як суб’єкта публічного адміністрування в сфері національної безпеки України.

Викладення основного матеріалу. Як справедливо стверджують М. М. Іжа та Ю. О. Овчаренко, історичний досвід доводить, що забезпечення на-

ціональної безпеки держави – це справа не лише органів державної влади, а й суспільства загалом і кожного громадянина зокрема. Громадяни України, громадські об’єднання є суб’єктами її забезпечення, а зріле громадянське суспільство, його демократичні інститути відіграють важливу роль у захисті та просуванні національних інтересів України [1, с. 11-12]. Тому погоджуємося з автором стосовно того, що ігнорування владою суспільно корисних ініціатив, відсутність механізмів участі громадськості й громадських об’єднань у процесі ухвалення доленосних рішень призводять до стагнації суспільства, зростання корупції, створюють загрозу демократичному розвитку країни й національній безпеці держави.

Аналогічно на актуальності даної проблематики наголошує і Л. А. Літвін, підкреслюючи, що за умов розбудови демократичного суспільства саме інститути громадянського суспільства відіграють роль певної альтернативи державній владі, охоплюють широкий спектр діяльності та розповсюджені по всій території держави. Їх кількість постійно збільшується, зростає й вплив на суспільство, а іноді вони беруть на себе й виконання деяких окремих функцій влади, отримуючи при цьому іноді навіть більший рівень довіри у населення України порівняно з державними органами та установами [2, с. 110], що однозначно заслуговує на увагу. У свою чергу, І. В. Алексеєнко та А. І. Курас обґрунтовують актуальність дослідження місця та ролі інститутів громадянського суспільства в системі забезпечення національної безпеки тим, що на загальному тлі низького рівня легітимності політичної влади, олігархізації політичних партій та трансформації їх статусу як політичного інституту (втрати ними статусу громадських організацій), перманентного утворення «партії влади», посилення залежності партій від адміністративно-економічних кланів та фінансово-політичних груп політичні партії сучасної України стали монопольним джерелом формування політико-управлінської еліти та органів державної влади. Відтак, існуючі сьогодні в Україні партійно-парламентські механізми організації влади належним чином не послугують артикуляції та захисту на державному рівні інтересів різних соціальних верств і груп населення, повноцінному задоволенню життєво важливих матеріальних, соціальних, культурно-духовних

та інших потреб громадян, створенню безпечних умов їх життєдіяльності, що створює загрозу представницькій демократії та суверенітету держави [3, с. 91-92].

Не можна не погодитися і з Т. С. Подорожною, який стверджує, що державні органи як суб'єкти системи національної безпеки обмежені покладеними на них відповідно до закону цілями і функціями та мають значний арсенал силових засобів вирішення проблем, що іноді призводить до розбалансованості застосування даних методів поряд з іншими несиловими і наданням переваги першим. Тому саме громадянське суспільство має створити багаторівневу і багатофункціональну інфраструктуру, де недержавна система безпеки має розглядатися як така, що органічно доповнює державну, є рівноправною і дієздатною системою, оскільки монополія на безпеку призводить до продукування небезпеки [4, с. 52]. Конструктивно вважаємо й думку автора з приводу необхідності досягнення розумного балансу державної і недержавної систем, який є вагомою передумовою розвитку й ефективного функціонування всієї системи національної безпеки.

Отже, діяльність неурядових організацій створює можливість кожній людині впливати на процеси, що відбуваються в державі. Через унікальну позицію неурядових організацій (перебування поза державним і комерційним секторами; переважно невеликий обсяг учасників; більш тісний зв'язок з населенням за місцем проживання; організаційна гнучкість, тощо), вони стали потужним чинником впливу на суспільно-політичний процес у країні. Більш того, ефективність діяльності інститутів громадянського суспільства по контролю за силовими структурами є ознакою реальної демократії, слугує перепусткою до входження держави до євроатлантичного простору безпеки, оскільки для країн – членів Європейського Союзу та Організації Північноатлантичного договору саме дієвість громадянського контролю за силовими структурами слугує індикатором сталого демократичного розвитку держави.

Розглянемо більш детально повноваження громадянських об'єднань щодо забезпечення національної безпеки України. Передусім, відмітимо, що згідно зі ст. 1 Закону України «Про громадські об'єднання», під громадським об'єднанням розуміємо добровільне об'єднання фізичних осіб та/або юридичних осіб приватного права для здійснення та захисту прав і свобод, задоволення суспільних, зокрема, економічних, соціальних, культурних, екологічних, та інших інтересів. За організаційно-правовою формою громадське об'єднання утворюється як громадська організація (засновниками та членами (учасниками) є фізичні особи) або громадська спілка (засновниками є юридичні особи приватного права, а членами (учасниками)

можуть бути юридичні особи приватного права та фізичні особи). При цьому, громадське об'єднання може здійснювати діяльність зі статусом юридичної особи (є непідприємницьким товариством, основною метою якого не є одержання прибутку) або без такого статусу [5].

У відповідності до положень ст.ст. 36–37 Конституції України громадяни України мають право на свободу об'єднання в громадські організації для здійснення і захисту своїх прав і свобод та задоволення політичних, економічних, соціальних, культурних та інших інтересів, за винятком обмежень, встановлених законом в інтересах національної безпеки та громадського порядку, охорони здоров'я населення або захисту прав і свобод інших людей. При цьому, утворення і діяльність громадських організацій, програмні цілі або дії яких спрямовані на ліквідацію незалежності України, зміну конституційного ладу насильницьким шляхом, порушення суверенітету і територіальної цілісності держави, підірив її безпеки, незаконне захоплення державної влади, пропаганду війни, насильства, на розпалювання міжетнічної, расової, релігійної ворожнечі, посягання на права і свободи людини, здоров'я, забороняються [6].

Обмеження щодо утворення і діяльності громадських об'єднань закріплені й у Законі України «Про громадські об'єднання», а саме: утворення і діяльність громадських об'єднань, мета (цілі) або дії яких спрямовані на пропаганду комуністичного та/або націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів та їхньої символіки, забороняються. Відповідно, громадські об'єднання не можуть мати воєнізованих формувань. І можуть бути встановлені інші обмеження права на свободу об'єднання, у тому числі на утворення і діяльність громадських об'єднань, виключно законом в інтересах національної безпеки та громадського порядку, охорони здоров'я населення або захисту прав і свобод інших людей (ст. 4). Крім того, у відповідності до ст. 20 закону може бути заборонена діяльність відокремленого підрозділу також іноземної неурядової організації в судовому порядку у разі порушення таким відокремленим підрозділом положень ст. ст. 36–37 Конституції України, ст. 4 даного закону, положень інших законів, якими встановлюються обмеження щодо утворення і діяльності громадських об'єднань в інтересах національної безпеки та громадського порядку, охорони здоров'я населення або захисту прав і свобод інших людей. В такому випадку справа про заборону відокремленого підрозділу іноземної неурядової організації розглядається у порядку, встановленому Кодексом адміністративного судочинства України [7].

Враховуючи сказане, законодавець у ст. 9 «Повноваження суб'єктів забезпечення національної

безпеки» встановлює, що громадяни України через участь у виборах, референдумах та через інші форми безпосередньої демократії, а також через органи державної влади та органи місцевого самоврядування, які вони обирають, реалізують національні інтереси, добровільно і в порядку виконання конституційних обов'язків здійснюють заходи, визначені законодавством України щодо забезпечення її національної безпеки; як безпосередньо, так і через громадські об'єднання привертають увагу суспільних і державних інститутів до небезпечних явищ і процесів у різних сферах життєдіяльності країни; у законний спосіб і законними засобами захищають власні права та інтереси, а також власну безпеку.

Загалом права громадських об'єднань містяться у ст. 21 Закону України «Про громадські об'єднання», зокрема, наступні: вільно поширювати інформацію про свою діяльність, пропагувати свою мету (цілі); звертатися у порядку, визначеному законом, до органів державної влади, органів влади Автономної Республіки Крим, органів місцевого самоврядування, їх посадових і службових осіб з пропозиціями (зауваженнями), заявами (клопотаннями), скаргами; одержувати у порядку, визначеному законом, публічну інформацію, що знаходиться у володінні суб'єктів владних повноважень, інших розпорядників публічної інформації; брати участь у порядку, визначеному законодавством, у розробленні проектів нормативно-правових актів, що видаються органами державної влади, органами влади Автономної Республіки Крим, органами місцевого самоврядування і стосуються сфери діяльності громадського об'єднання та важливих питань державного і суспільного життя; проводити мирні зібрання; б) здійснювати інші права, не заборонені законом.

Окрім названих, громадське об'єднання зі статусом юридичної особи має також наступні права: бути учасником цивільно-правових відносин, набувати майнові і немайнові права відповідно до законодавства; здійснювати відповідно до закону підприємницьку діяльність безпосередньо, якщо це передбачено статутом громадського об'єднання, або через створені в порядку, передбаченому законом, юридичні особи (товариства, підприємства), якщо така діяльність відповідає меті (цілям) громадського об'єднання та сприяє її досягненню. Відомості про здійснення підприємницької діяльності громадським об'єднанням включаються до Єдиного державного реєстру юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань; засновувати з метою досягнення своєї статутної мети (цілей) засоби масової інформації; брати участь у здійсненні державної регуляторної політики; брати участь у порядку, визначеному законодавством, у роботі консультативних, дорадчих та інших допоміжних органів, що утворю-

ються органами державної влади, органами влади Автономної Республіки Крим, органами місцевого самоврядування для проведення консультацій з громадськими об'єднаннями та підготовки рекомендацій з питань, що стосуються сфери їхньої діяльності, тощо.

Окрім того, у Законі України «Про участь громадян в охороні громадського порядку і державного кордону» (ст. 10) зазначається, що, наприклад, для виконання завдань, визначених у цьому Законі, громадські формування з охорони громадського порядку і державного кордону та їх члени мають й такі права: брати участь у забезпеченні охорони громадського порядку і державного кордону разом з поліцейськими, військовослужбовцями Державної прикордонної служби України, а в сільській місцевості – самостійно шляхом виконання конкретних доручень керівника відповідного органу Національної поліції чи підрозділу Державної прикордонної служби України; вживати спільно з поліцейськими заходів до припинення адміністративних правопорушень і злочинів; представляти і захищати інтереси своїх членів у державних органах та підприємствах, установах, організаціях, навчальних закладах; вносити до органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ і організацій незалежно від форм власності пропозиції щодо запобігання адміністративним правопорушенням і злочинам, виникненню причин і умов, що сприяють їх вчиненню; підтримувати зв'язки з відповідними громадськими організаціями інших країн з метою обміну досвідом роботи та інші.

У свою чергу, органи державної влади, органи влади Автономної Республіки Крим, органи місцевого самоврядування можуть за своєю ініціативою залучати громадські об'єднання до процесу формування і реалізації державної політики, вирішення питань місцевого значення, зокрема, шляхом проведення консультацій з громадськими об'єднаннями стосовно важливих питань державного і суспільного життя, розроблення відповідних проектів нормативно-правових актів, утворення консультативних, дорадчих та інших допоміжних органів при органах державної влади, органах влади Автономної Республіки Крим, органах місцевого самоврядування, в роботі яких беруть участь представники громадських об'єднань (ст. 22).

Як слушно зазначається з цього приводу в Указі Президента України «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 4 березня 2016 р. «Про Концепцію розвитку сектору безпеки і оборони України» від 14 березня 2016 р. № 92/2016, пріоритетами у цьому напрямі мають бути: 1) створення правових, організаційних і фінансово-матеріальних умов для залучення громадських організацій та громадян до процесу

формування і реалізації державної політики з питань безпеки і оборони, зокрема, шляхом здійснення: а) залучення громадянського суспільства до прийняття найбільш важливих стратегічних рішень з питань забезпечення національної безпеки; б) консультацій з громадськістю, громадських слухань, тощо, активізації діяльності громадських рад при міністерствах, інших центральних органах виконавчої влади; в) матеріальної підтримки та заохочення проведення громадськими організаціями та громадянами досліджень з питань безпеки і оборони з урахуванням вимог законодавства; г) громадської експертизи проектів законів, урядових рішень, концепцій, стратегій та державних програм з питань безпеки і оборони; 2) створення умов для здійснення ефективного громадського контролю за діяльністю складових сектору безпеки і оборони шляхом: а) розширення формату та механізму інформування громадськості про їх діяльність та виконання покладених на них завдань; б) посилення відповідальності керівників відповідних складових сектору безпеки і оборони за своєчасне реагування на звернення громадських організацій та громадян, повідомлення засобом масової інформації про неналежне виконання ними своїх завдань і факти порушень прав військовослужбовців, працівників правоохоронних органів та членів їх сімей; 3) сприяння участі громадських організацій у підвищенні готовності складових сектору безпеки і оборони до виконання визначених їм завдань шляхом: а) консолідації різних громадських ініціатив та рухів у підтриманні глобальної стратегії з протидії тероризму, створення багатофункціональної системи антитерористичних дій і мінімізації терористичних загроз; б) формування у громадян активної позиції протидії терористичній діяльності в будь-яких проявах, запровадження системи залучення громадськості до протидії тероризму для сприяння його виявленню та запобіганню; в) створення умов для залучення громадських організацій до військово-патріотичного виховання молоді, підготовки громадян до захисту Батьківщини; г) удосконалення законодавчого забезпечення з питань розвитку волонтерського руху в Україні, підвищення якості надання волонтерської допомоги; д) залучення громадськості до процесів розвитку складових сектору безпеки і оборони, зокрема, у питаннях покращення їх соціального, медичного та матеріально-технічного забезпечення, раціонального використання державних ресурсів [8].

Отже, доходимо висновку щодо подвійної природи взаємодії органів державної влади й громадських об'єднань. По-перше, держава, контролюючи діяльність громадських об'єднань в процесі забезпечення національної безпеки, має на меті недопущення й нейтралізацію негативного, деструктивного впливу на систему забезпечення

національної безпеки, попередження й усунення загроз національній безпеці з боку громадських об'єднань, тощо. У той же час сучасна держава залучає громадські об'єднання до ефективної, конструктивної взаємодії у сфері національної безпеки й державного управління [9, с. 25-26]. І, по-друге, громадські об'єднання, у свою чергу, також здійснюють контроль за органами державної влади – громадський контроль, що є досить актуальним у сфері національної безпеки і має значний потенціал як потужний інструмент раціонального управління державою й суспільством.

Висновки. Таким чином, вважаємо, що громадські об'єднання мають такі основні правові можливості у сфері забезпечення національної безпеки держави: здійснення громадського контролю за діяльністю суб'єктів системи забезпечення національної безпеки – як державним, так і недержавним секторами; налагодження та реалізація взаємодії з органами державної влади – суб'єктами забезпечення національної безпеки (звернення, заяви, клопотання, скарги, одержання публічної інформації, пропозиції та зауваження щодо діяльності та проектів актів нормативного забезпечення; експертиза нормативних актів; участь у роботі консультативних, дорадчих та інших допоміжних органів у сфері національної безпеки, тощо); моніторинг, виявлення і попередження небезпек і загроз національній безпеці, аналіз стратегій і шляхів вирішення наявних проблем, розробка рекомендацій; залучення широких верств населення до обговорення проблеми й безпосереднього процесу забезпечення національної безпеки; здійснення пропаганди патріотизму; здійснення та захист прав і свобод громадських об'єднань та їх членів; проведення мирних зібрань та ін.

Література

1. Іжа М. М., Овчаренко Ю. О. Державна політика щодо стратегій забезпечення національної безпеки України. Теоретичні та прикладні питання державотворення. 2011. Вип. 8. С. 10–24.
2. Літвін Л. А. Моделі національної безпеки: досвід для України. Політичне життя. 2017. № 1-2. С. 107–110.
3. Алексеєнко І. В., Курас А. І. Трансформація концепцій національної безпеки в умовах глобалізації. Політичне життя. 2017. № 4. С. 91–96.
4. Подорожна Т. С. Формування єдиного правопорядку в Україні у світлі глобалізаційних процесів і забезпечення національної безпеки. Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія : Юридичні науки. 2015. Вип. 1(1). С. 50–53.
5. Про громадські об'єднання : Закон України від 22 березня 2012 р. № 4572-VI. URL.: zakon.rada.gov.ua/go/4572-17.
6. Конституція України : Основний закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР. URL.: http://www.zakon.rada.gov.ua/go/254k/96-вр.
7. Кодекс адміністративного судочинства України : Закон України від 6 липня 2005 р. № 2747-IV. URL.: http://www.zakon.rada.gov.ua/go/2747-15.

8. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 4 березня 2016 р. «Про Концепцію розвитку сектору безпеки і оборони України» від 14 березня 2016 р. № 92/2016. URL.: zakon.rada.gov.ua/laws/show/92/2016.

9. Шеньо С. Європейський та євроатлантичний вимір національної безпеки України. Геополітика України: історія і сучасність. 2014. Вип. 1. С. 21–35.

Анотація

Мосейко А. Г. Значення інститутів громадянського суспільства в забезпеченні публічного адміністрування у сфері національної безпеки України. – Стаття.

У статті проаналізовано сучасні підходи щодо визначення сутності громадянського суспільства, визначено його функції та основні складові. Вказано на нові тенденції розвитку громадянського суспільства, зокрема збільшення кількості соціальних мереж. Розкрито структуру громадянського суспільства з врахуванням інформаційних можливостей його учасників. Систематизовано функції громадянського суспільства. Виокремлено структури громадянського суспільства, що мають підвищене соціальне значення. Вказано на безпековий аспект функціонування громадянського суспільства. Досліджено взаємозв'язки громадянського суспільства, уряду та бізнесу. Проаналізовано тенденції розвитку громадянського суспільства та трансформацію форм його впливу на національну безпеку України. Обґрунтовано роль і місце інститутів громадянського суспільства у системі національної безпеки. Виявлено тенденції їх розвитку та особливості впливу на вирішення соціальних і гуманітарних проблем в умовах інтенсифікації різнорідних впливів на сферу національної безпеки. Розкрито основні механізми державного регулювання діяльності інститутів громадянського суспільства та обґрунтовано шляхи їх удосконалення.

Ключові слова: громадянське суспільство, інститут громадянського суспільства, національна безпека, національні інтереси, публічне адміністрування, суб'єкт публічного адміністрування.

Аннотация

Мосейко А. Г. Значение институтов гражданского общества в обеспечении публичного администрирования в сфере национальной безопасности Украины. – Статья.

В статье проанализированы современные подходы к определению сущности гражданского общества, определены его функции и основные составляющие. Указано на новые тенденции развития гражданского общества, в частности увеличение количества социальных сетей. Раскрыта структура гражданского общества с учетом информационных возможностей

его участников. Систематизированы функции гражданского общества. Выделены структуры гражданского общества, имеющих повышенное социальное значение. Указано на безопасное аспекты функционирования гражданского общества. Исследованы взаимосвязи гражданского общества, правительства и бизнеса. Проанализированы тенденции развития гражданского общества и трансформацию форм его влияния на национальную безопасность Украины. Обоснована роль и место институтов гражданского общества в системе национальной безопасности. Выявлены тенденции их развития и особенности влияния на решение социальных и гуманитарных проблем в условиях интенсификации разнородных воздействий на сферу национальной безопасности. Раскрыты основные механизмы государственного регулирования деятельности институтов гражданского общества и обоснованы пути их совершенствования.

Ключевые слова: гражданское общество, институт гражданского общества, национальная безопасность, национальные интересы, общественное администрирование, субъект публичного администрирования.

Summary

Moseiko A. H. The importance of civil society institutions in ensuring public administration in Ukraine's national security. – Article.

The statistics have analyzed the right ways to determine the daily value of the huge suspension, the function and the main warehouses have been marked. Indicated on the new trends in the development of enormous suspension, a view of the development of social security measures. Roskrito structure of enormous slurry with vrahuvannyam informatsiynih capacities of the yogi participant. The functions of the huge suspension are systematized. The structure is violated by the enormous slurry, which may be more important. It is pointed out to the bespectless aspect of the functionality of the enormous suspension. Delivered to the interconnection of enormous suspension, the government and the business. The tendency of the development of enormous suspension and the transformation of the forms of the yogurt into the national security of Ukraine has been analyzed. The role of the institute of the enormous suspension of the system of national security has been drew up. There has been a tendency towards development of the particularity of energy for the greater social and human problems in the minds of intense social influences in the field of national safety. Roskrito main mechanisms of the sovereign regulation of the institute of the enormous suspension and the hats are rounded out.

Key words: community of dominance, Institute of community of dominion, national security, national interest, public administration, sub-public administration.

УДК 342.2

І. В. Негієвич

аспірант

Університету бізнесу та права «КРОК»

КОРУПЦІЯ ЯК НЕГАТИВНЕ СУСПІЛЬНЕ ЯВИЩЕ

Разом з організованою злочинністю корупція в державних органах й управлінні на сучасному етапі розвитку Української держави є однією з нагальних проблем сьогодення. Актуальність боротьби з цим соціально небезпечним явищем обумовлено низкою обставин.

Корупція (лат. corrumpere псувати) – негативне суспільне явище, що виявляє себе у злочинному використанні службовим становищем, громадськими і політичними діячами їхніх прав і посадових можливостей з метою особистого збагачення. Як і будь-яке правове явище, корупція в певних суспільних відносинах пронизує все суспільство, а в інших існувати не може. Таким чином, боротьба з корупцією не може бути ні чим іншим, як боротьбою за зміну суспільних відносин, які як і сприятливі для існування корупції як правового явища. Сприятливими для існування корупції є приватна власність і бюрократизованість системи державного правління. Ефективними підсилювачами боротьби із корупцією є заходи боротьби з корупціонерами [1].

Однак корупція має не лише прихований, а й погоджувальний характер скоєння. Вчинення корупційних дій не тягне за собою скарг, тому що винні сторони одержуються взаємну вигоду від незаконних оборудок, заради яких і скоювались корупційні дії.

Так, корупційні дії, як правило, провадяться у складних специфічних видах державної діяльності, і, як свідчить практика боротьби з корупцією, в таких діях складно розібратись непрофесіоналові. Корупція серйозно дискредитує державний апарат, підриває його авторитет. Таке правове явище швидко поширюється в державних структурах. Як свідчить досвід, всі суспільні відносини, які охороняє законодавство, можуть стати об'єктом злочинної діяльності корумпованих посадових осіб.

Згаданий вище перелік корупційних дій не варто вважати вичерпним. Це свідчить про те, що саме сьогодні назріла гостра потреба як у розробці теоретичних положень боротьби з корупцією як правовим явищем.

Дослідники [2, 3, 4, 7] кваліфікують корупцію, що веде до серйозних порушень прав людини, конституційних прав і свобод громадян, на кілька категорій. Суб'єкти корупційних злочинів, як правило, посідають високе суспільне становище. Корупцію вирізняє витончено інтелектуаль-

ні способи вчинення корупційної дії. Це явище пристосовується до різних умов, перебуваючи у постійних видозмінах і з кожним разом вдосконалюючись. Корупційні дії приносять потужний матеріальний і моральний збиток державі. Варто визнати виняткову латентність корупційних дій, тобто практична відсутні повні дані або хоча б репрезентативні відомості про це правове явище, і ще набагато менше винних осіб, які постають перед судом [5]. Однак корупція має не лише прихований, а й погоджувальний характер скоєння. Вчинення корупційних дій не тягне за собою скарг, тому що винні сторони одержуються взаємну вигоду від незаконних оборудок, заради яких і скоювали корупційні дії. Так, корупційні дії, як правило, провадяться у складних специфічних видах державної діяльності, і, як свідчить практика боротьби з корупцією, в таких діях складно розібратись непрофесіоналові. Корупція серйозно дискредитує державний апарат, підриває його авторитет. Таке правове явище швидко поширюється в державних структурах. Як свідчить досвід, всі суспільні відносини, які охороняє законодавство, можуть стати об'єктом злочинної діяльності корумпованих посадових осіб [8, 9].

Згаданий вище перелік корупційних дій не варто вважати вичерпним. Це свідчить про те, що саме сьогодні назріла гостра потреба як у розробці теоретичних положень боротьби з корупцією як правовим явищем.

Таким чином, корупція – це використання особою, наданих їй службових повноважень та пов'язаних із цим можливостей з метою одержання неправомірної вигоди. Розгорнуте визначення містить Закон України «Про засади запобігання і протидії корупції»: «корупція – використання особою <...> наданих їй службових повноважень чи пов'язаних з ними можливостей з метою одержання неправомірної вигоди або прийняття такої вигоди чи прийняття обіцянки / пропозиції такої вигоди для себе чи інших осіб або відповідно обіцянка / пропозиція чи надання неправомірної вигоди особі <...> або на її вимогу іншим фізичним чи юридичним особам з метою схилити цю особу до протиправного використання наданих їй службових повноважень чи пов'язаних з ними можливостей; неправомірна вигода – грошові кошти або інше майно, переваги, пільги, послуги, нематеріальні активи, будь-які інші вигоди нематеріального чи негрошового характеру, які

обіцяють, пропонують, надають або одержують без законних на те підстав; потенційний конфлікт інтересів – наявність у особи приватного інтересу у сфері, в якій вона виконує свої службові чи представницькі повноваження, що може вплинути на об'єктивність чи неупередженість прийняття нею рішень, або на вчинення чи невчинення дій під час виконання зазначених повноважень; подарунок – грошові кошти або інше майно, переваги, пільги, послуги, нематеріальні активи, які надають/одержують безоплатно або за ціною, нижчою мінімальної ринкової; правопорушення, пов'язане з корупцією – діяння, що не містить ознак корупції, але порушує встановлені цим Законом вимоги, заборони та обмеження, вчинене особою <...>, за яке законом встановлено кримінальну, адміністративну, дисциплінарну та/або цивільно-правову відповідальність; приватний інтерес – будь-який майновий чи немайновий інтерес особи, у тому числі зумовлений особистими, сімейними, дружніми чи іншими позаслужбовими стосунками з фізичними чи юридичними особами, у тому числі ті, що виникають у зв'язку з членством або діяльністю в громадських, політичних, релігійних чи інших організаціях; реальний конфлікт інтересів – суперечність між приватним інтересом особи та її службовими чи представницькими повноваженнями, що впливає на об'єктивність або неупередженість прийняття рішень, або на вчинення чи невчинення дій під час виконання зазначених повноважень <...>» [1].

Виходячи із законодавчого визначення корупції, можна припустити, що до корупційних злочинів належать такі:

- зловживання посадовими повноваженнями;
- перевищення посадових повноважень;
- дача хабаря;
- одержання хабаря;
- зловживання повноваженнями;
- комерційний підкуп.

Указані злочини здебільшого є предметом дослідження правниками і теоретиками теорії держави і права [2, 3, 4, 5]. Не заперечуючи можливості віднесення до корупційних злочинів скоєних інших злочинів, вибір даних злочинів обумовлений такими обставинами: 1) ці злочини, що здійснюються посадовими особами, становлять найбільшу суспільну небезпеку; 2) традиційні (ментальні) злочини з ознаками корупції та ін.

Література

1. Закон України «Про засади запобігання і протидії корупції» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700>

2. Державна антикорупційна політика і запобігання та протидія корупції на публічній службі в органах державної влади і органах місцевого самоврядування: монографія / В. В. Василевич, Т. Е. Василевська, В. Ф. Нестерович, Е. В. Расюк, А. В. Савченко, В. Л. Федоренко (кер.) та ін.; за ред. проф. Ю. В. Ковбасюка і проф. В. Л. Федоренка. – К.: Ліра-К, 2016.

3. Нестерович В.Ф. Роль громадськості у формуванні і реалізації державної антикорупційної політики в Україні // Вісник ЛДУ ВС. – 2016. – № 3.

4. Михальченко О. Корупція. – К.: Парламентське видавництво, 2011. – С. 369.

5. Юридична енциклопедія: у 6-ти т. / ред. кол. Ю.С. Шемпученко. – К.: Українська енциклопедія, 1998.

6. Політологічний енциклопедичний словник / уклад.: Л. М. Герасіна, В. Л. Погрібна, І. О. Поліщук та ін.; за ред. М. П. Требіна. – Х.: Право, 2015.

7. Нестерович В.Ф. Роль громадськості у формуванні і реалізації державної антикорупційної політики в Україні // Вісник ЛДУ ВС. – 2016. – № 3.

8. Протидія корупції [Електронний ресурс]. Режим доступу: cnm-just.at.ua/publ/protidija_korupciji/protidi

9. Єдиний вебпортал органів виконавчої влади України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: dpu.gov.ua/_layouts/mobile/view.aspx?List

Анотація

Негієвич І. В. Корупція як негативне суспільне явище. – Стаття.

У статті досліджено таке правове явище, як корупція. Проаналізовано характерологічні особливості такого правового явища, як корупція. Розглянуто дефініцію «корупція» у концептуальних положеннях теорії держави і права.

Ключові слова: корупція, Закон України «Про засади запобігання і протидії корупції», зловживання повноваженнями, хабар, теорія держави і права.

Аннотация

Негиевич И. В. Коррупция как негативное общественное явление. – Статья.

В статье исследовано такое правовое явление, как коррупция. Проанализированы характерологические особенности такого правового явления, как коррупция. Рассмотрены дефиницию «коррупция» в концептуальных положениях теории государства и права.

Ключевые слова: коррупция, Закон Украины «О принципах предотвращения и противодействия коррупции», злоупотребление полномочиями, взятка, теория государства и права.

Summary

Nehiievych I. V. Corruption as a negative social phenomenon. – Article.

The article investigates such a legal phenomenon as corruption. Characteristic features of such legal phenomenon as corruption are analyzed. The definition of «corruption» in the conceptual provisions of the theory of state and law is considered.

Key words: corruption, the Law of Ukraine «On the Principles of Prevention and Counteraction of Corruption», abuse of powers, bribe, the theory of state and law.

УДК 342.2

*Н. Є. Новоженіна**аспірантка**Міжнародного університету бізнесу і права*

КЛАСИФІКАЦІЯ ФОРМ РЕАЛІЗАЦІЇ ДЕРЖАВНИХ ФУНКЦІЙ У КОНТЕКСТІ ПОЛОЖЕНЬ ТЕОРІЇ ДЕРЖАВИ І ПРАВА

Чітке і вичерпне трактування поняття функцій держави посідає одну з центральних позицій у теорії держави і права. По-перше, функції держави визначають внутрішній зміст держави, держава не можна охарактеризувати у відриві від характеру державної діяльності та сфери її застосування. Зміна напрямів і характеру діяльності держави з реалізації своїх повноважень обов'язково тягне перетворення у структурі її механізму; по-друге, у функціях держави виявляється її сутність і соціальне призначення. У зв'язку з цим виявлення визначальних характеристик держави, з'ясування її типу, соціального наповнення не можливі без детального вивчення функцій держави. Перш за все слід наголосити, що в теорії держави і права дефініція «функція» трактується по-різному. Визначення поняття «функція» має не лише правовий, а й природний, технічний контекст. Зміст цього поняття в трактуванні різних наук також різниться. Так, наприклад, функцією вважається діяльність суб'єкта у межах системи, до якої він належить структурно, а також взаємозв'язок суб'єктів, за якого зміна одного з суб'єктів з неминучістю тягне за собою перетворення в іншого. У теорії держави і права поняття «функція» означає основні напрями діяльності державно-правової освіти, а також власне таку діяльність держави.

Функції держави також мають спеціальне змістове наповнення як найважливіші напрями державної діяльності, також виражаючи суспільно-соціальне призначення. На нашу думку, крім того, природа функцій держави відображає його соціальну сутність залежно від конкретних фактичних обставин історичного моменту у держави можуть виникнути відповідно до цього моменту завдання і функції. Функція держави визначається як її соціальне призначення, втілюване у життя за допомогою цілеспрямованого впливу на суспільні відносини. Також функції держави можна вважати частиною її діяльності, до складу якої входять вся робота апарату державних органів. Ця позиція вбачається слушною, однак з певними застереженнями, що не всі види державної діяльності співвідносяться з поняттями функцій держави. Функцією, як відомо, є основний фактор і мета діяльності суб'єкта. Таким чином, функції держави – це кінцева ціль функціонування та існування держави, яка залишається незмінною на

всьому протязі існування держави. Так, у процесі розкриття поняття «функції держави» відображаються не лише напрями втілення державної діяльності, а й її мета. Однак функція і мета не є, на нашу думку, тотожними поняттями. Ми вбачаємо можливість тлумачення поняття функцій держави ще й як механізм державного впливу на процеси, що відбуваються в суспільстві: держава, регулюючи за допомогою різних механізмів суспільні відносини, впливає на перебіг громадських процесів [3, 6, 7].

У теорії держави і права існують кілька провідних позицій стосовно класифікації форм реалізації державних функцій, відповідно до якими відмінність проводиться за суб'єктом складом державної діяльності в певній галузі, зокрема у сфері оподаткування. Так, група вчених вважає [8], що вважають, що держава провадить матеріальну реалізацію основних напрямів державної діяльності у вигляді упорядкованих за зовнішніми властивостями діяльності державних органів. У цьому контексті виділяють такі форми здійснення функцій держави:

1) правову діяльність, тобто ведення державними органами функцій з опрацювання та реалізації загальнообов'язкових правових актів – джерел права, що має однорідний правовий характер;

2) організаційну діяльність, тобто технічне забезпечення, що не веде до настання правових наслідків від функціонування держави.

При цьому правова діяльність класифікується на правотворчу діяльність, пов'язану з опрацюванням, оприлюдненням, публікацією, зміною та скасуванням джерел права;

3) правозастосовна діяльність, спрямована на виконання нормативно-правових документів через видання актів реалізації права;

4) правоохоронна діяльність, здійснювану з метою недопущення порушення правових норм, а також спрямована на захист цивільних прав і забезпечення виконання відповідних обов'язків.

У правовій діяльності відображається взаємозв'язок держави і права, обов'язок держави реалізувати свої функції винятково на законних підставах і у законний спосіб. Такий підхід достатньо обґрунтований, тому що у демократичній правовій державі головним регулятором поведінки всіх членів суспільства є закон і верховенство права, державно-політичні інститути, а також інститути

громадянського суспільства повинні формуватися і функціонувати на законній основі.

Ще одна позиція, поширена серед теоретиків теорії держави і права [10], за якою форми здійснення функцій держави виражаються в діяльності головних, ключових, ланок державного механізму.

Розглянемо ще одну класифікацію, в якій виділяють такі основні форми здійснення функцій держави:

- законодавча діяльність: видання законодавчими державними органами обов'язкових для виконання всіма суб'єктами нормативно-правових документів;
- виконавча діяльність: реалізація органами виконавчої влади державних функцій у широкому спектрі сфер суспільного життя;
- судова діяльність: здійснення судовими органами правосуддя;
- контрольно-наглядова діяльність: реалізація державними органами контролю та нагляду над безумовним дотриманням законів на всій території держави.

Згадана класифікація має достатнє наукове і практичне значення, оскільки, відображаючи реалізацію принципу поділу влади, сприяє впорядкованому розподілу обов'язків між державними органами в процесі діяльності з реалізації державних функцій.

На наш погляд, перераховані підходи до визначення поняття форм реалізації функцій держави як однорідної діяльності його органів, що не слід вважати взаємовиключним, найбільш раціональним є їх комплексне використання, так як це дозволить не лише всебічно розглянути процес реалізації державою своїх функцій, а й напрацювати конкретні рекомендації стосовно підвищення ефективності державної діяльності.

Характеризуючи правові форми функції оподаткування, слід наголосити, що першорядним є проголошення у ст. 67 Конституції України юридико-організаційних основ оподаткування, а саме: «Стаття 67. Кожен зобов'язаний сплачувати податки і збори в порядку і розмірах, встановлених законом. Усі громадяни щорічно подають до податкових інспекцій за місцем проживання декларації про свій майновий стан та доходи за минулий рік у порядку, встановленому законом» [1]. Відповідні положення Конституції конкретизуються, закріплюються і реалізуються в нормах Податкового кодексу України [2] та інших нормативно-правових актів, що регулюють суспільні відносини у сфері оподаткування. Цей концептуальний напрям розвитку успішно реалізується в нормах податкового законодавства, що регулюють суспільні відносини, пов'язані з наданням пільг та інших преференцій, що стимулюють інвестиційну діяльність. Податкова система – це сукупність

податків і зборів, інших обов'язкових платежів і внесків до бюджету і державних цільових фондів, які діють у встановленому законодавством порядку. Податкова система складається з прямих і непрямих податків. Зміст функції податків полягає у тому, що процес стягнення податку обов'язково означатиме розподіл деякого явища або процесу між платником податку і державою [3].

Література

1. Конституція України [Електронний ресурс] // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. Ред. від 30.09.2016. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>
2. Податковий кодекс України № 2755-V від 2011 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>
3. Калюжний Р.А., Тимченко С.М., Пархоменко Н.М., Легуша С.М. Загальна теорія держави і права. – К.: Видавництво Паливода А.В., 2007. – 296 с.
4. Податкова політика // Словник фінансово-правових термінів. – 2-е вид., перероб. і доп. – К.: Алерта, 2011. – 558 с.
5. Функції податків і зборів // Митна енциклопедія: у 2 т. – Хм.: ПП Мельник А.А., 2013.
6. Гусарев С., Колодій А. Фундаменталізація теорії держави і права // Право України. – 2009. – № 4. – С. 194–196.
7. Оніщенко Н.М. Правова система і держава в Україні: монографія. – К.: КНЕУ, 2012.
8. Білозьоров Є.В., Власенко В.П., Горова О.Б., Завальний А.М., Заяць Н.В. та ін. Теорія держави та права; за заг. ред. С. Д. Гусарева, О. Д. Тихомирова. – К.: НАВС, Освіта України, 2017. 320 с.
9. Чухно А. Цивілізаційні та формаційні підходи й їхня роль в економічній теорії та суспільній практиці // Економіка України. – 2001. – № 6. – С. 38–42.
10. Зайчук О.В., Журавський В.С., Оніщенко Н.М., Тимошенко В.І., Бобровник С.В. Вступ до теорії правових систем: монографія / Ін-т держави і права ім. В.М.Корецького НАН України. 2-ге вид., доп. і перероб. . – К.: Юридична думка, 2016. – 431 с.
11. Крестовська Н.М., Цвіркун О.Ф. Історія вчень про державу і право. – Харків: Одиссей, 2008.
12. Проблеми теорії та історії держави і права: зб. ст.; за ред. Ю. С. Шемшученко; О. К. Марін; І. С. Триценко; Львів. держ. ун-т внутр. справ, НАН України, Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького, Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка, Укр. асоц. порівнял. правознав. – К., 2011. – 163 с.

Анотація

Новоженіна Н. Є. Класифікація форм реалізації державних функцій у контексті положень теорії держави і права. – Стаття.

У статті розглянуто класифікацію функцій держави як матеріальну реалізацію основних напрямів державної діяльності у вигляді упорядкованих за зовнішніми властивостями діяльності державних органів і як форми здійснення функцій держави, що виражаються в діяльності ключових ланок державного механізму. Доведено, що у правовій діяльності відображається взаємозв'язок держави і права, обов'язок держави реалізовувати свої функції винятково на законних підставах і у законний спосіб.

Ключові слова: держава, державні функції, теорія держави і права, форми реалізації державних функцій.

Аннотация

Новоженина Н. Е. Классификация форм реализации государственных функций в контексте положений теории государства и права. – Статья.

В статье рассмотрена классификация функций государства как материальную реализацию основных направлений государственной деятельности в виде упорядоченных по внешним свойствам деятельности государственных органов и как формы осуществления функций государства, выражающиеся в деятельности ключевых звеньев государственного механизма. Доказано, что в правовой деятельности отражается взаимосвязь государства и права, обязанность государства реализовывать свои функции исключительно на законных основаниях и законно.

Ключевые слова: государственные функции, государство, теория государства и права, формы реализации государственных функций.

Summary

Novozhenina N. E. Classification of forms for the implementation of state functions in the context of the state and law theory. – Article.

The article deals with the classification of state functions as a material realization of the main directions of state activity in the form of ordered by the external properties of the activities of state bodies and as forms of the implementation of state functions, which are expressed in the activities of key components of the state mechanism. It is proved that the legal activity reflects the relationship between the state and the law, the duty of the state to exercise its functions exclusively on legal grounds and in a lawful way.

Key words: forms of realization of state functions, state functions, state, theory of state and law.

УДК [342.951:351.85]:316.776

*К. В. Олефір
здобувач**Донецького юридичного інституту МВС України*

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ТА ОСОБЛИВОСТІ СУБ'ЄКТІВ У ТЕЛЕКОМУНІКАЦІЙНІЙ СФЕРІ

Постановка проблеми. Посилення ролі телекомунікацій в сучасному світі логічно передбачає поглиблену адміністративно-правову теоретичну розробку та пильне вивчення правового регулювання діяльності суб'єктів у телекомунікаційній сфері, що в свою чергу, забезпечить вдосконалення законодавства та правозастосовної практики. Існуючі в даний час в українській правовій науці теоретичні розробки, на жаль, практично не приділяють уваги зазначеному питанню.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У зв'язку з тим, що сьогодні відсутні комплексні праці, присвячені суб'єктам адміністративно-правових відносин (включаючи й ті відносини, котрі складаються в сфері телекомунікацій), значної актуальності набуває дослідження загальних, спеціальних і особливих ознак такого суб'єкта з урахуванням загальних тенденцій щодо реформування інституту адміністративної відповідальності в Україні. Основною базою дослідження вказаної проблематики є праці радянських та сучасних вітчизняних і зарубіжних вчених-юристів, які, по-перше, містять загальні напрацювання в теорії адміністративного права, зокрема праці В. Б. Авер'янова, Д. М. Бахраха, Ю. П. Битяка, Н. В. Гришиної, Т. О. Коломоець, В. К. Колпакова, А. Т. Комзюка, О. В. Кузьменко, О. С. Літошенко, Д. М. Лук'янца, А. А. Манжули, О. І. Миколенка та ін.; по-друге, безпосередньо присвячені характеристиці спеціальних і особливих суб'єктів адміністративно-правових відносин, а також особам, які притягуються до адміністративної відповідальності: А. А. Русецький, В. М. Галунько, О. В. Горбач, О. В. Крикун, Б. Д. Мартиненко, А. В. Матіос, Р. В. Миронюк та інші [1, с. 4].

Мета статті полягає у визначенні особливостей суб'єктів у телекомунікаційній сфері та їх загальної характеристики.

Виклад основного матеріалу. Сучасні тенденції в рамках стратегічного планування науково-інноваційного розвитку, розробка в умовах глобалізації та застосування нових форм та методів поточного й стратегічного галузевого управління, функціонування сфери телекомунікаційних послуг перейшло на принципово нову модель взаємодії між учасниками суспільного ринку, яка, на наш погляд, характеризується кумулятивним наростанням бази даних єдиного інформаційного простору, що володіє властивістю існування без

будь-якого втручання людини. Дана модель розширює таке функціональне наповнення сфери телекомунікаційних послуг, як взаємодія двох або більше абонентів на відстані до рівня доступу будь-якої безлічі абонентів до кожного елементу інформаційної системи, що знаходиться в базі даних.

Основною особливістю функціонування суб'єктів у сфері ринку телекомунікацій є їх диференціація за принципами різної підгалузевої належності. Зокрема, сфера телекомунікаційних послуг включає в себе галузі різних видів зв'язку (відповідно до офіційної класифікації): документальний електрозв'язок (включаючи телеграф, факс, електронну пошту, трафік мережі Інтернет, передачу даних), міжміський та міжнародний телефонний зв'язок (за традиційними стаціонарними мережами); міський та сільський телефонний зв'язок; проводове мовлення; радіозв'язок, радіомовлення, телебачення і супутниковий зв'язок, сухопутний радіозв'язок з рухомими об'єктами (включаючи послуги мобільних мереж стільникового зв'язку, пейджинг, транкінг). У зв'язку з цим напрями стратегічного планування розвитку суб'єктів у сфері ринку телекомунікацій повинні диверсифікуватися виходячи з поточної та перспективної кон'юнктури ринку телекомунікаційних послуг.

В сучасних умовах господарювання телекомунікаційні структурні складові характеризуються різними рівнями конкуренції. Так, наприклад, документальний електрозв'язок (включаючи телеграф, факс, електронну пошту, трафік мережі Інтернет, передавання даних) визначається як висококонкурентний ринок без домінування на ньому будь-якого господарюючого суб'єкта, за винятком телеграфного зв'язку, яку в повному обсязі забезпечує державне унітарне підприємство «Укрпошта». Міжміський та міжнародний телефонний зв'язок (за традиційними стаціонарними мережами) характеризується конкурентним ринком при високому рівні монополізації надання послуг одного або декількох господарюючих суб'єктів, зокрема публічного акціонерного товариства «Укртелеком». Місцевий телефонний зв'язок, що включає в себе міську і сільську телефонні мережі, відрізняє високий рівень переважання на ринку послуг одного або декількох господарюючих суб'єктів, тобто як природну монополію,

обмежену фізичними можливостями використання провідних засобів зв'язку.

Радіозв'язок, включаючи послуги індивідуального радіовиклику і спецзв'язок, а також супутниковий зв'язок з метою забезпечення ефірної передачі сигналу необхідного рівня якості та ліквідації індустріальних перешкод, а також забезпечення безпеки впливу електромагнітного випромінювання на життєдіяльність людини та протидії неправомірному використанню вмісту радіоповідомлення, регулюється виключно державними органами управління. У зв'язку з цим даний сегмент ринку телекомунікаційних послуг, на наш погляд, повинен також характеризуватися як природна монополія різних організаційно-правових структур, що належать державі та надають специфічні телекомунікаційні послуги. Радіомовлення, телебачення і проводове мовлення в даний час являє собою досить велику сукупність господарюючих суб'єктів, виходячи з цього дані сегменти ринку необхідно класифікувати як висококонкурентні. Високий ступінь конкуренції склалася і в сухопутному радіозв'язку з рухомими об'єктами, що включає в себе, перш за все, послуги мобільних мереж стільникового зв'язку, пейджинг, транкінг.

Таким чином, науковий підхід до визначення напрямків та вдосконалення розвитку суб'єктів сфери ринку телекомунікацій у перспективному періоді часу повинен включати: державне тарифне регулювання діяльності даних суб'єктів, функціонуючих в умовах природних монополій; демополізацію ринків в ситуації, коли результати економічного та науково-інноваційного зростання визначають можливість подолання фізичних обмежень різних засобів комунікації, що обумовлюють існування природних монополій; орієнтацію суб'єктів сфери ринку телекомунікацій на безперервний приріст власних конкурентних переваг за рахунок використання інноваційного потенціалу розвитку засобів зв'язку в умовах високої конкурентоспроможності.

Враховуючи об'єктивну необхідність у вивченні та вдосконаленні правового регулювання діяльності суб'єктів у телекомунікаційній сфері з урахуванням розвитку ринку телекомунікаційних послуг та входженням всієї спільноти в стадію формування глобального інформаційного суспільства, необхідною умовою такого вивчення є детальний розгляд правовідносин, що складаються між суб'єктами у вище обумовленій сфері з приводу надання телекомунікаційних послуг.

В теорії держави і права сутність суб'єкта права визначається через сукупність якостей, визнаних або встановлених законом, і яким суб'єкт повинен володіти для участі в правовідносинах [2, с. 198].

У вітчизняній науці адміністративного права в системі правовідносин виділяються кілька

елементів: 1) суб'єктний склад правовідносини, 2) об'єкт, з приводу яких дані правовідносини складаються, і 3) зміст правовідносини [3, с. 6–7].

З цього приводу Гиренко І. В. пише, що суб'єктами адміністративного права можуть бути: 1) індивідуальні суб'єкти – фізичні особи, які поділяються на такі групи: громадяни (володіють повним набором прав і обов'язків в державі), іноземці та особи без громадянства (мають обмеження щодо політичних прав, не виконують військового обов'язку), фізичні особи з іншим спеціальним статусом (скажімо, фізичні особи-підприємці чи фізична особа – водій транспортного засобу); 2) колективні суб'єкти (юридичні особи): держава, державні органи та установи, громадські об'єднання, адміністративно-територіальні одиниці та їх населення, виборчі округи, релігійні організації, промислові підприємства, іноземні підприємства тощо. При цьому треба пам'ятати, що публічним суб'єктом – учасником адміністративно-правових відносин – може бути не держава взагалі, а посадові особи й органи публічної влади, що виконують виконавчі функції всередині держави [3, с. 86].

Ю. В. Волков зазначає, що «...поняття суб'єкта телекомунікаційної сфери, його правовий статус до теперішнього часу не сформований. Телекомунікаційна сфера, що розвивається динамічно останнє десятиліття, потребує чіткого формулювання визначального суб'єкта» [4, с. 45].

У телекомунікаційній сфері суб'єкти беруть участь в різних відносинах (організаційних, виробничих тощо). Тільки ті суб'єкти, які беруть участь у телекомунікаційних правовідносинах, є суб'єктами права й предметом дослідження, бо правосуб'єктність у даному випадку означає здатність особи брати участь у телекомунікаційних правовідносинах (галузєва правосуб'єктність). Поряд із загальними ознаками відокремленості особи, наявності у неї власної волі і наділенням його правами та обов'язками на підставі норм права, телекомунікаційний суб'єкт використовує телекомунікаційну інфраструктуру (мережі, обладнання, інші пристрої) для надання або отримання послуг, використовує ресурси (нумерацію мереж або радіочастоти), отримує або надає доступ до мереж. Головними ознаками суб'єкта в телекомунікаційній сфері буде наявність у нього законних прав та обов'язків й юридично значуща діяльність у телекомунікаційній сфері. На основі перерахованих критеріїв можемо сформулювати загальне визначення суб'єкта телекомунікаційних правовідносин у телекомунікаційній сфері.

Суб'єкт телекомунікаційних правовідносин – це відокремлений суб'єкт, наділений відповідно до норм права, або державної функцією з регулювання відносин у телекомунікаційній сфері; або, отримав дозвіл (ліцензію) і ресурси (нумерації мереж, номінали радіочастот) для телекомуніка-

ційної діяльності, який здійснює прийом, обробку і передачу інформації з дотриманням інформаційного нейтралітету; або, отримав доступ до телекомунікаційних мереж та ресурсів для отримання послуг по прийому і обробці передачі інформації [5, с. 78].

Загальними ознаками суб'єкта телекомунікаційного права можуть бути такі його правові риси, які надають йому якість володіти (правоздатність) сукупністю прав та обов'язків у телекомунікаційній галузі суспільних відносин, самостійно реалізовувати (дієздатність) їх при здійсненні телекомунікаційної діяльності, а також нести відповідальність у разі порушення права (деліктоздатність). Також має важливе значення й галузева і спеціальна правосуб'єктність, яка найбільш характерно виділяє не тільки особливості правового становища кожного з учасників телекомунікаційних правовідносин, а й дає можливість з безлічі особливостей правового статусу вибрати найбільш загальні. За допомогою таких загальних правових значень вже можна провести систематизацію та диференціацію всіх суб'єктів телекомунікацій.

Головною особливістю телекомунікаційної сфери є її специфіка в області передачі інформації по технічних каналах зв'язку. Своєрідність це проявляється не тільки в технічних та технологічних особливостях процесу об'єднання суб'єктів інформаційної сфери, облаштування такого з'єднання, але і управління цим процесом. Саме ці особливості викликають необхідність виділення безлічі учасників цього процесу, ще на міжнародному рівні, а також різноманіття й диференціацію їх правового статусу. Кожен з учасників у названому складному процесі передачі інформації по технічних каналах зв'язку виконує певну функцію в залежності від інтересів або поставлених перед ними завдань. Відповідно в такій ролі кожного з учасників телекомунікаційної діяльності кожен з них наділяється строго певною сукупністю прав та обов'язків.

Одним словом, обсяг і зміст правового статусу залежать, по-перше, від характеру діяльності учасників телекомунікаційної діяльності, тобто особливостей виконуваної ними функції, і, по-друге, можливості відокремлення їх ролі в процесі передачі інформації. Відповідно правами та обов'язками суб'єкти наділяються залежно від: особливостей існуючої інфраструктури в телекомунікаційній сфері, від виду споживаних послуг, які суб'єкт надає чи отримує, від наявності прав розпоряджатися ресурсами та іншими факторами. Взагалі, серед науковців немає єдності у поглядах на співвідношення правосуб'єктності і правового статусу: одні вчені вважають правосуб'єктність передумовою правового статусу, другі схильні включати її в правовий статус як структурний елемент, треті називають правосуб'єктність більш

об'ємною категорією, яка включає в себе правовий статус.

В якості основи класифікації суб'єктів телекомунікаційних правовідносин видається обґрунтованим використовувати розглянуті критерії та загальнотеоретичний поділ суб'єктів правовідносин на два основних види: індивідуальні (громадяни, іноземці, особи без громадянства (апатриди); особи з подвійним громадянством (біпатриди)) і колективні суб'єкти (державна, державні органи та установи, громадські об'єднання, адміністративно-територіальні одиниці, виборчі округи, релігійні організації, промислові підприємства, іноземні фірми, спеціальні суб'єкти (юридичні особи)) [6, с. 88; 7, с. 518].

Особисті критерії для класифікації суб'єктів пропонуються дослідниками в адміністративному праві. Адміністративні правовідносини, як середовище проживання суб'єкта права – «визначаються здійсненням функцій державного управління» [8, с. 105]. Для формування видової класифікації, поділу суб'єктів на колективних та індивідуальних, Д. М. Бахрахом обґрунтовано критерій зв'язку суб'єкта з державним механізмом. А саме: «1) є він частиною державного механізму, чи ні; 2) яким видом діяльності він займається (адміністративно-політичною, господарською, культурно-виховною і т. д.); 3) є він самостійною організаційною одиницею або включений в більш складну організаційну структуру».... З урахуванням наведених критеріїв «потрібно розрізнити частини державного механізму (організації, їх структурні підрозділи, складні організації) та недержавні колективні суб'єкти» [9, с. 66–73]. Основна класифікація суб'єктів адміністративних правовідносин передбачає їх поділ на дві групи: індивідуальні та колективні. Інший варіант класифікації передбачає три групи: людина (фізична особа) або група осіб (юридична особа) і орган виконавчої влади [10, с. 168]. Крім того, для детальної класифікації суб'єктів пропонується використовувати в якості критерію поняття правовий статус. Статуси щодо державних органів: орган виконавчої влади, орган наділений окремими владними повноваженнями. Статуси відносно недержавних колективних суб'єктів: прибуткова та неприбуткова організація, засіб масової інформації, платник податків, бюджетна організація тощо [11, с. 90; 6, с. 88].

Враховуючи перераховані вище критерії й щільну зв'язаність адміністративних та телекомунікаційних правовідносин, представляється резонним враховувати такі критерії як от правовий статус та зв'язок суб'єкта з державою.

Фахівці з інформаційного права виділяють наступні види суб'єктів: людина та громадянин, органи державної влади, організації та установи [12, с. 202, 207, 216]. Інші автори вважають, що учасниками інформаційних правовідносин

виступають суб'єкти інформаційного права: фізичні та юридичні особи, публічні утворення [13, с. 48–49].

Переконливою й такою, що заслуговує на увагу є авторська позиція Ю. В. Волкова, який своїй роботі відмічає, що «головними ознаками суб'єкта в телекомунікаційній сфері буде наявність у нього законних прав і обов'язків та юридично значуща діяльність у телекомунікаційній сфері. Спеціальним ознакою, яка дозволяє характеризувати учасників правовідносин як спеціальних суб'єктів є статус суб'єкта, з урахуванням його відносини до засобів інформатизації, до телекомунікаційної інфраструктури як керуючого процесами прийому, обробки, передачі та зберігання трафіку, або як суб'єкта одержує послуги в ході управління телекомунікаціями іншою особою, або як регулятора відносин пов'язаних з телекомунікаціями. Цей критерій класифікації суб'єктів правовідносин можна також зарахувати безпосередньо до критеріїв телекомунікаційного права [6, с. 94]».

Отож бо, на основі усіх вищевикладених критеріїв ми можемо сформулювати дефініцію *суб'єкта телекомунікаційної діяльності* як особного суб'єкта, який у відповідності до норм права та діючого законодавства, наділений чи то державною функцією з регулювання відносин у телекомунікаційній сфері, чи то здобув ліцензію та ресурси для телекомунікаційної діяльності, чи то одержав доступ до телекомунікаційних мереж та ресурсів для отримання послуг по прийому, обробці й передачі інформації.

Суб'єктом телекомунікаційних правовідносин може виступати держава, посадова особа, громадянин, юридична особа (організація, підприємство, оператор зв'язку), служба зв'язку (структурний підрозділ юридичної особи, посадова особа, громадянин), яка здійснює в телекомунікаційній сфері юридично значущу діяльність на постійній або тимчасовій основі, або виконує окремі функції з телекомунікаційної інфраструктури [6, с. 96].

Відповідно до статті 1 Закону України «Про телекомунікації» суб'єктами ринку телекомунікацій є оператори, провайдери телекомунікацій, споживачі телекомунікаційних послуг, виробники та/або постачальники технічних засобів телекомунікацій [14].

Спробуємо, на основі вищезазначених критеріїв та норм законодавства зробити класифікацію суб'єктів телекомунікаційної діяльності на три основні групи: 1. Держава як суб'єкт влади в особі окремих органів державного управління у сфері телекомунікацій; 2. Оператори та провайдери телекомунікацій, а також інші спеціальні суб'єкти, для яких телекомунікаційна діяльність, є основним видом діяльності; 3. Споживачі телекомунікаційних послуг, для яких споживання результатів телекомунікаційної діяльності або ре-

сурсів є переважним видом діяльності в телекомунікаційній сфері, при цьому їх основна діяльність ніяк не пов'язана з телекомунікаціями.

Підсумовуючи викладене, слід зазначити, що склад суб'єктів телекомунікаційної діяльності характеризується власними ознаками, відмінними від інших суб'єктів та власними критеріями класифікації.

Література

1. Миколенко О. І., Дуліна О. В. Суб'єкт адміністративної відповідальності в доктрині сучасного адміністративного права (на прикладі адміністративних правопорушень в сфері земельних відносин) : монографія. Одеса : Фенікс, 2015. 200 с.
2. Теорія держави та права : навч. посіб. / [С. В. Білозоров, В. П. Власенко, О. Б. Горова, А. М. Завальний, Н. В. Заяць та ін.] ; за заг. ред. С. Д. Гусарева, О. Д. Тихомирова. К. : НАВС, Освіта України, 2017. 320 с.
3. Галуцько В. В., Курило В. І., Короєд С. О. та ін. Адміністративне право України. Т.1. Загальне адміністративне право: навчальний посібник / [В. В. Галуцько, В. І. Курило, С. О. Короєд, О. Ю. Дрозд, І. В. Гиренко, О. М. Єщук, І. М. Риженко, А. А. Іванищук, Р. Д. Саунін, І. М. Ямкова]; за ред. проф. В. В. Галуцька. Херсон: Гринь Д. С., 2015. 272 с.
4. Волков Ю. В. Отдельные субъекты телекоммуникационного права // Правовые вопросы связи, 2007. № 1. С. 45–47.
5. Жевняк О. В. Гражданско-правовой институт оказания услуг связи: дис. ... канд. юрид. наук: специальность 12.00.03. Екатеринбург, 2009. 201 с.
6. Волков Ю. В. Субъекты телекоммуникационного права: дис. ... канд. юрид. наук: специальность 12.00.14. Екатеринбург, 2006. 192 с.
7. Теория государства и права: Курс лекций / Под ред. Н. И. Матузова и А. В. Малько. 2-е изд., перераб. и доп. М.: Юрист, 2006. 776 с.
8. Козлов Ю. М. Административные правоотношения. М.: Юрид. лит., 1976. 184 с.
9. Бахрах Д. Н. Коллективные субъекты административного права // Правоведение. 1991. № 3. С. 66–73.
10. Бахрах Д. Н., Россинский Б. В., Стариков Ю. Н. Административное право. Учебник. 3-е издание, пересмотренное и дополненное. М.: Норма, 2008. 816 с.
11. Дмитриев Ю. А., Евтева А. А., Петров С. М. Административное право. М.: Изд-во Эксмо, 2005. 1008 с.
12. Бачило И. Л., Лопатин В. Н., Федотов М. А. Информационное право: Учебник / Под ред. акад. РАН Б. Н. Топорнина. СПб.: Издательство «Юридический центр Пресс», 2001. 789 с.
13. Городов О. А. Основы информационного права России. Учебное пособие. С.-Пб.: Юрид. центр Пресс, 2003. 305 с. 14. Про телекомунікації : Закон України від 18.11.2003 р. № 1280-IV // Офіційний вісник України. 2003. № 51. Ст. 2644.

Анотація

Олефір К. В. Загальна характеристика та особливості суб'єктів у телекомунікаційній сфері. – Стаття.

У статті визначено особливості суб'єктів у телекомунікаційній сфері та їх загальна характеристика. Відмічається, що основною особливістю функціонування суб'єктів у сфері ринку телекомунікацій є їх диференціація за принципами різної підгалузевої приналеж-

ності. Вироблено класифікацію суб'єктів телекомунікаційної діяльності.

Ключові слова: телекомунікації, суб'єкт у телекомунікаційній сфері, особливості функціонування суб'єктів у сфері ринку телекомунікацій.

Аннотація

Олефир К. В. Общая характеристика и особенности субъектов в телекоммуникационной сфере. – Статья.

В статье определены особенности субъектов в телекоммуникационной сфере и их общая характеристика. Отмечается, что основной особенностью функционирования субъектов в сфере рынка телекоммуникаций является их дифференциация по принципам различной отраслевой принадлежности. Выработана классификация субъектов телекоммуникационной деятельности.

Ключевые слова: телекоммуникации, субъект в телекоммуникационной сфере, особенность функ-

ционирования субъектов в сфере рынка телекоммуникаций.

Summary

Olefir K. V. General characteristics and features of the subjects in the telecommunication sphere. – Article.

The article defines the features of the subjects in the telecommunications sector and their General characteristics. It is noted that the main feature of the functioning of the subjects in the field of telecommunications market is their differentiation according to the principles of different accessories. Classification of subjects of telecommunication activity is developed.

Key words: telecommunications, the subject in the telecommunications sector, the feature of the functioning of the subjects in the telecommunications market.

УДК 342.9:349.6

*О. Ю. Пустовіт**аспірант**Національного університету біоресурсів і природокористування України*

ТРАНСФОРМАЦІЯ ЗАКОНОДАВСТВА ТА ПОВНОВАЖЕНЬ ОРГАНІВ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ У СФЕРІ ЯКОСТІ ТА БЕЗПЕЧНОСТІ ХАРЧОВИХ ПРОДУКТІВ – СУЧАСНИЙ ЕТАП

Вступ. Як відомо, Закон України «Про основні принципи та вимоги до безпечності та якості харчових продуктів» [1] пережив кілька редакцій. Остання масштабна редакція відбулась в 2014 році, отже за роки функціонування Закону напрацьовано деякий досвід, про який хотілося б докладно порозмірковувати.

Мета дослідження полягає у тому, щоб на основі чинного законодавства України та узагальнень практики його реалізації визначити тенденції щодо зміни адміністративно-правового статусу органів державного управління у сфері якості та безпеки сільськогосподарської продукції, їх нову роль і нове співвідношення відповідальності з виробниками сільськогосподарської продукції.

Огляд останніх досліджень. Важливі аспекти забезпечення якості та безпеки продукції сільськогосподарства розглянуто у працях Т.Ковальчук, Г. Ляшенко, М. Медведєвої, М. Олексієнка, А. Статівки, вчені В.Л. Наумов та В.Ф. Опришко досліджували правові питання державного регулювання та управління якістю продукції, В.Н. Петрина досліджував організаційно-правові питання забезпечення якості сільськогосподарської продукції, тему адміністративної юрисдикції в АПК піднято в роботі В.І. Курило, В.К. Шкарупи, О.Ю. Піддубного, проблеми адаптації законодавства до міжнародних вимог щодо якості сільськогосподарської продукції є темою наукової роботи С.І. Бугери та ін.

Однак, поза колом інтересів науковців залишається окремо функція державного управління у сфері якості та безпеки сільськогосподарської продукції, адміністративно-правовий статус таких органів державного управління, через систему яких держава діє у визначеній сфері, об'єднання в одній роботі та тлумачення базових категорій вказаної теми: сільськогосподарська продукція, поняття якості та безпеки продукції АПК, державне управління, система органів державного управління в сфері якості та безпеки сільськогосподарської продукції та ін. В існуючих наукових працях вказані питання розглядаються фрагментарно, в межах широкої адміністративно-правової проблематики та без комплексного підходу.

Виклад основних положень. Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів

України щодо харчових продуктів» була передбачена нова редакція Закону України «Про безпечність та якість харчових продуктів» під назвою «Про основні принципи та вимоги до безпечності та якості харчових продуктів», а також передбачено внесення змін до 12 законодавчих актів України, серед яких Закони України:

– «Про державне регулювання імпорту сільськогосподарської продукції» щодо норм про сертифікацію та контроль за ввезенням імпортової сільськогосподарської продукції;

– «Про державну систему біобезпеки при створенні, випробуванні, транспортуванні та використанні генетично модифікованих організмів» – повноваження Кабінету Міністрів України, повноваження центральних органів влади, що реалізують державну політику сфері охорони здоров'я, у сфері санітарного та епідемічного благополуччя населення, ветеринарної медицини, безпечності харчових продуктів, державна реєстрація ГМО та встановлення обмеження щодо їх застосування;

– «Про захист прав споживачів»;

– «Про забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення»;

– «Про вилучення з обігу, переробку, утилізацію, знищення або подальше використання неякісної та небезпечної продукції»;

– «Про перелік документів дозвільного характеру у сфері господарської діяльності»;

– «Про ветеринарну медицину»;

– «Про питну воду та питне водопостачання»;

– Кодекс України про адміністративні правопорушення включає нові статті про адміністративну відповідальність за порушення законодавства щодо державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності; порушення вимог законодавства щодо отримання документів дозвільного характеру, обов'язкового повідомлення або реєстрації у сфері безпечності харчових продуктів; порушення вимог щодо безпечності харчових продуктів, до яких відноситься невиконання обов'язку щодо впровадження на потужностях постійно діючих процедур, заснованих на принципах системи аналізу небезпечних факторів та контролю у критичних точках, введення в обіг неправильно маркованих харчових продуктів, порушення ви-

мог щодо забезпечення простежуваності, обіг неприданих харчових продуктів та ін.;

- Кримінальним кодексом України передбачено кримінальну відповідальність за введення в обіг шкідливих для здоров'я харчових продуктів;
- Господарський кодекс України;
- Декрет Кабінету Міністрів України «Про стандартизацію і сертифікацію».

За висновками Комітету з питань аграрної політики та земельних відносин вказаний Закон сприятиме:

- підвищенню рівня захисту здоров'я та інтересів споживачів;
- вдосконаленню системи державного контролю в сфері безпечності харчових продуктів з урахуванням вимог законодавства ЄС та мінімізувати негативні наслідки необґрунтованого державного втручання у сферу виробництва та обігу харчових продуктів;
- чіткому урегулюванню відносин між органами виконавчої влади, операторами ринку харчових продуктів та споживачами харчових продуктів і визначити порядок забезпечення безпечності харчових продуктів, що виробляються та перебувають в обігу, ввозяться (пересилаються) на митну територію України та/або вивозяться (пересилаються) з неї;
- введенню ефективної відповідальності за порушення норм законодавства про безпечність харчових продуктів як виробників, так і контролюючих органів;
- збільшенню споживання харчових продуктів громадянами України.

В цей же період часу відбулись і організаційні зміни у сфері виконавчої влади, а саме почала своє функціонування створена за кілька років перед тим Держпродспоживслужба.

Відповідно до схеми спрямування та координації діяльності центральних органів виконавчої влади Кабінетом Міністрів України через відповідних членів Кабінету Міністрів України Держпродспоживслужба перебуває в безпосередньому підпорядкуванні Кабінету Міністрів України. І тим остаточно закрита дискусія щодо галузевої належності сфери якості та безпечності харчової продукції.

Зокрема, в свій час реформування Державної санітарно-епідеміологічної служби України призвело до передачі функцій державного нагляду за якістю та безпекою харчових продуктів до відома Державної ветеринарної та фітосанітарної служби України, що належало до сфери впливу Міністерства аграрної політики та продовольства України. Останнє викликало жваву дискусію усіх заінтересованих сторін та занепокоєння з боку професійної медичної спільноти та громадськості, адже на їх думку, здійснення державного нагляду щодо безпеки для людини харчових продуктів змісти-

лось до непрофільних міністерств і органів виконавчої влади.

Вищезазначена діяльність потребує відповідного рівня медичної освіти і була, компетенцією виключно медичних працівників. Основний закон епідеміології, спрямований на запобігання виникненню масових інфекційних та неінфекційних хвороб, передбачає контроль за трьома нерозривними ланками епідемічного процесу – збудником, фактором передачі й організмом людини. І усунення структур МОЗ України від нагляду за харчовими продуктами, унеможливило контроль за двома з цих факторів – за фактором передачі та обігом збудника у середовищі життєдіяльності людини. Може скластися ситуація, що центральний орган виконавчої влади, робота якого керується міністром охорони здоров'я, який відповідає за профілактику захворювань, санітарно-епідеміологічне благополуччя населення, буде позбавлений механізмів впливу на основні фактори виникнення епідемічної ситуації, на передачу інфекційних хвороб [2].

Втім, і сама Ветеринарна та фітосанітарна служба влилась незабаром до Держспоживслужби, остаточно припинивши тим самим дискусію щодо медико-санітарного пріоритету у сфері безпеки харчової продукції.

У своїй діяльності органи державного управління повинні гнучко реагувати на зміни, які відбуваються в галузі, вчасно змінювати пріоритети та неухильно реалізувати стратегічні цілі.

Відповідно до ч. 2 ст. 17 Закону України «Про центральні органи виконавчої влади» [3] якщо більшість функцій центрального органу виконавчої влади складають функції з надання адміністративних послуг – утворюється служба (якою є Державна служба з питань безпечності харчових продуктів та захисту споживачів); функції з управління об'єктами державної власності, що належать до сфери його управління – центральний орган виконавчої влади утворюється як агентство; контрольно-наглядові функції за дотриманням державними органами, органами місцевого самоврядування, їх посадовими особами, юридичними та фізичними особами актів законодавства – інспекція.

Однак, аналіз Закону показав, що на єдиний компетентний орган для усієї харчової продукції покладено організація та здійснення державного контролю на агропродовольчих ринках та на кордоні; розробка та впровадження довгострокового плану державного контролю і щорічний звіт про стан його виконання; затвердження планів щорічного державного контролю та плани державного моніторингу; проведення передзабійного та післязабійного інспектування тварин на відповідних потужностях, а також післязабійне інспектування тварин, забитих на полюванні; здійснення

державного контролю за впровадженням постійно діючих процедур, заснованих на принципах системи аналізу небезпечних факторів та контролю у критичних точках та інші [1].

Основними методами згаданої системи є аналіз ризиків та небезпек, визначення потенційних дефектів продукції по відношенню до виробничих факторів (критичні контрольні точки), профілактичний (превентивний), а не послідуєчий (реагуючий) контроль, звітність та відповідальність.

Впровадження системи управління безпеністю харчових продуктів на основі концепції HACCP дає підприємству можливість:

- гарантувати випуск безпечної продукції за рахунок систематичного контролю на всіх стадіях виробництва;
- належним чином управляти всіма небезпечними чинниками, які можуть загрожувати безпеці харчових продуктів – запобігати, усувати або мінімізувати їх;
- гарантувати, що харчові продукти безпечні на момент їх споживання;
- забезпечити належні гігієнічні умови виробництва відповідно до міжнародних норм;
- демонструвати відповідність застосовним законодавчим і нормативним вимогам щодо безпечності харчових продуктів;
- зміцнити довіру споживачів, замовників та органів нагляду до виробленої продукції та підвищити імідж підприємства;
- розширити мережу споживачів продукції та вийти на закордонні ринки;
- підвищити відповідальність персоналу і забезпечити розуміння всіма співробітниками підприємства першочергової важливості аспектів безпеки продукції [4].

Зараз український виробник має дві точки контролю:

1. перевірка сировини по передбачених державою показниках
2. перевірка готової продукції перед відправкою на продаж.

Під час виробництва контроль відсутній, і жоден з органів управління не гарантує безпечності продукту загалом, оскільки вони контролюють лише деякі ділянки виробництва, не забезпечуючи при цьому контролю на всій ділянці «від лану до столу» [5].

Законодавчі зміни від липня 2014 року у сфері безпечності і якості харчової продукції окремою статтею містять адміністративні послуги, які класифікуються первісно в чотирьох групах, нині – у двох групах, державна реєстрація і видача експлуатаційного дозволу.

Висновки. Отже, сучасна система контролю безпечності і якості сільськогосподарської про-

дукції є наслідком років поступової трансформації законодавства, що розподіляє відповідальність між виробником і органом державної влади, зміщуючи акценти з контролю і нагляду на публічно-сервісну діяльність.

Саме тому в основу найменування уповноваженого органу покладено поняття «Служба», і завданням цього органу є створення сприятливого середовища, надання адміністративних послуг виробникам щодо засвідчення якості і безпечності продукції виробників в інтересах споживачів.

Література

1. Закон України «Про основні принципи та вимоги до безпечності та якості харчових продуктів» № 1602-VII від 22.07.2014, ВВР, 2014, № 41–42, ст. 2024.
2. Устінов О.В. Харчові продукти або корми для людей? Можливі наслідки реформування Держсанепідслужби // [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.umj.com.ua/article/28999/xarchovi-produkti-abo-kormi-dlya-lyudej-mozhlivinaslidki-reformuvannya-derzh-sanepidsluzhbi>
3. Про центральні органи виконавчої влади Закон України. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2011, № 38, ст. 385.
4. Актуальність впровадження системи управління якістю харчових продуктів у світлі підписання економічної частини Угоди про асоціацію України з ЄС // [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.ses.gov.ua/news/1/103/aktualn-st-vprovadzhenya-sistemi-upravl-nnya-yak-styu-harchovih-produkt-v-u-sv-tl-p-dpisannya-ekonom-chno-chastini-ugodi-pro-asots-ats-yu-ukra-ni-z-s/>
5. Безпечна їжа. Як це зробити в Україні? (Інфографіка) // [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.hromadske.tv/economics/bezpechna-yizhayaak-tse-zrobiti-v-ukrayini-infogra/>

Анотація

Пустовіт О. Ю. Трансформація законодавства та повноважень органів державного управління у сфері якості та безпечності харчових продуктів – сучасний етап. – Стаття.

У статті розкрито на основі чинного законодавства України та узагальнень практики його реалізації тенденції щодо зміни адміністративно-правового статусу органів державного управління у сфері якості та безпеки сільськогосподарської продукції, визначено їх нову роль і нове співвідношення відповідальності з виробниками сільськогосподарської продукції. Сучасна система контролю безпечності і якості сільськогосподарської продукції є наслідком років поступової трансформації законодавства, що розподіляє відповідальність між виробником і органом державної влади, зміщуючи акценти з контролю і нагляду на публічно-сервісну діяльність. Завданням таких органів є створення сприятливого середовища, надання адміністративних послуг виробникам щодо засвідчення якості і безпечності продукції виробників в інтересах споживачів.

Ключові слова: безпечність і якість сільськогосподарської продукції; адміністративно-правовий статус; органи державного управління; центральні органи виконавчої влади.

Аннотация

Пустовит А. Ю. Трансформация законодательства и полномочий органов государственного управления в области качества и безопасности пищевых продуктов – современный этап. – Статья.

В статье раскрыты на основе действующего законодательства Украины и обобщений практики его реализации тенденции относительно изменения административно-правового статуса органов государственного управления в сфере качества и безопасности сельскохозяйственной продукции, определена их новая роль и новое соотношение ответственности с производителями сельскохозяйственной продукции. Современная система контроля безопасности и качества сельскохозяйственной продукции является следствием нескольких лет постепенной трансформации законодательства, которое распределяет ответственность между производителем и органом государственной власти, смещая акценты с контроля и надзора к публично-сервисной деятельности. Задачей таких органов является создание благоприятной среды, предоставление административных услуг производителям относительно удостоверения качества и безопасности продукции производителей в интересах потребителей.

Ключевые слова: безопасность и качество сельскохозяйственной продукции; административно-пра-

вовой статус; органы государственного управления; центральные органы исполнительной власти.

Summary

Pustovit O. Yu. Transformation of Legislation and Powers of Public Authorities in the Field of Food Quality and Safety is the current stage. – Article.

The article reveals on the basis of the current legislation of Ukraine and generalizations of the practice of its implementation of the trend regarding changes in the administrative and legal status of government bodies in the field of quality and safety of agricultural products, defines their new role and new relationship of responsibility with agricultural producers. The modern system of monitoring the safety and quality of agricultural products is the result of several years of gradual transformation of legislation that distributes responsibility between the producer and the state authority, shifting the emphasis from control and supervision to public service. The task of such bodies is the creation of a favorable environment, the provision of administrative services to manufacturers regarding the certification of the quality and safety of producers' products in the interests of consumers.

Key words: safety and quality of agricultural products; administrative and legal status; government bodies; central executive authorities.

УДК 342.95 (477)

М. В. Пулій
аспірант*Харківського національного університету внутрішніх справ*

ОСОБЛИВОСТІ ПРОФЕСІЙНОГО ВІДБОРУ ТА ПРИЙНЯТТЯ НА СЛУЖБУ ДО КОРПУСУ ОПЕРАТИВНО-РАПТОВОЇ ДІЇ

Постановка проблеми. Враховуючи підвищені вимоги з боку держави в частині забезпечення безпеки, правопорядку, дотримання законності у своїй діяльності всіма державними органами, дотримання прав і свобод громадян України, постає нагальна потреба у суворому та якісному професійному відборі кадрів для проходження служби в органах Національної поліції і безпосередньо спецпідрозділі Корпусу оперативно-раптової дії (далі – КОРД). Як засвідчує досвід розвинених зарубіжних країн, показником сильної держави є наявність у складі її органів сучасного, оперативного підрозділу спеціального призначення, котрий виконує найбільш складні, небезпечні та термінові завдання, які не під силу штатним підрозділам поліції та службовцям, що входять до їх складу. Тож, актуальність розгляду та дослідження особливостей професійного відбору та прийняття на службу до КОРД обумовлена, перш за все, тим, що цей «молодий» підрозділ створений для виконання дуже важливих та небезпечних (термінових) завдань та функцій, які безпосередньо пов'язані із забезпеченням безпеки суспільства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання професійного відбору кадрів до державних органів та органів внутрішніх справ були предметом дослідження багатьох науковців. Безпосередньо питання прийняття на державну службу та службу до правоохоронних органів досліджувалось у наукових працях: Ю. П. Битяка, Т. А. Туманова, Г. В. Атаманчука, М. І. Ануфрієва, О. М. Бандурки, О. М. Музичука, І. Г. Кириченка, С. М. Коптева, Т. П. Мінки, Н. П. Матюхіної та багатьох інших. Однак, існує необхідність у додатковому, більш комплексному розгляді питань, пов'язаних із особливостями професійного відбору на службу до КОРД.

Метою даної статті є аналіз правового регулювання порядку проведення професійного відбору на службу до КОРД та розробка конкретних пропозицій щодо удосконалення цієї процедури в сучасних умовах реформування правоохоронної системи.

Виклад основного матеріалу. З метою комплексного розгляду особливостей професійного відбору для проходження служби в КОРД, необхідно на початку дослідити наукові погляди до визначення самого поняття «професійний відбор». На думку Туманова Т. А., професійний відбор являє собою

відбір конкретних осіб для виконання функцій визначеної професії (спеціальності) на ґрунті вивчення та оцінки системи психологічних якостей особистості [1, с. 25]. Існує також загальне визначення поняття терміну «професійний відбор», за яким профвідбор – це процедура вірогідної оцінки професійної придатності людини, вивчення її можливостей до оволодіння певною спеціальністю, досягнення необхідного рівня майстерності та ефективного виконання професійних обов'язків. За загальним поняттям він складається з таких складових: медичний, фізіологічний, психологічний, освітній [2, с. 239].

Євсюков О.П. професійний відбор визначає, як комплекс засобів, які дозволяють виявити осіб, найбільш придатних за своїми індивідуально-психологічними якостями та здібностями до навчання та подальшої діяльності за конкретною спеціальністю. Сутність професійного відбору кандидатів до роботи полягає в комплексній оцінці їхніх фізичних та психологічних властивостей за допомогою певної системи заходів [3, с. 122].

Такі науковці, як Сокурєнко В. В., Князєв С. М., Комзюк А. Т. Сопільник Л. І., в контексті удосконалення процесу професійного відбору кадрів до органів Національної поліції України пропонують більш розгорнутий підхід до цього питання та зазначають, що поряд з фізичними якостями кандидата оцінюються його розумові здібності, особливості мотивації і самоконтролю; обачність, знання власних переваг і недоліків; здатність розуміти почуття інших і вміння впливати на них; вміння будувати і підтримувати робочі взаємовідносини; упевненість у власних силах, вміння слухати і спілкуватися, здатність брати ініціативу на себе і підтримувати оптимістичний настрій колег; вміння працювати в групі, здатність засвоювати нові знання і вміння [4, с. 286]. Тобто, науковці пропонують більш детальну увагу приділяти попередньому вивченню кандидатів, визначенню їх моральних здібностей, визначенню рівня стресостійкості та вміння працювати у команді.

Взагалі, у науковій літературі визначають декілька видів (етапів) професійного відбору. Так, на практиці умовно розрізняють такі види професійного відбору: медичний, соціально-психологічний, психофізіологічний та освітній. Медичний відбор полягає у виявленні тих осіб, стан здоров'я і

рівень фізичного розвитку яких дозволяє успішно та у відведені чітко регламентовані терміни опанувати тією спеціальністю, для якої проводиться відбір, а також надійно і ефективно працювати за даною спеціальністю в плинні тривалого часу без шкоди для здоров'я. Освітній відбір спрямований на виявлення осіб, рівень знань яких може забезпечити успішне навчання за обраною професією або безпосереднє виконання професійних обов'язків. Він дозволяє забезпечити необхідний стартовий рівень підготовки фахівців. Соціально-психологічний відбір призначений для визначення тих соціально обумовлених психологічних властивостей особистості, а також моральних якостей, які відбивають його готовність і прагнення виконати виробничі завдання, свої професійні обов'язки в будь-яких умовах, у тому числі й екстремальних, і які необхідні для успішної роботи людини в колективі, а також сприяють прояву почуття задоволеності своєю працею. Психофізіологічний відбір, будучи складовою частиною професійного відбору, істотно відрізняється від всіх інших, перерахованих вище. Його основне завдання – визначити стан, ступінь розвитку сукупності тих психофізіологічних, психічних й особистісних якостей і здібностей людини, які найбільшою мірою відповідають вимогам обраної професії, сприяють використанню професійних навичок у реальних умовах [5, с. 236-237]. Отже, процес професійного відбору – це складний та багатоетапний процес, що включає в себе дуже широке коло завдань та способів виявлення найголовніших здібностей людини та встановлення можливості опанування професії цією людиною.

Підсумовуючи, пропонуємо надати визначення поняттю професійний відбір до Корпусу оперативно-раптової дії, як комплекс адміністративно-правових та організаційних заходів, направлених на встановлення фізичних, психічних, розумових, моральних якостей кандидата та встановлення на основі зібраних даних можливості виконання цим кандидатом завдань та функцій, покладених на спецпідрозділ.

Визначивши сутність поняття «професійний відбір до Корпусу оперативно-раптової дії», є необхідність в детальному та комплексному розгляді питання самого порядку професійного відбору для проходження служби у спецпідрозділі КОРД.

Однією з найголовніших особливостей прийняття на службу до лав КОРД є те, що зазначена процедура проводиться на підставі конкурсу. Обов'язковість проведення саме цієї процедури прямо встановлена ст. 52 Закону України «Про Національну поліцію» [6].

Необхідно зазначити, що у літературі існує загальне визначення поняття «конкурс», яке розуміють як змагання, яке дає змогу виявити найгідніших із його учасників або найкраще з того,

що надіслане на огляд [7, с. 73]. На думку Смірнова В. М., «конкурс – це особливий, винятковий порядок підбору кадрів, що містить підвищені вимоги до осіб, які претендують на заміщення вакантної посади». При цьому, вчений порівнює конкурс із випробуванням [8, с. 45]. Таке порівняння, запропоноване науковцем, на нашу думку, більш точно відображає процес відбору кадрів до спецпідрозділу.

Важливо, що процес проходження конкурсу на службу у органи Національної поліції та спецпідрозділу закріплено відомчим нормативним документом, яким є Типовий порядок проведення конкурсу на службу до поліції та/або зайняття вакантної посади [9].

З метою забезпечення прозорості добору (конкурсу) та просування по службі поліцейських на підставі об'єктивного оцінювання професійного рівня та особистих якостей кожного поліцейського, відповідності їх посаді, визначення перспективи службового використання, в органах поліції утворюються постійні поліцейські комісії. Поліцейські комісії є колегіальним органом, до складу якого входять п'ять осіб.

Фактично діюче відомче законодавство передбачає 8 етапів проведення конкурсу, а саме: 1) публікація на офіційному веб-порталі центрального органу управління поліції оголошення про проведення конкурсу; 2) приймання документів від кандидатів; 3) тестування, яке складається з тестування на знання законодавчої бази (професійний тест); тестування на загальні здібності і навички (тест загальних навичок); тестування особистісних характеристик (психологічний тест). Особливістю процедури психологічного тестування є перевірка кандидата на поліграфі. За допомогою цього спеціалізованого пристрою кандидатів перевіряють на причетність до сепаратизму, кримінального минулого, залежність від наркотиків чи алкоголю, а також на схильність до розголошення службової таємниці; 4) перевірка рівня фізичної підготовки кандидата; 5) співбесіда з кандидатом для встановлення наявності у кандидата особистих якостей, а саме: стресостійкість; уміння і бажання працювати в команді; визначають рівень мотивації до правоохоронної роботи; організаторські здібності; рішучість; ініціативність; активність; упевненість у собі; бажання до постійного самовдосконалення; 6) двомісячний курс навчання у Центрі підготовки підрозділів особливого призначення Національної поліції України для опанування практичних навичок для роботи у спецпідрозділі; 7) прийняття рішення поліцейською комісією за результатами конкурсу. На цьому етапі поліцейська комісія за результатами розгляду кандидата, наданих документів та результатів тестування вирішує: або рекомендувати до проходження служби в поліції та/або на

зайняття вакантної посади цього кандидата, або ні. Таке рішення приймається поліцейською комісією шляхом таємного голосування та за відсутності кандидата; 8) надання переможцем конкурсу кадровій службі документів, необхідних для проведення спеціальної перевірки та документів для оформлення допуску до державної таємниці, якщо для виконання службових обов'язків потрібен такий допуск.

За результатами всіх етапів проведення конкурсу поліцейська комісія складає рейтинг кандидатів, рекомендованих до проходження служби у спецпідрозділі. За складеним рейтингом кандидатів визначаються переможці конкурсу, інформація про яких не пізніше наступного дня після підписання протоколу засідання поліцейської комісії оприлюднюється на офіційному веб-порталі центрального органу управління поліції.

Отже, проведення конкурсу до органів Національної поліції та спецпідрозділу КОРД, це досить складний і тривалий процес, який дозволяє вибрати з числа кандидатів найбільш здібних, підготовлених та професійних службовців. Поряд з цим, на нашу думку, окремі його процедури потребують змін. Так, вважаємо, що наявність такого обов'язкового етапу, як співбесіда в рамках проведення конкурсу, є дещо застарілим підходом для отримання позитивних результатів, адже на практиці, саме на цьому етапі і відбувається відсіювання претендентів. Значною мірою це зумовлено тим, що до складу комісії іноді входять особи, які не дуже знайомі зі специфікою роботи державного органу або просто із суб'єктивних переконань не хочуть бачити певного кандидата на посаді у державному органі. З огляду на вищевикладене та враховуючи швидкий розвиток технологій, форм та методів тестування (в т.ч. за допомогою спеціальних пристроїв), вважаємо, що за їх допомогою можна досягнути та встановити всі необхідні навички, якості та інші здобутки кандидата, при цьому уникнувши суб'єктивного підходу до відбору.

Окрему увагу слід приділити питанню проведення спеціальної перевірки кандидатів. Так, чинне відомче законодавство передбачає певні підстави, коли за результатами конкурсу переможцю буде відмовлено в призначенні на посаду до спецпідрозділу. До таких підстав належить, зокрема: не надання переможцем документів, передбачених законодавством для спеціальної перевірки при прийомі на службу в поліції, та документів для оформлення допуску до державної таємниці, якщо для виконання службових обов'язків потрібен такий допуск; виявлення, у тому числі за результатами спеціальної перевірки, обмежень, пов'язаних зі службою в поліції, визначених Законами України «Про Національну поліцію», «Про запобігання корупції» та іншими

законами України; відмови переможця конкурсу взяти на себе зобов'язання дотримуватися обмежень та/або від складання Присяги поліцейського, що визначено законом; наявності щодо переможця конкурсу заборон, передбачених Законом України «Про очищення влади».

Необхідно звернути увагу, що відомче законодавство (Типовий порядок проведення конкурсу на службу до поліції та/або зайняття вакантної посади) містить посилання на Указ Президента України №33/2012 [10], який на сьогоднішній день втратив чинність. Таким чином, існує необхідність у приведенні Типового порядку проведення конкурсу на службу до поліції та/або зайняття вакантної посади [9] у відповідність до чинного законодавства України. З цією метою необхідно з п.5 розділу 10 профільного порядку проведення конкурсу виключити посилання на нечинний наказ.

Ще одним важливим аспектом та умовою отримання статусу службовця Національної поліції є складання Присяги працівника поліції. Порядок складання Присяги працівника Національної поліції затверджено відомчим наказом МВС №1453 [11].

Висновки. Підсумовуючи, можемо свідомо стверджувати, що професійний відбір та прийняття на службу до Корпусу оперативно-раптові дії є складною та багатетапною процедурою, яка дозволяє обрати найздібніших, компетентних та відповідальних кандидатів. Однак, не дивлячись на його складність саме такий підхід до вибору службовців є найбільш ефективним, адже: по-перше, це дає змогу вибрати та укомплектувати спецпідрозділ якісними та відповідальними кадрами, здатними на найвищому рівні виконувати свої професійні обов'язки; по-друге – значно зменшує корупційний ризик в процесі прийняття на службу. Крім того, враховуючи відкритість, багатетапність проведення конкурсу на службу до КОРДу, можна сміливо стверджувати, що процедура прийняття на службу стала прозорою та доступною для суспільства, що підтверджує намагання держави та правоохоронної системи слідувати принципу відкритості та прозорості і, як наслідок, отримати більшу довіру з боку суспільства.

Література

1. Туманов Т.А. Высшая школа МВД СССР: Кадры в системе управления органов внутренних дел., лекция. М., 1974. 42 с.
2. Штифурак В.С., Коліжук Г.В., Мельник І.М. Професійна діяльність: теорія та практика: навч.-метод. посіб., Вінниця: ТОВ «Ландо ЛТД», 2013. 418 с.
3. Екстремальна психологія: підручник / О.П. Євсюков та ін. Київ: ТОВ «Август трейд», 2007. 502 с.
4. Управління органами Національної поліції України: підручник/В. В. Сокурченко та ін. Харків: Стильна типографія, 2017. 580 с.

5. Тогобицька В.Д., Особливості професійного відбору до професій екстремального профілю діяльності та проблема його ефективності. Проблеми екстремальної та кризової психології. Київ, 2013. Вип. 13 С. 241.

6. Про Національну поліцію: Закон України від 02.07.2015 № 580-VIII. Офіційний вісник України. 2015. № 63, стор. 33, стаття 2075, код акту 78051/2015.

7. Яременко В. Новий тлумачний словник української мови / за ред. В. Яременко., О. Сліпущко. у 4-х т. – Київ, 2000. Т. 2. 911 с.

8. Смирнов В. Н. Конкурс в советском трудовом праве. Л.: Лен. Гос. Ун., 1960. 45 с.

9. Про затвердження Типового порядку проведення конкурсу на службу до поліції та/або зайняття вакантної посади: наказ Міністерства внутрішніх справ України від 25.12.2015 №1631. Офіційний вісник України. 2016. (№ 6), с. 163, стаття 320, код акта 80463/2016.

10. Про Порядок проведення спеціальної перевірки відомостей щодо осіб, які претендують на зайняття посад, пов'язаних із виконанням функцій держави або місцевого самоврядування: Указ Президента України від 25 січня 2012 року № 33/2012. Офіційний вісник України. 2012 р., (№ 8), с. 10, стаття 289, код акта 60235/2012.

11. Про затвердження Порядку складання Присяги працівниками Національної поліції: наказ Міністерства внутрішніх справ України від 09.11.2015 № 1453. Офіційний вісник України. 2015. (№ 99), стор. 252, стаття 3407, код акта 79804/2015.

Анотація

Путій М. В. Особливості професійного відбору та прийняття на службу до корпусу оперативно-раптові дії. – Стаття.

У даній статті розглянуті основні особливості професійного відбору та прийняття на службу до Корпусу оперативно-раптові дії. За допомогою аналізу наукових поглядів, сформовано та надано авторське визначення поняттю професійний відбір до Корпусу оперативно-раптові дії. Встановлено, що враховуючи спеціальний статус КОРД, прийом на службу здійснюється на підставі конкурсу, який передбачає вісім етапів. Надано конкретні пропозиції стосовно вдосконалення процедури проведення конкурсу та запропоновано внесення змін до профільного законодавства, з метою підвищення ефективності обрання кандидатів для проходження служби у Корпусі оперативно-раптові дії.

Ключові слова: професійний відбір, конкурс, спеціальна перевірка, кандидати, конкурс на службу у Кор-

пусі оперативно-раптові дії, КОРД, Корпус оперативно-раптові дії.

Аннотация

Путий М. В. Особенности профессионального отбора и приема на службу в корпус оперативно-внезапной действия. – Статья.

В данной статье рассмотрены основные особенности профессионального отбора и приема на службу в Корпус оперативно-внезапного действия. С помощью анализа научных взглядов, сформировано и предоставлено авторское определение понятию профессиональный отбор в Корпус оперативно-внезапного действия. Установлено, что, учитывая особый статус КОРД, прием на службу осуществляется на основании конкурса, который предусматривает восемь этапов. Предоставлены конкретные предложения по совершенствованию процедуры проведения конкурса и предложено внесение изменений в профильное законодательство, с целью повышения эффективности избрания кандидатов для прохождения службы в Корпусе оперативно-внезапного действия.

Ключевые слова: профессиональный отбор, конкурс, специальная проверка, кандидаты, конкурс на службу в Корпусе оперативно-внезапного действия, КОРД, Корпус оперативно-внезапного действия.

Summary

Putii M. V. Features of professional selection and recruitment to the corps promptly. – Article.

In this article the main features of professional selection and recruitment into the Corps of Operative-Rapid Action are considered. Through the analysis of scientific views, the author's definition of the concept of professional selection for the operative-sudden action was formulated and provided. It is established that taking into account the special status of the KORD, recruitment to the service is carried out on the basis of a competition, which involves eight stages. Specific proposals were made regarding the improvement of the procedure for conducting the competition and proposed amendments to the relevant legislation, in order to increase the effectiveness of the selection of candidates for the service in the Corps of operative and sudden action.

Key words: professional selection, competition, special examination, candidates, competition for service in the Corps of Operative-Rapid Action, KORD, Corps operatively, sudden action.

УДК 347.73

*О. М. Радченко**аспірант**Класичного приватного університету***БЮДЖЕТ ЯК ОБ'ЄКТ БЮДЖЕТНОГО ПРОЦЕСУ**

Вступ. Бюджетний процес є діяльністю, яка пов'язана з бюджетом. Тому для того, щоб висвітлити бюджетний процес, необхідно спочатку з'ясувати зміст такої категорії як «бюджет». Бюджет є невід'ємною ознакою держави, він разом з податками забезпечує реалізацію суверенітету шляхом створення фінансової основи для діяльності держави, характер якої обумовлює і характеристики бюджету. Разом з тим бюджет є засобом державного управління, вирішення соціально-економічних завдань, що стоять перед суспільством.

Мета статті: дослідити особливості юридичної та економічної природи бюджету як бюджетного процесу.

Бюджет в науці фінансового права України досліджено в наукових працях Л. К. Воронової, О. П. Гетманець, О. М. Горбунової, І. Б. Заверухи, А. Й. Іванського, Л. М. Касьяненко, Ю. О. Крохіної, М. П. Кучерявенка, Т. А. Латковської, А. О. Монаєнка, О. П. Орлюк, М. О. Перепелиці, Н. Ю. Пришви, Л. А. Савченко, О. В. Солдатенко, Н. І. Хімічевої, В. Д. Чернадчука, Н. Я. Якимчук та ін. Проте, не достатньо уваги було приділено дослідженню поняття бюджету як об'єкту бюджетного процесу.

Відразу ж зазначимо, що існують законодавчі та доктринальні визначення бюджету.

У відповідності до ст. 2 Бюджетного кодексу України від 8 липня 2010 року № 2456-VI бюджет – план формування та використання фінансових ресурсів для забезпечення завдань і функцій, які здійснюються відповідно органами державної влади, органами влади Автономної Республіки Крим, органами місцевого самоврядування протягом бюджетного періоду.

У науковій літературі бюджет визначають як форму утворення і розподілу фондів грошових коштів. Тут слід зазначити, що, на нашу думку, доцільно поставити питання, про яку саме форму йде мова. І дійсно, важко зрозуміти, чому бюджет – це форма, тим більше таких фінансових операцій як утворення і розподіл фондів грошових коштів. Якщо бюджет – це є сам фонд, то він є не формою, а самим бюджетом в його сутнісному розумінні.

Ю. А. Крохіна зауважує, що визначення бюджету відповідно до бюджетного законодавства не несе в собі належного смислового навантаження і сприяє виникненню колізій норм бюджетного права. Наприклад, викликає сумнів види бюд-

жету. Виходячи з лінгвістичного тлумачення, можна припустити, що мається на увазі консолідований бюджет, так як саме він включає в себе всю сукупність бюджетів різних територіальних рівнів [4, с. 55].

Нарешті, визначення бюджету належить до будь-якого фонду державних або місцевих фондів грошових коштів, оскільки всі вони так чи інакше призначені для фінансового забезпечення завдань і функцій держави та територіальних громад.

Крім загального поняття бюджету, Бюджетний кодекс України дає поняття бюджету місцевого самоврядування як бюджету територіальних громад сіл, їх об'єднань, селищ, міст (у тому числі районів у містах), бюджети об'єднаних територіальних громад. Також кодексом визначено поняття бюджету об'єднаних територіальних громад як бюджету об'єднаних територіальних громад, створених згідно із законом та перспективним планом формування територій громад, а також бюджети об'єднаних територіальних громад, визнаних Кабінетом Міністрів України спроможними в порядку, встановленому законом.

Відповідно до ст. 2 Бюджетного кодексу України місцеві бюджети – це бюджет Автономної Республіки Крим, обласні, районні бюджети та бюджети місцевого самоврядування.

Дане визначення не тільки відтворило всі ті недоліки, які є у визначенні бюджету в цілому, а й дане визначення не пов'язує категорію місцевого бюджету з проявами рис державності відповідної адміністративно-територіальної одиниці, не виносячи на перший план саме фонд грошових фондів.

Безумовно, місцевий бюджет пов'язаний з формуванням доходної його частини та виконанням видаткових зобов'язань. Однак ці зобов'язання не виражають всіх завдань і функцій відповідної територіальної громади, які покликаний фінансувати відповідний місцевий бюджет. Крім того, бюджет – це не тільки витрати, але і доходи. Тому сутність бюджету як грошового фонду полягає не тільки в здійсненні видатків («виконання видаткових зобов'язань»), але і в акумуляції доходів.

Свідченням великого значення категорії «бюджет» виступає та обставина, що у науковій літературі можна виявити численні спроби сформулювати більш або менш розгорнуті її дефініції.

Це будуть доктринальні визначення бюджету.

Л. К. Воронова зазначає, що державний бюджет та бюджети органів місцевого самоврядуван-

ня можна визначити як установлений нормами закону, прийнятого Верховною Радою України або рішенням органів місцевого самоврядування, план формування, розподілу і використання централізованого (для держави або відповідної території) фонду коштів, необхідного для виконання завдань і функцій держави в цілому і адміністративно-територіальних одиниць, що очолюються органами місцевого самоврядування [2, с. 212].

О. П. Орлюк зазначає, що бюджет є серцевинною організацією публічних фінансів, і повсякденні процедури ведення фінансових справ прямо залежать від нього. Бюджетний документ відображає рішення у відповідних сферах державних та приватних фінансів, у тому числі витрат. Він уособлює й пояснює фінансово-бюджетну політику уряду й те, як ця політика впливає на напрям і темпи зростання основних показників економіки, зокрема рівні ціп, зайнятість і процентні ставки. Водночас обговорення бюджету і підготовчі заходи, що йому передують, є надзвичайно важливим засобом розроблення політики за участю громадськості, він визначає роль уряду в житті держави. Бюджетний цикл – це організаційна основа контролю і впорядкування публічних фінансів, а також підвалина підзвітності всіх ланок уряду [7, с. 380].

Далі О. П. Орлюк наголошує, що бюджет становить сукупність грошових відносин між державою (територіальною громадою) і юридичними й фізичними особами з приводу формування, розподілу, перерозподілу та подальшого використання централізованого фонду коштів, призначеного для забезпечення виконання державою (органом місцевого самоврядування) функцій, спрямованих на задоволення публічних інтересів [7, с. 380].

А. О. Монаєнко зазначає, що бюджет – це лише форма утворення, план формування централізованого фонду коштів і його використання. Це великий кошторис, розпис доходів і видатків, який повинен бути узгоджений за термінами надходження й використання коштів, тобто бюджет будь-якої держави – це її фінансовий план. У державі існує багато фінансових планів, але бюджет відіграє координаційні ролі щодо них [6, с. 33].

О. М. Горбунова зазначає, що бюджет – це основний фінансовий план формування, розподілу і використання централізованого грошового фонду державного або муніципального утворення, затверджується відповідним представницьким органом державної влади або місцевого самоуправління. Даний фінансовий план закріплює юридичні права та обов'язки учасників бюджетних відносин [3, с. 10].

В. М. Родіонова визначає державний бюджет як грошові відносини, що виникають у державі з юридичними і фізичними особами з приводу перерозподілу національного доходу (частково і

національного багатства) в зв'язку з утворенням і використанням бюджетного фонду, призначеного на фінансування народного господарства, соціально-культурних заходів, потреб оборони і державного управління [10, с. 5].

Дане визначення – це продукт економічної думки часів соціалізму, коли економіка ґрунтувалася на державній власності, державний бюджет зосереджував у собі основну частину національного доходу і був джерелом фінансування цього народного господарства і основної маси соціально-культурних заходів.

В умовах ринкової економіки участь держави (а відповідно і бюджету у фінансуванні економіки) значно скоротилася, та й сам термін «народне господарство» зник з обігу. При ринковій економіці фінансування підприємницького сектора здійснюється не за рахунок держави, а за рахунок самого цього сектора. Державне фінансування соціально-культурної сфери також скоротилося, хоча і залишається значним. Тому було б правильніше говорити, що завданням державного бюджету виступає фінансування завдань і функцій держави. Якою мірою бюджет буде здійснювати фінансування економіки і соціальної сфери, залежить від того, які завдання і функції здійснює сама держава.

М. В. Романовський характеризує бюджет як бюджетний фонд. Він виступає як форма матеріалізації та прояву суспільного характеру бюджетних відносин, як форма вираження їх грошової природи. Сукупність грошових відносин держави з підприємствами, установами, населенням, а також між органами державної влади, пов'язаних з утворенням і використанням на суспільні потреби основного централізованого фонду, формує внутрішню структуру цього фонду або, що рівнозначно, економічний зміст бюджетних відносин. Бюджет як економічна категорія виражає систему імперативних грошових відносин між державою та іншими суб'єктами відтворення з приводу перерозподілу частини вартості суспільного продукту в процесі утворення основного загальнодержавного фонду грошових коштів і його використання для задоволення найбільш важливих на даному етапі розвитку потреб суспільного відтворення [11, с. 57].

На нашу думку, недоліком даного визначення є те, що воно позиціонує економічні (грошові) відносини, система яких виражає бюджет як економічну категорію у якості імперативних. Самі по собі економічні відносини не можуть бути імперативними або неімперативними. Імперативність – це властивість правових відносин, яку їм надає той нормативно-правовий акт, який регулює відповідне економічне відношення. До того ж визначення бюджету через систему грошових відносин між державою та іншими суб'єктами відтворення

не відповідає економічним реаліям. В даний час право на бюджет має не тільки держава, але його частини – територіальні громади та об'єднані територіальні громади, які не є державою, проте також як і держава в особі відповідних суб'єктів владних повноважень виражають публічний фінансовий інтерес.

П. М. Вахрін зазначає, що державний бюджет – це основний фінансовий план утворення, розподілу і використання централізованого грошового фонду держави або адміністративно-територіального утворення, затверджується відповідним законодавчим (представницьким) органом державної влади. Такий фінансовий план утворення, розподілу і використання централізованого фонду грошових коштів (державного бюджету) закріплює юридичні права та обов'язки учасників бюджетних відносин [1, с. 19].

В даному випадку також дається визначення державного бюджету, коли як в даний час бюджетна система України включає в себе не тільки державний бюджет, але і місцеві бюджети.

Різноманіття точок зору на досліджуване питання призвело більшість авторів до висновку, що дана категорія стосовно бюджету взагалі й місцевого бюджету, зокрема, може бути розглянута в трьох аспектах:

- бюджет як економічна категорія;
- бюджет як матеріальна категорія;
- бюджет як правова категорія.

Бюджет як економічна категорія виражає собою сукупність грошових відносин в державі та на рівні територіальної громади, що виникають у зв'язку з утворенням, розподілом, перерозподілом і використанням централізованих грошових фондів держави та територіальних громад з метою фінансування їх функцій і завдань. Варто зазначити, що економічну та фінансову основу діяльності органів державної влади та місцевого самоврядування становлять, зокрема, кошти державного та відповідного місцевого бюджету, які перебувають відповідно у державній та комунальній власності.

Стаття 142 Конституції України визначає, що матеріальною і фінансовою основою місцевого самоврядування є рухоме і нерухоме майно, доходи місцевих бюджетів, інші кошти, земля, природні ресурси, що є у власності територіальних громад сіл, селищ, міст, районів у містах, а також об'єкти їхньої спільної власності, що перебувають у управлінні районних і обласних рад.

Територіальні громади сіл, селищ і міст можуть об'єднувати на договірних засадах об'єкти комунальної власності, а також кошти бюджетів для виконання спільних проектів або для спільного фінансування (утримання) комунальних підприємств, організацій і установ, створювати для цього відповідні органи і служби.

Держава бере участь у формуванні доходів бюджетів місцевого самоврядування, фінансово підтримує місцеве самоврядування. Витрати органів місцевого самоврядування, що виникли внаслідок рішень органів державної влади, компенсуються державою.

Відповідно до ст. 143 Основного Закону територіальні громади села, селища, міста безпосередньо або через утворені ними органи місцевого самоврядування управляють майном, що є в комунальній власності; затверджують програми соціально-економічного та культурного розвитку і контролюють їх виконання; затверджують бюджети відповідних адміністративно-територіальних одиниць і контролюють їх виконання; встановлюють місцеві податки і збори відповідно до закону; забезпечують проведення місцевих референдумів та реалізацію їх результатів; утворюють, реорганізують та ліквідовують комунальні підприємства, організації і установи, а також здійснюють контроль за їх діяльністю; вирішують інші питання місцевого значення, віднесені законом до їхньої компетенції.

Отже, конституційні норми в даному випадку є основоположними з приводу визначення права кожної територіальної громади на власний бюджет.

У процесі реалізації бюджетні відносини в державі та на рівні територіальних громад набувають матеріальне втілення у відповідному бюджетному фонді.

Як матеріальна категорія бюджет являє собою централізований грошовий фонд, який може перебувати в розпорядженні органів державної влади та/або місцевого самоврядування і використовуватися для вирішення основних завдань держави або територіальної громади.

В рамках даного дослідження найбільший інтерес представляє бюджет як правова категорія. З цього приводу у науковій літературі зазначається, що як правова категорія бюджет – це основний фінансовий план держави або територіальної громади, розпис доходів і видатків, одягнений у форму закону.

Ознака «одягнена у форму закону» обумовлена не тільки історичними традиціями, так як в ході розвитку державності склалося правило, в силу якого бюджет затверджується парламентом. Проте, слід з цим твердженням не погодитися, оскільки одним з основоположних принципів бюджетного права є вимога затвердження бюджету у формі певного нормативно-правового акта, що приймається відповідним представницьким органом влади – Верховною Радою України або відповідною місцевою радою. Правова форма конкретного бюджету залежить від того, яке місце він займає в структурі бюджетної системи України. Державний бюджет затверджується у формі зако-

ну України, а місцеві бюджети затверджуються у формі рішень органів місцевого самоврядування.

Так, відповідно до ст. 2 Бюджетного кодексу України рішення про місцевий бюджет – нормативно-правовий акт Верховної Ради Автономної Республіки Крим чи відповідної місцевої ради, виданий в установленому порядку, що затверджує місцевий бюджет та визначає повноваження відповідно Ради міністрів Автономної Республіки Крим, місцевої державної адміністрації або виконавчого органу місцевого самоврядування здійснювати виконання місцевого бюджету протягом бюджетного періоду.

Закон про Державний бюджет України – закон, який затверджує Державний бюджет України та містить положення щодо забезпечення його виконання протягом бюджетного періоду. Відповідно до ч. 2 ст. 92 Конституції України виключно законами України встановлюються Державний бюджет України і бюджетна система України; система оподаткування, податки і збори; засади створення і функціонування фінансового, грошового, кредитного та інвестиційного ринків; статус національної валюти, а також статус іноземних валют на території України; порядок утворення і погашення державного внутрішнього і зовнішнього боргу; порядок випуску та обігу державних цінних паперів, їх види і типи. А відповідно до ст. 91 Основного Закону Верховна Рада України приймає закони, постанови та інші акти більшістю від її конституційного складу, крім випадків, передбачених цією Конституцією.

Отже, правова форма бюджету у вигляді певного нормативно-правового акта як закон та рішення органу місцевого самоврядування має також і свої конституційні підстави.

Встановлення порядку, згідно з яким бюджет затверджується законом, порушує питання про співвідношення понять «бюджет» і «закон про бюджет».

Існує думка, що бюджет за своєю формальною природою є законом. Наприклад, Ф. А. Меньков писав, що з формальної сторони бюджет є актом законодавчої влади, є затверджений нею закон або декрет. У цьому полягає особливість бюджету [5, с. 112].

А. В. Худяков, розкриваючи значення бюджету як правової категорії, вказує, що це фінансово-правовий акт, за допомогою якого затверджується фінансовий план формування та розподілу створюваного на центральному та місцевому рівнях державного грошового фонду, призначеного для фінансування загальнодержавних завдань і функцій [12, с. 156].

Н. В. Шеремет пише, що з правової точки зору бюджет є державним актом, який приймається в установленому законодавством порядку, оскільки до свого офіційного затвердження він вважається

тільки проектом і не може бути переданий на виконання [13, с. 109].

З цього випливає, що в правовому сенсі бюджет і є закон, що затвердив бюджет. Однак у науковій літературі висловлюються й інші думки. Так, М. І. Піскотін вважає, що бюджет не співпадає із законом про його затвердження. Одним з аргументів на користь цієї думки наводиться той притаманний радянським часам факт, що закон про затвердження бюджету включає в себе множинність статей, присвячених лише основним показникам бюджету. Сам же бюджет як фінансовий план складається з кількох десятків томів. Іншими словами кажучи, інформативна ємність закону про затвердження бюджету і самого бюджету як фінансового плану істотно відрізняються. Відзначається також, що затвердження бюджету і прийняття закону про нього – це два самостійні процесуальні моменти в діяльності законодавчого органу. Тому не слід розуміти під бюджетом державний акт, який його встановлює [8, с. 65].

На цій же позиції стоять і М. І. Карлін, Ю. В. Шулик, А. В. Кулай, спираючись на характеристики деяких стадій бюджетного процесу. Так, стадію розгляду і затвердження проекту бюджету та акта про бюджет вони називають «стадією розгляду і затвердження проекту бюджету та акта про бюджет». Стадія виконання бюджету називається ними «стадією виконання бюджету та акта про бюджет». З цього випливає, що бюджет і закон про бюджет – це різні акти, які розглядаються, затверджуються і виконуються самостійно [9, с. 77].

До речі, в деяких містах країн колишнього СРСР також встановлюється у їх статутах, що «проект бюджету на черговий фінансовий рік та закон про бюджет на черговий фінансовий рік... підлягають офіційному опублікуванню. Як ми бачимо, у першому випадку йдеться про проект бюджету (а не проєкті закону про бюджет), проте у другому випадку йдеться вже про бюджетний закон (а не просто про затверджений бюджет).

На наш погляд, обидві точки зору не позбавлені недоліків. Якщо говорити про першу з них, то закон про затвердження бюджету не означає, що закон і є бюджет. Сама формула «закон про затвердження бюджету» свідчить, що бюджет виступає предметом закону, представляючи собою явисьце, де закон впливає на бюджет, легітимізує останній як фінансовий план, обов'язковий до виконання. Якби бюджет був би самим законом, то термін «бюджет» висловлював би самостійну форму нормативно-правового акта, поряд з такими формами, як «закон», «указ», «постанова» тощо.

Що ж стосується другої точки зору, то закон про затвердження бюджету і сам бюджет не є два самостійні юридичні акта. Якщо закон про затвердження бюджету не виражає собою його

затвердження, то абсолютно незрозуміло, яким же юридичним актом він все-таки затверджується.

Насправді ж ми маємо конструкцію, коли закон про затвердження бюджету, який розуміється в правовому сенсі, набуває юридичної форми цього бюджету, де сам бюджет являє собою фінансовий план, виступає змістом бюджету як правової категорії. Інакше кажучи, бюджет як правова категорія за своєю юридичною формою являє собою закон, а за своїм економічним змістом – фінансовий план. Цей план є обов'язковим до виконання, оскільки він вміщений у правову форму закону, що затвердив цей план.

На наш погляд, у фінансово-правовій науці обґрунтовано звертається увага на необхідність визнання бюджету як основного фінансового плану та об'єкта фінансових правовідносин. Правове значення бюджету підкреслюється фактом його юридичного виразу як планового акта, прийнятого в установленому чинним законодавством України порядку. З цих позицій бюджету місцевий бюджет може розглядатися як затверджений у формі рішення відповідної місцевої ради основний фінансовий план утворення, розподілу і використання централізованих грошових фондів відповідної територіальної громади, призначеного для фінансування її завдань і функцій.

На нашу думку, до ст. 2 Бюджетного кодексу України слід внести доповнення, яке вказує на те, що місцевий бюджет повинен розглядатися як основний фінансовий план відповідної територіальної громади.

Як ми бачимо, в даному нормативно-правовому акті за основу визначення бюджету прийнято його правове значення. І це цілком логічно: правовий акт повинен оперувати правовими категоріями.

За всіх обставин слід мати на увазі, що об'єктом бюджетного процесу (тобто тим, на що спрямовано даний процес) виступає бюджет, який розуміється в його правовому значенні як фінансовий план. Бюджет як правова категорія є об'єктом бюджетних правовідносин, зафіксованим бюджетно-правовими нормами.

Наявність бюджету, що розуміється в правовому значенні, змісту (у вигляді фінансового плану) і форми (у вигляді правового акту) призводить до того, що нерідко можна спостерігати плутанину понять змісту і форми. Так, в одних наукових публікаціях використовується, наприклад, вираз «затвердження бюджету», а в інших публікаціях – вираз «затвердження закону про бюджет». Хоча і в Конституції України і в Бюджетному кодексі України дане питання регламентується достатньо чітко – затвердження бюджету.

Тому деякими науковцями форма явища плутається з його змістом.

Наявність бюджету як правової категорії змісту і форми дозволяє визначити категорію «бюд-

жетний процес» як з точки зору змісту, так і з точки зору форми.

З точки зору змісту бюджетний процес – це сукупність послідовних стадій у вигляді складання, розгляду, затвердження і виконання фінансового плану, що називається бюджет.

З точки зору своєї юридичної форми бюджетний процес збігається етапами з нормотворчим процесом, висловлюючи собою наступні дії: 1) розробка проекту закону про бюджет; 2) розгляд проекту закону про бюджет; 3) прийняття закону про бюджет; 4) виконання закону про бюджет.

Відзначимо, що крім поняття «бюджет» Бюджетний кодекс вживає поняття «зведений бюджет». Відповідно до ст. 6 Бюджетного кодексу України зведений бюджет є сукупністю показників бюджетів, що використовуються для аналізу та прогнозування економічного і соціального розвитку держави.

Зведений бюджет України включає показники Державного бюджету України, зведеного бюджету Автономної Республіки Крим та зведених бюджетів областей, міст Києва та Севастополя.

Зведений бюджет Автономної Республіки Крим включає показники бюджету Автономної Республіки Крим, зведених бюджетів її районів та бюджетів міст республіканського Автономної Республіки Крим значення.

Зведений бюджет області включає показники обласного бюджету, зведених бюджетів районів, бюджетів міст обласного значення і бюджетів об'єднаних територіальних громад цієї області.

Зведений бюджет району включає показники районного бюджету, бюджетів міст районного значення, селищних та сільських бюджетів цього району.

Зведений бюджет міста з районним поділом включає показники міського бюджету та бюджетів районів, що входять до його складу. Якщо місту або району у місті адміністративно підпорядковані інші міста, селища чи села, зведений бюджет міста або району у місті включає показники бюджетів цих міст, селищ та сіл.

Будучи лише цифровим зведенням різних бюджетів, зведений бюджет не співвідноситься з поняттям «бюджет як матеріальна категорія», оскільки він не виступає як фонд грошових коштів. Незастосовне до нього і економічне значення бюджету, так як зведений бюджет не висловлює економічних відносин щодо формування, розподілу і використання грошових фондів. В рівній мірі зведений бюджет не виступає об'єктом бюджетного процесу: його ніхто не складає в якості проекту фінансового плану, не розглядає і не затверджує в формі закону або рішення місцевої ради. Таким чином, зведений бюджет – це чисто облікова категорія.

На нашу думку, як фінансовий план бюджет характеризується наступними ознаками:

1) як і будь-який план, бюджет – це передбачення настання подій з бажаним варіантом їх розвитку. Будучи фінансовим планом, бюджет – це прогноз надходження грошових коштів у централізований публічний грошовий фонд, що називається бюджетом (планування доходів), і розподіл очікуваного надходження цих коштів одержувачам бюджетних ресурсів (розподіл видатків);

2) це державний план (план держави в цілому) або план територіальної громади). Незважаючи на те, що в побутовому сенсі термін «бюджет» може застосовуватися до будь-яких грошових коштів, ресурсів і фондів (наприклад, бюджет сім'ї, бюджет підприємства, бюджет проекту тощо) в офіційному сенсі це поняття відноситься тільки в суспільно-територіальних утворень;

3) бюджет – це універсальний фінансовий план. Універсальність бюджету як фінансового плану проявляється в тому, що ним охоплюються всі сфери і напрями публічної діяльності держави та територіальної громади. Незважаючи на те, що в умовах ринкової економіки сфера публічної діяльності держави скоротилася (особливо у сфері національної економіки), тим не менш бюджетом охоплюються практично всі сфери і галузі економічного і соціального розвитку країни;

4) бюджет – це координуючий фінансовий план. Координуюча роль бюджету проявляється через взаємозв'язок показників бюджету з показниками інших фінансових планів;

5) бюджет – це основний фінансовий план, який є провідним по відношенню до інших державних планів (балансу доходів і витрат державних підприємств, зведених кошторисів розпорядників бюджетних коштів, кошторисів доходів і видатків бюджетних установ, фінансових планів громадських організацій, що мають справу з бюджетом тощо).

Треба сказати, що таке трактування бюджету викликає заперечення з боку деяких авторів. Зокрема, зазначається наступне: «Викликає заперечення позиція економістів, які однозначно розглядають бюджет як основний фінансовий план держави». Таким є зведений фінансовий баланс (баланс фінансових ресурсів), який відображає всю сукупність мобілізованих в країні в цілому або в регіоні фінансових ресурсів. Бюджетні ресурси знаходять відображення в балансі фінансових ресурсів як його частина, яка централізується органами влади».

Безумовно, баланс фінансових ресурсів є більш широким поняттям в порівнянні з бюджетом. Але бюджет називають основним фінансовим планом, оскільки він затверджується законом і рішенням місцевої ради, і в силу цього набуває силу закону. Баланс фінансових ресурсів – це розрахунковий план. В якомусь офіційному порядку він не затверджується і сили юридичного акту не має;

6) бюджет – це фінансовий план, затверджений законом (відповідним рішенням), прийнятим законодавчим (представницьким) органом влади. Це відрізняє бюджет від різного роду фінансових планів, які затверджуються в недержавних структурах, а також від будь-яких прогнозів, розрахунків і очікувань, що розробляються в процесі наукових і прикладних економічних досліджень;

7) у затверженому вигляді бюджет – це фінансовий план, що представляє собою кошторис доходів і видатків суспільно-територіального формування (держави, територіальної громади).

Закон, який затвердив фінансовий план, характеризується наступними ознаками:

1) закон про бюджет – це специфічний нормативно-правовий акт. Він специфічний і за способом розробки свого проекту, і за способом свого розгляду, і за способом прийняття. Процедура, аналогічної нормотворчому процесу, щодо цього закону (що знаходить вираз у бюджетному процесі) не встановлено ні для якого іншого різновиду законів (навіть таких специфічних законів, як податкові, кримінальні та цивільно-правові закони). Так, глава 27 Регламенту Верховної Ради України, затвердженого Законом України від 10 лютого 2010 року № 1861-VI, підготовку до розгляду проекту закону про Державний бюджет України на наступний рік, представлення проекту закону про Державний бюджет України на наступний рік Верховній Раді, процедуру розгляду проекту закону про Державний бюджет України на наступний рік, підготовку проекту закону про Державний бюджет України на наступний рік до першого читання, розгляд проекту закону про Державний бюджет України на наступний рік у першому читанні, підготовку та розгляд проекту закону про Державний бюджет України на наступний рік у другому читанні, підготовку та розгляд проекту закону про Державний бюджет України на наступний рік у третьому читанні, порядок внесення змін до закону про Державний бюджет України, контроль за виконанням закону про Державний бюджет України, розгляд річного звіту про виконання закону про Державний бюджет України. Отже, закон про Державний бюджет України специфічний як за формою, так і за змістом. У деяких країнах такі закони мають власну офіційну назву: «фінансовий» або «бюджетний» закон;

2) закон про бюджет – це прогностичний закон. Головною рисою, що відрізняє бюджетний закон від всіх інших, є його прогнозованість. Інакше кажучи, він містить імовірнісні норми, тобто норми, які містять припущення про суми різних державних доходів і видатків, які будуть мати місце в наступному фінансовому році;

3) закон про бюджет – це завжди політично значущий нормативно-правовий акт. З одного боку, за допомогою закону про бюджет держава

здійснює свою фінансову політику. З іншого боку, закон про бюджет це завжди компроміс інтересів самих різноманітних соціальних і політичних сил;

4) закон про бюджет – це єдиний закон, щодо якого діє обмежене право законодавчої ініціативи. Так, відповідно до ч. 2 ст. 153 Регламенту Верховної Ради України Кабінет Міністрів України щороку подає до Верховної Ради проект закону про Державний бюджет України на наступний рік не пізніше 15 вересня поточного року. Разом з проектом закону подається доповідь про хід виконання Державного бюджету України поточного року. Це різко відрізняє закон про бюджет від інших законів, у відношенні яких коло суб'єктів, що володіють правом законодавчої ініціативи, набагато ширше. Пояснюючи наявність обмеженого права бюджетної ініціативи, слід наголосити на тому, що право законодавчої ініціативи закріплено за найвищим виконавчим органом влади (Кабінетом Міністрів України) остільки, оскільки цей орган влади може реально виконувати таку складну і трудомістку роботу, якою є складання та виконання бюджету;

5) дія закону про бюджет завжди обмежена у часі – цей закон діє у протязі фінансового (бюджетного) року;

6) закон про бюджет завжди містить у собі риси нормативного та індивідуального правового акта. З одного боку, цей закон містить приписи, রাখовані на невизначено широке коло виконавців (це властиво нормативно-правовим актам), з іншого – приписи бюджету можуть стосуватися абсолютно конкретних осіб (це властиво індивідуальному правовому акту). Отже, Закон про бюджет створює правові норми різного характеру: загальні правила поведінки та індивідуальні приписи.

Бюджет будь-якого рівня складається з двох частин – доходної і видаткової. Видатки бюджету – кошти, спрямовані на здійснення програм та заходів, передбачених відповідним бюджетом. До видатків бюджету не належать: погашення боргу; надання кредитів з бюджету; розміщення бюджетних коштів на депозитах; придбання цінних паперів; повернення надміру сплачених до бюджету сум податків і зборів та інших доходів бюджету, проведення їх бюджетного відшкодування; компенсація частини суми штрафних (фінансових) санкцій, що перераховується покупцям (споживачам) за рахунок штрафних (фінансових) санкцій, застосованих органами, що контролюють справляння надходжень бюджету, за наслідками проведеної перевірки за зверненням або скаргою покупця (споживача) про порушення платником податків установленого порядку проведення розрахункових операцій. Витрати бюджету – видатки бюджету, надання кредитів з бюджету, пога-

шення боргу та розміщення бюджетних коштів на депозитах, придбання цінних паперів (ст. 2 БКУ).

Видатки бюджету залежно від їх економічного змісту поділяються на поточні та капітальні (ст. 10 БКУ). За своїм основним змістом капітальні видатки – це частина видатків бюджетів, що забезпечує інноваційну та інвестиційну діяльність та у їх складі може бути сформований бюджет розвитку у порядку і на умовах, що визначаються бюджетним законодавством. У свою чергу, змістом поточних видатків є частина видатків бюджетів, що забезпечує поточне функціонування органів державної влади, бюджетних установ, надання державної підтримки іншим бюджетам і окремим галузям національної економіки у формі дотацій, субвенцій на поточне функціонування, а також інші витрати бюджетів, не включені в капітальні видатки відповідно до бюджетної класифікації.

Треба сказати, що розподіл бюджету на дохідну і видаткову частини, відповідно до чого виділяються дохідні й видаткові бюджетні відносини, це властивість бюджету як економічної категорії.

Що стосується бюджету як фінансового плану, то цей план має більш складну структуру, оскільки існує велика кількість показників, що подаються для розгляду та затвердження в проекті закону про бюджет.

Для цілей здійснення бюджетного процесу велике значення має документ, що має назву бюджетної класифікації.

Ст. 2 Бюджетного кодексу України визначає бюджетну класифікацію як єдине систематизоване згрупування доходів, видатків, кредитування, фінансування бюджету, боргу відповідно до законодавства України та міжнародних стандартів. Основне значення бюджетної класифікації полягає в тому, що планування бюджетів здійснюється в єдиних параметрах, забезпечуючи порівняльність показників бюджетів усіх рівнів бюджетної системи.

Бюджетна класифікація використовується для складання і виконання державного та місцевих бюджетів, звітування про їх виконання, здійснення контролю за фінансовою діяльністю органів державної влади, органів влади Автономної Республіки Крим, органів місцевого самоврядування, інших розпорядників бюджетних коштів, проведення фінансового аналізу в розрізі доходів, організаційних, функціональних та економічних категорій видатків, кредитування, фінансування і боргу, а також для забезпечення загальнодержавної і міжнародної порівняльності бюджетних показників. Бюджетна класифікація є обов'язковою для застосування всіма учасниками бюджетного процесу в межах бюджетних повноважень.

Міністерство фінансів України затверджує бюджетну класифікацію, зміни до неї та інформує про це Верховну Раду України.

Бюджетна класифікація має такі складові частини:

- 1) класифікація доходів бюджету;
- 2) класифікація видатків та кредитування бюджету;
- 3) класифікація фінансування бюджету;
- 4) класифікація боргу.

Відповідно до ст. 9 Бюджетного кодексу України доходи бюджету класифікуються за такими розділами: 1) податкові надходження; 2) неподаткові надходження; 3) доходи від операцій з капіталом; 4) трансферти.

Відповідно до ст. 10 Бюджетного кодексу України видатки та кредитування бюджету класифікуються за:

- 1) бюджетними програмами (програмна класифікація видатків та кредитування бюджету);
- 2) ознакою головного розпорядника бюджетних коштів (відомча класифікація видатків та кредитування бюджету);
- 3) функціями, з виконанням яких пов'язані видатки та кредитування бюджету (функціональна класифікація видатків та кредитування бюджету).

Програмна класифікація видатків та кредитування бюджету використовується у разі застосування програмно-цільового методу у бюджетному процесі. Програмна класифікація видатків та кредитування державного бюджету (місцевого бюджету) формується Міністерством фінансів України (місцевим фінансовим органом) за пропозиціями, поданими головними розпорядниками бюджетних коштів під час складання проекту закону про Державний бюджет України (проекту рішення про місцевий бюджет) у бюджетних запитках.

Відомча класифікація видатків та кредитування бюджету містить перелік головних розпорядників бюджетних коштів для систематизації видатків та кредитування бюджету за ознакою головного розпорядника бюджетних коштів. При цьому відомча класифікація видатків та кредитування державного бюджету додатково містить перелік головних розпорядників коштів державного бюджету для систематизації загальнодержавних видатків та кредитування бюджету (що передбачають насамперед виконання заходів з реалізації державної політики за участю інших органів влади) за ознакою головного розпорядника коштів державного бюджету.

На основі відомчої класифікації видатків та кредитування бюджету Казначейство України складає та веде єдиний реєстр розпорядників бюджетних коштів та одержувачів бюджетних коштів.

Головні розпорядники бюджетних коштів визначають мережу розпорядників бюджетних коштів нижчого рівня та одержувачів бюджетних коштів з урахуванням вимог щодо формування

єдиного реєстру розпорядників бюджетних коштів і одержувачів бюджетних коштів та даних такого реєстру.

Функціональна класифікація видатків та кредитування бюджету має такі рівні деталізації:

- 1) розділи, в яких систематизуються видатки та кредитування бюджету, пов'язані з виконанням функцій держави, Автономної Республіки Крим чи місцевого самоврядування;
- 2) підрозділи та групи, в яких конкретизуються видатки та кредитування бюджету на виконання функцій держави, Автономної Республіки Крим чи місцевого самоврядування.

Видатки бюджету класифікуються за економічною характеристикою операцій, що здійснюються при їх проведенні (економічна класифікація видатків бюджету).

За економічною класифікацією видатків бюджету видатки бюджету поділяються на поточні та капітальні.

Класифікація кредитування бюджету систематизує кредитування бюджету за типом позичальника та поділяє операції з кредитування на надання кредитів з бюджету і повернення кредитів до бюджету.

Відповідно до ст. 11 Бюджетного кодексу України класифікація фінансування бюджету містить джерела отримання фінансових ресурсів, необхідних для покриття дефіциту бюджету, і напрями витрачання фінансових ресурсів, що утворилися в результаті профіциту бюджету. Витрати на погашення боргу належать до складу фінансування бюджету.

Фінансування бюджету класифікується за:

- 1) типом кредитора (за категоріями кредиторів або власників боргових зобов'язань);
- 2) типом боргового зобов'язання (за засобами, що використовуються для фінансування бюджету).

Отже, бюджет забезпечує фінансування завдань і функцій суспільно-територіального утворення: держави та адміністративно-територіальної одиниці. Діяльність державних органів та органів місцевого самоврядування в рамках бюджетного процесу, формування доходів і здійснення видатків найбільш повно виявляють свій сенс тільки в рамках реалізованих бюджетом суспільних функцій.

У науковій літературі досить поширеним є підхід, згідно з яким бюджет держави виконує дві функції: розподільну (перерозподільну) і контрольну.

В рамках розподільної (перерозподільної) функції реалізується суспільне призначення бюджету – забезпечувати фінансовими ресурсами публічні (державні та місцеві) потреби, а також діяльність органів публічної влади. Розподільча функція бюджету проявляється при концентрації

грошових коштів в руках суспільно-територіального утворення та їх подальше використання з метою задоволення потреб цих формувань, зокрема, при розподілі коштів між виробничою та невиробничою сферами, в міжтериторіальному й міжгалузевому русі фінансових ресурсів, формування фондів спеціального цільового призначення тощо. Сконцентровані в бюджеті кошти призначаються для реалізації соціально-економічної політики держави та територіальної громади.

У межах контрольної функції вирішуються, в основному, два завдання: 1) дотримання режиму економії при витрачанні бюджетних коштів; 2) підвищення ефективності витрачання бюджетних коштів. Контрольна функція бюджету дозволяє дати оцінку того, як надходять до бюджету фінансові ресурси (податки та інші фінансові ресурси) від різних суб'єктів господарювання та фізичних осіб, а також як вони витрачаються. Зазначимо також, що контрольна функція бюджету відрізняється універсальністю, всеохоплюючим характером.

Іноді в науковій літературі розглядають більш широкий набір функцій.

Так, Ю. А. Крохіна називає наступні функції бюджету: перерозподіл валового внутрішнього продукту; державне регулювання і стимулювання економіки; фінансове забезпечення бюджетної сфери та здійснення соціальної політики держави; контроль за утворенням і використанням централізованих фондів грошових коштів [4, с. 34].

Проте, в даному випадку виділяються функції, що впливають з розуміння бюджету в його економічному значенні. При такому розумінні бюджет являє собою сукупність матеріальних бюджетних відносин, опосередковуючи рух грошових коштів до бюджету (доходні бюджетні відносини) і з бюджету (видаткові бюджетні відносини).

Між тим, нас цікавлять функції бюджету як фінансового плану, оскільки бюджетний процес має своїм об'єктом бюджет саме в цій якості. При такому розумінні бюджету, бюджетні відносини є не економічними, що виражають рух грошових коштів, а організаційними (процесуальними). Відзначимо, що ні економічна, ні правова наука під цим кутом зору функції бюджету практично ще не досліджувала.

На нашу думку, функціями бюджету як правової категорії є: функція прогнозування доходів, очікуваних в майбутньому фінансовому році; функція розподілу очікуваних доходів між одержувачами бюджетних коштів; функція контролю за цільовим використанням бюджетних асигнувань, отриманих з бюджету.

Література

1. Вахрин П.Н. Бюджетная система Российской Федерации – М., 2004. – 220 с.

2. Воронова Л. К. Фінансове право України : підручник / Л. К. Воронова. – Київ : Прецедент : Моя книга, 2006. – 448 с.

3. Горбунова О. Н. Правовые основы финансовой деятельности / О. Н. Горбунова, Е. Ю. Грачева // Финансовое право. – 2003. – № 4. – С. 10–11.

4. Крохина Ю. А. Бюджетное право и российский федерализм. – М., 2001. – 190 с.

5. Меньков Ф. А. Основные начала финансовой науки – М., 1924. – 345 с.

6. Монаєнко А. О. Бюджетне право України : навч. посіб. / А. О. Монаєнко. – Запоріжжя : КПУ, 2009. – 480 с.

7. Орлюк О. П. Фінансове право. Академічний курс : підручник / О. П. Орлюк. – Київ : Юрінком Інтер, 2010. – 808 с.

8. Пискотин М. И. Советское бюджетное право (основные проблемы). – М., 1971. – 189 с.

9. Проблеми розвитку фінансової системи України та шляхи їх вирішення: монографія/ М.І. Карлін, Ю.В. Шулик, А.В. Кулай та ін.; за ред. д.е.н. проф. М.І. Карліна. – Луцьк: Вежа-Друк, 2014. – 364 с.

10. Родионова В.М. Проблемы совершенствования бюджетного законодательства Российской // Финансы. – 1997. – №4. – С. 4–9.

11. Финансы. Учебник для вузов / Под ред. М.В. Романовского, О.В. Врублевской, Б.М. Сабанти – М., 2000. – 320 с.

12. Худяков А. И. Финансовое право Республики Казахстан. – Алматы, 2002. – 423 с.

13. Шеремет Н В Финансово-правовая категория «бюджет» // Финансово-правовая доктрина постсоциалистического государства. Вып. 1. – Черновцы 2003. – С. 109–111.

Анотація

Радченко О. М. Бюджет як об'єкт бюджетного процесу. – Стаття.

У статті автор досліджує поняття бюджету, бюджет як економічна, матеріальна та правова категорії, значення бюджету як фінансового плану держави, юридичну природу закону про бюджет, а також бюджетну класифікацію та її види.

Ключові слова: бюджет, бюджетний процес, прийняття бюджету, затвердження бюджету, бюджетні асигнування, фонди грошових коштів, централізація, фінансування, видатки, доходи.

Аннотация

Радченко О. М. Бюджет как объект бюджетного процесса. – Статья.

В статье автор исследует понятие бюджета, бюджет как экономическая, материальная и правовая категории, значение бюджета как финансового плана государства, юридическую природу закона о бюджете, а также бюджетную классификацию и ее виды.

Ключевые слова: бюджет, бюджетный процесс, принятие бюджета, утверждение бюджета, бюджетные ассигнования, фонды денежных средств, централизация, финансирование, расходы, доходы.

Summary

Radchenko O. M. Budget as an object of the budget process. – Article.

The article is dedicated to the concept of budget, budget as economic, material and legal category, the value of the budget as a financial plan of the state, the legal nature of the law on the budget, as well as the budget classification and its types.

The budget as an economic category is a set of monetary relations in the state and at the level of the territorial community that arise in connection with the formation, distribution, redistribution and use of centralized funds of the state and territorial communities in order to finance their functions and tasks. The economic and financial basis of the activities of state authorities and local self-government bodies is, in particular, the funds of the state and local budgets, which are respectively state and communal property.

As a material category, the budget is a centralized money fund that may be at the disposal of public authorities and / or local self-government and used to address the main tasks of a state or a territorial community. The legal category of the budget is the main financial plan of a state or a territorial community, a statement of income and expenditure, which has the form of law or the decision of the relevant local council.

The attention has been drawn to the need to recognize the budget as the main financial plan and the object of financial legal relations in financial and legal science. The

legal value of the budget has been emphasized by the fact of its legal expression as a plan act, adopted in accordance with the procedure established by the current legislation of Ukraine. From these positions of the budget, the local budget may be considered as approved in the form of a decision of the relevant local council, the main financial plan for the formation, distribution and use of centralized funds of the respective territorial community intended to finance its tasks and functions.

The suggestions have been proposed to Art. 2 of the Budget Code of Ukraine indicate that the local budget should be considered as the main financial plan of the respective territorial community. The object of the budget process (to which this process is directed) is the budget, which is understood in its legal meaning as a financial plan. The budget as a legal category is the subject of budgetary legal relations, fixed by the budget legal norms.

Key words: budget, budget process, budget adoption, budget approval, budgetary allocations, funds, funds, centralization, financing, expenses, revenues.

УДК 343.3

Т. М. Савченко*здобувач**Донецького юридичного інституту МВС України*

ОСОБЛИВОСТІ АДМІНІСТРАТИВНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ОСІБ ЗА ПОРУШЕННЯ ПРАВИЛ ПОЛЮВАННЯ ТА ІНШИХ ВИМОГ ЩОДО ВЕДЕННЯ МИСЛИВСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА

Вступ. Відповідно до ст. 13 Конституції України земля, її надра, атмосферне повітря, водні та інші природні ресурси, які знаходяться в межах території України, природні ресурси її континентального шельфу, виключної (морської) економічної зони є об'єктами права власності Українського народу. Кожен громадянин має право користуватися об'єктами права власності народу. При цьому необхідно докладати всіх зусиль для поліпшення стану природних екосистем і використовувати природні ресурси відповідно до вимог, встановлених природоохоронним законодавством України.

Неефективна державна політика щодо розвитку мисливського господарства та відсутність належної державної підтримки протягом багатьох останніх років дає підстави констатувати негативні тенденції в мисливському господарстві та полюванні. За часи незалежності України спостерігається значне, на 30-70% зменшення чисельності диких видів тварин, які мають важливе екологічне та економічне значення [1, с. 3].

Дослідження проблеми адміністративної відповідальності за порушення правил полювання є актуальною на сьогодні, оскільки недостатня теоретична розробленість обраної теми, її вагоме практичне значення зумовлює необхідність в науковому дослідженні, яке б відповідало вимогам сьогодення. Свого часу питанням юридичної відповідальності за порушення правил полювання займалися такі вчені як: А.П. Гутьман, Т.І. Сухоребра, Л.В. Коваль, О.О. Погрібний, Ю.С. Шемшученко, М.В. Шульга та інші.

Метою даної роботи є проаналізувати питання адміністративної відповідальності за порушення правил полювання та мисливства, розкрити склад правопорушення, визначити об'єкт, об'єктивну сторону, суб'єкта та суб'єктивну сторону правопорушення, передбаченого ст. 85 КУпАП.

Виклад основного матеріалу.

Аналізуючи чинне законодавство з питань адміністративної відповідальності за порушення правил полювання, можна відзначити, що державна політика спрямована на посилення адміністративної відповідальності за порушення правил полювання.

Кожне правопорушення має відповідний склад, тобто сукупність названих у законі ознак, за наявності яких небезпечно і шкідливе діяння визначається конкретним правопорушенням. Те-

орія права до складових елементів будь-якого правопорушення відносить: об'єкт, об'єктивну сторону, суб'єкт і суб'єктивну сторону.

Щодо об'єкту правопорушення, то О. Костенко вважає, що в якості такого виступає охоронюваний законом порядок відносин між людьми, що виникають у суспільстві з приводу матеріальних і нематеріальних предметів [2, с. 104].

При визначенні об'єкта адміністративного правопорушення правил полювання необхідно врахувати дві важливі обставини. По-перше, об'єктом правопорушення можуть бути тільки ті суспільні відносини, які врегульовані нормами права. При посягання на відносини, не врегульовані нормами права, взагалі не може йти мова про об'єкт правопорушення, так як тут буде лише аморальна поведінка, але ніяк не протиправна поведінка [4, с. 72]. По-друге, об'єктом адміністративного правопорушення можуть бути тільки ті врегульовані нормами права суспільні відносини, які охороняються від посягання мірами адміністративної відповідальності [1, с. 82].

Досліджуючи питання класифікації об'єктів адміністративних правопорушень, Колпаков В.К. підкреслив, що така класифікація має велике теоретичне і практичне значення у правозастосовчій діяльності. Класифікація дозволяє чітко визначити об'єкт кожного діяння, його місце в загальній системі відносин, що охороняється санкціями, його цінність. Вона допомагає структурувати весь масив суспільних відносин, що охороняється в адміністративному порядку, правильно кваліфікувати протиправні діяння, а також обрати оптимальний захід впливу до правопорушника [3, с. 54-55]. Класифікуючи адміністративні правопорушення, можна розділити їх за сферою правовідносин або ж за галуззю права. Так, наприклад, можна виділити адміністративні правопорушення в сфері фінансового, земельного, екологічного права та інші. Також в якості критерію можна виділити сферу суспільної діяльності. В такому разі, можна виділити, адміністративні правопорушення в лісовому господарстві, рибному господарстві, у галузі промисловості.

Адміністративно-правовою наукою використовується такий спосіб групування об'єктів адміністративних проступків як за змістом суспільних відносин, що охороняються санкціями адміністративних норм [3, с. 55; 5, с. 16].

З урахуванням цього критерію вирізняють такі об'єкти як власність, громадський порядок, громадська безпека, природне середовище. В чинному КУпАП склади проступків об'єднані в глави (класифіковані) за родовим об'єктом, але така класифікація проводилася за різними критеріями. По змісту суспільних відносин, наприклад, у главі 6, 14, а в 8, 9, 10 КУпАП за сферою суспільної діяльності [3, с. 55].

Порушення правил використання об'єктів тваринного світу (порушення правил полювання) ст. 85 КУпАП розміщено в главі 7, що має назву адміністративні правопорушення у сфері охорони природи, використання природних ресурсів, охорони культурної спадщини.

Як зазначає Сухоребра Т.І. подальша конкретизація об'єкта проступку тісно пов'язана із поняттям безпосереднього об'єкта. Під таким об'єктом необхідно розуміти конкретні суспільні відносини, на які правопорушник посягає. Тільки з метою охорони безпосереднього об'єкта законодавець приймає відповідні адміністративно-правові норми, створює конструкції адміністративних проступків, встановлює вид та розмір адміністративних стягнень [1, с. 85].

Герасименко Е.Г. визначає, що об'єктом порушення ст. 85 КУпАП є встановлений порядок використання тваринного світу [6, с. 148].

Стукаленко О.В., Миколенко А.І. безпосереднім об'єктом називають суспільні відносини, які сформувався у сфері організації, охорони, використання і відтворення тваринного світу [7, с. 219].

На нашу думку, під об'єктом даного правопорушення слід вважати суспільні відносини, які виникають в разі порушення правил полювання.

Об'єктивну сторону правопорушень, передбачених ст. 85 КУпАП утворює сукупність елементів, які характеризують делікт, що спрямований на порушення правил спеціального використання мисливських тварин. Правильне їх встановлення необхідне для застосування даних норм і усунення причин та умов, які сприяють вчиненню цих правопорушень. Характеризуючи об'єктивну сторону порушень, що передбачені вищеназваними нормами слід відзначити, що їх конструкція має певні особливості, тобто відхилення від загальних традиційних формулювань складів правопорушень (проступків).

Відомо, що склади адміністративних правопорушень поділяються на матеріальний і формальний.

Для формального складу адміністративного правопорушення при встановленні ознак об'єктивної сторони необхідно і достатньо тільки дії, а для матеріальних складів об'єктивна сторона включає усі три ознаки: дію (бездіяльність), шкідливі наслідки та причинний зв'язок між діянням та наслідками.

Законодавець встановлюючи відповідальність за порушення правил полювання сформулював норми ст. 85 таким чином, що диспозиції ч. 1, 5 є формальними, а ч. 2 ст. 85 є формально-матеріальною.

Так, ч. 1 ст. 85 КУпАП передбачає санкції за порушення правил полювання (полювання без належного на те дозволу, в заборонених місцях, у заборонений час, забороненими знаряддями або способами, на заборонених для добування тварин, допускання собак у мисливські угіддя без нагляду, полювання з порушенням установленого для певної території (регіону, мисливського господарства, обходу тощо) порядку здійснення полювання, яке не мало наслідком добування, знищення або поранення тварин, а також транспортування або перенесення добутих тварин чи їх частин без відмітки цього факту в контрольній картці обліку дичини і порушення правил полювання та в дозволі на їх добування. Ч. 2 ст. 85 КУпАП передбачає відповідальність за повторне порушення правил полювання (полювання без належного на те дозволу, в заборонених місцях, у заборонений час, забороненими знаряддями або способами, на заборонених для добування тварин) чи таке, яке мало наслідком добування, знищення або поранення тварин. Ч. 5 ст. 85 КУпАП передбачає порушення правил здійснення інших видів спеціального використання об'єктів тваринного світу.

Таким чином, проаналізувавши чинні нормативно-правові акти, можна виділити такі порушення, які пов'язані із незаконним полюванням мисливських тварин:

1) Полювання без належного на те дозволу. Відповідно до ст. Закону України «Про мисливське господарство та полювання» дозвіл на добування – це документ (ліцензія, відстрільна картка, дозвіл на селекційний, діагностичний та науковий відстріл), який дає право на добування (в тому числі відлов) дикої тварини (тварин), а також право на використання (транспортування, перенесення, зберігання) продукції полювання. 2) Полювання у заборонених місцях; 3) Полювання у заборонений час; 4) Полювання забороненими знаряддями або способами; 5) Полювання на заборонених для добування тварин; 6) допускання собак у мисливські угіддя без нагляду, а також без наявності відповідних документів на мисливських собак; 7) Полювання з порушенням установленого для певної території (регіону, мисливського господарства, тощо) порядку здійснення полювання; 8) Транспортування або перенесення добутих тварин чи їх частин без відмітки цього факту в контрольній картці обліку добутої дичини і порушення правил полювання, а також у дозволі на їх полювання.

Ч. 2 ст. 85 КУпАП передбачає дві ознаки правопорушення: 1) повторність; 2) настання наслідків.

Повторність можна розглядати і як обставину яка обтяжує покарання, так і кваліфікуючу ознаку правопорушення. Повторно означає, що таке правопорушення вже було здійснено попередньо хоча б раз. При цьому слід зазначити, що для того, щоб кваліфікувати правопорушення як «повторне» не обов'язково повинні настати негативні наслідки. Тому попередньо ми і визначали склад правопорушення, передбаченого ч. 2 ст. 85 КУпАП як формально-матеріальний.

Водночас така ознака як «настання наслідків», що відповідно до ч. 2 ст. 85 КУпАП проявляється в добування, знищенні або пораненні тварин передбачає встановлення причинно-наслідкового зв'язку між діями та наслідками. Під причинно-наслідковим зв'язком слід розуміти взаємозв'язок причини (того, що передує іншому явищу і викликає його) і дії (того, що слідує за іншим явищем і викликано ним і чого не відбулося б у разі відсутності причини).

Суб'єктом правопорушення в теорії права прийнято вважати фізичну або юридичну особу, що вчинила правопорушення і є деліктоздатною, тобто має здатність нести юридичну відповідальність.

Таким чином, суб'єкт правопорушення повинен: 1) досягти віку з якого може наставати адміністративна відповідальність; 2) бути осудним. Осудність – це можливість особи під час вчинення делікту усвідомлювати свої дії (бездіяльність) та керувати ними. Поняття осудності характеризується обов'язковою наявністю двох основних критеріїв, що визначають об'єктивно існуючі психічні властивості особи: інтелектуальний та вольовий. Інтелектуальний критерій осудності полягає в можливості суб'єкта критично (аналітично) сприймати оточуючу дійсність, а вольовий критерій означає, що особа здатна свідомо контролювати свої вчинки, керувати ними, долати перепони на шляху до поставленої мети. Як вказує Сухоребра Т.І. відсутність на момент вчинення протиправного діяння хоча б однієї з наведених критеріїв вказує на його неосудність [1, с. 153].

Щодо віку особи, то відповідно до ст. 12 КУпАП адміністративній відповідальності підлягають особи, які досягли на момент вчинення адміністративного правопорушення шістнадцятирічного віку.

Проаналізувавши чинне законодавство можна дійти висновку, що суб'єктами адміністративного правопорушення правил полювання можуть бути громадяни України, посадові особи, іноземні громадяни та особи без громадянства. При цьому, слід зазначити, що певні питання викликає такий суб'єкт правопорушення як «посадові особи», оскільки КУпАП не містить визначення «посадових осіб», а тому проблемним питанням є визначення їх кола. Ст. 14 КУпАП передбачає лише, що посадові особи підлягають адміністративній відпо-

відальності за адміністративні правопорушення, пов'язані з недодержанням установлених правил у сфері охорони порядку управління, державного і громадського порядку, природи, здоров'я населення та інших правил, забезпечення виконання яких входить до їх службових обов'язків.

На нашу думку, до посадових осіб, які можуть бути суб'єктами правопорушення відповідно до ст. 85 КУпАП слід відносити таких, що безпосередньо пов'язані із охороною та спеціальним використанням диких тварин. Зокрема, їх загальний перелік можна сформулювати на підставі ст. 242 КУпАП та ст. 39 Закону України «Про мисливське господарство та полювання».

Суб'єктивна сторона правопорушення – це сукупність ознак, що характеризує психічне ставлення особи до вчиненого нею протиправного діяння і його негативних наслідків, а саме – вина, мотив, мета правопорушення. Обов'язковою ознакою тут є вина, що виражається у формах умислу (прямого і непрямого) чи необережності.

Сухоребра Т.І. вказує, що вчинений умисно адміністративний проступок має включати усвідомлення таких обставин:

- чітке уявлення про об'єктивну сторону вчинюваного правопорушення, всі його об'єктивні ознаки;
- усвідомлення того, що порушенням заподіюється шкода певним суспільним відносинам;
- усвідомлення протиправності діяння взагалі як юридичного вираження шкідливості;
- усвідомлення причинного зв'язку між своїми діями і суспільно шкідливими наслідками [1, с. 173].

Дослідження суб'єктивної сторони порушень правил полювання дає можливість зробити висновки, що делікти, передбачені ч. 1-2 ст. 85 КУпАП вчиняються у межах однієї форми вини: 1) у межах умислу: а) прямий умисел у формальних деліктах особа усвідомлює протиправність своїх дій та бажає вчинити такі дії; б) у матеріальних деліктах особа усвідомлює протиправність своїх дій, передбачає шкідливі наслідки і бажає досягти такого наслідку (результату); в) непрямий умисел у формальних деліктах особа усвідомлює протиправність своїх дій, але її бажання (її дії) спрямовані на іншу мету; г) у матеріальних деліктах особа усвідомлює протиправність своїх дій, передбачає їх суспільну шкоду, але можливість настання матеріальних наслідків допускає, як побічний результат. 2) у межах необережності: а) легковажна самовпевненість можлива тільки щодо матеріальних деліктів, в яких особа передбачає можливість настання шкідливих наслідків, але розраховує на певні конкретні обставини, які здатні відвернути настання шкідливих наслідків, але такий розрахунок є невірним, тобто легковажним; б) недбалість можлива щодо матеріальних

деліктів, при яких особа не передбачає шкідливі наслідки, але повинна їх передбачити. Таке передбачення ґрунтується на об'єктивній (повинна) та суб'єктивній (могла) можливостях [8, с. 16].

Висновки. Таким чином, можна підсумувати, що адміністративна відповідальність за порушення правил полювання передбачена ст. 85 КУпАП. Об'єктом такого порушення є суспільні відносини, які виникають в разі порушення правил полювання. Об'єктивну сторону складають порушення, які пов'язані із незаконним полюванням мисливських тварин, а у випадку застосування ч. 2 ст. 85 КУпАП також встановлення наслідків та причинно-наслідкового зв'язку між порушенням та тими наслідками, що настали. Суб'єкт делікту повинен відповідати вимог щодо віку та осудності. Спеціальним суб'єктом за диспозицією ст. 85 КУпАП є посадові особи, коло яких можна встановити, виходячи із положень ст. 242 КУпАП та ст. 39 Закону України «Про мисливське господарство та полювання». Суб'єктивна сторона правопорушення може виражатися у формі умислу (прямого або непрямого) або необережності (легковажна самовпевненість або недбалість).

Література

1. Сухоребра Т.І. Адміністративна відповідальність за порушення правил полювання та рибальства. дис. канд. юрид. наук. 12.00.07. Київ, 2011. 251 с.
2. Костенко О., Ландина-Виговська А. Поняття об'єкта злочину: дискусію варто продовжити // Право України. – 2008. - № 4. – С. 101–105.
3. Колпаков В.К. Адміністративна відповідальність (Адміністративно-деліктне право): навч. посіб. К. : Юрінком Інтер, 2008. 256 с.
4. Студеникина М.С. Состав административного проступка. М. : Ученые записки ВНИИСЗ, 1968. № 15. С.72.
5. Кисин В.Р. Административное правонарушение: понятие, состав, квалификация. М. : Юридическая литература. 1991. 57 с.
6. Герасименко Э.Г. Комментарий к ст. 85 КУпАП. Кодекс Украинской ССР об административных правонарушениях : Науч.-практ. Коментар. К. : Изд-во «Украина», 1991. 623 с.

7. Миколенко А.И., Стукаленко О.В. Комментарий к ст. 85 КУоАП. Кодекс об административных правонарушениях: научно-практический комментарий. Издание шестое, дополненное и переработанное. Х.: «Одиссей», 2008. 1024 с.

8. Сухоребра Т.І. Адміністративна відповідальність за порушення правил полювання та рибальства. автореф. дис. канд. юрид. наук. 12.00.07. Київ, 2011. 25 с.

Анотація

Савченко Т. М. Особливості адміністративної відповідальності осіб за порушення правил полювання та інших вимог щодо ведення мисливського господарства. – Стаття.

В даній статті проаналізовано питання адміністративної відповідальності за порушення правил полювання та мисливства, розкрито склад правопорушення, визначено об'єкт, об'єктивну сторону, суб'єкта та суб'єктивну сторону правопорушення, передбаченого ст. 85 КУпАП.

Ключові слова: адміністративне правопорушення, об'єкт, суб'єкт, об'єктивна сторона, суб'єктивна сторона.

Аннотация

Савченко Т. М. Особенности административной ответственности лиц за нарушение правил охоты и других требований по ведению охотничьего хозяйства. – Статья.

В данной статье проанализированы вопросы административной ответственности за нарушение правил охоты, раскрыто состав правонарушения, определены объект, объективная сторона, субъект и субъективная сторона правонарушения, предусмотренного ст. 85 КоАП.

Ключевые слова: административное правонарушение, объект, субъект, объективная сторона, субъективная сторона.

Summary

Savchenko T. M. Features of administrative responsibility of persons for violation of hunting rules and other requirements for hunting. – Article.

This article analyzes the issue of administrative liability for violations of hunting rules, reveals the composition of the offense, identifies the object, the objective side, the subject and the subjective side of the offense under Art. 85 Code of Administrative Offenses.

Key words: administrative offense, object, subject, objective party, subjective party.

УДК 342.5

О. Ф. Ситников

здобувач

Науково-дослідного інституту публічного права

**ОСОБЛИВОСТІ ЗВЕРНЕННЯ З ПОЗОВОЮ ЗАЯВОЮ ДО АДМІНІСТРАТИВНОГО СУДУ
ПО ОКРЕМИМ КАТЕГОРІЯМ ПУБЛІЧНО-ПРАВОВИХ СПОРІВ**

Постановка проблеми. Сфера публічно-правових відносин характеризується різноманітністю управлінської діяльності, з яким тісно пов'язана юридична природа адміністративних спорів, що й зумовлює деякі процесуальні особливості розгляду і вирішення окремих категорій адміністративних справ. Кодекс адміністративного судочинства України виокремлює кілька видів адміністративних спорів, вирішення яких потребує спеціального, виключного врегулювання нормами права: порядку та умов розгляду і вирішення спорів; строків звернення до суду, розгляду справ та їх обчислення; уточнення суб'єктів звернення; можливості апеляційного чи касаційного оскарження тощо. Ці та інші винятки із загального порядку розгляду і вирішення справ і становлять особливості провадження в окремих категоріях адміністративних справ [1, с. 334]. А тому, важливого значення набувають дослідження, присвячені проблемам звернення з позовною заявою до адміністративного суду по окремих категоріях публічно-правових спорів.

Стан дослідження. Окремі проблемні питання звернення з позовною заявою до адміністративного суду у своїх наукових дослідженнях розглядали: С.В. Ківалов, Ю.М. Оборотов, Л.Р. Біла, Ю.П. Битяк, В.К. Бабаєв, О.В. Зайчук, Н.М. Оніщенко, В.Б. Авер'янов, А.О. Селіванов, Н.В. Янюк, Ю.С. Педько, Н.В. Мостова, А.А. Грицанов, Т.О. Коломоєць, В.Г. Лукашевич, Ю.А. Дорохіна та багато інших. Однак, незважаючи на чималу кількість наукових розробок, в науковій літературі відсутнє єдине комплексне дослідження, присвячене особливостям звернення з позовною заявою до адміністративного суду по окремих категоріях публічно-правових спорів.

Саме тому даному дослідженні ми маємо на меті дослідити особливості звернення з позовною заявою до адміністративного суду по окремих категоріях публічно-правових спорів.

Виклад основного матеріалу. Відповідно до статті 264 КАС України у позовному порядку можна оскаржити нормативно-правові акти органів виконавчої влади, Верховної Ради Автономної Республіки Крим, органів місцевого самоврядування та інших суб'єктів владних повноважень. Під нормативно-правовим актом згідно чинного КАС України слід розуміти акт управління (рішення) суб'єкта владних повноважень, який

встановлює, змінює, припиняє (скасовує) загальні правила регулювання однотипних відносин, і який розрахований на довгострокове та неодноразове застосування [2]. Тобто під нормативно-правовими актами у КАС України розуміються підзаконні нормативно-правові акти, що й підтверджує положення зазначеної статті 264 про те, що її дія поширюється на розгляд адміністративних справ щодо:

- законності (крім конституційності) постанов та розпоряджень Кабінету Міністрів України, постанов Верховної Ради Автономної Республіки Крим;

- законності та відповідності правовим актам вищої юридичної сили нормативно-правових актів міністерств, інших центральних органів виконавчої влади, Ради міністрів Автономної Республіки Крим, місцевих державних адміністрацій, органів місцевого самоврядування, інших суб'єктів владних повноважень [2].

Що стосується суб'єктного складу звернення до суду адміністративного і позовною заявою про оскарження нормативно-правового акту, його мають права здійснити тільки ті особи, щодо яких його застосовано, а також особи, які є суб'єктом правовідносин, у яких буде застосовано цей акт [2]. Тобто його оскаржити може тільки та особа, для якої прийняття даного акту тягне, породжує певні юридично-значущі наслідки, що порушують чи можуть порушити її права, свободи, або законні інтереси у відповідній сфері. Даний вид звернення до адміністративного суду має яскраво виражений превентивний характер, оскільки для його (звернення) здійснення факт застосування норм правового акту до особи не є необхідною умовою його оскарження, достатньо того, що особа перебуває у правовідносинах, які даний акт регулює. Що є цілком справедливим, адже для того, щоб визнати акт незаконним достатньо встановити його невідповідність нормам закону, незалежно від того, спричинило існування першого якісь реальні проблеми чи збитки для тих, кого він стосувався чи ні [3]. Специфічною ознакою справ про оскарження актів, зазначає В. О. Черкес, є те, що немає потреби в з'ясуванні фактичних обставин справи, збиранні і дослідженні доказів. Головна задача суду – перевірити відповідність оскаржуваного акта положенням чинного законодавства. При цьому скаргнику не потрібно доводити не-

законність акту, він зобов'язаний довести лише факт порушення своїх прав і свобод. Розглядаючи справу, суд повинен перевірити обсяг повноважень органа або посадової особи щодо прийняття оскаржуваного правового акту [3]. Тобто оскаржуючи нормативно-правовий акт, особа таким чином акцентує увагу су на тому, що він містить юридичні помилки як спричинили чи можуть спричинити негативні наслідки у вигляді порушення прав, свобод чи законних інтересів особи. У даному контексті слід відмітити точку зору, яку висловлює В.О. Черкес, що протиправний (незаконний) акт управління можна вважати одним з видів юридичної помилки, яку вчені розуміють як об'єктивно протиправний, негативний результат, що перешкоджає реалізації прав, свобод та інтересів особи, які охороняються державою. Основними рисами такої помилки є наступні: 1) вона призводить до негативного результату внаслідок неправильно усвідомленої вольової поведінки суб'єкта; 2) має ненавмисний характер; 3) об'єктивно протиправна; 4) перешкоджає реалізації суб'єктивних прав та інтересів, охоронюваних законом; 5) вимагає юридичного розгляду [3].

Також закон не встановлює обмежень щодо правової природи суб'єкта оскарження нормативно-правового акту, тобто ним може бути як приватна фізична чи юридична особа, так і суб'єкт публічного права.

Важливо відмітити як позитивний момент останньої редакції КАС України те, що у ньому закріплено, що нормативно-правові акти можуть бути оскаржені до адміністративного суду протягом всього строку їх чинності [2]. У попередній редакції даної норми не було, через що досить часто пряме оскарження незаконного нормативно-правового акту було пов'язане з проблемою пропуску 6-місячного строку на таке оскарженням. Багато юристів видумують підстави для поновлення такого строку або придумують підстави для нового відліку такого строку тощо. Очевидно, що це було недоліком процесуального закону, адже проблема незаконної інструкції це не лише проблема конкретної особи, а в першу чергу - це проблема єдності норм і верховенства права, а відтак – правопорядку [4].

Також, у контексті досліджуваної статті 264 КАС України необхідно звернути увагу і на такий аспект звернення до адміністративного суду як форма захисту, яка застосовується за позовом щодо оскарження нормативно-правових актів органів виконавчої влади, Верховної Ради Автономної Республіки Крим, органів місцевого самоврядування та інших суб'єктів владних повноважень. Із змісту статті 5 вказаного кодексу слідує, що особа має право вимагати визнання протиправним та нечинним нормативно-правового акта чи окремих його положень. Крім того, якщо у процесі роз-

гляду справи щодо нормативно-правового акта суд виявить, що інші нормативно-правові акти, прийняті відповідачем, чи їх окремі положення, крім тих, щодо яких відкрито провадження в адміністративній справі, безпосередньо впливають на прийняття рішення у справі і без визнання таких нормативно-правових актів протиправними неможливий ефективний захист прав позивача, суд визнає такі акти чи їх окремі положення протиправними в порядку, визначеному цією статтею [2]. Однак у міжнародній практиці, зокрема європейській, поряд із категорією «недійсний нормативно-правовий акт», застосовується «нікчемний нормативно-правовий акт», тобто такий який не породжує і не міг породжувати юридично значущих наслідків з моменту його прийняття, в силу наявних у нього недоліків. Із змісту статті 265 слідує, що наслідком визнання нормативно-правового акту протиправним та нечинним є втрата ним чинності повністю або в окремій його частині з моменту набрання законної сили відповідним рішенням суду [2].

Враховуючи думки дослідників, а також враховуючи практику адміністративної юстиції провідних зарубіжних країн (зокрема Німеччини), закріплення у КАС України в якості способу захисту поряд із «визнанням нечинним» «визнання нікчемним» нормативно-правового акту, вбачається досить обґрунтованим. Адже сьогоднішній закон сформульовано так, що навіть якщо нормативно-правовий акт явно «дефектний», протиправний від моменту свого прийняття, наслідки які він спричиним, до моменту його визнання нечинним, все одно матимуть юридичну силу. Такий підхід, на нашу думку, не відповідає принципу верховенства права, адже даний акт за своєю суттю був протиправний порушували права, свободи чи законні інтереси осіб, від самого від самого початку свого існування, а не став таким згодом через певні зміни у законодавстві. А отже він має бути визнаний нікчемним, а не недійсним.

Далі, вважаємо за необхідне звернути увагу на статтю 283 КАС України, згідно якої визначаються особливості провадження у справах за зверненням органів доходів і зборів. Відповідно до даної статті провадження у справах за зверненням органів доходів і зборів при здійсненні ними визначених законом повноважень здійснюється на підставі заяви таких органів щодо:

- зупинення видаткових операцій платника податків на рахунках платника податків;
- підтвердження обґрунтованості адміністративного арешту майна платника податків;
- надання дозволу на погашення усієї суми податкового боргу за рахунок майна платника податків, що перебуває у податковій заставі;
- зобов'язання керівника підприємства провести інвентаризацію основних фондів, товарно-

матеріальних цінностей, які перебували або перебувають під митним контролем чи використувувалися цим підприємством разом із товарами, які були поміщені у відповідний митний режим;

- стягнення коштів за податковим боргом;
- зобов'язання платника податків, який має податковий борг, укласти договір щодо переведення права вимоги дебіторської заборгованості цього платника на орган доходів і зборів [2].

Згідно встановленого порядку заява подається до суду першої інстанції протягом 24 годин з моменту встановлення обставин, що зумовлюють звернення до суду, за загальними правилами підсудності, встановленими цим Кодексом, у письмовій формі та повинна містити: найменування адміністративного суду; найменування, поштову адресу, а також номер засобу зв'язку заявника; найменування, поштову адресу, а також номер засобу зв'язку, якщо такий відомий, щодо сторони, до якої застосовуються заходи, визначені частиною першою цієї статті; підстави звернення із заявою, обставини, що підтверджуються доказами, та вимоги заявника; перелік документів та інших матеріалів, що додаються; підпис уповноваженої особи суб'єкта владних повноважень, що скріплюється печаткою [2].

Отже, вимоги щодо процесуального оформлення звернення органів доходів і зборів має певні зауваження. По-перше, це сама назва, адже органу держави із такою назвою в Україні на сьогодні не існує. Кабінет Міністрів України у березні 2014 року прийняв рішення ліквідувати Міністерство доходів і зборів і відновити діяльність Державної податкової служби та Державної митної служби. Відповідну постанову «Про реорганізацію Міністерства доходів і зборів» Уряд прийняв на засіданні 1 березня 2014 року. У постанові Уряду визначено, що Державна податкова служба України є центральним органом виконавчої влади, який забезпечує реалізацію єдиної державної податкової політики, державної політики з адміністрування єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування, державної політики у сфері боротьби з правопорушеннями при застосуванні податкового законодавства, а також законодавства з питань сплати єдиного внеску. У свою чергу, Державна митна служба України є центральним органом виконавчої влади, що забезпечує реалізацію державної політики у сфері державної митної справи [5]. А вже 21.05. того ж 2014 року КМУ постановив: 1. Утворити Державну фіскальну службу як центральний орган виконавчої влади, діяльність якого спрямовується та координується Кабінетом Міністрів України, реорганізувавши Міністерство доходів і зборів шляхом перетворення. 2. Визнати такою, що втратила чинність, постанову Кабінету

Міністрів України від 1 березня 2014 р. № 67 «Про ліквідацію Міністерства доходів і зборів».

Очевидно, що вказівка у статті 283 КАС України на «органи доходів і зборів» є лише формальним недоліком даного закону, однак все ж таки це виглядає доволі дивним, враховуючи що наприкінці 2017 року було прийнято нову редакцію зазначеного Кодексу. Вважаємо, що у назві даної статті слід використати термін контролюючі органи, що реалізують державну фіскальну політику;

- по-друге, стаття 283 КАС єдина, в якій йдеться не про позовну заяву як форму звернення до адміністративного суду, а просто заяву. При тому, що стаття знаходиться у Главі КАС, присвяченій позовному провадженню. В усіх інших статтях даного кодексу йдеться про або позовну заяву, а бо адміністративний позов. Очевидно такий підхід застосований том, що по даній категорій як такого спору немає, а контролюючі органи звертаються до суду з метою санкціонування законності їх рішень та дій у встановлених випадках. Однак, у статті 269 КАС України «Особливості подання заяв по суті справи в окремих категоріях адміністративних справ» передбачено, що у справах, визначених статтями 273-277, 280-283, 285-289 цього Кодексу, заявами по суті справи є позовна заява та відзив на позовну заяву (відзив) [2]. З викладеного видно, що у статтях 269 та 283 є неузгодженість. Оскільки у статті 269, яка визначає порядок подання звернень до адміністративного суду з підстав визначених у статті 283 йдеться про позовну заяву, а безпосередньо у статті 283 – вже про просто заяву. При цьому ц інших статтях КАС України, для яких передбачений статтею 269 такий же порядок звернення, як і для 283, йдеться також про позовні заяви. Крім того не можна не звернути уваги на те, що згідно порядку передбаченого статтею 269, у справах з підстав закріплених у статті 289 окрім заяви має місце і відзив на неї. У відзиві відповідач викладає заперечення проти позову. Відзив, згідно закону повинен містити: 1) найменування (ім'я) позивача і номер справи; 2) повне найменування (для юридичних осіб) або ім'я (прізвище, ім'я та по батькові) (для фізичних осіб) відповідача, його місцезнаходження (для юридичних осіб) або місце проживання чи перебування (для фізичних осіб), ідентифікаційний код юридичної особи в Єдиному державному реєстрі підприємств і організацій України (для юридичних осіб, зареєстрованих за законодавством України), поштовий індекс, реєстраційний номер облікової картки платника податків (для фізичних осіб), за його наявності, або номер і серію паспорта для фізичних осіб - громадян України, номери засобів зв'язку, офіційну електронну адресу або адресу електронної пошти, за наявності; у разі повного або часткового визнання позовних вимог - вимоги, які визнаються відповідачем; обставини,

які визнаються відповідачем; заперечення (за наявності) щодо наведених позивачем обставин та правових підстав позову, з якими відповідач не погоджується, із посиланням на відповідні докази та норми права; перелік документів та інших доказів, що додаються до відзиву, та зазначення доказів, які не можуть бути подані разом із відзивом, із зазначенням причин їх неподання. Копія відзиву та доданих до нього документів повинна бути надіслана (надана) іншим учасникам справи одночасно з надісланням (наданням) відзиву до суду. Також до відзиву додаються: докази, які підтверджують обставини, на яких ґрунтуються заперечення відповідача, якщо такі докази не надані позивачем; документи, що підтверджують надіслання (надання) відзиву і доданих до нього доказів іншим учасникам справи. Звідси, якщо особа подає відзив, в якому висловлює заперечення на заяву контролюючого органу, чи не є це свідченням того, що має місце спір?! Крім того закон не забороняє відповідачу, який не є суб'єктом владних повноважень, подати разом із запереченням зустрічний позов. А отже звернення контролюючих органів, скоріш за все, має здійснюватися не у вигляді звичайної заяви, а у формі позовної заяви;

По-третє, колізія статті 283 КАС України із положеннями Податково Кодексу України, а саме статті 87, в якій закріплено, що орган стягнення звертається до суду з позовом про стягнення суми податкового боргу платника податку – фізичної особи. Стягнення податкового боргу за рішенням суду здійснюється державною виконавчою службою відповідно до закону про виконавче провадження [6]. З викладеного видно, що у податковому кодексі йдеться саме про позов, а не заяву, як у статті 283 КАС України. Звісно можна посилатися на те, що у ПК України конкретно вказується суб'єкт, до якого застосовуються означені положення статті 87, а саме: фізична особа. Однак у статті 283 КАС України немає жодної вказівки про те, щодо кого здійснюється передбачений нею порядок, із чого можемо робити висновок, що вона стосується як юридичних, так і фізичних осіб – платників податків. Отже, вбачається доцільним закріпити п. 5 ч. 1 статті 283 КАС України у такій редакції: «стягнення коштів за податковим боргом, окрім випадків, коли боржником є фізична особа».

Також вбачається справедливим зауваження Д. Гетьманцева щодо переліку справ, у яких допускається спеціальна процедура розгляду за ст.283 нового КАС. Закон розширяє вказаний перелік за рахунок заяв щодо переведення права вимоги дебіторської заборгованості платника на фіскальну службу. Безперечно всі підстави для такої зміни є. Однак, підкреслює автор, чи не потрібно було розширити перелік за рахунок і інших

справ. На часі справи не тільки про звернення стягнення на кошти платника, але і на звернення стягнення податкового боргу на все майно, що перебуває в податковій заставі. Сьогодні такі справи слухаються в процедурі позовного провадження. У зв'язку з цим на практиці виникають питання щодо предмету розгляду таких спорів. На це питання немає відповіді. Адже з одного боку розгляд спору за позовом ДФС про стягнення податкового боргу на підставі дійсного податкового рішення повинен зводитись суто до перевірки дотримання контролюючим органом процесуального законодавства та строків при описі майна в податкову заставу. З іншого боку, чи може суд прийняти рішення про стягнення податкового боргу, якщо прийде до висновку, що податковий борг виник на підставі протиправного ППР? Адже суд не може покласти в основу свого рішення акт, що не відповідає вимогам КАС. Таким чином, розгляд справи у позовному провадженні повинен зводитись до фактичного перегляду ППР [7]

Висновок. Отже, в цілому, аналіз положень КАС України свідчить про те, що порядок звернення до адміністративного суду із позовною заявою по окремим категоріям публічно-правових спорів врегульований більш-менш якісно. Тим не менш вищезазначені недоліки, нечіткості, колізії у окремих статтях Кодексу адміністративного судочинства України свідчать про те, що його нова редакція редакції зберігала ряд недоліків і прогалин попередньої.

Література

1. Демський, Е.Ф. Адміністративне процесуальне право України : навч. посіб. / Е.Ф. Демський. – К. : Юрінком Інтер, 2008. – 496 с. – Бібліогр.: С. 488–495.
2. Кодекс адміністративного судочинства України від 6.07.2005 року № 2747-IV (в ред. Закону № 2147-VIII від 03.10.2017, ВВР, 2017, № 48, ст.436) // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15>.
3. Черкес В. Проблеми оскарження правових актів управління / В. Черкес // Управління, госп-во і право. – 2005. // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://dspace.onu.edu.ua:8080/bitstream/handle/123456789/3014/2005_08.83-88%2В.pdf?sequence=1&isAllowed=y.
4. Коломієць В. Як скасувати підзаконний акт, якщо є проблема строків його оскарження // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://open-court.org/blog/Vitali_Kolomiets_Law_firm_Orekhovskiy_Kolomiets/yak-skasuvaty-pidzakonnyy-akt-yakshcho-e-problema-strokov-yogo-oskarzh/
5. Рішення Уряду про ліквідацію Міністерства доходів і зборів від 01.03.2014 / урядовий портал // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.kmu.gov.ua/ua/news/247073447>.
6. Податковий кодекс України від 2 грудня 2010 року № 2755-VI // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>.
7. Гетьманцев Д. Новий КАС України. ТОП 10 ляпів реформи судового процесу в частині податкових спорів / Taxlink // [Електронний ресурс] – Режим

доступу: <https://taxlink.ua/ua/blog/novij-kas-ukraini-top-10-lyapiv-reformi-sudovogo-p.htm#hcq=3yImrdr>
<https://taxlink.ua/ua/blog/novij-kas-ukraini-top-10-lyapiv-reformi-sudovogo-p.htm>.

Анотація

Ситников О. Ф. Особливості звернення з позовною заявою до адміністративного суду по окремих категоріям публічно-правових спорів. – Стаття.

У статті, на основі аналізу наукових поглядів вчених та норм чинного законодавства України, визначено та надано характеристику особливостям звернення з позовною заявою до адміністративного суду по окремих категоріям публічно-правових спорів. Відзначено, що порядок звернення до адміністративного суду із позовною заявою по окремих категоріям публічно-правових спорів врегульований більш-менш якісно. Разом із тим обґрунтовано, що нова редакція Кодексу адміністративного судочинства України зберегла ряд недоліків і прогалин від попередньої редакції.

Ключові слова: звернення, позовна заява, адміністративний суд, адміністративне судочинство, публічно-правовий спір.

Аннотация

Ситников А. Ф. Особенности обращения с иском заявлением в административный суд по отдельным категориям публично-правовых споров. – Статья.

В статье, на основе анализа научных взглядов ученых и норм действующего законодательства Украины, определены и охарактеризованы особенно-

сти обращения с иском заявлением в административный суд по отдельным категориям публично-правовых споров. Отмечено, что порядок обращения в административный суд с иском заявлением по отдельным категориям публично-правовых споров урегулирован более или менее качественно. Вместе с тем обосновано, что новая редакция Кодекса административного судопроизводства Украины сохранила ряд недостатков и пробелов от предыдущей редакции.

Ключевые слова: обращение, исковое заявление, административный суд, административное судопроизводство, публично-правовой спор.

Summary

Sytnykov O. F. Features of the application to the administrative court for a separate category of public-law disputes. – Article.

In the article, based on the analysis of scientific views of scientists and the norms of the current legislation of Ukraine, the characteristics and characteristics of the application to the administrative court for certain categories of public-law disputes are defined and given. It is noted that the procedure of appeal to the administrative court with a statement of claim on certain categories of public-legal disputes is regulated more or less qualitatively. At the same time, it is substantiated that the new version of the Code of Administrative Justice of Ukraine preserved a number of shortcomings and gaps from the previous one.

Key words: appeal, statement of claim, administrative court, administrative proceedings, public legal dispute.

УДК 342.9

*С. В. Скріпкін
аспірант**Класичного приватного університету*

МЕТОДИ ФІНАНСУВАННЯ ТА КЛАСИФІКАЦІЯ ПУБЛІЧНИХ ВИДАТКІВ В ГАЛУЗІ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я

Постановка проблеми. Методам фінансування та класифікації публічних видатків, зокрема і в галузі охорони здоров'я, традиційно приділялась значна увага, як вітчизняними, так і зарубіжними вченими. Методи фінансування відображають по суті технологію здійснення публічних видатків, а їх класифікація за різними ознаками характеризує напрями розподілу даних видатків. В суспільстві точаться численні дискусії щодо концепції реформування фінансового забезпечення охорони здоров'я, в контексті якого дуже актуальним постає питання обрання методів фінансування та класифікації публічних видатків, що є дуже важливим та в багатьох аспектах буде визначати пріоритети фінансування даної галузі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Зокрема, питання методів фінансування, в тому числі галузі охорони здоров'я, у своїх працях розглядали такі вітчизняні і зарубіжні вчені, як Л. Воронова, О. Солдатенко, Н. Хімічева, О. Покачалова, М. Мацелик, В. Базилевич, Л. Баластрик, З. Лободіна, Н. Карпишин та інші.

Як зазначає М. Мацелик, бюджетне фінансування – безповоротний та безоплатний відпуск коштів із державного та місцевих бюджетів на виконання загальнодержавних функцій і функцій муніципальних органів та забезпечення діяльності бюджетних установ і організацій [1].

Відповідно, методом фінансування є способи, механізми та засоби, за допомогою дане фінансування здійснюється.

Детермінація методів бюджетного фінансування базується на таких ключових дефініціях Бюджетного кодексу України:

кошторис – основний плановий фінансовий документ бюджетної установи, яким на бюджетний період встановлюються повноваження щодо отримання надходжень і розподіл бюджетних асигнувань на взяття бюджетних зобов'язань та здійснення платежів для виконання бюджетною установою своїх функцій та досягнення результатів, визначених відповідно до бюджетних призначень;

програмно-цільовий метод у бюджетному процесі – метод управління бюджетними коштами для досягнення конкретних результатів за рахунок коштів бюджету із застосуванням оцінки ефективності використання бюджетних коштів на всіх стадіях бюджетного процесу;

паспорт бюджетної програми – документ, що визначає мету, завдання, напрями використання бюджетних коштів, відповідальних виконавців, результативні показники та інші характеристики бюджетної програми відповідно до бюджетного призначення, встановленого законом про Державний бюджет України (рішенням про місцевий бюджет), та цілей державної політики у відповідній сфері діяльності, формування та/або реалізацію якої забезпечує головний розпорядник бюджетних коштів [2].

На думку З. Лободіної, фінансування закладів охорони здоров'я здійснюється такими методами: кошторисним методом фінансування, програмно-цільовим методом фінансування, методом фінансування за фактично надані послуги [3].

Відповідно до ст. 20 Бюджетного кодексу України, у бюджетному процесі програмно-цільовий метод застосовується на рівні державного бюджету та на рівні місцевих бюджетів. Особливими складовими програмно-цільового методу у бюджетному процесі є бюджетні програми, відповідальні виконавці бюджетних програм, паспорти бюджетних програм, результативні показники бюджетних програм. Бюджетні програми формуються головними розпорядниками бюджетних коштів під час підготовки пропозицій до Бюджетної декларації (прогнозу місцевого бюджету) та складання бюджетного запиту з урахуванням планів діяльності на середньостроковий період, прогнозних та програмних документів економічного і соціального розвитку [2].

Таким чином, програмно-цільовий метод фінансування видатків застосовується в процесі фінансування головних розпорядників бюджетних коштів на реалізацію певних бюджетних програм, фінансування видатків розпорядників бюджетних коштів нижчого рівня здійснюється за допомогою бюджетно-кошторисного методу фінансування, тобто фінансування потреб самого закладу. У багатьох зарубіжних державах, в тому числі з розвинутою економікою, вважається більш ефективним фінансування не закладу, а самої конкретної послуги. Як зазначалося вище, такий метод фінансування називається методом фінансування за фактично надані послуги. Даний метод фінансування застосовується не лише для фінансування охорони здоров'я, але й інших сфер, зокрема освіти.

Метод фінансування за фактично надані послуги має ряд як позитивних, так і негативних сторін. Зокрема, серед мінусів такого методу є проблемні питання застосування даного методу у невеликих за чисельністю жителів населених пунктів через брак пацієнтів, що може спричинити різке скорочення мережі медичних закладів, що прямо заборонено ст. 49 Конституції України. Насамперед в невеликих селах застосування даного методу фінансування може суттєво порушувати права люди в сфері охорони здоров'я.

Більшість закладів охорони здоров'я в Україні на сьогодні мають статус бюджетних установ державної та комунальної форм власності. Тому, вони фінансуються з державного або комунального бюджетів відповідно до затверджених кошторисів. Даний процес регламентується постановою КМУ від 28 лютого 2002 р. № 228 «Про затвердження Порядку складання, розгляду, затвердження та основних вимог до виконання кошторисів бюджетних установ».

У навчальному посібнику В. Д. Базилевича і Л. О. Баластрика кошторисно-бюджетне фінансування розглядається як метод безповоротного, безоплатного надання коштів на утримання установ, що перебувають на повному фінансуванні з бюджету, на основі фінансових планів – кошторисів витрат [4, с. 259].

На думку Л. К. Воронової, кошторисно-бюджетне фінансування – це метод безповоротного, безвідплатного відпуску грошових коштів на утримання установ, що перебувають на повному фінансуванні бюджету (бюджетних установ) на основі фінансових планів – кошторисів витрат [5].

Н. Карпишин виділяє наступні принципи бюджетно-кошторисного методу фінансування: безповоротності, безоплатності, плановості, цільового використання грошових коштів, отримання ефекту від витрачання грошових коштів, поєднання різних джерел покриття витрат, виділення грошових коштів в міру надходження доходів, постійного контролю за використанням грошових коштів [6]. На думку Н. Хімчевої та О. Покачалової, існують ще й спеціальні принципи, притаманні саме кошторисно-бюджетному фінансуванню: отримання коштів державними і місцевими установами для поточної діяльності та капітальних вкладень з бюджету відповідно до їх підпорядкування; бюджетні кошти є основним джерелом фінансування діяльності таких установ; фінансово-плановим актом, який є підставою для виділення коштів, є кошторис доходів і видатків установи; витрачання коштів здійснюється суворо за цільовим призначенням, визначеним у кошторисі, зміни до якого можуть внести лише органи, яким підпорядкований одержувач бюджетних коштів; планування і фінансування діяльності здійснюється на основі економічних нор-

мативів, затверджених у встановленому порядку [7, с. 371].

На думку Г. Рак, серед переваг кошторисного фінансування бюджетних установ зазначимо забезпечення відповідності доходної та видаткової частини кошторису бюджетних установ, тобто фінансування планових витрат бюджетної установи відбувається в повному обсязі. Окрім того, кошторисне фінансування бюджетних установ передбачає жорсткий та постійний контроль за використанням фінансових ресурсів бюджетних установ. Проте воно не позбавлене недоліків, пов'язаних з відсутністю достатніх стимулів для раціонального і ефективного функціонування та взаємозв'язку між рівнем кошторисного фінансування бюджетної установи та результатами її діяльності. Тобто де-факто здійснюється фінансове забезпечення лише мережі бюджетних установ, а не наданих ними послуг для задоволення суспільних потреб. Окрім того, Бюджетним кодексом України закріплено зв'язок джерел надходження коштів спеціального фонду з напрямками їх використання, тому бюджетна установа не може на власний розсуд розпоряджатися коштами від надання платних (договірних) послуг, тобто де-юре регламентовано обмежену фінансову автономію бюджетних установ [8, с. 164].

Однак, враховуючи ті обставини, що Україна стоїть на порозі кардинального реформування системи фінансування охорони здоров'я, в суспільстві є запит нових досліджень та глибокого аналізу методів фінансування та класифікації публічних видатків з метою правильного обрання та поєднання даних методів задля успішної трансформації галузі охорони здоров'я в нових соціальних умовах.

Мета статті. Проаналізувати методи фінансування публічних видатків в галузі охорони здоров'я з огляду на сучасну ситуацію в галузі, окреслити шляхи визначення оптимальних методів задля досягнення загальнодержавних цілей, розглянути різні види класифікацій публічних видатків в галузі охорони здоров'я, визначити пріоритетні напрями фінансування.

Виклад основного матеріалу. Таким чином Україна стоїть перед важким вибором правильного методу фінансування охорони здоров'я. Від даного вибору залежить рівень організації медичної допомоги населенню і як наслідок доступність медичних послуг широким верствам населення та реалізація права громадян на охорону здоров'я, що за нинішніх умов знаходиться під великим питанням.

Однозначно, що програмно-цільовий метод, який на даний час функціонує разом з бюджетно-кошторисним методом, має залишитися. Адже за допомогою даного методу відбувається розподіл коштів з бюджету як головного централізованого

фонду держави між головними розпорядниками бюджетних коштів. За допомогою даного методу можна визначити результативність фінансування певної сфери, в тому числі і охорони здоров'я, оскільки програмно-цільовий метод передбачає наявність певних кількісних та якісних показників.

Очевидно, що перед державою на цей час стоїть проблеми недофінансування, в тому числі і охорони здоров'я. Якщо на рівні перерозподілу та використання бюджетних коштів бюджетно-кошторисний метод замінити на метод оплати за певні послуги, це не дасть належних позитивних результатів, зокрема через наступні причини.

В основі розрахунку фінансування сфери охорони здоров'я за цього методу є кількісний вираз наданих послуг або кількість пацієнтів, що отримують або можуть отримати потенційно певні послуги. Надані послуги або обслуговані пацієнти оплачуються за певним фіксованим тарифом. Тому нормальне фінансування залежить від кількості наданих послуг або кількості пацієнтів, щодо яких здійснюється медичне обслуговування.

Таким чином, у населених пунктах, де проживає велика кількість пацієнтів, заклади охорони здоров'я будуть забезпечені фінансуванням на належному рівні. Водночас, у невеликих містечках, а тим більше в селах, де кількість жителів становить до 1000 осіб або трохи більше цієї цифри, заклади охорони здоров'я не зможуть отримати належного фінансування або й взагалі скорочуються. Скорочення ж існуючої мережі закладів охорони здоров'я взагалі не допускається відповідно до ст. 49 Конституції України. Адже здоров'я, з-поміж інших, визнається найвищою соціальною цінністю в Україні. А медичне обслуговування населення не є і не може бути банальною господарською діяльністю з надання послуг, оскільки основна мета даної діяльності є не отримання прибутку, а збереження життя і здоров'я людини.

Однак жителі великих міст і малих населених пунктів мають рівні права на охорону здоров'я і головне завдання держави – забезпечити таке право.

А отже основним завданням держави на сучасному етапі розвитку в сфері фінансування охорони здоров'я є, з одного боку, суттєве підвищення ефективності використання публічних коштів, а з іншого боку збільшення фінансування сфери охорони здоров'я в цілому.

Підвищення ефективності, вважаємо, можна досягти посиленням фінансового контролю за використанням публічних коштів за допомогою сучасних технічних та соціальних методів. З використанням інноваційних інформаційно-комунікаційних технічних засобів є дійсно певні проблеми, адже далеко не всі заклади охорони здоров'я в Україні є комп'ютеризованими та підключеними до інтернет-мережі. Однак, не дивлячись ні на

що, потрібно цілеспрямовано та впевнено проводити в життя політику прозорості та відкритості інформації. Адже інформацію про фінансування закладу охорони здоров'я має знати кожен його пацієнт, в тому числі інформацію про найменування та кількість лікарських засобів та виробів медичного призначення, що наявні на актуальну дату звернення кожного пацієнта. Звичайно ж, це мають бути відкриті електронні сервіси, доступні кожному пацієнту. Але в місцевостях, де такої можливості немає, потрібно використовувати звичайні паперові носії для відображення такої інформації до моменту остаточної комп'ютеризації та інформатизації всіх закладів охорони здоров'я в Україні.

Соціальна активність, вміння захистити свої права є також не останнім фактором запобігання та протидії корупції, що сприяє ефективному використанню публічних коштів. Для цього необхідно проводити активну правову роботу як з пацієнтами, так і з медичними працівниками. В цьому випадку потрібно провести ряд тренінгів з пацієнтами та медичними працівниками на всій території України за ініціативою органів державної влади, в першу чергу Міністерства охорони здоров'я як профільного. Зміст тренінгів має полягати в роз'ясненні прав та обов'язків пацієнтів та медичних працівників в умовах реформування законодавства про фінансування охорони здоров'я. До організації та проведення таких тренінгів мають залучатися науковці, викладачі та практики, які займаються правом охорони здоров'я. Вважаємо, що дані заходи потребують створення спеціальної державної програми та мають фінансуватися за рахунок міжнародних грантів, конкурси на отримання яких на території України активно проводяться структурами ООН, Європейського Союзу, посольствами США, Великобританії та інших розвинених держав.

Для збереження коштів також слід переформатувати процедуру здійснення публічних закупівель з метою мінімізації корупційних ризиків, спрощення процедури закупівель та швидкого забезпечення потреб вітчизняної галузі охорони здоров'я в товарах, роботах та послугах. На нашу думку, слід скасувати процедури публічних закупівель закладами охорони здоров'я, а в кожній області (а можливо на дві-три області) створити закупівельні центри, які проконтролювати буде значно легше, ніж кожен заклад окремо. Заклади охорони здоров'я мають лише вчасно подавати заявки на необхідні їм лоти. Процедуру ж державних закупівель потрібно значно спростити, за головний критерій правильного обрання постачальника необхідно визначити співвідношення ціна-якість. У зв'язку з цим потребує посилення юридична відповідальність постачальників за надання недостовірної інформації.

Питання збільшення фінансування охорони здоров'я лежить в площині бюджетних надходжень і залежить від багатьох факторів.

Якщо говорити глобально, потрібно переглядати і змінювати податкову політику держави в цілому та запроваджувати прогресивну шкалу оподаткування, яка буде працювати за принципом: хто більше заробляє, той і більше платить. Зокрема, загальновідомим є факт про високий рівень соціального забезпечення, в тому числі і бюджетну медицину, в скандинавських державах (Норвегія, Швеція, Фінляндія, Данія, Ісландія). В усіх цих державах існує прогресивна шкала оподаткування і найвища ставка податку сягає 75 %.

Адже лише сильний, стабільний та профіцитний бюджет може забезпечити міцну підтримку охорони здоров'я (як і інших галузей соціальної сфери), забезпечивши достатню медичну субвенцію, що передбачена ст. 103 Бюджетного кодексу України, порядок та умови надання якої з державного бюджету місцевим бюджетам затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 23 січня 2015 р. № 11.

Якщо розглядати збільшення фінансування охорони здоров'я за допомогою мобілізації внутрішніх коштів галузі, то слід врахувати наступні аргументи.

Метод оплати за певні послуги, на нашу думку, дійсно може оптимізувати видатки на охорону здоров'я за рахунок адресності застосування та підвищення ефективності цих видатків, однак потрібно розуміти такі обставини. Як ми відзначили вище, застосування методу оплати за певні послуги в невеликих населених пунктах має носити дуже поміркований, обмежений та обережний характер. Це означає, що обрахування навантаження та тарифів на кожного лікаря первинної ланки у великому і середньому місті та невеликому населеному пункті (20 тисяч і менше жителів) має бути диференційованим. Так само і щодо вторинної медичної допомоги, кількість маніпуляцій і медичних втручачь, що будуть оплачені з публічних фондів у малих населених пунктах порівняно з великими і середніми мають відрізнятись в сторону зменшення, а тарифи – у сторону зменшення. Також у невеликих населених пунктах з метою збереження певних структурних підрозділів закладів охорони здоров'я (наприклад, діагностичних лабораторій), слід зберегти обмежене застосування бюджетно-кошторисного методу фінансування видатків. Однак без збільшення обсягів фінансування даний метод неодмінно призведе до скорочення медичного персоналу, а якщо не дослуховуватись до приведених нами вище аргументів може призвести і до скорочення діючої мережі закладів охорони здоров'я.

Збільшення обсягів фінансування може відбуватися, як варіант, за рахунок інтенсифікації

процесу надання платних послуг. Для цього необхідно прийняти закон, який би затверджував перелік платних послуг, що мають не основний, а додатковий характер (наприклад, профілактичний масаж, косметологічні процедури, народна медицина, палати з підвищеним рівнем комфорту). Звичайно, що в даному випадку слід орієнтуватися на пацієнтів з рівнем доходів вищим за середній.

Як свідчить практика, значних успіхів у провадженні господарської діяльності можна досягнути в результаті експорту товарів, робіт та послуг. Якщо розумно використати усю потужність вітчизняного науково-практичного потенціалу в сфері охорони здоров'я, можна досягти значних успіхів та широко розвинути так званий «медичний туризм», адже держава має близько трьох десятків потужних наукових медичних та фармацевтичних центрів з власними клініками (медичні та фармацевтичні заклади вищої та післядипломної освіти, науково-дослідні інститути), величезний обсяг рекреаційних ресурсів та санаторно-курортних закладів, просто висококваліфікованих професіоналів, які працюють в закладах охорони здоров'я різних типів. Варто також використовувати результати вітчизняної фармацевтичної науки, в активі якої є досить багато затребуваних суспільством сучасних препаратів. Якщо задіяти даний потенціал, можна мобілізувати достатньо великий обсяг коштів у галузі охорони здоров'я, але з іншого боку це потребує значних фінансових інвестицій від держави або органів місцевого самоврядування.

Однак, на сьогодні вже окреслився актуальний напрям розвитку медицини через розширення мережі університетських клінік, які вже зараз можуть покласти непоганий початок експорту медичних послуг. Мова йде про медичні університети, які успішно надають освітні послуги іноземцям, мають значні фінансові ресурси та мають спроможність розвиватися далі та утворювати висококласні наукоємні університетські клініки як заклади третинної високоспеціалізованої медичної допомоги, що будуть готові конкурувати на міжнародному рівні та якісно надавати медичні послуги іноземцям. Таким чином, через розвиток мережі університетських клінік по всій території України є можливість також мобілізувати значні фінансові ресурси.

Дослідники галузі медичного права, наприклад О. Солдатенко, часто називають таке джерело збільшення фінансування охорони здоров'я як кошти загальнообов'язкового соціального медичного страхування. Дійсно, дані кошти по своїй суті будуть новим залученим джерелом фінансування охорони здоров'я, що в кінцевому підсумку збільшить обсяги такого фінансування за умови продовження фінансування охорони здоров'я з

державного та місцевих бюджетів. При чому, виконуючи основоположні принципи Конституції України, відповідно до яких Україна є соціальною державою, платниками страхових платежів за умови побудови системи загальнообов'язкового соціального страхування не повинні бути лише наймані працівники, а в більшій мірі повинні бути роботодавці. Пенсіонери мають бути звільнені від даних платежів. Взагалі, розмір даних платежів повинен бути чітко вивіреном і економічно обґрунтованим, а також диференційованим залежно від конкретного платника. Розмір даних платежів повинен мати помірний характер і ні в якому випадку не має обтяжувати страхувальників.

Також певну увагу потрібно приділяти розвитку спроможності територіальних громад, створення на рівні громад потужних економічних кластерів, і як наслідок, підвищення фінансування охорони здоров'я з місцевих бюджетів.

Аналізуючи ст. 10 Бюджетного кодексу України, констатуємо що законодавством передбачені наступні види класифікації публічних видатків:

програмна класифікація видатків та кредитування бюджету – тобто класифікація за бюджетними програмами;

відомча класифікація видатків – класифікація за ознакою головного розпорядника бюджетних коштів;

функціональна класифікація видатків – класифікація за функціями, з виконанням яких пов'язані видатки;

економічна класифікація видатків – класифікація за економічною характеристикою операцій, що здійснюються при їх проведенні [2].

У складі витрат (видатків) бюджету виділяються витрати (видатки) споживання і витрати (видатки) розвитку відповідно до бюджетної класифікації.

Програмна класифікація відображає наявність певних бюджетних програм, за якими здійснюється фінансування видатків, в основному за сферами суспільного буття. Тому, бюджетні видатки місцевих бюджетів в сфері охорони здоров'я фінансуються за програмою «Охорона здоров'я» та має складові (наприклад, багатопрофільна стаціонарна медична допомога населенню, спеціалізована стаціонарна медична допомога населенню, лікарсько-акушерська допомога вагітним, породіллям та новонародженим тощо) та за бюджетною програмою «Субвенції з місцевого бюджету іншим місцевим бюджетам на здійснення програм та заходів у галузі охорони здоров'я за рахунок субвенцій з державного бюджету». Щодо програмної класифікації державного бюджету, її можна знайти та проаналізувати в актуальному на даний час Законі України «Про Державний бюджет України на 2016 рік», а саме в додатку № 3 до даного Закону «Розподіл видатків Державного бюджету

України на 2016 рік». З даного документу бачимо, що основні програми, з яких фінансуються видатки Державного бюджету на охорону здоров'я є наступними програмами: «2311300 Субвенція з державного бюджету місцевим бюджетам на придбання медикаментів та виробів медичного призначення для забезпечення швидкої медичної допомоги» 137992,3 тис. гривень, «2311410 Медична субвенція з державного бюджету місцевим бюджетам» 44433709,8 тис. гривень. Однак, є і інші програми з іншими головними розпорядниками бюджетних коштів, що фінансують також певні видатки в галузі охорони здоров'я. До таких програм, до прикладу, можна віднести бюджетну програму «2101080 Медичне лікування, реабілітація та санаторне забезпечення особового складу Збройних Сил України, ветеранів військової служби та членів їх сімей, ветеранів війни». Це також видатки на охорону здоров'я, однак вони є відомчими, спрямованими на певну групу населення – в даному випадку на особовий Збройних Сил України, ветеранів військової служби та членів їх сімей, ветеранів війни [9].

Відповідно до функціональної класифікації видатків та кредитування бюджету, що затверджена наказом Міністерства фінансів України від 14.01.2011 № 11, до видатків 0700 Охорона здоров'я належать наступні видатки: «0710 медична продукція та обладнання», «0720 поліклініки і амбулаторії, швидка та невідкладна допомога», «0721 поліклініки загального профілю та амбулаторії», «0722 спеціалізовані та стоматологічні поліклініки», «0724 центри екстреної медичної допомоги та медицини катастроф, станції екстреної (швидкої) медичної допомоги», «0725 фельдшерсько-акушерські пункти», «0726 центри первинної медичної (медико-санітарної) допомоги», «0730 лікарні та санаторно-курортні заклади», «0731 лікарні загального профілю», «0732 спеціалізовані лікарні та інші спеціалізовані заклади», «0733 перинатальні центри, пологові будинки», «0734 санаторно-курортні заклади», «0740 санітарно-профілактичні та протиепідемічні заходи і заклади», «0750 фундаментальні та прикладні дослідження і розробки у сфері охорони здоров'я», «0760 інша діяльність у сфері охорони здоров'я» [10].

За відомчою класифікацією головним розпорядником бюджетних коштів в сфері охорони здоров'я є Міністерство охорони здоров'я або відповідний департамент охорони здоров'я.

За економічною класифікацією усі видатки в галузі охорони здоров'я поділяються на поточні та капітальні. До поточних видатків належить оплата праці і нарахування на заробітну плату; використання товарів і послуг (в тому числі медикаменти та перев'язувальні матеріали), інші виплати населенню, інші поточні видатки.

Висновки. Основними методами фінансування, що застосовуються в галузі охорони здоров'я, є програмно-цільовий метод, бюджетно-кошторисний метод та метод оплати за надані послуги. Програмно-цільовий метод використовується на етапі розподілу бюджетних коштів між головними розпорядниками за певними бюджетними програмами. Бюджетно-кошторисний метод застосовується на етапі перерозподілу бюджетних коштів головним розпорядником між розпорядниками бюджетних коштів нижчого рівня. Метод оплати за надані послуги на даний час застосовується при наданні платних послуг державними чи комунальними закладами охорони здоров'я, тобто на етапі мобілізації бюджетних коштів.

Фінансування система охорони здоров'я на даний час не задовольняє потреб держави та суспільства та безумовно потребує кардинального реформування, що тягне за собою зміну методів фінансування. Очевидно, що фінансування охорони здоров'я здійснюється за певними бюджетними програмами, тому програмно-цільовий метод має залишатися. Перспективи повної заміни бюджетно-кошторисного методу як менш ефективного методом оплати за певні послуги як більш ефективним вважаємо не завжди виправданими та несвоєчасними. Адже якщо допустити таку повну заміну, то дана ситуація може спричинити скорочення існуючої мережі закладів охорони здоров'я, а як наслідок, суттєве зниження доступності певних категорій населення до медичних послуг.

Відповідно до чинного законодавства існують програмна, відомча, функціональна та економічна класифікація бюджету. Крім того, публічні видатки поділяються на видатки розвитку та видатки споживання. Вважаємо, потрібно затвердити окрему програму «Комп'ютеризація та інформатизація закладів охорони здоров'я». Пріоритетними видатками мають бути капітальні видаки, видатки на оплату праці, видатки на перев'язувальні матеріали та лікарські засоби.

Література

1. Мацелик М. Фінансове право. URL: <http://uristinfo.net/finansovoe-pravo/119-mo-matselik-finansovoe-pravo-ukrayini/3130-tema-10-bjudzhetne-finansuvannja-ta-derzhavni-vidatki.html?start=2>
2. Бюджетний кодекс України: Закон України від 08.07.2010 № 2456-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17#n2033>.
3. Лободіна З.М. Форми та методи фінансового забезпечення закладів охорони здоров'я дітей. URL: http://www.rusnauka.com/2._SND_2007/Economics/19165.doc.htm
4. Базилевич В. Д., Баластрик Л. О. Державні фінанси : Навчальний посібник / За ред. В. Д. Базилевича – К.: Атіка, 2002. – 368 с.
5. Лекції з фінансового права. Національний університет податкової служби України. – URL: <https://studfiles.net/preview/5014346/page:3/>.

6. Карпшин Н. Сутнісно-теоретичні аспекти кошторисного фінансування. – URL: http://dspace.tneu.edu.ua/bitstream/316497/12236/1/Сутнісно-теоретичні_аспекти_кошторисного_фінансування.pdf

7. Финансовое право / [отв. ред. Н. И. Химичева]. – М. : НОРМА, 2007. – 464 с. – (Серия учебно-методических комплексов).

8. Рак Г. В. Кошторисне фінансування бюджетних установ у системі казначейського обслуговування бюджету / Галина Вікторівна Рак // Економічний аналіз : зб. наук. праць / Тернопільський національний економічний університет; редкол. : В. А. Дерій (голов. ред.) та ін. – Тернопіль: Видавничо-поліграфічний центр Тернопільського національного економічного університету “Економічна думка”, 2014. – Том 17. – № 1. – С. 160–166. – ISSN 1993-0259.

9. Про Державний бюджет України на 2016 рік: Закон України від 25.12.2015 № 928-VIII URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/928-19>.

10. Про бюджетну класифікацію: наказ Міністерства фінансів України від 14.01.2011 № 11. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0011201-11>.

Анотація

Скрипкін С. В. Методи фінансування та класифікація публічних видатків в галузі охорони здоров'я. – Стаття.

В даній статті проаналізовано методи фінансування публічних видатків в галузі охорони здоров'я з огляду на сучасну ситуацію в галузі, окреслено шляхи визначення оптимальних методів задля досягнення загальнодержавних цілей, розглянуто різні види класифікацій публічних видатків в галузі охорони здоров'я, визначено пріоритетні напрями фінансування.

Ключові слова: методи фінансування, програмно-цільовий метод, бюджетно-кошторисний метод, метод фінансування за фактично надані послуги, класифікація видатків.

Аннотация

Скрипкин С. В. Методы финансирования и классификация публичных расходов в отрасли здравоохранения. – Статья.

В данной статье проанализированы методы финансирования публичных расходов в области здравоохранения, учитывая современную ситуацию в отрасли, намечены пути определения оптимальных методов для достижения общегосударственных целей, рассмотрены различные виды классификаций публичных расходов в области здравоохранения, определены приоритетные направления финансирования.

Ключевые слова: методы финансирования, программно-целевой метод, бюджетно-сметный метод, метод финансирования за фактически предоставленные услуги, классификация расходов.

Summary

Skripkin S. V. Methods of financing and classification of public expenses in the field of health care. – Article.

This article analyzes the methods of public expenses financing in health care in view of the current situation in branch. The way to determine the best methods for completing the nation-wide objectives was surrounded. Different types of public health expenses classifications are considered. The priority directions of financing are defined.

The main methods of financing used in the health sector are the program-target method, the budget-cost method

and the method of payment for the services rendered. The program-target method is used at the stage of distribution of budget funds between the main administrators for certain budget programs. Budgetary and costing method is used at the stage of redistribution of budget funds by the main manager between the administrators of budget funds at a lower level. The method of payment for services rendered is currently used in the provision of paid services by public or communal health care facilities, that is, at the stage of mobilizing budget funds.

The prospects for a complete replacement of the budget-based method as a less effective method of payment for certain services as more efficient are not always justified and untimely. After all, in order to allow such a complete replacement, this situation can lead to a

reduction of the existing network of health facilities, and as a consequence, a significant decline in the availability of certain categories of population to health services.

In accordance with the current legislation there is a programmatic, departmental, functional and economic budget classification. In addition, public expenses are divided into development expenses and consumption expenses. It seems necessary to adopt a special program "Computerization and informatization of health care." Priority expenses should be capital expenses, salary, charges with dressings and medicines.

Key words: methods of financing, program-target method, budget-estimated method, and financing method for actually provided services, classification of expenses.

УДК 342.9

А. Б. Федорчук*аспірант кафедри адміністративної діяльності
Національної академії внутрішніх справ***СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТОК АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ СТАТУСУ СУДДІВ В УКРАЇНІ**

Актуальність дослідження. Нукове пізнання предмета будь-якої галузі юридичних знань, неможливе без урахування історичного досвіду. Він дає змогу виявити найдієвіші напрями протидії злочинності, з одного боку, й уникнути застосування в майбутньому тих, що не виправдали себе, – з іншого [1, с. 36].

Зважаючи на викладене дослідження адміністративно-правового регулювання статусу суддів в Україні, як уявляється, слід розпочати із вивчення питання про їх становлення та розвиток, адже, як відомо, історія – це вчителька життя [2, с. 48].

Ступінь розробленості проблеми. Окремі аспекти проблеми адміністративно-правового статусу розкривали у своїх працях вчені-юристи В. Авер'янова, С. Алфьорова, Ю. Битяка, О. Беспалова, В. Бойка, В. Бринцева, С. Глуценка, В. Городовенка, Р. Гринюка, О. Джафарова, О. Єцука, Т. Коломоєць, В. Колпакова, А. Колодія, М. Костицького, І. Марочкіна, А. Малихіна, Д. Мандичева, А. Манжули, Л. Москвич, І. Назарова, Я. Окар-Балаж, Д. Письменного, М. Погорецького, Ю. Полянського, Н. Сибільова, Є. Соболев, К. Чижмарь, А. Чубенко, Д. Шпенюв, П. Шпенюва, С. Шевчука, І. Юрєвича, О. Яновської та ін.

Метою статті – здійснити ретроспективний аналіз становлення та розвитку адміністративно-правового регулювання статусу суддів в Україні.

Виклад основного матеріалу. Становлення та розвиток правового регулювання статусу судді відбувалося протягом тривалого періоду та тягнеться ще з часів Київської Русі, коли відбувалося ще тільки зародження суддівської системи. В період правління князів, суддівська гілка влади повністю концентрувалася у руках правителя, будучи єдиним джерелом здійснення правосуддя. Норми урегулювання, як правило, поширювалося у звичаєвому праві. Князь також міг доручити відправляти правосуддя намісникам – посадникам і управителям – тіунам.

Становлення системи судоустрою в Україні охопило періоди Київської Русі, Галицько-Волинського Князівства, Литовського князівства. Речі Посполитої, Запорізької Січі.

За Руською Правдою в Київській Русі існували «общинний суд» як колегіальний орган,

який мав право приймати судові рішення у різних категоріях справ. Загальна система суддів складалася з державних (князівські), церковних, вотчинних (боярські) та громадських (вервні) [3]. Загалом поділ судової влади здійснювався за двома напрямками церковні та світські суди.

З появою Статута князя Володимира Святославовича «О десятинах, судах й людях церковних» поділ суддів здійснювався на мирський (судили «духівники») та світський (суд відправляли). Виключно роль мав князь у здійсненні судочинства. В Руській Правді значиться, що князь разом з боярами мав право відправляти правосуддя на княжому дворі [4].

Починаючи з XIII – XIV століття суддівство переходить до церковного суду. Основним документом, що регламентував діяльність церковного суддівства був Церковний статут Володимира. Як стверджують історичні джерела в основу такого статуту було покладено візантійський зразок. Судові функції були лише додатком до інших функцій відповідних адміністративних органів. Головну роль у церковному суд відігравав вищий місцевий ієрарх, в деяких випадках судові функції виконувала рада ієреїв, єпископська рада чи помісний собор [5].

Ключовими документами при здійсненні суддівських функцій відігравали Церковний статут Володимира, і Церковний статут Ярослава. Ці документи регламентували процедуру відправлення суддівських функцій, організаційно-правове забезпечення суддівського корпусу, формування перших коків на шляху прецедентного права, тощо. Церковні суди в першу чергу були зосереджені на розгляд шлюбно-сімейних і спадкових відносин [6].

Статути князя Ярослава та Володимира в першу чергу зосереджені на групуванні та класифікації покарань на підвідомчі церкві злочини, а також заміни тілесних покарань на систему штрафів. Згодом ця трансформація забезпечила поширення на церковний суд негативних рис світського суду.

Згодом зароджується суддівська гілка влади, що у Великому князівстві Володимирському мала назву митрополичих чи владичих бояр, які вирішували справи світського характеру, а також доменіального судочинства [7].

В другій половині XVII – XVIII ст. джерелом правового регулювання суддівського інституту поруч із звичаєвим правом існували також норми Литовського статуту. Наступним не менш важливим документом у сфері регулювання суддівського корпусу став документ “Права, за якими судиться малоросійський народ”, що містив норми, які суперечили нормам Литовського статуту в частині засади поєднання судових та адміністративних органів в руках козацької старшини [8; 9].

У Руській Правді можна знайти одночасно і норми матеріального, і норми процесуального права, зокрема порядку проведення судових нарад, умови застосування ордалій, виконання рішень, залучення свідків, тощо.

Процесуальні норми містяться у розділу Мірила праведного. Головну роль ще відігравали норми звичаєвого права та норми моралі. Так, Нешавський статут (1454 р.) регламентував роботи земських судів [10]. До складу останніх входили судді, підсудок, писаря. До їх компетенції належало розгляд справ щодо майнової власності шляхти. Підкоморний суд розглядав справи про спори за землю. Церковні суди також продовжували відігравати вагомий роль у відправленні правосуддя.

В XVI ст. за часів відсутності королівської єдиноначальності з’являються каптурові суди. Центральною фігурою у цих судах був господар, який діяв через доручення. До цього суду входили всі судді певного повіту. До компетенції каптурового суду належить робота з розгляду кримінальних та цивільних справ, розгляду питань щодо охорони публічного порядку [11].

З XIV ст. відбулося чимало змін в системі судустрою з’явилася низка нових суддів, серед яких – великокняжий, комісарські, асесорські, маршальські, домінальні, громадські, земські, копні, гродські, підкоморні, духовні та інші. Джерельною базою норм права залишалося звичаєве право, норми «Руської Правди», «Судебник Казимира IV».

Проте найширше правовий статус суддів відображений у нормах трьох Литовських статутів (1529, 1566, 1588 рр). виключну роль у європеїзації судової системи до новітнього зразка відіграло саме прийняття III Литовського статуту, що декларував утворення нових судів – Головний Литовський трибунал, Луцький трибунал, сеймовий суд; подальшого розвитку зазнає комісарський суд; введений інститут судових виконавців [12, с. 125].

Норми регулювання статусу суддів не знайшли відображення в єдиному нормативному акті, а були розпорошені в різних джерелах, що було обумовлено складною політичною та територіальною ситуацією в Україні на той час.

Правове регулювання в першу чергу було зосереджене на регламентуванні організації судустрою та забезпечення діяльності апарату суду.

Під час дії магдебурзького права суддівська ланка ієрархічно складалася з таких елементів як: 1) лавничий суд на чолі з вйтом; 2) міська рада, іноді - спільно з лавою, тоді суд називався радно-лавничим («бургграфський великий суд» [13]; 3) вйтівський гайний (поточний) і гайний гарячий (нагальний) кримінальний суди [14].

Найбільш широко та змістовно регламентувало статус суддів в тому розумінні, яке ми сьогодні інтерпретуємо, це Магдебурзьке право, яке чітко виокремлювало характеристики статусу особи, уповноваженої на виконання функцій правосуддя. Одним з таких представників був возний, до якого висували ряд вимог: 1) бути громадянином міста, 2) мати у власності нерухоме майно, 3) досягнути 21 року. Крім повноважень відправлення справедливого суду возний також поєднував у собі функції слідчого, оперуповноваженого, прокурора та пристава. Возний забезпечував прибуття учасників на судові засідання, затримання, арешт підозрюваних і обвинувачених у вчиненні злочину. До його функцій також належало здійснення обшуку в приватних будинках, допити, вилучення майна, огляд місця події, тощо [15].

За часів Польсько-Литовського князівства на теренах України набули поширення такі судові інстанції, як господарський суд, головний трибунал і сеймовий суд.

До складу трибунала входили виборні судді, що щорічно обиралися шляхтою. Вимогами до посади судді полягали у становій приналежності до числа шляхти, які мали власні володіння і знали на питаннях права і місцевих звичаїв. Шляхту судили земські, гродські та підкоморські суди.

Запорізька Січ. Судова система на Запорізькій Січі здійснювалася через систему судових органів, які формувалися по принципу територіального устрою, з 1) паланкового суду, сфера впливу цього суду поширювалася на територію паланки, 2) курінного суду; 3) генерального судді.

До числа паланкового суду входили паланковий полковник, осавул, писар строком дії на три роки. Курінний суд служив апеляційною інстанцією розгляду справ з паланкового суду.

Наступним елементом судової ієрархії виступав суд військового (генерального) судді, що розглядав кримінальні справи. До складу Генерального суду входили генеральні судді і генеральна старшина. Справи розглядалися найбільш важкі та суспільно резонансні [16;17].

Наступним історичним етапом формування адміністративно-правового статусу суддів як окремої ланки влади в Україні є період судової реформи 1864 р. Саме ця реформа була покликана

формувати загальні суди. Цей крок відкинув назад чимало позитивних поступальних рухів в напрямку удосконалення суддівського самоврядування в Україні.

Так, реформа стосувалася розподілу судової системи на дві гілки : 1) дільничний мировий суддя (зазвичай, у повіті було декілька дільниць мирового окружного суду, кожна з яких об'єднувала по кілька волостей), почесний мировий суддя (не мали спеціальної дільниці); 2) повітовий з'їзд мирових суддів – апеляційна інстанція для справ, що розглядалися дільничними мировими суддями. Загальною касаційною судовою інстанцією, яка поширювала свої повноваження на мирові суди, було визначено Сенат [18, с. 33].

Про формування ключових позицій щодо статусу загальних суддів описував у своїй роботі С. С. Дністрянський (“Конституція Західно-Української Народної Республіки”), в основі якої закріплено, що конституційно-правовий статус суддів судів загальної юрисдикції згідно з їх підсудністю належали Державному Судовому Трибуналу і судам, що підлягали цьому Трибуналу [19].

Для статусу суддів важливим було 1) залишатися вірним присязі українському народу 2) не мати антиукраїнського диверсійного минулого 3) скласти присягу 4) скоротити час попередньої практики кандидатів у судді з трьох років до двох 5) підготувати наукове есе з метою визначення можливості кандидатів тлумачити нормативно-правові акти [19].

Період кінець XIX та початок XX століть ознаменувався формуванням конституційно-правового статусу суддів судів загальної юрисдикції в Україні шляхом організації міських, повітових і сільських судів. Здійснення правосуддя забезпечувалося радами та загальними зборами громадян.

Новим етапом формування судової системи та визначення нормативного закріплення статусу суддів став період становлення Української народної Республіки. Ключову позицію у цей період займав М. Грушевський, який у своїх працях «Вільна Україна», «Хто такі українці і чого вони хочуть», «На порозі Нової України», у яких поряд з проголошенням автономії України озвучувалася ідея формування незалежного суду [20, с. 121].

Щодо визначення системи судів загальної юрисдикції, то відповідним документом став Декрет Народного Секретаріату про суд (1917 р.) та постанова “Про введення народного суду в Україні” (1918 р.) [21].

Згодом був сформований секретаріат з судових справ (1917 р), саме у «Деклярації Генерального Секретаріату» описується необхідність незалежної судової гілки влади як запоруки міцної незалежної держави, ключову роль в цій системі відводиться демократизації судової системи, створення нормативних актів [22].

Деклярація Генерального секретаріату [23, с. 159] стала основним документом, в якому описувалося необхідність створення незалежної судової системи в Українській Народній Республіці.

Окремою судовою інстанцією, що повинна розглядати судові справи, був Вищий крайовий суд, який був незалежний та самостійний у своїх рішеннях.

Судова інстанція трансформувалася спочатку був створений «генеральний секретаріат судових справ» [24], потім останній трансформувалася у Генеральний Суд [25], який був уповноважений розглядати цивільні, кримінальні, адміністративні справ, виконуючи одночасно і роль інстанції з розгляду воєнних справ [26].

Завершальний етап у формуванні статусу судді описаний у Конституції Української Народної Республіки 1918 р., яка була спрямована на побудову самостійної судової гілки влади.

У Розділі VI «Суд УНР» розкрито порядок формування та функціонування судової системи в УНР. Ключові позиції відображені в Конституції стосувалися наступного: 1) головним судовим органом був Генеральний Суд УНР, що складався з колегиї, 2) обрання суддів здійснювалося Всенародними Зборами строком на п'ять років, 3) регламентовано статус Генерального Суду УНР як касаційної інстанції, а також встановлювала наявність судів першої та апеляційної інстанції, 4) діяльність ґрунтувалася на принципах публічності та відкритості, 5) регламентувалася незалежність та неупередженість суддів при здійсненні правосуддя [27].

Правовий статус суддів також еволюціонував у Конституції (Основний закон) Української Радянської Соціалістичної Республіки 1937 року та 1987 року [28].

Окремим документом, в якому закріплений статус суддів, став Закон СРСР «Про статус суддів в СРСР» (1989 р.). Ключовими вимогами до кандидатів, що висувалися на посаду суддів, – це громадянство СРСР, віковий ценз в 25 років, вища юридична освіта, стаж роботи за юридичною спеціальністю не менше двох років і складений кваліфікаційний екзамен.

До представників вищестоящих судів можуть бути обрані громадяни СРСР, які мають вищу юридичну освіту і стаж роботи за юридичною спеціальністю не менше п'яти років, у тому числі, як правило, не менше двох років як суддя [29].

Наступним етапом формування законодавчої бази регулювання правового статусу суддів став період незалежної України.

У незалежній Україні першим законодавчим актом, що регулює статус суддів став Закон України від 15.12.1992 № 2862-ХІІ «Про статус суддів» (втратив чинність), де загальними вимогами до кандидатів на посаду судді може бути рекомендо-

ваний кваліфікаційною комісією суддів громадян України, не молодший двадцяти п'яти років, який має вищу юридичну освіту і стаж роботи в галузі права не менш як три роки, проживає в Україні не менш як десять років та володіє державною мовою, крім того закріплені базові принципи діяльності суддів як незалежність, неупередженість, самостійність.

До ключових законів належить Конституція України (Розділ VIII Правосуддя), в цій частині визначені основні позиції функціонально-організаційної діяльності суддів, їх статус та основні принципи діяльності останніх.

Наступним не менш важливим є Закон України «Про судоустрій та статус суддів», що визначає організацію судової влади та здійснення правосуддя в Україні, що функціонує на засадах верховенства права відповідно до європейських стандартів і забезпечує право кожного на справедливий суд [30].

Закон «Про Конституційний Суд України», «Про Вищу раду правосуддя» окремо здійснюють регламентацію організації діяльності суддівського механізму та статусу суддів КСУ.

Міжнародно-правова база слід розділити на

1) міжнародні загальні нормативні акти, що охоплюють низку норм, які регулюють права та свободи громадян, принципи розподілу влад, реалізації механізму захисту останніх, тощо (Загальна декларація прав людини, 1948 р., Міжнародний пакт про громадські та політичні права, 1966 р., Конвенція Ради Європи про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р.);

2) узагальнює спеціальні акти, що узагальнили норми, що стосуються лише безпосередньо статусу суддів (Європейська хартія про статус суддів, Пояснювальна записка до Європейської хартії про закон «Про статус суддів»);

3) формує базу актів, які концентрують норми-принципи статусу суддів (Монреальська універсальна декларація про незалежність правосуддя, Основні принципи незалежності судових органів Європейська хартія про закон «Про статус суддів», Бангалорські принципи поведінки суддів, Пекінські тези щодо принципів незалежності суддів юридичної асоціації країн азійського та тихоокеанського регіону (LAWASIA));

4) висновки та рекомендації Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам (Висновок №1 (2001) Консультативної ради європейських суддів для Комітету Міністрів ради Європи про стандарти незалежності судових органів та незмінюваність суддів, Рекомендація CM/Rec (2010) 12 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо суддів: незалежність, ефективність та обов'язки, Висновок №16 (2013) Консультативної ради європейських суддів для Комітету Міністрів ради Європи про відносини між суддями та ад-

вокатами, Висновок №3 (2002) Консультативної ради європейських суддів до уваги Комітету Міністрів Ради Європи щодо принципів та правил, які регулюють професійну поведінку суддів, зокрема, питання етики, несумісної поведінки та безсторонності, Висновок № 7 (2005) Консультативної ради європейських суддів до уваги Комітету Міністрів Ради Європи з питання «Правосуддя та суспільство», Висновок № 17 (2014) Консультативної ради європейських суддів до уваги Комітету Міністрів Ради Європи щодо оцінювання діяльності суддів, якості правосуддя і поваги до незалежності судової влади);

5) група міжнародних актів, що становлять експертні висновки Агенства США з міжнародного розвитку (USAID) в рамках програми «Справедливе правосуддя», учасником якої є Україна;

6) рішення Європейського Суду з прав людини – Агрокомплекс проти України (Agrokompleks v. Ukraine), заява № 23465/03, 6 жовтня 2011 р., Білуха проти України (Belukha v. Ukraine), заява № 33949/02, 9 листопада 2006 р., Бочан проти України (Bochan v. Ukraine), заява № 7577/02, 3 травня 2007 р., «Газета «Україна-центр» проти України (Gazeta Ukraina-Tsentr v. Ukraine), заява № 16695/04, 15 липня 2010 р., Мірошник проти України (Miroshnik v. Ukraine), заява № 75804/01, 27 листопада 2008 р., Мироненко і Мартенко проти України (Mironenko and Martenko v. Ukraine), заява № 4785/02, 10 грудня 2009 р., Олександр Волков проти України (Oleksandr Volkov v. Ukraine), заява № 21722/11, 9 січня 2013 р., Куликов та інші проти України (Kulykov and Others v. Ukraine), заяви № 5114/09 та 17 інших, 19 січня 2017 р., Паскал проти України (Paskal v. Ukraine), заява № 24652/04, 15 вересня 2011 р., Романова проти України (Romanova v. Ukraine), заява № 33089/02, 13 грудня 2007 р. Світлана Науменко проти України (Svetlana Naumenko v. Ukraine), заява № 41984/98, 09 листопада 2004 р., Салов проти України (Salov v. Ukraine), заява № 65518/01, 6 вересня 2005 р., «Совтрансавто-Холдинг» проти України (Sovtransavto Holding v. Ukraine), заява № 48553/99, 25 липня 2002 р., Фельдман проти України (Feldman v. Ukraine), заяви № 76556/01 та 38779/04, 8 квітня 2010 р. [31].

Міжнародні акти є невід'ємною стороною адміністративно-правового регулювання правового статусу суддів, адже відповідно до Статуту ООН і Віденської конвенції про право міжнародних договорів 1969 р. Україна взяла на себе обов'язок дотримуватися норм примату міжнародного права, а також дотримуватися загальноновизнаних норм та принципів міжнародного права, в яких міститься чимало засад функціонування суддів.

Зважаючи на значну джерельну базу адміністративно-правового регулювання статусу судді,

варто відзначити, що ключову роль в Україні відіграють лише закони України (п. 14 ч. 1 ст. 92 Конституції України), відповідно до яких виключно законами України встановлюються судоустрій, судочинство, статус суддів [32, с. 8].

Адміністративно-правовий статус судді, як ми уже зазначали вище, відображено у нормах таких актів, як: «Про Конституційний Суд України» від 13.07.2017, «Про вищу раду правосуддя» від 21.12.2016, «Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів» від 23 грудня 1993 р.; «Про судоустрій та статус суддів» від 7 липня 2010 р.; Кодекс суддівської етики (Рішення 3'їзду суддів України від 22.02.2013), Кодекс адміністративного судочинства України тощо.

Крім законів в Україні діють також рішення Конституційного суду України з питань правового статусу суддів (від 1 грудня 2004 року № 19-рп/2004, від 22 травня 2008 року № 10-рп/2008).

Так, на основі аналізу рішень ряду КСУ, можна навести визначення правового статусу судді в загальному значенні, поняття якого зазначено в ряді відповідних документів.

Правовий статус судді передбачає як конституційно визначені гарантії незалежності та недоторканності суддів при здійсненні правосуддя, так і правову відповідальність за невиконання своїх обов'язків (Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 53 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремих положень Закону України „Про Вищу раду юстиції“ від 11 березня 2011 року № 2-рп/2011) [33].

Особливий (спеціальний) правовий статус судді характеризується наявністю певних вимог, обмежень щодо зайняття цієї посади та гарантій його діяльності (Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 49 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремих положень частини четвертої статті 26, частини третьої статті 31, частини другої статті 39 Закону України „Про судоустрій і статус суддів“ (справа про стаж для зайняття посади судді в апеляційних, вищих спеціалізованих судах та Верховному Суді України) від 5 квітня 2011 року № 3-рп/2011) [33].

Також у Рішенні Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 49 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремих положень частини четвертої статті 26, частини третьої статті 31, частини другої статті 39 Закону України „Про судоустрій і статус суддів“ (справа про стаж для зайняття посади судді в апеляційних, вищих спеціалізованих судах та Верховному Суді України) від 5 квітня 2011 року № 3-рп/2011 йдеться про те, що статус судді обумовлюється

особливостями здійснення правосуддя як основного конституційного обов'язку [33].

Наведені конституційні засади щодо наділення суддів повноваженнями відповідно до рішень глави держави і єдиного законодавчого органу – Верховної Ради України дають підстави вважати, що всі професійні судді для здійснення своїх повноважень отримують загальнодержавний статус. Усі попередні висновки з зазначеного питання також приймаються Вищою кваліфікаційною комісією суддів України та Вищою радою юстиції, оскільки не існує будь-яких обмежень щодо статусу професійних суддів, зумовлених адміністративно-територіальним устроєм України [34].

Базу адміністративно-правового регулювання становить Конституція України, Кодекс адміністративного судочинства України, низка законів, міжнародних нормативно-правових актів, рішень ЄСПЛ, постанов КМУ, висновків, рекомендацій КМЄС, рішень КСУ тощо.

Висновки. Отже, підсумовуючи викладене можна дійти висновку про те, що генезис адміністративно-правового статусу суддів пройшов тривалий та динамічний процес становлення, що обумовлено геополітичним становищем, історичним походженням територій та ментальністю української нації. Історичні етапи формування законодавства про регулювання статусу суддів передбачали 1) період «Судові органи Київської Русі»; 2) Суд та процес в Галицько-Волинській землі. 3) суди часів Литовсько-Польського князівства; 4) Судова система на Запоріжжі. 5) суди періоду судової реформи 1864 року 6) Суди після Жовтневої революції 1917 року 7) суди Української Радянської Соціалістичної Республіки, 8) судова система незалежної України.

Література

1. Павленко С. О. Військова тактика античного світу як передумова становлення та розвитку сучасної оперативно-розшукової тактики. Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ. 2018. № 1 (106). С. 36–46.
2. Калашнік О.А. Правовий статус місцевих загальних судів в Україні: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.10 / Нац. ун-т. «Одеська юридична академія» Одеса, 2016. 234 с.
3. Терлюк І. Я. Історія держави і права України. (Доновітній час): [навч. посіб.] / І. Я. Терлюк. К.: Атіка, 2006. – 400 с.
4. Тацій В. Я. Історія держави і права України: [підручник]: у 2 т. / За ред. В. Я. Тація, А. Й. Рогожина, В. Д. Гончаренка. – К.: «Видавничий Дім «Ін Юре», 2003. – Т. 1. – 656 с.
5. Юшков С. В. Общественно-политический строй и право Киевского государства / С. В. Юшков. – М., 1949. – С. 371, 372.
6. Терлюк І. Я. Історія держави і права України. (Доновітній час): [навч. посіб.] / І. Я. Терлюк. К.: Атіка, 2006. – 400 с.

7. Павлов А. С. Курс церковного права / А. С. Павлов [Отгиск из «Богословского Вестника»]. – Свято-Троїцькая Сергієва лавра, 1902. – С. 403, 404.
8. Права, за якими судиться малоросійський народ / Під ред. Ю.С. Шемшученко. – К.: ,1997. – С. 80–81.
9. Кистяковский А.Ф. Права, по которым судится малороссийский народ. – Киев, 1879. – С.103.
10. Учреждения Западной Украины до воссоединения ее в едином Украинском Советском Социалистическом государстве: Справочник. – Львов: Львов, гос. ун-т, 1955. – С. 30.
11. Історія становлення судової системи України. Судові органи Київської Русі. Очаківський миськрайонний суд Миколаївської області URL <https://os.mk.court.gov.ua/sud1420/sud/histori/>
12. Журбелюк Г.В. Регулювання проблем судоустрою Статутом Великого князівства Литовського 1588 р.: осучаснення досвіду / за ред. С.В. Ківалова // Актуальні проблеми держави і права: збірник наукових праць. – Одеса, 2009. – Вип 49. – С. 121–127.
13. Компан О. Міста України в другій половині XVII ст. / О. Компан. – К.: Академія наук УРСР, 1963. – С. 118.
14. Czołowski A. Pogląd na organizację i działalność dawnych władz miejskich do 1848 r. / Aleksander Czołowski // Miasto Lwów w okresie samorządu (1870–1895). – Lwów, 1896. - S. XXIII-LXXXIV. – S. 26.
15. ЦДІА України, м. Львів. - Ф. 52 (Магістрат м. Львова), оп. 2, спр. 109, арк. 522–523.
16. Запорізька Січ, її політичний устрій та право (кінець XV ст. – середина XVII ст.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://kotovsk-live.ucoz.ua/publ/kozachestvo/zaporizka_sich_jiji_politichnij_ustrij_ta_pravo_kines_xv_st_seredina_xvii_st/11-1-0-32.
17. Євтушенко О.Н. Політико-правові засади управління Запорізької Січі / О.Н. Євтушенко, В.М. Ємельянов // Наукові праці: науково-методичний журнал. – Миколаїв: Вид-во МДГУ ім. П. Могили, 2006. – Вип. 41 : Політичні науки. – Т. 54. – С. 117–121.
18. Учреждение судебных установлений // Российское законодательство X – XX веков: В 9-ти томах. – М., 1984. – Т. 8. – С. 33–41
19. Учреждение судебных установлений // Российское законодательство X – XX веков: В 9-ти томах. – М., 1984. – Т. 8. – С. 33–41
20. Грушевський М. Хто такі українці і чого вони хочуть / М. Грушевський. – Київ: Т-во «Знання» України, 1991. – 240 с.
21. Суслло Д. С. Історія суду Радянської України (1917–1967) / Д. С. Суслло. – К.: Вид-во Київського ун-ту, 1968. – С. – 104 с.
22. Вісті з Української Центральної Ради. – 1917. – № 10. – червень. – С. 3.
23. Українська Центральна Рада: документи і матеріали: У 2 т. / Нац. акад. наук України, Ін-т історії України. – Т. 1: 4 березня- 9 грудня 1917 р. / упоряд. В. Ф. Верстюк [та ін.]; відп. ред. В. А. Смолій [та ін.]. – К.: [б.в.], 1996. – 589 с
24. Центральний Державний Архів Вищих Органів України (далі – ЦДАВОУ). – Ф. 1115. – Українська Центральна Рада. – Оп. 1. – Од. зб. 1. – Арк. 35.
25. ЦДАВОУ. - Ф. 1063. - Генеральний Секретаріат. – Оп. 3. – Од. зб. 1. – Арк. 98, 99.
26. Вісник Генерального Секретаріату. – 1917. – 9 грудня. – С. 1.
27. Конституція Української Народної Республіки (Статут про державний устрій, права і вільності УНР) <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0002300-18>.
28. Конституції (основний закон) Української Радянської Соціалістичної Республіки <http://gska2.rada.gov.ua/site/const/istoriya/1937.html>.
29. Закон СРСР від 04.08.1989 № 328-І «Про статус суддів в СРСР» URL <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0328400-89>.
30. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від від 02.06.2016 № 1402-VIII URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19>
31. Фулей Т.І. Застосування практики Європейського суду з прав людини в адміністративному судочинстві: Науково-методичний посібник для суддів. 2-ге вид. випр., допов. – К., 2015. – 128 с
32. Конституція України // Відомості Верховної Ради України, від 28 червня 1996. – № 21. – Ст. 49.
33. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 53 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремих положень Закону України „Про Вищу раду юстиції“ від 11 березня 2011 року № 2-рп/2011 URL <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v002p710-11>
34. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 54 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремих положень законів України „Про судоустрій і статус суддів“, „Про Вищу раду юстиції“ (справа про повноваження державних органів у сфері судоустрою) від 21 червня 2011 року № 7-рп/2011.

Анотація

Федорчук А. Б. Становлення та розвиток адміністративно-правового регулювання статусу суддів в Україні. – Стаття.

У статті здійснено ретроспективний аналіз становлення та розвитку адміністративно-правового регулювання статусу суддів в Україні. Виокремлено історичні етапи формування законодавства про регулювання статусу суддів 1) «Судові органи Київської Русі»; 2) Суд та процес в Галицько-Волинській землі. 3) суди часів Литовсько-Польського князівства; 4) Судова система на Запоріжжі. 5) суди періоду судової реформи 1864 року 6) Суди після Жовтневої революції 1917 року 7) суди Української Радянської Соціалістичної Республіки, 8) судова система незалежної України.

Ключові слова: історичний, аналіз, становлення, формування, статус, судді.

Аннотация

Федорчук А. Б. Становление и развитие административно-правового регулирования статуса судей в Украине. – Статья.

В статье осуществлен ретроспективный анализ становления и развития административно-правового регулирования статуса судей в Украине. Выделены исторические этапы формирования законодательства о регулировании статуса судей 1) «Судебные органы Киевской Руси»; 2) Суд и процесс в Галицко-Волинской земли. 3) суды времена Литовско-Польского княжества; 4) Судебная система на Запорижжи. 5) суды периода судебной реформы 1864 года 6) Суды после Октябрьской революции 1917 года 7) суды Украинской Советской Социалистической Республики, 8) судебная система независимой Украины.

Ключевые слова: исторический анализ, становление, формирования, статус судьи.

Summary

Fedorchuk A. B. Formation and development of administrative and legal regulation of the status of judges in Ukraine. – Article.

The article carried out a retrospective analysis of the formation and development of administrative and legal regulation of the status of judges in Ukraine. The historical stages of the formation of legislation on the regulation of the status of judges are highlighted

1) “Judicial authorities of Kievan Rus”; 2) The court and the process in the Galicia-Volyn land. 3) courts of the time of the Lithuanian-Polish principality; 4) Judicial system in Zaporizhzhia. 5) courts of the period of judicial reform of 1864 6) Courts after the October revolution of 1917 7) courts of the Ukrainian Soviet Socialist Republic, 8) judicial system of independent Ukraine.

Key words: historical analysis, formation, formation, judge status.

КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО, КРИМІНОЛОГІЯ

УДК 343.9 (477)

С. О. Бичін
здобувач

Донецького юридичного інституту МВС України

РІВНІ, ТИПИ ЗАПОБІЖНОЇ ДЕТЕКТИВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ, А ТАКОЖ МЕХАНІЗМ ЇЇ РЕАЛІЗАЦІЇ

Система запобігання злочинності знаходиться у постійному русі. Вона є залежною від багатьох факторів, в останній час особливо – від реалізації політичної волі, виконання міжнародних зобов'язань України [1, с. 8-19]. Це безпосередньо відображається на стані чинного законодавства, завдяки якому в цілому формуються стратегія запобігання злочинності та знаходять свій вияв тактичні фактори протидії. Одним із таких проявів на сьогодні є нова, за своєю суттю, детективна діяльність як державних органів, так і приватних організацій (установ). Певну частину функціонального призначення такої діяльності займають запобіжні щодо злочинності функції. Тому гострої актуальності набувають питання дослідження сутнісних ознак запобіжної детективної діяльності, а від цього – онтологічне розуміння цього виду соціальної практики.

Слід відмітити, що питанням розвитку та науково-практичного забезпечення запобігання злочинності присвятили свої праці такі вітчизняні вчені, як М. І. Бажанов, О. М. Бандурка, Ю. В. Баулін, В. М. Бесчастний, П. С. Берзін, В. І. Борисов, Б. М. Головкін, Н. О. Гуророва, В. К. Грищук, О. О. Дудоров, О. М. Костенко, О. М. Литвинов, В. А. Мисливий, А. А. Музика, Є. С. Назимко, В. О. Навроцький, М. І. Панов, В. В. Сташис, А. В. Савченко, Є. Л. Стрельцов, В. Я. Тацій, В. П. Тихий, В. О. Туляков, В. І. Тютюгін, Є. В. Фесенко, П. Л. Фріс, М. І. Хавронюк, В. В. Шаблистий та інші вчені. Однак, питання запобіжної детективної діяльності ще не знайшли свого комплексного дослідження.

Тому, метою цієї статті є встановлення рівнів, типів запобіжної детективної діяльності, а також механізму її реалізації.

Слід відмітити, що інтегративна система організованого запобігання злочинності, котра об'єднує різні запобіжні заходи, здійснюється на трьох рівнях: загально-соціальному, спеціально-кримінологічному та індивідуальному [2, с. 84], які полягає у наступному:

– державне загально-соціальне запобігання злочинності, тобто усунення суспільних передумов злочинної неминучості (чинників, що безпосеред-

ньо або опосередковано формують чи викликають різну за глибиною стійкості людську соціальну недосконалість або сприяють поширенню її проявів). Загально-соціальне запобігання злочинності – це насамперед комплекс перспективних соціально-економічних і культурно-виховних заходів, спрямованих на подальший розвиток та вдосконалення суспільних відносин й усунення разом з тим причин і умов негативних явищ взагалі і злочинності зокрема. Загально-соціальне запобігання – основний засіб зменшення інтенсивності злочинних проявів шляхом здійснення у державі таких довготривалих заходів, які поступово витискують чи обмежують криміногенний потенціал соціальних, політичних та економічних суперечностей різних верств населення;

– спеціально-кримінологічне запобігання злочинності розглядається як комплекс довготривалих заходів, спрямованих на різні ланки ланцюгу розвитку злочинної поведінки. Спеціально-кримінологічне запобігання злочинності є загальною назвою сукупності різноманітних за спеціалізацією, професійністю, масштабністю, суб'єктами, криміногенними явищами, можливостями досягнення цілей та інших видів діяльності державних і приватних органів, установ, підприємств, громадських організацій, соціальних об'єднань, громадян та відповідних їх компетенцій конкретних заходів одноразового чи тривалого характеру, що мають за мету скоротити кількість злочинних проявів, послабити криміногенну обстановку в країні, не допустити вчинення злочинів або припинити вже розпочаті злочини, про які стало відомо правоохоронним органам.

– індивідуальне запобігання злочинності – це різновид запобіжної діяльності щодо конкретної особи. В основі індивідуального запобігання злочинам лежать обґрунтоване припущення, прогноз і правова підстава, що та чи інша особа потенціально може вчинити злочин. Об'єктом індивідуального запобігання злочину є: поведінка та спосіб життя осіб з великою імовірністю вчинення злочину; спеціальні елементи їх особистості, які відображають антисуспільну спрямованість; соціально значущі при формуванні і реалізації

останньої деякі психофізичні особливості індивідів; несприятливі умови оточуючого таку особу середовища та життєвого укладу; інші довгострокові діючі обставини, які визначають криміногенну ситуацію і полегшують вчинення злочину [3, с. 211-213].

Запобіжна детективна діяльність здійснюється саме спеціально-кримінологічному рівні та передбачає систему державних органів та їх посадових осіб (державна запобіжна детективна діяльність), приватних осіб та їх об'єднань (приватна запобіжна детективна діяльність), діяльність яких спрямовується на запобігання корупційній злочинності, недопущення вчинення злочинів або припинення вже розпочатих злочинів, повідомлення про злочини державним правоохоронним органам.

Важливою є позиція науковців, котрі виділяють рівні протидії злочинності стосовно групового суб'єкта діяльності: перший – діяльність на рівні великих соціальних груп, другий – на рівні малих соціальних груп, третій – на рівні окремої особи [4, с. 166]. Саме такий підхід є корисним для вивчення запобіжної детективної діяльності, оскільки діяльність детективів НАБУ включає в себе усі три ланки, а діяльність приватних детективів – в основному реалізується на рівні окремої особи.

Діяльність кожного суб'єкта запобіжної детективної діяльності характеризуються знаходять свою специфіку в юридичних зв'язках запобіжного впливу та елементів його механізму, а також юридичних режимів реалізації цієї діяльності.

Слід відмітити, що запобіжна діяльність державних детективів відноситься до репресивного типу, оскільки діяльність державних детективів та їх підрозділів, перш за все, спрямована на пошук винних у вчиненні злочинів, забезпеченні процедури їх притягнення до кримінальної відповідальності та, як наслідок, виявлення причин та умов злочину. Державні детективи уповноважені застосовувати до осіб, що вчинили злочин, примусові заходи кримінального процесуального характеру.

Запобіжна ж діяльність приватних детективів відноситься до неспресивного типу, оскільки спрямована виключно на повідомлення правоохоронним органам про злочини, що стали відомі у процесі здійснення детективної (розшукової) діяльності. Приватні детективи не наділені правом застосовувати примусові заходи кримінального процесуального характеру. Приватні детективи можуть застосовувати до осіб заходи примусу, які дозволено застосовувати кожному члену суспільства.

Слід зазначити, що у фаховій літературі по-різному називають зазначений критерій класифікації запобіжної діяльності. В. В. Голіна за специфікою запобіжної діяльності виокремлює таких

суб'єктів, які: 1) визначають її основні напрями, завдання, форми (політику боротьби зі злочинністю), планують, спрямовують та контролюють її, забезпечують її правове регулювання; 2) здійснюють безпосереднє управління і координацію окремими напрямками і учасниками протидії злочинності; 3) виявляють та пізнають об'єкт попереджувального впливу та інформують про них інших суб'єктів; 4) виконують попереджувальні заходи щодо випередження, обмеження, усунення криміногенних явищ та процесів, захисту соціальних благ і особи; 5) реалізують заходи щодо запобігання і припинення злочинів і злочинності [5, с. 150-151]. Слід відмітити, що у кожному суб'єкті детективної діяльності властива особлива структура запобігання злочинності.

Безумовно, усі суб'єкти детективної діяльності в Україні є спеціалізованими. З упровадженням у соціальну практику особливого виду діяльності із запобігання злочинності – детективної діяльності – в Україні створено нову форму організації оперативно-розшукових заходів та досудового слідства (яка передбачає шляхом об'єднання слідчих та оперативних підрозділів, створення підрозділів детективів у складі Національного антикорупційного бюро, наділивши таких детективів повноваженнями зі здійснення як оперативно-розшукових на підставі оперативно-розшукових справ, так і гласних та негласних слідчих (розшукових) дій) під час кримінального провадження. Відповідно до ч. 4 ст. 5 Закону України «Про Національне антикорупційне бюро України» підрозділи детективів здійснюють оперативно-розшукові та слідчі дії [6]. Щодо приватної детективної діяльності, то запобігання злочинності здійснюється в контексті надання приватних детективних послуг.

Слід окремо зупинитись на організаційній (управлінській) складовій запобіжної детективної діяльності. Загальна структура та чисельність, а також повноваження щодо управління запобіжною детективною діяльністю НАБУ визначено у статтях Закону України «Про Національне антикорупційне бюро України». Окремі аспекти управління запобіжною детективною діяльністю полягають у тому, що:

а) директор НАБУ: несе відповідальність за діяльність Національного бюро, зокрема законність здійснюваних Національним бюро оперативно-розшукових заходів, досудового розслідування, додержання прав і свобод осіб; організовує роботу Національного бюро, визначає обов'язки першого заступника, заступників Директора Національного бюро; координує і контролює діяльність його центрального та територіальних управлінь; призначає на посади та звільняє з посад працівників Національного бюро; затверджує перспективні, поточні та оперативні плани роботи Національного бюро; забезпечує відкритість та

прозорість діяльності Національного бюро відповідно до цього Закону; звітує про діяльність Національного бюро в порядку, визначеному цим Законом тощо;

б) директор територіального управління Національного бюро: організовує роботу відповідного територіального управління щодо виконання повноважень Національного бюро, наказів і розпоряджень Директора Національного бюро; вносить Директору Національного бюро пропозиції щодо структури та штатної чисельності відповідного територіального управління тощо;

в) Національне бюро, як орган державної влади: здійснює оперативно-розшукові заходи з метою попередження, виявлення, припинення та розкриття кримінальних правопорушень, віднесених законом до його підслідності, а також в оперативно-розшукових справах, витребуваних від інших правоохоронних органів; здійснює інформаційно-аналітичну роботу з метою виявлення та усунення причин і умов, що сприяють вчиненню кримінальних правопорушень, віднесених до підслідності Національного бюро; звітує про свою діяльність у порядку, визначеному цим Законом, та інформує суспільство про результати своєї роботи тощо.

Щодо управління запобіжною приватною детективною діяльністю, то пряме управління нею не передбачено. У проекті Закону України «Про приватну детективну (розшукову) діяльність» передбачено такі ознаки координації цієї діяльності: дозволено Міністерством юстиції України; повідомлення Міністерства юстиції України про створення, реорганізацію або ліквідацію об'єднання приватних детективів; Міністерство юстиції України забезпечує ведення Єдиного реєстру суб'єктів приватної детективної; порядок видачі свідоцтва про право на зайняття приватною детективною (розшуковою) діяльністю затверджується Кабінетом Міністрів України тощо.

Ч. 1 ст. 19 законопроекту встановлювалась заборона втручатися у діяльність приватних детективів, вимагати від них відомості, що становлять професійну таємницю приватних детективів.

Надання виключно Міністерству юстиції окремих дискреційних ознак унеможливило належне гарантування запобіжної діяльності приватних детективів. з метою комплексного забезпечення їхньої діяльності зазначені функції слід надати Міністерству внутрішніх справ України.

Таким чином, за структурою механізму реалізації запобіжної діяльності:

а) НАБУ: визначає завдання, форми (політику боротьби з корупційною злочинністю), планує, спрямовує та контролює її; здійснює безпосереднє управління і координацію окремими напрямками і учасниками протидії корупційній злочинності; виконують попереджувальні заходи щодо випе-

редження, обмеження, усунення криміногенних явищ та процесів корупційного характеру. В цілому – управління, координація та безпосередня запобіжна діяльність;

б) приватні детективи: інформують правоохоронні органи про виявлені у ході професійної діяльності злочини та у певній частині реалізують заходи щодо запобігання і припинення злочинів і злочинності. В цілому – допоміжна та, у певних випадках, безпосередня запобіжна діяльність

У разі відходження від чистоти запобіжної термінології, слід зазначити, що механізм запобіжної діяльності державних детективів полягає як у профілактиці злочинів (заходи щодо виявлення та усунення (блокування, нейтралізації) причин, умов, інших детермінант злочинності), так і у безпосередній протидії злочинам, запобіжна ж діяльність приватних детективів зосереджена на фіксації фактів вчинення злочинів або готування до них, однак має бути скоригована у бік профілактики.

Література

1. Назимко Є.С. Зарубіжний досвід кримінально-правової регламентації інституту покарання неповнолітніх : монографія / Єгор Сергійович Назимко, вступне слово та загальна редакція д.ю.н., проф. О.М. Литвинова; Донецький юридичний інститут МВС України, Кримінологічна асоціація України. – К. : КНТ, 2015. – 368 с.
2. Курс лекцій по кримінології : учебное пособие / под ред. проф. И. Н. Даньшина (Общая часть) и проф. В. В. Голины (Особенная часть). – Х. : Одиссей, 2006. – 280 с.
3. Голіна В. Запобігання злочинності: проблеми оптимізації соціальної активності / В. Голіна // Вісник Академії правових наук України. – Харків, 2006. – № 3. – С. 206–214.
4. Кримінологія / под ред. проф. Н.Ф. Кузнецовой, проф. Г.М. Миньковского. – М. : БЕК, 2003. – 556 с.
5. Кримінологія: підручник / В.В. Голіна, Б.М. Головкін, М.Ю. Валуйська та ін.; за ред. В.В. Голіни, Б.М. Головкіна. – Х.: Право, 2014. – 440 с.
6. Закон України «Про Національне антикорупційне бюро України» № 1698-18. Відомості Верховної Ради, 2014, № 47, ст. 2051.

Анотація

Бичін С. О. Рівні, типи запобіжної детективної діяльності, а також механізм її реалізації. – Стаття.

У статті досліджено рівні та типи запобіжної детективної діяльності. Окрему дослідницьку увагу приділено механізму реалізації запобіжної детективної діяльності.

Зазначається, що запобіжна детективна діяльність здійснюється на спеціально-кримінологічному рівні та передбачає систему державних органів та їх посадових осіб (державна запобіжна детективна діяльність), приватних осіб та їх об'єднань (приватна запобіжна детективна діяльність), діяльність яких спрямовується на запобігання корупційній злочинності, недопущення вчинення злочинів або припинення вже розпочатих злочинів, повідомлення про злочини державним правоохоронним органам.

Державна детективна діяльність відноситься до репресивного типу, недержавна – до нерепресивного. Механізм запобіжної діяльності державних детективів полягає як у профілактиці злочинів, так і у безпосередній протидії злочинам. Запобіжна діяльність приватних детективів зосереджена на фіксації фактів вчинення злочинів або готування до них, однак має бути скоригована у бік профілактики.

Ключові слова: детектив, злочинність, запобігання, рівень, тип, механізм реалізації.

Аннотація

Бычин С. А. Уровни, типы предохранительной детективной деятельности, а также механизм ее реализации. – Стаття.

В статье исследованы уровни и типы предупредительной детективной деятельности. Отдельное исследовательское внимание уделено механизму реализации предупредительной детективной деятельности.

Отмечается, что предупредительная детективная деятельность осуществляется на специально-криминалогическом уровне и предусматривает систему государственных органов и их должностных лиц (государственная предупредительная детективная деятельность), частных лиц и их объединений (частная предупредительная детективная деятельность), деятельность которых направлена на предотвращение коррупционной преступности, недопущение совершения преступлений или прекращение уже начатых преступлений, сообщение о преступлениях государственным правоохранительным органам.

Государственная детективная деятельность относится к репрессивному типу, негосударственная – к нерепрессивному. Механизм предупредительной деятельности государственных детективов заключается

как в профилактике преступлений, так и в непосредственной противодействии преступлениям. Предупредительная деятельность частных детективов сосредоточена на фиксации фактов совершения преступлений или приготовления к ним, однако должна быть скорректирована в сторону профилактики.

Ключевые слова: детектив, преступность, предупреждение, уровень, тип, механизм реализации.

Summary

Bychin S. O. Levels, types of preventive detective activity, as well as the mechanism of its implementation. – Article.

The article examines the levels and types of preventive detective work. Separate research attention is paid to the mechanism for the implementation of preventive detective work.

It is noted that preventive detective work is carried out at a special criminological level and provides for a system of state bodies and their officials (state preventive detective work), individuals and their associations (private preventive detective work), whose activities are aimed at preventing corruption crime, preventing the commission offenses or termination of already initiated offenses, reporting on public law offenses to the police.

State detective activity refers to the repressive type, non-state – to non-repressive. The mechanism of preventive activities of state detectives is both to prevent crimes and to directly counter crimes. The preventive activities of private detectives are focused on fixing the facts of committing crimes or preparing for them, but should be adjusted in the direction of prevention.

Key words: detective, crime, warning, level, type, implementation mechanism.

УДК 344.362

Є. М. Борисов

доцент кафедри військової підготовки
Одеського державного екологічного університету**НОРМАТИВНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВІЙСЬКОВО-МОРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ
У ІСТОРІЧНІЙ ДОКТРИНІ РОСІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЇ**

В умовах нинішніх збройних конфліктів та мілітаризації Світового океану військово-морська діяльність в Україні досі задовольняється вкрай недосконалим та обмеженим нормативним забезпеченням; ця ситуація погіршується й низьким та фрагментарним рівнем наукових та методичних робіт у цій сфері. За таких обставин потреба якісного аналізу підстав та факторів сталості такого негативного становища, та шляхів його зміни зумовлює *актуальність* проблематики відображення нормативного забезпечення військово-морської діяльності у доктринальному вимірі в попередні періоди, зокрема в рамках історичних та історико-правових досліджень.

Тому *метою* цієї статті є встановлення особливостей нормативного забезпечення військово-морської діяльності у російській історичній науці XVIII – XX ст. Задля її реалізації слід вирішити такі наукові завдання: визначитися із особливостями джерел відповідного наукового відображення нормативного забезпечення діяльності флоту у російській історичній літературі імперського періоду, визначитися із персоналіями її авторів, умовах та причинах опрацювання відповідних творів, впливом цих процесів на наступну історичну доктрину у сфері флоту.

Можна стверджувати, що увага істориків Російської імперії до питань розвитку флоту виникла у період після Кримської війни, зумовлений якісним та кількісним зростанням ВМС, їх кардинальним технічним переозброєнням. До того періоду можна винайти лише окремі переклади західних теоретиків військово-морської справи, такі як здійснений у другому десятиріччі XVIII ст. Іваном Голеніщевим Кутузовим переклад праці Поля Госта 1697 р. «Мистецтво військових флотів або Твір про морські еволюції». Ця робота була перевидана двічі, о 1764 р. та 1789 р. як практичний підручник з тактики морського бою для навчання у Морському шляхетному кадетському корпусі та тривалий час залишалася єдиною російськомовною працею з цих питань [9].

Загалом систематизація документальних відомостей щодо військового флоту Російської держави почалася з утворення в 1724 р. архіву Адміралтейств-колегії, куди здавалися усі флотські справи (до 1764 р. – за смертю посадовця чи ліквідацією установи, пізніш – систематично). Пізніше, у 1827 р. цей архів було перетворено у

загальний архів Морського Міністерства, він став основним джерелом відомостей для істориків флоту імперії, зокрема й у вимірі організаційного та нормативного забезпечення ВМФ [31].

У 1805 р. в Санкт-Петербурзі було Головну Морську Бібліотеку, яка з 50-х років XIX ст. називалася Бібліотекою Морського міністерства; за більш ніж сто років її функціонування, до 1917 р. книжний фонд установи виріс з 200 до 80 тисяч видань, але насамперед – іноземних творів провідних морських держав світу [1]. За таких умов діяльність істориків з військових морських питань не була ініціативною, вона координувалася ключовим галузевим органом управління – Морським Міністерством (далі – ММ) та виконувався колишніми чи наявними в штаті морськими офіцерами, їх рукописи видавалися у типографії ММ.

Також варто вказати на утворення у 1822 р. Севастопольської морської бібліотеки, яка через бурхливу історію міста XIX – XXI ст., неодноразові евакуації, знищення та захоплення фондів так і не стала ключовою для розвитку історії морського флоту. Подібна ситуація склалася із регіональними та відомчими архівами, розташованими як у Севастополі так й у інших приморських містах та регіонах України. У той період питання діяльності ВМС були відображені у окремих мемуарах, такий як твір адмірала Олександра С. Шишкова 1831 р, але ці роботи носили насамперед публіцистичний характер [28; 33].

Водночас ще у 1847 р. в рамках ММ було утворено Морський вчений комітет, як центральну наукову установу ММ, реорганізований в 1869 р. у Морський технічний комітет, а у 1887 – у Військово-морський вчений комітет. Саме під егідою цього комітету ММ з 1848 р. почав видаватися щомісячний військово-науковий журнал «Морський збірник», який серед іншого висвітлював події «минулих часів у всіх флотах», біографії видатних флотоводців, плавання кораблів та їх з'єднань, впливав й на розвиток військово-морської історичної науки. Зокрема хрестоматійні матеріали на наукові твори у «Морському збірнику» в XIX ст. публікували такі історики флоту, як Олександр П. Соколов, С. І. Єлагін, Ф. Ф. Веселаго, В. Ф. Головачов тощо [30].

Багаторічним редактором «Морського збірника» О. П. Соколовим у 1847-1852 роках в рамках «Записок Гідрографічного департаменту» також

було видано узагальнюючий бібліографічний твір «Російська морська бібліотека», що містив бібліографію та критику більше 370 книг та 1410 журнальних та газетних статей на морські теми, які були видані в Російській імперії до 1851 р. Цей твір у вигляді монографічного видання було оприлюднено в 1883 р. [30]. Пізніш бібліографічне дослідження було здійснено Іваном І. Петровим, який дослідив статті «Морського збірника» з 1848 до 1872 років та видав у 1875 р. відповідний огляд [27]. У наступному бібліографія «морської справи» за період 1701-1882 років була узагальнена Зінаїдою М. Пенкіною у виданні 1885 р., що з урахуванням праці О. П. Соколова охопило каталоги бібліотек ММ, Гідрографічного департаменту та Кронштадтської морської бібліотеки; як і робота І. І. Петрова цей огляд був ініційований саме вечним комітетом ММ [26].

Також у цьому вимірі характерними слід вважати праці Олександра В. Вісковатова 1864 р. щодо історичного огляду «морських походів руських та їх мореплавства загалом», здійсненого до кінця XVII ст. [7], Леоніда Г. Конкевича 1874 р. щодо літопису «катастроф та інших тяжких випадків» військових російських суден [20], та «Нарис руської морської історії» 1875 р. Феодосія Ф. Веселаго, якій перевидавався у наступному включно із радянським періодом [6].

Також з 1864 р. ММ було започатковане видання «Матеріалів для історії російського флоту», що продовжувалося, через поступове видання сімнадцяти томів, аж до 1904 р. [24], а в 1876 р. Міністерством було видано Хронологічний показник морських постанов за період 1700-1875 років що носив усеохоплюючий на той момент характер, є безперечно вагомим джерелом цього дослідження [32]. Крім «Морського збірника» з 1886 р. в Санкт-Петербурзі Товариством судноплавства Росії починається друк журналу «Російське судноплавство» (з 1918 р. «Водний транспорт», а з 1941 р. – «Морський флот»). Окремо варто вказати на друк у 1880 р. типографією ММ монографії «Морська тактика. Частина історична» Євгена В. Березіна [5].

Пізніш, у 1894 р. в рамках ММ морським істориком Аполлоном С. Кротковим було видано «Показник до повсякденного запису видатних подій на російському флоті» якій висвітлював усі значущі флотські події включно із іменуванням суден, їх командирів та вказівкою на вбитих і поранених офіцерів [21]. До річниці подій 1812 р. Миколою Д. Каллистовим було видано збірку присвячену діяльності російського флоту в умовах наполеонівських війн [13]. Водночас у 1885-1907 здійснювалося видання Феодосієм Ф. Веселаго та Степаном Ф. Огородніковим багатотомного довідника «Загальний морський список», який містив алфавітні переліки кораблів ВМС із основними ві-

домостями про їх діяльність; структура видання томів була ув'язана із періодами владарювання основних російських монархів XVIII – XIX ст. [1].

Усі ці твори спиралися на широкі архівні джерела, насамперед – наявні у ММ, та відображали аспекти системи управління російським флотом та нормативного забезпечення його діяльності. Водночас через обмежений характер дій російського флоту в XIX ст. та певне відставання військової думки імперії від світового рівня ставали очевидними недостатні кількість та ефективність відповідних видань. Тому наприкінці XIX ст. в рамках роботи ММ було здійснено переклад та друк провідних творів класиків військово-морської науки; зокрема – твору британця Філіпа Х. Коломба «Морська війна» (у 1894 р.) [19] та американця Альфреда Т. Мехена «Вплив морської сили на історію» (у 1895 р.) [25].

Крім того у 1908 р. було здійснено вочевидь перше з виявлених нами ініціативне монографічне видання з теорії діяльності ВМС, яке було здійснено не під прямою егідою російського ММ: лектором Миколаївської морської академії Л. Кербером було перекладено та оприлюднено твір німецького адмірала Германа Кірхгофа «Вплив морської сили на Балтиці на історію прибалтійських держав у XVII та XVIII ст.» [14]. Також варто вказати на твір адмірала С. О. Макарова «Міркування з питань морської тактики», який був спочатку виданий в «Морському віснику» за 1897 р., а у 1904 р. вийшов монографічним виданням [22] (в СРСР перевидано у 1943 р. [23]).

На рубежі XIX та XX ст. відповідні історичні розвідки здійснювали такі історики морського флоту, як Євген І. Аренс та Микола Л. Кладо. Зокрема М. Л. Кладо у 1899 р. було видано бібліографічний показник до курсу військово-морського мистецтва [15], а у 1910 р. оприлюднене ґрунтовне монографічне дослідження «Вступ до курсу історії військово-морського мистецтва. Мета та метод дослідження та викладання історії військово-морського мистецтва» [16]. Питання організації ВМС підіймалися цим автором й у творах «Сучасна морська війна» 1905 р. [17] та «Етюди з стратегії» 1914 р. [18]. У свою чергу Є. І. Аренсом у 1904 р. було оприлюднене оглядовий історичний нарис щодо російського флоту [3], а у 1910 р. – теоретичну працю «Морська сила та історія». У той період цим автором було видано Конспект лекцій з російської військово-морської історії [2].

Також варто вказати на твір Дмитра Ф. Масловського 1892 р., присвячений серед іншого діяльності ВМС під час Північної війни [29], на працю Миколи Ф. Дубровіна 1900 р., яка висвітлювала роль ВМФ у Кримській війні [10], та на шеститомну роботу «Історія російсько-японської війни», видану М. Є Бархатовим та В. В. Функе у 1907 – 1910 роках [12]. У цей період почали вида-

вати й пропагандистські твори, присвячені героїзації діяльності російського флоту XVIII – XIX ст. [8].

Перша світова війна та російська революція перервали цей процес історичних досліджень військового флоту (та його організаційного і нормативного забезпечення зокрема). Також певною мірою ініціативним та на момент видання навіть полемічним слід вважати монографію Петра І. Белавенеца 1910 р. «Чи потрібен нам флот та його значення в історії Росії», яка серед іншого витримала випробування часом та перевидавалася у радянські часи (як «Матеріали з історії російського флоту», 1940 р.) [4].

Загалом можна зробити висновок, що у російські часи історичні дослідження військово-морської діяльності мали майже виключне спрямування на аналіз діяльності саме російського військово-морського флоту; значна частина досліджень носила біографічний (мемуарний), пропагандистський та науково-популярний характер. При цьому для дослідження організаційного та нормативного забезпечення роботи флоту мають велике значення окремі історіографічні та бібліографічні праці тих часів, а також накопичені архіви.

Прикладом вкрай важливими для історичної роботи є документальні матеріали дореволюційного флоту Росії, сконцентровані у російському державному морському архіві (пізніші назви – Центральний державний архів ВМФ СРСР та Російський державний архів ВМФ), особливо зважаючи на загальну кількість фондів цього архіву (більше 1200) обсягом більш ніж 800 тисяч справ. Адже прикладом такі фонди як «Адміралтейська канцелярія» та «Наказ ВМФ» містять документи стосовно утворення флоту імперії, у фондах «Військова морська комісія», «Державна Адміралтейства-колегія» та «Комісія російських флотів і адміралтейського правління» йдеться про трансформацію управління флотом протягом XVIII ст. включно із документами щодо розробки морських регламентів та статутів, їх подальшого перегляду [31].

Також у фондах цього архіву «Адміралтейський департамент», «Військова по флоту канцелярія», «Головний морський штаб», «Департамент морського міністра», «Інспекторський департамент ММ», «Канцелярія ММ», «Канцелярія начальника Головного морського штабу» «Морський Генеральний штаб» та «Морський штаб Верховного Головнокомандувача (Ставка)» узагальнено документи з утворення та діяльності у XIX ст. імперського ММ, його центральних установ та структурних підрозділів, проекти, положення і штати установ флоту, відображено систему управління та організації ВМФ та ММ у XIX та на початку XX ст. [31].

Також цікавість становлять узагальнені російськими та радянськими авторами фонди цього архіву, як «Морський вчений комітет», «Морський технічний комітет», «Севастопольський порт», «Управління головного командира Чорноморського флоту і портів Чорного моря», «Штаб командувача флотом Чорного моря». У вимірі дослідження нормативної бази важливими вбачаються такі фонди як «Високі веління, рескрипти і укази», «Матеріали з історії флоту», «Рукописи Петра Великого та інші документи з Адміралтейства-ради», «Документи по морській частині, передані з кабінету Катерини II», а у форматі її застосування – фонди «Аудиторський департамент», «Головне військово-морське судне управління», окремі фонди військово-морських судів, управління портів і флотських екіпажів, фонди «Вахтові та шканечні журнали кораблів, суден російського флоту XVIII – початку XX ст.» та «Послужні і формулярні списки чинів морського відомства з середини XVII ст. до 1917 р.» [31].

Отже, слід прийти до висновку, що висвітлення світової історії діяльності флоту здійснювалося у Російській імперії насамперед через організацію перекладу та друку іноземних творів. Крім того під егідою Морського Міністерства здійснювалися оглядові історичні дослідження попередньої діяльності російського флоту, які набули станом на кінець XIX ст. доволі якісного рівня охоплення матеріалу та його систематизації; у той період в імперії тривали спроби наукового опрацювання власної військово-морської доктрини. Переважна більшість вказаних досліджень здійснювалася колишніми чи діючими офіцерами флоту, вони здебільшого мали метою задоволення відповідних нагальних державних потреб у сфері підготовки флотських кадрів та формування військово-морської політики. Значна частина цих творів у наступному перевидавалася в радянський період та істотно вплинула на розвиток історичної флотської школи радянського періоду, суттєвий вплив якої у свою чергу на вектори та методологію наукового пошуку вітчизняних авторів досі залишається безперечним.

Матеріали відповідних історичних досліджень XIX та початку XX ст. є цінними джерелами зокрема у питанні нормативного забезпечення флоту; водночас правовим аспектам ці праці традиційно приділяли обмежену увагу. Це істотно ускладнює завдання історика військово-морського права, особливо за умов, коли, на відміну від публікацій, основні архівні матеріали з цих питань наразі знаходяться або у державі-агресора, або на тимчасово окупованих територіях України. Зокрема, у Російському державному архіві ВМФ знаходяться справи та документи, що прямо стосуються як розвитку імперського та радянського

ВМФ в цілому, так й відповідних процесів на території України [28].

Зокрема це такі справи Російського державного архіву ВМФ як «Канцелярія флотського начальника Чорноморського флоту в Миколаєві» (справа 103), «Військово-морський суд Миколаївського порту» (справа 106) «Севастопольська генеральна комісія» (справа 111), «Управління головного командира Чорноморського флоту та портів Чорного моря в Миколаєві (з 1900 у Севастополі)» (справа 243), «Штаб офіційного представника Морського Міністерства Української держави для зв'язку з Імператорським германським командуванням в Криму» (справа Р-335), «Управління з забезпечення безпеки судноводіння на Чорному та Азовському морях (1920-1935)» (справа Р-41), «Управління старшого морського начальника Одеської військово-морської бази Чорноморського Флоту» (справа Р-184) [28].

За таких умов визначення ефективного вектор наступного вітчизняного історико-правового пошуку щодо організаційного та нормативного забезпечення військово-морської діяльності має стати підґрунтям для окремих наукових досліджень.

Література

1. Алфавитный указатель двенадцати частей Общего морского списка. – СПб. : Тип-я Морского Министерства, 1900. – 148 с.
2. Аренс Е. И. Морская сила и история / Евгений И. Аренс. – СПб. : [б. и.], 1910. – 125 с.
3. Аренс Е. И. Русский флот. Исторический очерк / Евгений И. Аренс. – СПб. : Изд-е Экспедиции заготовления государственных бумаг, 1904. – 80 с.
4. Белавенец П. И. Материалы по истории русского флота / Петр И. Белавенец. М.–Л. : Военмориздат, 1940. – 148 с.
5. Березин Е. В. Морская тактика. Часть историческая / Евгений В. Березина. – СПб. : Тип-я Морского Мин-ва, 1880. – 278 с.
6. Веселаго Ф. Ф. Очерк русской морской истории / Феодосий Ф. Веселаго ; по расп. Морского Министерства. – СПб. : Тип-я Демаков, 1875. – 652 с.
7. Висковатов А. Краткий исторический обзор морских походов русских и мореходства их вообще, до исхода XVII-го столетия / А. Висковатов ; Морским ученым комитетом. – СПб. : Тип-я Морского Министерства, 1864. – 176 с.
8. Гангутская победа и другие подвиги моряков и судов родного флота : сборник рассказов / Изд-е. Комиссии по заведыванию капиталом им. графа С. А. Строганова. – СПб. : Тип-я Т-ва А. С. Суворина, 1914. – 147 с.
9. Гост П. Искусство военных флотов, или Сочинение о морских эволюциях, содержащее в себе полезные правила для флагманов, капитанов и офицеров, с приобщением примеров, взятых из знатнейших происшествий на море за пятьдесят лет / Павел Гост ; пер. Иван Голенищев-Кутузов. – СПб. : При Морском Шляхетном Кадетском корпусе, 1764. – 424 с. ; – 2-м тиснением. – СПб. : Тип-я Морск. шляхетн. кад. корпуса, 1789. – 278 с.
10. Дубровин Н. Ф. История Крымской войны и обороны Севастополя / Николай Ф. Дубровин. – СПб. : Тип-я т-ва «Общественная польза», 1900 – Т. 1. – 438 с.
11. Исторический обзор развития и деятельности Морского министерства за сто лет его существования (1802-1902 гг.) ; сост. Огородников С. Ф. по поручению министерства. – СПб. : Тип-я Морского Министерства, 1902. – 279 с.
12. История русско-японской войны в 6 т. / ред.-изд. М. Е. Бархатов и В. В. Функе. – Т. 6. – СПб. : Т-во Р. Голике и А. Вильборга, 1909. – 242 с.
13. Каллистов Н. Д. Русский флот и двенадцатый год. Роль и участие флота в Отечественной войне, в связи с циклом наполеоновских войн России : по архивным материалам / Николай Д. Каллистов. – СПб. : Тип-я Морского Министерства, 1912. – 185 с.
14. Кирхгоф Г. Влияние морской силы в Балтийском море на историю прибалтийских государств в 17 и 18 столетиях / Герман Кирхгоф, пер. под ред. Кербер Л. – СПб. : В. Березовский, 1908. – 667 с.
15. Кладо Н. Л. Библиографический указатель к курсу военно-морского искусства, читанному на Курсе Военно-Морских Наук при Николаевской Морской Академии в 1896-97 г. / Николай Л. Кладо. – СПб. : Морская Академия, 1899. – 108 с.
16. Кладо Н. Л. Введение в курс истории военно-морского искусства: Цель и метод изучения и преподавания истории военно-морского искусства / Николай Л. Кладо. – СПб. : [б. и.], 1910. – 603 с.
17. Кладо Н. Л. Современная морская война : морские заметки о Русско-японской войне / Николай Л. Кладо (Прибой) ; под ред. А. Н. Щеглова. – СПб. : Тип-я А. С. Суворина, 1905. – 484 с.
18. Кладо Н. Л. Этюды по стратегии / Николай Л. Кладо. – Петроград : Тип-я Морского министерства, 1914. – Вып. 1. – 1914. – 358 с.
19. Коломб Ф. Морская война. Ее основные принципы и опыт / Филип Х. Коломб. – СПб. : Типография Морского Министерства, 1894. – 600 с.
20. Конкевич, Л. Г. Летопись крушений и других бедственных случаев военных судов русского флота / Л. Г. Конкевич. – СПб. : Тип. Морского Министерства, 1874. – 408 с.
21. Кротков А. С. Указатели к повседневной записи замечательных событий в русском флоте / Аполлон С. Кротков. – СПб. : Тип-я Морского Министерства, 1894. – 358 с.
22. Макаров С. О. Рассуждения по вопросам морской тактики / Степан О. Макаров. – М. : Военмориздат, 1943. – 460 с.
23. Макаров С. О. Рассуждения по вопросам морской тактики / Степан О. Макаров. – СПб. : тип-я Шредера, 1904. – 299 с.
24. Материалы для истории русского флота : в 17-ти томах. – СПб., 1865-1904. – Том 17. – СПб. : Тип-я Морского Министерства, 1904. – 667 с.
25. Мэхэн А. Т. Влияние морской силы на историю 1660-1783 / Альфред Т. Мэхэн ; пер. с англ. Н. П. Азбелева. – СПб. : Тип. Морского Министерства, 1895. – 420 с.
26. Пенкина З. М. Русская библиография морского дела за 1701-1882 год включительно. Специальный каталог русских книг по всем отраслям знаний, относящихся до морского дела, с двумя подробными алфавитными указателями / Зинаида М. Пенкина ; изд. комиссионером ученого и кораблестроительного отделений Морского министерства Н. Г. Мартьяновым. – СПб. : Тип-я В. Безобразова, 1885. – 220 с.
27. Петров И. И. Указатель статей Морского сборника 1848-1872 г. / И. И. Петров. – СПб. : Тип-я Морского министерства, 1875. – 932 с.
28. Российский государственный архив Военно-Морского Флота (РГАВМФ) [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://rgavmf.ru/>

29. Северная война. Документы 1705-1708 гг. / [ред. и сост. предисл. Дмитрий Ф. Масловский]; Военный ученый комитет Главного штаба. – Сборник военно-исторических материалов. – Вып. 1. – СПб.: [б. и.], 1892. – 443 с.

30. Соколов А. П. Русская морская библиотека. 1701–1851. Исчисление и описание книг, рукописей и статей по морскому делу за 150 лет; 2-е изд. / Александр П. Соколов; под. ред. В. К. Шульц, с приложением библиографических статей, списка трудов и алфавитных указателей книг, рукописей и статей. – СПб.: тип. В. И. Грацианского, 1883. – 404 с.

31. Тематический путеводитель (Документальные материалы дореволюционного флота России) / Центральный государственный архив ВМФ СССР; сост. В. Е. Надводский; ред. И. Н. Соловьев. – Л., 1966 г.

32. Хронологический указатель морских постановлений за время с 1700 по 1875 г., с объяснениями Кодификационного управления Морского министерства: Части 1 и 2. – СПб.: Тип-я Морского Министерства, 1876. – 1516 с.

33. Шишков А. С. Краткие записки адмирала А. Шишкова, веденные им во время пребывания его при блаженной памяти государе императоре Александре Первом в бывшую с французами в 1812 и последующих годах войну / Александр С. Шишков. – 2-е изд. – СПб.: Тип-я Имп. Рос. Академии, 1832. – 301 с.

Анотація

Борисов Є. М. Нормативне забезпечення військово-морської діяльності у історичній доктрині Російської імперії. – Стаття.

У статті розглянуті аспекти становлення у російській історичній літературі XVIII – XX ст. системи наукових публікацій у сфері військово-морської діяльності які містять відображення її правового забезпечення. Зроблено висновок стосовно здійснення відповідних праць насамперед в межах державного запиту та про істотний вплив цієї історичної науки на радян-

ські та навіть сучасні вітчизняні дослідження еволюції організаційного та нормативного забезпечення військово-морських сил.

Ключові слова: військово-морська діяльність, військова морська освіта, військово-морські сили, історія флоту, морські бібліотеки.

Аннотация

Борисов Е. Н. Нормативное обеспечение военно-морской деятельности в исторической доктрине Российской империи. – Статья.

В статье рассмотрены аспекты становления в российской исторической науке XVIII – XX веков системы научных публикаций в сфере военно-морской деятельности, содержащие отображение ее правового обеспечения. Сделан вывод касательно осуществления соответствующих работ в первую очередь в рамках государственного запроса, и о существенном влиянии этой исторической науки на советские и даже современные отечественные исследования эволюции организационного и нормативного обеспечения военно-морских сил.

Ключевые слова: военно-морская деятельность, военно-морские силы, военно-морское образование, история флота, морские библиотеки.

Summary

Borysov Ye. M. Legal Providing the Naval Activities in the Historic Doctrine of the Russian Empire. – Article.

Article defines the aspects of evolution in the Russian historic literature of the XVIII – XX centuries the system of the scientific publications for naval activities that reflected the coherent legal provisions. Author summarized the executing the coherent researches first of all in area of the coherent state purposes and the sufficient influence of such historic doctrine on the Soviet and even on modern Ukrainian researches in area of the investigation the organizational and normative provision the naval forces.

Key words: history of fleet, maritime libraries, naval activities, naval education, naval forces.

УДК 343:973

І. І. Васильковський
аспірант кафедри кримінального права,
процесу та криміналістики
ПВНЗ «Європейський університет»

ПОНЯТТЯ, КЛАСИФІКАЦІЯ ТА ХАРАКТЕРИСТИКА ОКРЕМИХ ВИДІВ КІБЕРЗЛОЧИНІВ

Кіберзлочини в Україні світі мають швидку динаміку розвитку, їх кількість і число потерпілих від дій кіберзлочинців постійно збільшується. Але суспільство не виробило проти такого виду злочинів ефективних заходів боротьби. Слід зазначити, кіберзлочини деякі вчені трактують як різні види (групи) злочинів у сфері високих комп'ютерних технологій, класифікація яких здійснювалася за різними ознаками. При цьому ознакою для «віднесення» окремих злочинів в сфері високих технологій до комп'ютерних в загальному вигляді є знаряддя скоєння злочину – комп'ютерна техніка, а ознакою для виділення кіберзлочини – специфічне середовище скоєння злочинів – кіберпростір (середовище комп'ютерних систем і мереж) [2, с. 18]. Безумовно, якщо розглядати групу злочинів, об'єднану в окремий розділ КК України – «Злочини у сфері використання електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), систем та комп'ютерних мереж і мереж електрозв'язку» у відриві від інших форм прояву злочинної поведінки з використанням комп'ютерної техніки та високих технологій, при цьому допускаючи, що вони не перебувають (не включені) в єдину мережу, то дана класифікація має сенс. Однак, ми цілком погоджуємося з думкою автора про те, що їх включеність в мережі різних рівнів і створює можливість для здійснення діянь, що характеризуються підвищеною (кримінально караню) суспільною небезпекою [10, с. 321]. Проблема кіберзлочинності, хоч і взаємопов'язана з відносно недавно виникла сферою життєдіяльності людини, в порівнянні, наприклад, з організованою або службовою, однак неодноразово знаходила відображення в роботах вітчизняних і зарубіжних криміналістів. Окремі питання кримінально правової характеристики та кваліфікації злочинів у сфері комп'ютерних технологій і напрямків протидії їм розглядалися як українськими вченими: Д. С. Азаровим, П. Д. Біленчуком, В. А. Глушковим, Н. А. Гуроровою, Н. В. Карчевський, П. І. Орловим, С. А. Орловим, Н. І. Хавронюком, так і зарубіжними криміналістами: В. І. Алескеровим, В. Б. Веховим, М. А. Єфремовою, Б. Д. Завидовою, Д. А. Зиковим, С. Я. Казанцевим, В. А. Кемпф, С. П. Кушніренком, А. Я. Мініним, Ю. І. Ляпуновим, В. А. Мазуровим, В. А. Мінаєвим, В. Б. Наумовим, В. Н. Черкасовим, В. Г. Щелкуновим і ін.

Мета даної статті полягає у тому, що незважаючи на досить широке коло досліджень, окремі аспекти даної проблеми залишаються розробленими недостатньо і вимагають подальших наукових пошуків. Перш за все це стосується виділення кіберзлочинності як самостійного виду злочинності, визначення її специфічних особливостей, кола діянь, характерних для даного виду злочинних проявів, класифікації комп'ютерних злочинів і об'єктів злочинних посягань даного виду.

Завдання полягає у формуванні визначення даної категорії злочинів та виділення її характеристики. На сьогодні в українському законодавстві відсутнє визначення поняття «кіберзлочин» або «кіберзлочинність», є лише узагальнене поняття злочинів і правопорушень, які вчиняються з використанням комп'ютерів, комп'ютерних систем та мереж електрозв'язку, зокрема:

- несанкціоноване втручання в роботу електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), автоматизованих систем, комп'ютерних мереж чи мереж електрозв'язку (стаття 361 КК України);
- створення з метою використання, розповсюдження або збуту шкідливих програмних чи технічних засобів, а також їх розповсюдження або збут (стаття 361-1 КК України);
- несанкціоновані збут або розповсюдження інформації з обмеженим доступом, яка зберігається в електронно-обчислювальних машинах (комп'ютерах), автоматизованих системах, комп'ютерних мережах або на носіях такої інформації (стаття 361-2 КК України);

Крім того, діяльність кіберзлочинців кваліфікується за статтею 200 КК України – незаконні дії з документами на переказ, платіжними картками та іншими засобами доступу до банківських рахунків, електронними грошима обладнанням для їх виготовлення [11].

Питання пошуку шляхів протидії злочинам з використанням інформаційно-комунікаційних систем уже тривалий час знаходиться у сфері уваги міжнародної спільноти. На даний час Будапештська конвенція є фундаментом для розробки законодавства у боротьбі з кіберзлочинами як для кожної країни окремо, так і для загальносвітового законодавства [16].

Будапештська Конвенція вимагає від держав:

- криміналізувати атаки на комп'ютерні дані і системи (тобто незаконний доступ, неле-

гальне перехоплення, втручання в дані, втручання у систему, зловживання пристроями), а також правопорушення з використанням комп'ютерів (підробка і шахрайство), правопорушення, пов'язані зі змістом (дитяча порнографія) та правопорушення у сфері авторських і суміжних прав;

– вдосконалювати законодавство для того, щоб компетентні органи змогли проводити розслідування кіберзлочинів і зберігати електронні докази найефективніше, включаючи термінове збереження комп'ютерних даних, термінове збереження і часткове розкриття даних про рух інформації, обшук і арешт комп'ютерних даних, збирання даних про рух інформації у реальному масштабі часу, перехоплення даних змісту інформації;

– розширювати міжнародне співробітництво з іншими країнами-учасницями Конвенції через загальні (екстрадиція, взаємна допомога добровільне надання інформації тощо) і спеціальні заходи (термінове збереження та розкриття збережених даних про рух інформації, взаємна допомога щодо доступу до комп'ютерних даних, транскордонний доступ до комп'ютерних даних, створення цілодобових мереж тощо) [16].

Слід зазначити, що Будапештська Конвенція, як основоположний документ у сфері боротьби з кіберзлочинністю, надає умовну класифікацію кіберзлочинів, що поділяються на наступні категорії: правопорушення проти конфіденційності, цілісності та доступності комп'ютерних даних і систем, правопорушення, пов'язані з комп'ютерами, включаючи підробку і шахрайство, здійснені з використанням комп'ютерів; правопорушення, пов'язані зі змістом інформації, зокрема дитяча порнографія, расизм та ксенофобія; правопорушення, пов'язані з порушенням авторських і суміжних прав, наприклад незаконне відтворення і використання комп'ютерних програм, аудіо/відео та інших видів цифрової продукції, а також баз даних і книг.

За інформацією Національного банку України, в банківській системі України найбільш розповсюдженими є наступні види кіберзлочинів:

– банкоматне шахрайство: скімінг – виготовлення, збут та встановлення на банкомати пристроїв зчитування/копіювання інформації з магнітної смуги платіжної картки та отримання ПІН-коду до неї; використання «білого пластику» для «клонування» (підробки) платіжної картки та зняття готівки в банкоматах; Transaction Reversal Fraud – втручання в роботу банкомату при здійсненні операцій видачі готівки, яке залишає незмінним баланс карткового рахунку при фактичному отриманні готівки зловмисником; Cash Trapping – заклеювання диспенсеру для привласнення зловмисником готівки, яка була списана з карткового рахунку законного держателя картки;

– шахрайство в торгівельно-сервісних мережах: укладання фіктивних угод торговельного еквайрінгу для обслуговування підроблених платіжних карток; викрадення реквізитів платіжних карток, у тому числі із застосуванням технічних засобів їх «клонування»; операції на суму нижче встановленого ліміту без проведення авторизації; використання втрачених/викрадених/підроблених платіжних карток;

– шахрайство в мережі Інтернет: викрадення реквізитів платіжних карток; проведення операцій із використанням викрадених реквізитів платіжних карток [8].

Таким чином, стрімкий розвиток інформатизації в Україні несе за собою потенційну можливість використання комп'ютерних технологій з корисливих та інших мотивів, що певною мірою ставить під загрозу національну безпеку держави [12].

Разом з поширенням впровадження сучасних інформаційних технологій в Україні постійно зростає загроза як для державних комп'ютерних систем, так і для приватних організацій та окремих громадян. Особливої актуальності проблема кіберзлочинності набула в наш час. Соціологічні опитування в різних країнах, і насамперед, у високорозвинених, показують, що кіберзлочинність посідає одне з чільних місць серед тих проблем, які турбують людей. Більше того, на думку фахівців, сьогодні це явище становить значно серйознішу небезпеку ніж 5 років тому в силу використання зі злочинною метою новітніх інформаційних технологій, а також зростаючої уразливості сучасного індустріального суспільства. Незважаючи на зусилля держав, які спрямовані на боротьбу з кіберзлочинами, їх кількість у світі не зменшується, а, навпаки, постійно зростає. [5, с.17]

Таким чином, сучасний рівень інформатизації суспільства вимагає від України забезпечити належний та ефективний механізм боротьби із кіберзлочинами як однієї із серйозних загроз національній безпеці держави. Така потреба стає ще більш очевидною, враховуючи транснаціональний характер досліджуваних злочинів, що вимагає від правоохоронних органів України ще більш якісного технічного забезпечення та компетентності для здійснення якісної співпраці в як в рамках зокрема міжнародного співробітництва під час кримінальних проваджень даної категорії, так загалом у питаннях протидії кіберзлочинності.

Словник термінів із кібербезпеки за редакцією О. Копана надає два визначення поняттю кіберзлочину. Кіберзлочин (комп'ютерний злочин) – протиправне втручання в роботу кібернетичних систем, основною управляючою ланкою яких є комп'ютер (наприклад, спотворення інформації про стан об'єкта в каналі зворотного шкідливого

програмного забезпечення тощо), створення та використання в злочинних цілях певної кібернетичної (комп'ютерної) системи, використання в злочинних цілях існуючих кібернетичних (комп'ютерних) систем (наприклад комп'ютерних чи телекомунікаційних мереж у шахрайстві, вимаганні тощо) [15].

Кіберзлочин (кібернетичний злочин) також визначено таким чином: 1. Кіберзлочин – злочин, пов'язаний із використанням кібернетичних комп'ютерних систем, та злочин в кіберпросторі. На відміну від комп'ютерного злочину, поняття якого пов'язане з використанням будь-якої комп'ютерної техніки, кіберзлочин є більш вузьким поняттям, пов'язаним із функціонуванням саме кібернетичних комп'ютерних систем. До протиправного використання кібернетичних комп'ютерних мереж відносять несанкціоноване отримання прав керування такою системою (наприклад, використання шкідливого програмного забезпечення, спотворення інформації про стан об'єкта в каналі зворотного зв'язку, спотворення керуючого сигналу в каналі прямого зв'язку тощо) та її нерегламентоване використання (наприклад, із метою спричинення аварії на виробництві, дезорганізації діяльності підприємства тощо), а також створення та використання в злочинних цілях однієї кібернетичної комп'ютерної системи проти інших (наприклад, створення мережі зомбованих комп'ютерів для здійснення атак на веб-сайти, створення несанкціонованого робочого місця в системі електронного переказу коштів тощо) [15].

Кіберзлочин – найбільш небезпечне кіберправопорушення, за яке законодавством встановлюється кримінальна відповідальність. Також подаються визначення похідних понять від кіберзлочину. Кіберправопорушення – суспільно небезпечне діяння, що здійснюється з використанням технологій перетворення (створення, зберігання, обміну, обробки знищення) інформації, представленій у вигляді комп'ютерних даних, і тягне за собою юридичну відповідальність. Кіберправопорушення має всі загальні ознаки правопорушення, що виділяються в теорії права та вирізняються лише факультативною частиною юридичного складу, у якому кіберпростір виступає як засіб або мета здійснення правопорушення [15].

Кіберпроступки – кіберправопорушення, які не несуть суттєвої суспільної небезпеки, за які законодавством передбачена юридична відповідальність (крім кримінальної) [15].

Кіберпростір (кібернетичний простір) – 1) штучне електронне середовище існування інформаційних об'єктів у цифровій формі, що утворене в результаті функціонування кібернетичних комп'ютерних систем управління й оброб-

ки інформації та забезпечує користувачам доступ до обчислювальних та інформаційних ресурсів систем, вироблення електронних інформаційних продуктів, обмін електронними повідомленнями, а також можливість за допомогою електронних інформаційних образів у режимі реального часу вступати у відносини щодо спільного використання обчислювальних та інформаційних ресурсів системи (надання послуг, ведення електронної комерції тощо); 2) простір, сформований інформаційно-комунікаційними системами, у якому проходять процеси перетворення (створення, зберігання, обміну та знищення) інформації, представленій у вигляді електронних комп'ютерних даних.

Проаналізувавши теоретичні та практичні дослідження в галузі визначення поняття кіберзлочину, можна дійти висновку, що серед сучасних українських науковців немає єдиного підходу до визначення поняття кіберзлочину. Причому підходи досить суттєво відрізняються, що може бути причиною неправильного трактування, а це у свою чергу може призвести до неправильної кваліфікації злочинних дій, що створить проблеми не тільки на теоретичному, а й на практичному рівнях.

У чинному законодавстві України на сьогодні відсутнє нормативно-правове закріплення ключових термінів «кіберзлочин» і «кіберзлочинність», що спричиняє численні наукові дискусії серед дослідників сучасності. Науковці приділяють багато уваги дослідженню зазначеної проблематики та пропонують власні визначення цих понять. Так, кіберзлочином слід вважати втручання в роботу телекомунікаційних мереж, комп'ютерних програм, що функціонують в їх середовищі, або несанкціоновану модифікацію комп'ютерних даних, зухвалу дезорганізацію роботи критично важливих елементів інфраструктури держави, що створює небезпеку загибелі людей, завдання значної майнової шкоди або настання інших суспільно небезпечних наслідків, здійснювані з метою порушення суспільної безпеки, залякування населення або впливу на ухвалення органами влади вигідних злочинцям рішень, задоволення їхніх майнових або інших інтересів [13, с. 12].

Крім того, кіберзлочини визначають як сукупність передбачених чинним законодавством кримінально караних суспільно небезпечних діянь (дій чи бездіяльності), що посягають на право захисту від несанкціонованого поширення та використання інформації, негативних наслідків впливу інформації чи функціонування інформаційних технологій, а також інші суспільно небезпечні діяння, пов'язані з порушенням права власності на інформацію та інформаційні технології, права власників або користувачів інформаційних технологій вчасно одержувати або поширювати досто-

вірну й повну інформацію [1, с. 7]. Варто звернути увагу, що в науковій юридичній літературі наведені такі ознаки кіберзлочинів, що відрізняють їх від «звичайних» злочинних посягань і значно підвищують їх суспільну небезпечність. По-перше, кіберзлочин не вимагає фізичного зближення жертви та суб'єкта злочину в момент вчинення такого. По-друге, кіберзлочин є «автоматизованим» злочином (суб'єкт злочину за допомогою комп'ютерних технологій протягом короткого періоду часу може збільшити кількість протиправних діянь до декількох тисяч). По-третє, суб'єкт кіберзлочину не підвладний обмеженням, які існують у реальному, фізичному світі. Так, кіберзлочини можуть бути вчинені моментально, а тому потребують швидкої реакції на них. По-четверте, кіберзлочинність і досі залишається новим феноменом, і наука ще не здатна встановлювати моделі розповсюдження різних видів злочинів географічно та демографічно, як це можливо стосовно злочинів, що вчиняються у реальному, фізичному світі [6, с. 130]. Виходячи з наведеного, можна зробити висновок, що кіберзлочин – це протиправне винне діяння (дія або бездіяльність), яке передбачає втручання в дані персональних комп'ютерів, комп'ютерних програм і комп'ютерних мереж, або діяння, вчинене за допомогою комп'ютерів та інших сучасних технологій, за яке передбачається кримінальна відповідальність та яке може створювати особисту небезпеку для громадян, загрозу національній безпеці держави та світовій безпеці. Таким чином, кіберзлочинність – це сукупність злочинів, що вчиняються у віртуальному просторі за допомогою комп'ютерних систем або шляхом використання комп'ютерних мереж та інших засобів доступу до віртуального простору в межах комп'ютерних мереж, а також проти комп'ютерних систем, комп'ютерних мереж і комп'ютерних даних [3, с. 332].

Крім того, кіберзлочинність визначають як соціально-правовий феномен, що проявляється в забороненій законом про кримінальну відповідальність предметній діяльності (кримінальній активності) частини населення з використанням електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), телекомунікаційних систем, комп'ютерних мереж і мереж електрозв'язку [9, с. 12].

Сучасні дослідники нерідко вважають поняття «кіберзлочинність», «комп'ютерна злочинність», «злочинність у сфері високих (інформаційних) технологій», «високотехнологічна злочинність» синонімами, однак існують і інші точки зору, за якими поняття «кіберзлочинність» є найширшим та охоплює найбільшу кількість злочинних посягань у віртуальному середовищі. Також використання поняття саме «кіберзлочинність» передбачає міжнародне законодавство [7, с. 173].

Щодо класифікації кіберзлочинів, то вона також не має чіткого нормативно-правового закріплення. Так, відповідно до розділу XVI Кримінального кодексу України [11], який має назву «Злочини у сфері використання електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), систем та комп'ютерних мереж і мереж електрозв'язку», основними такими злочинами є: несанкціоноване втручання в роботу електроннообчислювальних машин (комп'ютерів), автоматизованих систем, комп'ютерних мереж чи мереж електрозв'язку (ст. 361); створення з метою використання, розповсюдження або збуту шкідливих програмних чи технічних засобів, а також їх розповсюдження або збут (ст. 3611); несанкціоновані збут або розповсюдження інформації з обмеженим доступом, яка зберігається в електронно-обчислювальних машинах (комп'ютерах), автоматизованих системах, комп'ютерних мережах або на носіях такої інформації (ст. 3612); несанкціоновані дії з інформацією, яка оброблюється в електронно-обчислювальних машинах (комп'ютерах), автоматизованих системах, комп'ютерних мережах або зберігається на носіях такої інформації, вчинені особою, яка має право доступу до неї (ст. 362); порушення правил експлуатації електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), автоматизованих систем, комп'ютерних мереж чи мереж електрозв'язку або порядку чи правил захисту інформації, яка в них оброблюється (ст. 363); перешкоджання роботі електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), автоматизованих систем, комп'ютерних мереж чи мереж електрозв'язку шляхом масового розповсюдження повідомлень електрозв'язку (ст. 3631). Відповідно до Конвенції Ради Європи про кіберзлочинність кіберзлочини можна умовно поділити на чотири групи: 1) правопорушення проти конфіденційності, цілісності та доступності комп'ютерних даних і систем (незаконний доступ, нелегальне перехоплення комп'ютерних даних, втручання в дані, втручання в систему, зловживання пристроями); 2) правопорушення, пов'язані з комп'ютерами (підробка, пов'язана з комп'ютерами, та шахрайство, пов'язане з комп'ютерами); 3) правопорушення, пов'язані зі змістом (правопорушення, пов'язані з дитячою порнографією); 4) правопорушення, пов'язані з порушенням авторських і суміжних прав [8]. Деякі науковці пропонують поділити кіберзлочини на агресивні та неагресивні. Так, до першої групи належать кібертероризм, погроза фізичної розправи (наприклад, передана через електронну пошту), кіберпереслідування, кіберсталкінг (протиправне сексуальне домагання та переслідування іншої особи через Інтернет), дитяча порнографія (створення порнографічних матеріалів, виготовлених із зображенням дітей, розповсюдження цих матеріалів, отримання доступу до них). Друга

група охоплює кіберкрадіжку, кібервандалізм, кібершахрайство, кібершпигунство, розповсюдження спаму та вірусних програм [3, с. 333]. Дуже цікавою, на нашу думку, є класифікація кіберзлочинів, запропонована В. Б. Дзюндзюком і Б. В. Дзюндзюком: 1) злочини проти конституційних прав і свобод людини та громадянина, такі як порушення недоторканості приватного житла, порушення таємниці листування, телефонних переговорів, поштових, телеграфних та інших повідомлень, порушення авторських і суміжних прав; 2) злочини проти життя та здоров'я. Загрозливих масштабів у мережі Інтернет набуває наявність сайтів, які пропагують наркоманію, публікують технологію виготовлення наркотичних препаратів у домашніх чи промислових масштабах або які розповсюджують наркотичні засоби, психотропні речовини та їх аналоги; 3) злочини проти честі та гідності особи. Анонімність і широка аудиторія користувачів Інтернету дають безмежні можливості для розповсюдження інформації будь-яких видів, у тому числі наклепницької, такої, що порочить честь і гідність особи; 4) злочини проти власності. Одним із найпоширеніших видів злочинів на сьогодні є інтернет-шахрайство, нові форми, види і способи якого з'являються кожного дня; 5) злочини у сфері комп'ютерної інформації, такі як неправомірний доступ до інформації, створення, використання та розповсюдження шкідливих програм; 6) злочини проти суспільної моральності; 7) злочини проти безпеки держави. Із зростанням використання мережі Інтернет у державних структурах стає можливим нелегально дістати доступ не лише до приватної та корпоративної інформації, а й до інформації, що є державною таємницею, також стає можливим скоювати такі злочини, як шпигунство, державна зрада або розголошення державної таємниці.

Найпоширенішими видами кіберзлочинів у сучасному світі є: – кардинг – використання в операціях реквізитів платіжних карт, отриманих зі зламаних серверів інтернет-магазинів, платіжних і розрахункових систем, а також із персональних комп'ютерів (безпосередньо або через програми віддаленого доступу, «трояни», «боти»); – фішинг – клієнтам платіжних систем надсилаються повідомлення електронною поштою нібито від адміністрації або служби безпеки цієї системи із проханням вказати свої рахунки та паролі; – вішинг – у повідомленнях міститься прохання зателефонувати на певний міський номер, а під час розмови запитуються конфіденційні дані власника картки; – онлайн-шахрайство – несправжні інтернет-аукціони, інтернет-магазини, сайти та телекомунікаційні засоби зв'язку; – піратство – незаконне розповсюдження інтелектуальної власності в Інтернеті; – кард-шарінг – надання незаконного доступу до перегляду супутникового та

кабельного телебачення; – соціальна інженерія – технологія управління людьми в інтернет-просторі; – малваре – створення та розповсюдження вірусів і шкідливого програмного забезпечення; – протиправний контент – контент, що пропагує екстремізм, тероризм, наркоманію, порнографію, культ жорстокості та насильства; – рефайлінг – незаконна підміна телефонного трафіка [3]. Варто взяти до уваги, що головне місце серед кіберзлочинів посідає кібертероризм як самостійний вид злочинної діяльності, який відрізняється від кіберзлочинності передусім своєю політичною спрямованістю, властивою тероризму в цілому [13, с. 12]. Під кібертероризмом слід розуміти навмисну політично вмотивовану атаку на об'єкти інформаційного простору (інформацію, що обробляється, комп'ютерну систему, мережу, а також на людину), що створює небезпеку для життя та/або здоров'я людей або настання інших тяжких наслідків, якщо такі дії були здійсненні з метою порушення державної або суспільної безпеки, залякування населення, провокації військового конфлікту, чи загрозу вчинення таких дій [13, с. 13]. Отже, така значна кількість видів кіберзлочинів свідчить про те, що масштаби кіберзлочинності збільшуються. Тим самим зростає необхідність взаємодії держави із суспільством і міжнародною спільнотою з метою подолання цього негативного явища.

Література

1. Амелін О. Визначення кіберзлочинів у національному законодавстві. Науковий часопис Національної академії прокуратури України. 2016. № 3. С. 1–10. URL: <http://www.chasopysnapu.gp.gov.ua/ua/pdf/11-2016>.
2. Бутузов В. М. Співвідношення понять «комп'ютерна злочинність» та «кіберзлочинність» // В. М. Бутузов // Інформаційна безпека людини, суспільства, держави. – 2010. – № 1 (3). – С. 18., с. 18.
3. Голіна В. В., Головін Б. М. Кримінологія: Загальна та Особлива частини: навч. посіб. Харків: Право, 2014. 513 с, с. 332
4. Голуб А. Кіберзлочинність у всіх її проявах: види, наслідки та способи боротьби // Ресурсний центр ГУРТ: сайт. URL: <http://www.gurt.org.ua/articles/34602>.
5. Голубев В. О. Комп'ютерні злочини в банківській діяльності. – З.: Павел, 1997. – С. 16–18., с. 17.
6. Європіна І. В. Види протиправних діянь у сфері новітніх інформаційних технологій. Вісник Академії адвокатури України. 2010. № 3 (19). С. 129–136., с. 130].
7. Іванченко О. М. Кримінологічна характеристика кіберзлочинності, запобігання кіберзлочинності на національному рівні. Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції. 2016. № 3. С. 172–177., с. 173.
8. Конвенція про кіберзлочинність: від 23.11.2001 // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_575
9. Кравцова М. О. Кіберзлочинність: кримінологічна характеристика та запобігання органами внутрішніх справ: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Харків, 2016. 16 с.

10. Кравцова М.А. Понятие киберпреступности и ее признаки // Часопис Київського університету права. № 2015/2. С. 320–324, с. 321.

11. Кримінальний кодекс України: закон України від 05.04.2001 № 2341-III // БД «Законодавство України» / ВРУ України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>

12. Пивоваров В.В., Терещенко К. В.: Шахрайство її банківськими картками: окремі питання віктимологічної профілактики // Карпатський приватний часопис № 10 – 2015.

13. Пилипчук В. Г., Дзьобань О. П. Теоретичні та державно-правові аспекти протидії інформаційному тероризму в умовах глобалізації. Стратегічні пріоритети. 2011. № 4 (21). С. 12–17., с. 12

14. Пилипчук В. Г., Дзьобань О. П. Теоретичні та державно-правові аспекти протидії

15. Про боротьбу з тероризмом : Закон України // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 25. – Ст. 180., с. 85

16. Про ратифікацію Конвенції про кіберзлочинність: Закон України від 7 вересня 2005 року.

Анотація

Васильковський І. І. Поняття, класифікація та характеристика окремих видів кіберзлочинів. – Стаття.

Стаття присвячена визначенню основних понять кіберзлочинності та класифікації кіберзлочинів, їх ха-

рактеристичі, які виникають у результаті здійснення даного виду діяльності та аналізу понять.

Ключові слова: кіберзлочинність, кіберзлочини, розслідування, кримінальне провадження.

Аннотация

Васильковский И. И. Понятие, классификация и характеристика отдельных видов киберпреступлений. – Статья.

Статья посвящена определению основных понятий киберпреступности и классификации киберзлочинів, их характеристике, которые возникают в результате осуществления данного вида деятельности и анализа понятий.

Ключевые слова: киберпреступность, киберпреступления, расследование, уголовное производство.

Summary

Vasylkovskiy I. I. Concept, classification and characterization of certain types of cybercrime. – Article.

The article is devoted to the definition of the basic concepts of cybercrime and the classification of cyber-bulbs, their characteristics, which arise as a result of the implementation of this type of activity and analysis of concepts.

Key words: cybercrime, cybercrime, investigation, criminal proceedings.

УДК: 343.985: 343.137.5

В. В. Гнатюк

здобувач

Харківського національного університету внутрішніх справ

ДОТРИМАННЯ ЗАКОННОСТІ ПІД ЧАС ВИКОРИСТАННЯ НЕГЛАСНИХ ШТАТНИХ ПРАЦІВНИКІВ ПІДРОЗДІЛАМИ КРИМІНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ

Постановка проблеми. Вивчення світової практики і досвіду протидії злочинності дає підстави стверджувати, що найбільш ефективними заходами є здійснення спеціальних оперативно-тактичних операцій, що включають в себе різні способи використання негласних штатних працівників. Тому, сьогодні існує доцільність використання нових форм роботи з негласним апаратом. Водночас, аналіз вітчизняної та міжнародної правоохоронної практики свідчить під час використання штатних негласних працівників підрозділами кримінальної поліції відбуваються доволі поширено порушення принципу законності. Зокрема, яскравими прикладами є перевищення службових повноважень штатними негласними працівниками, провокація ними осіб до вчинення злочинної діяльності, вчинення тяжких та особливо тяжких злочинів штатними негласними працівниками прикриваючись службовою необхідністю тощо. Враховуючи вказане та те, що аналіз діяльності поліції щодо забезпечення законності, конституційних прав і свобод людини та громадянина в їх системному виді має безпосередній практичний сенс. По-перше, при всьому різноманітті прав і свобод він дає змогу адекватно розкривати їх єдність, внутрішній зміст, взаємозумовленість, роль у суспільних процесах, значення в задоволенні життєвих потреб й інтересів кожної людини і громадянина окремо в контексті діяльності поліції. По-друге, діяльність поліції щодо забезпечення конституційних прав і свобод людини та громадянина не абстрагується штучно від інших видів правоохоронної діяльності, але дає змогу проаналізувати особливості діяльності поліції, виявити закономірності юридичного закріплення принципів. По-третє, вивчення принципів важливо для всебічної розробки питань їх реалізації, конкретизації та підвищення ефективності виконання функцій поліцією [1]. Вважаємо доцільним розглянути питання дотримання законності під час використання штатних негласних працівників підрозділами кримінальної поліції.

Аналіз публікацій, в яких започатковано розв'язання проблеми.

Метою статті є визначення особливостей дотримання законності під час використання штатних негласних працівників підрозділами кримінальної поліції.

Виклад основного матеріалу. Фахівцями різних сфер юридичної науки під час дослідження питань пов'язаних із функціонуванням різних підрозділів поліції одноставно підтримується думка про необхідність неуклиного дотримання принципу законності, однак аналізуючи їх наукові праці можна дійти висновку, що вкладається різне розуміння щодо безпосереднього тлумачення самого поняття «законність» [2].

Так, наприклад, О.Ф. Скакун визначає, що термін «законність» є похідним від терміна «закон» і, будучи комплексним поняттям, охоплює всі сторони життя права – від його ролі в створенні закону до реалізації його норм в юридичній практиці. Законність відображає правовий характер організації суспільно-політичного життя, органічний зв'язок права і влади, права і держави, права і суспільства. Вимога законності рівною мірою стосується вищих органів державної влади, інших державних органів, які ухвалюють у межах своєї компетенції підзаконні акти (сфера правотворчості), безпосередніх виконавців законів – посадових осіб, а також громадських організацій, комерційних корпорацій, громадян (сфера правореалізації).

На думку О.Ф. Скакун, законність характеризується поєднанням двох ознак:

– зовнішньої (формальної) – обов'язком виконувати розпорядження законів і підзаконних правових актів державними органами, посадовими особами, громадянами і різними об'єднаннями;

– внутрішньої (сутнісної) – наявністю науково обґрунтованих і відповідних праву законів; якістю законів

Водночас, сам термін «законність» О.В. Скакун пропонує розуміти як комплексне (принцип, метод, режим) соціально-правове явище, що характеризує організацію і функціонування суспільства і держави на правових засадах [3].

Натомість автори курсу лекцій «Теорія держави і права: курс лекцій» О.П. Віхрова та І.О. Віхрова, пропонують розуміти законність як комплексне політико-правове явище, яке відображає правовий характер організації суспільно-політичного життя, органічний зв'язок права і влади, права і держави, а у широкому соціально-політичному розумінні – це режим суспільно-політичного життя.

Разом з цим, вказані вчені як зміст законності визначають:

1) невіддільність від загальнообов'язкового права;

2) метод державного керівництва суспільством – шляхом прийняття нормативно-правових актів і забезпечення їх реалізації;

3) принцип діяльності держави.

Тобто, на думку О.П. Віхрова та І.О. Віхрової законність – це режим (стан) відповідності суспільних відносин законам і підзаконним нормативно-правовим актам держави, який утворюється в результаті їх неухильного виконання всіма суб'єктами права, а основні ознаки (властивості) законності у правовій державі соціально-демократичної орієнтації:

1) неухильне дотримання і виконання нормативно-правових актів всіма суб'єктами права;

2) верховенство закону щодо всіх інших правових актів;

3) послідовна боротьба з правопорушеннями і невідворотність юридичної відповідальності за їх вчинення.

Разом з цим, О.П. Віхров та І.О. Віхрова розкривають вимоги законності:

1) втілення ідеї верховенства права в житті суспільства, держави. Законність вимагає, щоб при загальній регламентації суспільних відносин зміст закону, підзаконних нормативно-правових актів завжди відповідав ідеї права;

2) верховенство закону. Будь-яке видання норм права, що суперечать закону, є порушенням законності, як і точне виконання вимог нормативно-правового акту, який суперечить закону. Верховенство закону означає також і те, що нормативно-правові акти повинні прийматися у встановлених законом порядку і формі;

3) рівність всіх перед законом. У всіх повинен бути рівний обов'язок виконувати правові приписи, в рівних умовах всі повинні мати рівні права і не мати привілеїв, всі права повинні бути однаково захищені;

4) виконання правових актів всіма суб'єктами права;

5) забезпечення реалізації прав і свобод громадян. Ця вимога звернена не до суб'єкта права, який може реалізувати або не реалізувати право на свій розсуд, а до компетентних органів держави;

6) належне, правильне та ефективне застосування права державними органами;

7) послідовна боротьба з правопорушеннями;

8) недопущення свавілля у діяльності посадових осіб.

Таким чином, на думку О.П. Віхрова та І.О. Віхрової законність – це суспільно-політичний режим, який полягає у пануванні права і закону в суспільному житті, здійсненні приписів правових

норм всіма учасниками суспільних відносин, послідовній боротьбі з правопорушеннями і свавіллям у діяльності посадових осіб, у забезпеченні порядку та організованості в суспільстві [4].

В той же час, дещо іншу точку зору висловлюють автори підручника «Теорія держави і права» О.В. Зайчук та Н. М. Оніщенко про те, що законність – це комплексна політико-правова категорія, що відображає правовий характер організації суспільно-політичного життя, органічну взаємодію права та влади, права та держави. Це визначення характеризує основні риси законності як самостійної категорії:

– це критерій оцінки правового життя суспільства;

– це принцип, метод і режим неухильного виконання норм права;

– це категорія, що має визначений зміст.

Основними чинниками змісту законності є її вимоги, тобто моменти, сторони, з яких вона складається. Вони характеризують окремі види діяльності певних суб'єктів у сфері права та обумовлюються змістом його норм. Деякі автори отожднюють вимоги та принципи законності, хоча у дійсності ці категорії є різними як по суті, так і за обсягом.

Основними вимогами законності є наступні:

1. Верховенство права в житті суспільства та держави вимагає правової регламентації найважливіших сфер діяльності суспільства, які об'єктивно потребують регулювання правом, відповідності змісту закону ідеї права, гуманізму та справедливості.

2. Верховенство закону виявляється у верховенстві його змісту над змістом інших нормативно-правових та індивідуальних актів, які приймаються на основі закону, у встановленому ним порядку та формі.

3. Рівність перед законом забезпечує надання всім суб'єктам рівних прав та покладення рівних обов'язків, створення рівних умов реалізації права, відсутність будь-яких привілеїв у сфері права, невідворотність відповідальності та боротьбу з правопорушеннями.

4. Неухильне дотримання правових актів всіма суб'єктами права передбачає необхідність реалізації державно-владних приписів та їх обов'язковість для всіх суб'єктів права.

5. Неухильна реалізація прав та свобод забезпечує необхідність конституційного закріплення прав та свобод, створення умов щодо їх реалізації; забезпечення механізму реального втілення прав, їх охорони, гарантування і поновлення. Ця вимога відображає конституційне положення про права і свободи людини як вищу соціальну цінність суспільства.

6. Правильне та ефективне застосування норм права компетентними органами держави у межах

повноважень, відповідно до закону, гарантоване можливістю застосування юридичної відповідальності.

7. Послідовна боротьба з правопорушеннями вимагає чіткого визначення та нормативного закріплення протиправної поведінки, встановлення відповідальності відповідно до санкції правової норми, своєчасного реагування на будь-яке правопорушення та неможливості ухилитися від відповідальності за скоєне.

8. Неприпустимість свавілля в діяльності посадових осіб забезпечує реалізацію владних повноважень відповідно до наданої компетенції, з врахуванням інтересів суспільства, у рамках закріпленої правової процедури.

Тобто вказані вчені зазначають, що здійснення зазначених вимог і утворює законність та визначає її місце в суспільстві як засобу забезпечення стабільності правопорядку та ефективності правового регулювання [5].

В свою чергу чинним законодавством не надається єдиного визначення змісту терміну «законності». Зокрема, Закон України від 05.02.2015 № 156-VIII «Про засади державної регіональної політики» закріплює, що законності – відповідності Конституції та законам України, міжнародним договорам, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, а Закон України від 10.12.2015 № 889-VIII «Про державну службу» під законністю розуміє обов'язок державного службовця діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України [6].

Підсумовуючи таке становище, аналізуючи наукову літературу та чинне законодавство можна дійти висновку, що приломлюючи вказане до тематики нашого дослідження законність під час використання штатних негласних працівників підрозділами кримінальної поліції це:

1) у вузькому розумінні – поєднання відповідним суб'єктом під час здійсненням ОРД неухильного виконання вимог чинного законодавства та недопущення в своїх діях порушення прав та свобод інших суб'єктів такої діяльності;

2) в широкому розумінні – поєднання дотримання положень Конституції України, міжнародного законодавства, Законів України та інших нормативних актів, недопущення порушення прав та свобод особи, використання повноважень щодо обмеження конституційних прав особи лише у виняткових випадках, під час діяльності відповідних оперативних підрозділів, що використовують можливості штатних негласних працівників в повсякденній діяльності, здійснення негласним штатним працівником заходів направлених на протидію злочинності та діяльності відповідних контролюючих органів.

Висновок. Отже, підсумовуючи наведене можна дійти висновку, що дотримання законності під час використання штатних негласних працівників підрозділами кримінальної поліції це складний, комбінований процес, що вимагає від усіх суб'єктів, перш за все, повного виконання вимог чинного законодавства.

Література

1. Гурковський М. П., Єсімов С. С. Основні принципи діяльності поліції щодо забезпечення конституційних прав і свобод людини та громадянина в Україні: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www2.lvduvs.edu.ua/documents_pdf/visnyku/nvsvy/01_2017/20.pdf

2. Павловська І. В. Правові засади дотримання законності працівниками радянської міліції та карного розшуку під час провадження дізнання (1919–1930 рр.): [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/7068/1/Павловська%20І.В.%20Правові%20засади%20дотримання%20законності%20працівниками%20радянської%20міліції%20та%20карного%20розшуку.pdf>

3. Скакун О. Ф. Теорія держави і права: підручник: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://politics.ellib.org.ua/pages-1725.html>

4. Віхров О. П., Віхрова І. О. Теорія держави і права: курс лекцій: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://pidruchniki.com/84511/pravo/teoriya_derzhavi_i

5. Зайчук О. В., Оніщенко Н. М. Теорія держави і права. Академічний курс: підручник: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ebk.net.ua/Book/law/zaychuk_tdp/part3/2501.htm

6. Офіційний сайт Верховної Ради України. Законодавство України. : [Електронний ресурс]. – Режим доступу: Термін «Законність» <https://zakon.rada.gov.ua/laws/term/34145>

Анотація

Гнатюк В. В. Дотримання законності під час використання негласних штатних працівників підрозділами кримінальної поліції. – Стаття.

В статті зроблено спробу визначити основні зміст поняття «дотримання законності під час використання штатних негласних працівників підрозділами кримінальної поліції». Автором аналізується емпіричний матеріал, наукова література та чинне законодавство. Пропонується авторське визначення досліджуваної дефініції у вузькому та широкому розумінні.

Ключові слова: законність, використання штатних негласних працівників, підрозділи кримінальної поліції.

Аннотация

Гнатюк В. В. Соблюдение законности при использовании негласных штатных работников подразделениями криминальной полиции. – Статья.

В статье сделана попытка определить основные содержание понятия «соблюдения законности при использовании штатных негласных сотрудников подразделениями криминальной полиции». Автором анализируется эмпирический материал, научная литература и действующее законодательство. Предлагается авторское определение исследуемой дефиниции в узком и широком смысле.

Ключевые слова: законность, использование штатных негласных сотрудников, подразделения криминальной полиции.

Summary

***Hnatiuk V. V. Compliance with Criminal Police Units in the Use of Unofficial Staff.* – Article.**

The article tries to define the main content of the concept of «observance of lawfulness when using the staff

of silent employees of criminal police units». The author analyzes empirical material, scientific literature and current legislation. The author's definition of the study definition in a narrow and broad sense is offered.

Key words: legality, use of full-time non-public employees, criminal police units.

УДК 343.01

А. О. Войтко

аспірант

*Інституту права імені князя Володимира Великого
Міжрегіональної Академії управління персоналом***ПОНЯТТЯ ТА ГЕНЕЗИС ВИНИКНЕННЯ ГРУПОВОГО ПОРУШЕННЯ ГРОМАДСЬКОГО ПОРЯДКУ**

Постановка проблеми. Однією з необхідних і обов'язкових умов нормального функціонування будь-якої держави є підтримання громадського порядку на належному рівні. Правоохоронні органи прикладають чималі зусилля, на шляху протидії кримінально караними формам порушень правил поведінки людей в суспільстві – вандалізмом, хуліганством, груповим порушенням громадського порядку, масовими заворушеннями. Однак результати кримінологічних досліджень свідчать про те, що злочини проти громадського порядку продовжують залишатися досить поширеними в Україні, більш того погіршуються їх якісні характеристики (змінюються мотивація, способи вчинення, зростає організованість). Ці злочини становлять явну, серйозну небезпеку для всього суспільства, порушують нормальну роботу підприємств, організацій, установ, заподіюють майнову шкоду, фізична й інша шкода особистості і т.д.

Можливості правоохоронних органів ефективно реагувати на факти злочинів проти громадського порядку обмежені недостатнім правовим, інформаційним і організаційним забезпеченням. Тому першочерговим завданням в даний час є визначення оптимального кола кримінально-правових, кримінологічних та управлінських заходів, застосування яких найбільш ефективно позначиться на стані боротьби зі злочинами проти громадського порядку.

У своїй діяльності по охороні громадського порядку працівники поліції часто стикаються з конфліктними ситуаціями, які відбуваються як між громадянами, так і між громадянами і посадовими особами. В результаті чого працівники поліції повинні чітко знати які дії містять в собі ознаки групових порушень громадського порядку, а які масових заворушень.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Вагомий внесок у дослідженні проблем забезпечення громадського порядку зроблено видатними науковцями, серед яких, Г.В. Андрусів, П.П. Андрушко, В.Г. Гончаренко, Ю.М. Кармазін, О.В. Кириченко, В.В. Левчук, С.Я. Лихова, О.Г. Литвинко, Р.П. Олійничук, П.С. Матишевський, П.В. Шалдирван та інші.

Метою даної статті є з'ясування змісту терміна «групового порушення громадського порядку», основних видів таких порушень та деякі аспекти генезису його становлення.

Виклад основного матеріалу. Розпочинаючи висвітлення зазначеної теми, впершу чергу слід зупинитись на розумінні самого поняття правопорядок. Під ним слід розуміти суспільний порядок, врегульований правом, законом [1, с. 1102]. Що ж до терміна «порядок», то під ним у цьому самому словнику розуміється стан, коли все робиться, виконується так як слід, відповідно до певних вимог [1, с. 1074]. Під зазначеними в останньому визначенні «певними вимогами» в контексті терміна «правовий порядок» слід розуміти вимоги нормативно-правових актів. Таким чином, із мовознавчого розуміння випливає, що термін «правопорядок» не обмежується порядком на вулиці або порядком у залі судового засідання. Ґрунтуючись на цьому можна дійти висновку, що сили охорони правопорядку теж не обмежуються тими, що охороняють порядок тільки у громадських місцях.

В кримінально-правовому сенсі поведінка натовпу є груповим порушенням громадського порядку або хуліганством, що належать до Розділу XII КК України – Злочини проти громадського порядку та моральності. Девіантна поведінка у вигляді групових бійок є досить традиційною для вітчизняних соціокультурних умов. Хуліганськими називали всіх вуличних буянів; саме слово стало називним і набуло в Російській імперії розповсюдження з кінця XIX ст. Прояви такої поведінки сягають у давнину: цинізм (вчення кініків у Стародавній Греції) завжди трактувався як нігілістичне ставлення до людської культури та загальноприйнятих правил моральності; його синоніми – аморалізм, аморальність, аморальна поведінка. В словнику В. Даля цинізмом називається «відсутність сорому, внутрішнього усвідомлення недозволенності, каєття, самозасудження, внутрішньої відповідальності перед совістю»; в Новому українському тлумачному словнику – це безсоромність, зневажливо-зухвале ставлення до загальноприйнятих норм моралі й етики.

Під груповими порушеннями слід розуміти порушення громадського порядку шляхом організації групових дій, що призвели до грубого порушення громадського порядку або суттєвого порушення роботи транспорту, підприємства, установи чи організації, а також активна участь у таких діях.

До групових порушенням громадського порядку можна віднести:

- порушення встановленого порядку проведення мітингів та інших публічних акцій;
- групові бійки на стадіонах і вулицях;
- прояв протиправного невдоволення, як правило, законним діям правоохоронних органів.

Варто розуміти, що групові порушення громадського порядку відносяться до числа надзвичайних випадків, коли суттєво ускладнюють оперативну обстановку. Учасники безладів заважають діяльності органів влади, порушують нормальний ритм життя міста або району, підривають його економіку, наносять матеріальну та моральну шкоду, викликають широкий суспільний резонанс. За своїм характером групові порушення громадського порядку несуть велику громадську небезпеку, тому за участь у таких діях передбачено кримінальну відповідальність. При групових порушеннях громадського порядку діє натовп, який займається погромами, підпаленнями, зруйнуваннями, замахами на життя та здоров'я громадян, на державне та суспільне майно. Їх активні учасники підривають авторитет представників органів влади шляхом наклепу та підбурення, які викликають недовіру населення до правомірності їх дій.

Масові заворушення – це вчинене групою людей (натовпом) посягання на громадську безпеку, що супроводжується насильством над людьми, погромами, підпалами, знищенням майна, застосуванням вогнепальної зброї, вибухових речовин або вибухових пристроїв, а також наданням збройного опору представникам влади. Під час масових заворушень порушується громадський порядок на значній території, паралізується діяльність органів влади і управління.

Слід зауважити, що у більшості наукових і навчальних видань, присвячених проблемам кримінології, характеристика хуліганства дається одночасно з тяжкими злочинами проти особистості, такими як вбивство, катування, зґвалтування [2, с. 122].

Це обумовлено декількома обставинами. По-перше, значна кількість хуліганських дій пов'язано з насильством над особистістю. По-друге, злісне хуліганство, що становить близько 15% від загального числа реєстрованих хуліганських дій, пов'язане із застосуванням зброї або предметів, використовуваних як зброї. По-третє, вивчення судово-слідчої практики показує, що вчинення тяжких злочинів передують ціла серія окремих хуліганських дій. Зважаючи на специфіку групових порушень громадського порядку слід розуміти, що вчинення зазначених дій спричиняє заподіяння суттєвої шкоди діяльності підприємствам, установами чи організаціям, що в свою чергу викликає широкий суспільний та науковий інтерес до даної негативного явища [3, с. 50].

Так, І.І. Карпець відзначаючи зв'язок хуліганства із злочинами проти особистості, писав, «Кримінологи давно встановили закономірність (при нормальному перебігу подій), згідно з якою більш активне кримінальне переслідування осіб, які вчиняють хуліганство сприяє зменшенню вчиненню інших злочинів, зокрема вбивств і тілесних ушкоджень» [4, с. 377].

Групове порушення громадського порядку у переважній більшості вчиняється особами чоловічої статі, що пояснюється психофізичними особливостями, схильністю до споживання алкогольних напоїв, широким колом спілкування, де можуть виникнути конфліктні ситуації.

Проводячи історичний екскурс варто відмітити, що починаючи з 1986 року з'явилася тенденція до збільшення обсягу загальносвітового групового життя в загальній структурі цього виду суспільно небезпечної діяльності. Получили розповсюдження масові хуліганські дії серед неповнолітніх, які спричиняли значну матеріальну шкоду [5, с. 133].

Тенденція зростання групових порушень громадського порядку відзначається не тільки в нашій країні. В Японії «хуліганські групи неповнолітніх тероризують не тільки учнів, але їх жертвами стають і викладачі. Крім того, своїми діями ці групи завдають матеріальної шкоди і навчальному закладу [6, с. 206].

Паралельно у 1986 року в Великобританії вступили в силу основні положення Закону про суспільний лад. У ньому підлягали законодавчого визначення поняття «групові заворушення», «бійки», «незаконні збори», «загроза застосування насильства». Вперше визначено кількість суб'єктів групових порушень громадського порядку – 12 осіб, так як менше число не відображає серйозність правопорушення. Така увага зазначеним протиправних дій було приділено в зв'язку з тим, що Закон 1936 роки не відображав суспільної небезпеки подібного роду правопорушень [7, с. 24]. Крім групових безпорядків в Законі виділені -насильницькі заворушення. Вони припускають примус одним із суб'єктів злочину ще двох або більше осіб спільно з ними вчиняти дії, що змушують присутніх турбуватися за свою безпеку. Визначено відповідальність за протиправні дії або дії, спрямовані на один і той же об'єкт. Насильницьким визнається поведінка, спрямована як на самих потерпілих, так і на їх майно, при цьому передбачено покарання у вигляді позбавлення волі до 5 років, і штрафу. Матеріали, опубліковані в журналах «Police Journale» і «Police», повністю присвячені питанням вдосконалення законодавства Великобританії по боротьбі з порушеннями громадського порядку, які останнім часом стали приймати масовий характер [8, с. 7]. Необхідно відзначити, що реакція законодавця на зміну динаміки і характеру групових і масових

заворушень була як не можна більш своєчасна. Вона дозволила впорядкувати призначення кримінальних покарань судами і визначити права і обов'язки поліції при розслідуванні правопорушень безпосередньо на місці.

Незважаючи на те, що деяке зростання групового хуліганства відзначався і в 1967-1969 роках, на що неодноразово зверталася увага в дослідженнях, присвячених хуліганства, норми, що передбачають відповідальність за даний вид протиправного діяння, в нашій країні прийнято не було. «Як показують вибіркові дослідження, групи, які вчиняють зазначені дії, найчастіше утворюються випадково, а якщо і бувають більш-менш стійкими, то склалися зазвичай не для хуліганських дій. Але тим не менше хуліганство, вчинене групою осіб, є більш суспільно небезпечним, ніж вчинений однією особою. Зростання відносної кількості групових хуліганств викликає обґрунтовану тривогу» [9, с. 56].

Як показало вивчення матеріалів кримінальних проваджень та судових вироків, основну масу групових порушень громадського порядку вчиняють саме добре підготовленими, спортивними молодиками. При цьому більшу частину груп складають добре, задалегідь сформовані групи осіб. Часто злочини, вчинені добре знайомими між собою правопорушниками. Причому, 3/4 групових хуліганств відбуваються за попередньої змови і лише 1/4 спонтанно без попередньої змови та розмежування ролей.

Не завжди початкове формування групи має на меті вчинення злочину, хоча вже і має антисоціальну спрямованість, що виражається в спільному споживанні спиртних напоїв, наркотичних засобів і токсичних речовин, а також у вчиненні дрібних правопорушень.

Слід зауважити, що проведений аналіз слідчої та судової практики дає підстави стверджувати думку про те, що вікова категорія учасників групових порушень громадського порядку на різні види груп визначається перш за все психологічними особливостями певних вікових категорій правопорушників.

Деформація особистісних якостей і поведінки правопорушників може здійснюватися як під впливом окремих осіб, так і в процесі групового спілкування. Для осіб, що вчинили злочин типовим є їх зв'язок із злочинним середовищем. Зв'язок учасників з криміногенними групами з подальшою протиправністю поведінки полягає в прямому навчанні злочинної поведінки у взаємному «збагаченні» соціально-несхвальними поглядами і навичками, в ослабленні почуття особистої відповідальності за порушення норм і правил поведінки в суспільстві, зняття почуття страху перед можливим покаранням.

Крім зазначених вище: антигромадської психології, що виявляється в егоїзмі, нехтуванні ін-

тересами інших людей, ефективності та імпульсивності поведінки, споживанням алкогольних напоїв, низьким рівнем культури, часто певним соціальним статусом сім'ї, колом спілкування, в деякому випадку формує антигромадську установку – для хуліганства характерні і неорганізованість дозвілля, в більшості випадків залежить від диспропорцій в соціально-культурному розвитку, коли культурні центри відходять на другий план у порівнянні з необхідністю промислового і житлового будівництва, а в деяких випадках просто перестають існувати через фінансові труднощі. Підвищена концентрація населення, особливо молоді в студентських містечках, де крім гуртожитків не буває навіть спортивних споруд, збільшення стресових ситуацій, вирішення яких, в більшості випадків, відбувається в конфліктній формі, збільшує показники групових порушень громадського порядку.

Варто також додати у більшості випадків вчинення групових порушень громадського порядку сприяє обстановка безкарності, що виникає через невчасність прийняття заходів правоохоронними органами, судами, недосконалістю кримінального законодавства, невідповідності покарання тяжкості вчиненого злочину.

Судова практика відносить також до масових заворушень факти насильницького звільнення натовпом осіб, які перебувають в місцях позбавлення волі, або заарештованих, які утримуються під вартою в слідчих ізоляторах.

Під організацією групових порушень громадського порядку розуміється діяльність особи або декількох осіб по об'єднанню натовпу або керівництво нею з метою здійснення злочинних діянь.

Під насильством розуміється як фізичне, так і психічне насильство. Воно може виражатися в погрозі вбивством або заподіяння тяжкої шкоди здоров'ю, нанесенні або загрозу нанесення побоїв, а також в заподіянні або загрозу заподіяння легкого, середньої тяжкості і тяжкого (без особливо обтяжуючих обставин) шкоди здоров'ю.

Насильство в ході масових заворушень є заподіяння шкоди здоров'ю різної тяжкості або побоїв і катувань. Під погрозами розуміються насильницькі посягання на матеріальні цінності (псування і знищення майна).

У більшості випадків організатори і учасники масових заворушень діють з хуліганських спонукань, з почуття злоби, помсти. Цим почуттям схильні до найбільш несвідомі громадяни, які легко піддаються «психології натовпу».

Масові заворушення є тяжким злочином, що дестабілізує обстановку в районах проживання населення, що підриває підвалини суспільства і держави, що порушують нормальну життєдіяльність громадян, роботу підприємств, установ, організацій. Вони можуть виникнути спонтанно в

результаті порушень законності або тактично неправильних дій співробітників поліції.

З метою успішної роботи щодо попередження групових порушень громадського порядку та масових заворушень співробітникам поліції необхідно знати ознаки загострення соціальної напруженості і міжнаціональних протиріч, які можуть перерости в масові заворушення. Ці ознаки можуть бути:

- прояв значними групами громадян невдоволення недовіками у вирішенні економічних, соціальних і політичних проблем, діями органів влади та місцевого самоврядування;

- загострення міжнаціональних та міжрегіональних відносин;

- зростання злочинних посягань на життя, здоров'я і власність громадян;

- погіршення екологічної обстановки і т.д.

Необхідно відзначити, що самі по собі названі причини і умови не обов'язково завжди призводять до виникнення групових порушень громадського порядку і тим більше до масових заворушень.

Підсумовуючи вищезазначене можна резюмувати, що велику небезпеку становлять неформальні лідери, які можуть стати організаторами групових порушень громадського порядку та масових заворушень. Ці особистості мають талантом об'єднання і згуртування людей, можуть підпорядковувати їх своїй волі, переконувати і «заводити натовп». Незважаючи на дещо меншу ступінь суспільної небезпеки вчинення групових порушень громадського порядку у порівнянні з масовими заворушеннями не слід забувати про швидкий та раптовий перехід одного кримінально-караного діяння у інший. Тому надзвичайно важливо вживати заходи профілактики на шляху виникнення організаторів та підбурювачів групових порушень громадського порядку.

Література

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. – К. ; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2005. – 1728 с.
2. Кримінологія і профілактика злочинів / Под ред. професора А. І. Алексєєва. – М., 1989. – С. 366.
3. Побегайло Е. Ф. Кримінологічна характеристика осіб, які вчинили тяжкі насильницькі злочини. – М., 1976. – С. 50–51.
4. Карпець І. І. Злочинність: ілюзії і реальність – М., 1992. С. 376–378.

5. Самоделкин С. М., Сибіряков С. Л. Неформальні громадські об'єднання молоді та зміцнення правопорядку. Рекомендації для співробітників органів внутрішніх справ Волгоградської області / За ред. Самоделкина С. М. – Волгоград, 1988. – С. 133–135.

6. Злочинність і кримінологія в сучасній Японії. – М., 1989. – С. 206–207.

7. Удосконалення законодавства щодо громадського порядку. Проблеми злочинності в капіталістичних країнах. За матеріалами зарубіжної преси. – № 7. – М., 1987. – С. 23–25.

8. Police Journale 1986. 59. № 1 pp. 6–19.

9. Власов В. П., Лубшев Ю. Ф. Боротьба з хуліганством. – М., 1972. – С. 79.

Анотація

Войтко А. О. Поняття та генезис виникнення групового порушення громадського порядку. – Стаття.

У статті висвітлено деякі моменти щодо розуміння поняття групового порушення громадського порядку. Визначено основні риси формування даного кримінально-караного правопорушення. Проаналізовано поняття та запропоновано класифікацію видів вчинення групового порушення громадського порядку.

Ключові слова: громадський порядок, громадська безпека, групове порушення громадського порядку, масові заворушення, групове хуліганство.

Аннотация

Войтко А. А. Понятие и генезис возникновения группового нарушения общественного порядка. – Статья.

В статье освещены некоторые моменты относительно понимания понятие группового Нарушение общественного порядка. Определили основные признаки формирования данного уголовно-наказуемого правонарушения. Проанализировано понятие и предложено классификацию видов совершение группового нарушение общественного порядка.

Ключевые слова: общественный порядок, общественная безопасность, групповой Нарушение общественного порядка, массовые беспорядки, групповые хулиганство.

Summary

Voitko A. O. The concept and genesis of group disorder. – Article.

The article highlights some points of understanding the concept of group violation of public order. Identified the main feature the formation of this criminal offense. Analyzed the concept and proposed the classification of the types of the commission of a group of violation of public order.

Key words: public order, public safety, group violation of public order, riots, group hooliganism.

УДК 343.01

А. Ю. Доброскок
здобувач кафедри
кримінології та кримінально виконавчого права
Національної академії внутрішніх справ

ЗАГАЛЬНІ ЗАСАДИ КЛАСИФІКАЦІЇ ОСНОВНИХ ДЕТЕРМІНАНТ ВАНДАЛІЗМУ

Актуальність. Вандалізм є надзвичайно складною формою девіантної деструктивної поведінки, яка існувала на всіх етапах розвитку суспільства і була характерною для усіх типів соціальних культур. У сучасному світі проблема вандалізму не втратила своєї актуальності, навпаки, набула нового звучання та нових форм вираження. Вандалізм проник практично в усі сфери суспільних відносин, торкнувся усіх прошарків суспільства, тим самим розширивши свою правову природу та вийшовши за межі традиційного юридичного тлумачення. Все більша кількість актів вандалізму через свою жорстокість і цинізм набуває суспільного резонансу, а матеріальні збитки, яких завдають вандалі, з кожним роком відчутно зростають.

Однак, незважаючи на очевидну шкоду, яка заподіюється «звичними» вандальними діями, проблемам всебічної оцінки вандалізму та його запобігання на сьогодні приділяється недостатньо уваги. Так, у більшості наукових досліджень вандалізм продовжує висвітлюватись виключно в аспекті констатації загальновідомих фактів, характеристики лише основних його різновидів, визначення лише матеріальних збитків, аналізу лише традиційних заходів профілактики. Разом із тим, на сьогодні практично не дослідженими залишається більшість питань, що пов'язані із визначенням предикторів вандальної поведінки та характеристикою механізму формування даної девіації. Недослідженість даних проблем у теорії негативно позначається на правозастосовчій діяльності, зокрема, суттєво знижує потенційну ефективність впроваджуваних заходів і методів боротьби та попередження вандалізму.

Викладене вище обумовлює необхідність і практичну значимість більш детального наукового аналізу детермінаційного механізму вандальної поведінки, якому пропонується присвятити дану наукову статтю.

Мета: Метою дослідження є розкриття причин та умов вандалізму, що дозволить не тільки глибше зрозуміти його мотиваційну основу, але й створить наукове підґрунтя для розробки дієвих способів його запобігання, впровадження ефективних методів корекційної та профілактичної роботи з особами, які схильні до вчинення злочинів вандальної спрямованості.

Виклад основного матеріалу. Приступаючи до безпосереднього аналізу детермінант вандалізму,

в перш чергу необхідно бодай коротко зупинитись на поясненні загальнотеоретичних категорій і понять теорії причинності, яка в кримінологічній науці має методологічне значення й у значній мірі пояснює сутність і зміст правової природи злочинів, розкриває соціальну сутність особи злочинця, а також лежить в основі розробки заходів протидії злочинності.

Водночас, незважаючи на таке вагоме теоретичне і практичне значення, серед сучасних кримінологів так і не було досягнуто принципової єдності наукових поглядів на зміст теорії причинності. Зокрема, дехто з науковців за основу пропонує брати такі категорії, як «причини» та «умови». Інші – наполягають на доцільності розширення зазначеного переліку за рахунок включення до нього таких понять, як «фактори» та «чинники». Серед нетрадиційних підходів можна зустріти також пропозиції щодо виокремлення «внутрішньо-індивідуалізованих традицій, звичок, інтересів», «несприятливих умов морального формування особи злочинця», «умов-ситуацій», «передумов», «мотивації» тощо. При цьому неоднозначними є погляди на зміст всіх перерахованих вище категорій. Іноді вони застосовуються як тотожні, іноді – як взаємозамінні; досить часто відбувається підміна одного поняття іншим а також нічим не обґрунтоване розширення чи звуження їх справжнього змісту.

Нажаль, обмежений обсяг даної статті не дозволяє в повній мірі дослідити зазначену проблему, тим більше, що вона виходить далеко за рамки окресленого предмета дослідження і потребує самостійного наукового аналізу. У зв'язку з цим, ми пропонуємо лише тезисно окреслити основні положення, які в загальних рисах розкривають суть основних категорій теорії причинності.

Традиційно, вихідним елементом механізму детермінації в кримінології прийнято вважати «чинники». Переважна більшість науковців «чинники» пропонує визначати як «рушійну силу будь-якого процесу, що визначає, обумовлює (детермінує), його характер або окремі риси» [1, с. 137]. За сприятливих обставин розвитку «чинники» спричиняють появу «передумов» злочинної поведінки. Саме «передумови» провокують виникнення і розвиток певного процесу [2, с. 613], в тому числі вчинення вандалізму. В свою чергу, реалізовані передумови екстраполюються у

відповідні «умови» вчинення злочину [1, с. 137]. При цьому характерною рисою умов, яка дозволяє зрозуміти їх сутність, є те, що «самі по собі вони не можуть перетворитися в нову дійсність, а лише роблять її можливою» [1, с. 138]. Іншими словами, умови роблять реальним існування відповідних «причин» вчинення злочинів вандалізму спрямованості.

У найбільш загальному розумінні причини являють собою «явище чи сукупність взаємопов'язаних явищ, які породжують за відповідних умов інше явище, що розглядається як його наслідок (результат)» [3, с. 157]. Деякі науковці, намагаючись провести розмежування причин і умов, розглядають перші як «те, що виражає сутність явища й напрям його розвитку», а другі – як «те, що або сприяє, або перешкоджає дії причини, при цьому не визначаючи його сутності» [4, с. 4]. Водночас, незважаючи на наявність суттєвих відмінностей, між причинами та умовами зберігається тісний взаємозв'язок: самі по собі (без наявності причин) умови не можуть детермінувати злочин; так само як і причини не можуть реалізувати закладені в них криміногенні можливості без наявності сприятливих умов.

«Причини» вандалізму, у свою чергу, знаходять свою конкретизацію та деталізацію у різноманітних «факторах» – категоріях, що використовуються для характеристики різноманітних сфер суспільного життя – економічної, політичної, соціальної, духовної тощо. Різного роду недоліки та прорахунки в цих сферах, які негативно впливають на особу, і є тими безпосередніми факторами, які обумовлюють вчинення злочинів вандалізму спрямованості.

Вище ми у загальних рисах розкрили співвідношення і взаємозв'язок основних категорій теорії причинності: чинників, передумов, умов, причин і факторів. Однак у науковій літературі, а також в періодичних виданнях, і особливо в ЗМІ, всі вони нерідко отожднюють, або ж об'єднують узагальнюючим терміном – «детермінанти». На нашу думку, використання даного терміну як збірного поняття, що включає в себе найрізноманітніші соціально-негативні явища і процеси, які обумовлюють злочинність як свій наслідок, у даному дослідженні є цілком прийнятним і доцільним. Адже у найбільш загальному значенні «детермінанта» означає «1) домінуючий вплив, основний чинник; 2) причину, передумову, яка приводить до певного результату» [5, с. 215]. Саме у такому узагальнюючому значенні ми пропонуємо досліджувати основні детермінанти вандалізму.

Мабуть ні у кого не викликає сумнівів той факт, що вандалізм є досить складним правовим феноменом, який характеризується надзвичайним різноманіттям зовнішніх форм вираження,

широкою гамою мотивів та внутрішніх спонукань, неоднорідним суб'єктивним складом, різними за характером наслідками. Однак, викладеним вище не обмежується складність вандалізму. Він також має неоднорідну та багаторівневу систему детермінант, які у своїй сукупності та взаємодії активізують вандалісну поведінку особи.

Про багатоманітність криміногенних детермінант вандалізму свідчить принаймні той факт, що в сучасній юридичній літературі можна зустріти відразу кілька підходів до їх упорядкування, і всі вони концептуально відрізняються один від одного. Узагальнивши обґрунтовані в літературі наукові підходи, а також матеріали вивчених нами кримінальних проваджень у справах про злочини вандалізму спрямованості, ми прийшли до висновку, що сучасний вандалізм, який має безліч зовнішніх форм вираження і складне мотиваційне підґрунтя, виникає та реалізується під дією розгалуженої системи детермінант. Значна частина з них має загальний характер і є типовою для усієї злочинності загалом. Однак серед них є й такі, що мають специфічний характер і у зв'язку з цим допомагають розкрити усі тонкощі механізму детермінації вандалізму.

Для зручності аналізу, а також для максимального повного врахування усіх причин, які обумовлюють вчинення злочинів вандалізму спрямованості, ми об'єднали усі детермінанти вандалізму у дві великі групи: 1) об'єктивні (або, як їх іноді називають в літературі – зовнішні) – залежать від обставин об'єктивної дійсності; 2) суб'єктивні (внутрішні) – залежать від самої особи. В рамках кожної із зазначених груп ми виокремили кілька однорідних підгруп, зміст яких, у свою чергу, розкрили за допомогою конкретних детермінант. Нижче пропонуємо розглянути запропоновану нами систему більш детально.

1. Об'єктивні детермінанти.

1.1. Політичні детермінанти. Політичні причини напряму залежать від політичної ситуації, яка склалась на конкретному етапі розвитку нашої держави, а також від політичного курсу в найбільш важливих сферах суспільного життя країни. Узагальнення результатів проведеного нами дослідження дозволило визначити кілька фундаментальних причин політичного характеру, які детермінують злочини вандалізму спрямованості: 1) системна криза в політичному житті нашої країни, нестабільність політичного курсу, розконцентрованість політичної влади; 2) інертність та недостатня гнучкість існуючих політичних інститутів; їх неспроможність своєчасно адаптуватися до нових соціальних вимог і запитів, а також зняти протиріччя між політичною елітою та суспільством; 3) низькі державні мінімальні стандарти основних показників якості життя в Україні; 4) високий рівень корупції; бюрократизація

системи управління; віддаленість пересічних громадян від носіїв влади та відчуженість від неї; 5) наростання відчуття беззахисності; 6) відсутність ефективних механізмів реалізації державної політики щодо захисту дитинства; невиконання Україною взятих на себе зобов'язань та рекомендацій міжнародних експертів з охорони дитинства; 7) зниження рівня етнопатерналистської толерантності, що призводить до збільшення проявів ксенофобії, расизму та нетерпимості; декларативний характер державної політики з протидії цим негативним явищам; 8) тенденційність й обмеженість у формуванні та реалізації політики пам'яті; відсутність довготермінової державної стратегії вирішення конфліктних історичних питань; 9) приділення недостатньої уваги розробці та впровадженню послідовної та історично обгрунтованої політики декомунізації; відсутність загального політичного консенсусу щодо оцінки радянського періоду в історії України, а також єдиної політики щодо пам'ятників цього періоду тощо.

1.2. Економічні детермінанти. Так само як і політичні, економічні детермінанти в цілому мають загальний характер, а тому більшістю науковців відносяться до опосередкованих причин вандалістської поведінки. Однак, на нашу думку, в окремих випадках рівень економічного розвитку нашої держави і всі взаємопов'язані із ним негативні економічні процеси необхідно розглядати як безпосередні причини вандалізму. В першу чергу, це стосується таких його різновидів, як корисливий та тактичний вандалізм.

Узагальнення матеріалів кримінальних проваджень у справах про вандалізм дозволив нам визначити такі негативні економічні явища та процеси, які детермінують вандалістську поведінку: 1) криза виробництва; скорочення асигнувань на модернізацію виробництва; 2) безробіття; відсутність роботи й стабільного заробітку; тотальна невивплата заробітної плати; «відтік» найбільш кваліфікованих працівників закордон; 3) інфляція; стрімке зростання цін; подорожчання комунальних послуг; дисбаланс реальних потреб населення із рівнем їх фактичного задоволення; 4) скорочення рівня доходів і, як наслідок, зниження життєвого рівня переважної більшості населення; 5) майнова поляризація різних прошарків суспільства; поділ населення за ознаками майнової нерівності; зростання частки незабезпечених та малозабезпечених громадян в загальній структурі населення; 6) суттєве скорочення фінансових асигнувань в культурно-виховну сферу; тотальне недофінансування дошкільних і шкільних навчально-виховних закладів; скорочення числа комунальних культурно-просвітницьких закладів тощо.

1.3. Ідеологічні детермінанти. Є всі підстави стверджувати, що на сучасному етапі історичного

розвитку наша держава переживає наймасштабнішу морально-духовну кризу. Ідеологічні засади суспільства, які формувались протягом багатьох століть, виявились незахищеними перед молодим поколінням, представники якого, прагнучи задовольнити свої життєві потреби, переходять усі рамки дозволеного, посягаючи на об'єкти, що мають історичну, художню, археологічну, релігійну та іншу цінність. При цьому *серед основних ідеологічних детермінант, які обумовлюють вчинення злочинів вандалістської спрямованості, найбільше занепокоєння викликають наступні:* 1) системна криза в духовній сфері життя суспільства; деформація правових, ідеологічних, моральних та інших засад суспільного життя; 2) деградація одних та повне руйнування інших загальноновизнаних духовних цінностей; докорінна зміна світогляду і переосмислення традиційних ціннісних засад; 3) відсторонення держави від визначення ідеологічних орієнтирів та основних моральних засад суспільного життя; перехід від тотальних заборон до вседозволеності; втрата національної культурної ідентичності; відсутність чіткої й ґрунтовно визначеної національної ідеї; 4) ескалація міжнаціональних та міжрелігійних конфліктів; збільшення рівня нетолерантності та нетерпимості; активізація расизму, ксенофобії, антисемітизму; нарощення воєнничого націоналізму; 5) дегуманізація життя та зниження активності комунікації (особливо в містах); монотонність і запрограмованість людської поведінки; 6) падіння духовного та загальноетичного рівнів розвитку людства; зниження рівня релігійності та моральності в суспільстві; несприйняття громадянами (особливо молоддю) усталених етичних норм і загальносоціальних правил поведінки; 7) пропаганда культу насильства, жорстокості, цинізму, негативних проявів людської сутності в ЗМІ; зміщення культурних цінностей; 8) низький контроль за інформаційним простором; 9) різке зниження цінності історичного досвіду; втрата попередніх і відсутність нових традицій та ритуалів; розрив взаємозв'язку часів і поколінь; 10) нарощення соціально-політичної інфантильності молоді [6, с. 16]; деморалізація та авторитарна спрямованість у спілкуванні молодого покоління; 11) дезорганізації молоді; активізація діяльності неформальних молодіжних об'єднань екстремістської спрямованості; 12) нарощення кримінальної субкультури; посилення конформізму та свідомого несприйняття нав'язаних ідеалів і цінностей тощо.

1.4. Правові детермінанти. Недоліки в нормативно-правовому регулюванні будь-якої сфери суспільних відносин неодмінно призводять до активізації негативних явищ та процесів у ній. Сказане в повній мірі стосується й вандалізму. Водночас, як свідчать результати проведеного нами аналізу чинного законодавства, окрім відсутності

прямих норм, які передбачають кримінальну та адміністративну відповідальність за вандалізм, *сучасна система нормативно-правового регулювання механізму протидії злочинам вандалізму спрямованості характеризується ще цілою низкою системних недоліків*. Основними з них є наступні: 1) декларативний характер та популістична спрямованість більшості законодавчих актів у сфері охорони суспільної моралі, громадського порядку та безпеки; 2) недосконалість нормативно-правового забезпечення реалізації державної політики у сфері протидії расизму, ксенофобії, національної чи релігійної нетерпимості; 3) відсутність підзаконних нормативно-правових актів, що визначають механізм реалізації законодавчих положень у зазначених вище сферах; 4) низький рівень правосвідомості, правової культури та правового виховання громадян (особливо молоді); 5) відсутність на загальнодержавному рівні комплексних програм підвищення рівня толерантності в суспільстві, підвищення рівня суспільної моралі та духовності, а також протидії злочинам вандалізму спрямованості; 6) низька ефективність діяльності правозастосовних органів; 7) ігнорування рекомендацій міжнародних інституцій, а також неврахування в законодавстві міжнародно-правових стандартів протидії вандалізму тощо.

1.5. Організаційні детермінанти. У дану групу ми об'єднали цілу низку негативних явищ та факторів, які обумовлюють вчинення злочинів вандалізму спрямованості і які пов'язані із недосконалою роботою різноманітних установ та інституцій у цій сфері. Як свідчить узагальнення результатів проведеного нами дослідження, *до основних організаційних детермінант слід віднести*: 1) розбалансованість механізму протидії злочинам вандалізму спрямованості, його невідповідність вимогам сьогодення та постійно зростаючій суспільній небезпечності вандалізму поведінки; обмежений характер такого механізму та його неспроможність охопити всі сфери суспільного життя, в яких найбільш часто проявляються акти вандалізму; 2) низька ефективність інституційної організації впровадження державної політики протидії злочинам вандалізму спрямованості; 3) відсутність єдиної гармонійно розвиненої та всеохоплюючої системи суб'єктів протидії вандалізму, численні недоліки в їх роботі; дублювання функцій між різними суб'єктами такої системи; відсутність спеціально призначених підрозділів, які спеціалізуються на попередженні та розкритті злочинів вандалізму спрямованості; 4) відсутність конкретизації завдань, покладених на органи, які здійснюють протидію вандалізму; неналежне виконання співробітниками таких органів своїх повноважень; 5) ігнорування специфічного характеру злочинів вандалізму спрямованості в практичній діяльності правоохоронних органів; 6) від-

сутність комплексної та достовірної статистичної звітності, яка б дозволяла здійснювати постійний аналіз характеру, масштабу поширення та динаміки вандалізму, а також відсутність профілактичного обліку осіб, які вчинили злочини вандалізму спрямованості; 7) зниження профілактичного потенціалу діяльності правоохоронних органів, які здійснюють протидію вандалізму; приділення недостатньої уваги профілактичній роботі з особами, які схильні до вчинення вандалізму; 8) неузгодженість політичних, економічних, соціальних, правових, організаційних та інших заходів протидії злочинам вандалізму спрямованості; зосередження уваги на самому процесі організації та проведення заходів профілактики вандалізму, а не на їх результаті; невиконання, або ж неповне виконання попереджувальних заходів, передбачених в програмах протидії вандалізму; 9) недостатня ефективність заходів охорони об'єктів, які становлять значну історичну, культурну, археологічну, релігійну, художню та іншу цінність; 10) неналежний контроль за утриманням та благоустроєм кладовищ та інших місць поховань; відсутність або неналежна організація на них пропускового режиму; 11) легкодоступність об'єктів і предметів, на які в переважній більшості випадків посягають вандали тощо.

1.6. Соціальні детермінанти. Як свідчать результати проведеного нами дослідження, *злочини вандалізму спрямованості детерміновані цілою низкою негативних процесів, які відбуваються в соціальній сфері життя суспільства*. Основні з них такі: 1) затяжна соціально-економічна криза і, як наслідок, суттєве зниження рівня життя населення; відсутність ефективних гарантій соціального захисту громадян; зменшення уваги держави до вирішення проблем найбільш незахищених верств населення; 2) соціальна нестабільність; зневажливе ставлення до соціальних норм поведінки, звичаїв і традицій; падіння загальнокультурного рівня; невихованість молодого покоління; 3) збільшення рівня соціальної конфліктності у зв'язку з різким розшаруванням населення; посилення соціальної нерівності за матеріальною, політичною, національною, расовою, етнічною, релігійною, статусною та іншими ознаками; 4) диференціація суспільства за ознакою матеріального достатку; 5) загальна криміналізація суспільства; використання мови ворожнечі у засобах масової інформації; 6) поширення у масовій свідомості ксенофобських стереотипів; збільшення проявів расизму, радикалізму, крайнього націоналізму, антисемітизму, нетерпимості, а також міжетнічних, міжрелігійних і міжнаціональних конфліктів; 7) суттєве якісне та кількісне розширення асоціального та антисоціального середовища на фоні тотального зубожіння населення; маргіналізація населення; 8) загальнодоступність алкоголю,

наркотичних засобів і психотропних речовин і, як наслідок, розповсюдженість алкоголізму, наркоманії та токсикоманії; 9) пропаганда жорстокості, насильства та вандалізму в ЗМІ; 10) надання переваги спілкуванню через інтернет-ресурси, що полегшує процес налагодження контактів із особами, що мають схожі інтереси, а також дозволяє швидко об'єднатись у мобільні групи, в тому числі з протиправною метою; 11) толерантність до вандалізму тощо.

1.7. Педагогічні детермінанти. За своєю сутністю педагогічні детермінанти мають соціальний характер і є одним із різновидів попередньої проаналізованої нами групи. Однак, ми все ж таки пропонуємо розглянути їх більш детально, зважаючи на ту особливу роль, яку вони відіграють в детермінаційному механізмі вандалізму.

Аналіз наукової літератури, а також матеріалів кримінальних проваджень у справах про злочини вандалізму спрямованості дозволив нам визначити цілу низку соціально-педагогічних детермінант вандалізму, які для зручності аналізу ми об'єднали у п'ять груп. До першої групи ми віднесли негативні фактори, пов'язані із несприятливим сімейним мікросередовищем; до другої групи – негативні фактори, пов'язані із недоліками сімейного виховання; до третьої групи – негативні фактори, пов'язані із недоліками шкільного виховання; до четвертої групи – негативні фактори, пов'язані із недосконалістю системи позашкільної зайнятості; до п'ятої групи – фактори, пов'язані із негативним впливом найближчого соціального оточення. Зокрема, це:

- спостереження за поведінкою інших осіб (рідних та близьких, однокласників, друзів, сусідів, знайомих), яка має деструктивний, руйнівний, агресивний, насильницький характер;
- наявність у колі друзів тих, хто постійно виявляє неповагу та цинізм до суспільства, нехтує загальноприйнятими нормами і правилами поведінки;
- постійні конфліктні відносини з батьками, вчителями, однокласниками та іншими особами з найближчого оточення;
- негативні взаємовідносини в колективі, які носять деструктивний характер; відсутність взаємоповаги та взаємодопомоги;
- пропагування деякими неформальними молодіжними організаціями агресивних форм соціального протесту, який за часту супроводжується агресивними вандалістичними діями тощо.

2. Суб'єктивні детермінанти.

2.1. Низький духовний та культурний рівень особистості. Узагальнивши результати проведеного нами аналізу кримінальних проваджень у справах про злочини вандалізму спрямованості, а також проаналізувавши наукову літературу, ми прийшли до висновку, що серед основних негатив-

них факторів духовного та культурного життя, які детермінують вандалістичну поведінку особи, найбільше занепокоєння викликають наступні: 1) ціннісна деградація, деструкція ціннісної сфери та життєвих орієнтирів особистості; 2) загальний низький рівень культури, моральних уявлень і соціально-прийнятих навичок поведінки; 3) вияв неповаги та зневажливого ставлення до інших членів суспільства, до їх особистого простору, поглядів, переконань, власності; 4) спотворення основних моральних, етичних, духовних цінностей та установок; 5) несформованість особистісних структур; педагогічна занедбаність; 6) інфантильність, нестійкість та мінливість системи ціннісних орієнтацій, загальна соціальна пасивність, уникнення відповідальності за власні вчинки; 7) деформоване сприйняття суспільства та свого місця в ньому; 8) невідповідність та суперечність поглядів і бажань загальноновизнаним суспільним нормам і правилам поведінки; 9) набуття негативного асоціального досвіду (в сім'ї, школі, неформальній групі, трудовому колективі); 10) відсутність необхідних навичок саморегуляції, самоконтролю та дисципліни; 11) відсутність соціального контролю за поведінкою дитини, зловживання можливостями дистанційного виховання (через телефонні дзвінки, інтернет тощо) тощо.

2.2. Порушення процесу соціалізації особистості. Аналіз сучасних соціальних умов життя дозволив нам визначити декілька основних детермінант вандалістичної поведінки, які викликані різноманітними порушеннями процесу соціалізації особистості. В їх числі: 1) зловживання алкогольними напоями, наркотичними засобами, психотропними речовинами; 2) наявність постійних конфліктів у найближчому соціальному оточенні; 3) загальна девіантність особистості, її схильність до протиправної, антигромадської поведінки; 4) підвищений рівень конформності, що полегшує входження особи до складу неформальних об'єднань, за часту протиправної спрямованості; 5) приналежність до певної субкультури (фанати, графісти, скінхеди тощо) і підкорення тим правилам, які для неї характерні; 6) засвоєння в сім'ї та школі таких поведінкових шаблонів, які виявляються недоречними в нових соціальних умовах її життєдіяльності або суперечать загальноприйнятим нормам і правилам поведінки; 7) наявність попереднього протиправного досвіду, в тому числі вчинення актів вандалізму тощо.

2.3. Відхилення в поведінці та способі життя особи. Серед основних детермінант, які ми відносимо до цієї групи, варто згадати такі: 1) відсутність в особи бажання, можливості з користю використовувати свій вільний час; 2) нездатність особи до саморегуляції, самоконтролю та самодисципліни; 3) обмеження або відсутність в особи можливостей для самореалізації, проявлення своїх здібнос-

тей, особистих якостей, розкриття потенціалу; 4) небажання або неспроможність конструктивної взаємодії; 5) неадекватна самооцінка та занижений рівень домагань; 6) дискомфортність умов проживання, навчання, роботи, бажання їх змінити, удосконалити, підлаштувати під особисті потреби; 7) постійні або затяжні конфлікти в сім'ї, за місцем проживання, роботи чи навчання; 8) прагнення задовольнити особисті потреби, досягнути бажаного результату, збагатитись, отримати матеріальні блага чи будь-яку іншу вигоду тощо.

2.4. Розлади емоційно-вольової сфери. Серед найбільш поширених розладів емоційно-вольової сфери особи, які лежать в основі більшості мотивів вандалізму і детермінують вандалську поведінку, варто задати такі: 1) відкрита зневага до людської гідності, оточуючих, суспільства, правил людського співіснування; 2) загострення ксенофобських поглядів та переконань, нетерпимість та нетолерантність за ознаками статі, віку, раси, кольору шкіри, національності, віросповідання тощо; 3) бажання помститись, що виникає на ґрунті міжособистісних неприязних стосунків; 4) потреба у самоствердженні та самореалізації, що зачасти поєднується із накопиченим почуттям гніву, зневіри, недооцінки, розчарування; 5) прагнення підвищити свій соціальний статус: завоювати та зміцнити свій особистий авторитет, привернути до себе увагу, виділитись із «сірої маси», виразити сміливість, продемонструвати силу, заслужити повагу однолітків, здобути престиж, домінування, зайняти лідируючі позиції в групі тощо; 6) бажання дослідити можливості свого впливу на суспільство; висловити цинічний протест проти правил громадського співжиття; 7) прагнення особи задовольнити свої егоїстичні спонукання та естетичні потреби; 8) висловлення протесту, що може виражати незгоду з усталеними, багатовіковими традиціями; свідоме несприйняття норм і правил, які обмежують особисту свободу; 9) вияв цікавості, надмірна допитливість, «руйнівне експериментаторство»; 10) бажання зняти емоційну напругу та роздратованість, вимістити свої негативні емоції та переживання, отримати емоційну розрядку; 11) загострення почуття індивідуалізму, егоцентризму, інтолерантності тощо.

2.5. Особливості психофізичного стану. Дана група детермінант тісно пов'язана із попередньою, оскільки негативні фактори, які до неї входять, також в значній мірі характеризують мотиваційну сферу вандалізму. Як свідчать результати проведеного нами дослідження, вандалську поведінку особи обумовлюють такі негативні психофізичні стани: 1) алкогольне або наркотичне сп'яніння, сильне душевне хвилювання; 2) злість, гнів, ворожість, цинізм, жорстокість, нігілізм, неприязнь до інших людей, огида; 3) тривожність, нервова дратівлива слабкість, імпульсивність, психоло-

гічна невірноваженість; 4) виражена чутливість і вразливість, неспроможність до самореалізації; 5) заздрість та ревності; 6) нудьга; 7) втома, дратівливість, напруженість, розчарування, зневіра, незадоволення очікувань тощо.

2.6. Психологічні відхилення. З усіх психологічних відхилень вандалську поведінку з високою ймовірністю детермінують наступні: невірноваженість психіки; акцентуації характеру; реакції емансипації та групування; соціальний інфантилізм; підвищений рівень тривожності, агресивності та імпульсивності; нездатність до саморегуляції; емоційна нестійкість; загострення схильностей до наслідування, навіювання, зараження, підпорядкованості; вроджені психопатії; аномальні відхилення в розвитку вищої нервової діяльності; сексуальні девіації, такі як некрофілія, некросадизм, некрофагія, фетишизм, пігмаліонізм, полюціонізм, піролагнія тощо.

Висновки. Підсумовуючи викладене в даній статті зазначимо, що складна правова природа та багатоманітність зовнішніх форм вираження вандалізму обумовлюють складний характер та багатогранність його детермінаційного механізму. Свідченням цього є обґрунтована нами вище багаторівнева розгалужена система негативних факторів, які обумовлюють вчинення злочинів вандалської спрямованості. Водночас, варто наголосити, що розподіл окремих причин та умов вандалізму по групам та підгрупам має досить умовний характер. Річ у тім, що всі детермінанти перебувають між собою у тісному взаємозв'язку та взаємодії, впливають одна з одної, доповнюють і розвивають одна одну. Саме тому на практиці досить важко, і в абсолютній більшості випадків практично неможливо визначити якусь одну детермінанту, яка обумовила вчинення окремо взятого акту вандалської поведінки. Всі вони мають комплексний характер.

Література

1. Гусак Т.П. Протидія злочинним діям, що вчиняються особами у складі натовпу: автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Гусак Тарас Петрович; НАН України, Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького. – К., – 2015. – 20 с.
2. Новий тлумачний словник української мови: в 3 т. / [уклад.: В. Яременко, О. Сліпущко]. – [2-е вид., виправ.]. – Київ : АКОНІТ, 2008. – Т. 1: А–К. – 2008. – 928 с.
3. Горб Н.О. Наруга над могилою: кримінально-правовий та кримінологічний аналіз : дис... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Академія адвокатури України. – К., 2005. – 225 с.
4. Зуйков Г.Г. К вопросу о понятии причин преступления и условий, способствующих его совершению / Г.Г. Зуйков // Вопросы предупреждения преступности. – Москва : Юрид.лит., 1965. – № 2. – С. 4–7.
5. Оксфордский толковый словарь по психологии / Под ред. А. Ребера : В 2-х тт. – Т.1. [Пер. с англ. Е. Ю. Чеботарева]. – М. : Вече АСТ, 2003. – 592 с.

6. Любченко А. О., Савельєва Н. М. Соціальні проблеми і профілактика вандалізму: навч. посіб. [для студ. і магістр. спец-тей «Соц. робота» і «Соц. педагогіка»] / А. О. Любченко, Н. М. Савельєва. – Полтава : ПНПУ, 2017. – 75 с.

Анотація

Доброскок А. Ю. Загальні засади класифікації основних детермінант вандалізму. – Стаття.

Аналізується зміст і значення таких загальнотеоретичних категорій і понять теорії причинності, як «причини», «умови», «фактори», «чинники», «передумови» і на основі проведеного аналізу робиться висновок, що в якості збірного поняття, яке включає в себе найрізноманітніші соціально-негативні явища і процеси, які обумовлюють злочинність як свій наслідок, доцільно використовувати термін «детермінанти». Узагальнюються обґрунтовані в літературі наукові підходи до визначення основних причин та умов вандалізму і констатується, що сучасний вандалізм, який має безліч зовнішніх форм вираження і складне мотиваційне підґрунтя, виникає та реалізується під дією розгалуженої системи детермінант. Обґрунтовується підхід, за якого усі детермінанти вандалізму диференціюються на дві групи – об'єктивні (зовнішні) та суб'єктивні (внутрішні). В рамках кожної групи виділяються однорідні підгрупи, зміст яких розкривається за допомогою конкретних детермінант.

Ключові слова: вандалізм, девіантна поведінка, детермінанти, детермінаційний механізм вандалізму, злочини вандалізму, спрямованості, причини, умови, фактори, чинники.

Аннотация

Доброскок А. Ю. Общие положения классификации основных детерминант вандализма. – Статья.

Анализируется содержание и значение таких общетеоретических категорий и понятий теории причинности, как «причины», «условия», «факторы», «факторы», «предпосылки» и на основе проведенного анализа делается вывод, что в качестве собирательного понятия, которое включает в себя самые социально-негативные явления и процессы, которые обуслови-

вают преступность как свое следствие, целесообразно использовать термин «детерминанты». Обобщаются обоснованные в литературе научные подходы к определению основных причин и условий вандализма и констатируется, что современный вандализм, который имеет множество внешних форм выражения и сложное мотивационное основание, возникает и реализуется под действием разветвленной системы детерминант. Обосновывается подход, при котором все детерминанты вандализма дифференцируются на две группы – объективные (внешние) и субъективные (внутренние). В рамках каждой группы выделяются однородные подгруппы, содержание которых раскрывается с помощью конкретных детерминант.

Ключевые слова: вандализм, девиантное поведение, детерминанты, детерминационных механизм вандалізму, преступления вандалізму, направленности, причины, условия, факторы, факторы.

Summary

Dobroskok A. Yu. General principles of classification of the main determinants of vandalism. – Article.

The content and meaning of such general theoretical categories and concepts of causation theory as "causes", "conditions", "factors", "factors", "prerequisites" are analyzed, and on the basis of the conducted analysis, it is concluded that as a collective concept, which includes a variety of socio-negative phenomena and processes that determine crime as a consequence, it is advisable to use the term "determinants". Scientific approaches to determining the root causes and conditions of vandalism are summarized in the literature, and it is stated that modern vandalism, which has many external forms of expression and a complex motivational basis, arises and is realized under the influence of an extensive system of determinants. The approach under which all determinants of vandalism are differentiated into two groups – objective (external) and subjective (internal) is substantiated. Within each group, homogeneous subgroups are distinguished, the content of which is revealed by specific determinants.

Key words: vandalism, deviant behavior, determinants, deterministic mechanism of vandal behavior, vandalism, causes, conditions, factors, factors.

УДК 343.9

В. В. Загамула
здобувач кафедри
кримінального процесу та організації досудового розслідування
Харківського національного університету внутрішніх справ

ОСОБЛИВОСТІ ДОПИТУ ПОТЕРПІЛОГО ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ ВТЯГНЕННЯ НЕПОВНОЛІТНІХ У ЗАНЯТТЯ ПРОСТИТУЦІЄЮ

Постановка проблеми. Найбільш поширеною і, водночас, найбільш складною слідчою (розшуковою) дією є допит. Складність допиту визначається не тільки тим, що слідчому нерідко протистоїть особа, яка не бажає давати показання, але і тим, що у показаннях добросовісної особи, яка допитується, можуть міститися помилки, перекручування і вигадки, які необхідно виявити і врахувати на шляху встановлення об'єктивних обставин кримінального правопорушення [1, с. 352]. Незважаючи на те, що процесуальним і тактичним особливостям допиту присвячено значну кількість наукових праць та методичних рекомендацій, на практиці продовжують мати місце ряд прорахунків і недоліків, які допускаються слідчими під час проведення даної слідчої (розшукової) дії, що призводить до зниження результативності досудового розслідування та втрати доказової інформації.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Вагомий внесок у дослідження особливостей проведення допиту на стадії досудового розслідування, зробили такі вітчизняні та зарубіжних вчені у галузі кримінального процесуального права та криміналістики, як Ю. П. Аленін, В. П. Бахін, Р. С. Белкін, П. Д. Біленчук, А. М. Васильєв, В. К. Весельський, В. І. Галаган, І. В. Гловюк, Л. Я. Драпкін, А. В. Дулов, В. О. Коновалова, В. С. Кузьмічов, М. І. Кулагін, В. Г. Лукашевич, Є. Д. Лук'янчиков, М. І. Порубов, О. М. Процюк, С. М. Стахівський, М. В. Салтевський, Л. Д. Удалова, В. Ю. Шепітько, та багато інших. Разом з тим, питання допиту неповнолітніх потерпілих внаслідок втягнення їх у заняття проституцією у криміналістичній літературі на сьогодні розглянуто недостатньо.

Метою статті є дослідження організаційних і тактичних особливостей проведення допиту потерпілого під час розслідування втягнення неповнолітніх у заняття проституцією, а також визначення кола основних запитань, на які слідчому необхідно знайти відповідь під час вказаної слідчої (розшукової) дії.

Виклад основного матеріалу дослідження. Розглядаючи допит як комплекс пізнавальних та логічно-засвідчувальних операцій, які виконуються спеціально уповноваженими суб'єктами кримінального процесу під час виконання ними своїх функцій у межах досудового розслідування

з метою отримання та закріплення показань, що мають значення для кримінального провадження [2, с. 388], слід підкреслити, що основною метою допиту є отримання від допитуваного усіх відомих йому достовірних відомостей про обставини, за яких відбувалася подія, що розслідується, та про осіб, причетних до неї [3, с. 485].

Якщо ж говорити безпосередньо про допит неповнолітніх потерпілих, то слід зазначити, що дана слідча (розшукова) дія є регламентованим кримінальними процесуальними нормами інформаційно-психологічним процесом спілкування між особами, які беруть у ньому участь, що здійснюється з урахуванням вікових особливостей допитуваного та направленим на отримання відомостей про відомі йому факти, що мають значення для встановлення істини у справі [4, с. 10].

У Кримінальному процесуальному кодексі України, зокрема у статті 226, визначені процесуальні особливості допиту малолітньої або неповнолітньої особи. Так, у цій статті вказано, що допит малолітньої або неповнолітньої особи проводиться у присутності законного представника, педагога або психолога, а за необхідності – лікаря. До початку допиту вказаним особам роз'яснюється їхній обов'язок бути присутніми під час допиту, а також право заперечувати проти запитань та ставити запитання. Допит малолітньої або неповнолітньої особи не може продовжуватися без перерви понад одну годину, а загалом – понад дві години на день. Особам, які не досягли шістнадцятирічного віку, роз'яснюється обов'язок про необхідність давання правдивих показань, не попереджуючи про кримінальну відповідальність за відмову від давання показань і за завідомо неправдиві показання [5].

Ефективне проведення допиту неповнолітнього потерпілого передбачає обов'язкове врахування наступних елементів його планування і підготовки: організаційний – забезпечення раціонального здійснення допиту (де, коли і т. ін.); змістовний – визначення повноти і взаємозв'язку обставин, які потрібно з'ясувати; тактичний – встановлення відповідних засобів і прийомів вирішення конкретних завдань допиту [6, с. 13].

Зупинимось більш детально на їх розгляді.

Вибір місця проведення допиту неповнолітнього потерпілого внаслідок втягнення його у

заняття проституцією полягає в обранні приміщення, у якому має відбуватися дана слідча (розшукова) дія, з тим, щоб допитуваний почував себе максимально комфортно та захищено і жоден із сторонніх факторів не перешкоджав наданню повних та правдивих показань, а також не призвів до погіршення його психологічного стану. Відповідно до міжнародних стандартів щодо захисту дітей-жертв злочинів, допит має проводитись у сприятливих для дітей умовах у спеціально обладнаних для цього приміщеннях. В Україні такі приміщення отримали назву «зелена кімната» і функціонують в управліннях (відділах) Національної поліції України.

Разом з тим, продовжує існувати негативна практика, коли особи, які проводять допит потерпілої дитини, продовжують ставитись формально до вибору місця проведення допиту, не розуміють важливість даного питання та допитують дітей у своїх робочих кабінетах, що є вкрай небажаним, оскільки проведення допиту у кабінеті слідчого може мати негативні наслідки, зокрема дитина може замкнутись, не надати повних показань, які є важливими для встановлення істини у кримінальному провадженні, а найголовніше може отримати додаткову психологічну травму, що завдасть шкоди її фізичному та психологічному здоров'ю [7, с. 178–179].

Говорячи про час проведення допиту неповнолітніх потерпілих, слід зазначити, що у КПК України встановлені лише обмеження тривалості проведення даної слідчої (розшукової) дії та заборона проведення допиту в нічний час, за винятком невідкладних випадків, коли затримка в його проведенні може призвести до втрати слідів кримінального правопорушення чи втечі підозрюваного [5]. Однак, законодавчо не визначено тривалість перерв між окремими частинами допиту, які повинні встановлюватися безпосередньо слідчим із урахуванням особи неповнолітнього потерпілого та обстановки, в якій він допитується.

Як вірно вказує О. М. Процюк, при обранні часу проведення допиту та при визначенні тривалості проведення цієї слідчої (розшукової) дії потрібно враховувати вікові та індивідуальні психологічні особливості кожного окремого неповнолітнього допитуваного і на початку допиту встановити розумні часові межі такого допиту. Стан втоми як стан тимчасового зниження працездатності, а також розсіяність та апатія, є одними з видів тимчасової дезорганізації свідомості. Відомо ж, що людина більш працездатна у стані бадьорості, а не втоми. У зв'язку з цим, дуже важливо вчасно перервати допит, щоб дати неповнолітньому і його організму можливість відпочити, відновитися та налаштуватися на продовження розмови [8, с. 68].

Ми вважаємо, що взагалі найбільш ефективно та доцільно допитувати неповнолітніх потерпілих

у першій половині дня, зокрема, у світлу пору доби, а проведення цієї слідчої (розшукової) дії ввечері чи вночі можливо допускати виключно у невідкладних випадках.

Як вже було відмічено раніше, під час проведення допиту малолітньої або неповнолітньої особи необхідним є забезпечення присутності законного представника, педагога або психолога, а за необхідності – лікаря.

Загалом, основною метою присутності педагога або психолога під час проведення допиту неповнолітнього потерпілого є сприяння слідчому в максимально повному встановленні всіх обставин, які мають значення для кримінального провадження, за умови неухильного дотримання прав і законних інтересів неповнолітнього. Для досягнення вказаної мети педагог (психолог), залежно від ситуації, надає допомогу у встановленні психологічного контакту з неповнолітнім, створенні невимушеної обстановки допиту, забезпеченні оптимального емоційного стану неповнолітнього, формулюванні педагогічно коректних запитань, складанні плану допиту, а також визначенні оптимальної тривалості допиту [9, с. 8].

Безсумнівно, педагог або психолог, який залучається до проведення допиту неповнолітнього, повинен мати відповідні знання, отримані під час здобуття вищої освіти за спеціальністю (при цьому обов'язково до матеріалів кримінального провадження мають бути долучені завірені належним чином копії документів про здобуття педагогом або психологом освіти), а також практичний досвід роботи з дітьми.

З огляду на специфіку досліджуваного нами злочину, дискусійним залишається питання про те, чи педагог або психолог, які залучаються до проведення допиту неповнолітнього потерпілого, втягнутого в заняття проституцією, повинні бути попередньо знайомі з ним або ні. На нашу думку, під час вирішення вказаного питання, слідчий повинен, в першу чергу, виходити з урахування особи неповнолітнього потерпілого, його психологічного стану, а також наявності педагога, з яким у потерпілого склалися довірчі стосунки і в присутності якого він почуватиме себе вільно та не буде соромитися розповісти про вчинений відносно нього злочин (це може бути класний керівник, будь-який інший шкільний вчитель, керівник гуртка, який колись відвідував неповнолітній тощо). Якщо ж такого педагога немає, то слідчому краще залучити для проведення допиту кваліфікованого психолога, який не знайомий з потерпілим. Такий підхід дозволить уникнути ситуацій, за яких неповнолітній буде викривляти свої показання або ж приховувати факти чи обставини, що матимуть значення для розслідування, з метою створення позитивного враження про себе або ж навпаки

буде вести себе демонстративно зухвало і відмовиться надавати показання.

Під час допиту неповнолітнього потерпілого, внаслідок втягнення його у заняття проституцією, слідчому необхідно знайти відповідь на значну кількість запитань, приблизний перелік яких згрупуємо у декілька змістовних блоків:

1. Відомості щодо особи потерпілого: прізвище, ім'я, по-батькові; дата та місце народження; національність та громадянство; освіта; місце навчання (роботи), рід занять і займана посада; стосунки, які склалися в колективі; гуртки, секції, які відвідує чи відвідував; місце проживання (реєстрації); умови постійного проживання; з ким проживає, рід занять та характеристика батьків або осіб, що їх замінюють, який спосіб життя вони ведуть; хто і у якому розмірі забезпечує витрати на проживання, харчування, одяг; перебування на обліку в лікаря нарколога або психіатра; стан здоров'я, наявність інших захворювань, які потребують надання невідкладної медичної допомоги або тривалого лікування; наявність судимості (у випадку не знятої або не погашеної судимості, слід з'ясувати за якими статтями Кримінального кодексу України притягувався до кримінальної відповідальності); чи застосовувалися примусові заходи виховного характеру, чи притягувався до адміністративної відповідальності; відомості про паспорт, свідоцтво про народження або інший документ, який підтверджує особу; номери та ІМЕІ мобільних телефонів, якими користувався та користується; наявність сторінок в соціальних мережах, їх адреси.

2. Відомості про обставини (час, місце, спосіб) знайомства з особою, яка втягнула в проституцію: коли і яким чином відбулося знайомство; хто саме познайомив і де, анкетні дані, номери телефонів цих осіб, ступінь їх зв'язку з потерпілим; чи перебував неповнолітній у службовій чи іншій залежності від вказаних осіб; чи мала місце переписка за допомогою засобів мобільного зв'язку, Інтернет-мережі; чому зацікавила пропозиція почати займатись проституцією; чи були якісь обіцянки щодо робочих годин, вихідних днів, умов надання сексуальних послуг та їх оплати; хто був свідком спілкування з особою, яка в подальшому втягнула в заняття проституцією; де і коли відбувалися зустрічі з цією особою, яким чином зв'язувалися з нею (за допомогою мобільного телефону, соціальних мереж, месенджерів).

3. Відомості щодо безпосередньої події злочину: чи мало місце втягнення або ж примушування до заняття проституцією; яким саме способом відбувалося втягнення в заняття проституцією (з використанням обману, шантажу, уразливого стану тощо); які аргументи наводила особа, яка втягувала у заняття проституцією, що саме обіцяла і яким чином переконувала неповнолітнього;

що розповідала про умови та оплату цієї діяльності; чи мали місце погрози, шантаж, якщо так, то в чому саме вони полягали, чи сприймалися вони як реальні; чи заподіювалося фізичне насильство, якщо так, то яке саме (які наносилися тілесні ушкодження, побої; які знаряддя і засоби застосовувалися при насильницьких діях); чи звертався після отримання тілесних ушкоджень до закладів охорони здоров'я за медичною допомогою; чи забирали документи паспорт та гроші, інші речі потерпілого; чи обмежувалася свобода пересування (чи мало місце примусове утримання).

4. Відомості щодо обставин заняття проституцією неповнолітнім: чи надавав сексуальні послуги за винагороду або лише було досягнуто згоди щодо заняття цією діяльністю; коли і скільки разів надавалися сексуальні послуги; чи здійснювалася доставка до клієнтів або ж до постійного місця, де надавалися сексуальні послуги, якщо так, то яким автотранспортом, чи змінювалися водії, або ж постійно здійснювала перевезення одна і та сама особа, хто при цьому супроводжував неповнолітнього; чи маскувалися місця надання сексуальних послуг за винагороду під легітимний вид діяльності закладів розваг або відпочинку, інших установ чи організацій; кому передавалися гроші за оплату послуг; якими були види сексуальних послуг, що надавалися за винагороду; тривалість щоденного робочого часу; кількість клієнтів, їх анкетні дані, номери телефонів; чи застосовувалася система штрафів за відмову від надання сексуальних послуг, перебування в стані алкогольного чи наркотичного сп'яніння, за інші порушення визначених та обумовлених правил поведінки; ставлення неповнолітнього до заняття проституцією.

5. Відомості про інших осіб, які можуть бути потерпілими внаслідок втягнення їх у заняття проституцією: чи відомі інші особи, в тому числі і неповнолітні, які надавали сексуальні послуги за винагороду, їх анкетні дані, номери телефонів; яким чином їх втягнули або намагаються втягнути в заняття проституцією; адреси помешкань, де проживають або тимчасово перебувають особи, які займаються проституцією.

Звісно, наведений нами перелік запитань не є вичерпним і може розширюватися або змінюватися слідчим залежно від обставин розслідуваного кримінального правопорушення, а також ситуацій, що складаються під час допиту неповнолітнього потерпілого.

Слід також відмітити, що у практичній діяльності досить часто виникають складнощі при отриманні відповіді на вказані запитання під час проведення допиту неповнолітнього потерпілого, адже допит за своєю сутністю є формою спілкування, взаємодії між слідчим та допитуваним, яка чітко формалізована процесуальними нормами,

соціальними ролями тих, хто спілкується. Ця взаємодія (спілкування) носить вимушений характер, оскільки обумовлюється не особистими бажаннями учасників, а необхідністю. Подібна ситуація виключає психологічну близькість людей, створює додаткові комунікативні бар'єри, що в окремих випадках сприяє прихованню істини [10, с. 131].

Основними проблемами, які виникають під час допиту неповнолітніх потерпілих внаслідок втягнення їх в заняття проституцією, є складність встановлення психологічного контакту з допитуваним, надання потерпілими завідомо неправдивих показань, небажання надавати показання, замовчування певних важливих фактів, перебування допитуваних у напруженому психологічному стані, який перешкоджає веденню допиту, необхідність подолання впливу злочинців на потерпілих, внаслідок якого останні відмовляються від наданих раніше показань або змінюють їх.

Виникнення вказаних проблем може бути обумовлене зокрема і тим, що потерпілі внаслідок втягнення їх у заняття проституцією відчувають сором або вважають себе винними; побоюються громадського осуду з боку сусідів чи родичів; їм погрожують підозрювані; вони бажають забути, що з ними сталося; не вірять правоохоронним органам, наприклад, через попередній досвід спілкування з жорстокими та корумпованими поліцейськими; не бажають надавати показання слідчим-чоловікам; не впевнені, що з ними будуть поводитися гідно та будуть поважати недоторканість їх особистого життя; не впевнені, що їх показання будуть використані належним чином та ефективно тощо [11, с. 76].

Саме тому під час допиту неповнолітнього потерпілого надзвичайно важливим є встановлення з ним психологічного контакту. Спектр тактичних прийомів, які застосовуються з метою налагодження психологічного контакту з неповнолітнім потерпілим, є досить широким, зокрема до них можна віднести такі, як:

а) отримання згоди на спілкування, що характеризується зняттям психологічного бар'єра у допитуваного;

б) пошук спільних або збіжних інтересів;

в) вибір принципів, за якими відбуватиметься спілкування;

г) виявлення тем, небезпечних для спілкування;

г) індивідуальний вплив та адаптація до допитуваного;

д) побудова довірливих стосунків [12, с. 4];

При цьому основним засобом установа психологічного контакту є коректна, тактовна поведінка слідчого.

Також зауважимо, що під час розслідування втягнення неповнолітніх у заняття проституцією

доцільно використовувати можливість проведення допиту неповнолітнього потерпілого у режимі відеоконференції при трансляції з іншого приміщення (дистанційне досудове розслідування), що дасть змогу усунути прямий контакт неповнолітніх з особами, які можуть тим чи іншим способом негативно вплинути на них, залякати чи іншим чином погіршити їх психологічний стан [13, с. 111].

Резюмуючи зазначимо, що результативність проведення допиту неповнолітнього потерпілого внаслідок втягнення його у заняття проституцією обумовлюється неухильним дотриманням вимог законодавства та вмільм використанням слідчим тактичних прийомів проведення даної слідчої (розшукової) дії. В кожному випадку проведення допиту, слідчий повинен оцінювати особистісну специфіку допитуваного, обставини злочину та обстановку допиту з метою обрання саме тих тактичних прийомів, які будуть не лише ефективними, але й не призведуть до настання недопустимих наслідків – приниження честі та гідності неповнолітнього потерпілого, здійснення на нього психологічного тиску, а також виключать необхідність додаткового допиту.

Література

1. Криміналістика : підручник. / В. В. Пясковський, Ю. М. Черноус, А. В. Іщенко, О. О. Алексєєв та ін. – К. : «Центр учбової літератури», 2015. – 544 с.
2. Кунтій А. І. Тактика допиту неповнолітнього свідка під час розслідування умисного вбивства, вчиненого в стані сильного душевного хвилювання / А. І. Кунтій // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. – 2013. – № 3. – С. 386–393.
3. Криміналістика : учебник / отв. ред. Н. П. Яблков. – 3-е изд., перераб. и доп. – М. : Юристъ, 2005. – 781 с.
4. Шепитько В. Ю. Допрос несовершеннолетних: психология и тактика : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 / В. Ю. Шепитько. – Харьков, 1991. – 24 с.
5. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 № 4651-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>. – Назва з екрана.
6. Весельський В. К. Сучасні проблеми допиту (процесуальні, організаційні і тактичні аспекти) : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 / В. К. Весельський. – К., 1999. – 16 с.
7. Мальована Т. І. Місце проведення допиту дитини, яка потерпіла від злочину у кримінальному провадженні / Т. І. Мальована // Вісник кримінального судочинства. – 2015. – № 3. – С. 178–184.
8. Процюк О. М. Кримінальна процесуальна регламентація й тактика допиту неповнолітнього підозрюваного : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / О. М. – К., 2017. – 243 с.
9. Тетюев С. В. Допрос несовершеннолетнего обвиняемого в стадии предварительного расследования : процессуальный аспект : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / С. В. Тетюев. – Челябинск, 2006. – 28 с.

10. Шибанова Е. В. Выявление и расследование преступлений, связанных с проституцией : дисс. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 / Е. В. Шибанова. – Саратов, 2005. – 206 с.

11. Хавеман Р. Огляд законодавства про боротьбу з торгівлею людьми в Україні / Р Хавеман, М. Вейерс. – К., 2001. – 95 с.

12. Філонов Л. Б. Психологія слідчої діяльності / Л. Б. Філонов. – М. : Акад. МВД ССРСР, 1983. – 80 с.

13. Пилипенко І. В. Деякі питання застосування законодавства щодо участі неповнолітніх у кримінальному провадженні / І. В. Пилипенко // Публічне право. – 2013. – № 3 (11). – С. 110–118.

Анотація

Загамула В. В. Особливості допиту потерпілого під час розслідування втягнення неповнолітніх у заняття проституцією. – Стаття.

Стаття присвячена дослідженню організаційних і тактичних особливостей проведення допиту потерпілого під час розслідування втягнення неповнолітніх у заняття проституцією. Окреслено коло основних запитань, на які необхідно отримати відповіді під час цієї слідчої (розшукової) дії. Визначено найбільш оптимальні місце і час проведення допиту неповнолітнього потерпілого.

Ключові слова: неповнолітня особа, допит, тактичний прийом, психологічний контакт, втягнення у заняття проституцією, «зелена кімната».

Аннотация

Загамула В. В. Особенности допроса потерпевшего при расследовании вовлечения несовершеннолетних в занятие проституцией. – Статья.

Статья посвящена исследованию организационных и тактических особенностей проведения допроса потерпевшего при расследовании вовлечения несовершеннолетних в занятие проституцией. Очерчен круг основных вопросов, на которые необходимо найти ответы во время этого следственного (розыскного) действия. Определены наиболее оптимальные место и время проведения допроса несовершеннолетнего потерпевшего.

Ключевые слова: несовершеннолетнее лицо, допрос, тактический приём, психологический контакт, вовлечение в занятие проституцией, «зеленая комната».

Summary

Zahamula V. V. Peculiarities of the interrogation of the victim during the investigation into the involvement of minors in prostitution. – Article.

The article is devoted to the study of the organizational and tactical features of the interrogation of the victim in the investigation of the involvement of minors in prostitution. Outlined a range of basic questions that need to be answered during this investigative (investigative) action. The most optimal place and time for the interrogation of a minor victim were determined.

Key words: juvenal, interrogation tactical reception psychological contact, engaging in prostitution, «Green room».

УДК 343.9

В. В. Костюк
адвокат, здобувач

Харківського національного університету внутрішніх справ

ПРИЧИНИ ТА УМОВИ ЗЛОЧИННОСТІ У СФЕРІ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ

Постановка проблеми. Інтелектуальна діяльність у XXI ст. стає основним і вирішальним чинником соціально-економічного прогресу. Від рівня творчої діяльності залежатиме рівень суспільного виробництва, успіхи якого, у свою чергу, визначають рівень матеріально-побутового життя народу. Економічний та соціально-культурний розвиток країни перебувають у прямій залежності від творчої діяльності людини, ефективного використання різноманітних об'єктів інтелектуальної власності та створення надійної правоохоронної системи захисту.

Водночас, у зв'язку з активним розвитком світової торговельної системи, технологічним удосконаленням здійснення випуску товарної продукції та її маркування, і поряд з тим проникненням у національну економіку транснаціональної злочинності, створюється система загроз для фінансових ринків України [9].

Це вимагає досконалого вивчення детермінантів злочинності у сфері інтелектуальної власності, що у свою чергу потребує усвідомлення природи та чинників поширення цього суспільно небезпечного явища, а також відповідного правового забезпечення, узгодженого з міжнародними стандартами.

Стан дослідження. Серед вітчизняних науковців, які досліджують проблеми інтелектуальної власності, можна назвати таких як: М. Братасюк, В. Мельник, О. Мельник, В. Паламарчук, В. Сандул, О. Супрун, О. Тропін та ін., а також зарубіжних учених, зокрема: Л. Бентлі, Т. Волкова, Ю. Громова, В. Дозорцева, М. Коршунова, Б. Шермана та ін.

Мета дослідження - аналіз причин та умов злочинності у сфері інтелектуальної власності для подальшого вдосконалення запобігання злочинності у сфері інтелектуальної власності.

Виклад основних положень. Науковці зазначають, що чинниками впливу на виникнення злочинності у сфері інтелектуальної власності є передусім ринкові показники: підприємницький клімат та конкурентна спроможність товарів і послуг, експортно-імпорتنі показники, рівень заробітної плати, фінансування державних установ та лабораторій, розподіл державного бюджету за напрямками науково-технічної та інноваційної діяльності тощо.

Характеризуючи економічні умови та причини, що детермінують злочини проти інтелектуаль-

ної власності, слід зазначити, що для сьогодення характерні повільність і суперечливість економічних реформ, відсутність їх єдиної узгодженої концепції на шляху до побудови ринкової економіки. Як наслідок, сучасний рівень розвитку вітчизняного культурного простору характеризується, у тому числі, й активним обігом об'єктів права інтелектуальної власності, які виступають не лише як товар, але й джерела отримання незаконних прибутків [10, с. 228].

Слід звернути увагу на надвисоку рентабельність таких злочинів. Навіть високі непродуктивні витрати виявляються за такою рентабельністю малозначною економічною перешкодою для поширення незаконного використання об'єктів інтелектуальної власності. Так, із кожного проданого піратського музичного компакт-диска можна отримати 2,5 дол. США прибутку, що загалом в Україні становить приблизно 20 млн. дол. США на рік. Незаконні ж доходи від реалізації піратських DVD-дисків ще більші [6, с. 46]. Унаслідок цього сформувалася ціла галузь злочинного бізнесу, яка приносить значні прибутки і не потребує великих капіталовкладень чи розробки складних механізмів учинення злочинів.

Мають місце і швидкі темпи науково-технічного прогресу, здобутки якого значною мірою полегшують вчинення злочинів проти інтелектуальної власності. Існують і сприятливі для вироблення контрафактного програмного забезпечення технологічні умови (контрафактні компакт-диски з програмним забезпеченням можуть бути вироблені на заводах, що мають ліцензію на виробництво музичних і відеодисків; переобладнання виробничих потужностей на випуск програмного забезпечення забирає незначний час і є нескладною операцією; цінова доступність спеціальної техніки дозволяє організувати дрібнотоварне виробництво на обмеженій території).

Відчувається і вплив швидкого розвитку нових технологій (насамперед, інформаційних). Наприклад, як зазначалося у Рекомендаціях парламентських слухань «Захист прав інтелектуальної власності в Україні: проблеми законодавчого забезпечення та правозастосування», в умовах сучасної технологічної революції з'явилися принципово нові можливості відтворення об'єктів, захищених правом інтелектуальної власності. Не виконують своєї запобіжної ролі голографічні та інші марки, що наклеюються на диски, оскільки

злочинці навчилися їх досить майстерно підробляти. Це призводить до істотної диференціації структури системи захисту права інтелектуальної власності та ускладнення механізмів саме такого захисту [2, с. 98].

Немає ряду важливих статистичних показників, складених за міжнародною методологією, передусім, щодо оцінки обсягу використання інтелектуальних здобутків у виробництві, рівня надходжень і виплат ліцензійних платежів, частки вітчизняного високотехнологічного експорту. Політичні детермінанти злочинів проти інтелектуальної власності органічно пов'язані із політичними факторами тіньової економіки у цілому та незаконного підприємництва зокрема.

Так, останнім часом науковці традиційно виділяють такі криміногенні політичні фактори зазначених явищ: а) нестабільність курсу політичних реформ; б) критично високий рівень корумпованості правоохоронної системи, системи податкового та іншого видів контролю над підприємницькою діяльністю (у тому числі, пов'язаної з використанням об'єктів інтелектуальної власності); в) незаконне лобювання вузьких корпоративних інтересів окремих найбільших економічних суб'єктів і фінансово-промислових груп на шкоду інтересам індивідуальних підприємців, дрібних і середніх підприємств; г) необґрунтована орієнтація на закордонні моделі економічного устрою, які існують в умовах, що суттєво відрізняються від вітчизняних; д) зловживання принципом «дозволено все, що не заборонено законом»; е) «самоусунення» держави від регулювання багатьох сфер економіки (у тому числі підприємництва) [9, с. 24–29].

Крім зазначених, слід виокремити причини, пов'язані зі специфікою контрафактної інтелектуальної продукції. Це: а) державна зневага до ефективного розвитку національного наукового потенціалу; б) відтік талановитих наукових кадрів за кордон шляхом отримання зарубіжних грантів, запрошення на навчання, обмін досвідом тощо. Україна щорічно втрачає від 37,5 до 90 млн. грн.. унаслідок відтоку фахівців у галузі комп'ютерних технологій за кордон. Згідно зі статистичними даними українські вищі навчальні заклади щорічно готують близько 1400 спеціалістів [4, с. 17]. Така ситуація призводить до подальшого відставання України в науковому, науково-технічному та економічному розвитку; в) надзвичайно ліберальна кримінальна політика у сфері боротьби з порушенням права інтелектуальної власності. У США навмисна торгівля комп'ютерною програмою із використанням підробленого фірмового найменування, підробленої документації або упаковки може каратися штрафом на суму до 250 тис. дол. США та/або позбавленням волі до п'яти років для особи, яка засуджена вперше (частина 18, параграф 2314 Зводу законів США) [5, с. 84]; г) низь-

кий рівень державної підтримки вітчизняної продукції результатів інтелектуальної діяльності, які нині не є прибутковим видом діяльності, внаслідок чого перемищаються у тіньову економіку. Так, якщо у США частка інвестицій у нематеріальні активи досягає 10–11% ВВП, то в Україні вона становить менше 1% [1, с. 442]; д) необґрунтована орієнтація на закордонні моделі електронних пристроїв і відсутність ефективного розвитку національної ІТ-індустрії, у тому числі, державного замовлення на фінансування національного програмного забезпечення, операційної системи та пакету найпопулярніших офісних програм.

Важливу роль відіграють соціальні умови та причини, що детермінують злочини проти інтелектуальної власності. Йдеться насамперед про зміну соціальної структури суспільства, яка призводить до того, що у ряді сфер, особливо пов'язаних з використанням комп'ютерних програм, баз даних та аудіовізуальної продукції, діють стимули до споживання продукції, виготовленої з порушенням права інтелектуальної власності, а зацікавленість в її виготовленні та розповсюдженні зумовлюється отриманням високих прибутків, що стає можливим унаслідок недотримання права інтелектуальної власності та несвоєчасного застосування заходів цивільної, адміністративної та кримінальної відповідальності. Нестабільність курсу соціальних реформ, масове зубожіння населення і неконтрольоване зростання цін на всю продукцію викликають бажання витратити менші кошти на власні потреби, неспроможність не лише окремих громадян, але й підприємців витратити кошти на ліцензійне програмне забезпечення, легальну кіно- та аудіо продукцію тощо. Наприклад, високу вартість програмного продукту Я. П. Ващук пояснює тим, що вона визначається витратами на створення програмного коду. Відомо, що у розробці й виробництві ОС Windows 2000 брали участь понад 5 тисяч осіб, а корпорація Microsoft витратила на її випуск понад три мільярди доларів США [3].

Характерною рисою сучасної вітчизняної соціальної моделі є різка диференціація населення за рівнем доходів, низька частка зайнятого населення та бідність основної його частини. За даними ООН, розрив між доходами 10% найбагатших і 10% найбідніших громадян України становить 30:1 (за деякими оцінками навіть 40:1) [8, с. 369]), тоді як оптимальним у благополучних країнах вважається показник 6:1, а гранично допустимим 10:1 [7, с. 22–24]. Зростаюча поляризація суспільства за рівнем доходів і життєвих можливостей породжує соціальну напругу, стимулює нелегальні, у тому числі протиправні, форми задоволення матеріальних потреб та інтересів значної частини населення.

Важливе місце серед інших об'єктивних загальних детермінантів злочинів проти інтелектуальної власності займають правові детермінанти. Про їх

значення свідчить той факт, що з усіх засобів (правових (чинні нормативні акти, які регламентують правила користування об'єктами інтелектуальної власності й установлюють відповідальність за їх порушення); морально-етичних (норми поведінки щодо використання об'єктів інтелектуальної власності та непорушення інтересів його правовласників); технічних (апаратні пристрої та технічні програми, які виконують функції захисту інтелектуальної власності); фізичних (різного роду механічні, електронно-механічні пристрої та спорудження, спеціально призначені для створення фізичних перешкод проникнення до програмного забезпечення, що потребує захисту) найбільша питома вага припадає саме на правові, які становлять 60%. Характеризуючи правові детермінанти цієї групи злочинів, слід насамперед зазначити недосконалість національного законодавства та невідповідність його сучасним реаліям.

Зокрема, як зазначалося у «Концепції розвитку національної системи правової охорони інтелектуальної власності», ефективність захисту права інтелектуальної власності залежить від досконалості нормативно-правової бази, сформованої інфраструктури національної системи правової охорони інтелектуальної власності. Однак практика застосування законодавства виявила цілу низку проблем, пов'язаних із невідповідністю деяких його вимог нормам міжнародного права, забезпеченням ефективного захисту права інтелектуальної власності та створенням цивілізованого ринку цих об'єктів.

Наступною групою умов і причин, що детермінують злочини проти інтелектуальної власності, є організаційні. Не випадково переважна більшість сучасних дослідників проблем незаконного використання об'єктів інтелектуальної власності звертає увагу на організаційно-структурну та функціональну невідповідність системи заходів боротьби з такими злочинними проявами, специфіці аналізованого явища і меті такої боротьби.

Аналіз досліджень дозволяє стверджувати, що до головних організаційних детермінантів незаконного використання об'єктів інтелектуальної власності належать: 1) перевага у системі органів, наділених повноваженнями щодо захисту інтелектуальної власності, структур, які забезпечують застосування заходів відповідальності за порушення цього права (нерідко на шкоду застосуванню заходів профілактики); 2) малоефективний механізм моніторингу (збору інформації, аналізу, оцінки, прогнозу) стану незаконного використання об'єктів інтелектуальної власності, його факторів і ефективності заходів боротьби з такими злочинними проявами; 3) недоліки у системі органів законодавчої, виконавчої та судової влади, підрозділів (посадових осіб), які спеціалізуються на захисті інтелектуальної власності (зокрема, як засвідчило

проведене нами опитування експертів правоохоронних органів, уповноважених на проведення розслідування у кримінальних справах про порушення авторських і суміжних прав, украй рідко (лише в кожному чотирнадцятому випадку) забезпечується відповідна спеціалізація); 4) високий рівень латентності незаконного використання об'єктів інтелектуальної власності зумовлений відсутністю чітких якісно-кількісних розбіжностей між адміністративно-карними та кримінально-карними порушеннями в аналізованій сфері; 5) малоефективний механізм взаємодії недержавних структур із забезпечення протидії незаконному використанню об'єктів інтелектуальної власності (насамперед підрозділів служби безпеки компаній) з державними правоохоронними органами тощо.

Отже, до об'єктивних умов і причин належать економічні, політичні, соціальні, правові та організаційні. Їх наявність сприяє існуванню загальних факторів злочинності у державі, які, своєю чергою, створюють сприятливі умови для вчинення злочинів проти інтелектуальної власності.

Література

1. Андрощук Г. О. Біла книга. Інтелектуальна власність в інноваційній економіці України / Андрощук Г. О., Дем'яненко О. В., Жилияєв І. Б. та ін. – К. : Парламентське видво, 2008. – 448 с.
2. Василичук В. І. Попередження правопорушень у сфері авторського та суміжного права / В. І. Василичук // Науковий вісник Нац. акад. внутр. справ України. – 2004. – № 2. – С. 95–101.
3. Ващук Я. П. Заручники піратського програмного забезпечення [Електронний ресурс] / Я. П. Ващук // Реєстрація товарного знаку в Україні. – Режим доступу : <http://www.patent.km.ua/ukr/articles/i734>.
4. Дмитришин В. Легалізація та ефективне використання програмного забезпечення в Україні / В. Дмитришин // Інтелектуальна власність. – 2002. – № 10. – С. 10–16.
5. Захист прав інтелектуальної власності: норми міжнародного і національного законодавства та їх правозастосування : практичн. посібн. / Д. Лонг, П. Рей, В. О. Жаров та ін. – К. : КІС, 2007. – 448 с.
6. Лебідь С. А. Аналіз криміногенної ситуації на ринку об'єктів інтелектуальної власності / С. А. Лебідь // Інтелектуальна власність. – 2004. – № 4. – С. 45–46.
7. Моніторинг розвитку соціальної сфери України за 2012 рік. – К. : Центр перспективних соціальних досліджень, 2013. – 142 с.
8. Нерівність в Україні: масштаби та можливість впливу / за ред. Е. М. Лібанової. – К. : Інститут демографії та соціальних досліджень імені М. В. Птухи НАН України, 2012. – 404 с.
9. Тіньова економіка в Україні: масштаби та напрями подолання : аналіт. доп. / Тищук Т. А., Харзішвілі Ю. М., Іванов О. В. ; за заг. ред. Я. А. Жаліла. – К. : НІСД, 2011. – 96 с.
10. Харченко В. Б. Про причини злочинів у сфері інтелектуальної власності / В. Б. Харченко, М. Л. Давиденко // Вісник Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна. – Серія "Право". – 2011. – Випуск 10. – С. 227–231.

Анотація

Костюк В. В. Причины та умови злочинності у сфері інтелектуальної власності. – Стаття.

У статті розглядаються детермінанти злочинності у сфері інтелектуальної власності. Наголошується на важливому впливі економічних чинників на зростання злочинності у сфері інтелектуальної власності. Виокремлено причини, пов'язані зі специфікою контрафактної інтелектуальної продукції.

Ключові слова: інтелектуальна власність, детермінанти, злочинність, протидія, ринковий клімат.

Аннотация

Костюк В. В. Причины и условия преступности в сфере интеллектуальной собственности. – Статья.

В статье рассматриваются детерминанты преступности в сфере интеллектуальной собственности. Отмечается важное влияние экономических факторов на

рост преступности в сфере интеллектуальной собственности. Выделены причины, связанные со спецификой контрафактной интеллектуальной продукции.

Ключевые слова: интеллектуальная собственность, детерминанты, преступность, противодействие, рыночный климат.

Summary

Kostiuk V. V. The causes and conditions of crime in the field of intellectual property. – Article.

In article crime determinants in the sphere of intellectual property are considered. Important influence of economic factors on rise in crime in the sphere of intellectual property is noted. The reasons connected with specifics of counterfeit intellectual products are allocated.

Key words: intellectual property, determinants, crime, counteraction, market climate.

УДК 343.953

А. Ю. Куликович
лікар-психіатр, здобувач
Університету сучасних знань

РОЛЬ ПОТЕРПІЛОГО У СТВОРЕННІ КРИМІНОГЕННОЇ ОБСТАНОВКИ

Вступ. Зазвичай потерпілий вживає всі необхідні заходи щодо попередження злочинів, активно чинить опір злочинним посяганням, знаходить сили встояти перед «спокусами», погрозами або насильством. Охорона власного майна, дотримання базових правил особистої безпеки завжди були нормою поведінки. Однак в залежності від виду злочину потерпілі відіграють значну роль у створенні криміногенної ситуації і тому можуть бути класифіковані за цим пунктом.

Зокрема, увагу кримінологів привертає роль потерпілих при вчиненні тяжких та особливо тяжких злочинів проти особи, зокрема вбивства: за один рік жертвами вбивств і замахів на них стають більш 30 тис. людей.

Постановка завдання. Метою дослідження є вивчення ролі потерпілого у створенні криміногенної обстановки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Різні аспекти даної проблеми в різний час досліджували такі зарубіжні та вітчизняні вчені, як: Ю. М. Антонян, В. Н. Бурлаков, Я. І. Гилінський, Г. Н. Горшенков, А. І. Долгова, П. А. Кабанов, В. Н. Кудрявцев, Н. Ф. Кузнецова, В. В. Лунеев, В. А. Номоконов, Д. А. Шестаков, А. М. Яковлев та інші.

Результати дослідження. Варто зазначити, що деякі особи можуть стати жертвою злочину в силу, по-перше, своїх психологічних і поведінкових особливостей і, по-друге, рольової специфіки і групової приналежності. В тому й іншому випадку поведінка може бути винною або невинною. Психологічна схильність жертви передбачає наявність таких особистісних рис, як надмірна довірливість, необачність, підвищена запальність і дратівливість, агресивність, а в поведінці – схильність до авантюризмів, нахабних, нестриманих вчинків. До цієї ж групи слід віднести тих осіб, які, володіючи психологічною схильністю, ставлять особами, які становлять небезпеку. Це – волоцюги, повії, наркомани, алкоголіки, професійні злочинці.

Поведінка осіб, які стають жертвами злочинів, в силу своєї професійної діяльності (професійна віктимна), рольових статусів або групової приналежності найчастіше є невинною. Це, по-перше, високопосадовці, керівники гілок влади. По-друге, касири (інкасатори), експедитори, водії таксі, працівники поліції, підприємці і т.д. По-третє, ті, хто належать до різних національних, релігійних

та інших соціальних груп і можуть бути піддані насильству під час міжнаціональних, міжрелігійних (міжконфесійних) та інших конфліктів.

Також жертвами іноді стають особи, які з яких-небудь причин є «обтяжливими» для злочинця, і вбивство є засобом ухилення від виконання обов'язків по відношенню до них, наприклад старі і хворі люди, новонароджені, один з подружжя, особи, яким злочинець винен значну суму грошей, і т.д. Тут можна спостерігати гостру конфліктну ситуацію. Жертвами вбивці можуть стати особи, які перешкоджають злочинцю досягти будь-якої мети, зокрема, перешкоджають вчиняти злочини. До їх числа відносяться і особи, що охороняють гроші, цінності або майно, якими хоче завладіти вбивця.

Досить поширеними відносинами між вбивцею і його жертвою є тривалі й інтенсивні особисті, часто інтимні стосунки. Такі відносини як один з мотиваційних чинників побутових вбивств і заподіяння шкоди здоров'ю розвиваються, як правило, поступово, переростаючи в конфліктну, а потім в агресивну поведінку.

Варто зазначити, що серед форм віктимної поведінки, попередньо вбивствам, слід виділити провокацію, яка може мати форму погроз, насильства або образи з боку потерпілого. Згідно вибілковими даними 35% вбивств і 30% тілесних ушкоджень різного ступеня тяжкості було завдано в результаті таких дій потерпілих, як побой, знущання, образи; при цьому 57,1% з них перебували в стані алкогольного або наркотичного сп'яніння.

Також науковцями звертається увага саме на «провокаційні дії» потерпілих, які викликають часом непередбачені (для потерпілого) дії злочинця, що говорить про можливий низький рівень психо-соціальної адаптації потерпілого, про його самовпевненість егоцентричні «схильності» в повсякденній поведінці.

Зазначимо, що форми провокації є різними. Активна форма провокації – це дії потерпілого, які створюють небезпеку для його життя, якої він сподівається уникнути, розраховуючи, що особа, яку провокують, в силу свого соціального стану, рис характеру або недостатньої фізичної сили не посміє відповісти йому насильством. Подібна форма провокації зустрічається нерідко в армії і місцях позбавлення волі. При вчиненні побутових злочинів часто відбувається помилкова оцінка можливої реакції члена сім'ї, який став об'єктом

провокації. Потерпілі зазвичай переконані, що сімейні традиції або страх утримають таку особу від насильства.

Пасивна форма провокації зустрічається рідше, ніж активна, і пов'язана з невиконанням потерпілим обов'язків, що впливають із громадських, товариських, сімейних та інших відносин, наприклад несплата грошового боргу.

Підкреслимо, що провокації і в тій, і в іншій формі найчастіше мають тривалий характер і виникають в рамках конфліктних ситуацій. Довготривала неприємна дія на психіку людини «акумуляує» у ній ненависть і в кінцевому результаті може призвести до того, що який-небудь незначний інцидент породить бурхливу реакцію. Постійна провокаційна поведінка жертви часто передують вбивству найближчих членів сім'ї.

Варто звернути увагу на несвідому провокацію, при якій потенційний потерпілий не розуміє, що його необережний вчинок може викликати реакцію, яка веде до небезпечних наслідків. Однак ні в якому разі не слід вважати провокацією справедливий зауваження громадян хуліганам, які через негативні орієнтації і навички або риси характеру можуть розцінити таке зауваження як образу і привід для помсти. У цих випадках винність потерпілого відсутня, а злочинець діє у відповідності зі своїм суб'єктивним уявленням про ситуації, що склалася, яку він сприймає неправильно. Таким чином, не можна розцінювати як провокацію будь-яку поведінку потерпілого, яка суперечить інтересам злочинця.

Крім провокаційної форми поведінки ми можемо спостерігати і необережну поведінку, яка заснована на поганий соціальній адаптації (в основному діти і психічно неповноцінні, люди похилого віку тощо), заснована на самовпевненості і легковажності.

Іншою формою віктимної поведінки потерпілого є його необережність. Жертви вбивств, як і багатьох інших злочинів, не усвідомлюючи кінцевих наслідків своєї поведінки, не вживають необхідних заходів безпеки і створюють сприятливі ситуації для вчинення злочинів. Багато жертв не передбачали, що знайомства в ресторанах, вживання алкогольних напоїв з випадковими особами, підтримання зв'язків з небезпечним середовищем, надання інформації про наявність у них значних грошових сум, залишення без нагляду та охорони квартир, гаражів тощо можуть призвести до тяжких для них, іноді навіть трагічних наслідків.

Провокаційна або необережна поведінка потерпілого, як відомо, може призвести до вчинення не тільки вбивств, а й інших злочинів проти особи, в тому числі зґвалтувань.

Щорічно жертвами зґвалтувань і замахів на них стають 13-14 тис. жінок, проте латентність

названих злочинів дуже велика, особливо в сучасних умовах, коли досить просто підкупити потерпілого або залякати його.

Зґвалтуванням нерідко передують необережна двозначна поведінка жінок, їх недостатня розбірливість в знайомствах. Як показують спеціальні дослідження, значна частина зґвалтувань відбувається випадковими знайомими потерпілими, з якими вони, як правило, знайомилися в той же день або напередодні і, про яких не знали нічого, крім імені. Цьому злочину зазвичай передують спільне вживання спиртних напоїв [1, с. 133].

Провокаційна поведінка потерпілого у разі зґвалтування полягає, як правило, в тому, що жінка допускає створення ситуації, яка передбачає можливість здійснення статевого акту. Передумовою можуть виступати як зовнішні умови, в яких жінка знаходиться з чоловіком, наприклад усамітнення, так і їх еротична налаштованість. Провокація з боку жінки може бути і неусвідомленою, коли внаслідок віку, недосвідченість чи надмірну довірливість вона не усвідомлює провокуючого характеру своєї поведінки.

У літературі справедливо зазначається, що саме недостатньо правильна поведінка потерпілої, в певній мірі провокує зґвалтування, призводить до того, що багато потерпілі не повідомляють в органи юстиції про цей злочин [3, с. 214].

Слід звернути увагу на те, що у всьому світі визнана актуальною проблема жорстокості і насильства по відношенню до неповнолітніх, що закріплено в Міжнародній конвенції ООН з прав дитини (1989). У нашій країні вона набула особливої актуальності у зв'язку зі збільшенням числа дітей – сиріт, які піддаються жорстокості і насильству як в сім'ї, так і за її межами. Можна виділити три основні форми неналежного поводження з дітьми:

- фізичне насильство;
- сексуальні зловживання;
- недбале ставлення до своїх батьківських обов'язків, нехтування ними.

Статистичні дані про поширеність сексуального насильства по відношенню до дітей в різних країнах досить суперечливі, проте вражають своїми масштабами. Наприклад, від 20 до 30% дорослих жінок і 10% чоловіків в США і Великобританії в дитинстві піддавалися сексуальним посяганням. Будь-яка дитина може стати жертвою сексуального насильства, а дівчатка ними виявляються в три рази частіше, ніж хлопчики. За деякими даними, в нашій країні щорічно реєструються 7-8 тис. випадків сексуального насильства над дітьми, однак реальне число потерпілих щонайменше в 10 разів більше. За даними дослідження, проведеного Державним науковим центром соціальної та судової психіатрії ім. В. П. Сербського, у 79% з 353 дітей і підлітків, потерпілих від сексуальних посягань, раніше спостерігалися психічні розлади [2, с. 285-

289]. Вони не могли не робити істотного впливу на поведінку таких неповнолітніх, їх можливість чинити опір злочинним діям.

Кримінологія давно намагається вирішити питання про соціальні наслідки вчинених злочинів, соціальних в найширшому плані, оскільки як наслідки потрібно розглядати, наприклад, і незворотні негативні зміни здоров'я людини в результаті злочинного посягання. Такі зміни тягнуть за собою соціальні наслідки – матеріальні, моральні, психологічні.

Суспільно небезпечні наслідки злочинів можна розглядати як одну з основних характеристик злочинності в даній країні або в даному місці (місті, регіоні і т.д.), а також як показник стану профілактичної роботи, боротьби зі злочинністю в цілому, можливостей суспільства і держави знизити або нейтралізувати шкоду, що зумовлена злочинними діями. Очевидно, що своєчасно вжиті належні заходи здатні істотно послабити негативні наслідки названих дій. Так, нежиття заходів по встановленню осіб, які вчиняють в даному районі крадіжки чи розбої, як правило, збільшує їх небезпеку, оскільки злочинці, відчувши свою безкарність, починають діяти з великим розмахом і зухвалістю, можуть зазіхати при цьому на життя і здоров'я людей. Вчасно не виявлені серійні гвалтівники і сексуальні вбивці, як показує практика, починають діяти з дедалі більшою жорстокістю і частотою.

Ось чому високі показники боротьби зі злочинністю, у відриві від усунення реального шкоди, заподіяної злочинними діями, однозначно не можна розцінювати як позитивний результат правоохоронної діяльності.

Матеріальні збитки від вчинених злочинів є надзвичайно великими, але в реальності вони ще більші, оскільки фінансова і інша шкода дуже часто ніяк і ніким не враховується, тим більше, що приховуються саме корисливі злочини.

На нашу думку, дуже важливо класифікувати соціальні наслідки злочинів. Класифікаційні схеми можуть включати такі «розділові» ознаки:

1. Зміст спричиненої злочином шкоди. Він може бути матеріальним, психологічним, психічним (нанесення шкоди психічному здоров'ю, психічна травма), соматичним (заподіяння шкоди фізичному здоров'ю), і, нарешті, може характеризуватись летальним наслідком. Обов'язково потрібно враховувати моральну шкоду, оскільки злочин завжди посягає на моральні засади суспільства, хоча з різною інтенсивністю. Моральна шкода найбільш масштабна.

Не всі злочини посягають на моральність і не всі, звичайно, мають психотравмуючий, емоційний ефект. Найчастіше їм мають насильницькі злочини, що посягають на людину і особисті сторони її життя. Природно, що один і той же злочин

може одночасно завдати шкоду всіх перерахованих видів.

2. Об'єкт кримінально-правової охорони, якому завдається шкода, – людина, мала соціальна група (в першу чергу, сім'я), система правосуддя, економіка, державна влада тощо.

3. Тяжкість наслідків, що настали в результаті злочинного посягання – від позбавлення людини життя до незначного матеріального збитку при крадіжці або переживання, початку внаслідок нанесеної образи. Далеко не кожен збиток можна виразити в точному грошовому обрахунку, особливо якщо він морального, релігійного та іншого характеру, якщо злочин посягає на життя, здоров'я або гідність людини.

4. Час настання суспільно небезпечних наслідків. Реальна шкода може настати безпосередньо за злочинною дією або через багато років після неї. Наприклад, у близького родича вбитого душевне захворювання може наступити через значний час після вбивства; жорстоке поводження з дитиною може призвести до віддалених кримінологічних наслідків, коли вже доросла людина починає проявляти насильство по відношенню до своїх дітей або батьків.

5. Наслідки злочину як фактор, який породжує нове порушення кримінально-правової заборони. У цьому аспекті насильство особливо небезпечне тим, що практично завжди тягне за собою нове насильство, по-перше, створюючи загальну атмосферу ворожнечі, ненависті і недовіри, по-друге, викликаючи відповідні агресивні акти помсти. Друге чітко видно при аналізі вбивств з помсти, в тому числі кровної, а також випадків політичного, релігійного та націоналістичного тероризму. Потужним криміногенним фактором можуть виступати і корисливі злочини. Наприклад, розкрадання майна на підприємстві, якщо для їх припинення не вживалися необхідні заходи, з плином часу набувають масового характеру. В їх вчинення виявляються втягнутими і особи, що займають високе посадове становище.

6. Сфера життєдіяльності людей, де має місце нанесення шкоди. Такою сферою можуть бути вищі або нижчі рівні державної влади і державного управління, фінанси, підприємництво, сім'я і її оточення, особисте життя людини тощо. Можна сказати, що сфери, в яких фіксуються соціальні наслідки злочинності, повністю збігаються з усіма сферами людської життєдіяльності. Ними можуть бути навіть такі, здавалося б, віддалені від злочинності сфери, як мистецтво і наука. Але, по-перше, і в цих сферах може вчинятися злочин, що, відбувається порівняно рідко; по-друге, працівники мистецтва і літератури стають жертвами злочинних посягань; по-третє, чим більше коштів витрачає держава на діяльність по боротьбі зі злочинністю, тим менше їх залишається для потреб мистецтва і науки.

Зі сказаного випливають два висновки:

– суворо карати працівників правоохоронних органів, які приховують злочини від обліку. Про подібного роду приховані факти необхідно широко повідомляти громадськість і співробітників вказаних органів;

– вищі судові інстанції зобов'язані скасовувати необґрунтовано м'які вироки. Про це також необхідно негайно інформувати громадськість і всі судові установи, а скасування таких вироків треба розцінювати як судовий прецедент, орієнтира для судового корпусу.

Література

1. Кримінологія. Загальна частина. СПб., 1992. С. 133.
2. Агрессия и психическое здоровье / Под ред. Т.Б. Дмитриевой, Б.В. Шостаковича. СПб., 2002. С. 285–289.
3. Личность преступника. Криминологическое исследование / Ю. М. Антонян, В. Е. Эминов. – М.: Норма : Инфра-М, 2010. – 368 с.

Анотація

Куликович А. Ю. Роль потерпілого у створенні криміногенної обстановки. – Стаття.

У статті розглядається роль потерпілого у створенні криміногенної обстановки. Звернено увагу на про-

вокаційну модель поведінки потерпілого. Розглянуто соціально-небезпечні наслідки вчиненого злочинного діяння та надано власну класифікацію.

Ключові слова: особа злочинця, криміногенна обстановка, провокаційна поведінка, необережна поведінка, вина.

Аннотация

Куликович А. Ю. Роль потерпевшего в создании криминогенной обстановки. – Статья.

В статье рассматривается роль потерпевшего в создании криминогенной обстановки. Обращено внимание на провокационную модель поведения потерпевшего. Рассмотрены социально-опасные последствия совершенного преступного деяния и предоставлено собственную классификацию.

Ключевые слова: личность преступника, криминогенная обстановка, провокационное поведение, неосторожное поведение, вина.

Summary

Kulykovych A. Yu. The role of the victim in the creation of a criminal situation. – Article.

In article the role of the victim in creation of a criminogenic situation is considered. The attention to provocative behavior model of the victim is paid. Social and dangerous consequences of perfect criminal action are considered and it is provided own classification.

Key words: identity of the criminal, criminogenic situation, provocative behavior, careless behavior, wine.

УДК 343.85

О. Г. Михайлик

кандидат юридичних наук, докторант кафедри
управління безпеки, правоохоронної та антикорупційної діяльності
ПрАТ «Вищий навчальний заклад
«Міжрегіональна Академія управління персоналом»

ДЕЯКІ ПИТАННЯ РЕАЛІЗАЦІЇ ОПЕРАТИВНИМИ ПІДРОЗДІЛАМИ ЗАХОДІВ СПЕЦІАЛЬНО-КРИМІНОЛОГІЧНОГО ЗАПОБІГАННЯ НАСИЛЬСТВУ В УСТАНОВАХ ВИКОНАННЯ ПОКАРАНЬ

Постановка проблеми та актуальність статті. Розглядаючи питання реалізації оперативними підрозділами заходів спеціально-кримінологічного запобігання насильству в установах виконання покарань, слід зазначити, що цей процес суттєво залежить від стабільного функціонування всіх підрозділів названих установ, а також від належного виконання персоналом установ виконання покарань своїх службових обов'язків, вміння ефективно прогнозувати та своєчасно планувати профілактичні заходи цього небезпечного для функціонування кримінально-виконавчої системи соціально-правового явища.

На нашу думку, саме завдяки залученню оперативних підрозділів для реалізації заходів спеціально-кримінологічного запобігання насильству в установах виконання покарань ймовірність такого запобігання значно підвищується. У свою чергу, таке запобігання передбачає не тільки нейтралізацію вчинення засудженими насильства, а і вчинення ними інших антисоціальних явищ і процесів, що відбуваються в установах виконання покарань України.

Водночас, заходи спеціально-кримінологічного запобігання насильству в установах виконання покарань мають пряму дію і вживаються оперативними підрозділами у відповідності з планом роботи установи виконання покарань. Передусім такі заходи вирішують завдання усунення, нейтралізації, мінімізації криміногенних факторів, які спонукають насильство в установах виконання покарань. Спеціальна визначеність функцій стосовно виявлення й усунення (блокування і нейтралізації) причин, умов та інших детермінант насильства є основним моментом їх запобіжної діяльності.

Метою статті є розгляд деяких питань реалізації оперативними підрозділами установ виконання покарань заходів спеціально-кримінологічного запобігання насильству серед засуджених.

Теоретичною базою написання статті стали праці: Г. А. Аванесова, Ю. М. Антоняна, Л. В. Багрій-Шахматова, І. Г. Богатирьова, О. І. Богатирьової, Є. М. Бодюла, В. В. Василевича, В. В. Голіни, Б. М. Головкина, М. Я. Гуцуляка, І. М. Даньшина, Т. А. Денисової, О. М. Джужі, А. І. Долгової, В. М. Дрьоміна, В. П. Ємельяно-

ва, А. П. Закалюка, О. О. Книженко, О. Г. Колба, І. М. Копотуна, О. М. Литвака, С. С. Мірошниченка, В. А. Мисливого, Ю. В. Орла, М. С. Пузирьова, В. М. Трубникова, С. Я. Фаренюка, П. В. Храпінського, П. Л. Фріса, С. В. Царюка, О. О. Шкути, Н. С. Юзікової, І. С. Яковець та ін.

Основний зміст статті. Кримінологічний аналіз реального стану насильства в установах виконання покарань свідчить про необхідність користуватися уже напрацьованими як зарубіжними, так і вітчизняними вченими науковими та практичними методиками й підходами до цієї проблеми.

Зокрема, відомий український вчений-кримінолог О. М. Джужа справедливо зазначає, що існує потреба створення науково обґрунтованої кримінологічної моделі запобіжної діяльності силами та засобами УВП, усіх складових її структури, а удосконалення механізму дії оперативних, правозастосовних, виховних та інших запобіжних заходів надає змогу визначити підсистему запобігання, яка логічно впливає із цілісної загально-соціальної системи [1, с. 172].

У цьому зв'язку, ми підтримуємо вітчизняного вченого В. В. Коваленко, який аналізуючи сучасну кримінальну ситуацію в установах виконання покарань України, наголошує на важливості аналізу оперативного стану в цих установах, його основних елементів, етапів спеціально-кримінологічного запобігання злочинам в установах виконання покарань, а також на комплексному плануванні діяльності у відповідних розділах, які визначають основні напрями профілактичної роботи всіх служб установ виконання покарань (організаційно-управлінські, оперативного, режимного, виховного впливу, заходи у сфері матеріально-побутового та медичного забезпечення та ін.) [2, с. 12].

Таким чином, реалізація оперативними підрозділами установ виконання покарань заходів спеціально-кримінологічного запобігання насильству серед засуджених мають на меті саме недопущення кримінально карних діянь, зокрема вчинення нового злочину. Спеціальне призначення щодо виявлення та ліквідації, блокування, нейтралізації детермінант цієї злочинності – це головна особливість спеціально-кримінологічного запобігання [3, с. 42].

Отже, реалізація оперативними підрозділами установ виконання покарань заходів спеціально-кримінологічного запобігання насильству серед засуджених слід розуміти як проведення заходів, що безпосередньо спрямовані на усунення, послаблення, нейтралізацію криміногенних чинників соціального середовища та на осіб, які можуть вчинити насильство.

Основними завданнями реалізація оперативними підрозділами установ виконання покарань заходів спеціально-кримінологічного запобігання насильству серед засуджених є: забезпечення безпеки засуджених, персоналу колоній та інших осіб; запобігання і виявлення злочинів, вчинених у колоніях, а також порушень встановленого порядку відбування покарання; вивчення причин і умов, що сприяють вчиненню злочинів та інших правопорушень; надання правоохоронним органам, які здійснюють ОРД або кримінальне провадження, допомоги в розкритті, припиненні та попередженні злочинів [4, с. 79].

Завдяки цій діяльності в установах виконання покарань насильство серед засуджених виявляється шляхом залучення конфедіційного співробітництва із ними. Оперативні підрозділи установ виконання покарань являють собою самостійну підсистему оперативних підрозділів, передбачених ст. 5 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність», котра пройшла у своєму розвитку довгий і складний шлях.

Це обумовлювалося політикою держави і потребами правоохоронної практики у сфері боротьби з рецидивною, у тому числі пенітенціарною злочинністю, в той або інший історичний період, а також змінами кримінального, кримінально-процесуального та кримінально-виконавчого (виправно-трудоного) законодавства у сфері призначення і виконання покарань.

Досвід роботи оперативних підрозділів установ виконання покарань із засудженими, схильними до вчинення насильства і нового злочину, свідчить про те, що така категорія засуджених потребує особливої уваги, оскільки не тільки не висловлює своїх намірів продовжити насильство і злочинну діяльність, а й прагне переконати оточуючих у тому, що такі наміри у них відсутні, що вони вже стали на шлях виправлення.

Вказана категорія засуджених і зовні суворо дотримуються встановленого порядку відбування покарання, виявляють активність у діяльності самодіяльних організацій тощо. Одночасно вивчають настрої засуджених, вишукуючи серед них одностайних, зав'язують із ними близькі стосунки. Тому, виявити таких осіб здатні тільки оперативні підрозділи установ виконання покарань, маючи у своєму розпорядженні необхідні сили і засоби, а також повноваження проводити оперативно-розшукові заходи за належною організацією їх ро-

боти, в тому числі і щодо запобігання насильства в установах виконання покарань

Практика функціонування установ виконання покарань переконливо підтверджує, що здебільшого ОРД, по суті, – єдиний засіб ефективного впливу на криміногенні явища в цих установах за допомогою гласних і негласних заходів запобігання насильства серед засуджених.

Крім того, оперативні підрозділи установ виконання покарань проводять комплекс оперативно-розшукових заходів щодо запобігання насильства з боку засуджених. Тому в профілактичній діяльності необхідно враховувати сферу докладання їх зусиль, об'єкти впливу, наявність конкретних завдань, особливості сил, засобів і методів, наявних у їх розпорядженні.

Саме ця особливість і виділяє реалізацію оперативними підрозділами установ виконання покарань заходів спеціально-кримінологічного запобігання насильству серед засуджених. Ця позиція знаходить своє підтвердження і в останніх дослідженнях пенітенціарної злочинності [5, с. 59–63].

Вітчизняний вчений С. І. Халимон вивчаючи оперативно-розшукову діяльність в установах виконання покарань наголошував на тому, що провідне місце оперативних підрозділів у запобіганні злочинам, котрі вчиняються засудженими в установах виконання покарань, зумовлено такими обставинами:

- наявність кримінального досвіду у засуджених, які відбувають покарання в пенітенціарних установах;
- обізнаність багатьох засуджених про методи роботи правоохоронних органів (у тому числі оперативних підрозділів);
- наявність зазначеного співтовариства з його особливою кримінальною ідеологією;
- виникнення суперечностей у взаєминах між засудженими та персоналом;
- здатність засуджених ретельно приховувати наміри щодо продовження злочинної діяльності;
- латентність внутрішньогрупових кримінальних процесів у зазначеному співтоваристві в установах виконання покарань;
- наявність у засуджених певної «кваліфікації» при вчиненні окремих видів злочинів [1, с. 276–277].

До особливостей реалізації оперативними підрозділами установ виконання покарань заходів спеціально-кримінологічного запобігання насильству серед засуджених можна віднести такі:

- переважна частина профілактичних заходів проводиться щодо засуджених, котрі, як правило, неодноразово відбувають покарання в місцях не-свободи;
- діяльність оперативних підрозділів установ виконання покарань здійснюється на основі Закону України «Про оперативно-розшукову

діяльність» з особливостями, визначеними відомчими (міжвідомчими) нормативно-правовими актами;

- профілактичні заходи оперативних підрозділів установ виконання покарань тісно пов'язані з виховним впливом на засуджених;

- більшість оперативно-профілактичних заходів проводиться негласно, але в тісній взаємодії з гласними методами.

Водночас, реалізація оперативними підрозділами установ виконання покарань заходів спеціально-кримінологічного запобігання насильству серед засуджених передбачає, перш за все, виявлення причин, що породжують насильство, і умов, що сприяють її вчиненню, з подальшим розробленням заходів з усунення названих обставин.

Окрім цього, така реалізація включає в себе виявлення осіб, від яких можна очікувати порушень режиму, і застосування до них заходів виховного і запобіжного впливу. Нарешті, вона передбачає заходи щодо своєчасного виявлення та припинення вчинення насильства у різних його формах і проявах.

Отже, при реалізації оперативними підрозділами установ виконання покарань заходів спеціально-кримінологічного запобігання насильству серед засуджених і ув'язнених варто вирішувати такі завдання:

- виявляти причини та умови, що сприяють вчиненню насильства в установах виконання покарань, і водночас вживати заходів щодо їх усунення;

- виявляти осіб, схильних до вчинення насильства в установах виконання покарань, проводити з ними профілактичну роботу і в обов'язковому порядку ставити їх на оперативно-профілактичний облік;

- проводити оперативно-розшукові заходи щодо усунення впливу негативно налаштованої частини засуджених на інших осіб, позбавлених волі, щодо вчинення ними насильства в установах виконання покарань;

- здійснювати безпосередній вплив гласними і негласними заходами на засуджених, від яких можна очікувати вчинення насильства в установах виконання покарань, або організувати такий вплив за допомогою проведених оперативно-розшукових заходів тощо.

Таким чином, оперативні підрозділи установ виконання покарань в процесі реалізації заходів спеціально-кримінологічного запобігання насильству серед засуджених виступають в ролі основних суб'єктів цієї діяльності. Саме вони володіють найповнішою інформаційною базою, заснованою на гласних і негласних джерелах інформації, яка включає в себе не тільки дані кримінальної статистики, а й відомості про порушення установленого порядку відбування засудженими покарання, матеріали службових перевірок, матеріали оперативних і спеціальних обліків, інформацію інших служб, негласний апарат тощо.

Водночас, свою діяльність щодо запобігання насильству серед засуджених вони проводять у спільній взаємодії з іншими структурними підрозділами, що дозволяє своєчасно реагувати на прояви такого насильства на ранніх стадіях перебування серед засуджених в місцях несвободи, виявлять його в процесі відбування ними покарання.

Здійснюючи збір оперативної інформації, щодо насильства серед засуджених, оперативні підрозділи установ виконання покарань здатні вплинути на характер і результативність запобігання насильству серед засуджених. Це перш за все, підтримання престижу та здобуття авторитету серед засуджених, прагнення до лідерства в їх середовищі, котре переходить у ряді випадків у насильницьку, корисливу мотивацію типу злочинної поведінки.

У попереджувальній роботі постійної уваги вимагають засуджені, які перебувають в угрупованнях негативної спрямованості, повсякчас порушують установлений порядок відбування покарання, негативно ставляться до адміністрації, демонструють неприйняття будь-яких форм профілактичної роботи.

Становить інтерес для запобігання насильству в установах виконання покарань і низка ситуацій або факторів особистісного характеру, впливати на які в інтересах запобігання насильству можна як гласними, так і негласними методами:

- наявність у значної кількості засуджених тих або інших невротичних відхилень і психічних аномалій. Особи такого типу ставляться на профілактичний облік;

- невисокий, як правило, загальноосвітній рівень засуджених, примітивна структура потреб, негативна установка по відношенню до потерпілого;

- емоційна нестійкість, нестриманість, відсутність можливості самоуправління в екстремальних умовах, переважання емоцій над розумом;

- залежність від інших засуджених, нерідко від лідерів і авторитетів кримінального середовища, складності у вирішенні конфліктів з іншими засудженими;

- нетовариськість, песимізм, прихованість, котрі нерідко знаходять вихід в емоційному вибуху: насильство, злісне порушення установленого порядку відбування покарання;

- підвищена тривожність, страхи, обережність, мінімальні контакти, що нерідко призводить до невротичних або психічних відхилень, а отже, до насильницьких дій, статевих ексцесів тощо.

Таким чином, успішна реалізація оперативними підрозділами установ виконання покарань заходів спеціально-кримінологічного запобігання насильству серед засуджених багато в чому залежить від того, наскільки правильно і науково обґрунтовано організовано їх повсякденну діяльність.

В обов'язковому порядку оперативні підрозділи установ виконання покарань повинні пла-

нувати заходи щодо запобігання і виявлення насильства серед засуджених, а також порушень встановленого порядку відбування покарання, які повинні входити самостійним розділом у план роботи оперативного відділу.

Так, вивчивши у процесі дослідження позитивний досвід діяльності оперативних підрозділів установ виконання покарань за вказаним напрямом, ми дійшли висновку, що в цьому розділі плану роботи оперативного відділу доцільно планувати: виявлення недоліків і упущень в діяльності працівників оперативних підрозділів установ виконання покарань, виявлення засуджених, які схильні до вчинення насильства та задумують його вчинення.

Варто підтримати позицію вітчизняного вченого В. А. Носенко про те, що позитивні результати роботи з попередження і виявлення злочинів, вчинених у колоніях, а також порушень встановленого порядку відбування покарання можуть бути досягнуті при більш високому рівні кваліфікації та професійної майстерності працівників установ виконання покарань і, в першу чергу, оперативних працівників, які є основною категорією співробітників цих установ, які, маючи в своєму розпорядженні необхідні сили та засоби, за допомогою оперативно-розшукових заходів, передбачених Законом України «Про оперативно-розшукову діяльність», зможуть більш успішно вирішити покладені на них завдання [6, с. 130–132].

Висновки. На завершення проведеного дослідження реалізації оперативними підрозділами установ виконання покарань заходів спеціально-кримінологічного запобігання насильству серед засуджених слід зазначити, що оперативні підрозділи цих установ не тільки відіграють важливу роль у виявленні нейтралізації та запобіганню насильства серед засуджених, а найголовніше, те, що використовуючи весь свій інструментарій гласних і негласних засобів, вони здатні здійснювати раннє запобігання насильству в установах виконання покарань шляхом виявлення та нейтралізації злочинних авторитетів і угруповань засуджених негативної спрямованості.

Література

1. Кримінологічні засади запобігання злочинам в установах виконання покарань України (пенітенціарна кримінологія) : посібник. / за ред. О. М. Джужі. Київ : НАВС, 2013. С. 172–181.
2. Коваленко В. Загальносоціальні умови профілактики злочинів в економічній сфері. Право України. 2004. № 8. С. 12–18.
3. Інформаційний бюлетень про діяльність підрозділів охорони, нагляду і безпеки кримінально-виконавчих установ у 2013 році [Книга 1]. Київ: Державна пенітенціарна служба України, 2014. 68 с.
4. Каретников И. В. Предупреждение преступлений в исправительно-трудовых колониях : учеб. пособие. Москва : Изд-во ВНИИ МВД СССР, 1987. 88 с.

5. Богатирьев И. Г., Богатирьева О. И., Пузырьков М. С. Запобігання пенітенціарній злочинності в Україні : посібник. Київ: ВД «Дакор», 2014. 96 с.

6. Носенко В. А. Кримінологічні засади запобігання вчиненню злочинів проти життя та здоров'я особи у місцях позбавлення волі. Науковий вісник Інституту кримінально-виконавчої служби. 2014. № 1 (спеціальний випуск) [Пенітенціарна ідея Георгія Радова : минуле, сьогодні, майбутнє... : матеріали круглого столу (Київ, 6 лют. 2014 р.)]. С. 130–132.

Анотація

Михайлик О. Г. Деякі питання реалізації оперативними підрозділами заходів спеціально-кримінологічного запобігання насильству в установах виконання покарань. – Стаття.

У статті розглянуто деякі питання реалізації оперативними підрозділами заходів спеціально-кримінологічного запобігання насильству в установах виконання покарань. Зазначено, що для забезпечення реалізації заходів запобігання насильству в установах виконання покарань залучаються всі сили і засоби в цих установах. Виокремлено взаємодію оперативних підрозділів з іншими структурними підрозділами установ виконання покарань щодо запобігання насильству в місцях несвободи.

Ключові слова: заходи запобігання, установа виконання покарань, засуджені, оперативні підрозділи, насильство.

Аннотация

Михайлик А. Г. Некоторые вопросы реализации оперативными подразделениями мероприятий специально-криминалистического предупреждения насилия в учреждениях исполнения наказаний. – Статья.

В статье рассмотрены некоторые вопросы применения оперативными подразделениями мер специально-криминалистического предупреждения насилия в учреждениях исполнения наказания. Отмечено, что для обеспечения предотвращения насилия в учреждениях исполнения наказания привлекаются силы и средства, имеющиеся в их распоряжении. Раскрыто взаимодействие оперативных подразделений с другими структурными подразделениями учреждений исполнения наказаний относительно предупреждения насилия в местах несвободы.

Ключевые слова: меры, предотвращение, учреждение исполнения наказания, осужденные, оперативные подразделения, насилие.

Summary

Mykhailyk O. H. Some questions of realization of actions of special and criminological prevention by operational divisions to violence in institutions of execution of punishments. – Article.

In article some questions of application of measures of special and criminological prevention of violence by operational divisions in institutions of execution of the punishment are considered. It is noted that for ensuring prevention of violence in institutions of execution of the punishment forces and funds which are available at their order are raised. Interaction of operational divisions with other structural divisions of institutions of execution of punishments concerning prevention of violence in places of unfreedom is opened.

Key words: measures, prevention, establishment of execution of the punishment, convicts, operational divisions, violence.

УДК 344; 344.1

Т. М. Мірюк

здобувач

Донецького юридичного інституту МВС України

МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ ЗАХОДІВ, ПОВ'ЯЗАНИХ ІЗ ІЗОЛЯЦІЄЮ НЕПОВНОЛІТНІХ, У ВІТЧИЗНЯНІЙ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВІЙ ДОКТРИНІ

Юридична наука – динамічний, мінливий феномен, сутність котрого полягає у систематичній розробці нових, більш досконалих, механізмів взаємодії громадянина та держави, встановленні повноцінних взаємозв'язків між усіма сферами життєдіяльності. Можна із впевненістю стверджувати, що юридична наука повністю спрямована на людину, на захист її прав, свобод та інтересів. При цьому диференціація за різними правовими галузями дозволила законодавцеві підходити до кожного блоку суспільних відносин більш зосереджено. В цьому контексті необхідно звернути увагу на те, що найбільш широкою та повноцінною галуззю є кримінальна, яка здатна захистити не тільки фізичного суб'єкта, а й юридичного, а також забезпечити нормальне функціонування як суміжних, так і інших правових інститутів. Варто зазначити, що жодна наука не може існувати без методології, котра є унікальним явищем, оскільки, будучи самостійною доктриною, вона здатна удосконалювати себе подібні наукові феномени. Не є виключенням і кримінальне право, яке під впливом методологічного інструментарію, зазнало стабільного розвитку із моменту прийняття у 2001 році чинного Кримінального кодексу України (далі – КК України). Особливої уваги заслуговують інститути, які стали новелою кримінального законодавства, одним із яких є інститут кримінальної відповідальності та покарання неповнолітніх. Враховуючи специфіку останнього, котра полягає у привілейованому положенні підлітка, який вступив у конфлікт із законом, особливостях позбавлення його волі, а також через відсутність повноцінних доктринальних напрацювань, вважаємо за доцільне присвятити розгляду методології дослідження заходів, пов'язаних із ізоляцією неповнолітніх (що на сьогоднішній день є гострою проблемою) у вітчизняній кримінально-правовій доктрині більш зосереджену увагу. Розпочати пропонуємо із вивчення загальних особливостей методології кримінально-правових досліджень.

Відтак, Т.П. Яцик та К.М. Дробязко вважають, що причинами, які зумовлюють потребу формування чіткого методологічного комплексу кримінальної науки, є істотні зміни історичної організації суспільного життя та започаткування нового етапу національної правової системи, яка формується на основі правової ідеології, правової політики та юридичної практики. Вчені зазначають, що

переосмислення потребують концептуальні підходи методологічної науки, що повинні відповідати правовому прогресу та сучасним запитам кримінальної практики. Новітні методології та теорії повинні стати підґрунтям для оновлення кримінального права як науки [1, с. 162]. Методологія є проявом саморефлексії юридичної науки, яка виступає не лише як сукупність ідей, теорій, концепцій, а й взаємодія прийомів, методів та засобів наукового мислення, пізнання [2, с. 233]. Виходячи з цього, поняття методології є філософським, адже саме філософія надає розуміння наукового пізнання, методів наукового мислення [3, с. 112]. Методологію не можна зводити лише до тієї чи іншої (однієї) компоненти, наприклад, до окремого (одного) методу або до вчення лише про деякі засоби, методи, методики, оскільки за їх межами в такому випадку безпідставно залишатимуться інші, внаслідок чого й методологія як така не буде визначена з відповідною повнотою [4, с. 140]. Ми абсолютно погоджуємось із вищезазначеною думкою та зі свого боку зазначимо, що еволюція менталітету суспільства завжди має наслідком значні зміни як в політичній і економічній сфері життя, так і в юридичній. Це зумовлено тим, що законодавство повинно відповідати потребам громадян держави, а тому, коли розвивається держава, право просто не може залишатися статичним, оскільки це може призвести до колапсу, стати причиною агресій з боку народу тощо. Саме тому, говорячи про будь-який правовий інститут, ми не можемо не досліджувати його історію, передумови його становлення, структуру, механізм та ін. У свою чергу останнє неможливе без застосування методологічних комплексів, які допомагають пізнати кримінально-правовий феномен із усіх боків, прийти до правильних висновків, розробити досконалу сукупність пропозицій. Отже, методологія – це хребет пізнання, його невід'ємна частка.

О.П. Рябчинська, спираючись на напрацювання колег-правників вказує, що загалом поняття методології та методів є насамперед філософським, а не юридичним. Домінує підхід, що вбачає в методології частину гносеології, яка досліджує форми і методи наукового пізнання [5, с. 12-16; 6, с. 96-97]. У вітчизняній науковій традиції методологію розглядають як учення про методи пізнання та/або к систему наукових принципів, на основі яких базується дослідження і здійснюється

вибір сукупності пізнавальних засобів, методів та прийомів. Окремі вчені застерігають від спрощеного розуміння методології, тобто її зведення до простої сукупності методів дослідження, оскільки вона вивчає перш за все можливості та межі застосування цих методів в процесі осягнення наукової істини [7, с. 16; 8, с. 158]. Зауважимо, що применшення та спрощення підходів до розуміння методології може призвести до зниження якості самих досліджень, неправильного застосування того чи іншого методу тощо.

М.І. Панов вказує, що методологія науки завжди була і є однією із центральних проблем теорії пізнання об'єктивної дійсності, оскільки значною мірою визначає шляхи та засоби отримання нових і достовірних знань. Надзвичайно важливу роль відіграє методологія в юридичній науці, і особливо в науці кримінального права, яка має доволі складний об'єкт дослідження – факти, явища об'єктивного світу у вигляді невизначеної множини актів суспільно небезпечної поведінки людей і впорядкованої сукупності (системи) кримінально-правових норм, що призначені визначати і регулювати вказані акти поведінки. Отже, цей бінарний об'єкт являє собою дві взаємопов'язані системи явищ, що знаходяться в органічній єдності та взаємодії: перша із них є об'єктом (ядром) другої, а остання відображає, визначає і юридично закріплює (фіксує) елементи першої в усій різноманітності форми їх прояву. У зв'язку з цим розробка проблем методології, зокрема методів та інших пізнавальних процедур у наукових дослідженнях, має надзвичайно важливе значення для поглибленого пізнання вказаних систем та отримання нових і достовірних (істинних) знань у сфері науки та практики кримінального права [9, с. 292]. Що стосується ювенального кримінального права, варто зазначити, що під час дослідження заходів, пов'язаних із ізоляцією неповнолітніх, правильне та послідовне застосування методів дозволить не тільки сформулювати необхідні дефініції, але й встановити передумови створення інститутів покарання та звільнення від покарання неповнолітніх, етапи його генези, кожен окремий захід та взаємозв'язки останніх.

У кримінальному праві використовується спектр методів, включаючи системний, догматичний, історико-правовий, порівняльно-правовий тощо. При цьому в радянський період єдиною можливою методом усіх наук (включаючи кримінальне право), проголошувався діалектичний матеріалізм з «ядром» у вигляді принципів, законів та категорій. Сьогодні в юридичних науках альтернативними діалектиці світоглядними підходами (парадигмами) є феноменологія, герменевтика, аналітична філософія, постмодернізм, системний метод, соціальний натуралізм. Існують аргументи на користь фактичного панування в кримі-

нальному праві метафізичного та догматичного методів і неможливості реального використання діалектики через її тяжіння до релятивізму та абсолютизації суперечностей в об'єкті дослідження [8, с. 161]. Враховуючи останню тезу, для більш предметного підходу до дослідження обраної тематики, пропонуємо перейти до безпосереднього розгляду методів вивчення заходів, пов'язаних із ізоляцією неповнолітніх у вітчизняному законодавстві. При цьому, не применшуючи значення загального методологічного інструментарію кримінально-правової науки, вважаємо за доцільне зупинитися лише на окремих, найбільш розповсюджених, методах пізнання, першим із яких є історичний метод.

Відтак, як слушно відмітив А. Штігліц, щоб ґрунтовно ознайомитись з будь-яким науковим питанням, необхідно простежити процес його історичного руху [10, с. 3]. Однак в цьому плані є слушним застереження А.Й. Рогожина. Вчений зазначає, що історико-правова наука, вивчаючи та узагальнюючи досвід минулого, створює можливість пізнавати і використовувати закономірності суспільного розвитку, уникати повторення помилок. Проте це можливе лише за умови правдивості історико-правового матеріалу, користуватися недостовірними даними про минуле – значить робити недостовірний прогноз і на майбутнє [11, с. 4]. На особливість проведення історико-правових досліджень звертає увагу й П.С. Берзін, вказуючи на те, що історія є своєрідною ланкою взаємопов'язаних та обумовлюючих одна одну подій. При цьому історія будь-якої науки має свою специфіку: кожен з сучасних авторів-дослідників знає лише окремі факти, випадки та фрагменти, поєднання уламків яких дозволяє (йому або його нащадкам) «побудувати» власну версію мозаїки вчень [12, с. 8]. Інститут покарання як дорослих, так і неповнолітніх почав формуватися ще з біблейських часів. Більш того, необхідно звернути увагу на те, що для дітей покарання завжди було більш жорстоким, оскільки через свою фізичну та психологічну незрілість дитина завжди вважалася другорядним членом суспільства, людиною «найнижчого сорту». Зазначене і пояснює цинізм тогочасного законодавця. В цьому контексті, історичний метод дозволяє дослідникові зрозуміти причинно-наслідковий зв'язок між етапами становлення інституту покарання та звільнення від покарання неповнолітніх.

У свою чергу, М.С. Таганцев також вказував, що визначити правильність того або іншого юридичного інституту на сучасному етапі ми можемо тільки простеживши його історичну долю, тобто ті обставини, в силу яких з'явилася та чи інша правова норма й ті видозміни, яких вона зазнала у своїй еволюції [13, с. 21]. Він також відзначав, що завданням позитивного вивчення повинно

бути не тільки догматичне з'ясування і виклад основ чинного права, а й критична їх оцінка на підставі даних практик і основ науки, на підставі досвіду інших народів та вітчизняної історії права [14, с. 22]. Як слушно зауважив Г.С. Фельдштейн, без вивчення історичного минулого народу неможливо повне розуміння діючого права [15, с. 336]. Ми абсолютно погоджуємось зі вченим, оскільки феномен наступництва у праві відіграє дуже важливу роль, дозволяючи законодавцю корегувати відповідні норми в залежності від сучасних потреб. Із розвитком суспільства розвивається й злочинність, змінюється свідомість злочинця, у зв'язку із чим має видозмінюватись і реакція держави на протиправну поведінку.

Не менш важливим під час дослідження заходів, пов'язаних із ізоляцією неповнолітніх є діалектичний метод. Можна стверджувати, що діалектику як метод пізнання започаткував Сократ. Зокрема, він називав діалектикою метод визначення (формування) понять, що мали відображати сутність речей, тобто те загальне, що є, на думку Сократа, незмінним «законом» для одиничних виявів речі [16, с. 97]. При цьому процес віднаходження змісту поняття відбувався у полеміці зі співрозмовниками, що давало можливість різнобічно розглянути конкретну річ та індуктивно-мисленим методом виявити те важливе і незмінне, що є у ній. Зміст сформованого поняття повинен був без протиріч охоплювати всі відомі факти вияву речі [16, с. 98]. Така перевірка загальності отриманого поняття була певним доведенням його істинності та водночас завершальним етапом діалектичного методу Сократа [17, с. 217]. Так, для збереження логічності та всебічності розгляду тематики дослідження, вчений після історичного аналізу того чи іншого інституту переходить до розгляду основних дефініцій, вивчаючи при цьому різні доктринальні підходи, які дозволяють узагальнити та вивести власне поняття. Це стосується і розглядуваних нами заходів роботи із неповнолітніми злочинцями.

Як вірно зазначає Р. Шевчук, у сучасного дослідника правознавця фактично є два діалектичних методи. Обидва вони після збагачення їх усталеними загальнонауковими принципами об'єктивності світу, пізнаваності світу та причинності у світі (тобто взаємозв'язку і взаємозалежності явищ у об'єктивному світі та їх пояснення лише внутрішніми причинами, без втручання вищих надсвітових сил) можуть із певними поправками, що диктуються сучасними досягненнями філософської, а також загально і спеціально-наукової методології, застосовуватись у правових дослідженнях. Перший, розроблений Сократом, Платоном та Аристотелем, удосконалений сучасними індуктивними та дедуктивними засобами, може стати у нагоді для дослідження фактич-

ного правового матеріалу шляхом індуктивного висунення певних гіпотез (зокрема, формування дефініцій понять, здійснення певних теоретичних узагальнень) та перевіркою їх істинності дедуктивним обґрунтуванням і доведенням. Такі індуктивно виявлені та дедуктивно-обґрунтовані теоретичні положення (сталі зв'язки, відношення та властивості правових явищ) водночас можуть бути використані для пояснення і прогнозування нових фактів як нового підґрунтя для наступного теоретичного узагальнення, і вже його обґрунтування і доведення і т. д. [17, с. 218]. Отже, можна стверджувати, що діалектичний метод тісно взаємопов'язаний із методами індукції та дедукції, оскільки останні дозволяють дослідити у повній мірі кожен феномен. Так, наприклад, метод дедукції дозволяє дослідити загальні положення інституту покарання та звільнення від покарання неповнолітніх, із поступовим переходом до розгляду заходів роботи з підлітком, який вчинив злочин у взаємозалежності та підпорядкованості; у свою ж чергу метод індукції надає можливість детально розглянути кожен із зазначених заходів, як самостійних складових інституту покарання та звільнення від нього підлітків. Отриманні знання дозволять сформулювати власний підхід до відповідних дефініцій.

Однак, не можна не зазначити, що сучасна обстановка призводить до розповсюдження технократії, яка негативно впливає на діалектику. Технократична свідомість здійснює захист статус-кво, не приймаючи до уваги ціннісний вибір. Це несприйняття належного. Ліберальна свідомість, навпаки, сприймає існуючий порядок як такий, що засновується на принципах свободи і рівності, перш за все, свободи вибору того, що можна вважати справедливим і правильним. Технократична свідомість відкидає подібний ціннісний релятивізм і замість того пропонує сконцентрувати увагу на пошуку технологічних засобів вирішення соціальних і політичних проблем. Створюючи ілюзію того, що час філософсько-правової проблематики (метафізичної по суті) безповоротно відійшов у небуття, технократична правосвідомість намагається всіляко придушити можливість її виникнення. Технократичний період веде до трансформації ідеологічних понять у сфері понятійного апарата [18, с. 54]. Технократія – сучасний руйнівний фактор для досліджень в контексті будь-якої юридичної науки, здатний призвести до поверхневого сприйняття того чи іншого феномену, перекручування глибинної сутності останнього, позбавлення філософської складової, без якої неможливо правильно оцінити реальний стан справ. Технократизм надмірно раціоналізує ученого, приводить його до неправильних суджень.

Отже, категорії діалектики, навіть взяті окремо від процедурної основи діалектичного методу,

виступаючи вузловими пунктами «генетично» пов'язаних філософських систем, є аксіоматичними підвалинами будь-якого справді наукового світогляду та мають слугувати теоретичним фундаментом і понятійним каркасом методологічної свідомості сучасного дослідника, у тому числі й дослідника-правознавця [17, с. 219]. Діалектичний метод на сьогоднішній день є провідним для науки кримінального права як загального, так і ювенального. Понятійно-категоріальний апарат в межах інституту покарання та звільнення від покарання неповнолітніх знаходиться на достатньо низькому рівні, що можна пояснити відсутністю значного обсягу досліджень в цій сфері. Доопрацювання потребують такі дефініції як: «заходи кримінально-правового впливу», «ізоляція неповнолітніх», «ювенальне кримінальне право» тощо. Варто звернути увагу на те, що міжнародне, а також окремі зарубіжні законодавства стосовно зазначеної проблематики є більш повноцінними, що можна пояснити тривалою працею учених над розробкою шляхів подолання дитячої злочинності та законодавця – над відповідними нормами. Вважаємо, що для нашої країни досвід сусідніх держав є корисним, однак його використання можливе лише шляхом аналізу зарубіжних кримінальних законів із метою запозичення корисних доробок. В цьому контексті невід'ємним інструментом є порівняльний метод дослідження.

Відтак, на сучасному етапі порівняльне правознавство посіло важливе місце в системі юридичних наук, маючи при цьому потужний предметно-методологічний потенціал як для власного розвитку, так і для удосконалення всієї сукупності юридичних знань. У зв'язку з чим, дослідження потенційних можливостей порівняльного правознавства в системі юридичних наук, зокрема окремих аспектів, пов'язаних із розвитком певних напрямів теоретичних досліджень і формуванням на цій підставі відповідного комплексу наукових знань, вбачається теоретично і практично значущим як для його саморозвитку, так і для окреслення перспектив розвитку юридичної науки, зокрема теорії держави і права [19, с. 28]. Не можна залишити без уваги те, що порівняльний метод напряму пов'язаний із історичним, за допомоги такого тандему дослідник має можливість вивчати не тільки зарубіжні законодавства «de facto», але й особливості їх розвитку, етапи становлення. Вітчизняне ювенальне кримінальне законодавство, хоча і значно відстає від інших (собі подібних), європейських законодавств, але зумовлене впливом менталітету законодавців країн Співдружності Незалежних Держав (СНД); безпосередньо запозичення актуальних для нашої країни положень стало можливим лише за допомоги порівняльних кримінально-правових досліджень.

Можна із впевненістю стверджувати, що порівняльно-правове дослідження являє собою рефлексію з приводу правової дійсності, що формується в результаті подолання відомого конфлікту між універсальністю методологічних підходів, з одного боку, і національним рівнем правових явищ – з іншого. Успіхи рецепції римського права свідчать про універсальність типізованих побудов. На користь даного припущення свідчить спільність правових концептів, до яких вдаються учасники правового спілкування у вирішенні однотипних правових проблем. Зрештою універсальність ідеї права полягає в тому, що будь-яке життєздатне суспільство забезпечує своє існування за допомогою правового спілкування, використовуючи при цьому концепти, які раціонально осягаються, нормативно визначаються і захищаються. Очевидно, що вирішення «в термінах та оцінювання в нормах» римського права правових проблем, що виникають власне за хронологічними межами його дії – не історична випадковість, а відображення закономірностей, властивих праву. Ці закономірності вперше були осмислені в європейській традиції права. Тут виробляється уявлення про ті властивості і ознаки, які притаманні кожному правопорядку, які зараховані до європейської правової культури: «принципове відмежування права від релігії, політики, і економіки: відділення права від неправ» [20, с. 223]. Порівняльне правознавство також можна вважати «лакмусовим папірцем» для встановлення лабільності тієї чи іншої галузі права, її динамізму, гнучкості, своєчасності та дієвості. Саме за допомоги порівняльного законодавства ми можемо підсумувати факт рудиментності більшої половини заходів кримінально-правового впливу на неповнолітніх, пов'язаних із їх ізоляцією, довести відсутність позитивного впливу таких заходів на поведінку підлітка, який вчинив суспільно небезпечне діяння, розробити механізм удосконалення власного кримінального законодавства.

Порівняльно-правовий (порівняльний, компаративний) метод у науці кримінального права використовується для визначення змісту та сутності кримінально-правових норм та інститутів, характеристик кримінальної політики держави чи міждержавних угруповань, законодавство яких досліджується, з метою виявлення загальних сутнісних рис і характеристик догми права й закономірностей її розвитку для подальшого визначення можливих напрямів удосконалення кримінального законодавства України і практики його застосування. Методологія порівняльно-правових досліджень побудована на констатації того, що соціальні конструкти кримінальної відповідальності та покарання, кримінального правопорушення тощо розуміються не стільки як мовні та культурологічні явища, скільки як елементи об'єктивної реальності, що існують та виконують у суспільстві

певні функції, пов'язані із забезпеченням безпеки особи, суспільства, держави, світового правопорядку [21]. Тобто, можна підсумувати, що порівняльний метод наукового пізнання є важливою ланкою в системі методів кримінального права, оскільки дозволяє вирішити низку актуальних для вітчизняної кримінально-правової науки питань. Кримінальне право – складна галузь, яка базується на низці інших юридичних галузей. Не дивлячись на те, що на сьогоднішній день, безпосередньо ювенальна складова кримінального законодавства майже не розвивається, вчені час від часу намагаються розробити механізм подолання підліткової злочинності, розвитку ювенальної юстиції.

Отже, метод дослідження – це той інструмент, який використовується в процесі наукового дослідження. Тому є неприпустимим поширений серед деяких молодих науковців підхід «підтягування» методів до виконаної роботи. Треба брати до уваги, що застосування нового КК потребує і нових методологічних підходів. Особливо, якщо значною частиною предмета дослідження є положення кримінально-правової науки за тривалий час. Тому не можна не враховувати, що на окремих етапах суспільного розвитку науковці не завжди були вільними від перебільшеного впливу домінуючих ідеологічних поглядів, особливо в період дії КК 1922 р., 1927 р. та 1960 р. Між тим демократичний шлях розвитку українського суспільства дозволяє і водночас вимагає від науки досліджень, заснованих на неупереджених методиках. Звичайно, при цьому не можна повністю відкидати напрацювання науковців того періоду. Навпаки, необхідно, застосовуючи принцип наступництва, який втілено у новому КК, використати їхні досягнення і синтезувати у сучасній доктрині кримінального права [22]. Таким чином, **методологія кримінально-правових досліджень** може бути визначена як *сукупність концепцій, методів та принципів дослідження феноменології кримінально-правових інститутів, спрямованих на встановлення їх філософської та правової сутності, актуальної проблематики та шляхів її вирішення*. Методологія дослідження заходів, пов'язаних із ізоляцією неповнолітніх у вітчизняній кримінально-правовій доктрині включає в себе стандартний для юридичної науки набір методів дослідження, найбільш вагомими з яких є історичний, діалектичний, індуктивний та дедуктивний, а також порівняльний методи.

Література

1. Яцик Т. П. Кримінальне право як наука: методологічні аспекти / Т. П. Яцик, К. М. Дробязко // Міжнародний юридичний вісник: збірник наукових праць Національного університету державної податкової служби України. – 2016. – Вип. 1. – С. 161–166.
2. Вечерова Є. М. Методологія сучасної кримінально-правової науки: орієнтири для реформату-

вання / Є. М. Вечерова // Порівняльно-аналітичне право. – 2015. – № 5. – С. 233–235.

3. Філософія права: навч. посіб / за заг. ред. М. В. Костельського, Б. Ф. Чміля. – К. : Юрінком Інтер, 2000. – 336 с.

4. Демидова Л. М. Кримінальне право в загальній системі наукових знань: методологічний аспект кримінально-правових досліджень / Л. М. Демидова // Юридичний вісник. – 2015. – № 3(36). – С. 139–143

5. Швырев В.С. Анализ научного познания: основные направления, формы, проблемы / В.С. Швырев; отв. ред. В.А. Лекторский. – М. : Наука, 1988. – 175 с.

6. Яркова Е.Н. История и методология юридической науки: учеб. пособие / Е.Н. Яркова. – Тюмень: Изд-во Тюмен. гос. ун-та, 2012. – 357 с.

7. Баскаков А.Я. Методология научного исследования: учеб. пособие / Баскаков А.Я., Туленков Н.В. – 2 изд., испр. – Киев: МАУП, 2004. – 216 с.

8. Рябчинська О. П. Методологія досліджень проблем кримінального права: постановка проблеми / О. П. Рябчинська // Право і безпека. – 2013. – № 1. – С. 157–163.

9. Панов М. І. Методологічні засади дослідження проблем Особливої частини кримінального права / М. І. Панов, Н. О. Гуророва // Проблеми законності. Вип. 100. – Х. : Нац. юрид. акад. України ім. Я. Мудрого, 2009. – С. 291–304.

10. Вульфорт А. Штиглиц. Исследование о выдаче преступников. С.-Пб., 1882: Ноябрь // Юридический вестник: Ноябрь. Издание Московского Юридического Общества. – М.: Тип. А.И. Мамонтова и Ко, 1882, № 11. – С. 462–465

11. Історія держави і права України. Частина І: [Підруч. для юрид. вищих навч. закладів і фак. / А.Й. Рогожин, М.М. Страхов, В.Д. Гончаренко та ін.]; За ред. акад. Академії правових наук України А.Й. Рогожина. – Х. : Основа, 1993. – 432 с.

12. Берзін П.С. Київська школа кримінального права (1834–1960 р.р.): історико-правове дослідження: Монографія. – К.: КНТ, 2008. – 436 с

13. Таганцев Н.С. Курс русского уголовного права: Часть общая. Кн. 1: Учение о преступлении / Таганцев Н.С. – С.-Пб. : Тип. М.М. Стасюлевича, 1874. – 292 с.

14. Таганцев Н.С. Русское уголовное право: лекции. Часть общая. Т. 1 / Таганцев Н.С. – Изд. 2-е, пересм. и доп. – С.-Пб. : Гос. Тип., 1902. – 823 с.

15. Фельдштейн Г.С. Главные течения в истории науки уголовного права в России / Григорий Самуилович Фельдштейн. – М. : Зерцало – М, 2003. – 544 с.

16. Целлер Э. Очерк истории греческой философии / Э. Целлер; пер. с нем. под ред. Н. В. Самсонова. – М.: Творчество, 1913. – 342 с

17. Шевчук Р. Ще раз про діалектичний метод у правознавстві / Р. Шевчук // Підприємництво, господарство і право. – 2016. – № 11. – С. 216–219.

18. Пхосалі Д. С. Феномен технократизму / Д. С. Пхосалі, Т. М. Матюх // Збірник тез міжнародної наукової конференції молодих учених та студентів «Філософські виміри техніки», 30 листопада – 1 грудня 2016 р. – Т. : ТНТУ, 2016 – С. 54–55.

19. Тюріна О. Деякі аспекти потенційних можливостей порівняльного правознавства / О. Тюріна // Сучасні проблеми порівняльного правознавства / О. Тюріна. – Ужгород-Київ: Говерла, 2015. – С. 28–30.

20. Циммерманн, Рейнхард. Римское право и Европейская культура // Вестник Гражданского права, – № 4, 2007, – Том 7. – С. 209–238.

21. Ingthorsson R. D. The Natural vs. The Human Sciences: Myth, Methodology and Ontology [Text] / R.D. Ingthorsson // Discusiones Filosóficas. – No. 22. – January–June, 2013.

22. Фесенко Є.В. Деякі актуальні проблеми кримінально-правової науки (Загальна частина) / Фесенко Є.В. – Часопис Академії адвокатури України. – 2010. – № 1. – <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/Chauu/2010-2/10fyvvnzc.pdf>.

Анотація

Мірюк Т. М. Методологія дослідження заходів, пов'язаних із ізоляцією неповнолітніх, у вітчизняній кримінально-правовій доктрині. – Стаття.

В статті автором розглядаються підходи учених до визначення поняття та особливостей методології кримінально-правових досліджень. Особлива увага приділяється ювенальному кримінальному праву, а саме – заходам, пов'язаним із ізоляцією неповнолітніх у вітчизняній кримінально-правовій доктрині. Автор зазначає, що найбільш вагомими в контексті обраної тематики є історичний, діалектичний та порівняльний методи. Вказується на недоцільність технократичного підходу до сутності ювенального кримінального права.

Ключові слова: неповнолітній, кримінальне право, ювенальна юстиція, методологія, ізоляція, заходи кримінально-правового впливу, технократичний підхід.

Аннотация

Мірюк Т. М. Методология исследования мероприятий, связанных с изоляцией несовершеннолетних, в отечественной уголовно-правовой доктрине. – Статья.

В статье автором рассматриваются подходы ученых к определению понятия и особенностей методологии

уголовно-правовых исследований. Особое внимание уделяется ювенальному уголовному праву, а именно – мерам, связанным с изоляцией несовершеннолетних в отечественной уголовно-правовой доктрине. Автор отмечает, что наиболее весомыми в контексте выбранной тематики являются исторический, диалектический и сравнительный методы. Указывается на нецелесообразность технократического подхода к сущности ювенального уголовного права.

Ключевые слова: несовершеннолетний, уголовное право, ювенальная юстиция, методология, изоляция, меры уголовно-правового воздействия, технократический подход.

Summary

Miriuk T. M. Methodology for the investigation of juvenile detention measures in domestic criminal doctrine. – Article.

In the article author considers approaches of scientists to the definition of the concept and features of the methodology of criminal legal research. Particular attention is paid to juvenile criminal law, namely – measures related to the isolation of minors in domestic criminal-law doctrine. The author notes that the most significant in the context of the chosen themes are historical, dialectical and comparative methods. It is indicated in the inappropriateness of the technocratic approach to the essence of juvenile criminal law.

Key words: juvenile justice, criminal law, juvenile justice, methodology, isolation, measures of criminal legal influence, technocratic approach.

УДК 343.3

Н. З. Рогатинська
кандидат юридичних наук,
завідувач кафедри кримінального права та процесу
юридичного факультету
Тернопільського національного економічного університету

МИТНІ ОРГАНИ В СИСТЕМІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ

Потреби в безпеці пов'язані з прагненням і бажанням держави досягти стабільного й безпечного стану та містять у собі потреби в захисті від економічних, екологічних, технологічних, соціально-економічних та інших небезпек з боку навколишнього середовища й упевненість у тому, що пріоритетні потреби держави та люди не будуть задоволені. Отже, метою безпеки є комплексний і системний вплив на потенційні й реальні загрози, досягнення стабільного функціонування в нестабільних зовнішніх і внутрішніх умовах, забезпечення зниження і виявлення та нейтралізації ризик факторів, які безпосередньо впливають як на саму діяльність, так і на її специфіку [1].

Зовнішньоекономічна та митна безпеки спрямовані на задоволення економічних інтересів держави та є важливими складовими її економічної безпеки. Зовнішньоекономічна та митна безпека – це поняття, які перетинаються, але взаємно не поглинаються. Під митною безпекою розуміємо стан захищеності економічних інтересів держави в митній галузі, який дає можливість у різних зовнішніх і внутрішніх умовах, незалежно від будь-яких загроз, забезпечити: а) переміщення через митний кордон товарів і транспортних засобів; б) здійснення митного регулювання, пов'язаного із встановленням та справлянням податків і зборів; в) застосування процедур митного контролю та митного оформлення із застосуванням заходів митно-тарифного і нетарифного регулювання; г) проведення боротьби з контрабандою та порушеннями митних правил, а також виконання інших покладених на митні органи завдань шляхом ефективною реалізації митної справи [2]. Для виконання державою своїх функцій у рамках митної політики існують заходи впливу на відповідну групу суспільних відносин (заходи тарифного та нетарифного регулювання), та специфічний інститут держави, який визначається поняттям “митна справа”. Ст. 3 Митного кодексу України (МКУ) [3] визначає митну справу як порядок переміщення через митний кордон України товарів та інших предметів, митне регулювання, пов'язане із встановленням мита та митних зборів, процедури митного контролю та інші засоби проведення в життя митної політики. До митної справи вхо-

дять також організаційно-правові питання функціонування митних органів, на які згідно з ч. 1 ст. 11 МКУ покладено безпосереднє здійснення митної справи. Встановлення митно-тарифних та нетарифних заходів є складовою дій, які забезпечують зовнішньоекономічну безпеку, а виконання митних правил, порядків і процедур, у тому числі тих, що реалізують заходи забезпечення митної політики, справляння податків та зборів, організації протидії митним порушенням, тобто реалізація митної справи належить до заходів, які забезпечують митну безпеку держави [3; 4].

Митна політика, виступаючи складовою внутрішньої та зовнішньої державної політики, формується й запроваджується, спираючись на об'єктивний аналіз. Визначення поняття митної безпеки та суміжних з нею категорій (митних небезпек, загрози, виклику, впливу, ризику та шкоди) обумовлює можливість більш детального розкриття системи понять, пов'язаних з зовнішньоекономічною та економічною безпекою, а також визначити чітку систему дій суб'єкта забезпечення митної безпеки – митної служби України й інших державних органів у напрямі попередження та ліквідації причин виникнення митних загроз. Розробка критеріїв оцінки митної безпеки повинна стати важливим науковим завданням. Під час втілення в життя митної політики необхідно розглядати діяльність державних органів у рамках єдиного інституціонального механізму, спрямувавши їх на виконання конкретних завдань у цій сфері, з єдиною метою – забезпечення національної безпеки та захисту національних інтересів України [1].

Чітко визначивши складові оцінки діяльності митних органів з реалізації митної справи, можливо визначити стан митної безпеки, яка досягається шляхом ефективною реалізації митної справи в країні в цілому. Ця оцінка може стати базою під час розробки плану дій митної адміністрації та підготовки аналітичних матеріалів і пропозицій уряду для коригування його діяльності. Кількісне вимірювання рівня митної безпеки потребує використання великого комплексу індикаторів, які дають підстави для висновків щодо задоволення перерахованих вище критеріїв. Конкретний набір цих індикаторів повинен визначатися в процесі економічного аналізу в рамках кожного з напрямів [5; 6]. З метою визначення критеріїв оцінки

митної безпеки необхідно комплексно підійти до питання ризиків як об'єктивного явища. За своєю сутністю ризик є подією з негативними економічними наслідками, які можуть виникнути в будь-який момент і в невідомих розмірах. Точний вимір ризику можливий за допомогою використання методів кількісного аналізу. Кількісною величиною митного ризику можна вважати кількісну оцінку діючої небезпеки та ймовірність реалізації потенційної митної небезпеки в зовнішньоекономічній діяльності, митних співвідношеннях, умовах зовнішнього характеру та дії їх негативних наслідків; усвідомлену можливість виникнення події з небажаними наслідками. Спрогнозувати та розрахувати ризик як багатокomпонентну величину можливо за допомогою статистичних та імітаційних моделей, аналітичним методом, за допомогою експертних оцінок, аналізом чутливості (критичних значень) та іншими методами. З поняттям «ризик тісно пов'язане поняття «школа». Якщо ризиком є тільки можливе негативне відхилення, то школа є дійсним, фактичним негативним відхиленням. Через школу реалізується ризик, набуваючи конкретні вимірювані економічні риси. Школа визначається як економічна, кількісна категорія, що виражає вартість втрат, збитку, проведених заходів або робіт тощо. У загальному визначенні, школа – це оцінені наслідки [1].

Відповідно до ч. 4 ст. 7 МК України безпосереднє керівництво здійсненням державної митної справи покладається на центральний орган виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну податкову і митну політику. Нині таким органом є Міністерство фінансів України. Так, Указом Президента України від 08.04.2011 № 446/2011 затверджено Положення про Міністерство фінансів України, відповідно до п. 1 якого Мінфін України визнано головним органом у системі центральних органів виконавчої влади з формування та забезпечення реалізації державної фінансової, бюджетної, а також податкової і митної політики (крім адміністрування податків, зборів, митних платежів та реалізації податкової і митної політики) [7]. На підставі ст. 545 МК України Мінфін України спрямовує, координує та контролює діяльність митниць, здійснює інші повноваження, передбачені цим Кодексом та іншими законами України, в межах своїх повноважень видає накази, організує та контролює їх виконання. Можна стверджувати, що митні відносини виникають одночасно з державою і проходять всі ступені її розвитку. На ранніх етапах свого розвитку митна справа мала досить примітивний характер і полягала у збиранні митного податку як гарантії безпеки на дорогах. Пізніше митна справа почала цілеспрямовано регулювати торговельну діяльність, обмежуючи або дозволяючи імпорт чи експорт

певних товарів. З розвитком економічних відносин та зростанням мануфактурного виробництва, коли в товарообіг вступили гроші, митні відносини значно ускладнилися. Сприяючи проведенню економічної політики всередині держави, митні органи одночасно забезпечували за допомогою різноманітних митних заходів захист своєї країни від фінансово-економічних зазіхань інших держав, мали безпосередній вплив на розвиток зовнішньоекономічної сфери та наповнювали грошима державну скарбницю. Історичний аналіз свідчить, що митна діяльність держави концентрує в собі не лише вузьку проблему виконання фіскального завдання, а й вирішує значний комплекс соціально-економічних питань розвитку. У наш час, виконуючи власні функції, визначені митним законодавством, митні органи мають справу з різноманітними питаннями суспільного життя. Органи доходів і зборів беруть безпосередню участь у формуванні доходної частини державного бюджету, оберігають народні надбання у царині культури, ведуть боротьбу з економічною злочинністю, стимулюють розвиток міжнародних зв'язків і торгівлі тощо. Ці органи покликані захищати економічні інтереси суб'єктів національної економіки на всіх рівнях, починаючи від загальнодержавного і закінчуючи економічною безпекою окремої людини. Зважаючи на фіскальну функцію, діяльність митних органів має значний вплив на соціальну сферу, адже від рівня поповнення державного бюджету податками, зборами та іншими грошовими надходженнями залежить можливість покривати витрати соціального характеру, направляючи кошти з бюджету на відповідні дотації, субсидії, програми, виплати заробітної плати і пенсій тощо. Якщо брати до уваги протидію органів доходів і зборів незаконному переміщенню заборонених предметів, приміром наркотичних засобів, сумнівної медичної продукції, можна стверджувати про беззаперечний факт захисту митниками життя і здоров'я нації [8, с. 104–105]. Різноманітність діяльності митних органів та ширина охоплення ними сфер суспільного життя має велику кількість прикладів, але найважливішим серед інших, напевно, є захист митниками саме економічних інтересів держави. Особливості сучасного внутрішнього та зовнішнього становища України, занепад її економіки, військові дії та політична криза роблять неможливим перенесення на національні умови тих торговельно економічних механізмів, які сконструйовані в інших країнах відповідно до їх умов та місця в світовому господарстві. Однак принципи «конструювання» цих механізмів, особливо узгодження на багатосторонній міжнародній основі, і норми, що сформувалися на цій основі, мають бути взяті до уваги при створенні, розвитку й оновленні

механізму митної політики в Україні. Під час її виконання потрібно враховувати досвід і постсоціалістичних країн. Тому слід обмірковано організувати роботу з розробки митної політики. Необхідно пам'ятати, що філософія зовнішньої політики повинна полягати в тому, що всі політичні питання необхідно розглядати через призму національних економічних інтересів. Інтереси національних виробників – ось пріоритет зовнішньоекономічної політики. Вони є найбільшими платниками податків, гарантами здорової економіки, джерелом зайнятості в ринковій економіці. Звичайно, інтереси виробників з різних секторів економіки відрізняються, тому відповідні урядові агенції мають прикласти зусилля аби надати рівну можливість звертатися за захистом чи з вимогою до державних органів усім суб'єктам господарської діяльності. У свою чергу вплив економічних сил суспільства на прийняття законодавчих актів і рішень виконавчої влади зумовлює розвиток різних галузей українського права з регулювання зовнішньоекономічної діяльності. Органи доходів і зборів повинні зробити ставку на вдосконалення професійних навиків своїх службовців, вміння грамотно і швидко, відповідно до законодавства, обслужити громадян, а також встигати стежити за процесами, що відбуваються в країні. При цьому дуже важливо підходити до вирішення питань зважено: не завищувати, але і не занижувати свою владу на місцях. Необхідно, крім того, працювати в тісному контакті з органами місцевої влади. Захистом економічних інтересів повинні займатися професіонали, а не різного роду політичні популісти та екстремісти. Поки цього не зрозуміє влада, вітчизняні бізнесмени та виробники не відчуватимуть себе захищеними не тільки на зовнішніх, але і на внутрішніх ринках [9].

У майбутньому митна безпека й надалі залишатиметься невід'ємною складовою економічної безпеки держави. У цьому контексті ключовими завданнями є імплементація міжнародно-визначених інструментів регулювання міжнародної торгівлі на основі дотримання Рамкових стандартів забезпечення безпеки та спрощення процедур міжнародної торгівлі, розроблених Всесвітньою митною організацією з метою визначення та попередження внутрішніх і зовнішніх загроз. Інакше кажучи, митна безпека України повинна базуватись на накопиченому досвіді функціонування митних систем світу і бути цілісною динамічною системою.

Пріоритетним завданням митних органів є захист національних інтересів. Доцільно враховувати досвід провідних країн світу та забез-

печити детальне юридичне відпрацювання всіх інструментів регулювання митниці, чітке формування процедурних аспектів. Визначення пріоритетів у діяльності надасть змогу митним органам з мінімальними затратами забезпечити ефективну взаємодію із правоохоронними органами країни та максимізувати ефективність наповнення державного бюджету країни. Таким чином, перед митними органами існують доволі складні завдання у сфері гарантування митної безпеки і захисту національних економічних інтересів, які потребують швидкого реагування.

Література

1. Пашко П.В., Пісної П.Я. Митна безпека України // Вісник Національної академії державного управління.
2. Пашко П.В., Пісної П.Я. Митна політика та митна безпека України // Фінанси України, 2006. – № 1. – С. 74–85.
3. Митний кодекс України та нормативно правові акти, що регулюють його застосування: 36. док. / Упоряд.: П.В.Пашко, В.П.Науменко. – К.: Знання, 2004. – 1173 с.
4. Пашко П., Демченко В., Павлюк В. Заходи митно-тарифного регулювання як складова реалізації митної політики України // Вісн. АМСУ. – 2005. – № 4(28). – С. 3–7.
5. Пашко П.В., Скороход О.І. Оцінка митної безпеки держави // Фінанси України. – 2005. – № 2 (111). – С. 101–105.
6. Жаліло ЯЛ. Проблеми визначення економічної безпеки в системі забезпечення національної безпеки України // Матеріали Междунар. науч.-практ. конф. “Проблеми забезпечення економічної безпеки” (Донець, 23-24 листопада 2001 г.). – Донець: РІА ДонНТУ, 2001. – С. 27, 28.
7. Калініченко А.І. Митна безпека як складова національної безпеки України // Право та інновації № 2 (10) 2015
8. Про Положення про Міністерство фінансів України : Указ Президента України від 08.04.2011 № 446/2011 // Офіц. вісн. Президента України. – 2011. – №11. – Ст. 610.
9. Олексієнко Р. Ю. Напрями захисту митними органами економічних інтересів держави у зовнішньоекономічній сфері / Р. Ю. Олексієнко // Митна політика та актуальні проблеми економічної та митної безпеки України на сучасному етапі : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Дніпропетровськ, 23 листоп. 2007 р.). – Дніпропетровськ : Акад. мит. служби України, 2008. – С. 102–106.

Анотація

Рогатинська Н. З. Митні органи в системі забезпечення економічної безпеки. – Стаття.

Дана стаття присвячена дослідженню митних органів, їх місця та ролі митних органів в системі забезпечення економічної безпеки. Досліджено проблематику та поняття митної, зовнішньоекономічної безпеки.

Ключові слова: митниця, митна безпека, зовнішньоекономічна діяльність, економічна безпека.

Аннотация

Рогатинская Н. З. Таможенные органы в системе обеспечения экономической безопасности. – Статья.

Данная статья посвящена исследованию таможенных органов, их места и роли таможенных органов в системе обеспечения экономической безопасности. Исследована проблематику и понятие таможенной, внешнеэкономической безопасности.

Ключевые слова: таможня, таможенная безопасность, внешнеэкономическая деятельность, экономическая безопасность.

Summary

Rohatynska N. Z. Customs authorities in the system of economic security. – Article.

This article is devoted to the study of customs authorities, their place and role of customs authorities in the system of ensuring economic security. The problems and concepts of customs, foreign economic security are investigated.

Key words: customs, customs security, foreign economic activity, economic security.

УДК 343.139.2

С. О. Софійв

здобувач

Університету сучасних знань

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ІНСТИТУТУ ПРИМИРЕННЯ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРАВІ УКРАЇНИ

З появою нових правових змін у кримінальному процесуальному законодавстві України прагнення держави стати членом Європейського Союзу вимагає імплементації міжнародного права, його стандартів світового досвіду у національне законодавство.

Закріплення у кримінальному процесуальному законі інституту кримінального провадження на підставі угод є прогресивним кроком України на шляху до європейських і загальноприйнятих у світі стандартів кримінального судочинства і є проявом гармонізації національного законодавства до законодавства ЄС. Цей інститут має важливе значення для судової практики, оскільки веде до скорочення строків розгляду кримінальних проваджень, значно зменшує навантаження на роботу суддів, правоохоронних органів, економить грошові ресурси держави, сприяє правосуддю, захищаючи права та законні інтереси людини.

У наукових колах цей інститут називають інститутом компромісного вирішення кримінально-правових конфліктів.

Україна та її правова наука зараз переживають перехідний період свого розвитку, пов'язаний з демократизацією суспільства. Відбувається перебудова багатьох правових та політичних механізмів. Кримінальне право також не стоїть осторонь цих процесів: відбувається його гуманізація шляхом встановлення більш м'яких покарань за нетяжкі злочини і, навпаки, кримінальна відповідальність посилюється за тяжкі та особливо тяжкі злочини.

Одним із важливих аспектів гуманізації кримінального права є розвиток відновної юстиції, в межах якої особливої актуальності набуває інститут примирення сторін.

Аналіз зарубіжного досвіду примирення сторін у кримінальному праві є досить важливим для виділення проблем, які існують у цьому інституті в Україні.

Одним із механізмів процедури примирення став інститут угод, що знайшов відображення у чинному КПК (глава 35) став втіленням основних положень науки важливих законодавчих актів, таких як: Указ Президента України № 361/2006 від 10.05.2006 р. «Про концепцію вдосконалення судівництва для утвердження справедливого суду в Україні відповідно до Європейських стандартів», Указ № 311/2008 від 08.04.2008 р. «Про рішення Ради Національної безпеки і оборони

України від 15.02.2008 р. «Про хід реформування системи кримінальної юстиції та правоохоронних органів» [4].

Про необхідність розширення сфери застосування процедури медіації у кримінальних справах було зазначено у ст. 10 рішення Ради ЄС «Про положення жертв у кримінальному судочинстві» (15.03.2001 р.). Останнє зобов'язує усі країни-члени ЄС розширювати посередництво у кримінальних справах і забезпечувати прийняття до розгляду будь-яких угод між жертвою і правопорушником, які досягнуті у процесі посередництва.

Враховуючи вітчизняний і зарубіжний досвід урегулювання кримінальних конфліктів, у КПК України закріплено інститут угод про примирення між потерпілим і підозрюваним (обвинуваченим). Такий інститут значно розширив шляхи реалізації принципу диспозитивності, оскільки сторони кримінального провадження почнуть самостійно обирати способи захисту своїх матеріальних та процесуальних прав. Сторони угоди при цьому вправі використовувати на власний розсуд передбачені законом публічні засоби їхнього захисту, а також активно впливати на хід і результати кримінального провадження.

Виконання завдань кримінального провадження згідно зі ст. 2 КПК України забезпечуються як через скорочення матеріальних ресурсів на здійснення досудового розслідування і судового провадження, так і зменшення навантаження на органи досудового розслідування, прокуратури та суду [5].

Відповідно до КПК України існує два види угод: – угода про примирення між потерпілим та підозрюваним (обвинуваченим). Ця угода згідно з так званим «загальним правом» (common law) англосаксонської правової системи і означає процедуру примирення;

– угода між прокурором та підозрюваним (обвинуваченим) про визнання винуватості (аналог угоди «про визнання вини», яку використовують у США).

В Україні процедура примирення зародилася ще за часів Київської Русі, де діяло звичаєве право. «Руська Правда» - це зразок такого різновиду права. Відповідно до основних положень цього збірника законів поняття злочину трактувалося як «обида». Цей термін включав у себе матеріальну, фізичну та моральну шкоду. Основним видом покарання у ті часи було грошове стягнення на

користь потерпілого та князя. За скоєння злочину проти особи, яка зазнала смерті, винна сторона здійснювала плату рідним загиблого на знак примирення.

Досить довгий період у кримінальному процесі України існував інший підхід до примирення між потерпілим і підозрюваним, який не припускав процедури спору як конфлікту, за результатами якого можна дійти до порозуміння.

Деякі науковці ототожнюють поняття «угоди про примирення» з «медіацією», але це не зовсім одне і те ж. Медіація може застосовуватись як механізм (інструмент) для добровільного вирішення питань щодо примирення потерпілого з підозрюваним (обвинуваченим) в умовах конфіденційності, але все це може статися лише в межах процесуального та кримінального законів, та тільки суд може затвердити цю угоду. Медіація – це процедура, яка пов'язана з позасудовим механізмом досягнення консенсусу між сторонами. Тобто природа медіації зовсім інша, хоча як інструмент для ефективного використання у процедурі досягнення угоди про примирення вона дуже потрібна.

Однак слід звернути увагу, що національне законодавство на цей час ще не сформулювало поняття «примирення» та «медіація». Якщо перше взагалі відсутнє навіть у нормативно-правових актах (у тому числі в КК та КПК), то друге знайшло своє місце лише у проекті Закону «Про медіацію», який прийнято тільки у першому читанні.

Таким чином, зараз поняття «примирення» можна знайти у дослідженнях науковців та практиків. Наприклад, Ю.В. Баулін характеризує поняття «примирення» як акт прощення потерпілим свого кривдника, котрий заподіяв йому шкоду, досягнення з ним згоди і миру. Результатом цієї процедури є угода названих осіб, згідно з якою потерпілий не наполягає на притягненні до кримінальної відповідальності винуватої особи, а остання відшкодовує завдані нею збитки або усуває заподіяну шкоду. Але у цьому понятті не відображені такі важливі складові процедури примирення як психологічна та моральна [8].

Звісно, що головною ціллю відновного правосуддя є не покарання, а відновлення стану сторін до вчинення правопорушення. Але досягнути повного відновлення у реальному житті, звичайно, складно, особливо коли мова йде про «поновлення» психологічного та морального стану сторін. Усвідомлення вини, відшкодування збитків, згода на закриття кримінального провадження або пом'якшення покарання – такими повинні бути умови процедури примирення між потерпілим і підозрюваним (обвинуваченим). Деякі науковці вважають, що досягнення угоди про примирення з точки зору морального аспекту полягає у тому, що з боку потерпілого – це прощення, а з протилежного боку – каяття підозрюваного (обвинуваченого).

Одним із видів примирення, яке можливе на стадії досудового розслідування у межах кримінального провадження, є звільнення особи від кримінальної відповідальності у зв'язку з примиренням винного з потерпілим.

Згідно з вимогами ст. 44 КК України особа, яка вчинила злочин, звільняється від кримінальної відповідальності у випадках, передбачених КПК. Звільнення від кримінальної відповідальності здійснюється виключно судом [6].

Згідно зі ст. 46 КК України особа, яка вперше вчинила злочин невеликої тяжкості або необережний злочин середньої тяжкості (крім корупційних злочинів), звільняється від кримінальної відповідальності, якщо вона примирилася з потерпілим та відшкодувала завдані нею збитки або усунула заподіяну шкоду.

Стаття 285 КПК України передбачає, що особа звільняється від кримінальної відповідальності у випадках, передбачених законом України про кримінальну відповідальність. Особі, яка підозрюється (обвинувачується) у вчиненні кримінального правопорушення та щодо якої передбачена можливість звільнення від кримінальної відповідальності у разі здійснення передбачених законом України про кримінальну відповідальність дій, роз'яснюється право на таке звільнення.

У кримінальних правопорушеннях, де основним безпосереднім об'єктом виступають публічні інтереси (зокрема немайнові), а спричинення конкретним фізичним чи юридичним особам шкоди є лише проявом посягання на основний об'єкт, укладення угоди про примирення не допускається. Зокрема затвердження таких угод не допускається у справах про злочини, передбачені розділом I КК України «Злочини проти основ національної безпеки України»; розділом VII «Злочини у сфері господарської діяльності»; розділом VIII «Злочини проти довкілля»; розділом IX «Злочини проти громадської безпеки»; розділом X «Злочини проти безпеки руху та експлуатацію транспорту»; розділом XII «Злочини проти громадського порядку та моральності»; розділом XIII «Злочини у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів та інші злочини проти здоров'я населення»; розділом XIV «Злочини у сфері охорони державної таємниці, недоторканності державних кордонів, забезпечення призиву та мобілізації»; розділом XV «Злочини проти авторитету органів державної влади, органів місцевого самоврядування та об'єднань громадян»; розділом XVII «Злочини у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язані з наданням публічних послуг» (окрім того, не може укладатися угода про примирення щодо злочинів, спеціальним суб'єктом яких є службова особа, але які містяться в інших розділах КК, наприклад, діяння, передбачені ч. 2 ст. 189 та ч. 3 ст. 229 КК);

розділом XVIII «Злочини проти правосуддя»; розділом XIX «Злочини проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку» Особливої частини КК України [6].

Водночас у кримінальному провадженні у формі приватного обвинувачення у разі вчинення означених кримінальних правопорушень угода про примирення може бути укладена.

Такі роз'яснення було надано у постанові Пленуму Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 11.02.2015 р. № 13 «Про практику здійснення судами кримінального провадження на підставі угод» [3].

У змісті цієї постанови чітко вказано, у яких саме випадках можуть бути укладені між сторонами, тобто потерпілим і підозрюваним (обвинуваченим) угоди про примирення, при цьому визначені усі етапи механізму та регламент цієї процедури.

Що ж стосується дослідження питання стосовно запровадження до переліку учасників кримінального провадження медіатора, то з цього приводу науковці у своїх дослідженнях висловлюють протилежні позиції, зокрема щодо необхідності та доцільності запровадження такого учасника і навпаки. Такий учасник як медіатор є вкрай необхідним для кримінального провадження, якщо мова йде про його залучення до процесу укладання угоди про примирення.

Як відомо, ініціювати укладення угоди про примирення має право лише потерпілий чи підозрюваний (обвинувачений). Домовлятися стосовно укладення угоди про примирення можуть також захисник, представник потерпілого, законний представник або інша особа, погоджена сторонами, за винятком слідчого, прокурора або судді. Таке тлумачення надане Пленумом Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ у своїй постанові № 13 від 11.12.2015 року. Тобто, розглядаючи правовий статус «іншої особи, погодженої сторонами», ми усвідомлюємо, що саме цією особою може бути медіатор, як це має місце у міжнародній практиці, у тому числі у кримінальному законодавстві країн-членів ЄС.

Відповідно до Ранкового рішення Ради ЄС «Про місце жертв злочинів у кримінальному судочинстві» від 15.03.2001 р. Медіація у кримінальних справах – це процес пошуку до або під час кримінального процесу взаємоприйняттого рішення між потерпілим та правопорушником за посередництва компетентної особи – медіатора.

Можна навести ще один аргумент на користь можливості запровадження інституту примирення у кримінальному праві України. Економічна і соціальна рада ООН 27.07.2000 р. ухвалила резолюцію «Про основні принципи застосування програм відновного правосуддя у кримінальних справах», яка рекомендує усім країнам розвивати та

впроваджувати програми відновного правосуддя у національне судочинство. Існує декілька моделей подібного правосуддя і найпоширенішою його формою є програми примирення жертв та правопорушників – медіація.

Слід зазначити, що, незважаючи на те, що Верховна Рада України у першому читанні схвалила проект Закону «Про медіацію» 03.11.2016 р., Верховний Суд України у своєму висновку зазначив негативне ставлення до використання інституту медіації у кримінальному процесі [1].

Однак позиція Верховного Суду не переконлива тому, що, по-перше, вона суперечить нормам міжнародного права, яке регулює інститут примирення, а якщо Україна як держава намагається інтегрувати до ЄС та імплементувати законодавчі ініціативи європейського права до національного кримінального; по-друге, це є суперечлива і непослідовна позиція щодо роз'яснень, які містяться у постанові Пленуму Вищого спеціалізованого суду (2015 р.), які були надані усім судам держави, стосовно визначення учасників процесу угоди про примирення.

Висновки.

Інститут примирення у кримінальному праві України сприяє розвитку демократичних принципів та відновної юстиції у державі. Договір примирення потерпілого з підозрюваними (обвинуваченими) є новим інститутом кримінального права. Сьогодні ще відсутня достатньо широка досудова та судова практика правозастосування даного інституту. У зв'язку з цим теоретичне дослідження примирних процедур як на досудовому, так і на судовому рівнях кримінального процесу є не лише необхідним, але і досить актуальним.

Література

1. Проект закону «Про медіацію» (№3665 від 17.12.2015 р.). Офіц. сайт ВР України (сесія VIII скликання 2351-VIII 03.11.2016 р.).
2. Sander, Frank E.A. 'Varieties of Dispute Processing' in The Pound Conference: Perspectives on Justice in the Future (A. Levin & R. Wheeler eds. West1979).
3. Про практику здійснення судами кримінального провадження на підставі угод: Постанова Пленуму Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 11.12.2015 р. № 13. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://se.gov.ua/ua/postanoviza2015rikhtml>.
4. Про рішення Ради безпеки і оборони України від 15.02.2008 р. «Про хід реформування системи кримінальної юстиції та правоохоронних органів»: Указ Президента України від 08.04.2008 р. № 311/2008 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=311/2008>.
5. Кримінальний процесуальний кодекс України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/>.
6. Кримінальний кодекс України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/>.
8. Кримінальне право України: Загальна частина: підручник / Ю.В. Баулін, В.У. Борисов, та ін. за редак-

цією проф. В.В. Сташиса, В.Я. Тація. – 3-є вид. перероб. і доповн. – К., 2007. – 480 с.

Анотація

Софійв С. О. Загальна характеристика інституту примирення у кримінальному праві України. – Стаття.

У статті проаналізовано сучасний стан інституту примирення в кримінальному провадженні та розкрито його особливості. На підставі дослідження чинного законодавства, підзаконних актів та наукових джерел висвітлено основні положення, що регулюють механізм примирення на території України. Відображено прогалини, які потребують уваги законодавця, та надано пропозиції щодо їх усунення.

Ключові слова: угода про примирення, кримінальне право, потерпілий, підозрюваний, обвинувачений.

Аннотация

Софійв С. А. Общая характеристика института примирения в уголовном праве Украины. – Статья.

В статье проанализировано современное состояние института примирения в уголовном производстве и раскрыто

его особенности. На основании исследования действующего законодательства, подзаконных актов и научных источников освещены основные положения, регулирующие механизм примирения на территории Украины. Отражены пробелы, которые требуют внимания законодателя, и даны предложения по их устранению.

Ключевые слова: соглашение о примирении, уголовное право, потерпевший, подозреваемый, обвиняемый.

Summary

Sofiiv S. O. General characteristics of the institution of reconciliation in the criminal law of Ukraine. – Article.

The article analyzes the current state of the institute of reconciliation in criminal proceedings and reveals its peculiarities. Based on the study of current legislation, bylaws and scientific sources, the main provisions governing the mechanism of reconciliation on the territory of Ukraine are highlighted. The gaps that require the attention of the legislator are presented and suggestions for their elimination are presented.

Key words: agreement on reconciliation, criminal law, victim, suspect, accused.

УДК 343.9

В. В. Топчій
кандидат юридичних наук, прокурор
прокуратури Київської області

АВТОРСЬКЕ І СУМІЖНЕ ПРАВА: КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ОХОРОНА

Існування злочинності у сфері інтелектуальної власності призводить до значних негативних змін у суспільному житті та суспільній свідомості, які не піддаються грошовому виміру. Акумулятивним негативним впливом на суспільство від такої злочинності є стан незахищеності права інтелектуальної власності, що заважає нормальному розвитку суспільних відносин з приводу комерціалізації прав інтелектуальної власності і, таким чином, призводить до неможливості економіки України належним чином розвиватись.

Відповідно до ст. 433 ЦК та ст. 8 Закону від 23 грудня 1993 року «Про авторське право і суміжні права» об'єктами авторського права є твори, а саме: 1) літературні та художні твори, у тому числі письмові, усні, сценічні, музичні, аудіовізуальні, фотографічні твори, а також твори живопису, архітектури, скульптури, графіки, ужиткового мистецтва тощо; 2) комп'ютерні програми; 3) компіляції даних (бази даних), якщо вони за добором або упорядкуванням їх складових частин є результатом інтелектуальної діяльності; 4) інші твори. Твори є об'єктами авторського права без виконання будь-яких формальностей щодо них і незалежно від їх завершеності, призначення, цінності тощо, а також способу чи форми їх вираження.

Авторські права – це особисті немайнові та майнові права авторів, їх правонаступників, також інших фізичних і юридичних осіб, які набули прав на твори відповідно до договору або закону. Зміст цих прав детально розкрито в статтях 423, 438, 440 ЦК, статтях 14, 15 Закону «Про авторське право і суміжні права».

Авторське право не поширюється на ідеї, процеси, методи діяльності або математичні концепції як такі. Крім того, згідно із ст. 434 ЦК, ст. 10 Закону «Про авторське право і суміжні права» не є об'єктами авторського права: 1) акти органів державної влади та органів місцевого самоврядування (закони, укази, постанови, рішення тощо), а також їх офіційні переклади; 2) державні символи України, грошові знаки, емблеми тощо, затвержені органами державної влади; 3) повідомлення про новини дня або інші факти, що мають характер звичайної прес-інформації; 4) твори народної творчості (фольклор); 5) інші твори, встановлені законом.

Суміжні права – це особисті немайнові та майнові права виконавців, виробників фонограм, виробників відеограм, організацій мовлення, а та-

кож інших осіб, які набули таких прав відповідно до договору чи закону. Зміст цих прав детально розкрито в ст. 452 ЦК, статтях 38-41 Закону «Про авторське право і суміжні права».

Відповідно до ст. 449 ЦК та ст. 35 Закону «Про авторське право і суміжні права» об'єктами суміжних прав, незалежно від призначення, змісту, оцінки, способу і форми вираження, є: а) виконання літературних, драматичних, музичних, музично-драматичних, хореографічних, фольклорних та інших творів; б) фонограми, відеограми; в) передачі (програми) організацій мовлення.

Предметом злочину можуть бути вищезазнані об'єкти авторських і суміжних прав.

Обов'язковою ознакою об'єктивної сторони цього злочину є незаконність дій, передбачених ч. 1 ст. 176 КК. Особливістю диспозиції цієї норми є її бланкетність, тому під час кваліфікації вказаних дій слід з'ясувати, чи порушували вони чинне законодавство. На сьогодні нормативна база з питань авторського права та суміжних прав складається з низки міжнародних договорів України, ЦК (глави 35-37, статті 418-456), законів України – від 23 грудня 1993 року «Про авторське право і суміжні права»; від 13 січня 1998 року «Про кінематографію»; від 21 грудня 1993 року «Про телебачення і радіомовлення»; від 5 червня 1997 року «Про видавничу справу»; від 23 березня 2000 року «Про розповсюдження примірників аудіовізуальних творів, фонограм, відеограм, комп'ютерних програм, баз даних», інших законів, що регулюють відносини у сфері правової охорони особистих немайнових прав і майнових прав суб'єктів авторського права і суміжних прав. Окремі положення цих законодавчих актів роз'яснено в постанові Пленуму ВСУ № 5 від 4 червня 2010 року «Про застосування судами норм законодавства у справах про захист авторського права і суміжних прав»[1].

Ознакою злочинів проти права інтелектуальної власності є їхня кримінальна протиправність, яка вказує на протизаконність таких діянь і передбаченість їх у кримінальному законі. Кримінальна протиправність тісно пов'язана із суспільною небезпечністю та є суб'єктивним проявом реальної небезпечності діяння для суспільних відносин, що склалися у сфері інтелектуальної власності та її законодавчого оцінювання. До того ж кримінальна протиправність є тією юридичною ознакою суспільної небезпечності, яка закріплена в

законі, і саме її ступінь визначає об'єктивні межі протиправності, за якими питання про криміналізацію виникати не може. Вирізнення законом кримінальної протиправності як обов'язкової ознаки злочину є конкретним вираженням принципу законності у кримінальному праві: кримінальній відповідальності та покаранню підлягає лише особа, що вчинила суспільно небезпечне діяння, яке передбачено законом про злочин. Кримінальний закон містить вичерпний перелік злочинів. Звідси випливає найважливіше положення – про неможливість застосування кримінального закону за аналогією до такого діяння, що прямо в ньому не передбачено. Частина 4 ст. 3 КК України прямо вказує, що застосування закону про кримінальну відповідальність за аналогією заборонено. Тим актуальніше постає питання про необхідність криміналізації злочинних діянь проти права інтелектуальної власності, предметом яких виступають такі результати інтелектуальної творчої діяльності, як породи тварин та наукові відкриття (хоча з приводу можливості криміналізації останнього об'єкта інтелектуальної власності в науковій літературі висловлюються сумніви [2, с. 196]. Але поки що ці види поведінки не криміналізовані, а тому і кримінальна відповідальність за них є неможливою. Ще однією обов'язковою ознакою злочинів проти права інтелектуальної власності, що виявляється в момент скоєння злочину і відображає їхній внутрішній психологічний зміст, є винність. У цій ознаці втілено найважливіший принцип кримінального права – принцип суб'єктивного інкримінування, тобто відповідальності тільки за наявності вини, що випливає зі ст. 62 Конституції України. Частина 2 ст. 2 КК України закріпила цей принцип, зазначивши, що особа вважається невинуватою в учиненні злочину і не може бути піддана кримінальному покаранню, доки її вину не буде доведено в законному порядку і встановлено обвинувальним вироком суду. Отже, закон про кримінальну відповідальність виключає об'єктивне інкримінування, тобто відповідальність за шкоду, заподіяну за відсутності вини. Виною відповідно до ст. 23 КК України є психічне ставлення особи до вчинюваної нею дії чи бездіяльності та їхніх наслідків, виражене у випадках злочинного порушення прав. Ознаки та зміст поняття «злочини проти права інтелектуальної власності» інтелектуальної власності у формі умислу. Злочин проти права інтелектуальної власності являє собою єдність об'єктивного і суб'єктивного: діяння і психічного (свідомого і вольового) ставлення до нього. Як діяння не може бути розкрито поза зв'язком з психічним ставленням особи до нього, так і зміст психічного ставлення (вини) не може бути визначено поза зв'язком із характером діяння: результатом інтелектуальної творчої діяльності, на який особа посягає, спосо-

бом посягання, наслідками та іншими його об'єктивними ознаками. Вина значною мірою визначає характер діяння і ступінь його тяжкості та є важливим критерієм визнання його злочином. Вина інколи зветься другою матеріальною ознакою злочину та є його обов'язковою суб'єктивною властивістю. Без вини нема злочину, а отже, і не може бути покарання за той чи той вчинок, спрямований проти права інтелектуальної власності. Ознакою злочинів проти права інтелектуальної власності є їхня караність, під якою розуміють загрозу застосування за злочин покарання, що міститься у кримінально-правових санкціях. Караність за своєю суттю випливає із суспільної небезпечності та кримінальної протиправності діяння: воно тому і стає кримінально каранним, оскільки є суспільно небезпечним і передбаченим кримінальним законом як злочин. Хоча формулювання злочину в ч. 1 ст. 11 КК не містить вказівки на караність як ознаку злочину, вона, безумовно, випливає з ознаки кримінальної протиправності. Без установлення покарання за діяння, яке визнано злочином, таке визнання втратило би будь-який сенс. Вказуючи в ч. 2 ст. 1 КК на способи виконання завдання, яке стоїть перед КК, закон підкреслює, що для його здійснення КК визначає, які суспільно небезпечні діяння є злочинами та які покарання застосовуються до осіб, що їх учинили. Без наявності кримінально правової санкції вести боротьбу з будь-якими злочинами неможливо. Проте це не означає, що передбачене в санкції покарання обов'язково має бути застосоване до особи, яка вчинила діяння, сформульоване в диспозиції певної статті. Особа, визнана злочинцем, може бути покарання судом, а також за амністією чи помилуванням. Слід зазначити, що чинним Кримінальним кодексом України встановлено відносно незначну міру покарання за злочини проти права інтелектуальної власності. Втім, достатньо порівняти найбільш жорстку санкцію за порушення авторського права і суміжних прав – позбавлення волі – у законодавстві України та країн, що успішно викорінюють піратство. Так, ст. 176 КК України передбачає позбавлення волі за вчинення вказаного злочину максимум строком до 2 років, у США – до 10 років, у Польщі – до 5 років, а в Малайзії – аж до 20 років [3, с. 45]. Як свідчить міжнародний досвід, досягти успіху в боротьбі зі злочинними порушеннями права інтелектуальної власності можна в тому випадку, коли громадяни усвідомили, що держава не допускає таких порушень. У таких країнах, де подібні заходи застосовувалися та були підкріплені ефективними каральними санкціями, порушення права інтелектуальної власності ставиться під контроль без помітних політичних заворушень і витрат величезних урядових ресурсів [4].

Слід зазначити, що в Кримінальному кодексі України немає спеціального розділу, який був би присвячений посяганням на інтелектуальну власність, тому експерти полемізують про перелік відповідних злочинів. Не викликає сумнівів, що в даний перелік входить ст. 176 і 177 КК. Відрізняються вони різними об'єктами: ст. 176 захищає твори науки, літератури і мистецтва, комп'ютерні програми і бази даних, фонограми, відеограми і програми мовлення, а також «будь-які інші об'єкти авторських і суміжних прав», а ст. 177 захищає інші об'єкти інтелектуальної власності, які не відносяться до авторського права: винаходи, корисні моделі, промислові зразки, топографії інтегральних мікросхем, сорти рослин, раціоналізаторські пропозиції. Відрізняються також формулювання, що описують злочинні діяння: ст. 176 забороняє незаконне відтворення, розповсюдження, тиражування зазначених об'єктів, а також «будь-яке умисне порушення авторського права і суміжних прав» (наприклад, плагіат), а ст. 177 забороняє «незаконне використання або інше умисне порушення права на зазначені об'єкти». Обидві статті структуровані на три частини.

За офіційними даними, посягання на інтелектуальну власність складають близько 1% у структурі економічної злочинності. У той же час, на думку експертів, латентність цих злочинів становить 80-90% від загального числа.

Серед злочинів проти інтелектуальної власності найпоширенішими є порушення авторських та суміжних прав (77,5%). На другому місці – незаконне використання товарного знака (15,2%), потім слідує порушення патентних та винахідницьких прав і незаконне отримання і розголошення відомостей, що становлять комерційну таємницю (близько 4%). Порушення прав на результати творчої діяльності в галузі культури і мистецтва є найбільш масовими, що вимагає вжиття заходів щодо захисту прав і законних інтересів творчих працівників [5].

В сучасній літературі під суспільною небезпечністю розуміють об'єктивну властивість діянь, що тягнуть негативні зміни в соціальній дійсності, спричиняють суттєву шкоду суспільним відносинам. Специфіка суспільної небезпечності полягає в її характері та ступені. Суспільна небезпечність за певних приводів і умов є єдиною підставою криміналізації діянь. Аналізуючи теоретичні дослідження, можна помітити різні погляди криміналістів щодо суспільної небезпечності злочинів у сфері інтелектуальної власності. Таким чином, виникає необхідність дослідження кримінологічних аспектів криміналізації зазначених злочинів. Насамперед з'ясуємо суть прямої шкоди, що спричиняється вчиненням злочинів проти інтелектуальної власності, яка має певну специфіку, зумовлену особливостями об'єкта, на який спрямовані ці злочини. Слід погодитися з В. Б. Харченко, що саме настан-

ня суспільно небезпечних наслідків перетворюють посягання у сфері інтелектуальної власності на злочин, їх розмір і тяжкість водночас є і критерієм оцінки вчиненого, що дозволяє проводити розмежування з правопорушеннями та виступає найважливішим критерієм криміналізації зазначених діянь. Аналіз 179 архівних кримінальних справ дає підстави говорити про значні збитки, які несуть володілці виключних майнових прав інтелектуальної власності. Сукупний розмір матеріальної шкоди, заподіяної досліджуваними злочинами у сфері інтелектуальної власності, сягнув 36 657 007 грн, з яких за ст. 176 КК України (154 кримінальні справи) – 29 365 097 грн, а за ст. 229 КК України (25 кримінальних справ) – 7 291 910 грн. Такі розміри збитків підтверджені експертизою по кожній кримінальній справі. Фактично це упущена вигода, яку отримали б володілці прав інтелектуальної власності, якщо б за звичайних обставин їх право не було порушене. Серед потерпілих такі відомі американські компанії, як Microsoft, Adobe System, Corel, Adidas Group, Nike International LTD, Kraft Foods Inc. Зазначені розміри прямої шкоди, враховуючи високу латентність та значну поширеність злочинів проти інтелектуальної власності, вражають. Лише корпорація Microsoft оцінює свої збитки від контрафактного продажу програмного забезпечення в нашій державі у 200 млн доларів США. У зв'язку з цим не дивно, що Міжнародний альянс інтелектуальної власності (ІПА) у своєму звіті визнав Україну країною-піратом № 1 у світі. Але матеріальними збитками не охоплюються всі наслідки злочинних порушень права інтелектуальної власності.

Існування цього різновиду злочинності призводить до значних негативних змін у суспільному житті та суспільній свідомості, які не піддаються грошовому виміру. Акумулятивним негативним впливом на суспільство від такої злочинності є стан незахищеності права інтелектуальної власності, що заважає нормальному розвитку суспільних відносин з приводу комерціалізації прав інтелектуальної власності і, таким чином, призводить до неможливості переходу економіки України з індустріальної до постіндустріальної. Отже, на підставі вищезазначеного можна стверджувати, що ступінь суспільної небезпечності злочинів проти інтелектуальної власності у сучасному світі досить високий [6].

Література

1. Електронний ресурс. Режим доступу: https://pidruchniki.com/1821071259927/pravo/zlochini_protiv_prav_intelektualnoyi_vlasnosti
2. Харченко В. Б. До проблеми визначення права інтелектуальної власності на наукове відкриття предметом кримінально-правової охорони / В. Б. Харченко // Часопис Київського університету права. – 2010. – № 1. – С. 192–196.

3. Єрмоленко В. А. Умови, що сприяють вчиненню злочинних порушень у сфері авторського права та суміжних прав / В. А. Єрмоленко // Держава та регіони. – Серія: Право. – 2009. – № 4. – С. 42–47.

4. Електронний ресурс. Режим доступу: file:///C:/Users/Andrii/Desktop/pp_2013_3_47.pdf

5. Електронний ресурс. Режим доступу: https://stud.com.ua/19311/etika_ta_estetika/zlochini_proti_intelektualnoyi_vlasnosti

6. Новиков О.В. Деякі питання суспільної небезпечності злочинів у сфері інтелектуальної власності. – С. 322–323

Анотація

Топчий В. В. Авторське і суміжне право: кримінально-правова охорона. – Стаття.

Дана стаття містить теоретичні аспекти визначення поняття авторського та суміжних прав, а також досліджено кримінально-правову охорону зазначених понять. Проаналізовано підходи кримінально-правової охорони авторського права.

Ключові слова: авторське право, суміжні права, кримінальне право, кримінально-правова охорона.

Аннотация

Топчий В. В. Авторское и смежное право: уголовно-правовая охрана. – Статья.

Данная статья содержит теоретические аспекты определения понятия авторского и смежных прав, а также исследованы уголовно-правовую охрану указанных понятий. Проанализированы подходы уголовно-правовой охраны авторского права.

Ключевые слова: авторское право, смежные права, уголовное право, уголовно-правовая охрана.

Summary

Topchii V. V. Copyright and Related Laws: Criminal Justice. – Article.

This article contains theoretical aspects of the definition of the concept of copyright and related rights, as well as the criminal law protection of these concepts. The approaches of criminal-legal protection of copyright law are analyzed.

Key words: copyright, adjacent rights, criminal law, criminal law protection.

КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС, КРИМІНАЛІСТИКА

УДК 343.985: 343.137.5

С. О. Єгоров
здобувач

Харківського національного університету внутрішніх справ

ОКРЕМІ АСПЕКТИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВОЇ ПРОТИДІЇ КИШЕНЬКОВИМ КРАДІЖКАМ

Постановка проблеми. Вивчення слідчої та судової практики дозволяє стверджувати, що кишенькові крадіжки, мають певну специфіку і становлять підвищену суспільну небезпеку не тільки своїми масштабами і наслідками, а й тим, що формують у громадян відчуття страху, тривоги, побоювання стати жертвою злочину. При вчиненні кишенькових крадіжок, особливо в місцях масового скупчення населення можуть стати центром злочинної активності, навіть там, де рівень віктимності, як правило, низький. Безперечно, вказані фактори суттєво ускладнюють встановлення місця і обставин злочину, осіб, які вчиняють кишенькові крадіжки, і свідків-очевидців, проведення оперативно-розшукових заходів і слідчих дій. Крім того, проведений аналіз підтверджує, що в діяльності працівників поліції під час протидії зазначених злочинів існують прорахунки і помилки, що виражаються в неможливості отримання своєчасно первинної оперативно-розшукової інформації, неякісному реагуванні на факти скоєння кишенькових крадіжок, формальному здійсненню оперативно-розшукового забезпечення кримінальних проваджень за вказаними фактами, що в свою чергу призводить до, як мінімум неправильної оцінки наявної оперативної ситуації, а в загальному вигляді – низькому рівні протидії взагалі вказаному видам злочинів.

Водночас, практика свідчить, що в процесі оперативно-розшукової протидії кишеньковим крадіжкам доволі частим є порушення прав та свобод людини. Зокрема, проблема прав і свобод людини й громадянина була, залишається і в майбутньому буде винятково актуальною і соціально значущою в усіх своїх багатопланових проявах, оскільки права, свободи людини й громадянина є головним засобом здійснення цивілізаційної життєдіяльності людей, задоволення їх принципово важливих інтересів та потреб. Особливості діяльності правоохоронних органів у забезпеченні реалізації прав і свобод людини й громадянина впливають з їх повноважень, які визначені системою міжнародних та національних нормативно-правових ак-

тів. Проблема забезпечення конституційних прав і свобод людини й громадянина поліцією є актуальною, оскільки саме на неї покладено функцію захисту та забезпечення реалізації прав і свобод людини й громадянина, а в разі порушення цих прав – обов'язок вжити заходів, необхідних для їх відновлення [1, с. 176]. Враховуючи вказане вважаємо доцільним розглянути питання правового регулювання оперативно-розшукової протидії крадіжкам через призму забезпечення прав та свобод особи під час окресленого процесу.

Аналіз публікацій, в яких започатковано розв'язання проблематики. На протязі багатьох років фахівці у різних сферах юридичної науки та практики-правоохоронці намагаються у своїх дослідженнях виокремити найбільш ефективні шляхи протидії кишеньковим крадіжкам. Так, слід відмітити наукові праці проведені В.М. Аتماжитовим, А.В. Баб'яком, О.М. Бандуркою, В.А. Батенавим, І.І. Бондаренком, І.І. Великошиним, С.М. Гусаровим, В.Я. Горбачевським, В.І. Давидовим, О.Ф. Долженковим, В.П. Захаровим, В.А. Ільчовим, А.А. Лискіним, Б.Я. Нагіленком, Д.Й. Никифорчуком, В.Л. Ортинським, Ю.Ю. Орловим, М.А. Погорецьким, В.Д. Пчолкіним, М.В. Стацаком, В.В. Шендриком, О.О. Юхном та ін., однак питання правового регулювання оперативно-розшукової протидії кишеньковим крадіжкам не розглядалось.

Метою статті є визначення існуючих проблем правового регулювання оперативно-розшукової протидії кишеньковим крадіжкам

Виклад основного матеріалу. Питання захисту прав і свобод громадян в оперативно-розшуковій діяльності органів поліції завжди було актуальним. Вжиті державними органами України заходи щодо приведення законодавства у відповідність із міжнародними стандартами, забезпечення прав громадян у різних сферах правоохоронної діяльності можуть дати реальні результати лише при створенні ефективного механізму й умов для їх реалізації. З огляду на важливість якісного нормативно-правового регулювання оперативно-

розшукової діяльності, зважаючи на конституційний принцип верховенства права, необхідно враховувати специфіку правових відносин, що виникають у процесі оперативно-розшукової діяльності правоохоронних органів України [2].

Зокрема, як визначають автори підручника «Оперативно-розшукова діяльність податкової міліції» визначають правовідносини в ОРД, як такі, що мають комплексний, двосторонній, а в деяких випадках і, багатосторонній характер, при цьому їх доцільно поділити за призначенням на такі групи:

– перша – це правовідносини, що виникають між суб'єктами оперативно-розшукової діяльності, усередині між собою та серед різних оперативних підрозділів правоохоронних органів, яким надано право здійснювати оперативно-розшукову діяльність чи які виконують правоохоронні функції (внутрішні, системні правовідносини);

– друга – правовідносини, що виникають між суб'єктами оперативно-розшукової діяльності (оперативними підрозділами) та різними державними та недержавними установами, організаціями, підприємствами, засобами масової інформації і подібними структурами у зв'язку зі здійсненням оперативно-розшукової діяльності;

– третя – правовідносини, що виникають між суб'єктами оперативно-розшукової діяльності та особами, які залучаються до виконання завдань оперативно-розшукової діяльності на конфіденційній та інших основах;

– четверта – правовідносини, що виникають між суб'єктами оперативно-розшукової діяльності та особами, які потрапили до поля зору оперативних підрозділів з інших причин, – задумують, готують чи вчиняють злочини, підозрюються у вчиненні злочинів, ухиляються від кримінального покарання, безвісно відсутні та інше;

– п'ята – правовідносини, які виникають між суб'єктами оперативно-розшукової діяльності та особами, які захищаються в процесі її здійснення;

– шоста – правовідносини, що виникають у процесі використання оперативно-розшукових сил, засобів, методів та способів вирішення оперативно-розшукових задач для боротьби зі злочинністю та документуванню злочинної діяльності;

– сьома – правовідносини, що виникають у процесі проведення спеціальних оперативно-розшукових заходів;

– восьма – правовідносини, що виникають у процесі переведення оперативно-розшукової інформації із площини конспіративного провадження в офіційне;

– дев'ята – правовідносини, що виникають у процесі прокурорського нагляду та судового контролю за здійсненням оперативно-розшукової діяльності [3, с. 78].

Водночас, аналіз практичної діяльності підрозділів кримінальної поліції дозволяє стверджувати, що в процесі оперативно-розшукової протидії кишеньковим крадіжкам правовідносини, що її супроводжують, дозволяє стверджувати, що вказана класифікація правовідносин є доцільною, однак не слід забувати про те, що під час здійснення таких правовідносин працівники кримінальної поліції досить часто порушують права та свободи інших суб'єктів правовідносин. Вказане здебільшого відбувається через невиконання останніми положень нормативних актів, що регулюють процес оперативно-розшукової протидії кишеньковим крадіжкам. Враховуючи вказане розглянемо які нормативні акти регулюють окреслені правовідносини та які існують при цьому проблемні питання.

Беззаперечно в першу чергу слід відзначити Конституцію України як основний акт регулювання оперативно-розшукової протидії кишенькових крадіжок. Аналізуючи положення Конституції України можна дійти висновку, що з досліджуваної точки зору становлять інтерес в таких площинах:

положення, що безпосередньо визначають права та свободи особи (зокрема, положення розділу II «Права та свободи та обов'язки людини та громадянина», в яких визначені основні права та свободи особи, які при здійсненні оперативно-розшукових заходів та негласних слідчих (розшукових) дій можуть піддаватись тимчасовим обмеженням, наприклад хоча ст. 30 Конституції України й закріплено, що кожному гарантується недоторканість житла, однак при проведенні обстеження житла чи іншого володіння особи шляхом таємного проникнення в них вказане право підлягає обмеженню Аналогічно в ст. 32 визначено, що не допускається збирання, зберігання, використання та поширення конфіденційної інформації про особу без її згоди, крім випадків, визначених законом, і лише в інтересах національної безпеки, економічного добробуту та прав людини, тобто законодавець одразу передбачає можливість обмеження вказаних прав [4];

2) положення, що регулюють діяльність правоохоронних органів (не піддавати громадян катуванню, жорстокому, нелюдському або такому, що принижує гідність, поведженню чи покаранню, а також не піддавати медичним, науковим чи іншим дослідженням; не піддавати арешту чи триманню вартою інакше як за вмотивованим рішенням суду; «презумпція невинуватості» особи; тільки одне покарання за один вчинений злочин; одержання доказів тільки передбаченим законом способом; право особи відмовитись давати показання або пояснення щодо себе, членів сім'ї чи близьких родичів, коло яких визначається законом) [4];

3) положення, що регулюють право власності (в ст. 41 закріплено: право володіти, користуватися і розпоряджатися своєю власністю, результатами своєї інтелектуальної, творчої діяльності; права приватної власності набувається в порядку, визначеному законом; ніхто не може бути протиправно позбавлений права власності; право приватної власності є непорушним) [4].

Наступними слід розглянути нормативні акти на рівні Законів України, що визначають правові засади оперативно-розшукової протидії кишенькових крадіжок. Зокрема, слід відмітити:

1) Кримінальний процесуальний кодекс, який покликаний на захист особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень, охорона прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження, а також забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування і судового розгляду з тим, щоб кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини, жоден невинуватий не був обвинувачений або засуджений, жодна особа не була піддана необґрунтованому процесуальному примусу і щоб до кожного учасника кримінального провадження була застосована належна правова процедура, тобто визначає порядок досудового та судового розслідування кримінальних правопорушень за фактом вчинення кишенькових крадіжок та організаційні засади проведення негласних слідчих (розшукових) дій при цьому [5];

2) Кримінальний кодекс України, що визначає як злочин кишенькові крадіжки та одночасно визначає відповідальність для працівників поліції за порушення прав та свобод людини під час здійснення заходів оперативно-розшукової протидії злочинності [6];

3) Закон України «Про оперативно-розшукову діяльність», який визначає основні принципи оперативно-розшукової діяльності, в тому числі організаційні засади здійснення оперативно-розшукових заходів, що обмежують права та свободи особи під час протидії кишеньковим крадіжкам [6];

4) інші Закони України.

Також становлять інтерес положення відомчих нормативних актів, які в першу чергу, покликані визначати організаційно-тактичні засади протидії злочинності, в тому числі кишеньковим крадіжкам. Так, наприклад Інструкція про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні (далі – Інструкція) визначає загальні засади та єдині вимоги до організації проведення негласних слідчих (розшукових) дій слідчими органів досудового розслідування або за їх дорученням чи дорученням прокурора уповноваженими оперативними підрозділами, а також використання їх результатів у кримінальному провадженні.

Однак в той самий час у вказаному нормативному акті закріплюється, метою вказаного акту є врегулювання загальних процедур організації проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні, що забезпечують додержання конституційних прав та законних інтересів учасників досудового розслідування, інших осіб, швидке, повне та неупереджене розслідування злочинів, захисту особи, суспільства і держави [8].

Відмітимо, що серед відомчих нормативних актів окремого інтересу становлять положення нормативних актів закритого характеру, оскільки в них визначаються положення забезпечення прав та свобод людини під час здійснення ОРЗ та НСРД.

Окремо слід відмітити, що результати аналізу думок респондентів свідчать про наявність неврегульованих питань щодо правового регулювання оперативно-розшукової протидії кишенькових крадіжок та зокрема забезпечення прав та свобод особи при цьому. Так, сучасними проблемами правового регулювання досліджуваного питання на думку респондентів є:

1) не врегульованість можливості проведення заходів із використанням спеціальної техніки під час протидії кишеньковим крадіжкам;

2) відсутність нормативного визначення виду злочинів – «кишенькові крадіжки»;

3) недостатнє врегулювання питань використання конфідентів під час протидії кишеньковим крадіжкам.

Висновок. Отже, підсумовуючи наведене, можна дійти висновку, що сучасний стан правового регулювання оперативно-розшукової протидії кишеньковим крадіжкам характеризується наявністю проблемних аспектів, які потребують термінового пошуку теоретиками та практиками найбільш перспективних шляхів їх усунення.

Література

1. Шендрик В. В. Відомче нормативно-правове регулювання діяльності оперативних підрозділів ОВС України щодо попередження злочинів / В. В. Шендрик. – № 4 (55). – Вісник ХНУВС. 2011. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILE=&2_S21STR=VKhnvvs_2011_4_25

2. Круглий В. Забезпечення прав і свобод громадян при використанні їх допомоги в оперативно-розшуковій діяльності [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.chasopysnapu.gp.gov.ua/ua/pdf/5-2015/kruglyj.pdf>

3. Оперативно-розшукова діяльність податкової міліції: навчальний посібник / під загальною редакцією Ю. Ф. Кравченка. – К: ДПАУ НАДПСУ, 2005. – 480 с.

4. Конституція України: Закон України від 26 червня 1996 р. : [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.gkska2.rada.gov.ua/pls/zweb_№/webproc4_1?id.

5. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012 р. № 4651-VI: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4651%D0%B0-17/page4>.

6. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>.

7. Про оперативно-розшукову діяльність: Закон України від 18.02.1992 р. № 2135-XI: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2135-12>.

8. Про затвердження Інструкції про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні: спільний наказ Генеральної прокуратури України, МВС України, Служби безпеки України, Адміністрації Державної прикордонної служби, міністерств фінансів та юстиції України від 16.10.2012 № 114/1042/516/1199/936/1687/5

Анотація

Єгоров С. О. Окремі аспекти правового регулювання оперативно-розшукової протидії кишеньковим крадіжкам. – Стаття.

Аналізується чинне законодавство в сфері регулювання правовідносин, що виникають під час оперативно-розшукової протидії кишеньковим крадіжкам. Констатуються сучасні проблеми правового регулювання досліджуваного питання: не врегульованість можливості проведення заходів із використанням спеціальної техніки під час протидії кишеньковим крадіжкам; відсутність нормативного визначення виду злочинів – «кишенькові крадіжки»; недостатнє врегулювання питань використання конфідентів під час протидії кишеньковим крадіжкам.

Ключові слова: кишенькові крадіжки, оперативно-розшукова протидія, правове регулювання.

Аннотация

Егоров С. О. Отдельные аспекты правового регулирования оперативно-розыскной противодействия карманным кражам. – Статья.

Анализируется действующее законодательство в сфере регулирования правоотношений, возникающих в ходе оперативно-розыскной противодействия карманным кражам. Констатируются современные проблемы правового регулирования изучаемого вопроса: не урегулированность возможности проведения мероприятий с использованием специальной техники во время противодействия карманным кражам; отсутствие нормативного определения вида преступлений – «карманные кражи»; недостаточное урегулирование вопросов использования конфидентами во время противодействия карманным кражам.

Ключевые слова: карманные кражи, оперативно-розыскная противодействие, правовое регулирование.

Summary

Yehorov S. O. Some aspects of legal regulation of operative-search counteraction to pocket thefts. – Article.

The current legislation in the field of regulation of legal relations arising during the operative-search counteracting of pocket theft is analyzed. Current problems of legal regulation of the investigated issue are ascertained: lack of regulation of the possibility of carrying out measures with the use of special equipment during counteracting theft; lack of a normative definition of the type of crimes – “pocket thefts”; insufficient regulation of issues of the use of confidentiality in the fight against pocket theft.

Key words: pocket thefts, operative-search counteraction, legal regulation.

УДК 343.9

Р. С. Шаранич
аспірант

*Інституту права імені князя Володимира Великого
Міжрегіональної Академії управління персоналом*

СФЕРА БАНКІВСЬКОГО КРЕДИТУВАННЯ ЯК ОБ'ЄКТ КРИМІНАЛІСТИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

Банківська система в кожній країні є механізмом балансування, який регулює проведення грошово-кредитної політики, зміни в економічній політиці, запобігає кризам. У період трансформаційних перетворень економіки України банківський кредит відіграє одну з найважливіших ролей у стимулюванні відтворювальних процесів в економіці держави.

Серед сучасних проблем боротьби зі злочинністю особливо гострим залишається питання протидії протиправним посяганням у сфері банківського кредитування, яке характеризується високим інтелектуальним та фаховим рівнем шахрайських дій відносно кредитних ресурсів українських банків [1, с. 67].

Для розуміння поняття злочинів у сфері банківського кредитування доцільно попередньо уточнити такі поняття як «банківський кредит» та «сфера банківського кредитування». Слово «кредит» (лат. *creditum* – позика, борг) тлумачиться як: надання в борг матеріальних цінностей грошей; позика; бюджетні суми в кошторисі, у межах яких дозволено витрати на щось [2, с. 426].

Кредитні операції (кредит) розглядаються як вид активних банківських операцій, пов'язаних із розміщенням залучених банком коштів таким шляхом: надання їх у тимчасове користування або прийняття зобов'язань про надання певної суми коштів; надання гарантій, порук, акредитивів, акцептів, авалів; розміщення депозитів; проведення факторингових операцій та операцій фінансового лізингу; видача кредитів у формі врахування векселів, у формі операцій зворотного репо; будь-якого продовження строку погашення боргу, яке надано в обмін на зобов'язання боржника щодо повернення заборгованої суми, а також на зобов'язання щодо сплати процентів та інших зборів за такою сумою (відстрочення платежу); розстрочення платежу за продані банком активи [3].

Фахівці виділяють три форми кредитів – державний, банківський і комерційний. А в рамках цих трьох форм є безліч видів кредитів (фінансовий, товарний, товарно-заставний, митний, рамбурсний тощо) [4, с. 46].

Тобто, банківський кредит слід розглядати як окрему форму кредиту, і саме він у період ринкової трансформації економіки, на думку В. Б. Ісмаїлова, став основною формою кредиту. Механізм кредитного забезпечення комерційних

банків має більш практичний характер і пов'язаний із спрямуванням фінансових ресурсів на кредитне забезпечення підприємницької діяльності, а відтак на стимулювання ділової активності суб'єктів господарювання. Метою функціонування цього механізму як базової основи практичної реалізації кредитного забезпечення є задоволення виробничих потреб суб'єктів підприємництва, а саме спрямування кредитних ресурсів комерційних банків на формування фінансових ресурсів підприємств» [5, с. 13].

Банківська система шляхом надання кредитів організовує й обслуговує рух капіталу, забезпечує його залучення, акумуляцію та перерозподіл у ті сфери виробництва та обігу, де виникає дефіцит капіталу. При цьому, банківський кредит, серед усіх форм і видів кредиту, посідає особливе місце з огляду на особливий юридичний статус банку як кредитора у відповідному кредитно-грошовому зобов'язанні [6, с. 9].

Кредитування розглядається як одна з функцій банків, що має кінцевою метою одержання банком прибутку за рахунок призначуваних за надання кредиту відсотків. Кредитування в різних формах стосується позичальників різного рівня в системі юридичних і фізичних осіб, але основна його мета – економічний розвиток країни шляхом фінансового інвестування бізнесу, починаючи від дрібного сімейного, до самих крупних промислових і сільськогосподарських корпорацій та господарств. Крім того, діяльність банківського кредитування носить соціальний характер – однією з його функцій є фінансування громадян на споживчому ринку, у придбанні житла та при його будівництві. Передбачене також пільгове кредитування та видача безоплатних пільгових субсидій і допомоги.

У процесі банківського кредитування, банки є як би фінансовими посередниками. Вони залучають у силу специфіки своєї діяльності кошти вкладників, а потім розміщують їх на фінансовому ринку. При цьому, кредитні банківські операції та кредитні відносини не є тотожними поняттями, оскільки деякі кредитні операції за визначенням законодавства про банківську діяльність не є кредитними угодами (розміщення коштів на поточних рахунках, гарантія, лізинг та інші).

Фахівці розглядають банківський кредит як кредит, що: видається у вигляді грошових позик

господарським суб'єктам та іншим позичальникам; надається банками та іншими кредитно-фінансовими інститутами юридичним особам (промисловим, транспортним торговим компаніям), населенню іноземним клієнтам у вигляді грошових позичок [1, с. 68].

Л. Г. Рябко визначає банківський кредит як позиковий капітал банку в грошовій формі, який передається позичальнику у власність на певний термін на умовах, передбачених кредитним договором, основними з яких є забезпеченість, поворотність, терміновість, платність і цільовий характер використання [7, с. 14].

Банківський кредит є однією з найбільш поширених форм кредитних відносин в економіці, об'єктом яких виступає процес передачі в позику безпосередньо грошових коштів. При цьому, банківський кредит відображає економічні відносини між кредиторами (банками) і суб'єктами кредитування (позичальниками). Грошові кошти банківського кредиту слід розглядати як кредитні гроші, тобто такі, що були породжені розвитком кредитних зв'язків і виражають відносини між кредиторами та позичальниками [8, с. 245–246]. Прибуток за цією формою кредиту надходить у вигляді позикового процента або банківського процента, ставки якого визначаються за угодою сторін.

Відомчими актами Національного банку України банківський кредит розглядається як кредит, що надається банком і який має відповідати принципам кредитування: строковість, цільовий характер, забезпеченість та платність кредиту. Головним джерелом банківського кредиту є залучені банками на договірній основі і добровільних засадах тимчасово вільні кошти юридичних та фізичних осіб, а також власні кошти банку [9].

Більш повне визначення поняття банківського кредиту, на нашу думку, надав Г. Ю. Шемшученко, за яким банківський кредит є формою реалізації кредитних праввідносин, що реалізується на підставі кредитного договору у відносинах між банком (кредитором) і клієнтом (позичальником) шляхом передачі залучених банком у вклади грошових коштів у власність позичальнику на умовах строковості, платності, повернення, забезпечення і цільового використання. При цьому, кредитора слід розглядати як суб'єкта кредитних відносин, який надає кредити іншому суб'єкту господарської діяльності у тимчасове користування, а позичальника – як суб'єкта кредитних відносин, який отримав у тимчасове користування грошові кошти на умовах повернення, платності, строковості [6, с. 6].

Відповідно ст. 1054 Цивільного кодексу України за кредитним договором банк або інша фінансова установа (кредитодавець) зобов'язується надати грошові кошти (кредит) позичальникові у

розмірі та на умовах, встановлених договором, а позичальник зобов'язується повернути кредит та сплатити проценти [10].

Законодавець визначив банківський кредит як будь-яке зобов'язання банку надати певну суму грошей, будь-яку гарантію, будь-яке зобов'язання придбати право вимоги боргу, будь-яке продовження строку погашення боргу, яке надано в обмін на зобов'язання боржника щодо повернення заборгованої суми, а також на зобов'язання на сплату процентів та інших зборів з такої суми [11].

Основними ознаками банківського кредиту є те, що він:

- відображає відповідні економічні відносини між кредиторами (банками) і суб'єктами кредитування (позичальниками); є формою кредитних відносин в економіці, об'єктом яких виступає процес передачі в позику безпосередньо грошових коштів

- заснований на кредитному правочині – умовах кредитного договору; повинен відповідати принципам кредитування: строковість, цільовий характер, забезпеченість та платність кредиту;

- предметом банківського кредиту є додаткова платоспроможність, виражена у грошовій формі; банківський кредит являє собою позичку грошових коштів на умовах їх повернення позичальником;

- є певним зобов'язанням банку(кредитора), що надається в обмін на відповідні зобов'язання боржника (позичальника); зобов'язання кредитора передбачає: надати певну суму грошей, а також гарантію, придбати право вимоги боргу, продовжити строк погашення боргу, зобов'язання боржника – у майбутньому повернути суму боргу та сплатити проценти та інші збори з цієї суми;

- прибуток за цією формою кредиту надходить у вигляді позикового або банківського процента, ставки якого визначаються за угодою сторін;

- джерелом банківського кредиту є залучені банками на договірній основі і добровільних засадах тимчасово вільні кошти юридичних та фізичних осіб, а також власні кошти банку.

Фахівці відмічають, що банківський кредит має подвійний характер (може виступати як позика для функціонуючих підприємств або у вигляді позички грошей, тобто як сплата боргу) [12, с. 88].

Банківське кредитування можна розглядати як самостійну, що ліцензується, підприємницьку діяльність кредитних організацій, здійснювану за рахунок залучених та власних коштів на свій ризик на умовах платоспроможності, терміновості й зворотності, з дотриманням резервних і інших обов'язкових вимог, що забезпечують права учасників кредитування. Під кредитними праввідносинами розуміють відносини, урегульовані нормами права, що складаються у сфері економіки та засновані на наданні в розпоряджен-

ня позичальників коштів на принципах платності, забезпеченості, терміновості й зворотності [13, с. 16].

Кредитні правовідносини – це врегульовані нормами права самостійного виду відносини, які виникають між учасниками майнового обороту з приводу надання грошових коштів і товарно-матеріальних цінностей на визначений термін або з відстрочкою платежу при перерозподілі матеріальних фондів на умовах терміновості, поворотності і платності у вигляді процентів по кредиту [7, с. 9].

Кредитні правовідносини між банком і позичальником оформляються кредитним договором. При цьому, зміст та умови кредитного договору визначаються сторонами самостійно. В якості обов'язкових умов кредитного договору сторони повинні передбачити: ціль кредитування, суму кредиту, строк повернення кредиту, забезпечення повернення кредиту й процентну ставку за користування кредитом. Обов'язкові, умови кредитного договору становлять у сукупності систему принципів кредитування у банківській практиці [13, с. 17].

Враховуючи вищезазначене, сферу банківського кредитування слід розглядати як вид банківської діяльності, пов'язаний із спрямуванням фінансових ресурсів банків на кредитне забезпечення підприємницької діяльності, а відтак на стимулювання ділової активності суб'єктів господарювання. При цьому, діяльність банківського кредитування носить й соціальний характер – забезпечує фінансування громадян на споживчому ринку, у придбанні житла та при його будівництві

Водночас, банківську діяльність з кредитування визнають досить ризиковою. Так, С. С. Чернявським вказує, що у процесі становлення ринкових відносин сфера активних кредитних операцій комерційних банків вийшла з під прямого контролю держави та у правовому відношенні опинилась практично беззахисною від злочинних посягань [14, с. 11].

Ризик – це невпевненість; небезпека виникнення непередбачуваних втрат очікуваного прибутку, майна, грошових коштів, здоров'я або самого життя у зв'язку з випадковими змінами умов економічної діяльності, несприятливими обставинами.

Кредитний ризик розглядається як: ймовірність несплати позичальником основного боргу та відсотків, які належать сплаті за користуванням кредитом у терміни, визначені у кредитному договорі; ризик невиконання позичальником (контрагентом банку) зобов'язань за кредитними операціями (тобто ризик того, що сплата позичальником відсотків і основного боргу за кредитними операціями проводитиметься з відхиленнями від умов кредитної угоди або взагалі не проводитиметься). Ступінь ризику для банку у фінансовому аспек-

ті його функціонування, посилюється внаслідок того, що в якості фінансового посередника комерційний банк працює переважно із залученими та запозиченими коштами: «...ризик асоціюється із невизначеністю, остання ж пов'язана з подіями, які важко чи неможливо передбачити. Для банку головні види ризику пов'язані зі структурою його портфеля, тобто із переліком фінансових активів, в які спрямовані ресурси банку» [15, с. 26].

В. Б. Ісмаїлов вказує на специфічну структуру ризиків комерційних банків на кредитному ринку, а саме «кредитний ризик (ендогенний та екзогенні) та ризик кредитного ринку (процентний, валютний ризику, ризик незбалансованості попиту та пропозиції на кредитні ресурси)» [5, с. 11].

Ризики кримінального характеру також є характерними для сфери банківського кредитування. Такі ризики, виходячи із сутності банківського кредиту, пов'язані з протиправним отриманням банківського кредиту та ухиленням від виконання кредитної угоди.

У більшості банків відсутній достатній обсяг інформації про клієнтів, існує пряма залежність між обсягом інформації про позичальників та їхньою сумлінністю щодо виконання умов кредитної угоди, відсутні скоординовані дії банків, спрямовані на регулювання кредитних ризиків шляхом формування та розширення спільного інформаційного поля.

Крім того, сфера банківської діяльності пов'язана з концентрацією значних матеріальних цінностей і фінансових механізмів, що впливають на господарську діяльність підприємств, регіонів і цілих галузей економіки країни. Сучасна вітчизняна банківська діяльність не просто є привабливою для кримінального середовища – вона перетворилася на сферу стійкої злочинної діяльності та підвищеної терпимості до злочинів [15, с. 92].

Розглядаючи злочинність у сфері банківського кредитування в якості системного явища, необхідно зазначити, що вона є результатом взаємодії множини факторів.

Злочинна діяльність у сфері банківського кредитування являє собою складну сукупність різних за своєю природою кримінально-караних дій. Відповідно КК України [16] необхідно виокремити такі основні групи злочинів у сфері банківського кредитування, що визначають, на його думку, відповідні напрями протидії криміналізації у цій сфері.

1) злочини, безпосередньо спрямовані на незаконне одержання банківських кредитів («основні») – (ст. 190 (Шахрайство), ст. 191 (Привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем), ст. 192 (Заподіяння майнової шкоди шляхом обману або зловживання довірою), ст. 222 (Шахрайство з фінансовими ресурсами));

2) злочини економічного спрямування, що передбачають відповідальність за заподіяння непрямої шкоди кредиторам або виступають способами підготовки, вчинення та приховування перших – ст. 205 (Фіктивне підприємництво), ст. 209 (Легалізація (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом), ст. 218-1 (Доведення банку до неплатоспроможності), ст. 219 (Доведення до банкрутства);

3) інші злочини, які сприяють досягненню основного злочинного результату (ст. 200 (Незаконні дії з документами на переказ, платіжними картками та іншими засобами доступу до банківських рахунків, електронними грошима, обладнанням для їх виготовлення), ст. 357 (Викрадення, привласнення, вимагання документів, штампів, печаток, заволодіння ними шляхом шахрайства чи зловживання службовим становищем або їх пошкодження), ст. 358 (Підроблення документів, печаток, штампів та бланків, збут чи використання підроблених документів, печаток, штампів), ст. 361 (Несанкціоноване втручання в роботу електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), автоматизованих систем, комп'ютерних мереж чи мереж електрозв'язку), ст. 362 (Несанкціоновані дії з інформацією, яка оброблюється в електронно-обчислювальних машинах (комп'ютерах), автоматизованих системах, комп'ютерних мережах або зберігається на носіях такої інформації, вчинені особою, яка має право доступу до неї), ст. 363 (Порушення правил експлуатації електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), автоматизованих систем, комп'ютерних мереж чи мереж електрозв'язку або порядку чи правил захисту інформації, яка в них оброблюється);

4) злочини, пов'язані із протиправною діяльністю службових осіб (ст. 364 (Зловживання владою або службовим становищем), ст. 366 (Службове підроблення), ст. 367 (Службова недбалість), ст. 368 (Прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою), ст. 369 (Пропозиція, обіцянка або надання неправомірної вигоди службовій особі), ст. 370 (Провокація підкупу)) [14, с. 11].

Таким чином, злочини у банківській сфері, як криміналістично однорідна група, є різновидом економічних злочинів, які посягають на охоронявану державою систему суспільних відносин у сфері банківської діяльності. Такі злочини складають різні за родовим об'єктом кримінально-карані діяння: «традиційні» (розкрадання грошових коштів та службові зловживання); діяння, криміналізовані в пострадянській період та включені у вигляді окремих норм до КК України (шахрайство з фінансовими ресурсами, фіктивне підприємництво, приховання банкрутства та ін.) Поряд з цим, стає очевидним процес формування нових видів діянь, що вчинюються в умовах корінних економічних перетворень та частково закріплю-

ються у кримінальному законодавстві України (легалізація грошових коштів, здобутих незаконним шляхом, злісне ухилення від погашення кредиторської заборгованості, комерційний підкуп тощо).

Література

1. Сухачов О. О. Банківське кредитування як об'єкт посягань злочинних угруповань. *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика)*. 2008. № 19. С. 66–76.
2. Великий тлумачний словник української мови / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. Київ, Ірпінь: Перун, 2009. 1440 с.
3. Про затвердження Положення про визначення банками України розміру кредитного ризику за активними банківськими операціями: постановою Правління Національного банку України від 30 черв. 2016 р. № 351. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0351500-16>.
4. Пивоваров В. В. Податкова і кредитно-фінансова злочинність: кримінологічна характеристика та попередження: дис... канд. юрид. наук: 12.00.08. Харків, 2003. 227 с.
5. Ісмаїлов В. Б. Банківське кредитування суб'єктів господарювання в умовах ринкової трансформації економіки України: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. економ. наук: 08.04.01 «Фінанси, грошовий обіг і кредит». Київ, 2006. 18 с.
6. Шемшученко Г. Ю. Фінансово-правові аспекти регулювання банківського кредитування: посібник. Київ: «Правова єдність», 2008. 220 с.
7. Рябо Л. Г. Правове регулювання кредитних відносин по законодавству України: автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.07 «Теорія управління; адміністративне право і процес; фінансове право». Харків, 2002. 20 с.
8. Коваленко Д. І., Венгер В. В. Фінанси, гроші та кредит: теорія і практика: навч. посіб. Київ: Центр учбової літератури, 2013. 578 с.
9. Порядок обліку власної валюти банків і роз'яснення по деяких рахунках Національного банку України від 23 трав. 1995 р. № 17003/409. *Верховна Рада України*. URL: http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=v_409500-95.
10. Цивільний кодекс України: Закон від 16 січня 2003 р. № 435-IV. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/435-14>.
11. Про банки і банківську діяльність: Закон від 7 груд. 2000 р. № 2121-III. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2121-14>.
12. Гриньова В. М., Коюда В. О. Фінанси підприємств: навч. посіб. 4-ге вид., перероб. і доп. Київ: Знання-Прес, 2014. 424 с.
13. Абрамов В. Ю. Уголовно-правовые и криминалогические проблемы борьбы с преступлениями в сфере банковского кредитования: дис... канд. юрид. наук: 12.00.08. М., 1998. 163 с.
14. Чернявський С. С. Злочини у сфері банківського кредитування (проблеми розслідування та попередження): навч. посіб. / за заг. ред. О. М. Джужи. Київ: Юрінком Інтер, 2003. 264 с.
15. Стрельбицька Л. М., Стрельбицький М. П. Основи безпеки банківської системи України та банківської діяльності: монографія / за заг. ред. М. П. Стрельбицького. Київ: Кондор, 2004. 600 с.
16. Кримінальний кодекс України: Закон від 5 квіт. 2001 р. *Верховна Рада України*. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>

Анотація

Шаранич Р. С. Сфера банківського кредитування як об'єкт криміналістичного дослідження. – Стаття.

У статті виділено комплекс криміналістично значущих особливостей функціонування сучасної банківської системи та визначено специфіку криміногенних проявів стосовно сфери банківського кредитування, як її ланки. З'ясовано, що з криміналістичних позицій предметом злочинного посягання при вчиненні злочинів у сфері банківського кредитування є суспільні відносини у сфері надання кредитно-фінансових ресурсів, а саме: встановлений законом порядок надання кредитно-фінансової допомоги суб'єктам господарської діяльності, інтереси кредиторів – банків. Автором розглядаються складові предмету злочинного посягання, пов'язаного із незаконним одержанням субсидій, субвенцій, дотацій, кредитів чи пільг щодо податків; аналізується зміст вищевказаних понять, загальні вимоги щодо їх одержання та використання.

Ключові слова: економічні злочини, банківські злочини, злочини у сфері банківського кредитування, розслідування злочинів.

Аннотация

Шаранич Р. С. Сфера банковского кредитования как объект криминалистического исследования. – Статья.

В статье выделены комплекс криминалистически значимых особенностей функционирования современной банковской системы и определена специфика криминогенных проявлений относительно сферы банковского кредитования, как ее звена. Установлено, что с криминалистических позиций предметом преступного посягательства при совершении преступлений в сфере

банковского кредитования являются общественные отношения в сфере предоставления кредитно-финансовых ресурсов, а именно: установленный законом порядок предоставления кредитно-финансовой помощи субъектам хозяйственной деятельности, интересы кредиторов – банков. Автором рассматриваются составляющие предмета преступного посягательства, связанного с незаконным получением субсидий, субвенций, дотаций, кредитов или льгот по налогам; анализируется содержание вышеуказанных понятий, общие требования к их получения и использования.

Ключевые слова: экономические преступления, банковские преступления, преступления в сфере банковского кредитования, расследование преступлений.

Summary

Sharanych R. S. The field of bank lending as a subject of forensic research. – Article.

The article identifies a complex of forensically significant features of functioning of the modern banking system and defines the specifics of criminogenic manifestations in the sphere of bank lending as its link. It is revealed that from criminalistic positions the subject of criminal encroachment in committing crimes in the sphere of bank lending is public relations in the sphere of credit and financial resources, namely: the procedure established by law for granting credit and financial assistance to economic entities, interests of creditors – banks. The author examines the components of a criminal offense involving the unlawful receipt of subsidies, subsidies, subsidies, credits or tax benefits; the content of the above concepts, the general requirements for their receipt and use are analyzed.

Key words: economic crimes, banking crimes, crimes in the field of bank lending, investigation of crimes.

УДК 343.985: 343.137.5

*А. М. Янчук
здобувач**Харківського національного університету внутрішніх справ***ВИКОРИСТАННЯ НЕГЛАСНИХ ПОЗАШТАТНИХ ПРАЦІВНИКІВ ПІДРОЗДІЛАМИ
НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ В РАМКАХ КОНФІДЕНЦІЙНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА:
НОРМАТИВНІ ПРОБЛЕМИ ТА ШЛЯХИ ВИРІШЕННЯ**

Вступ. У науковій літературі вже давно висловлюються думки, що діючий Кримінальний процесуальний кодекс України надає слідчим оперативно-розшукові функції, та призводить до не виправданого їх змішування, максимального зближення оперативно-розшукової діяльності та кримінального провадження, фактично перетворює оперативно-розшукові заходи, що мали негласний характер, у негласні слідчі (розшукові) дії.

Особливої уваги в даному контексті заслуговує раніше невідомий для вітчизняної кримінальної процесуальної системи інститут конфіденційного співробітництва, який закріплено у статті 275 КПК України [1, с. 128].

Мета статті. Висвітлення проблемних питань, нормативного характеру, пов'язаних з використанням конфіденційного співробітництва під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій, а також надання рекомендацій щодо їх вирішення.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Окремі питання, пов'язані із використанням конфіденційного співробітництва під час оперативно-розшукової діяльності та досудового розслідування, були предметом дослідження таких вчених, як М.В. Багрій, О.А. Білічак, В.В. Гончаров, Л.І. Данченко, М.М. Перепелиця, С.М. Салтиков, Д.Б. Сергеева, С.Р. Тагієв, В.В. Шендрик, І.Р. Шинкаренко, М.Є. Шуміло, О.О. Юхно та ін.

Виклад основного матеріалу. Діяльність державних органів у суспільстві регламентується відповідно до вимог і функцій, які виконують ці органи. Оскільки оперативно-розшукова діяльність і її основна складова частина – конфіденційне співробітництво – є державною діяльністю, то її правова регламентація здійснюється відповідно до вимог, що ставляться до неї.

Правовою основою використання негласних позаштатних працівників у протидії злочинності є сукупність правових норм, що містяться у нормативних актах, які регламентують сам процес використання цих категорій осіб, їх права та обов'язки визначають гарантії законності у цій діяльності, соціальний і правовий захист працівників та осіб, які залучаються до негласного співробітництва.

Згідно з положеннями ст. 3 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність», правову основу оперативно-розшукової діяльності

оперативних підрозділів Національної поліції України регламентовано значною кількістю нормативно-правових актів, серед яких: Конституція України, Кримінальний та Кримінальний процесуальний кодекси України, закони України «Про оперативно-розшукову діяльність», «Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю», «Національну поліцію», «Про прокуратуру», «Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів», «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві», «Про інформацію», «Про державну таємницю» та інші законодавчі акти та міжнародно-правові угоди і договори, учасником яких є Україна [2].

Проаналізувавши положення наведеної норми Закону України можна дійти висновку про те, що правова основа оперативно-розшукової діяльності оперативних підрозділів Національної поліції України має багаторівневу структуру, яка складається з наступних рівнів:

- Конституція України;
- міжнародно-правові угоди і договори;
- Закони України;
- інші нормативно-правові акти [3, с. 36-38].

До першого рівня відноситься Конституція України [4], яка включає в себе норми прямої дії та вищої юридичної сили. Законодавчою основою правового регулювання оперативно-розшукової діяльності Національної поліції України і, зокрема, використання конфіденційного співробітництва у кримінальному процесі є Конституція України. Закони та інші нормативно-правові акти приймаються на основі Конституції України і повинні відповідати їй [5, с. 4]. Хоча Конституція України безпосередньо не регламентує оперативно-розшукову діяльність, але містить загальні положення, що мають для неї принципове, основоположне значення.

На основі Конституції України розроблені принципи оперативно-розшукової діяльності і конфіденційного співробітництва громадян з оперативними підрозділами Національної поліції України. До них належать: верховенства права, законність, дотримання прав і свобод людини. Ці конституційні принципи знайшли своє нормативно-правове закріплення у ст. 4 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність».

Згідно зі ст. 3 Конституції України, людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканість і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю [4]. Саме на запобігання та припинення протиправних посягань на основні невід'ємні права і свободи людини спрямована оперативно-розшукова діяльність, що і є свого роду гарантією з боку держави щодо їх непорушності.

У положеннях ст. 43 Конституції України зазначено, що кожен має право на працю, що включає можливість заробляти собі на життя працею, яку він вільно обирає або на яку вільно погоджується [6, с. 53]. Тобто один із головних принципів негласної роботи це – добровільність. Таке положення частково кореспондується з правом на отримання грошової винагороди за надану інформацію, яка сприяла виявленню, припиненню та документуванню кримінального правопорушення, викриттю причин і умов, які сприяють їх учиненню, а також за надання допомоги в організації або проведенні окремих оперативно-розшукових заходів чи негласних слідчих (розшукових) дій (п. 15 ст. 8 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність») [2].

Згідно зі ст. 32 Конституції України, не допускається збирання, зберігання, використання та поширення конфіденційної інформації про особу без її згоди, крім випадків, визначених законом, і лише в інтересах національної безпеки, економічного добробуту та прав людини. Відповідно до п. 4 ст. 55 Конституції України «кожен має право будь-якими не забороненими законом засобами захищати свої права і свободи від порушень і протиправних посягань», тобто норма статті вказує на правову можливість участі громадян у протидії злочинності [4].

Наведене підкреслює значущість норм Конституції України для практики досліджуваного виду конфіденційного співробітництва, їх місце в правовому регулюванні, обумовлює необхідність дотримання Основного Закону держави при використанні негласних позаштатних працівників в цілому та під час конфіденційного співробітництва зокрема.

Окремі аспекти досліджуваного нами питання також регламентуються міжнародно-правовими угодами і договорами. Так міжнародне співробітництво України у сфері оперативно-розшукової діяльності в цілому та використання негласних позаштатних працівників зокрема здійснюється переважно з країнами Європейського Союзу та інститутами Ради Європи.

Ст. 12 Загальної декларації прав людини, прийнятої резолюцією 217А (III) Генеральної Асамблеї ООН 10 грудня 1948 р., проголошує: «Ніхто не може зазнавати безпідставного втручання у його особисте і сімейне життя, безпідставного по-

сягання на недоторканність його житла, тайну його кореспонденції або на його честь і репутацію» [7].

Європейська конвенція про захист прав людини та основоположних свобод (прийнята Радою Європи 04 листопада 1950 р.) у статті 8 розвиває положення ст. 12 Загальної декларації прав людини, визначаючи підстави (випадки) щодо легального втручання в особисте життя: «Кожен має право на повагу до свого приватного і сімейного життя, до свого житла і кореспонденції. Органи державної влади не можуть втручатись у здійснення цього права, за винятком випадків, коли втручання здійснюється згідно із законом і є необхідним у демократичному суспільстві в інтересах національної та громадської безпеки чи економічного добробуту країни, для запобігання заворушенням чи злочинам, для захисту здоров'я чи моралі або для захисту прав і свобод інших осіб» [8].

Ст. 4 Кодексу поведінки посадових осіб з підтримання правопорядку, прийнятого резолюцією 34/169 Генеральної Асамблеї ООН 17 грудня 1979 р., визначає загальний принцип збереження конфіденційності відомостей, отриманих посадовими особами: «відомості конфіденційного характеру, що отримують посадові особи з підтримання правопорядку, зберігаються в таємниці, якщо виконання обов'язків чи вимоги правосуддя не вимагають іншого» [9, с. 46].

Існує ряд міжнародно-правових документів, що прямо передбачають використання негласних можливостей у протидії злочинності. Конвенція проти транснаціональної організованої злочинності, прийнята резолюцією 55/25 Генеральної Асамблеї ООН 15 листопада 2000 р., визначає серед спеціальних методів розслідування здійснення агентурних операцій компетентними органами з метою ефективної протидії організованій злочинності. Конвенція також вимагає вживати відповідні заходи із захисту свідків (агентів) у кримінальному судочинстві [10, с. 20].

Розвиваючи ідеї Основного Закону, галузеве законодавство включило низку положень, які безпосередньо або опосередковано регулюють відносини у досліджуваній сфері та відповідно утворюють наступний рівень нормативно-правової регламентації.

До цього рівня потрібно, в першу чергу, віднести Кримінальний процесуальний кодекс (далі – КПК) України та Закон України «Про оперативно-розшукову діяльність», як найбільш важливі і такі, що складають основу досліджуваних правовідносин.

Виходячи із наведеного спочатку розглянемо деякі положення КПК України. Відповідно до ч. 6 ст. 246 КПК України проводити негласні слідчі (розшукові) дії має право слідчий, який здійснює досудове розслідування злочину, або за його до-

рученням – уповноважені оперативні підрозділи Національної поліції. За рішенням слідчого чи прокурора до проведення негласних слідчих (розшукових) дій можуть залучатися також інші особи [11].

Стаття 272 КПК України прямо передбачає співробітництво з органами досудового розслідування під час виконання спеціального завдання з розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації. Під час досудового розслідування тяжких або особливо тяжких злочинів можуть бути отримані відомості, речі і документи, які мають значення для досудового розслідування, особою, яка відповідно до закону виконує спеціальне завдання, беручи участь в організованій групі чи злочинній організації, або є учасником зазначеної групи чи організації, який на конфіденційній основі співпрацює з органами досудового розслідування [11].

Більш детально розглянемо ч. 1 ст. 275 КПК України, оскільки ця законодавча норма передбачає можливість встановлення конфіденційного співробітництва на стадії досудового розслідування, але законом не передбачено право слідчих органу досудового розслідування мати негласних позаштатних працівників. І саме з цієї, на наш погляд, дуже дискусійної норми закону беруть початок ряд інших проблемних аспектів, зокрема:

1) в даній статті детально не регламентовано використання конфіденційного співробітництва як за окремими НС(Р)Д, так і в цілому [12, с. 508]. Така правова невизначеність і відсутність чіткого алгоритму роботи слідчого з особами, які конфіденційно співробітничать з органами досудового розслідування під час досудового розслідування приводить до численних процесуальних порушень з боку слідчих і, як результат, невизнання судом доказів отриманих в результаті такої діяльності;

2) свідсутність закріплених строків залучення особи до конфіденційного співробітництва. Адже співпраця такої особи з органами досудового розслідування обмежується, з одного боку, строками проведення НС(Р)Д, а з іншого – строками самого досудового розслідування (ст. 219 КПК України) [1, с. 129-130];

3) не врегульовано порядок впровадження у кримінальний процес інформації, яка була отримана в результаті конфіденційного співробітництва з іншими особами, при цьому не визначено перелік згадуваних у КПК «інших осіб» (ч. 6 ст. 246 КПК України) [13].

Ідучи далі нами було проаналізовано зміст конфіденційного співробітництва, в результаті чого виокремлено дві форми визначеного виду діяльності, зокрема:

– використання інформації, одержаної від особи, яка в межах кримінального провадження, надає допомогу на умовах конфіденційності;

– залучення такої особи, до проведення негласних слідчих (розшукових) дій.

Проте є декілька невизначених моментів. Аналіз теорії і практики показав, що в рамках даних форм існує ряд проблем нормативного характеру. Так, по-перше, використання інформації отриманої внаслідок конфіденційного співробітництва. Адже, в КПК України не відображено повністю організацію та взагалі не окреслено тактику такої форми співробітництва. Тобто, існує реальна проблема відсутності законодавчої процедури отримання доказової інформації від осіб, що співпрацюють на конфіденційній основі.

Черговий проблемний аспект стосується залучення особи, яка на конфіденційній основі співпрацює з органами досудового розслідування до проведення негласних слідчих (розшукових) дій.

Залучення особи до проведення негласних слідчих (розшукових) дій може відбуватися за рішенням слідчого або прокурора. Розглянемо обидва варіанти.

Перший. Слідчий, який здійснює досудове розслідування злочину, відповідно до ст. 246 КПК України має право проводити негласні слідчі (розшукові) дії, або, в порядку ст. 40 КПК України – доручати проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій відповідним оперативним підрозділам [11]. У разі надання доручення оперативним підрозділам жодних проблем не виникає, і, на теперішній час, практичні підрозділи діють за вказаним алгоритмом «слідчий-доручення-оперативні підрозділи-негласний позаштатний працівник чи особа яка залучається до конфіденційного співробітництва».

Правова невизначеність виникає у разі прийняття слідчим рішення залучити осіб до конфіденційного співробітництва. І перше питання яке постає перед слідчим – яким чином? Адже законом не передбачено право слідчих органу досудового розслідування мати негласних позаштатних працівників.

У науковій літературі неодноразово зазначалося, що уповноваженою особою, яка залучає негласних працівників до проведення негласних (слідчих) розшукових дій, є оперативний працівник, наділений правами слідчого (ч. 2 ст. 41 КПК України «під час виконання доручень слідчого, прокурора співробітник оперативного підрозділу користується повноваженнями слідчого»), оскільки має в своєму розпорядженні відповідні сили та засоби. З чим ми категорично не погоджуємось. Оскільки, виходячи зі змісту нормативно-правових актів, можна дійти висновку, що використання конфіденційного співробітництва в повній мірі здійснюється лише в ході оперативно-розшукової діяльності, в Кримінальному процесуальному кодексі такої можливості чітко не передбачено,

навіть для працівників оперативних підрозділів [14, с. 51].

Також постає питання використання даних осіб в кримінальному процесі в якості свідків. Адже, ч. 2 ст. 256 КПК України визначає, що особи, які проводили негласні слідчі розшукові дії або були залучені до їх проведення, можуть бути допитані як свідки. Проте, в ч. 7 ст. 97 КПК України встановлено: «не можуть бути визнані допустимим доказом показання з чужих слів, якщо вони даються слідчим, прокурором, співробітником оперативного підрозділу або іншою особою стосовно пояснень осіб, наданих слідчому, прокурору або співробітнику оперативного підрозділу під час здійснення ними кримінального провадження» [11].

Показання з «чужих слів» в національному кримінальному процесуальному законодавстві не передбачено.

У той же час слід зазначити, що особа може відмовитись давати свідчення особисто, з міркувань власної безпеки, в такому разі докази отримані за допомогою негласного співробітництва можуть бути визнані судом недопустимими та не будуть враховані.

Крім того, варто додати, що важливою умовою розголошення інформації відносно конфіденційних співробітників є їх згода. По суті, мова йде про особливий імунітет зазначених осіб. Однак КПК України не містить такої норми.

Ще одне питання, яке потребує розгляду, стосується положення ст. 271 КПК України, в якій виключно прокурор має право прийняти рішення про проведення такої негласної слідчої (розшукової) дії, як контроль за вчиненням злочину (ч. 4 ст. 246 КПК України). Як показав аналіз практики, досить часто прокурор приймаючи рішення про проведення негласної слідчої (розшукової) дії, одночасно приймає рішення про залучення в цій негласній слідчій (розшуковій) дії на конфіденційній основі особу, з метою викриття і документування факту вчинення злочину та особи, яка його вчинила. Слід зазначити, що виключне право залучати особу до конфіденційного співробітництва має слідчий, або оперативний працівник, який виконує доручення слідчого, прокурора про проведення негласної слідчої (розшукової) дії – контроль за вчиненням злочину.

Відповідно до ч.1 ст. 25 Закону України «Про прокуратуру» [15], прокурор здійснює нагляд за додержанням законів органами, що провадять оперативно-розшукову діяльність, дізнання, досудове слідство, користуючись при цьому правами і виконуючи обов'язки, передбачені Законом України «Про оперативно-розшукову діяльність» та Кримінальним процесуальним кодексом України. Тобто і положеннями Закону України «Про прокуратуру» не передбачено права прокурора залучати осіб до конфіденційного співробітництва під

час проведення негласних слідчих (розшукових) дій в кримінальному провадженні. Питання залучення до конфіденційного співробітництва особи визначено виключно статтею 275 КПК України та Законом України «Про оперативно-розшукову діяльність».

Наступним нормативно-правовим актом, щодо організації проведення негласних слідчих розшукових дій в кримінальному провадженні є Закон України «Про оперативно-розшукову діяльність».

Стаття 5 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» встановлює вичерпний перелік підрозділів, які здійснюють оперативно-розшукову діяльність. Зокрема, зазначено, що оперативно-розшукова діяльність здійснюється оперативними підрозділами: Національної поліції України – підрозділами кримінальної та спеціальної поліції [2].

Відповідно до ч. 11 ст. 5 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» проведення оперативно-розшукової діяльності іншими підрозділами зазначених органів, підрозділами інших міністерств, відомств, громадськими, приватними організаціями та особами забороняється [3].

Згідно із Законом України «Про оперативно-розшукову діяльність», оперативним підрозділам для виконання завдань оперативно-розшукової діяльності надається право:

- використовувати добровільну допомогу громадян (п. 1 ч. 1 ст. 8);
- виконувати спеціальне завдання з розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації згідно з положеннями статті 272 Кримінального процесуального кодексу України (п. 8 ч. 1 ст. 8);
- мати гласних і негласних штатних та позаштатних працівників (п. 13 ч. 1 ст. 8);
- використовувати конфіденційне співробітництво згідно з положеннями статті 275 Кримінального процесуального кодексу України (п. 14 ч. 1 ст. 8);
- отримувати від юридичних чи фізичних осіб безкоштовно або за винагороду інформацію про злочини, що готуються або вчинені, та про загрозу безпеці суспільства і держави (п. 15 ч. 1 ст. 8) [2].

Наступний рівень, це інші нормативно-правові акти. Окремим документом, який регламентує порядок проведення НС(Р)Д є Інструкція про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні, затверджена спільним наказом Генерального прокурора України, міністра Внутрішніх справ України, головою Служби безпеки України, головою Адміністрації державної прикордонної служби України, міністром Фінансів України, міністром юстиції України 16.11.2012 року

№114/1042/516/1199/936/1687/5 (далі – Інструкція) [16]. В цій Інструкції керівництво низки правоохоронних органів для своїх підлеглих розробило порядок проведення НС(Р)Д.

Зокрема у пункт 1.13, вказаної Інструкції зазначено, що виконання спеціального завдання з розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації (ст. 272 КПК України) полягає в організації слідчим і оперативним підрозділом введення уповноваженої ними особи, яка відповідно до закону виконує спеціальне завдання, в організовану групу чи злочинну організацію під легендою прикриття для отримання речей і документів, відомостей про її структуру, способи і методи злочинної діяльності, які мають значення для розслідування злочину або злочинів, які вчиняються цими групами. В пункті 3.1. Інструкції передбачено, що слідчий може проводити негласні слідчі (розшукові) дії самостійно, спільно з уповноваженими оперативними підрозділами, залучати до їх проведення інших осіб, а також доручати їх проведення уповноваженим оперативним підрозділам (п. 6 ст. 246 КПК України).

Заслужують на увагу також п. 3.9 та 3.9.1 означеної Інструкції про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні, затверджено:

так, у пункті 3.9. вказано, що під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій слідчий, уповноважений оперативний підрозділ, який виконує доручення слідчого, прокурора, має право використовувати інформацію, отриману внаслідок конфіденційного співробітництва з іншими особами, або залучати цих осіб до проведення негласних слідчих (розшукових) дій у випадках, передбачених Кримінальним процесуальним кодексом (ст. 275 КПК України);

у пункті 3.9.1. зазначено, що використання такої інформації здійснюється за умови гарантування безпеки особі, яка надає таку інформацію [16].

Разом із тим, дана Інструкція про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні, відповідно до ч. 2 ст. 1 КПК України не є частиною законодавчого рівня Кримінального процесуального законодавства України і відповідно не може бути повністю використана для доведення допустимості доказів в суді [11].

Висновок. Викладені в межах цієї публікації окремі проблеми використання інформації отриманої внаслідок конфіденційного співробітництва, а також залучення осіб до проведення НС(Р)Д, дають можливість сформулювати низку науково-практичних рекомендацій щодо удосконалення чинного кримінального процесуального та оперативного-розшукового законодавства, міжвідомчих, відомчих нормативно-правових актів, а

також галузевої (оперативно-розшукової) правозастосовної практики.

Також потребує вирішення шляхом законодавчого врегулювання питання забезпечення безпеки особам, які беруть участь у кримінальному провадженні і залучені до виконання завдань під час негласного і конфіденційного співробітництва.

Таким чином, можна стверджувати, що правове регулювання залучення осіб до конфіденційного співробітництва в Україні перебуває на незадовільному рівні. Саме тому необхідним є комплексний підхід до законодавчого забезпечення усіх спірних питань конфіденційного співробітництва особи зі слідчим під час здійснення кримінального провадження, і врахування досвіду з цього питання провідних країни світу.

Література

1. Салтиков С. М. До питання процесуального оформлення слідчим конфіденційного співробітництва в кримінальному провадженні // Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції / № 6, том 1 – 2017 – С. 128–132.
2. Про оперативно-розшукову діяльність : Закон України від 18.02.1992 р. № 2135-ХІІ. – Із змінами і доп. станом на 01.01.2017 р. [Електронний ресурс]. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua>.
3. Основи оперативно-розшукової діяльності: навчальний посібник / О. Ю. Анциферов, О. М. Чистолінов, С. В. Єськов та ін. / за редакцією С. М. Гусарова ; Харків. нац. ун-т внутр. справ. – Харків : Золото миля, 2015. – 312 с.
4. Конституція України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80/page4651>
5. Конституція України: коментар змін (2004-2007). Теоретичні та практичні аспекти: науково-практич. посібник. – К.: Всеукраїнська асоціація видавців «Правова єдність», 2007. – С. 204.
6. Конституційне право України: [навч. посіб. для студ. ВНЗ] / [Бисага Ю. М., Бисага Ю. Ю., Белов Д. М., та ін.] / Ужгородський національний університет. – Ужгород: Ліра, 2007. – 370 с.
7. Загальна декларація прав людини // Права людини і професійні стандарти для юристів в документах міжнародних організацій. – Амстердам-Київ : Українсько-американське бюро захисту прав людини, 1996.
8. Європейська конвенція про захист прав людини та основоположних свобод, прийнята Радою Європи 4 листопада 1950 року // Права людини і професійні стандарти для юристів в документах міжнародних організацій. – 3-тє вид., доп. і перероб. – К. : «Сфера», 2002. – 378 с.
9. Куинн Ф. Права человека и ты / Ф. Куинн. – Варшава : Изд-во ОБСЕ / БДИПЧ, 1997. – 288 с.
10. Конвенція проти транснаціональної організованої злочинності від 15 листопада 2000 р. // Офіційний вісник України. – 2006. – № 14. – Ст. 1056.
11. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 р. (зі змінами) [Електронний ресурс]. URL: <http://zakon.rada.gov.ua>
12. Мороз С. М. Проблеми удосконалення правового регулювання використання слідчим конфіденційного співробітництва з іншими особами. Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. 2015. № 1. С. 506–513.

13. Максимов В.І. Використання конфіденційного співробітника у кримінальному провадженні. Європейські перспективи. 2014. № 2. С. 30–34.

14. Сергеева Д.Б. Негласне співробітництво в кримінальному процесі. Вісник кримінального судочинства. №4. 2016. С. 47–54.

15. Про прокуратуру : Закон України, прийнятий 14 жовтня 2014 р. / № 1697-VII // Верховна Рада України : офіц. веб-портал. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1697-17>

16. Про затвердження Інструкції про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні : наказ ГПУ, МВС, СБУ, Мін'юсту, Державної прикордонної служби, Міністерства фінансів України від 16 листопада 2012 року № 114/1042/516/1199/936/1687/5.

Анотація

Янчук А. М. Використання негласних позаштатних працівників підрозділами Національної поліції в рамках конфіденційного співробітництва: нормативні проблеми та шляхи вирішення. – Стаття.

В статті проаналізовано сучасний стан правового регулювання використання конфіденційного співробітництва у кримінальному процесі підрозділами Національної поліції України. Надано рекомендації щодо окремих напрямів удосконалення чинного законодавства.

Ключові слова: негласне співробітництво, конфіденційне співробітництво, оперативні підрозділи, негласні слідчі (розшукові) дії.

Аннотация

Янчук А. М. Использование негласных внештатных работников подразделениями Национальной полиции в рамках конфиденциального сотрудничества: нормативные проблемы и пути решения. – Статья.

В статье проанализированы современное состояние правового регулирования использования конфиденциального сотрудничества в уголовном процессе подразделениями Национальной полиции Украины. Даны рекомендации по отдельным направлениям совершенствования действующего законодательства.

Ключевые слова: негласное сотрудничество, конфиденциальное сотрудничество, оперативные подразделения, негласные следственные (розыскные) действия.

Summary

Yanchuk A. M. Use of silent freelance employees by National Police units in the context of confidential cooperation: regulatory issues and solutions. – Article.

The article analyzes the current state of legal regulation of the use of confidential cooperation in criminal proceedings by units of the National Police of Ukraine. Recommendations are given on specific areas for improvement of current legislation.

Key words: silent cooperation, confidential cooperation, operational units, silent investigators (search) actions.

МІЖНАРОДНЕ ПРАВО

УДК 341.01

А. Л. Деркач
кандидат юридичних наук,
народний депутат України, докторант
Інституту законодавства Верховної Ради України

ВИНИКНЕННЯ КОНСТИТУЦІЙНИХ ПРОЦЕДУР ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ
В ЗАРУБІЖНИХ КРАЇНАХ

Постановка проблеми. Першочергове завдання держави, що виступає гарантом в сфері забезпечення прав і свобод людини і громадянина – це оптимальний устрій своєї системи органів держави з оптимальними повноваженнями для кожної її складової частини. Особливе місце в системі гарантій реалізації і захисту конституційних прав і свобод людини і громадянина займає судовий захист прав і свобод як національними, так і міжнародними судовими інстанціями, і, зокрема, органам конституційної юстиції. Наділення органів конституційної юстиції спеціальними повноваженнями по захисту гарантованих конституціями основних прав і свобод покликано підвищити рівень правової захищеності громадян. В багатьох країнах вона прямо передбачена в конституціях і законах. Там, де немає подібних прямих конституційно-законодавчих установок, такий захист здійснюється за допомогою інших процедур, наприклад, в процедурі конституційного нормоконтролю.

Ступінь дослідження проблематики. Проблемні питання правового регулювання захисту прав і свобод людини і громадянина в рамках конституційної юрисдикції неодноразово були предметом висвітлення в юридичній літературі, зокрема такими дослідниками як М. Костицький, М. Селівон, В. Годованець, В. Вознюк, М. Савенко, Л. Чубар, Ю. Дмитрієв, М. Тесленко, Т. Цимбалістий та інші. Не зважаючи на наявність теоретичних досліджень у цьому напрямку, проблема захисту прав і свобод людини і громадянина органами конституційної юстиції залишається актуальною і потребує подальшого теоретичного дослідження та законодавчого вдосконалення.

Виходячи з викладеного **метою статті** є дослідження правового регулювання захисту конституційних прав і свобод людини і громадянина органами конституційної юстиції в зарубіжних країнах і визначення шляхів вдосконалення національного законодавства у цій сфері.

Виклад основного матеріалу. Серед процедур, які використовуються органами конституційної

юстиції в багатьох зарубіжних країнах для захисту прав і свобод людини і громадянина, все більш поширеною стала процедура розгляду конституційних скарг. Інститут конституційної скарги виник вперше в європейських країнах, зокрема Австрії, Німеччині, Іспанії, Угорщині, Росії, Швейцарії, Чехії, Болгарії, Польщі, Македонії, Словаччині та Словенії. Наразі саме в перелічених країнах інститут конституційної скарги є найрозвинутішим.

Конституційна скарга представляє собою право громадянина звернутись в органи судового конституційного контролю з проханням про перевірку конституційності владних актів, які порушують, на його думку, певне його конституційне право. Цей інститут має свої особливості: в одних країнах захисту шляхом подання конституційної скарги підлягають всі конституційні права і свободи, в інших – їх певний перелік, який включає зазвичай громадянські і політичні права. Так, згідно з п. 1 ст. 127 Конституції Словацької Республіки Конституційний Суд приймає рішення по скаргах фізичних або юридичних осіб на порушення їх основних прав і свобод, які випливають з міжнародного договору, ратифікованого Словацькою республікою і обнародованого в порядку, встановленому законом, якщо рішення про захист цих прав і свобод не приймає інший суд [1]. Відповідно до п. 4а ч. 1 ст. 93 Основного Закону ФРН, який був введений в дію Законом від 29 січня 1969 р. конституційна скарга може бути подана будь-якою особою, яка стверджує, що державна влада порушила одне із основних прав або одне з прав, вказаних в абз. 4 ст. 20, ст.ст. 33, 38, 101, 103 і 104. Сюди відносяться всі визнані Основним Законом ФРН громадянські, політичні, економічні, соціальні і культурні права, права державних службовців, принцип рівності [2].

В той же час ч. 2 ст. 53 Конституції Іспанії до повноважень Конституційного Суду відносить захист основних прав і публічних свобод, визначених в ст.ст. 14-29 Конституції, а також захист при відмові від військової служби з мотивів

переконань, тобто захист не всіх основних, а лише громадянських і політичних прав, принципу рівності всіх перед законом [3]. Відповідно до п. 3 ст. 110 Конституції Республіки Македонія Конституційний Суд Республіки Македонія захищає свободи і права людини і громадянина, які стосуються свободи переконань, совісті, думки і публічного висловлювання думок, створення і діяльності політичних організацій і дискримінації громадян на підставі статі, расової, релігійної, національної, соціальної і політичної приналежності [4].

Правом звернення з конституційною скаргою, як правило, наділяються фізичні особи, які вважають, що мало місце порушення їх конституційного права чи свободи. Однак, цим правом можуть володіти і юридичні особи, що має місце в ряді країн: Австрії, Німеччині, Іспанії, Швейцарії, Словаччині. Часто право на звернення з конституційною скаргою в конституційний суд здійснюється через народного омбудсмена, народного захисника або прокурора (Іспанія, Словенія, Португалія). Так, відповідно до п. 6 ст. 162 Конституції Іспанії закон надає право подання скаргу на порушення конституційних прав і свобод – будь якій фізичній чи юридичній особі, яка посилається на законні інтереси, а також Захиснику народу і прокуратурі [3].

В Грузії таке право належить народному захиснику Грузії, фізичним особам Грузії і інших держав (ст. 89 Конституції Грузії) [5]. В Киргизькій Республіці право на звернення з конституційною скаргою належить юридичним і фізичним особам з питань, що безпосередньо зачіпають їх конституційні права [6, с. 65].

В різних країнах по різному визначаються види актів і дій, які можуть оскаржуватись по конституційній скарзі. В Німеччині особа може оскаржити у Федеральний Конституційний Суд будь-які акти державної влади, які порушують, як вона вважає, її основні права, - закони, інші нормативні акти, правозастосовчі (індивідуальні) адміністративні акти і судові рішення [2]; в Чехії, Іспанії – розпорядження, правові акти і дії публічних властей, включаючи суд; в Австрії – рішення органів управління, в Швейцарії – лише акти кантонів; в Бельгії, Угорщині – нормативні акти; в Албанії – акти і дії судових органів (п. 8 ст. 131 Конституції Республіки Албанія) і т.д.

В деяких зарубіжних країнах органи конституційної юстиції наділяються досить широкими повноваженнями щодо усунення негативних наслідків неконституційних актів та дій органів державної влади та їх посадових осіб, які призвели до порушення прав і свобод людини і громадянина. Так, відповідно до ч. 2 і 3 ст. 127 Конституції Словацької Республіки якщо Конституційний Суд задовольнить скаргу і у своєму рішенні постановить, що рішенням, актом, які вступили в силу

або шляхом іншого втручання були порушені права і свободи, він відмінює таке рішення, акт чи втручання [6, с. 76]. Якщо порушення прав або свобод виникло в результаті бездіяльності, Конституційний Суд може віддати наказ, щоб той, хто такі права або свободи порушив, здійснив заходи по їх усуненню. Конституційний Суд може також повернути справу на подальший розгляд, заборонити продовжувати порушення основних прав і свобод або прав людини і основних свобод, які випливають з міжнародного договору, ратифікованого Словацькою Республікою і обнародованого в порядку, встановленому в законі, або, якщо це можливо, віддати наказ, щоб той, хто порушив права або свободи, відновив попередній стан. Конституційний Суд може своїм рішенням, яким він задовольнив скаргу, визнати за особою, права якої були порушені, право на відповідне фінансове відшкодування [1].

Подібні положення містить і Конституція Республіки Кіпр. Будь яка особа, інтересам якої була спричинена шкода певним рішенням, актом або їх відсутністю, які були анульовані Конституційним Судом, має право у випадку, якщо її претензії не були задоволені даним органом, владою або особою, вимагати через суд відшкодування шкоди або іншого задоволення своїх інтересів шляхом відшкодування, призначеного судом, або надання йому іншої справедливої і логічної компенсації, яку має право надати Суд (п. 6 ст. 146) [6, с. 134].

В зарубіжних країнах інститут конституційної скарги є дієвим засобом захисту конституційних прав і свобод людини і громадянина. так, на сьогоднішній день близько 95 % всіх справ у німецькому конституційному суді пов'язані з індивідуальними скаргами. Протягом року Федеральний Конституційний Суд розглядає приблизно 4800 конституційних скарг громадян, які поступають з різних земель Німеччини. Звичайно, це не означає, що всі скарги задовольняються. Як зазначає голова Федерального Конституційного Суду Ютта Лімбах, лише 2,7% всіх звернень до конституційного суду мають успіх. При чому ця цифра залишається практично незмінною протягом півстоліття існування суду [6, с. 120]. Законодавством ФРН створені умови, які дозволяють уникнути перевантаження суду і визначити правомірність і обґрунтованість подання конституційної скарги. По-перше, Федеральний Конституційний Суд Німеччини складається з двох сенатів, в кожен з яких входять по вісім суддів. Один із сенатів займається переважно спорами і конфліктами, які стосуються прав і свобод громадян і тому іменується в побуті «сенатом основних прав». По-друге, встановлена спеціальна процедура досудового розгляду скарг. Приблизно три чверті скарг, перш ніж потрапити на розгляд сенату Федерального Конституційного Суду, розглядаються

спеціальним «комітетом по попередній перевірці скарг» і частіше всього далі не йдуть. Протягом року приймаються рішення лише у 120 справах. Однак існує категорія справ, які підлягають розгляду в обов'язковому порядку, а саме державної влади з повагою ставитись до конституційних прав і свобод громадян вдалось багато в чому саме завдяки інституту конституційної скарги. Це справи за скаргами з приводу ув'язнення та справи з приводу халатної судової практики. У таких випадках навіть у незначних справах приймається рішення [2].

В Німеччині вважають, що позитивно вплинути на судову практику і змусити органи державної влади з повагою ставитись до конституційних прав і свобод громадян вдалось багато в чому саме завдяки інституту конституційної скарги. Рішення Федерального Конституційного Суду стали ефективним засобом контролю за діяльністю органів державної влади.

Висновок. Здійснений аналіз повноважень Конституційного Суду захисту конституційних прав і свобод людини і громадянина та вивчення позитивного досвіду у цій сфері дає підстави стверджувати, що для більш ефективного захисту прав і свобод громадян в Україні доцільним є введення інституту конституційної скарги, яка може розглядатись в якості гарантії прав громадян від свавілля влади і реалізації індивідом можливості участі в процесі управління державою і суспільством.

Втілення у державно-правову практику України інституту конституційної скарги здійснить позитивний вплив на всю правозастосовну діяльність, спрямовуючи її в конституційне русло, сприятиме утвердженню і забезпеченню прав і свобод людини як вищої соціальної цінності.

Література

1. Конституція Словачької Республіки. URL: [https://www.webcitation.org/6GsC2hZbg?url=http://www.mzv.sk/App/wcm/media.nsf/vw_ByID/ID_F38FE30121A6A4BAC1257648004A9230_SK/\\$File/ustava.pdf](https://www.webcitation.org/6GsC2hZbg?url=http://www.mzv.sk/App/wcm/media.nsf/vw_ByID/ID_F38FE30121A6A4BAC1257648004A9230_SK/$File/ustava.pdf)
2. Основной Закон ФРГ. URL: <https://www.btg-bestellservice.de/pdf/80201000.pdf>
3. Constitution passed by the Cortes Generales in plenary meetings of the Congress of Deputies and the Senate held on October 31, 1978. Ratified by referendum of the Spanish People on December 7, 1978. URL: <http://www.congreso.es/portal/page/portal/Congreso/>

Congreso/Hist_Normas/Norm/const_espa_texto_ingles_0.pdf

4. Конституція Республіки Македонія. URL: <https://www.sobranie.mk/en/default.asp?ItemID=9F7452BF44EE814B8DB897C1858B71FF&ItemID=9F7452BF44EE814B8DB897C1858B71FF>

5. Конституція Грузії. URL: <http://www.parliament.ge/uploads/other/28/28803.pdf>

6. Конституции государств Европы: в 3 т. / Под. общ. ред. Л. А. Окунькова. – М.: Норма, 2001. Т. 1. С. 455.

Анотація

Деркач А. Л. Виникнення конституційних процедур захисту прав людини в зарубіжних країнах. – Стаття.

В статті аналізується практика конституційних судів різних країн світу з моменту їх створення та особливостей їх функціонування. Автор окрему увагу приділяє формулюванню змісту конституційного права на оскарження та порушення основоположних прав і свобод людини і громадянина, які можуть бути підставою конституційної скарги.

Ключові слова: конституційна скарга, право на конституційне оскарження, конституційна процедура захисту прав людини, Конституційний Суд України.

Аннотация

Деркач А. Л. Возникновение конституционных процедур защиты прав человека в зарубежных странах. – Статья.

В статье анализируется практика конституционных судов различных стран мира с момента их создания и особенностей их функционирования. Автор особое внимание уделяет формулировке содержания конституционного права на обжалование и нарушения основных прав и свобод человека и гражданина, которые могут быть основанием конституционной жалобы.

Ключевые слова: конституционная жалоба, право на конституционное обжалование, конституционная процедура защиты прав человека, Конституционный Суд Украины.

Summary

Derkach A. L. The emergence of constitutional procedures for the protection of human rights in foreign countries. – Article.

The article analyzes the practice of constitutional courts from different countries of the world from the moment of their creation and the peculiarities of their functioning. The author pays special attention to the formulation of the content of the constitutional right to contest and violate the fundamental rights and freedoms of a person and citizen who may be the basis of a constitutional complaint.

Key words: constitutional complaint, right to a constitutional appeal, constitutional procedure of protection of human rights, Constitutional Court of Ukraine.

УДК 342.922 (477)

С. В. Лопатін

здобувач

Донецького юридичного інституту МВС України

МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ СТАНДАРТИ ТА ДОСВІД ЄВРОПЕЙСЬКИХ КРАЇН У СФЕРІ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ БЕЗПЕКИ ДОРОЖНЬОГО РУХУ

Протягом останніх двох десятиліть у світі намітилось суттєве переосмислення проблем безпеки дорожнього руху та шляхів їх вирішення, яке базується на основі численних наукових досліджень та кращого практичного досвіду в цій галузі. Це переосмислення знаходить своє вираження в політиці багатьох країн, які все більше враховують рекомендації таких авторитетних міжнародних організацій як ВООЗ, Світовий Банк, Міжнародний транспортний форум, Європейська Комісія, Європейська рада з транспортної безпеки та інші [1].

Сьогодні в Україні рівень смертності та травматизму внаслідок ДТП один із найвищих в Європі, а рівень організації безпеки дорожнього руху залишається низьким, про що у своїх звітах зазначили експерти Всесвітньої організації охорони здоров'я, Світового банку й інших міжнародних інституцій. За останні шість років в Україні зареєстровано майже 170,8 тис. ДТП із постраждалими, в яких загинуло 26,7 тис. та травмовано 210,4 тис. осіб [2].

Такі дані свідчать про необхідність негайного вирішення тих проблемних питань, які сьогодні стоять перед системою державного управління у сфері безпеки дорожнього руху, а саме: недосконалість національного законодавства; низький рівень взаємодії суб'єктів гарантування безпеки дорожнього руху; нерегульованість державно-управлінських механізмів із питань розподілу територіальної та функціональної сфер компетенції центральних органів державної влади й органів місцевого самоврядування; несвоєчасність і повільність у розробленні стандартів і нових підходів до безпеки дорожнього руху з урахуванням кращого європейського досвіду; неналежне ставлення громадян України до питань безпеки дорожнього руху; низький рівень професійної кваліфікації фахівців із питань безпеки дорожнього руху [3].

В умовах постійної євроінтеграції суспільства та міжнародного співробітництва України з іншими країнами світу відбувається істотне зближення національної правової системи до міжнародної. Значущість міжнародного права та стандартів для України виявляється у збільшенні числа міжнародних договорів і національно-правових актів за аналогічними предметами регулювання, співвідношенні національного законодавства до міжнародного задля усунення можливих недоліків,

прогалин та запозичення міжнародного досвіду у вирішенні певних проблемних питань правового характеру та удосконалення національного законодавства.

Що стосується сфери забезпечення безпеки дорожнього руху, то їх міжнародні стандарти закріплені у певних нормативно-правових актів, підписаних та ратифікованих країнами світу.

Серед чинних нормативно-правових актів, які закріплюють міжнародні стандарти правового статусу учасників дорожнього руху та покликані те тільки полегшити, але й покращити рівень безпеки дорожнього руху, є Конвенція про дорожній рух 1968 року (зі змінами та доповненнями, внесеними Європейською угодою від 01 травня 1971 року та поправками від 28 вересня 2004 року) [5].

Стосовно правового статусу учасників дорожнього руху Конвенція закріплює те, що усі користувачі дороги повинні вести себе таким чином, щоб не створювати небезпеки чи перешкод для руху, не наражати на небезпеку людей і не завдавати шкоди державному, громадському чи приватному майну.

Стаття 8 Конвенції закріплювала вимоги до осіб, що бажають бути водіями, зокрема: 1) водій повинен володіти необхідними фізичними і психічними якостями, і її фізичний і розумовий стан має дозволяти йому керувати транспортним засобом; 2) водій механічного транспортного засобу повинен мати знання та навички, необхідні для керування транспортним засобом; однак це положення не перешкоджає навчання водінню відповідно до положень національного законодавства; 3) водій повинен контролювати свій транспортний засіб таким чином, щоб бути завжди в змозі належним чином керувати ним. Він повинен знати правила дорожнього руху, приписи в області безпеки дорожнього руху, а також фактори, які можуть вплинути на його поведінку, як втома, прийом лікарських препаратів і керування транспортним засобом в стані алкогольного сп'яніння чи під впливом наркотиків; 4) водію транспортного засобу слід уникати будь-яких дій, які не пов'язані з водінням.

Також Конвенція встановлює правила поведінки водіїв по відношенню до пішоходів (ст. 21), а саме: 1) якщо рух транспортних засобів на пішохідному переході регулюється світловими дорожніми сигналами або регулювальником, водії повинні

при наявності сигналу, що забороняє рух, зупинитися перед переходом, а коли вони отримують дозвіл продовжувати рух, не заважати пішоходам, які вже вступили на проїзну частину і переходять через дорогу; 2) якщо рух транспортних засобів на переході не регулюється ні світловими дорожніми сигналами, ні регулювальником, водії повинні при наближенні до цього переходу належним чином знизити швидкість, щоб не наражати на небезпеку пішоходів, що вступили або вступають на перехід; в разі необхідності слід зупинитися і пропустити пішоходів; 3) водії, які мають намір проїхати з боку відповідного напрямку руху повз транспортного засобу загального користування, що знаходиться на належним чином позначеній зупинці, повинні знизити швидкість і в разі потреби зупинитися, з тим щоб забезпечити пасажиром громадського транспорту можливість їх посадки або висадки; 4) водії не повинні заїжджати на пішохідний перехід, попередньо не впевнившись, що пішоходи не будуть змушені зупинитися на ньому; 5) водії, які виїжджають на дорогу з придорожньої території або з'їжджати з дороги на таку територію, повинні пропустити пішоходів [5].

Стосовно пішоходів Конвенція про дорожній рух 1968 року закріплює, що до пішоходів прирівнюються особи, які везуть дитячу коляску, коляску для хворого, інвалідну коляску або будь-яке інше транспортний засіб, невеликих розмірів і без двигуна, особи, що ведуть велосипед або велосипед з підвісним двигуном, а також інваліди, що пересуваються в інвалідних колясках, що приводяться в рух ними самими або рухаються зі швидкістю пішохода.

Серед основних обов'язків пішоходів Конвенція закріплює такі (ст. 20): 1) пішоходи повинні по можливості не користуватися проїзною частиною, а якщо вони нею користуються, то вони повинні проявляти обережність, щоб не турбувати і не затримувати без необхідності рух; 2) якщо біля краю проїзної частини дороги є тротуар або узбіччя, придатні для руху пішоходів, останні можуть користуватися ними; 3) при відсутності тротуарів або узбіччя або в разі неможливості їх використання пішоходи можуть пересуватися по проїзній частині; якщо є велосипедна доріжка і якщо інтенсивність руху дозволяє це, вони можуть рухатися по цій велосипедній доріжці, що не утруднюючи, однак, рух водіїв велосипедів і велосипедів з підвісним двигуном; 4) поза населеними пунктами пішоходи, що рухаються по проїзній частині дороги, повинні дотримуватися (якщо це не загрожує їхній безпеці і при відсутності особливих обставин) сторони, протилежній стороні, відповідної напрямку руху. Однак особи, які ведуть велосипед, велосипед з підвісним двигуном або мотоцикл, інваліди, що пересуваються в інвалідних колясках, а також групи пішоходів, очолювані керівником

або представляють собою хід, повинні дотримуватися сторони проїжджої частини дороги, відповідної напрямку руху. За винятком маніфестацій, пішоходи, що рухаються по проїзній частині, повинні по можливості рухатися ланцюжком, один за іншим, якщо цього вимагає безпека руху, зокрема в разі поганої видимості або високої інтенсивності руху транспортних засобів; 5) пішоходи не повинні перетинати проїзну частину дороги, не прийнявши запобіжні заходи; вони повинні користуватися пішохідними переходами, якщо такі є поблизу; 6) якщо на пішохідному переході є світлові та звукові сигнали для пішоходів, останні повинні слідувати вказівкам цих сигналів, якщо на пішохідному переході немає таких знаків або сигналів, але рух транспортних засобів регулюється світловими дорожніми сигналами або регулювальником, пішоходи не повинні виходити на проїзну частину, поки світловий сигнал або жест регулювальника дозволяє рух транспортних засобів; 7) під час переходу проїзної частини поза пішохідним переходом, позначеного розміткою або відповідним знаком або сигналом, пішоходи не повинні виходити на проїжджу частину, не впевнившись в тому, що вони можуть зробити це не утруднюючи руху транспортних засобів. Пішоходи повинні переходити проїзну частину дороги під прямим кутом до її осі. Вийшовши на проїзну частину дороги, пішоходи не повинні подовжувати свій перехід, затримуватися або зупинятися на ній без необхідності [5].

Стаття 27 Конвенції 1968 року закріплює також обов'язки велосипедистів. Так, велосипедистам забороняється: 1) пересуватися, не тримаючись за руль, використовувати інші транспортні засоби в якості буксира, перевозити, буксирувати або штовхати предмети, які можуть перешкодити управлінню або становлять небезпеку для інших учасників дорожнього руху. Аналогічні положення застосовуються до водіїв велосипедів з підвісним двигуном і мотоциклів, але, крім цього, вони повинні тримати кермо обома руками, за винятком тих випадків, коли необхідно подати сигнал; 2) водіям велосипедів і велосипедів з підвісним двигуном забороняється перевозити пасажирів; окрім як на додатковому сидінні (сидіннях), обладнаному на велосипеді. Водіям мотоциклів дозволяється перевозити пасажирів тільки в колясці (якщо така є) і на додатковому сидінні, яке може бути обладнано позаду водія; 3) при наявності велосипедних смуг руху або велосипедних доріжок велосипедистам слід рухатися саме по ним; 4) під час руху користуватися захисними шоломами [5].

Зазначений нормативно-правовий акт закріплював правила розташування водіями транспортних засобів на дорозі; правила обгону та руху рядами; вимоги щодо безпечної швидкості та дистанції; правила проїзду перехресть, зупинки

та стоянки транспортних засобів, вимоги до пасажирських перевезень, правила користування світловими та звуковими приладами та умови допуску транспортних засобів до руху на дорозі (обладнання, технічний стан автомобіля) [5].

Також у 1968 році у м. Вена була прийнята Конвенція про дорожні знаки та сигнали, яка була прийнята країнами-учасницями з метою уніфікації дорожніх знаків. Даною конвенцією, окрім термінів, затверджених раніше Конвенцією про дорожній рух, надається термін поняття «водій», яка означає будь-яку особу, що керує транспортним засобом, автомобілем тощо або веде по дорозі худобу, стада запряжених, в'ючних або верхових і в'ючних тварин [5].

Конвенція про дорожні знаки та сигнали 1968 року визначила не тільки категорії дорожніх знаків, але й їх перелік, що відноситься до кожної із категорій окремо. Так, усі дорожні знаки поділені Конвенцією на попереджувальні, знаки пріоритету, заборонні, наказові, інформаційно-вказівні, знаки сервісу, а також таблички до дорожніх знаків. Даний поділ, види та перелік знаків були закріплені у національному законодавстві України при прийнятті та затвердженні Правил дорожнього руху. Кожен учасник дорожнього руху повинен керуватися та дотримуватися вимог дорожніх знаків та розмітки, невиконання яких потягне за собою адміністративну відповідальність відповідно до Кодексу України про адміністративні правопорушення [5].

Постійне зростання автомобільних потоків між європейськими державами, а також небезпека, з якою пов'язане порушення правил, норм і стандартів у сфері транспортної безпеки зумовило підписання Європейської Конвенції про заходи покарання за порушення правил дорожнього руху (м. Страсбург, 30 листопада 1964 року, набула чинності 18 липня 1972 року). Також метою прийняття даної Концепції було зміцнення союзу між європейськими державами, налагодження співпраці для більш ефективного покарання за порушення правил дорожнього руху, скоєних на територіях зазначених країн [6].

Європейська концепція про заходи покарання за порушення правил дорожнього руху визначила перелік порушень на транспорті, за вчинення яких особа буде притягнута до відповідальності незалежно від країни-перебування, а саме: 1) ненавмисне вбивство або нанесення тілесних ушкоджень в результаті дорожнього руху; 2) втеча (приховування) з місця події, тобто порушення зобов'язань, покладених на водія в разі дорожньо-транспортної пригоди; 3) водіння автомобіля особою в стані сп'яніння або під впливом алкоголю; під впливом наркотиків або препаратів, що мають аналогічну дію; нездатного вести машину в результаті надмірної втоми; 4) водіння мотор-

ного автомобіля без страхового покриття, що гарантує громадянську відповідальність за шкоду, заподіяну третім особам в зв'язку з використанням автомобіля; 5) відмова підкоритися приписам співробітника органів дорожнього руху; 6) недотримання правил, що стосуються: швидкості автомобіля; місця автомобіля в русі та напрямки руху, зустрічного руху, обгону, зміни напрямку і подолання залізничних переїздів; переваги в русі; переважного права проїзду деяких автомобілів – пожежних, швидкої допомоги, поліції; недотримання сигналів і дорожньої розмітки, особливо сигналу «Стоп»; стоянки і зупинки автомобілів; права проїзду автомашин або певних категорій автомашин (негабаритними чи нестандартними); устаткування, що забезпечує безпеку автомобілів і їх вантажу; освітлення автомобіля і використання світлових приладів; вантажу і вантажопідйомності автомашин; реєстрації автомобілів, номерних знаків і знаків, що вказують на країну реєстрації; 7) керування автомобілем без відповідних документів [6].

Також, нормативно-правовим актом, розгляду якого слід приділити увагу при дослідженні міжнародних стандартів адміністративно-правового статусу учасників дорожнього руху є Європейська конвенція про міжнародні наслідки позбавлення прав керування автотранспортними засобами від 03 червня 1976 року [7].

Так, держави-члени Ради Європи, беручи до уваги значну кількість дорожніх пригод та їх серйозні наслідки; вважаючи що: для забезпечення дорожньої безпеки в надзвичайно важливим є здійснення боротьби з дорожніми правопорушеннями адекватними засобами; для досягнення цієї мети одним з ефективних засобів, крім заходів щодо попередження і кримінальному покаранню, є позбавлення права керування автотранспортними засобами; вважаючи, що масштаби міжнародного дорожнього руху обумовлюють інтенсивні зусилля, що направляються на гармонізацію національного законодавства і забезпечення того, щоб рішення про позбавлення права на управління автотранспортним засобом мали силу і за межами тієї держави, в якому вони були винесені, підписали Конвенцію про міжнародні наслідки позбавлення прав керування автотранспортними засобами та домовилися про наступне: Договірна Сторона, яка винесла рішення про позбавлення водійських прав невідкладно повідомляє про це Сторону, яка видала водійські права, а також Договірній Стороні, яка на чий території зазвичай проживає правопорушник. Договірна Сторона, яка отримала повідомлення про позбавлення водійських прав, може відповідно до свого законодавства винести рішення про позбавлення водійських прав, яке вона могла б вважати корисним, якби факти і обставини, що зумовили рішен-

ня іншої Договірної Сторони, мали місце на її території. Договірна Сторона, якій було адресовано повідомлення, на прохання надає інформацію про будь-яких кроки, зроблені в результаті повідомлення [7].

Також, Європейськими країнами були підписані Конвенції про порядок перевезення певних видів вантажів, тим самим закріплюючи їх міжнародно-правові стандарти та вимоги до перевізників (у тому числі водіїв), виконання яких сприятиме забезпеченню безпеки дорожнього руху на територіях країн-учасниць конвенцій.

Так, Конвенція про договір міжнародного автомобільного перевезення вантажів (КДПВ) від 19 травня 1956 року вносить односторонність в умови договору міжнародного перевезення вантажів по дорогах і, зокрема, в умови, що стосуються необхідних для таких перевезень документів і відповідальності перевізника. Ця Конвенція застосовується до будь-якого договору автомобільного перевезення вантажів за винагороду за допомогою транспортних засобів, коли місце навантаження вантажу і місце доставки вантажу, що зазначені в контракті, знаходяться на території двох різних країн, з яких принаймні одна є її учасницею. Разом з тим, дія Конвенції не застосовується до перевезень, що здійснюються відповідно до міжнародної поштової конвенції; до перевезень небіжчиків, а також до перевезення меблів чи домашнього приладдя [8].

Конвенція закріплює порядок складання та виконання договору про перевезення вантажів; порядок послідовного перевезення вантажу декількома перевізниками; відповідальність перевізника; порядок надання позову про неякісне надання послуг; умови, за якими договір про перевезення вважається недійсним.

Ще один міжнародний документ, який має вагомий значення у забезпеченні безпеки дорожнього руху при перевезенні певних видів вантажу, є Європейська угода про міжнародне дорожнє перевезення небезпечних вантажів (ДОПНВ) від 30 вересня 1957 року, підписання якої було покликано збільшити безпеку міжнародних дорожніх перевезень небезпечних вантажів [9].

Міжнародне перевезення небезпечних вантажів вирішується за умови дотримання вимог цієї Угоди, яким повинні відповідати вантажі, зокрема вимог, що стосуються їх упакування, маркування, конструкції, устаткування та руху транспортного засобу, що перевозить вантажі. Проте, небезпечні вантажі, що не допускаються до перевезення не повинні бути предметом міжнародних перевезень.

Перевезення небезпечних вантажів, стосовно яких застосовується дана Угода, є предметом внутрішньодержавних, міжнародних розпоряджень, а також предметом міжнародної торгівлі [9].

Існування міжнародних нормативно-правових актів, що закріплюють стандарти поведінки учасників дорожнього руху та усіх тих, хто користується автошляхами дає змогу не тільки уніфікувати правила, норми і стандарти, що стосуються забезпечення дорожнього руху не тільки на території певної держави та й у світі загалом, а також удосконалити внутрішнє транспортне законодавство в частині визначення та закріплення статусу учасників дорожнього руху та приведення його до певних міжнародних стандартів.

Досвід низки країн показує, що шанси на успіх у розробленні та застосуванні ефективних стратегій із скорочення дорожньо-транспортного травматизму зростають, якщо ця функція і відповідальність покладається на окрему державну установу, що має повноваження і бюджет для планування та здійснення своїх програм та координації діяльності усіх зацікавлених сторін [4, с. 21].

В окремих країнах національні програми щодо інформаційного забезпечення безпеки дорожнього руху розробляються спеціально створеними національно-технічними й науковими організаціями. Так, у Великобританії існує Науково-дослідна дорожня лабораторія Великобританії, в Австралії – Австралійська рада із дослідження у сфері доріг, у США – Національне управління безпеки дорожнього руху, Рада із дослідження у сфері транспорту. Використання наукових досліджень цих установ зумовило важливі зміни та запровадження інноваційних підходів, які покликані забезпечити безпеку дорожнього руху загалом [10].

Цікавим є досвід Німеччини, де підвищення безпеки дорожнього руху є одним із пріоритетів транспортної політики федерального уряду та Федерального міністерства транспорту, будівництва і міського розвитку (BMVI). Основним партнером Федерального міністерства є Німецька рада з безпеки дорожнього руху, яка об'єднує понад 200 організацій [11].

У Данії особи, у чий крові виявлено 0,5 проміле алкоголю, сплачують штраф у розмірі одного місячного заробітку, у Швеції та Іспанії таким водіям загрожує тюремне ув'язнення. В Італії 1,5 проміле означає конфіскацію транспортного засобу, який примусово продається з аукціону [12].

Основний акцент у зарубіжному законодавстві робиться на матеріальній відповідальності порушників, яка полягає не лише у встановленні великих розмірів штрафів, але й у конфіскації автотранспортних засобів, позбавленні водійських прав, прив'язці кількості і серйозності порушень до плати за обов'язкову річну страховку автомобіля, що, у свою чергу, пов'язано із впровадженням так званої системи штрафних балів, яка діє в Німеччині, США. Це означає, що коли водій набирає за рік штрафні очки за допущені порушення правил дорожнього руху, сума його страховки,

яка становить, наприклад, до 1 000 євро, збільшується ще на 500 євро, на другий рік - на 1 000 євро, на третій - на 2 000 євро [13].

Умовою успішного забезпечення безпеки дорожнього руху є те, що в багатьох країнах світу процедура стягування штрафів організована в такому спосіб, що особа, яка вчинила порушення, не може уникнути покарання шляхом підкупу поліцейських, оскільки особистий контакт відсутній, оформлення процедур відбувається у письмовому вигляді чи у формі листів. Наприклад, у Великобританії, коли поліція хоче знати, хто керував автомобілем у момент фотографування, штраф за незнання чи ненадання цієї інформації перевищує той, який стягується за більшість правопорушень [14, с. 58].

У Болгарії введена заборона на розмови по мобільному телефону під час їзди в муніципальному транспорті не тільки водіям, але і пасажиром, оскільки під впливом радіохвиль, що йдуть з мобільних телефонів, можуть відбуватися збої в роботі електронного устаткування автобусів і трамваїв, що може призвести до аварії. А у Франції з липня 2012 р. кожний водій повинен мати алкотестер (одноразового використання), за його відсутність стягується штраф у розмірі 11 євро [15].

Як свідчить досвід країн Європейського Союзу, подальше зниження показників аварійності потребує здійснення комплексу заходів щодо підвищення безпеки дорожнього руху, основою яких є проведення аналізу факторів, що зумовили виникнення дорожньо-транспортних пригод, та відхід від позицій першочергового звинувачення водія чи пішохода [16, с. 105].

Україною вже зроблено перші кроки на шляху досягнення успішного забезпечення безпеки дорожнього руху, вагомим кроком стала Стратегія підвищення рівня безпеки дорожнього руху в Україні на період до 2020 року [17], однак імплементація міжнародного досвіду в національне законодавство забезпечення безпеки дорожнього руху є доцільною, адже вона дасть змогу вдосконалити реалізацію галузевих пріоритетів на національному, регіональному й місцевому рівнях, уникнути помилок, прорахунків, передбачити шляхи їх вирішення, обрати найбільш ефективні засоби для досягнення поставлених цілей та завдань.

Література

1. Досвід країн Європи щодо управління безпекою дорожнього руху. 2015. URL: <http://tur.org.ua/news/dosvid-krayin-ievropi-shchodo-upravlinnya-bezpekoju-dorozhnogo-ruhu>.

2. Стратегія підвищення рівня безпеки дорожнього руху в Україні на період до 2020 р.: розпорядження Кабінету Міністрів України від 14 черв. 2017 р. № 481-р. *Урядовий кур'єр*. 2017. № 138.

3. Товстуха С. Актуальні питання щодо удосконалення державно-управлінських механізмів забезпе-

чення безпеки дорожнього руху в Україні. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2010. № 12. URL: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=230>

4. Бронштейн Л. А., Шульман А. С. Экономика автомобильного транспорта: учебник. Москва: Транспорт, 1976. 184 с.

5. Конвенція про дорожній рух від 8 листоп. 1968 р. *Верховна Рада України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_041

6. Європейська Конвенція про заходи покарання за порушення правил дорожнього руху від 30 листоп. 1964 р. URL: <http://hrlibrary.umn.edu/euro/Rets52.html>

7. Європейська конвенція про міжнародні наслідки позбавлення прав керування автотранспортними засобами від 3 черв. 1976 р. URL: <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=0900001680076ddb>

8. Конвенція про договір міжнародного автомобільного перевезення вантажів (КДПВ) від 19 трав. 1956 р. URL: <https://www.transconsult.by/files/kdpg.pdf>

9. Європейська угода про міжнародне дорожнє перевезення небезпечних вантажів (ДОПНВ) від 30 верес. 1957 р. *Верховна Рада України*. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_217

10. Противостояние «смерти на колесах» – обеспечение безопасности дорожного движения в Европе и Центральной Азии. URL: http://roadsafety.org.ua/assets/files/deathonwheels_Ru.pdf

11. Козоріз В. Досвід країн Європи щодо управління безпекою дорожнього руху. URL: <http://www.tur.org.ua/news/dosvid-krayin-ievropishcho-doupravlinnya-bezpekoju-dorozhnogo-ruhu>

12. У Європі посилили правила дорожнього руху. URL: <http://novynar.com.ua/business/221071>

13. Правовое регулирование дорожного движения, его безопасности в зарубежных странах. URL: <http://auto016.ru/materials/interesting/pravovoe-regulirovanie-dorozhnogo-dvizheniya-ego-bezopasnosti-v-zarubezhnykh-s>

14. Транспортна політика України та її наближення до норм Європейського Союзу / Т. Сирийчик, А. Фургальські, Ч. Клімкевич, М. Камола та ін.; за ред. Марчіна Свенціцькі. Київ: Аналітично-дорадчий центр Блакитної стрічки, 2010. 102 с.

15. Наличие алкотестера у французского водителя станет обязательным. URL: <http://mirfactov.com/nalichie-alkotestera-u-frantsuzskogo-voditelya-stanet-obyazatelnyim/>.

16. Микулець В. Ю. Інформаційно-правові засади безпеки дорожнього руху: міжнародний досвід. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. 2014. № 10. С. 100–103.

17. Про схвалення Стратегії підвищення рівня безпеки дорожнього руху в Україні на період до 2020 року: розпорядження Кабінету Міністрів України від 14 черв. 2017 р. № 481-р. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/481-2017-%D1%80?lang=en>

Анотація

Лопатін С. В. Міжнародно-правові стандарти та досвід європейських країн у сфері правового регулювання безпеки дорожнього руху. – Стаття.

У статті досліджено міжнародно-правові стандарти та законодавче забезпечення країн Європейського Союзу щодо регулювання безпеки дорожнього руху, скорочення аварійності на дорогах, удосконалення інформаційного забезпечення, упровадження новітніх

комп'ютерних технологій у діяльність органів, які покликані забезпечити безпеку дорожнього руху.

Ключові слова: адміністративно-правовий статус, учасники дорожнього руху, безпека дорожнього руху, міжнародно-правові стандарти.

Аннотация

Лопатин С. В. Международно-правовые стандарты и опыт европейских стран в сфере правового регулирования безопасности дорожного движения. – Статья.

В статье исследованы международно-правовые стандарты и законодательное обеспечение стран Европейского Союза по регулированию безопасности дорожного движения, сокращению аварийности на дорогах, совершенствованию информационного обеспечения, внедрению новейших компьютерных технологий в деятельность органов, которые призваны обеспечить безопасность дорожного движения.

Ключевые слова: административно-правовой статус, участники дорожного движения, безопасность дорожного движения, международно-правовые стандарты.

Summary

Lopatin S. V. International legal standards and experience of European countries in the field of legal regulation of road safety. – Article.

The article examines international legal standards and legislative support of the European Union countries for regulating road safety, reducing traffic accidents on roads, improving information support, and introducing the latest computer technologies into the activities of bodies that are designed to ensure road safety.

Ukraine has already taken the first steps towards achieving successful road safety, a significant step was the Strategy to improve road safety in Ukraine 2020. The implementation of international experience in national legislation to ensure road safety is appropriate, because it will improve the implementation of sectoral priorities at the national, regional and local levels, avoid mistakes, miscalculations, provide ways to solve them, choose the most effective means to achieve goals and objectives.

Key words: administrative and legal status, road users, road safety, international legal standards.

УДК 340.15:342.477

В. Н. Патлачук
кандидат юридичних наук, доцент кафедри
теорії, історії права і держави та конституційного права
Національного університету державної фіскальної служби України

ІСТОРІЯ ПРИЙНЯТТЯ, КІЛЬКІСНІ ПОКАЗНИКИ ТА ОСНОВНІ ПОЛОЖЕННЯ КОНСТИТУЦІЇ РЕСПУБЛІКИ ПОЛЬЩА 1921 Р.

Актуальність теми дослідження пов'язана з двома причинами. По перше, конституція становить собою правовий регулятор суспільних відносин, які склалися в найбільш важливих сферах життя суспільства. Завданням конституційного акта є вирішення питань, які склалися в державі, системі управління, місцевому самоврядуванню, а також регламентація відносин між державою та громадянським суспільством. У системі координат «держава – право – демократія» за допомогою конституції створюються сприятливі умови розвитку суспільства з метою досягнення ефективної координації та взаємодії цих елементів. У сучасній Україні проблема конституціоналізму набула особливої гостроти, оскільки стала основою політичної кризи, показником якої є та обставина, що кожний з її діючих президентів, після прийняття Конституції 1996 р. намагався внести зміни до тексту документу. В таких умовах є потрібним проведення досліджень, спрямованих на стабілізацію політичної та партійної системи, поділу влади, балансу її гілок, повноважень органів влади різного рівня. По друге, інтерес до польського конституціоналізму є не випадковим з причини вивчення досвіду, накопиченого в цій країні протягом достатньо тривалого історичного періоду. Перша польська Конституція була прийнята у травні 1791 р., тобто на чотири місяці раніше, ніж Конституція Франції 1791 р. Наступний акт – Конституцію Польського царства – надала полякам російська влада в 1815 р. У період відновлення польської незалежності, починаючи з 1918 р., приймалися Конституції 1921-го, 1935-го, 1952-го та 1997 р., кожна з яких відображала політичну систему, суспільний лад, які склалися на той момент у цій країні. Серед цих конституційних актів Конституція Республіки Польща 1921 р. має особливе значення з причини того, що її прийняття відбувалося в умовах відродження країни, яка стикнулася із значною кількістю суспільно-політичних, економічних та соціальних проблем. На процес підготовки Конституції вплинули моделі: 1) яку подала «краківська» школа при Ягеллонському університеті; 2) «американська», автором якої був Юзеф Бузек; 3) модель, яка базувалась на французькій республіканській доктрині. Тому становить інтерес розгляд цих моделей, їх вплив на основні положення Конституції 1921 р. та ві-

дображення в змісті. На додаток до цього існує методика, що її запропонували О.Л. Копиленко і Б.В. Кіндюк, яка включає до себе розрахунки кількості знаків у нормі, главі та в нормативно-правовому акті, а також їх перерахунок у відносній величині.

Аналіз публікацій показує наявність двох блоків досліджень, один із них складається з праць польських учених, присвячених основним положенням та історії прийняття Конституції Республіки Польща 1921 р., до числа яких належать праці М. Адамчика, Ю. Бардаха, В. Комарницького, С. Круковського, Р. Ставицького, С. Стажинського, А. Токарського та ін. Другу групу досліджень здійснювали українські й російські вчені, до числа яких належать праці, що їх підготували: З. Баран, С. Булавина, М. Булахтін, Л. Зашкільняк, М. Крикун, В.С. Кульчицький, М.П. Орзіх, Б.Й. Тищик, О.Ф. Фрицький, Р. Шандра В.М. Шаповал. При цьому питання комплексного розгляду основних положень польської Конституції 1921 р. разом з аналізом їх кількісних показників не знайшли висвітлення в науковій літературі, тому потребують більш ґрунтовного розгляду.

Метою роботи є дослідження моделей конституційного устрою та основних положень Конституції Республіки Польща 1921 р. з проведенням розрахунків її кількісних показників.

Викладення матеріалів роботи необхідно розпочати з розгляду причин прийняття Конституції Республіки Польща 1921 р. (далі: Конституція 1921 р.). До їх числа необхідно вважати належним рішенням Тимчасового Державного Королівства Польща зі створення в 1917 р. комісії з розробки тексту конституції, яка базувалося на доктрині конституційної монархії. У листопаді 1918 р. відбулося відновлення Польської Республіки шляхом проголошення незалежності від Росії, Німеччини та Австро-Угорщини на підставі Декрету Регентської Ради. Прийняття цього рішення пов'язано з Юзефом Пілсудським (1867–1935 рр.), якому було передано вищу військову владу та надано звання Головного коменданта. Регентська Рада рішенням від 14 листопада 1918 р. саморозпустилася та передала владу Ю. Пілсудському з правом видавати закони, створювати уряд, скликати парламент. Враховуючи демократичні погляди Ю. Пілсудського, за його наказом розпочалась

підготовка до організації виборів, які відбулися 22 листопада 1918 р., після чого був створений Установчий Сейм. Цей орган 20 лютого 1919 р. прийняв Малу Конституцію, яка визначила лише загальні принципи організації влади держави та надала жінкам рівне виборче право з чоловіками. Нова влада в Польщі на чолі з Ю. Пілсудським добре розуміла необхідність підготовки конституції, яка мала визначити форму державного управління, суспільний лад, права, свободи, обов'язки громадян. До процесу підготовки Конституції 1921 р. були залучені найбільш відомі в той історичний період юристи, науковці, які були представниками трьох різних шкіл: а) краківської – Станіслав Естрейхер (1869–1939 рр.); б) американської – Юзеф Бузек (1873–1936 рр.); в) французької – В. Врублевський (1875–1951 рр.). Конституційна доктрина, що її підготував професор Ягеллонського університету в Кракові Станіслав Естрейхер, отримала назву «краківської моделі» і ґрунтувалась на таких засадах. Конституція не мала вводити правові обмеження для парламенту, який мусив складатися з двох палат, що давало гарантію компромісу при обговоренні законів та дозволяло уникнути прийняття ситуативних рішень. Верхня палата – Сенат – мусив розглядати прийняті Сеймом закони, не мав права притягувати міністрів до політичної, а президента до кримінальної відповідальності. У цілому, на думку С. Естрейхера, у Польщі мала діяти модель змішаного парламентаризму, яка включає в себе елементи різних доктрин: політична відповідальність президента, всенародне обрання президента з правом на розпуск парламенту та затвердження законів, контроль з боку президента і парламенту за виконавчою владою. При цьому прихильники «краківської моделі» мали підтримку в політиків близьких до Юзефа Пілсудського, який особисто брав участь у дискусіях, що їх організував професор С. Естрейхер, на засіданнях «Громадського клубу» Кракова. Другу модель, що одержала назву «американського» проекту, підготував професор Юзеф Бузек, який працював у Львівському університеті та обіймав посаду директора Головного управління статистики. Необхідно зазначити, що рід Бузеків відзначається наявністю цілої низки особистостей з причини того, що Ян Бузек (1874–1940 рр.) був відомим у Польщі громадським діячем, інший представник цієї родини Єжи Карл Бузек обіймав посаду прем'єр-міністра Польщі з 1997-го по 2001 р., був активним діячем Солідарності, активно займався науковою діяльністю, мав ступінь доктора наук та звання професора, починаючи з 2004 р. – депутат Європейського парламенту. В основу проекту покладені положення Конституції Сполучених Штатів Америки, згідно з якими Польща мала стати федеральною республікою з двопалатним парламентом, посадою президента,

який мав значний обсяг повноважень. Передбачалась непряма система виборів президента та віце-президента колегією виборщиків з терміном повноважень шість років. Президент мав право законодавчої ініціативи, реалізації законодавчої політики, керував урядом та був верховним головнокомандуючим. До змісту Конституції ввійшла процедура імпічменту, яка могла бути ініційована більшістю голосів палати депутатів за звинуваченням президента у зраді, тяжких злочинах та порушеннях Конституції. Цей проект був поданий урядовій експертній комісії на чолі з Михайлом Бобжинським, яка передала текст на обговорення Сейму 30 травня 1919 р., але документ не отримав підтримки депутатів. Третій проект запропонований проф. В. Врублевським, що отримав назву «французького», був підготовлений Конституційним бюро та передбачав, що Польща буде унітарною державою з республіканським режимом. Виконавчою владою керував президент, який мав право відкрити, закрити, перенести, відкласти засідання парламенту, право вето, але одночасно з цим Сейм міг відхилити його шляхом голосування простою більшістю голосів. У разі імпічменту президенту обвинувальний висновок мав бути затверджений резолюцією парламенту більшістю у 2/3 голосів. Влада парламенту була обмежена на користь президента та зводилася до прийняття законів без права відправляти уряд у відставку.

На подальший процес прийняття Конституції вплинула відставка уряду Ігнація Падеревського в грудні 1919 р., що дало змогу сформувати нову партійну коаліцію в парламенті, яка мала в ньому більшість. Новий прем'єр-міністр Польщі Л. Скулський (1877–1940 рр.) на основі сформованого проекту підготував низку поправок, які були передані до Конституційної комісії. У цілому на підставі обговорення цих проектів, компромісів, домовленостей між різними парламентськими фракціями був сформований текст Конституції, яку 17 березня 1921 р. затвердив Сейм. Як вказує Р. Ставицький, на зміст документа вплинуло бажання тодішніх політиків обмежити владу президента на користь парламенту в разі призначення на цю посаду Ю. Пілсудського [1]. Також слід урахувувати використання у змісті Конституції Польщі 1921 р. положень французької Конституції 1875 р., що пов'язано з багатолітньою підтримкою цієї держави процесу відновлення незалежності Польщі.

Конституція 1921 р. має дворівневу структуру «розділ – стаття», сім розділів, 126 статей із загальною кількістю знаків 31 905. З метою порівняння вкажемо, що Конституція УСРР 1919 р., яка приймалася приблизно в один історичний період з польською, мала трьохрівневу структуру «розділ – підрозділ – стаття», складалася з трьох розділів, 35 статей та 11 176 знаків (табл. 1), тобто

польський акт перевищував український за кількістю: знаків – у 2,8 разу, розділів – у 2,3 разу, статей – у 3,6 разу, що свідчить про більш детальне регулювання в ньому конституційних відносин (табл. 1).

Таблиця 1
Порівняльний аналіз
Конституції Республіки Польща 1921 р.
та Конституція Української СРР 1919 р.

Назва акта	Загальна кількість знаків		
	розділ	стаття	зн.
Конституція Республіки Польща 1921 р.	7	126	31 905
Конституція Української СРР 1919 р.	3	35	11 176

До змісту Конституції входила преамбула, в якій вказувалось про вдячність провидінню за вихід польської нації з полону, містилися згадки про боротьбу за незалежність та польські конституційні традиції, повагу до праці, прав громадян та до нової держави.

Розрахунки кількості знаків, які входили до розділів конституційного акта, показали, що найбільша їх кількість припадає на Розділ V «Спільні обов'язки та громадянські права» – 9 743 зн., чи 30,5%, на другому місці Розділ III «Виконавча влада» – 8 729 зн., чи 27,4%, на третьому – Розділ II «Законодавча влада» – 7 587 зн., чи 24%, а найменший за обсягом є Розділ VI, який складається з 57 зн., чи 0,2% від загальної кількості матеріалу. Таким чином, автори Конституції 1921 р. підготували документ з високим ступенем нерівномірності розподілення матеріалу, основна частина якого припадає на Розділи V, III, II, які складають май-

же 81,9% загальної кількості матеріалу, з дуже високим ексцентриситетом (Є) – 30,3 (рис. 1).

Найбільший за обсягом матеріалу Розділ V розглядає такі питання: громадянство, військова служба, виховання дітей, права та свободи громадян, іноземців, майно, релігія, припинення громадянських прав (ст.ст. 87-124). У Конституції значна увага була приділена обов'язкам та правам громадян, найважливішими з яких були права на життя, свободу та майно без відмінностей походження, національностей, мови або релігії. Розгляд цих положень дозволяє їх систематизувати та розділити на три групи: а) політичні; б) особисті; в) соціальні. До першої з них входили права та свободи, що гарантували участь у політичному та суспільному житті Польської держави, право на петицію, свободу преси, вираження поглядів, об'єднань та зборів. Друга група включала до себе право на незалежний суд, недоторканість житла, відшкодування шкоди, завданої громадянину, таємність листування, свободу листування, вибір професії та гарантування права власності. Третя – соціальні права, які передбачали право на освіту, допомогу та соціальний захист дітей, а також на працю, яка була основою багатства Речі Посполитої. Така схема викладення матеріалу не відповідає правилам логіки з причини того, що її зміст доцільно розділити на декілька розділів, у яких детально викласти кожен з цих достатньо складних питань.

Інтерес викликає та обставина, що у змісті цього розділу знайшли відображення релігійні питання, які викладені у ст.ст. 111-116 та мають еkleктичний характер. Тобто, з одного боку, згідно із ст. 111 усім громадянам гарантується свобода совісті та захист від обмежень за релігій-

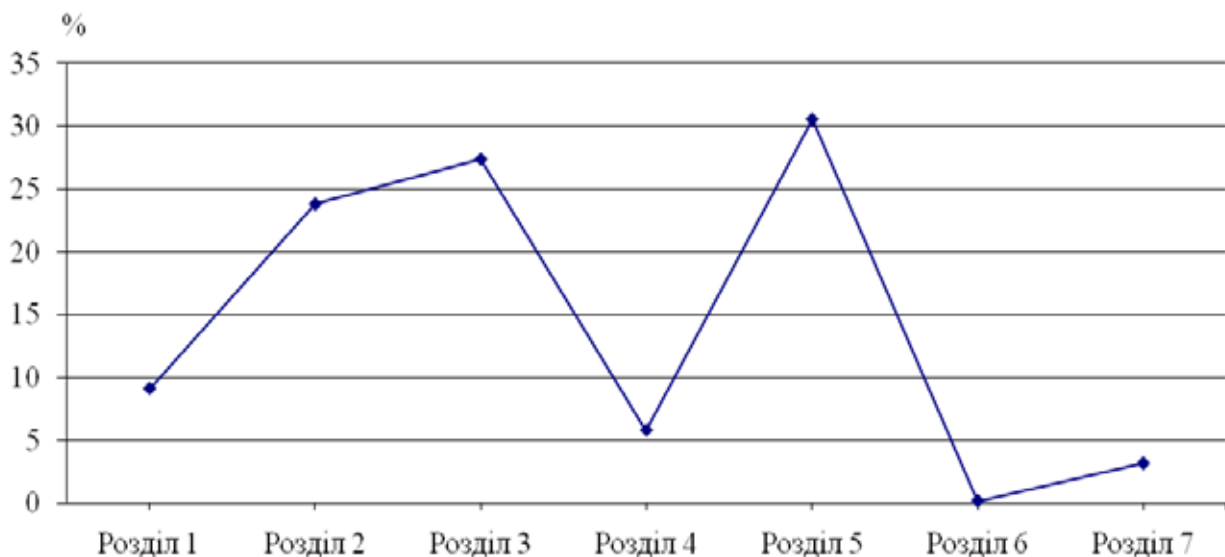

Рис. 1. Розподілення текстового матеріалу в змісті Конституції 1921 р.

ні переконання. На противагу цьому ст. 114 вказує, що католицька церква є основною релігією нації та займає «найвищу позицію» серед інших конфесій. Як вказується в цій статті, лише католицька церква може встановлювати домовленості з Папою, але їх зміст підлягає ратифікації Сеймом. При цьому в той історичний період II Річ Посполита становила собою багатонаціональну державу, в якій значна частина населення була представниками греко-католицької, православної та іудейської релігії. Доказом цього служать статистичні дані, згідно з якими поляки склали 21,9 млн осіб, чи 68,9% від усього населення, українці – 4,4 млн осіб, чи 13,9%, євреї – 2,7 млн осіб, чи 8,6%, білоруси – 990 тис. осіб, чи 3,1%, та окрім них на території Польщі проживали литовці, чехи, німці.

Друге місце за обсягом текстового матеріалу посідає Розділ III, який складається з чотирьох блоків, до яких належить інститут президента (ст.ст. 39-54), діяльність Ради Міністрів, територіальний устрій та місцеве самоврядування. На президента покладається обов'язок відкриття, перенесення, відкладення засідань, закриття Сейму і Сенату та право подати апеляцію на проведення позачергової сесії (ст. 45). Термін повноважень президента – сім років, а в разі неможливості виконувати обов'язки, незайняття посади протягом трьох місяців, скасування повноважень президента ці обов'язки виконує маршал Сейму. Така норма була запозичена з Конституції Франції 1875 р., яка регламентувала проведення виборів президента Французької Республіки також на сім років та порядок відсторонення президента від влади. Згідно із ст. 43 Конституції 1921 р., президенту республіки підпорядковується уряд та міністри, але кожний акт президента вимагає підпису Голови Ради Міністрів і відповідного міністра. У сфері оборони країни, як вказується у ст. 46, президент є вищим керівником збройних сил, але не має права командувати ними під час війни. Як відмічає О. Турчак, поява в Конституції цієї норми була пов'язана з бажанням більшості депутатів усунути Ю. Пілсудського від керування армією в часи бойових дій з причини страху захоплення ним влади в країні [2]. Згідно із ст. 47, президенту давалося право помилування та пом'якшення покарання, але це право не могло бути застосовано до міністрів та суддів. До змісту Конституції ввійшла ст. 54, в якій міститься текст присяги, що її складає президент на Національній Асамблеї. До її змісту ввійшли положення стосовно того, що присяга складається Богу Всемогутньому, польському народу, та вказується, що президент мусить захищати всі блага нації, служити вірно, захищати честь та гідність Польської держави, приймати справедливі рішення без будь-яких розрізень громадян. Для українців, які проживали на тери-

торії Польщі, мали особливе значення статті, присвячені органам місцевого самоврядування, які створювались на підставі ст.ст. 67-73. До числа їхніх прав належали: ведення господарства в усіх сферах економічного життя, створення сільськогосподарських, господарчих та торговельних палат. При цьому органи місцевого самоврядування мали право приймати власні нормативно-правові акти, дія яких регламентувалася окремим законом, але мусили співпрацювати з представниками державної влади. У реальному житті, незважаючи на наявність Конституції 1921 р., польська влада проводила антиукраїнську політику у вигляді колонізації, обмеження діяльності українських шкіл, протидії створенню осередків культури та національних громадських організацій. Представників українського народу не приймали на працю до органів державної влади, а формування кадрів польської поліції відбувалося майже стовідсотково з громадян польської національності.

Розділ II «Законодавча влада» присвячувався питанням законодавства, державного кредиту, контролю за діяльністю уряду, порядку діяльності Сейму, прийняття законів, проведення виборів, депутатської недоторканості та складався з 25 статей, 7 587 зн., чи 23,78% від загального обсягу матеріалу. Згідно з Конституцією, до складу Сейму входило 444 депутати, Сенату – 111 представників, а суміщати посади депутата та сенатора заборонялось. Право законодавчої ініціативи (ст. 10) належало депутатам Сейму, уряду, а закони приймалися більшістю голосів за умови присутності 1/3 загальної кількості депутатів. Відповідно до ст. 30, засідання Сейму відбувались публічно, але на прохання маршала чи 30 депутатів Сейм може прийняти рішення стосовно таємного засідання. Важливим повноваженням Сейму було право створювати надзвичайні комісії для розгляду окремих справ, з правом вислуховувати зацікавлених осіб, викликати свідків та приймати рішення стосовно відповідальності державних службовців, які порушили законодавство. Конституція визначала терміни повноважень та загальні засади виборів до Сейму та Сенату. Згідно зі ст.ст. 11, 36, депутатів та сенаторів обирали на п'ять років шляхом загального, безпосереднього, рівного виборчого права таємним голосуванням. Таке право отримували кожен громадянин Польщі незалежно від статі, якому на момент виборів виповнився 21 рік і 30 років для виборів до Сенату. Права голосу позбавлялися особи, які перебували на військовій службі, а голосувати можна було лише особисто. Державні службовці, які обіймали посаду в державних органах влади різних рівнів, не мали права висувати свою кандидатуру до Сенату або Сейму в округах, де здійснювали свою діяльність. Особливістю конституційного акта була та обставина, що депутати та сенатори не могли бути

притягнуті до відповідальності за дії, пов'язані з їхньою професійною діяльністю. За порушення прав третіх осіб їх можна було притягнути до відповідальності, але лише за згодою Палати, в якій депутат працював. У разі затримання депутата на місці злочину для винесення рішення про арешт суд був зобов'язаний звернутись до маршала Сейму з метою отримання дозволу Палати, а маршал мав право вимагати негайного звільнення. Така норма Конституції 1921 р., на думку Р. Шандри, була запозичена з австрійської Конституції 1867 р., згідно з якою депутата не можна під час роботи парламенту арештовувати та притягувати до суду без дозволу Палати, до якої він належить [3, с. 219].

З метою проведення порівняльного аналізу повноважень вищих органів державної влади II Речі Посполитої, проведена їх систематизація (табл. 2)

Таблиця 2
Порівняльний аналіз повноважень Сейму, президента, Сенату згідно з Конституцією 1921 р.

Повноваження		
Сейму (6 025 зн., чи 18,8%)	президента (4 489 зн., чи 14%)	Сенату (1 562 зн., чи 4,9%)
– видання законів	– скликання Національної Асамблеї	– розгляд законів
– контроль	– формування Ради Міністрів	
– внесення змін до Конституції	– відкриття, призначення сесій Сейму	
– перегляд її	– Верховний Головнокомандуючий	
– участь у виборах президента	– підписання міжнародних угод	
– вибір Маршала Сейму та замісників	– призначення дипломатів	
	– об'явлення війни	
	– укладення миру	

За допомогою використання методики кількісних показників показано, що найбільша кількість знаків припадає на повноваження Сейму – 18,8%, президента – 14%, Сенату – 4,9%. З іншого боку, розгляд змісту цих повноважень показує, що Сейм мав достатньо широкі права у правотворчій діяльності, внесенні змін до Конституції, контролі, які значно перевищували повноваження президента та Сенату.

Розділ IV, у якому регламентувалися питання судівництва та організації діяльності судів, складався з 13 статей (ст.ст. 74-86) та 1 850 зн., чи 5,8%

від загального обсягу матеріалу. У тексті знайшов відображення принцип незалежності суддів, система судових органів, що складалася з Вищого суду у Варшаві, апеляційних, окружних, повітових та мирових судів. Громадяни отримували право бути присяжними та брати участь у здійсненні правосуддя шляхом виборів мирових суддів з одночасною заборонаю проведення тортур.

Наслідки прийняття Конституції 1921 р. включають до себе: а) суспільно-політичну ситуацію; б) економічну кризу; в) збройне протистояння.

У 1925–1926 рр. у країні виникло протистояння між різними політичними силами, яке значне посилювалось через економічну кризу, інфляцію, високий рівень безробіття, що викликало незадоволення більшості населення. Такі події призвели до військових сутичок у травні 1926 р., які тривали три дні, а під час боїв загинуло 250 військових і 164 цивільні особи, близько 1 000 людей отримали поранення. Результатом такого протистояння став державний переворот у вигляді відсторонення від влади уряду В. Вітоса, від президентства відмовився С. Войцеховський, а Ю. Пілсудський створив уряд, який очолив професор Львівської політехніки К. Бартел. Новим президентом став також його ставленик професор Львівської політехніки І. Мосцицький, що, на думку С. Булавіної, означало початок установлення в Польщі авторитарного режиму [4, с. 9]. Цей уряд 26 серпня 1926 р. вніс на розгляд парламенту проект закону, згідно з яким повноваження цього органу були значно обмежені, а президент отримав право видавати розпорядження, які мали силу закону, між сесіями парламенту. Стосовно прав українського населення, як вказує І. Гловацький, положення Конституції мали декларативний характер з причини терору, який розпочала польська поліція [5, с. 88]. За даними вченого, у травні 1924 р. у Бориславі поліцейські вбили затриманого українця П. Холевка, пізніше – затриманого М. Білінського, труп якого намагалися сховати вночі на цвинтарі. Одночасно з цим польська влада посилювала наступ на права українського населення шляхом прийняття Закону «Про мову» 1924 р. Цей акт складався з двох частин. Перша – «Деякі постанови про організацію шкільної справи» – була присвячена використанню мови різних національностей у шкільництві й спрямована на полонізацію українського населення з причини того, що згідно з нею ліквідовувались українські школи, а дозволялось функціонування лише польсько-українських шкіл. Друга – «Про офіційну мову судів, прокуратури та нотаріату» – розглядала використання мови в судах, прокуратурі та нотаріальних діях. В арт. 1 вказувалось, що офіційною мовою цих органів визначалась лише польська мова.

За результатами проведеної роботи можна зробити такі висновки.

I. Згідно з Конституцією 1921 р., у Польщі була встановлена парламентська республіка, в якій мав значне коло повноважень Сейм, що контролював діяльність уряду і всієї виконавчої гілки влади.

II. Президент мав обмежені повноваження, які не давали йому реальних важелів впливу на процес державотворення, підготовки законів та сферу виконавчої влади.

III. Ця модель Конституції мала негативний вплив на суспільно-політичну та економічну ситуацію в країні, що призвело до загальної кризи та військових сутичок. З цієї причини в Конституцію у 1926 р. були внесені зміни, згідно з якими президенту передавалися нові повноваження стосовно права видання законів та контролю за їх виконанням.

IV. Досвід реалізації положень Конституції 1921 р. показує, що надання Сейму значного обсягу повноважень та незабезпечення принципу рівноваги гілок влади призвело до негативних кризових явищ у суспільно-політичному житті Польщі. Боротьба партій у парламенті стала причиною постійного гальмування розвитку країни, створення сприятливого середовища у сфері прийняття ефективних законів та розвитку економіки і соціального життя. У цьому світлі треба зазначити, що сьогодні в Україні спостерігається тенденція значного збільшення повноважень парламенту з одночасним звуженням прав президента, але такий сценарій в умовах нестабільності суспільства може призвести до негативних результатів у вигляді посилення кризових явищ та активізування боротьби різних політичних сил у парламенті країни.

Література

1. Stawicki R. Główny Specjalista Prawa i wolności obywatelskie w Polsce po 1918 r. w świetle rozwiązań konstytucyjnych – zarys historyczno-prawny. – Warszawa, 2011. – 17 p.
2. Турчак А. Мартовская Конституция 1921 г. в Польше: государственное устройство Польши и парламентаризм. Национальный юридический журнал: Теория и практика. 2014. С. 65–70.
3. Шандра Р. Конституційно-правовий статус парламенту другої Польської Республіки (1918–1939 рр.). Вісник Львівського університету. Серія: Юридична. 2015. № 61. С. 217–226.

4. Булавина С. Конституції Польщі 1921 р. та 1935 р. в українській та польській історіографії. Історико-правовий часопис. 2014. № 1 (3). С. 7–12.

5. Гловацький І. Ю. Українські адвокати у політичних судових процесах у Східній Галичині (1921–1939 рр.). Львів: Тріада плюс, 2003. 348 с.

Анотація

Патlachuk В. Н. Історія прийняття, кількісні показники та основні положення конституції Республіки Польща 1921 р. – Стаття.

У роботі розглянуто зміст різних моделей конституціоналізму, на основі яких була створена Конституція Республіки Польща 1921 р. Досліджено зміст розділів, повноважень різних гілок влади та проведені розрахунки їх кількісних показників. Доведено, що Конституція 1921 р. належить до парламентського типу, але її прийняття не стало основою розбудови польського суспільства та призвело до суспільно-політичної кризи 1926 р.

Ключові слова: Конституція Республіки Польща 1921 р., доктринальні погляди, кількісні показники, Сейм, президент.

Аннотация

Патlachuk В. Н. История принятия, количественные показатели и основные положения конституции Республики Польша 1921 г. – Статья.

В работе рассмотрены содержание различных моделей конституционализма, на основе которых была создана Конституция Республики Польша 1921 г. Исследовано содержание разделов, полномочий различных ветвей власти и проведены расчеты их количественных показателей. Доказано, что Конституция 1921 г. относится к парламентского типа, но ее принятие не стало основой развития польского общества и привело к обществу-политического кризиса 1926 г.

Ключевые слова: Конституция Республики Польша 1921 г., доктринальные взгляды, количественные показатели, Сейм, президент.

Summary

Patlachuk V. N. The history of adoption, quantitative indicators and basic provisions of the Constitution of the Republic of Poland 1921. – Article.

The article deals with different models of constitutionalism, on the basis of which the Constitution of the Republic of Poland was created in 1921. The content of sections, powers of various branches of power and the calculations of their quantitative indicators are carried out. It is proved that the Constitution 1921 belongs to the parliamentary type, but its adoption did not become the basis for the development of Polish society and led to the socio-political crisis in 1926.

Key words: Constitution of the Republic of Poland 1921, doctrinal views, quantitative indicators, Sejm, president.

УДК 342.97:334.722.1

Б. В. Яринко

здобувач

Національного університету
біоресурсів і природокористування України**ЗАРУБІЖНІ МОДЕЛІ КОНТРОЛЮ ЗА ДІЯЛЬНІСТЮ АРБІТРАЖНИХ КЕРУЮЧИХ**

Вступ. Значна роль і недостатня практична розробленість адміністративно – правового регулювання здійснення контролю за діяльністю арбітражних керуючих визначають безперечно актуальність цієї тематики в сучасних умовах, тому розгляд та порівняльний аналіз моделей регулювання банкрутства з боку державних органів у зарубіжних країнах є досить пізнавальним та повчальним з метою перейняття позитивного досвіду.

Поняття неспроможності і банкрутства як юридичні терміни означають одне й те ж саме явище і виникли під впливом законодавства та судової практики англосовітських країн. Проте банкрутство як елемент неспроможності має вузький зміст. Крім того, банкрутство може вважатися кримінальним діянням і регулюється кримінальним законодавством.

Законодавство про банкрутство в країнах з ринковою економікою необхідне для розвитку економіки, заснованої на конкуренції і безперервних структурних змінах [1].

З огляду на це метою статті є пошук найбільш ефективних адміністративно-правових механізмів контролю за діяльністю арбітражного керуючого на основі зарубіжних моделей.

Огляд останніх досліджень. Наукові розробки щодо вирішення питань діяльності арбітражних керуючих та процедурних аспектів контролю за їх діяльністю здійснювались такими вченими, як В. Анохін, Н. Асєєва, Р. Афанасьєв, К. Бабенко, І. Бакланова, В. Бандурин, М. Баранович, П. Баренбойм, О. Бірюков, О. Борейко, В. Бондик, Б. Бруско, І. Бутирська, І. Вечірко, А. Власов, Л. Гершанок, В. Голубєв, Е. Горян, Б. Грек, Т. Гусєва, А. Дубинич, В. Джунь, Є. Дорохіна, С. Дяченко, В. Захарченко, Є. Калініна, С. Красільников, І. Лагєс, В. Ларицький, Н. Лівшиц, В. Миронов, І. Мінакова, А. Овчиннікова, А. Петросян, М. Полуєтков, Б. Поляков, А. Пригуза, П. Пригуза, В. Радзивилук, Є. Рєєнко, І. Розумович, О. Свириденко, Е. Сгара, Є. Сердитова, Т. Степанова, Т. Стефанів, Л. Талан, Є. Таликін, Ю. Твердохліб, В. Ткачов, О. Труба, Н. Федоренко, С. Федоров, А. Філатов, Г. Фурик, В. Хімічев, Ю. Чорна, С. Чуча, Г. Шершеневич, В. Юрченко та ін.

Особливості процедур та правового становища органів державного контролю, адміністративних процедур, публічно-сервісної діяльності органів

державної влади розглядались у працях вчених-адміністративістів, таких як Б. Авер'янов, О. Андрійко, Д. Бахрах, А. Берлач, Ю. Битяк, С. Братель, В. Галуцько, В. Гаращук, Б. Гурне, В. Горшенєв, Г. Забарний, Л. Коваль, С. Корєєв, М. Кравчук, В. Курило, О. Піддубний, С. Стеценко, Х. Ярмакі.

Виклад основних положень. Для розвитку української економіки важливим є здоровий макро та мікроекономічний клімат, що забезпечується, перш за все, належним правовим регулюванням суспільних та підприємницьких правовідносин на різних етапах, у тому числі, при виникненні спірних питань у суб'єктів господарювання при відновленні платоспроможності боржника або визнанні його банкрутом.

Ринкове законодавство допомагає дисциплінувати учасників економічних правовідносин, виявити їх слабкі та сильні сторони, при необхідності, цивілізовано і законно вивести з гри неефективних гравців, які не сприяють розвитку даних правовідносин.

Законодавство про банкрутство у ринкових країнах переслідує наступні цілі:

- повернення боргів кредиторам за допомогою розподілу виручки від продажу активів у виді акцій реорганізованого діючого підприємства у разі наявності можливості відновлення його платоспроможності;
- захист активів підприємства-боржника на користь кредиторів і їх розподіл відповідно до закону в цілях максимального задоволення вимог кредиторів;
- забезпечення механізму розгляду справ про порушення і зловживання в управлінні збанкрутілими підприємствами і анулювання неправомірних операцій;
- максимальне використання існуючих можливостей порятунку підприємства або його структурних одиниць, які за допомогою процедури банкрутства будуть відновлені і зможуть внести свій вклад до економіки країни [2, с. 35].

Як бачимо, аналогічні цілі та завдання ставить перед собою українське законодавство про відновлення неплатоспроможності боржника або визнання його банкрутом, хоча за кордоном, слід наголосити, права кредиторів є досить чітко виражені та захищаються на найвищому рівні, що говорить про специфіку економіки даних країн.

В Україні контроль за належним виконанням повноважень арбітражного керуючого здійснюють комітет кредиторів, суд, державний орган з питань банкрутства шляхом ознайомлення з його звітом, відомостями про фінансове становище боржника, пропозиціями щодо можливості відновлення платоспроможності боржника, даними, необхідними для ведення єдиної бази даних про підприємства, щодо яких порушено справу про банкрутство [3].

Досить важливий є досвід США для інституту арбітражного керуючого у сфері страхування ризиків його роботи, який варто було б перейняти нам, за океаном практикують внесення застави федеральним керуючим як гарантії його належної роботи, в Україні цим займаються страхові компанії, що не так стимулює до законності та ефективності при виконанні ним повноважень у сфері відновлення неплатоспроможності боржника або визнання його банкрутом, що не скажеш про досвід Сполучених Штатів Америки.

Швейцарська система неспроможності представлена державним органом з банкрутства, який об'єднаний в єдину систему з податковою службою і органами судового виконання та забезпечує здійснення процедур банкрутства.

Основними завданнями даного органу є визначення і здійснення державної політики в сфері банкрутства; навчання, ліцензування, консультування арбітражних керуючих; надання пояснень усім зацікавленим сторонам при здійсненні процедур банкрутства; здійснення офіційного повідомлення про визнання підприємств банкрутами та ряд інших.

Федеральна служба з фінансового оздоровлення і банкрутства – спеціальний орган у сфері банкрутства та супутніх правовідносин у Росії, яка здійснює виконавчі, контрольні, дозвільні, регулюючі і організаційні функції, передбачені законодавством про фінансове оздоровлення і неспроможність суб'єктів господарювання.

Дана служба займається розробкою і реалізацією державної політики щодо попередження економічної неспроможності; вживає заходів із фінансового оздоровлення і попередження економічної неспроможності комерційних організацій та індивідуальних підприємців; здійснює в установленому порядку ліцензування діяльності антикризових керуючих у справах про економічну неспроможність і контролює діяльність цих осіб; забезпечує проведення процедур економічної неспроможності відсутніх боржників; організовує підготовку і проведення атестації на відповідність фізичних осіб професійно-кваліфікаційним вимогам, що пред'являються до керуючих в справах про економічну неспроможність [4].

Служба банкрутства – офіційний орган у Великобританії, яка займається питаннями непла-

тоспроможності. До кола її компетенції належать питання вибудування єдиної політики у сфері банкрутства, аналіз фінансового стану і контроль фінансової діяльності всіх фізичних і юридичних осіб, стосовно яких у суді порушено справу про неспроможність, з метою виявлення вірогідних причин банкрутства боржника і збитків, що зазнані ним; здійснення функцій арбітражного керуючого у справах, що представляють суспільний інтерес; ліцензування і регулювання діяльності фахівців з банкрутства; контроль відповідності діяльності арбітражних керуючих професійно-етичному кодексу і законодавству про банкрутство; перевірка документації будь-якої компанії у разі надходження скарг від клієнтів, партнерів або громадськості та інші [5, с. 107].

Досвід країн говорить про схожі моделі регулювання правовідносин у сфері відновлення неплатоспроможності боржника або визнання його банкрутом і про наявність у більшості з них спеціального органу, який здійснює державну політику в окресленій сфері через надане коло повноважень.

Але слід зазначити, що існує ряд країн, в яких не виділено дані правовідносини, як самостійні, та контроль за їх виникненням та належним розглядом здійснює не окрема служба, а це питання відноситься до компетенції наявних органів влади.

Наприклад, у Німеччині справи про банкрутство та неспроможність розглядаються виключно у судовому порядку. До компетенції місцевих судів входить нагляд за діяльністю конкурсних керуючих, складання переліку всіх юристів компетентних і правомочних на здійснення процедур банкрутства.

Професія керуючого у справах про неспроможність майже не регулюється на законодавчому рівні. У цій країні існують організації, що об'єднують керуючих у справах про неспроможність. Вони виконують переважно функції, пов'язані з лобюванням законодавчих змін. Ці організації не мають офіційного статусу, визнаного державними органами. Членство в них не є обов'язковим для отримання права на виконання функцій керуючого [6].

Тобто взаємозв'язок даних органів носить умовний характер і окреслюється вирішенням технічних питань. Конкурсним керуючим призначається виключно фізична особа, що є незалежною від кредиторів, боржника та добре обізнана в економічних справах. Вибір конкретного конкурсного керуючого відповідає потребам відповідного процесу щодо неспроможності, автоматизоване вивчення списків та спонтанний вибір не мають місця [8].

Висновки. Зарубіжні моделі контролю за діяльністю арбітражних керуючих, або анало-

гічних інституцій характеризуються значною варіативністю, себто, не можна виділити один-два конкретні зрізці, навколо яких групується правове регулювання даного інституту в різних країнах. Це тим більше показово на фоні того високого рівня уніфікації законодавств країн ЄС, який нам уявляється в сучасному інформаційному контексті.

В реальності ж країни Європи мають різноманітні механізми організації діяльності арбітражних керуючих від регулювання в загальних рисах діяльності професійного корпусу і передачі всіх питань на розсуд суду в Німеччині, до активної участі прокуратури в процесі контролю за діяльністю арбітражного керуючого в Бельгії.

Це розмаїття моделей орієнтує нас не до механічної рецепції певних іноземних законодавчих норм, навіть в контексті просування євроінтеграції, а до удосконалення правового регулювання існуючого інституту арбітражних керуючих який склався, відбувся в незалежній Україні, має свою позитивну історію, користується суспільною вимогою і повагою.

Література

1. Климков В. О. Міжнародний досвід державного регулювання банкрутства: орган з питань банкрутства // В. О. Климков // Радник. Український юридичний портал. – 2008. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://radnik.info/statti/546-bezpeka/14573-2011-01-18-05-43-12.html>.
2. Зыкова И. В. Новое в законодательстве о несостоятельности (банкротстве) // Законодательство и экономика. – 2003. – № 3. – С. 35.
3. Яблонська А. С. Діяльність арбітражних керуючих: нормативне врегулювання та необхідність законодавчого вдосконалення / А. С. Яблонська // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.minjust.gov.ua/0/4793>.
4. Постановление Правительства РФ от 04.04.2000 № 301 «Об утверждении положения о Федеральной службе России по финансовому оздоровлению и банкрутству»: [Електронний ресурс]; Режим доступу: www.duma.gov.ru.
5. Захарченко В. Практика организационно – правового регулирования процедур банкротства в странах с рыночной экономикой // Экономика. – 2002. – № 4.
6. Міжнародний досвід діяльності арбітражних керуючих / Правовий тижень / [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://legalweekly.com.ua/index.php?id=16061&show=news&newsid=121877>.
7. Филатов А. М. Французская модель несостоятельности [Текст] / А. М. Филатов, Е. А. Шибанова-Роевко // Успехи современного естествознания. – 2012. – № 4. – С. 127–130. – Режим доступа: <http://cyberleninka.ru/article/n/frantsuzskaya-model-nesostoyatelnosti>.
8. Розгляд торгових (господарських) справ в Україні та Німеччині [Текст] / відп. ред. Б. М. Поляков. – К.: Логос, 2008. – 304 с.

Анотація

Яринко Б. В. Зарубіжні моделі контролю за діяльністю арбітражних керуючих. – Стаття.

У статті розкрито характеристики зарубіжних моделей контролю за діяльністю арбітражних керуючих. Значна роль і недостатня практична розробленість адміністративно – правового регулювання здійснення контролю за діяльністю арбітражних керуючих визначають безперечно актуальність цієї тематики в сучасних умовах, тому розгляд та порівняльний аналіз моделей регулювання банкрутства з боку державних органів у зарубіжних країнах є досить пізнавальним та повчальним з метою перейняття позитивного досвіду. Зарубіжні моделі контролю за діяльністю арбітражних керуючих, або аналогічних інституцій характеризуються значною варіативністю, себто, не можна виділити один-два конкретні зрізці, навколо яких групується правове регулювання даного інституту в різних країнах.

Ключові слова: державний контроль; арбітражний керуючий, адміністративно-правовий статус; неплатоспроможність.

Аннотация

Яринко Б. В. Зарубежные модели контроля за деятельностью арбитражных управляющих. – Статья.

В статье раскрыты характеристики зарубежных моделей контроля за деятельностью арбитражных управляющих. Значительная роль и недостаточная практическая разработанность административно-правового регулирования осуществления контроля за деятельностью арбитражных управляющих определяют бесспорную актуальность этой тематики в современных условиях, по этому рассмотрению и сравнительный анализ моделей регулирования банкротства со стороны государственных органов в зарубежных странах является достаточно познавательным и поучительным с целью перенятия позитивного опыта. Зарубежные модели контроля за деятельностью арбитражных управляющих характеризуются значительной вариативностью, т.е. невозможно выделить один-два конкретных образца, вокруг которых базируется регулирование данного института в различных странах.

Ключевые слова: государственный контроль; арбитражный управляющий; административно-правовой статус; неплатежеспособность.

Summary

Yarynko B. V. Foreign models of control over the activity of arbitration managers. – Article.

The article describes the characteristics of foreign models of control over the activities of arbitration managers. The significant role and lack of practical development of administrative and legal regulation of control over the activities of arbitration managers determine the indisputable relevance of this subject in modern conditions, therefore the review and comparative analysis of bankruptcy regulation models by state authorities in foreign countries is quite informative and instructive to take positive experience. Foreign models of control over the activities of arbitration managers are characterized by considerable variability, i.e. It is impossible to single out one or two specific samples around which the regulation of this institution in various countries is based.

Key words: state control; arbitration manager; administrative and legal status; insolvency.

ЗМІСТ

ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА

В. В. Гуцул	
Нормативно-правове регулювання правової освіти населення	3
О. І. Дергунова	
Сутність та зміст поняття психологічного типу праворозуміння	7
І. Ю. Дубинський	
Концептуальні підходи до типологізації держави та її функцій	12
П. О. Копиленко	
Філософсько-правова проблематика правових стратегій.....	16
В. І. Мичка	
Роль органів прокуратури на досудових стадіях кримінального судочинства в добу Української революції (1917–1921).....	20
В. О. Невядовський	
До проблеми визначення поняття та особливостей державного контролю у галузі зв'язку	25
Н. В. Нестор	
Щодо визначення поняття та змісту судової влади: теоретичні аспекти	29
О. Г. Панченко	
Суспільна небезпека як фундаментальна категорія теорії злочину у концептуальних положеннях теорії держави і права	33
Я. Ф. Савицький	
Термінологічні та сутнісні характеристики окремих термінів, які синонімічно використовуються до категорії «апеляційний господарський суд»	37
В. І. Сич	
Право на здоров'я у концептуальних положеннях теорії держави і права	41
М. Сорока	
Проблематика захисту честі, достоїнства, ділової репутації у концептуальних положеннях теорії держави і права	44

ЦИВІЛЬНЕ ТА ГОСПОДАРСЬКЕ ПРАВО І ПРОЦЕС

С. В. Вилков	
Щодо визначення правової природи та сутності права на безоплатну правову допомогу в Україні.....	48

ТРУДОВЕ ПРАВО,
ПРАВО СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

Д. С. Волик	
До проблеми єдності та диференціації правового регулювання праці державних службовців	53
Я. В. Митько	
Поняття та елементи правового статусу учасників бойових дій.....	58

ЕКОЛОГІЧНЕ І ЗЕМЕЛЬНЕ ПРАВО

- С. В. Мурихін**
Екологічна безпека як родовий об'єкт екологічних злочинів..... 63
- В. В. Шеховцов**
Сучасний концепт права власності та його реалізація в фауністичному законодавстві 68

АДМІНІСТРАТИВНЕ ПРАВО І ПРОЦЕС, ФІНАНСОВЕ ПРАВО, ІНФОРМАЦІЙНЕ ПРАВО

- М. А. Бояринцева**
Щодо визначення категорії «Європейський адміністративний простір» 73
- В. М. Васильєв**
Роль контрольно-наглядових проваджень у протидії правопорушенням
у сфері підприємницької діяльності 78
- Л. М. Волкова**
Адміністративно-правовий статус органів та установ правосуддя в Україні..... 83
- Д. І. Голопапа**
Співвідношення письмових доказів з електронними та речовими доказами
в адміністративному судочинстві 86
- М. О. Демідова**
Правосуб'єктність як складова правового статусу суб'єктів публічного
адміністрування: теоретичний аспект..... 90
- Л. О. Золотухіна**
Зміст публічного інтересу як адміністративно-правової категорії 94
- Г. Ю. Зубко**
Щодо визначення поняття «інфраструктурний ландшафт» 99
- А. І. Каращенко**
Поняття «адміністративно-правове забезпечення прав і свобод громадян
у сфері запобігання та протидії корупції у митних органах України» 105
- С. М. Кізь**
Уточнення сутності та змісту компетенції спеціалізованої антикорупційної прокуратури
як суб'єкта реалізації державної антикорупційної політики в Україні 111
- І. С. Курбатова**
Роль органів прокуратури України в координації діяльності правоохоронних органів
щодо протидії економічній злочинності 116
- С. К. Маліков**
Поняття та сутність адміністративних процедур контролю та нагляду
у сфері містобудівної діяльності..... 122
- Л. Г. Могилевська**
До характеристики принципів діяльності Національної поліції
у сфері забезпечення прав і свобод дитини 127
- А. Г. Мосейко**
Значення інститутів громадянського суспільства в забезпеченні публічного
адміністрування у сфері Національної безпеки України 131
- І. В. Негієвич**
Корупція як негативне суспільне явище 136
- Н. Є. Новоженіна**
Класифікація форм реалізації державних функцій у контексті положень
теорії держави і права 138

К. В. Олефір	
Загальна характеристика та особливості суб'єктів у телекомунікаційній сфері	141
О. Ю. Пустовіт	
Трансформація законодавства та повноважень органів державного управління у сфері якості та безпечності харчових продуктів – сучасний етап	146
М. В. Путій	
Особливості професійного відбору та прийняття на службу до Корпусу оперативного-раптової дії	150
О. М. Радченко	
Бюджет як об'єкт бюджетного процесу	154
Т. М. Савченко	
Особливості адміністративної відповідальності осіб за порушення правил полювання та інших вимог щодо ведення мисливського господарства	164
О. Ф. Ситников	
Особливості звернення з позовною заявою до адміністративного суду по окремим категоріям публічно-правових спорів	168
С. В. Скріпкін	
Методи фінансування та класифікація публічних видатків в галузі охорони здоров'я.....	173
А. Б. Федорчук	
Становлення та розвиток адміністративно-правового регулювання статусу суддів в Україні.....	180

КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО, КРИМІНОЛОГІЯ

С. О. Бичін	
Рівні, типи запобіжної детективної діяльності, а також механізм її реалізації.....	187
Є. М. Борисов	
Нормативне забезпечення військово-морської діяльності у історичній доктрині Російської імперії	191
І. І. Васильковський	
Поняття, класифікація та характеристика окремих видів кіберзлочинів.....	196
В. В. Гнатюк	
Дотримання законності під час використання негласних штатних працівників підрозділами кримінальної поліції.....	202
А. О. Войтко	
Поняття та генезис виникнення групового порушення громадського порядку	206
А. Ю. Доброскок	
Загальні засади класифікації основних детермінант вандалізму.....	210
В. В. Загамула	
Особливості допиту потерпілого під час розслідування втягнення неповнолітніх у заняття проституцією.....	217
В. В. Костюк	
Причини та умови злочинності у сфері інтелектуальної власності.....	222
А. Ю. Куликович	
Роль потерпілого у створенні криміногенної обстановки	226
О. Г. Михайлик	
Деякі питання реалізації оперативними підрозділами заходів спеціально-кримінологічного запобігання насильству в установах виконання покарань.....	230

Т. М. Мірюк	
Методологія дослідження заходів, пов'язаних із ізоляцією неповнолітніх, у вітчизняній кримінально-правовій доктрині	234
Н. З. Рогатинська	
Митні органи в системі забезпечення економічної безпеки.....	240
С. О. Софійв	
Загальна характеристика інституту примирення у кримінальному праві України	244
В. В. Топчій	
Авторське і суміжне права: кримінально-правова охорона.....	248

КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС, КРИМІНАЛІСТИКА

С. О. Єгоров	
Окремі аспекти правового регулювання оперативно-розшукової протидії кишеньковим крадіжкам.....	252
Р. С. Шаранич	
Сфера банківського кредитування як об'єкт криміналістичного дослідження	256
А. М. Янчук	
Використання негласних позаштатних працівників підрозділами Національної поліції в рамках конфіденційного співробітництва: нормативні проблеми та шляхи вирішення.....	261

МІЖНАРОДНЕ ПРАВО

А. Л. Деркач	
Виникнення конституційних процедур захисту прав людини в зарубіжних країнах.....	267
С. В. Лопатін	
Міжнародно-правові стандарти та досвід європейських країн у сфері правового регулювання безпеки дорожнього руху	270
В. Н. Патлачук	
Історія прийняття, кількісні показники та основні положення Конституції Республіки Польща 1921 р.....	276
Б. В. Яринко	
Зарубіжні моделі контролю за діяльністю арбітражних керуючих.....	282

НОТАТКИ

Науково-практичне юридичне видання

ПРИКАРПАТСЬКИЙ ЮРИДИЧНИЙ ВІСНИК

Науково-практичний журнал

*Випуск 1(16)
Том 2*

Виходить шість разів на рік

Українською, російською та англійською мовами

Коректор – І. Левіт
Комп'ютерна верстка – С. Калабухова

Підписано до друку 20.01.2017 р. Формат 60x84/8. Обл.-вид. арк. 33,28, ум.-друк. арк. 33,71.
Папір офсетний. Цифровий друк. Наклад 100 примірників. Замовлення № 2001-17.

Надруковано: Видавничий дім «Гельветика»

(Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 4392 від 20.08.2012 р.)
Україна, м. Херсон, 73034, вул. Паровозна, 46-а, офіс 105. Тел. (0552) 39-95-80
E-mail: mailbox@helvetica.com.ua